LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 1-2 (37-38) 1998 ANUL VIII CHIȘINĂU

1918. CHIȘINĂU
PALATUL
SFATULUI ȚĂRII

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 1–2 (37—38) 1998
ianuarie — aprilie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

SECRETAR DE REDACŢIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE
Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Viorica BOLOCAN, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Traian DIACONESCU (Iaşi), Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Giuseppe PICCILLO (Italia), Valeriu RUSU (Franţa), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

PROCESARE COMPUTER
Narcisa MIRON, Maria FRUNZĂ

REDACŢIA
Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondenţă: Căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012, Republica Moldova
Tel.: 23 44 19, 23 44 12, 23 25 83

Trecutul
este o parte din noi înşine,
cea mai importantă poate.
Valul care ne poartă seva,
care ne dă viaţă,
ne vine din trecut.
Ce-ar fi fluviul fără izvor?
Ce-ar fi un popor
fără trecutul său?

Victor HUGO

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

Apare o dată la două luni

FONDATOR
colectivul redacţiei
ISSN 0235—9111

Abonamentele pot fi contractate pe parcursul întregului an, începînd cu orice număr al revistei. Costul unui abonament semestrial este de 13 lei 89 bani.
Indice — 77075.
Pentru studenţi, pensionari ş. a. — 10 lei 89 bani.
Indice — 76951.

Fotografii din arhivele **Jon Cepoi**, Los Angeles (p. 73, 75, 81), **Valeriu Rusu**, Marsilia (p. 84), **Iurie Colesnic**, Chişinău (p. 12) şi din cartea **O istorie a Basarabiei în date documente şi imagini** de Dinu Poştarencu.

Com. nr. 1068
Concernul PRESA

Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului, care nu coincide neapărat cu cel al redacţiei.

SUMAR

ARGUMENT
Alexandru BANTOŞ. Fără patimi
5

ORA DE ISTORIE

DOCUMENTE
O! Moldovă, ţara mea!
6

Declaraţia oficială a Sfatului Ţării din Chişinău de unire a Basarabiei cu România. *27 martie/ 9 aprilie 1918*
7
Decretul regal pentru promulgarea unirii Basarabiei cu România. *27 martie / 9 aprilie 1918*
8
"Cel mai revoluţionar act din istoria poporului nostru." *Procesul-verbal al şedinţei Sfatului Ţării din 27 martie / 9 aprilie 1918*
9

SINTEZE
Ion ŢURCANU. *Sfatul Ţării* şi problema limbii de stat
19
Ion VARTA. Aspecte ale mişcării naţionale din Basarabia (1812—1918)
25

DESTINE
Gheorghe SLABU. Alexandru Hîjdeu şi Unirea Principatelor Române de la 1859.
36
Alexandru HÎJDEU. Epistolă către români
37
Lidia COLESNIC. Vasile Muratov — un veritabil profesor de limba română din Basarabia secolului XIX
40

RESTITUTIO
Ion VARTA. Dreptul la limbă română, entitate naţională şi libertăţi democratice în ziarul "Basarabia" editat la Chişinău (1906—1907)
45
Programul nostru. *Platforma politică a partidului naţional-democrat din Basarabia*
47
Cruşevan şi gazeta noastră
49
Limba — cetate a naţiunii
50
Nicolae MĂTCAŞ. Prutul, apă a uitării?
58

INEDIT
Sava PÎNZARU. Ion Buzdugan: presentimentul Unirii
69
"Vom întîlni noi viitorul..." *Scrisoarea lui Ion Buzdugan către Gheorghe Tutoveanu din 7.02.1917*
70
Anton CRIHAN. Cum s-a făcut unirea Basarabiei cu România
73
Valeriu RUSU. Flacăra unităţii neamului românesc; Pan. Halippa — stegar al românismului; Ion Valuţă — apostol al dreptăţii naţionale
84

OPINII ŞI ATITUDINI
Anatol PETRENCU. Constantin Stere şi Unirea
87
Dinu POŞTARENCU. Un caz discutabil?
91
Gh. GIURCĂ. Contribuţii bucovinene la înfăptuirea actului istoric de la 27 martie 1918
93
Gr. FILITI. Statele Unite, România şi problema Basarabiei în 1918—1919
96
Iurie COLESNIC. Numai în calendar toate zilele sunt la fel
101
Maria PLATON. Literatura română şi Unirea
104

RESPIRO
Corneliu FLOREA. Titu Popescu — un domn în literatură
107
Titu POPESCU. Olé; Sufletul Romei
109

VIAŢA CA O CORIDĂ
"Firea este greu de corectat, dar nu

imposibil. Ea trebuie totuşi supravegheată." Dialog: Leo BUTNARU — Mircea SÂNTIMBREANU
119

EMINESCU AL NOSTRU
Mihai CIMPOI. Mihai Eminescu
134

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI
Ana BANTOŞ. Factorul cultură în scrierile lui Ion Vatamanu
148

PERMANENŢA CLASICILOR
Ion MELNICIUC. Veşnicul nostru adevăr
151

OBÎRŞII
Silvia CHICU. Petru-Vodă Şchiopul — promotor al limbii române. *Consideraţii la o biografie*
152
Ion DRON. Continuitate etnotoponimică românească în sudul Basarabiei
158

STAREA DE VEGHE
Alexandru HUSAR. *Mioriţa* din nou
168

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE
Liliana CIUDIN. Nominativul temic — o structură sintactică specifică
178
Ana VRĂJITORU. Definiţii ale pronumelui în lingvistica românească
182

STILISTICĂ ŞI POETICĂ
Vitalie MARIN. Unele modalităţi de creare a calamburului
185

EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE
Niculina IACOB. Aspecte morfologice ale limbii române literare în texte religioase din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (*Psaltirea în versuri* — Dosoftei şi *Psaltirea* din *Biblia de la Bucureşti*)
189

BACALAUREAT — 1998
Limba şi literatura română (Notă explicativă de Maria HADÎRCĂ)
201

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ŞCOALA ALOLINGVĂ

PROIECTE DIDACTICE
Mihai OLENSCHI. Pasărea pe limba ei piere; Arta de a găsi argumente; Vorba dulce mult aduce; Dezbateri la temele: *Pasărea pe limba ei piere* şi *Vorba dulce mult aduce*
204

MESAJE DIN BANATUL IUGOSLAV
Mărioara BABA. Naşterea poemului; Odă cuvîntului; La şcoala poeţilor; Perpetuum mobile
213

CONCURS DE CREAŢIE
Mihai OLENSCHI. Întoarcerea celui risipitor; Statui la răscruci; La cină
216
Victoria LÎSÎI. Te aştept; Am vrut să simt; Dacă...; Rondelul camerii pustii; Nu vin la tine niciodată; Dor şi frică
218
Aurelia CAZACLIU. Lupi; Soartă; Leul albastru
221
Condiţiile desfăşurării concursului
240

CONFLUENŢE
Sergiu PAVLICENCU. *Epistolă către Can Grande della Scala* — un prim-comentariu al *Divinei Comedii*
223

PREZENTĂRI ŞI RECENZII
Ion MELNICIUC. Valentin Guţu: *Dicţionar al greşelilor de limbă*
225
O trilogie tricoloră pentru anul şcolar şi jubiliar
227

CALENDAR
Date din istoria literaturii şi culturii române — 1998
228

SUMAR GENERAL: 1996—1997
231

FĂRĂ PATIMI

Există o sută de feluri de a scrie istoria, afirma cineva, lăsînd să se înţeleagă că subiectivismul, circumstanţa, interesul de moment etc. sînt de natură să o modeleze în funcţie de anumite imperative. Deşi istoria îşi are propria logică, adesea ea a fost, totuşi, obiect de tîrg şi conjunctură. Raţionamentul este aplicabil aproape pentru toate popoarele şi cu asupra de măsură în cazul celor situate în zone geografice îndelung bîntuite de ultragii politice şi confruntate cu duritatea unor realităţi potrivnice.

Republica Moldova nu este o excepţie, ci mai curînd un sinistru exemplu în care trecutul şi istoria au fost adesea transformate în influente pîrghii ale puterii. Autorii strîmbelor cronici ticluite în cei aproape 200 de ani trecuţi de la 1812, în special după '44, au ştiut foarte bine că, dacă vor reuşi să ne posede trecutul, vor avea şanse reale de a ne stăpîni şi prezentul. De aceea trecutul ne-a fost *re-compus* fără încetare, basarabenii fiind mereu captivii unui blocaj informaţional fără precedent. Această perfidă subjugare prin istorie (şi nu numai!) a implicat erodarea lentă a conştiinţei noastre naţionale. Minciuna, denaturarea premeditată a faptelor, ambiguitatea, incertitudinea, suspiciunea, toate îmbălsămate în mitul salvatorului de la răsărit, ne-au impus o anume istorie, deci şi un anume trecut. Or, aşa cum afirma marele om de ştiinţă şi cultură B. -P. Hasdeu, *trecutul este uşa viitorului*. Ce fel de uşă ni se deschidea nouă? Spre care viitor? E întîmplător, oare, că problema originii, a denumirii corecte a limbii şi a neamului a constituit o axă, o coloană infinită, acumulînd de-a lungul a două veacuri strădania, martirajul, dar şi încrederea în dreptate, optimismul şi spiritul temerar ale tuturor generaţiilor de intelectuali basarabeni?!

... În sfîrşit, avem libertatea de a spune lucrurilor pe nume, avem şansa de a ne argumenta identitatea, aşa cum este, ci nu cum ne-au plăsmuit-o alţii. Sîntem datori, aşadar, să coborîm la surse spre a ne redescoperi chipul autentic. Ca să înţelegem cu luciditate ziua pe care o trăim şi pentru a limpezi căile ce duc spre Mîine, avem obligaţia de a restabili **adevărul**. Fără patimi, bine documentaţi şi, scrutînd cu realism şi luciditate evenimentele în derulare, să învăţăm a ne contura propriul viitor, să deprindem curajul de a ne asuma trecutul, nu idolatrizîndu-l şi nici demitizîndu-l de-avalma, ci ascultîndu-i chemarea şi descifrîndu-i mesajul. Strămoşii nu ne vor trăda. Vom elucida, astfel, cu certitudine care ne sînt *zilele, anii, epocile* de demarcaţie şi vom putea mai lesne evita stigmatul destinului vitreg. Important e să conştientizăm că sinceritatea şi adevărul sînt singurele metode cu ajutorul cărora se poate construi temeinic, durabil. Inclusiv o ISTORIE la care avem dreptul firesc.

Alexandru BANTOŞ

Scumpă ţară şi frumósă

. . . . . .

Cine plécă şi te lasă,
E patruns de jale grea!

I.

Границы.

Присоединенная къ Россіи по Букурештскому мирному трактату 16 мая 1812 года, Бессарабская губернія составляетъ крайній юго-западный уголъ

O! MOLDOVĂ, ŢARA MEA!

Acest vers din cunoscuta poezie a lui Vasile Alecsandri *Adio Moldovei* a fost extirpat de către cenzura ţaristă din motoul ortografiat în grafie latină(!) al cărţii lui N. V. Laşcov **Basarabia. 100 de ani de la alipirea la Rusia. 1812—V.16.—1912** editate la Chişinău în anul respectivei aniversări. Istoriografia rusească, oricît de vigilentă era, nu a putut tăgădui elementele definitorii ale identităţii basarabenilor şi anume: ***că au origine comună cu toţi urmaşii geto-daco-romanilor, că sînt români, că alfabetul limbii lor este latin şi că Basarabia e parte "din trupul vechii Moldove"***. Adevărul despre noi, fără voia autorului şi a regimului, pulsează în acest document de epocă.

Secvenţe din carte: sus – p. 1, în centru — foaia de titlu cu autograful autorului, jos — p. 53 (subl. red.).

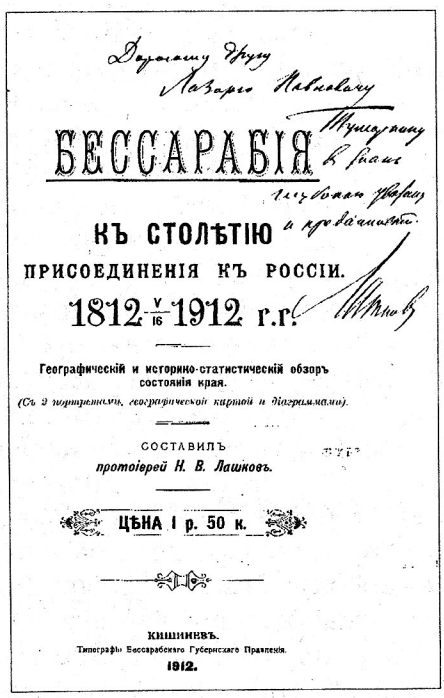

БЕССАРАБІЯ

КЪ СТОЛѢТІЮ
ПРИСОЕДИНЕНІЯ КЪ РОССІИ.
1812 V/16 1912 г.г.

Географическій и историко-статистическій обзоръ состоянія края.
(Съ 2 картинами, географической картой и діаграммами).

СОСТАВИЛЪ
протоіереи Н. В. Лашковъ.

ЦѢНА 1 р. 50 к.

КИШИНЕВЪ.
Типографія Бессарабскаго Губернскаго Правленія.
1912.

Молдаване происходятъ, какъ мы видѣли, отъ гето-даковъ, смѣшавшихся съ римскими колонистами, откуда они и получили названіе румынъ, по мѣстному произношенію „ромынъ". Наиболѣе типичны молдаване припрутской части Бессарабіи, Здѣсь между

DECLARAŢIA OFICIALĂ A SFATULUI ŢĂRII DIN CHIŞINĂU DE UNIRE A BASARABIEI CU ROMÂNIA

27 martie/9 aprilie 1918

În numele poporului Basarabiei, Sfatul Ţării declară:

"Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, DE AZI ÎNAINTE ŞI PENTRU TOTDEAUNA SE UNEŞTE CU MAMA SA ROMÂNIA.

Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Ţării actual rămîne mai departe pentru rezolvarea şi realizarea reformei agrare după nevoile şi cererile norodului; aceste hotărîri se vor recunoaşte de Guvernul Român.

2. Basarabia îşi păstrează autonomia provincială, avînd un Sfat al Ţării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administraţie proprie.

3. Competenţa Sfatului Ţării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor şi oraşelor; c) numirea tuturor funcţionarilor administraţiei locale prin Organul său împlinitor, iar funcţionarii înalţi sînt întăriţi de Guvern.

4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile în vigoare şi organizaţia locală (zemstve şi oraşe) rămîn în putere şi vor putea fi schimbate de parlamentul Român numai după ce vor lua parte la lucrările lui şi reprezentanţii Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităţilor din Basarabia.

7. Doi reprezentanţi ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniştri român, acum desemnaţi de actualul Sfat al Ţării, iar pe viitor luaţi din sînul reprezentanţilor Basarabiei din parlamentul român.

8. Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanţi proporţional cu populaţia, aleşi pe baza votului universal, egal, secret şi direct.

9. Toate alegerile se vor face pe baza votului universal, egal, secret şi direct.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvîntului, a credinţei, a adunărilor şi toate libertăţile obşteşti vor fi garantate prin constituţie.

11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sînt amnestiate.

Basarabia unindu-se ca fiică cu mama sa România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntîrziată a constituantei, în care vor intra proporţional cu populaţia şi reprezentanţii Basarabiei aleşi prin vot universal, egal, direct şi secret, spre a hotărî împreună cu toţii înscrierea în Constituţie a principiilor şi a garanţiilor de mai sus.

Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-a pururi şi totdeauna.

I. Inculeţ,
Preşedintele Sfatului Ţării

I. Buzdugan,
Secretarul Sfatului Ţării

DECRETUL REGAL PENTRU PROMULGAREA UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

27 martie/9 aprilie 1918

Sire,

Sfatul Ţării din Basarabia votînd în şedinţa de la 27 martie (9 aprilie) 1918, unirea Republicii Democratice Moldoveneşti (Basarabia) cu România, subsemnatul are onoare a ruga respectuos pe Maiestatea Voastră să binevoiască a semna alăturatul proiect de decret pentru promulgarea votului în chestiune şi a declaraţiunii făcute cu acest prilej de subsemnatul în numele poporului român şi al Maiestăţii Voastre.

Sunt
Cu cel mai profund respect,
Sire,
Al Măiestăţii Voastre,
Prea supus şi prea plecat servitor,
Preşedintele Consiliului de Miniştri,
A. Marghiloman

Ferdinand I,

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,

La toţi de faţă şi viitori, sănătate!

Sfatul Ţării din Basarabia, în şedinţa lui de la 27 martie (9 aprilie) 1918, votînd, prin 86 voturi pentru, contra 3, fiind şi 36 abţineri, următoarea rezoluţiune:

"În numele poporului basarabean, Sfatul Ţării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric şi a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu Mama sa România".

Şi prezidentul Consiliului Nostru de Miniştri declarînd că:

"În numele poporului român şi al Regelui lui, M. S. Ferdinand I al României, ia act de acest vot quasi unanim şi declară la rîndul lui Basarabia unită cu România de veci una şi indivizibilă".

Promulgăm acest vot şi această declaraţie şi ordonăm să fie învestit cu sigiliul statului şi publicat în Monitorul Oficial.

Dat în Iaşi la 9 aprilie 1918.

FERDINAND I

Preşedintele Consiliului de Miniştri,
A. Marghiloman

Ministru de Justiţie,
D. Dobrescu

"CEL MAI REVOLUŢIONAR ACT DIN ISTORIA POPORULUI NOSTRU"

*PROCESUL-VERBAL AL ŞEDINŢEI SFATULUI ŢĂRII DIN 27 MARTIE (ST.V.) 1918**

Şedinţa se deschide la orele 4 şi 15 min. p.m. sub preşedinţia lui I. C. Inculeţ în prezenţa următorilor *membri ai Prezidiului: P. N. Halippa, B. M. Epuri, C. P. Misircov, I. A. Buzdugan.*

În sală sînt prezenţi: toţi membrii cabinetului Republicei Moldoveneşti, *Primul ministru al cabinetului român d. Marghiloman, d. Stere, Ministrul de război Hîrjeu,* anturajul primului ministru şi alţi reprezentanţi ai guvernului român.

Preşedintele: "Salut în numele Parlamentului nostru pe capul guvernului român, d. Marghiloman" (aplauze).

Şedinţa de astăzi, domnilor deputaţi, va fi o şedinţă istorică pentru naţiunea noastră, pentru poporul nostru. Noi trebuie să depunem toate silinţele ca să ieşim cu cinste în acest moment istoric. Daţi-mi voie să acord cuvîntul Primului ministru d. Marghiloman pentru a face declaraţie cu ce scop a venit la noi" (Voci: rugăm, rugăm).

La tribună se urcă ministrul Marghiloman, întîmpinat cu aplauze furtunoase. Cînd acei prezenţi în sală s-au liniştit, Primul ministru s-a adresat către ei în limba românească cu o cuvîntare, în care a declarat:

"Marea şi sfînta problemă de care s-a călăuzit un întreg partid politic în România, — problema unirei Basarabiei la sînul patriei mame, a României, a fost pusă pentru prima dată la ordinea zilei în toate dimensiunile ei în ziua proclamării independenţei Republicei Moldoveneşti; iar în timpurile de faţă această problemă este scoasă la iveală şi mai pronunţat mulţumită mersului istoric al lucrurilor şi însuş Sfatului Ţării.

În vremurile de răstrişte ale Republicei Moldoveneşti, cînd tînărul guvern s-a adresat României după ajutor, ea ca mamă iubitoare, care a auzit vocea cunoscută a copilului său, n-a întîrziat să vină în ajutorul ei. Toate clasele sociale, toate partidele, ca unul s-au grăbit să vină acolo, unde-i chema datoria şi vocea sîngelui. Şi iată că astăzi noi culegem roadele muncii domniilor voastre, fii adevăraţi ai poporului, şi patrioţilor, cari au muncit pentru folosul şi mărirea poporului nostru şi a întregei Românii.

Cu o atenţie încordată cercurile politice ale României urmăreau ce se face pe partea cealaltă a Prutului, şi, cînd s-a ivit pericolul care ameninţa integritatea Republicei, România înrudită s-a grăbit cu ajutorul, ca să garanteze integritatea şi nedespărţirea acestei ţări.

La conferinţa de pace din Bucureşti am lămurit condiţiunile prin care s-ar putea păstra integritatea şi nedespărţirea Basarabiei, şi eu m-am grăbit să vin aci, în mijlocul domniilor voastre.

Din constatările şi tratativele cu reprezentanţii diferitelor fracţiuni şi partide ale parlamentului, eu am înţeles dorinţele şi cerinţele dictate de vremuri şi împrejurări, pe cari noi trebuie să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertăţile şi drepturile cîştigate de domniile voastre şi cari nu sînt în contrazicere cu interesele marei, unitei şi nedespărţitei României.

---

* Retipărit după antologia **Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. 1917—1918. Documente**, Editura Hyperion, Chişinău, 1995, p. 200—211. Aici şi în continuare este păstrată ortografia textelor reproduse.

Unirea Basarabiei cu România trebuie să se facă cu condiţiunea păstrării particularităţilor locale ale acestei ţări. Dar să trec din domeniul dorinţelor la fapte ceva mai reale, să-mi daţi voie să dau citire declaraţiei guvernului român", — termină cuvîntarea sa primul ministru şi trece la citirea în limba românească a declaraţiei:

"Sfatul Ţării de astăzi va rămîne pentru rezolvarea chestiunii agrare potrivit cu nevoile poporului. Guvernul va prezenta adunării constituante, la care vor lua parte şi reprezentanţii aleşi ai Basarabiei, normele stabilite de Sfatul Ţării, cari vor rămîne pînă la rezolvarea acestei chestiuni de către adunarea constituantă.

Basarabia îşi păstrează autonomia provincială avînd Sfatul său provincial (Dieta), ales în viitor pe baza votului universal, direct, secret cu organul său executiv şi cu administraţia proprie.

Acest Sfat provincial (Dieta) votează bugetul local şi controlează organele autoadministrării orăşeneşti şi a zemstvei.

Organul lui executiv numeşte funcţionarii instituţiilor administrative locale. Funcţionarii locali se numesc de către guvern.

Recrutarea armatei se face pe aceleaşi baze ca şi în întregul regat, teritorial.

Legile existente şi autoadministrarea locală (orăşenească şi a zemstvei) vor rămîne şi nu vor putea fi schimbate de către Parlamentul român, pînă cînd la lucrările lui nu vor lua parte şi reprezentanţii Basarabiei.

Drepturile, cîştigate de către minorităţile din Basarabia se vor păstra.

Guvernul propune ca în consiliul de miniştri al României să intre şi doi reprezentanţi ai Basarabiei aleşi de Sfatul Ţării existent.

Basarabia trimite în Parlamentul Ţării un număr de reprezentanţi, proporţional cu numărul populaţiei. Ei vor fi aleşi în cameră potrivit legii generale electorale; în Senat potrivit regulelor cari vor fi stabilite de către adunarea constituantă.

Votul universal, egal, direct şi secret va servi ca bază pentru alegerile din Basarabia în volosti (plăşi), sate, oraşe şi zemstve.

Libertatea individuală, libertatea cuvîntului, a presei, cugetului şi adunărilor şi toate libertăţile cetăţeneşti se garantează de către constituţie pentru Basarabia, ca şi pentru întreaga ţară.

Toate infracţiunile săvîrşite pînă acuma împotriva legilor din motive politice în timpurile turburi ale transformărilor vor fi amnistiate.

După unirea Basarabiei, ca a unei fiice, cu patria mamă România, Parlamentul va hotărî convocarea neîntîrziată a adunării constituante, în care vor intra proporţional cu populaţia şi reprezentanţii Basarabiei, aleşi pe baza dreptului general electoral pentru a introduce în Constituţie de comun acord principiile şi garanţiile arătate mai sus".

După ce a terminat citirea, primul ministru a declarat că el ar dori, ca parlamentul să poată discuta cu toată libertatea propunerea guvernului român şi de aceia el cu reprezentanţii săi părăseşte sala.

În aplauzele furtunoase ale întregii săli, oaspeţii români părăsesc parlamentul.

Preşedintele: "Domnilor deputaţi, are cuvîntul, pentru a face o declaraţie în afară de ordinea zilei, reprezentantul Blocului moldovenesc, deputatul Cijevschi".

Dep. Cijevschi: "Blocul moldovenesc, avînd în vedere activitatea şi meritele luptătorului politic şi profesorului savant Stere, basarabean, a hotărît să-l primească în mijlocul său".

Preşedintele Inculeţ: "Domnilor deputaţi, eu am avut fericirea să fac revoluţia rusă la Petrograd, unde am văzut că în toate organizaţiile democratice şi revoluţionare, cari s-au creat acolo, cei mai doriţi oaspeţi au fost emigranţii.

Eu cred că reîntoarcerea mucenicului regimului ţarist, a luptătorului pentru idealurile cele mai frumoase, a profesorului Stere nu poate fi trecută cu tăcerea, şi eu propun să-l primim în mijlocul nostru, ca pe deputatul nostru (aplauze furtunoase pe toate băncile.)

Toţi deputaţii se scoală în picioare şi-l ovaţionează lung şi furtunos pe profesorul Stere.

În strigătele "Trăiască profesorul Stere" şi în aplauzele necontenite ale întregii săli, profesorul se urcă la tribună şi mulţumeşte adunării.

"Domnilor deputaţi, începe cuvîntarea sa profesorul Stere, în viaţa omului, ca şi a popoarelor întregi, momente aşa de înălţătoare nu sînt multe. Sînt profund emoţionat pentru încrederea, pe care mi-aţi acordat-o, şi pentru greaua sarcină pe care aţi pus-o pe umerii mei, dar simt şi o bucurie nesfîrşită, că îmi daţi iar posibilitatea de a lupta pentru dreptul şi libertatea poporului, al cărui fiu sînt.

Gonit din ţara mea natală prin puterea oarbă a despotului ţar, astăzi eu iar sînt adus aici prin voinţa poporului eliberat.

Astăzi noi trebuie să hotărîm aceia ce va avea o importanţă hotărîtoare, extraordinară, asupra soartei viitoare a poporului nostru. Mersul de fer al istoriei pune asupra umerilor noştri o răspundere, pe care n-o putem ignora cu niciun fel de sofisme.

Nimeni, în afară de noi, n-are dreptul să vorbească şi să hotărască ceva în numele poporului Basarabiei. Noi sîntem aduşi aici prin acel proces elementar istoric, care distruge temeliile cetăţilor şi Bastiliei. Revoluţia a adus la aceasta nu numai pe Ruşi, ci şi pe întreg poporul românesc.

Voi aţi aprins acea făclie, dela a cărei flacără s-au aprins şi au ars toate hărţile care împărţeau pe oameni în privilegiaţi şi neprivilegiaţi; voi aţi creat din poporul moldovenesc un popor care n-are alt privilegiu mai înalt, decît acela al muncii.

Acuma sînteţi chemaţi de istorie să duceţi această flacără sfîntă dincolo ca să-i luminaţi tot aşa pe fraţii voştri şi să le rupeţi lanţurile nedreptăţii de veacuri, achitînd prin aceasta datoria voastră faţă de fraţi, cari au venit în ajutorul vostru în cel mai greu moment istoric (aplauze furtunoase).

Astăzi noi proclamăm drepturile poporului suveran nu numai aici, în Basarabia, ci şi drepturile tuturor fraţilor noştri, oriunde ar fi ei.

Mulţumindu-vă pentru cinstea pe care mi-aţi arătat-o prin alegere, astăzi după atîţia ani de luptă, eu împreună cu voi iar voi merge la luptă cu aceeaşi hotărîre ca şi 30 de ani în urmă, cînd încă tînăr am fost aruncat în puşcăria, care se înalţă şi astăzi acolo, ca o amintire a trecutului blestemat, de care noi astăzi ne-am despărţit pentru totdeauna". (Aplauze furtunoase pe băncile deputaţilor şi în public. Deputaţii şi publicul se scoală în picioare şi-l ovaţionează pe profesor).

După aceasta profesorul se adresează Parlamentului în ruseşte:

"Domnilor deputaţi, în acest moment istoric, care trebuie să ne ridice la nivelul acestei probleme, la care ne-a ridicat pe noi soarta, eu îmi voi permite să mă adresez acelora, cari pînă acuma au fost stăpînii situaţiei, şi nu s-au deprins cu gîndul despre schimbarea acestei ordine. Domniile voastre aţi auzit declaraţia pe care a făcut-o primul ministru, cum a înţeles el din discuţiile pe care el le-a avut cu diferiţi reprezentanţi ai parlamentului, dorinţa ţării.

El a vorbit despre hotărîrea poporului românesc şi a guvernului român de a satisface dorinţele domniilor voastre. — Socot, că vorbesc cu domniile voastre, ca cu oamenii cari se conduc de raţiunea oamenilor de stat, cari înţeleg situaţia, şi socot că sînt oameni cari nu sînt mulţumiţi cu hotărîrea luată, dar eu vă rog să vă gîndiţi, în faţa cărei dileme trebuie să stea statul român, dacă Sfatul Ţării ar respinge ideea unirei?

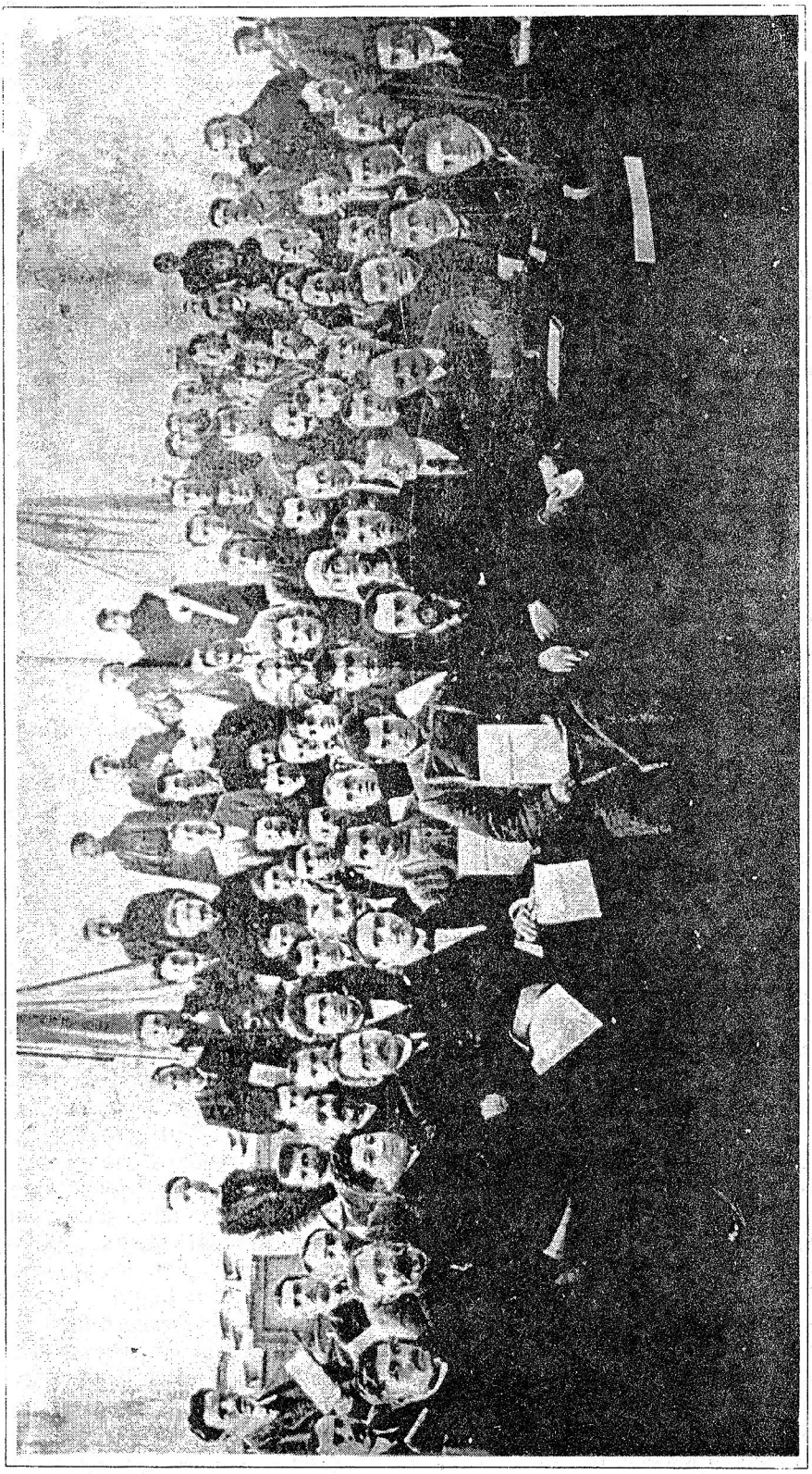

Blocul moldovenesc — promotor al Unirii.

FRUNTAŞI AI MIŞCĂRII DE ELIBERARE NAŢIONALĂ

Paul Gore

Simion Murafa

Petru Cazacu

Vladimir Cristi

Nicolae Alexandri

Panteleimon Halippa

Ion Pelivan

Daniel Ciuhureanu

Ion Inculeţ

Domnilor, se poate ca România să renunţe la drepturile sale istorice, la idealurile naţionale şi chiar la dreptul de viaţă, fiindcă fără a avea acces la mare, România nu poate trăi. Să presupunem că din dorinţa de a complace îndoielilor şi conştiinţii minorităţilor, guvernul român, devenind trădătorul întregului trecut al poporului românesc, ar renunţa la aceasta. Ce ar ieşi din aceasta? *Toate poftele vecinilor ar duce în mod inevitabil la aceia, că România, sacrificîndu-şi viitorul poporului său, ar pune Basarabia în faţa unei necesităţi crude: să fie ruptă în bucăţi de către vecini.*

Este admisibil aceasta pentru Basarabia? Şi dacă România nu poate renunţa nici la drepturile sale istorice, nici la idealurile naţionale, nici la interesele de stat, care-i dictează să-şi găsească ieşirea la mare, ea va fi nevoită să anexeze Basarabia fără consimţămîntul nostru, sau, bazîndu-se pe alte elemente ale societăţii, anume acele elemente, care de multe ori în viaţa istorică a Basarabiei aveau singuri dreptul de a vorbi în numele ei. Şi dacă unirea s-ar face sub auspiciile elementelor doborîte de noi, la ce ar duce aceasta?

Tot sîngele, toate suferinţele din cari a ieşit Basarabia liberă, ar fi zadarnice.

Această dilemă, domnilor, stă înaintea noastră, şi ca fiu al Basarabiei, eu zic, că o asemenea hotărîre ar pune asupra noastră o mare răspundere în faţa urmaşilor noştri, cărora poate le va fi sortit să trăiască din nou toată groaza trecutului nu prea îndepărtat. Poate oare un pretext oarecare, o oarecare creaţiune logică să justifice această răspundere?

Fac apel, domnilor, la conştiinţa domniilor voastre, la răspunsul domniilor voastre".

Mai departe, profesorul Stere, adresîndu-se în moldoveneşte către fracţiunea ţărănească, continuă:

"Unul din reprezentanţii minorităţilor, un Rus, a spus că dacă se va face unirea Basarabiei cu România, toată intelectualitatea rusească va pleca de aici. Eu respect acest sentiment, fiindcă toate sentimentele sînt legitime, dar omul la care sentimentele de legătură cu această ţară sînt atît de slabe şi şubrede, poate să aibă acelaş mod de judecată, ca şi populaţia băştinaşă?

Poporul românesc n-a venit în Basarabia din afară, el aici s-a născut, aici a fost acel cazan unde au fiert şi s-au topit toate acele elemente, din cari s-a născut poporul român. *Noi n-avem unde ne duce şi pe noi nimeni nu ne poate alunga din casa noastră.*

Un veac fără sfîrşit, noi, plecaţi, tăcuţi, conştienţi de slăbiciunea noastră, noi am dus jugul, un veac întreg limba noastră a fost interzisă, un veac întreg cartea în limba natală a fost persecutată, ca o otravă revoluţionară; sacrificii imense făceau aceia cari doreau să-şi însuşească începuturile culturii naţionale.

Şi acuma, cînd noi vroim să intrăm ca stăpîni în casa noastră, reprezentanţii minorităţilor n-au dreptul moral de a închide uşa în faţa noastră. Nu uitaţi domnilor, că nu numai chestiunea dreptăţii naţionale, ci şi chestiunea dreptăţii sociale, cer să avem tăria şi hotărîrea de a lua asupra noastră răspunderea. Astăzi voi puteţi da poporului pămîntul cerut de el în condiţiunile acceptabile pentru el şi nimeni nu poate garanta, că mîine voi veţi putea avea această posibilitate.

Conştiinţa proprie a domniilor voastre să vă lumineze".

Preşedintele: Domnilor deputaţi, daţi-mi voie să stabilim următoarea ordine de zi a şedinţei noastre: dintîi să ascultăm declaraţiile reprezentanţilor diferitelor grupări, şi pe urmă rezoluţiile propuse să le punem la vot" (Adunarea se uneşte cu propunerea).

Atunci cuvîntul îl are deputatul Buzdugan, reprezentantul Blocului moldovenesc.

Deputatul Buzdugan înaintea citirii declaraţiei Blocului moldovenesc spune: "În numele Blocului moldovenesc, care întotdeauna a fost straja intereselor poporului moldovenesc, apărînd cu rîvnă drepturile lui de orice tentative venite

de oriunde, în numele Blocului moldovenesc, care de astăzi înainte va fi blocul românesc, care va apăra drepturile întregului neam românesc, am marea cinste, ca în această şedinţă istorică a Sfatului Ţării, să dau citire următoarei declaraţii".

Mai departe citeşte declaraţia Blocului moldovenesc (aplauze prelungite).

Aceiaşi declaraţie citeşte în limba rusă deputatul Cijevschi.

Rezoluţia Blocului moldovenesc în chestiunea unirii Basarabiei cu România: "În numele poporului Basarabiei Sfatul Ţării declară...[1]

Dep. Ţiganco: "Eu mă voi mărgini la rezoluţia pe care a scos-o fracţiunea ţărănească:

Fracţiunea ţărănească, recunoscînd toată importanţa chestiunii unirii Republicei neatîrnate moldoveneşti cu Regatul român, în această clipă de o importanţă politică extraordinară în faţa istoriei scumpului său popor şi neavînd împuternicirea acestui popor pentru rezolvarea acestei chestiuni, crede necesar a o preda la hotărîrea votului întregului popor (referendum) sau a adunării constituante, ca exponentul voinţii suverane a poporului cu condiţiunea că această voinţă va fi liberă în Republica Moldovenească liberă şi neatîrnată.

Fracţiunea ţărănească, care singură exprimă dorinţele poporului şi care reprezintă majoritatea adevărată a populaţiei, declară, că ea, apărînd neatîrnarea Republicei Moldoveneşti, în acelaşi timp *socoate posibilă formula unirii popoarelor înfrăţite moldovenesc şi românesc într-o alianţă federativă strînsă".* (Aplauze pe unele bănci).

În numele populaţiei germane din Republica Moldovenească deputatul *Von Lesch* declară: "În calitate de reprezentant al tuturor Germanilor din Republica Moldovenească, care se ridică la mai bine de 75 000, în numele fracţiunii mele declar, *că populaţia germană nu ne-a împuternicit să hotărîm chestiunea alipirii Republicei Moldoveneşti oriunde ar fi;* la această chestiune poate da răspuns congresul tuturor germanilor din Republica Moldovenească. De aceea noi ne abţinem de la vot".

În numele Bulgaro-găgăuzilor, *deputatul Misircov declară*:

"Fracţiunea bulgaro-găgăuzilor m-a împuternicit să declar, că ea în nici un caz nu se socoate în drept, fără împuternicirea populaţiei găgăuze şi bulgare din Basarabia, să discute şi să hotărască chestiunea alipirii Basarabiei la orice stat vecin. Chestiunea înţelegerii cu statele străine, care ar limita drepturile politice şi neatîrnarea Basarabiei, după părerea fracţiunii, poate fi pusă în discuţie şi rezolvată numai de către adunarea constituantă a Republicii Moldoveneşti, aleasă liber de către tot poporul, de aceea *fracţiunea bulgaro-găgăuză în chestiunea unirei Basarabiei la România în orice condiţiuni se abţine de la vot*".

Reprezentantul populaţiei ucrainene deputatul A. D. Osmolovschi declară:

"Cînd Ucrainenii ne-au trimis pe noi în Sfatul Ţării, ne-au dat mandat, ca fii credincioşi ai republicei tinere s-o păzim şi s-o întărim.

Chestiunea alipirii ei oriunde ar fi nici nu s-a ridicat. Şi de aceea *noi, neavînd împuternicire pentru acest scop, nu ne socotim în drept a hotărî o chestiune de importanţă atît de mare*; după părerea noastră ea poate fi rezolvată numai prin voinţa întregului popor al Republicei Moldoveneşti exprimată prin adunarea constituantă".

În numele Polonejilor iese *deputatul Dudchievicz:*

"Regret foarte mult că în această zi solemnă pentru populaţia moldovenească, eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împilării atît a naţiunii moldoveneşti, cît şi a celei poloneze: limba moldovenească n-o cunosc, iar pe cea poloneză nu o vor putea înţelege Moldovenii.

În această zi măreaţă, eu salut călduros nefericitul şi în acelaşi timp

---

[1] Declaraţia Blocului moldovenesc a fost votată în întregime şi reprezintă declaraţia Sfatului Ţării cu privire la unire.

fericitul popor moldovenesc înfrăţit, care în sfîrşit poate să se unească cu poporul românesc legat prin sînge.

În numele poporului polonez susţin în întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc Moldovenii, locuitorii băştinaşi ai acestei ţări".

Din partea ligii culturale ruseşti iese deputatul A. F. Greculov:

Chestiunea unirii Basarabiei astăzi în ordine urgentă, *sub niciun motiv nu poate fi rezolvată*; ea poate să fie rezolvată numai de către adunarea constituantă moldovenească".

Deputatul Ţiganco, în numele fracţiunii ţărăneşti, roagă să se întrerupă şedinţa pentru a discuta chestiunea, dacă fracţiunea va putea vota propunerea blocului.

Preşedintele suspendă şedinţa pentru zece minute.

După redeschiderea şedinţei, *deputatul Bârcă (Teodosie)* dă citire declaraţiei unei părţi a fracţiunii ţărăneşti, care s-a separat de acea fracţiune:

"Noi mai jos iscăliţii deputaţi moldoveni, ne-am hotărît astăzi, în această zi măreaţă şi sfîntă pentru naţiunea noastră *să ne unim cu toţi Moldovenii din Sfatul Ţării pentru înfăptuirea unirii noastre cu fraţii de sînge din România (aplauze)*. Eu cred că din cei ce împărtăşesc părerea noastră sînt încă mulţi".

Dep. Halippa, de pe bancă: "Sînt mulţi de aceştia!"

În numele muncitorilor, deputatul Crivorucov, declară:

"Avînd în vedere seriozitatea momentului, cînd Sfatul Ţării, sub influenţa unei politici fără răspundere a unei grupări mici, este chemat să săvîrşească un act de o importanţă istorică mare şi recunoscînd că Sfatul Ţării nu este împuternicit pentru aceasta de către poporul Republicei, eu ca reprezentant al clasei muncitoare, ţin de datoria mea să arăt, că *clasa muncitoare îşi declină răspunderea pentru actul care se înfăptuieşte în spatele lui, şi refuză de a lua parte la votare".*

Preşedintele, adresîndu-se adunării, întreabă cum să se facă votarea rezoluţiei Blocului şi a altor rezoluţii.

Dep. Cijevschi, în numele Blocului moldovenesc, cere ca votarea să se facă nominal şi deschis.

Dep. Ţiganco, în numele fracţiunii ţărăneşti cere vot secret.

Preşedintele dă cuvîntul unui orator să se pronunţe pentru votul deschis şi unuia pentru secret.

Dep. Buzdugan, se pronunţă pentru votul deschis, motivînd că în acest moment istoric important, fiecare trebuie, deschis şi cu curaj, să-şi exprime părerea în faţa poporului întreg şi a ţării, ca poporul şi istoria să ştie adevărata opinie a fiecărui deputat ce-şi dă votul.

"Las ca poporul nostru, ţara noastră şi toată lumea să ştie, că noi, Românii basarabeni, cari am suferit un veac întreg sub jugul ţarismului rus, că noi toţi dorim unirea cu fraţii noştri de peste Prut, că noi vroim să fim şi rămînem pentru totdeauna împreună cu toţi Românii.

Să ştie toată lumea, că noi vroim unirea tuturor Românilor, de partea aceasta a Prutului şi de cealaltă a Carpaţilor într-o Românie Mare una şi nedespărţită, şi în baza principiului proclamat de revoluţie de autodeterminare a popoarelor, astăzi, domnilor deputaţi, *noi sîntem chemaţi să înfăptuim cel mai revoluţionar act în istoria poporului nostru, mult încercat în suferinţe, — să votăm pentru unirea Basarabiei cu România.*

Eu zic cel mai revoluţionar, întrucît numai în zilele revoluţiei adevărate, problema naţională a unirii popoarelor după particularităţile lor de rasă şi etnie, s-a pus în toată puterea ei. Şi înfăptuind acest pas, adică votînd pentru unirea Basarabiei cu România, la ce avem toate drepturile istorice şi naţionale, noi prin aceasta în mod logic vom duce la sfîrşit revoluţia noastră naţională.

Isprăvind cu chestiunea unirii naţionale, nouă ne rămîne să rezolvăm încă

o problemă cardinală — chestiunea agrară, care este şi naţională, fiindcă, domnilor, chestiunea agrară, în rezolvarea radicală a căreia este interesată toată ţărănimea noastră, este o chestiune naţională, fiindcă de îmbunătăţirea vieţii agricultorilor noştri, a ţăranilor, depinde şi viitorul mai frumos al întregului nostru popor, fericirea întregei naţiuni româneşti şi bunăstarea întregei ţări.

Astăzi noi avem să rezolvăm definitiv prima chestiune naţională — unirea Basarabiei cu România.

Şi în această oră solemnă, eu, domnilor deputaţi, în faţa întregului popor şi a urmaşilor, în faţa istoriei şi a omenirei întregi vă invit să vă faceţi datoria pînă la sfîrşit — să votaţi deschis şi curajos pentru unirea Basarabiei cu România.

În special adresez această rugăminte către ţărănimea muncitoare mai cu seamă cea moldovenească şi zic: pentru binele întregei ţărănimi, pentru binele poporului nostru moldovenesc şi a tuturor urmaşilor, datoria domniilor voastre, ţărani-moldoveni, să votaţi pentru unire.

Fiţi tari şi îndepliniţi-vă datoria, fiindcă ceasul unirii a sunat. Vă chem pe toţi să votaţi cu îndrăzneală şi deschis, ca istoria să fixeze pentru totdeauna numele tuturor fiilor adevăraţi ai poporului nostru moldovenesc, cari au votat pentru unirea tuturor Românilor, a viitoarei Românii Mari".

Dep. Diaconovici, vorbeşte împotriva votului deschis, găsind că numai votul secret poate da fiecărui deputat posibilitatea, fără ingerinţe din partea ori cui ar fi, să-şi spună cuvîntul său în această chestiune atît de importantă pentru întreaga ţară.

Preşedintele: Propun să se voteze nominal chestiunea — să se facă votarea deschis sau secret.

Rezultatul votului este următorul: pentru votul deschis s-au pronunţat 82 deputaţi, contra 27 şi 16 s-au abţinut.

Preşedintele: *"Pun rezoluţia Blocului moldovenesc la vot deschis nominal".*

Se votează şi după aceasta Preşedintele cu vicepreşedintele numără voturile.

Preşedintele I. C. Inculeţ: Cu adîncă emoţiune vă aduc la cunoştinţă

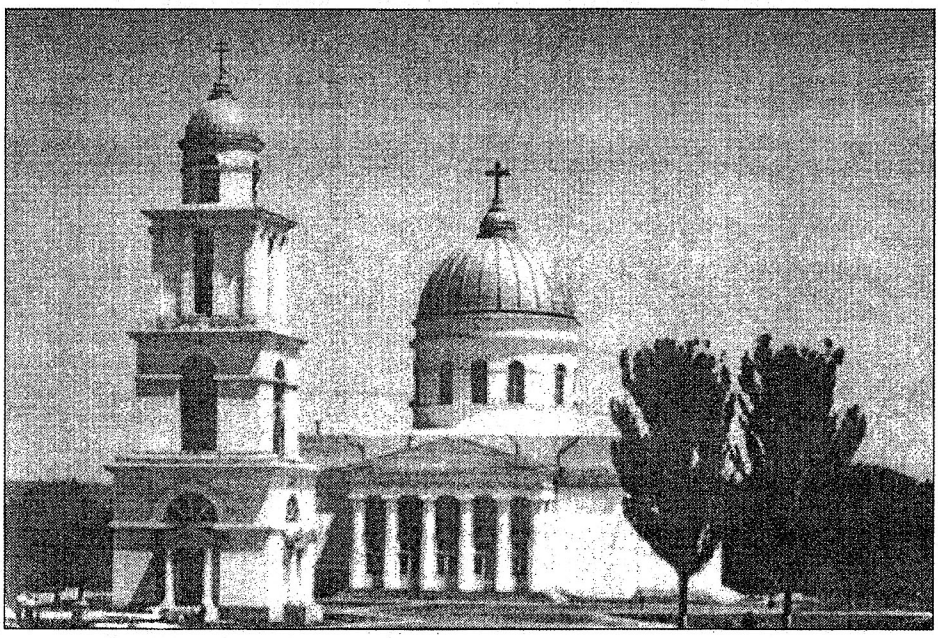

Anul 1918. Catedrala din Chişinău.

rezultatul votării. Domnia voastră cu unanimitate de voturi m-aţi pus în capul Sfatului Ţării şi în mod cinstit, ca un revoluţionar adevărat şi democrat, am muncit pentru binele poporului.

În fracţiunea ţărănească s-a spus astăzi, că eu nu fac ceia ce s-ar cuveni şi n-am muncit cît a trebuit.

Eu, Domnilor, pînă la vîrsta de 15 ani am fost ţăran şi interesele ţărănimii îmi sînt scumpe. Fiecare pas al meu este pătruns de iubire faţă de ţărani şi fiecare pas al meu a fost dictat de interesele şi nevoile ţărănimei; eu întotdeauna am fost pentru ea şi nici odată nu m-am lepădat de ea, nu mă lepăd nici în acest moment grav. Domniile voastre cunoaşteţi bine părerile mele şi evoluţia lor, şi iată vă spun, că tot ce se face acuma se face în interesele ţărănimei noastre. Aici se spunea că se poate sta la o parte.

Poate, dar nu ţăranii, cari în afară de pămînt nu se pot aştepta la nimic. Şi eu cu conştiinţa curată vă spun, că actul unirii, care se săvîrşeşte astăzi, se face pentru binele ţărănimei şi conştiinţa mea, a alesului lor, este curată.

Şi acuma, domnilor deputaţi, să-mi daţi voie să vă aduc la cunoştinţă rezultatul votării. Pentru rezoluţia Blocului moldovenesc au votat optzeci şi şase (86) deputaţi, împotriva — trei (3); s-au abţinut treizeci şi şase (36); absenţi treisprezece (13).

Cu majoritate de optzeci şi şase (86) voturi împotrivă a trei (3) rezoluţia pentru unirea Basarabiei cu România a Blocului moldovenesc este primită (aplauze furtunoase). *Trăiască unirea cu România mamă!"*

În acest timp în sala şedinţei îşi fac apariţia oaspeţii români în cap cu primul ministru, d. Marghiloman.

Preşedintele comunică capului guvernului român, d. Marghiloman, rezultatul votului Parlamentului.

O nouă explozie de aplauze şi strigăte "Vivat!", "Trăiască România!".

După propunerea Preşedintelui, secretarul Sfatului Ţării, deputatul Buzdugan, dă citire declaraţiei primite de către Sfatul Ţării, în limba moldovenească, care este ascultată în picioare de toată asistenţa.

La tribună se urcă d. Marghiloman primul ministru al României şi declară: *"În numele poporului român şi al Regelui Ferdinand I iau act de unirea Basarabiei cu România de aci înainte şi în veci! Trăiască România Mare"*, termină el (aplauze furtunoase şi strigăte: "Vivat!", "Ura!", "Trăiască unirea în veci!").

Din public se aruncă flori deputaţilor.

Preşedintele Sfatului Ţării I. C. Inculeţ pune întrebarea primului ministru d. Marghiloman: primeşte guvernul român condiţiunile unirii, citite de către secretarul Buzdugan, din rezoluţia Blocului moldovenesc, primite de către parlament ca declaraţie a Sfatului Ţării?

Primul ministru d. Marghiloman se urcă din nou la tribună şi declară că guvernul român primeşte în întregime atît litera cît şi sensul condiţiunilor unirii Basarabiei cu România pe bazele arătate în rezoluţia Blocului moldovenesc, primite ca declaraţie a Sfatului Ţării (aplauze furtunoase şi strigăte "Ura", "Trăiască unirea", "Trăiască România Mare, nouă").

Deputaţii şi publicul ovaţionează pe preşedintele I. C. Inculeţ, primul ministru Ciuhureanu şi ministrul Pelivan. Preşedintele, la orele 7 şi 20 seara, declară închisă şedinţa Sfatului Ţării.

Preşedintele Sfatului Ţării, **Inculeţ**
Secretari: **I. Buzdugan, B. Epuri**

Ion ŢURCANU
Chişinău

SFATUL ŢĂRII ŞI PROBLEMA LIMBII DE STAT

CÎTEVA REFERINŢE ISTORICE

Atît cît a existat, Sfatul Ţării a desfăşurat o vastă activitate culturală, despre care ar fi hazardat să încercăm a vorbi în paginile unei reviste, fără a risca să lăsăm impresia că ne mulţumim doar cu nişte enunţuri şi că nu ne punem problema să ne adîncim într-o temă pe cît de necunoscută, pe atît de complicată. Dar nici măcar chestiunea privind politica lingvistică a primului parlament basarabean nu poate fi lămurită satisfăcător într-un singur articol, oricît ar fi el de întins. Cît priveşte rîndurile de faţă, care sînt totuşi foarte puţine în raport cu importanţa subiectului pe care acestea îndrăznesc să-l elucideze, ele nu pot cuprinde decît cîteva referinţe mai sugestive la felul cum au înţeles moldovenii din Sfatul Ţării să anuleze rolul ingrat de cenuşăreasă al limbii lor şi să-i redea statutul care i se cuvenea, acela al limbii de stat.

Urmărind obiectivul realizării în fapt a deziderateloor mişcării naţionale moldoveneşti, formulate explicit şi imperativ mai ales după căderea ţarismului, exponenţii acestei mişcări în Sfatul Ţării nu au uitat nici o clipă că adevărata emancipare a moldovenilor şi ridicarea rolului lor în viaţa socială şi politică a ţinutului erau realizabile doar prin descătuşarea culturii lor naţionale şi datorită progresului ei real. Fireşte, ei erau conştienţi şi de faptul că prefacerile rîvnite nu erau cu putinţă înainte ca limba română să devină instrumentul promovării lor. Deci, limbii române trebuia să i se asigure un rol reglator în toate sferele vieţii sociale.

Înainte de a îndrepta atenţia cititorului către detaliile problemei, ne vedem într-un fel datori să accentuăm că la acea etapă, cînd Basarabia mai era încă parte componentă a imperiului rus şi numeroase trupe ruseşti staţionau în ţinut şi mai ales în Chişinău, cînd ţinutul intra în zona Frontului român dominat de armatele ruseşti, pe atunci foarte rar se folosea glotonimul "limba română", utilizîndu-se un corespondent inadecvat al acestuia, dar oarecum firesc în contextul locului şi al mentalităţii timpului, şi anume sintagma "limba moldovenească".

Aşadar, în scopul promovării prin limbă a intereselor naţionale ale populaţiei majoritare a Basarabiei a fost conceput un întreg program, realizat apoi cu destulă consecvenţă, de "naţionalizare" a tuturor instituţiilor statului (adică de reprezentare proporţională, echitabilă a moldovenilor în ele), urmărindu-se cu deosebită perseverenţă realizarea drepturilor acestora în organele reprezentative, în sistemul de învăţămînt, educaţie şi cultură, în biserică, armată, organele de drept etc. Toate acestea urmau să se facă ţinîndu-se cont şi de interesele naţionale ale moldovenilor din Transnistria. Astfel, o rezoluţie din 27 noiembrie 1917 a Sfatului Ţării stipula să fie rezolvate şi acolo următoarele sarcini: "1) şcoală moldovenească; 2) educaţie extraşcolară în limba moldovenească; 3) bibliotecă moldovenească; 4) slujbă religioasă în moldoveneşte; 5) examinarea în limba moldovenească a dosarelor de judecată referitoare la moldoveni; 6) necesitatea de a avea în instituţiile curative medici şi felceri care să cunoască limba moldovenească; 7) unirea moldovenilor pentru a asigura reprezentarea lor în organele centrale ale administraţiei; 8) apărarea intereselor moldovenilor minoritari în mijlocul altor naţiuni". (Toate referinţele documentare din acest text sînt luate din procesele-verbale ale şedinţelor în

plen ale parlamentului, ce se publicau în ziarul oficial *Sfatul Ţării*).

Ziarul *Sfatul Ţării*, care era purtătorul de cuvînt al parlamentului abia creat, publica la 1 decembrie 1917, deci chiar în ajunul proclamării Republicii Democratice Moldoveneşti, un articol-manifest intitulat **Învăţaţi limba moldovenească**. Iată cîteva fraze din acest manifest. "În Basarabia care se renaşte nu poate şi nu trebuie să fie nici un cetăţean care să nu cunoască limba moldovenească, limba comună pentru toate naţionalităţile care trăiesc în ţinutul nostru". A dovedi necesitatea învăţării obligatorii de către toţi a acestei limbi, citim în continuare, "care de acum încolo va deveni motorul de stat, oficial al vieţii ţinutului nostru, înseamnă a forţa nişte uşi deschise".

Problema limbii de stat devine îndată subiect al dezbaterilor parlamentare. În cadrul examinării, în şedinţa din 4 decembrie 1917, a unui proiect de lege privind organizarea lucrărilor de secretariat ale Sfatului Ţării, deputatul Pan. Halippa formula această propunere: "cancelaria să lucreze în limba moldovenească, deoarece noi trăim în republica moldovenească". Deputatul Prahniţchi propunea două limbi de lucru: "moldovenească şi rusă, prima ca limbă de stat, iar a doua ca limbă neutră (faţă de politica statului — I.Ţ.)". Discuţiile nu au progresat, atunci, foarte mult întrucît Basarabia se mai considera, formal, parte componentă a Rusiei, dar mai ales din cauza anarhiei la care s-au dedat trupele ruseşti ieşite de sub controlul comandamentului de pe front şi a crizei politice de la sfîrşitul lunii decembrie 1917 şi începutul lui ianuarie 1918 provocată de bolşevici.

Proclamarea independenţei Basarabiei, la 24 ianuarie 1918, a stimulat foarte mult intrarea limbii române în drepturile ei fireşti. Nu este aici loc pentru a insista asupra rolului limbii române în funcţionarea principalelor instituţii ale noului stat moldovenesc. Amintim în treacăt că, pentru prima dată în istoria Basarabiei, limba română căpătase funcţii de promovare a politicii de renaştere naţională a ţinutului prin chiar felul cum fusese creat Sfatul Ţării, în care 70 la sută din mandate şi conducerea aparţineau moldovenilor. Tot aşa a fost format şi guvernul, numit Consiliul Directorilor Generali. Spiritul aceleiaşi politici a însufleţit şi crearea armatei naţionale a Basarabiei. Ministrul de război al Republicii Moldoveneşti, generalul Brăiescu, fiind întrebat, în şedinţa din 31 ianuarie 1918 a Sfatului Ţării, despre limba de lucru a armatei naţionale, a răspuns că în acel moment se mai folosea, paralel cu limba română, şi rusa, dar că "s-a dispus să fie organizate cursuri în limba moldovenească şi în viitor comenzile vor fi date în această limbă".

Chestiunea limbii de stat a Republicii Moldoveneşti a fost luată în dezbatere specială în şedinţa din 5 februarie 1918. Drept reacţie la hotărîrea fruntaşilor mişcării de eliberare naţională a moldovenilor de a pune capăt rusificării ţinutului şi de a lichida cît mai curînd efectele acestei politici, deputatul H. Misirkov, bulgar de origine, a înaintat din partea fracţiunilor minorităţilor din parlament un proiect de lege cu privire la limba de stat a Basarabiei. Ideea centrală a acestui document era exprimată exhaustiv în chiar primul articol: "Limbile moldovenească şi rusă sînt declarate limbi oficiale egale ale republicii moldoveneşti". Asta a provocat o participare foarte activă a deputaţilor moldoveni la discutarea proiectului de lege. Primul a luat cuvîntul Constantin Bivol din Costeşti, judeţul Chişinău, care a fost de părere că nu existau temeiuri serioase pentru dezbaterea acestei chestiuni, deoarece, sublinia el, "nimeni nu se opune ca minorităţile naţionale să vorbească în limba maternă, dar întrucît problema a fost ridicată, ea trebuie să fie soluţionată. Iar la soluţionarea ei nu trebuie să se uite că toţi acei care locuiesc pe teritoriul republicii moldoveneşti sînt datori, din respect faţă de naţiunea moldovenească, să

învețe limba moldovenească". Deputații nemoldoveni i-au cerut oratorului să-și prezinte discursul în rusește, dar el a refuzat. Halippa, care prezida, în lipsa lui Inculeț, acea ședință, a promis că va traduce sensul spuselor lui Bivol, menționînd totodată că președintele ședinței "nu este dator să traducă în limba rusă, deoarece deputații (nemoldoveni — **I.Ț.**) trebuiau deja să fi învățat limba moldovenească".

După luările de atitudine ale deputaților Vlad Bogos, Robert von Lesch și Timofei Silistrari, care au polemizat îndelung asupra statisticii etnice utilizată în raportul lui Misirkov și a enormelor dificultăți de reafirmare a limbii române după mai bine de un secol de prigoană, la tribună este invitat Vasile Gafencu, care, între altele, a spus și aceste cuvinte: "Pînă la revoluție ni se ordona să vorbim rusește și atunci cînd nu vorbeam rusește arhiereii ne numeau măgari. Aici nu erau nici școli românești, nu tocmai moldovenești. Iată de ce limba moldovenească nu era puternică în [această] țară... Noi dăm bani pentru școală ca să învețe copiii în limba mamei, deoarece țarismul a fost împotrivă, țarismul vroia să înăbușe tot ce era moldovenesc în țara noastră. Pînă acum noi nu puteam intra nicăieri, în nici o instituție, dacă nu cunoșteam limba rusă. Vreau să întreb pe acei deputați care cer să vorbim numaidecît în rusește: oare chiar sînt aici atît de mulți acei care nu înțeleg limba noastră?".

Au urmat apoi discursurile și analizele deputaților Ioan Tudos, Tudor Corobceanu, Ioan Buzdugan, Vladimir Țîganko ș.a., după care voința majorității parlamentare a fost exprimată magistral de Anton Crihan. Iată principalele gînduri formulate de el atunci. "Nimeni dintre noi, moldovenii, zicea el, nu dorește să impună limba moldovenească naționalilor mici, deoarece noi prea bine ținem minte vremurile trecute, ținem minte cît de greu se învăța limba. În viitor, și cu atît mai mult acum, noi nu vom impune nimănui limba moldovenească. Dorim doar atît, și Dvs. nu puteți să nu fiți de acord cu noi: în republica moldovenească trebuie să fie limba moldovenească. Eu nu sînt statistician, și dacă dl Misirkov zice că noi alcătuim 50%, atunci asta e statistica lui. Oricine înțelege care era scopul urmărit de statistica rusească, ea avea interesul să reducă numărul bulgarilor, ucrainenilor etc. și, datorită acestei tendențiozități, uneori se întîmpla ca moldovenii să fie prefăcuți în ruși, bineînțeles, în mod artificial. Este oare cu putință să ții cont de o așa statistică? Cred că numai dl Misirikov se poate baza pe o astfel de statistică... Noi, moldovenii, nu afirmăm că sîntem exact 70%, dar zicem că statistica rusească nu este corectă. S-ar putea ca noi, moldovenii, să fim mai mulți de 70 de procente. Va veni vremea și vom alcătui o nouă statistică. Deocamdată, se socoate că, în republica moldovenească, moldovenii alcătuiesc 70 de procente și noi vom apăra această părere". În finalul discursului său, dorind să sublinieze încă o dată hotărîrea nestrămutată a deputaților moldoveni de a nu face nici un compromis în chestiunea limbii, oratorul a adăugat, adresîndu-se oponenților: "Domnilor, Dvs. nu ne-ați înțeles. Nimeni nu are de gînd să impună limba moldovenească, noi dorim numai ca anume ea, și nu limba rusă, să fie limbă oficială". El a propus ca proiectul de lege să fie transmis unei comisii legislative, ce urma să fie creată anume pentru pregătirea acestei legi, dar a adăugat îndată că viitoarea "comisie va trebui să țină minte un singur lucru și anume că limba rusă nu va fi limba oficială a republicii moldovenești".

Oficiosul *Sfatul Țării* nu a întîrziat să ia în zeflemea proiectului de lege al minorităților, sugerînd ideea că chiar dacă în Republica Moldovenească ar fi fost adoptată o asemenea lege, totuna s-ar fi propus o inversare a vechiului raport dintre cele două limbi, în sensul că, de astă dată, nu limba română trebuia să fie năpădită de rusisme, ci invers. Scrie, deci,

epigramistul anonim: *Cunosc cele două limbi, / Şi cînd una pe-alta schimbi, / Foarte multe-a lor cuvinte / Îşi pierd sensul dinainte. / Gîndul meu nu-i năzdrăvan, / Dar îl apăr pîn' la culme / Că-n rusească mea pătrunde/ Lexicul basarabean.*

Deşi legea cu privire la limba oficială a Republicii Moldoveneşti întîrzia să apară, şi s-a văzut că de fapt cei mai interesaţi de urgentarea rezolvării acestei probleme erau nemoldovenii din parlament, totuşi limba se afirma tot mai temeinic, prin activităţile practice ale Sfatului Ţării şi Consiliului Directorilor Generali, ale şcolii, bisericii, instituţiilor culturale, cum era "Făclia", ale presei scrise în româneşte etc. Asta demonstrează că legea nu rezolvă, prin sine însăşi, nimic. Incomparabil mai importante sînt convingerile celor mai "grei" lideri politici şi acţiunile concrete ale statului, care nu pot fi mai mult decît expresia exterioară a evoluţiei obiective a societăţii în conformitate cu interesele majorităţii populaţiei ţării.

Afirmarea în fapt a limbii române în viaţa politică a Republicii Democratice Moldoveneşti a constituit premisa principală pentru dezvoltarea culturii naţionale şi în special pentru însănătoşirea conştiinţei de neam a moldovenilor. Analele istoriei conţin destule exemple în acest sens. Nu putem, în acest cadru îngust, să ne referim decît la două dintre ele. Primul ar fi eforturile depuse de Blocul Moldovenesc din Sfatul Ţării şi de guvernul Republicii Democratice Moldoveneşti pentru crearea teatrului naţional la Chişinău. Pînă atunci, în centrul administrativ al ţinutului activa sala de conferinţe "Puşkin" ("Puşkinskaia auditoria"). Aceasta fusese construită pe bani publici de o societate de luptă împotriva beţiei, dar statul rus o confiscase şi o pusese la dispoziţia organizaţiei şoviniste "Uniunea poporului rus". La 20 ianuarie 1918, sala a fost luată în stăpînire de către zemstva oraşului Chişinău. Ministrul învăţămîntului P. Erhan a sesizat parlamentul cu un proiect de lege prin care propunea ca localul fostei săli să fie trecut sub patrimoniul ministerului, care, împreună cu Societatea culturală moldovenească "Făclia", îşi asuma sarcina să transforme sala în teatru naţional moldovenesc. Chestiunea a fost supusă atenţiei Sfatului Ţării în şedinţa din 14 martie 1918. Discuţia s-a desfăşurat foarte aprins conform scenariului, devenit de mult tradiţional, al disputei ireconciliante dintre moldoveni şi nemoldoveni (plus cîţiva "moldoveni" de felul lui Cocîrlă şi Doniko-Iordăkesko). S-au opus categoric proiectului deputaţii minoritari Misirkov, Sluţki, Osmolovski, Gherman, Starenki, Ţîganko, Krivorukov, Savenko. L-au susţinut prin pledoarii fierbinţi şi convingătoare Erhan, Cijevski, Bivol, Gafencu, Sinicliu, Alistar, Bosie-Codreanu, Buzdugan. Răspunzînd, în replică, acelor care susţineau cum că crearea teatrului moldovenesc nu va fi de folos acelora care nu cunoşteau limba, Nicolae Bosie-Codreanu le-a răspuns povăţuitorilor că acei care urmau să se hotărască "să rămînă aici, vor trebui să cunoască, în sfîrşit, limba moldovenească".

Proiectul de lege propus de Erhan a fost adoptat practic fără nici o modificare. Iată care era esenţa noii legi: "Sala de conferinţe "Puşkin" ce se află în or. Chişinău, construită cu banii poporului, este declarată avut al Republicii Democratice Moldoveneşti şi se pune la dispoziţia Ministerului Învăţămîntului Public pentru a fi folosită în scopurile culturii naţionale. În clădirea menţionată urmează să fie deschis Teatrul Naţional Moldovenesc".

Aşadar, data oficială a fondării teatrului naţional în Basarabia este 14 martie.

Al doilea exemplu pe care ţin să-l menţionez ca pe o dovadă peremptorie a creşterii rolului limbii române în ţinutul renăscut şi care e totodată şi un omagiu adus graiului strămoşesc se referă la recunoştinţa pe care deputaţii moldoveni au ştiut să o arate memoriei marilor promotori ai

slovei străbune Alexei Mateevici şi Simion Murafa. În şedinţa din 18 mai 1918, parlamentul a hotărît ca guvernul să aloce 5000 de ruble pentru a ridica un monument la mormîntul lui Murafa, apoi cîte 3000 de ruble ajutor de o singură dată soţiei fostului luptător, Polina Murafa, şi soţiei lui Mateevici, Teodosia, şi, de asemenea, cîte o pensie de 900 de ruble, pînă la atingerea majoratului, fiicelor celor doi, Silvia Murafa şi Nina Mateevici. Hotărîrea a trecut foarte greu, întrucît minoritarii şi fracţiunea ţărănească, din care făceau parte şi cîţiva moldoveni, au opus rezistenţă dîrză, manifestîndu-se foarte prost şi de data aceasta, mai ales, deputatul Cocîrlă. Cu această ocazie, Crihan a ţinut o cuvîntare memorabilă. "Ştiţi oare Dvs., întreba el, adresîndu-se fracţiunii ţărăneşti, cine au fost pentru noi Murafa şi Mateevici? Din păcate, nu. Şi de aceea îi urmaţi orbeşte pe acei care nu au nimic comun cu naţiunea noastră. Vă amintesc că Murafa şi Mateevici au fost printre puţinii care încă în revoluţia din 1905 au avut curajul să ridice sus drapelul luptei pentru eliberarea noastră naţională. Cel din urmă a fost şi unul dintre puţinii mari preoţi naţionali ai timpului nostru. Ambii nu au fost înţeleşi de noi, moldovenii, dar duşmanii noştri i-au înţeles foarte bine.

Iată de ce călăii noştri s-au dedat la persecuţii interminabile faţă de ei, pînă cînd una din vieţile acestea nobile a căzut jertfa unei mîini criminale chiar în toiul ultimei revoluţii. Destinul neîndurător a vrut ca în acelaşi timp să pierdem pe front şi pe poetul nostru, acela care a cîntat nemărginita noastră nenorocire naţională, neuitatul nostru Mateevici. În jalea aceasta nesfîrşită, nu găsim altă mîngîiere, decît îndeplinirea datoriei faţă de memoria lor, aşa cum o înţelegem noi". Le zice apoi acelor moldoveni ai fracţiunii ţărăniste, care votaseră împotrivă: "Şi Dvs. credeţi, domnilor, că aţi făcut mare lucru, votînd împotrivă împreună cu acei care stau în mijloc (referinţă la minoritari — I.Ţ.)? Chiar credeţi că duşmanii noştri doar din dorinţa de a cruţa banii poporului au votat împotriva alocării unei sume infinit mai neînsemnate în comparaţie cu cele trei milioane de ruble pentru ofiţerii ruşi, care nimic nu au făcut pentru ţara noastră, afară de rău, şi, prin urmare, ţara nu le este datoare cu nimic? Aduceţi-vă aminte cît de solidar au susţinut ei acea propunere, şi oare acei bani nu se iau din acelaşi buzunar al poporului, şi cui s-au dat şi pentru ce? Nu, oamenii aceştia ştiu ce vor, pe cînd Dvs. nu ştiţi. Şi numai aţi întunecat memoria marilor fii ai naţiunii noastre cu comportamentul Dvs. lipsit de tact. Să vă fie ruşine!".

Mai ales după proclamarea independenţei, era normal ca limba populaţiei majoritare să devină obligatorie pentru activitatea legislativă, inclusiv pentru editarea actelor normative. Astfel, la 14 martie 1918 Sfatul Ţării hotărăşte să editeze o "Culegere de acte legislative şi ordonanţe ale Guvernului Republicii Democratice Moldoveneşti", care urma să apară în limba română cu texte paralele în ruseşte.

Dar româna avea şanse reale să devină cu adevărat limbă de stat doar prin crearea sistemului naţional de educaţie. De aceea Sfatul Ţării a fost preocupat în permanenţă de crearea acestui sistem cu accent special pe naţionalizarea şcolii. Încă la 17 februarie 1918, parlamentul a votat, în acest scop, la cererea ministrului învăţămîntului P. Erhan, suma de 800 de mii de ruble.

Bineînţeles că aceşti bani nu erau nici pe departe suficienţi pentru înlocuirea limbii ruse, ca limbă de predare şi educaţie, cu limba română şi pentru deschiderea de noi şcoli. Cu toate că liderii basarabeni organizaseră încă din vara anului 1917 cursuri de învăţare a limbii române, totuşi numărul pedagogilor care ar fi putut preda în această limbă era încă mic faţă de necesităţi. De aceea ministerul învăţămîntului a înaintat parlamentului, la 14 aprilie 1918, un proiect de

hotărîre vizînd "organizarea cursurilor de vară pentru învăţătorii din instituţiile de învăţămînt primare şi medii, care urmau să predea, de la începutul noului an de studii, în şcolile naţionalizate ale tuturor naţionalităţilor trăitoare în Basarabia". Reprezentantul ministerului, deputatul A. Scobioală, menţiona că din cei 2700 de învăţători, care urmau să frecventeze cursurile, 1500 erau moldoveni. "Cursurile de limbă română, preciza deputatul, se preconizează pentru un termen de trei luni, şi conform proiectului, vor fi organizate în diferite localităţi ale Basarabiei". Suma cerută pentru realizarea proiectului era de 847,8 mii de ruble. "În afară de asta, în urma demersurilor directoratului învăţămîntului public, guvernul român central a promis să trimită pentru cursurile de limbă română lectori care sînt deja în serviciu şi care primesc salariu de la stat". Raportorul a ţinut să mai precizeze că "învăţătorii din şcolile medii vor trebui să plece la Iaşi sau Bucureşti, deoarece pentru ei aici nu pot fi organizate cursuri". Suma cerută a fost votată, aducîndu-se totodată la cunoştinţa deputaţilor informaţia că importante cheltuieli pentru studierea limbii române urmau să fie suportate de către organele autoadministrării locale.

Problema pregătirii învăţătorilor şi a studierii obligatorii a limbii române a fost examinată şi în cadrul uneia dintre ultimele şedinţe ale Sfatului Ţării, la 23 mai 1918. Încă înainte de Unire, ministrul Erhan emisese o circulară ce anula bursele pentru studenţii instituţiilor pedagogice, care nu doreau să devină cetăţeni români. Drept urmare, în numele fracţiunii minoritare din parlament, deputatul Starenki a adresat guvernului o interpelare în care protesta împotriva acestei dispoziţii. A răspuns acestei interpelări noul ministru al învăţămîntului, Şt. Ciobanu, care, între altele, a spus: "Noi îi apreciem pe cei care învaţă doar după criterii de stat, nu naţionale. Vom da burse şi nebasarabenilor, cu condiţia ca ei să rămînă să lucreze la noi. În rezolvarea problemelor de stat, în construcţia statală avem datoria de a ţine cont nu de sentimente, ci de raţionamente de stat. Nici un stat din lume nu dă burse supuşilor străini". Aducînd drept exemplu situaţia învăţătorilor moldoveni din Ucraina, ministrul menţiona: "Sîntem informaţi că în Ucraina, în judeţul Tiraspol, sînt 54 de sate moldoveneşti şi vreo 90 de învăţători moldoveni. Acolo pentru învăţătorii ucraineni cursuri se fac, pe cînd cererile învăţătorilor moldoveni sînt respinse". Atitudinea pe care urma să o ia parlamentul în această chestiune a fost exprimată foarte clar de deputatul Iacob Suceveanu, pedagog: "În ţara noastră, studenţii care nu cunosc limba moldovenească nu pot fi învăţători".

Faptele invocate în rîndurile de mai sus demonstrează că în perioada relativ scurtă cît a activat, Sfatul Ţării, împreună cu guvernul creat de el, a obţinut rezultate remarcabile în străduinţele sale de a ridica limba română la rangul de limbă de stat. Două, mai ales, sînt urmările fericite ale politicii sale pe acest tărîm: întîi, că s-a pus capăt rusificării ţinutului, limba rusă fiind forţată să cedeze locul dominant peste tot limbii populaţiei majoritare. În al doilea rînd, inimoşii patrioţi basarabeni au depus eforturi foarte mari în vederea îndeplinirii promisiunii lor privind dezvoltarea instruirii la scară naţională în baza limbii române, ceea ce a constituit premisa hotărîtoare pentru realizarea, după Unire, a legii româneşti a învăţămîntului primar obligator.

Ion VARTA
Chişinău

ASPECTE ALE MIŞCĂRII NAŢIONALE DIN BASARABIA (1812—1918)

În rezultatul semnării tratatului de pace de la Bucureşti (1812), Imperiul rus în mod fraudulos anexează Moldova de Est, rebotezată ulterior în Basarabia.

Istoricul Manolache Drăghici redă destul de sugestiv momentul dramatic al răşluirii vechiului pămînt românesc, stropit cu sîngele mai multor generaţii de moldoveni, care opuseseră rezistenţă puhoaielor de invadatori ce năvăleau de secole dinspre nemărginitele cîmpii din partea de nord-est a bătrînului continent: "Ceasurile acelea au fost de plîngeri, un timp neuitat pentru că poporul cu cîrdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului de la un capăt la altul, mergînd şi revenind de prin sate şi de prin tîrguri săptămîni încheiate, cu luare de ziuă bună de la părinţi, de la fraţi şi de la rudeni, cu care crescuse şi vieţuise dimpreună pînă în vremea acea cînd se despărţeau unii de alţii pentru totdeauna"[1].

Dezacordul şi totodată protestul faţă de anexiunea Moldovei de răsărit şi faţă de politica rusificatoare şi-a găsit expresie şi în strămutările masive ale populaţiei moldoveneşti în dreapta Prutului.

În primii ani de ocupaţie ţaristă, peste cinci mii de familii de români au părăsit Basarabia — cifră destul de impunătoare, dacă se ţine cont de faptul că, la acel moment, aici locuiau vreo 43 mii de familii[2].

Zona de codru din ţinuturile Făleşti, Lăpuşna, Orhei, Soroca, cu un procent mare de populaţie răzeşească a constituit principalul izvor al acestui exod. Printre cei care părăseau Basarabia erau reprezentanţi ai clerului, ai nobilimii, dar grosul şuvoiului de refugiaţi l-au constituit ţăranii moldoveni. Fenomenul migraţiei masive a populaţiei româneşti din Basarabia avea la bază mai multe motive. Unul dintre ele a fost teama ţăranului moldovean de eventuala introducere a şerbiei în provincia ocupată. Unii boieri, prin povestirile lor despre starea de sclav a ţăranului rus, despre birurile şi impozitele extraordinar de apăsătoare, la care era supus, au contribuit la amplificarea acestui exod[3].

E adevărat că ţăranul basarabean se informa adeseori din prima sursă. În teritoriul dintre Prut şi Nistru îşi găseau tradiţional refugiul mii de fugari din Imperiul rus care aduceau la cunoştinţa băştinaşilor situaţia de rob în care se aflau iobagii ruşi: "Ei, ţăranii basarabeni îşi încărcau în grabă lucrurile lor de gospodărie în căruţe şi se îndreptau spre Prut, ca să treacă pe malul drept, spre a rămîne sub suveranitatea strălucitei Porţi"[4].

Abandonarea Basarabiei de către miile de români era dictată şi de maltratările şi umilirea la care erau supuşi românii basarabeni din partea autorităţilor ţariste, de vexaţiunile suportate de populaţia din tîrgurile şi localităţile rurale din partea cazacilor şi soldaţilor ruşi, încartiruiţi pe la casele băştinaşilor, de comportamentul discriminatoriu faţă de populaţia românească a tîrgurilor basarabene din partea poliţiei ruseşti[5].

Unele episoade despre fuga peste Prut a românilor basarabeni au fost înregistrate de documentele timpului. Astfel, în iunie 1813 locuitorii a trei sate — Călineşti, Hoţeşti şi Drojineni (în total 56 de persoane) — au abandonat toate bunurile lor din Basarabia, găsindu-şi refugiu pe malul drept al Prutului. Fiind anchetaţi, ţăranii din cele 3 sate au mărturisit unanim sub jurămînt că au fost determinaţi să se refugieze în Moldova din cauza purtării proaste şi vexaţiunilor din partea cazacilor, aflaţi la ei în gazdă[6].

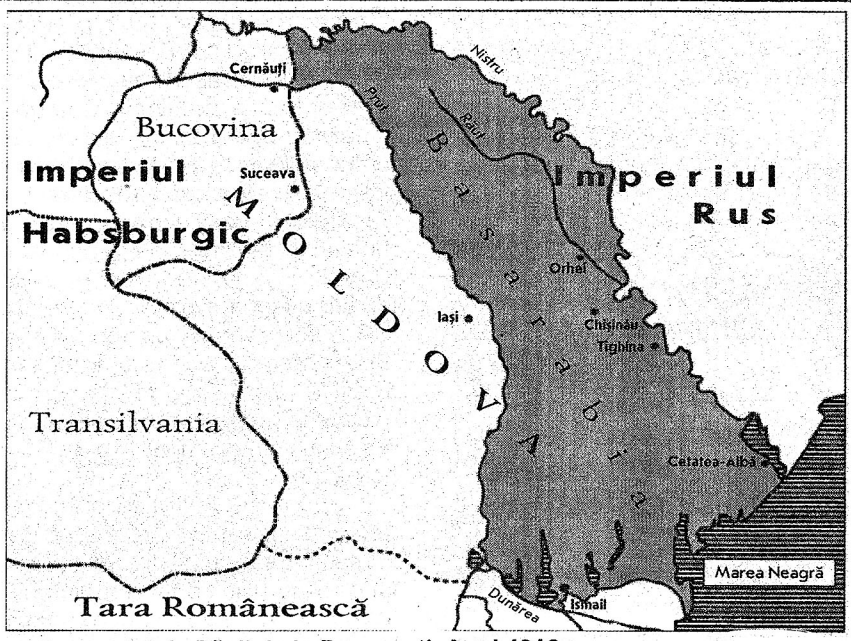

Consecinţele Păcii de la Bucureşti. Anul 1812.

Despre acest caz neordinar au fost informaţi cancelarul Rumeanţev şi împăratul Alexandru I. De aplanarea acestui incident se ocupau nemijlocit consulul general rus la Iaşi, Pini, agentul diplomatic rus la Constantinopol, Italinski, guvernatorul Basarabiei, Harting. Cu toate presiunile exercitate asupra Principelui Calimahi de către Peterburg, acesta refuză, în mod ostentativ, să-i extrădeze pe fugarii basarabeni, ultimii rămînînd pentru totdeauna în Moldova din dreapta Prutului.

Protopopul Teodor Maleavinschi la 9 noiembrie 1812 raporta mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni că locuitorii satului Şaba din judeţul Cetatea Albă au trecut Prutul, rămînînd în această localitate doar vreo trei — patru familii.[7]

Într-un mod aproape similar au procedat locuitorii satului Toporu, ţinutul Lăpuşna, care, împreună cu preoţii bisericii din localitate "au fugit peste Prut, biserica [din localitate] rămînînd pustie cu toate podoabele ei"[8]. Ce-i drept, în alt document, citim că "preoţii, care au slujit la vechea biserică din satul Toporu, trecînd peste Prut, au luat şi antimisul cu ei"[9]. Protopopul Lăpuşnei Ioan Dimitriu comunica în luna mai 1814 mitropolitului Gavriil că în această localitate veniseră, între timp, alţi oameni, din care cei mai mulţi sunt ruşi", iar preot fusese hirotonisit un rus din gubernia Kievului, care "ştia a citi, a scrie şi a cînta doar în limba rusă"[10].

Exodul populaţiei româneşti din Basarabia alarma autorităţile ţariste. El dăuna imaginii ţarismului în ochii popoarelor balcanice şi, deci, putea avea repercusiuni dintre cele mai nedorite pentru interesele ruseşti în această zonă. Pentru a stăvili acest proces migraţionist a fost fortificat hotarul pe Prut. Cu toate acestea, exodul n-a putut fi curmat. Autorităţile ruseşti, îngrijorate de fuga basarabenilor peste Prut, au recurs şi la minciună declarînd "Moldova contaminată de ciumă şi interzicînd trecerea Prutului sub pedeapsa cu moartea"[11].

Mari eforturi pentru stoparea mişcării de populaţie a depus şi mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni. La sfîrşitul anului 1812 el trimite o circulară tuturor parohiilor din eparhie, prin intermediul căreia roagă clerul şi "toţi pravoslavnicii creştini", ca ei să nu creadă că în Basarabia va fi introdusă iobăgia, "că din înalta împărătească

milostivire, aveţi o cîrmuire din naţia voastră şi în limba voastră"[12].

În corespondenţa sa cu marii demnitari din Petersburg, G. Bănulescu-Bodoni stăruia să nu fie "batjocoriţi şi înjosiţi Moldovenii", indicînd că, "în timpurile grele, cînd Franţujii erau în centrul Rusiei, Turcii, la Dunăre şi Prut, cînd cu puterea armelor nu se putea opri emigrarea, căci, prin tratatul cu Poarta, locuitorii erau liberi să treacă unde vor", el reuşise să convingă personal pe boieri şi prin predici şi circulare pe săteni, să nu emigreze promiţîndu-le că vor fi fericiţi sub stăpînirea rusească[13].

Promisiunile mitropolitului Gavriil veneau însă în contradicţie cu realitatea necruţătoare. Populaţia rămasă în Basarabia se confruntase chiar din primii ani cu umilinţe şi dezonorări de tot soiul. Mărturie ne servesc nenumăratele vestigii documentare. Locuitorii mai multor sate din judeţele Orhei şi Hotărniceni au adresat în repetate rînduri plîngeri împotriva comportamentului brutal al regimentului de infanterie Ohotsk care fusese încartiruit în aceste sate. Iată spre exemplu ce scriau într-o reclamaţie mazilii satului Bujor, judeţul Orhei: "Adecă ... noi toţi oamenii din satul Bujor la carile mai gios ne vom iscăli cu lacrimi jeluim către cinstita sărdărie la care lucru au început a şi face multă şi gre supărare în satul nostru de către oşcile ruseşti carile de multă vreme ţinem moscali şăzetori şi trecători am stătut totdeauna cu mic şi mare, iar acum aceşti ce au vinit moscali de gios şi vreu să ne scoată din case carele multe cer ce nu se află nu numai la un om sau la doi ce în tot satul fac mare bajocore şi săracii numai pot de a-i ţine cum că ne cer cîte 10 sănii pe toată ziua şi cai şi o sanie cu boi, cer poştă cu săptămîna..."[14]. În continuare petiţionarii relatează că, la rugămintea lor, căpitanul de mazili a încercat să le ia apărarea, însă ofiţerul rus l-a insultat, "chiar şi pe vornicul au vrut să-l bată", căpitanul de mazili fiind apoi arestat doar pentru faptul "că i-au zis să nu facă alte bajocori"[15].

Protestele ţăranilor basarabeni au trezit îngrijorarea autorităţilor ţariste din ţinut încît ele s-au văzut nevoite să întrebe pe ţărani ce fel de administraţie le-ar fi pe plac. Destul de semnificativ este răspunsul ţăranilor din satele Malinţi, Clişcăuţi şi Zarojani din judeţul Hotin, datat cu anul 1815: "Toţi îngenunchem cu fimei şi cu copii şi cu lacrimi ne rugăm ca să se îndure de noi săracii şi să ne miluiască cu strămoşeştele noastre obiceiuri şi să ne mîntuim de asuprire care tragem necontenit. Oi, că mare pomană va face cu noi săracii care nu avem nici o facere, cum şi pentru părcălabi ruşi şi ocolaşi ruşi ne rugăm ca să nu ni să mai rînduiască că tare ne necăjim şi ne osîndim şi la aceasta să fie tot boieri moldoveni de a noştri cu cari sîntem deprinşi ne înţelegem în vorbă la nevoile noastri şi sîntem mulţămiţi şi aşa am putea trăi precum nădăjduim..."[16].

Nobilimea basarabeană de viţă românească de asemenea s-a împotrivit tentativelor de rusificare întreprinse de noul guvernator al Basarabiei, generalul Harting. Acesta din urmă elaborează un nou proiect de administrare civilă a Basarabiei, care nu însemna altceva decît extinderea legislaţiei ruseşti şi în teritoriul dintre Prut şi Nistru.

Boierii moldoveni au aflat despre proiectul lui Harting şi i-au solicitat apărarea mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni: "Priveşte cu ochi compătimitori numai cîte obiceiuri încalcă şi nimiceşte poliţia din Chişinău, numai cîte legiuri, străine nouă, sunt născocite, asupriţi fiind prin ele locuitorii, şi cît de mult zilnic e jignit poporul de aici"[17].

Prin intermediul mitropolitului, boierii moldoveni expediază trei cereri împăratului Alexandru I, Consiliului de miniştri şi Consiliului de stat. În cererea adresată împăratului se menţiona între altele: "Dă-ne nouă ocîrmuitor civil pentru această provincie din moldoveni băştinaşi, un bărbat, căruia i-ar fi cunoscute familiile nobile (boiereşti) locale, obiceiurile şi legile noastre şi a ţărilor megieşe cu noi, fiindcă neavînd acuma un aşa ocîrmuitor, din zi în zi

vom fi înstrăinaţi de obiceiurile noastre"[18].

Guvernul de la Petersburg a trimis în Basarabia pe P. Svinin, funcţionar la Ministerul afacerilor externe pentru a examina situaţia ce provocase protestele boierilor români[19].

Inspectarea executată de P. Svinin a durat şapte luni. În rezultat el a elaborat un raport în care s-a văzut nevoit să constate că protestele boierilor împotriva introducerii legislaţiei ruseşti în ţinut sînt justificate şi că "... poporul [din Basarabia] are legi bune, care favorizează prosperarea societăţii şi au la baza lor obiceiurile şi drepturile locale"[20].

Riposta intransigentă a boierimii locale la nelegiuirile la care recursese administraţia rusă din Basarabia, despre care a relatat P. Svinin autorităţilor centrale ale Imperiului rus, cît şi amploarea exodului populaţiei româneşti din Basarabia a impus Petersburgul să întreprindă noi măsuri menite să curme acest fenomen. Rescriptul adresat la 1.04.1816 de împăratul Alexandru I mitropolitului Gavriil urmărea scopul stopării acestei deplasări masive de populaţie. Monarhul rus constata, "cu adîncă mîhnire" că scopurile sale nu au fost atinse şi că "neorînduielile", mai ales de la un timp, s-au extins, "pînă la cea mai mare treaptă, încît multe nevinovate familii a liniştiţilor locuitori, lăsîndu-şi lăcaşurile sale îşi capătă scăpare peste hotare". Împăratul recunoştea că au fost admise un şir de nedreptăţi şi se obliga să aplice noi măsuri pentru "ca răutatea cea făcută să se şteargă". În acest scop, a decis să trimită în Basarabia un funcţionar împărătesc cu împuterniciri speciale din partea sa.

Împăratul se obliga să ofere acestei ţări o cîrmuire politică "potrivită cu năravurile, obiceiurile şi legiuirile ei". Toate stările sociale aveau, în viziunea sa, un drept egal "asupra acestei Moşteniri a strămoşilor săi: Tagma Duhovnicească, Boierească, Neguţitorească şi norodul să cade să căştige deplină apărare şi ocrotire în noua Obrazovanie, liniştitului lucrătoriu de pămînt, cum şi aleşverişurilor şi neguţitorilor să va da cea deplină ocrotire", — concluziona manifestul împărătesc.

Pentru a informa mai bine populaţia despre intenţiile sale, Alexandru I îl împuterniceşte pe mitropolitul Gavriil să traducă cele comunicate în "limba Naţiei" şi, prin intermediul bisericilor să fie comunicate tuturor păstoriţilor ca să ştie toţi că "ochiul Meu cel iubitoriu de fii, asupra lor priveghează şi eu am purtare de grijă, pentru ca ei să fie fericiţi"[21].

Dar nici promisiunile împăratului, nici sancţionarea de către acesta, la 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei sale, întreprinse la Chişinău, a noului act legislativ "Aşezămîntul constituirii regiunii Basarabia", care consfinţea autonomia ciuntită a provinciei româneşti, n-au putut curma trecerea populaţiei moldoveneşti din Basarabia în dreapta Prutului, fapt ce demonstrează că basarabenii continuau să nu aibă încredere în promisiunile propagandistice ţariste.

Că migrările au continuat şi în deceniul trei al sec. al XIX-lea ne-o mărturisesc indicaţiile guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei, adresate, la 4 mai 1833, viceguvernatorului Basarabiei I. Climşa, privind difuzarea informaţiei despre măsurile de pedeapsă pentru cei care treceau clandestin hotarul de pe Prut.

Poliţia şi parohiile eparhiei erau organele prin intermediul cărora aceste sancţiuni urmau a fi aduse la cunoştinţa tuturor locuitorilor provinciei! Arhiepiscopul Dimitrie avea obligaţia să difuzeze 896 de proclamaţii cu informaţia respectivă în toate parohiile, iar preoţii, la rîndul lor urmau ca în zilele de duminică să le citească tuturor enoriaşilor[22].

Autorităţile ruseşti tindeau să lichideze acea autonomie limitată, acordată de împărat la 1818. Tot mai frecvent erau demişi din posturile de ispravnici boierii autohtoni, iar în locul acestora erau numiţi ofiţeri ruşi. Guvernatorul general al Novorosiei şi Basarabiei Voronţov a suprimat în 1825 funcţiile judecătoreşti ale

Înaltului Sfat, iar în 1828 acesta a fost lichidat şi înlocuit cu un consiliu provincial, în calitate de instanţă consultativă pentru guvernator, alcătuit din două departamente: economic şi administrativ. Membrii acestui organ erau numiţi de guvernator. O dată cu suprimarea Înaltului Sfat se punea capăt autonomiei Basarabiei[23].

Procesele de rusificare a provinciei anexate cresc în intensitate după anul 1828, însă ele se ciocnesc de rezistenţa populaţiei autohtone.

Lupta pentru menţinerea utilizării limbii române în justiţie, administraţie, biserică, şcoală constituia principala formă de manifestare a mişcării naţionale a românilor basarabeni.

În administraţia Basarabiei funcţionarii de origine românească sunt consecvent strîmtoraţi şi concediaţi. Concomitent era scoasă din cancelarie şi limba română, pentru ca la 1833 ea să fie scoasă din uz ca limbă oficială din toate instituţiile, cu excepţia bisericii unde s-a menţinut încă mult timp[24].

Pentru a neutraliza rezistenţa clerului autohton, erau efectuate dese epurări ale acestuia, înlocuindu-l cu slujitori ai cultului aduşi din guberniile ruseşti. Aceştia se confruntau cu animozitatea enoriaşilor autohtoni, cu absenteismul acestora la oficierea serviciului divin.

O împotrivire fermă se opunea tentativelor de rusificare a şcolii româneşti din ţinut. La sfîrşitul anului 1831 consfătuirea învăţătorilor din judeţul Hotin s-a pronunţat împotriva instruirii copiilor în limba rusă. La sfîrşitul anilor '30 se înteţesc demersurile boierimii autohtone în favoarea extinderii şi perfecţionării predării limbii române în instituţiile de învăţămînt de toate nivelurile.

În 1841 nobilimea basarabeană înaintează noi revendicări în favoarea asigurării procesului instructiv cu manuale în limba română şi a angajării în fiecare şcoală judeţeană a profesorilor de limba română. Se cerea editarea unui număr suficient de manuale în limba română sau comandarea lor în Moldova de peste Prut sau în Ţara Românească[25]. Ţăranii basarabeni la fel au revendicat instituirea de şcoli cu predarea în limba maternă.

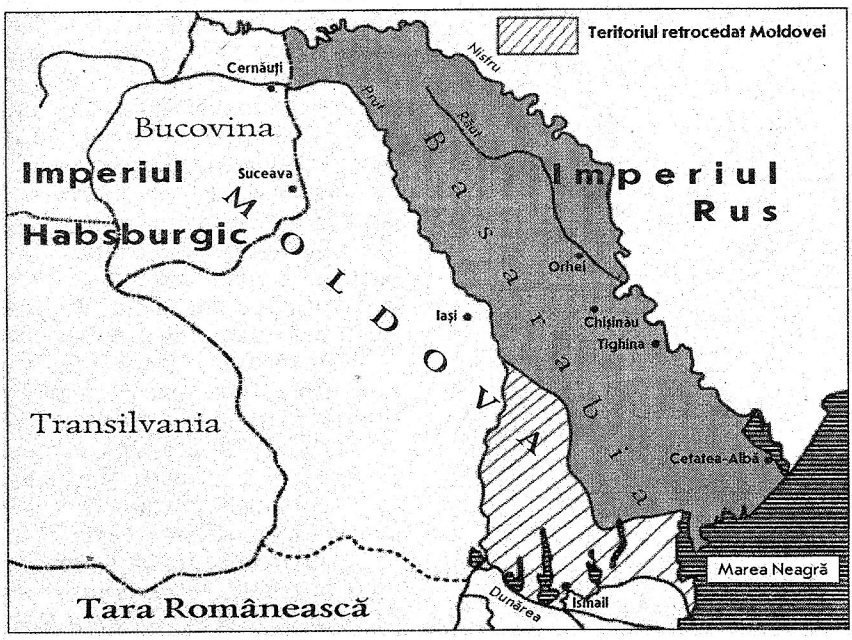

Modificarea teritorială intervenită în partea de sud a Basarabiei conform Păcii de la Paris.

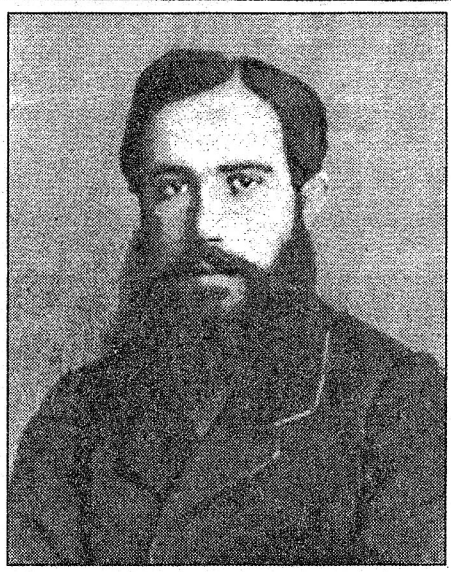

Nicolae Casso

Autorităţile ţariste s-au văzut nevoite să ţină cont, cel puţin parţial de aceste cerinţe. În toamna anului 1842 a fost aprobată predarea limbii române în şcolile din oraşele Chişinău, Bălţi şi Hotin. Dar acest compromis a fost acceptat doar pentru o anumită perioadă. La începutul anilor '60 au fost anulate alocările pentru achitarea salariilor profesorilor de limbă română în şcolile judeţene. Ulterior au fost lichidate şi posturile de profesor de limba română[26].

Retrocedarea celor 3 judeţe sud-basarabene — Cahul, Bolgrad, Ismail — principatului Moldova (1857) şi în special Unirea celor două ţări româneşti (1859) au avut o influenţă enormă asupra spiritelor românilor basarabeni[27]. Aceste evenimente inspiră încredere nobilimii basarabene în reuşita suprimării nelegiuirii ce le-a fost comisă la 1812.

Înfrîngerea Imperiului rus în războiul Crimeii, răscoala antiţaristă din Polonia (1863) ce agravaseră situaţia externă şi internă a Rusiei erau considerate de fruntaşii basarabeni drept un moment favorabil pentru realizarea idealului naţional. Gruparea naţionaliştilor români din Basarabia ce optau pentru o atare idee au încercat să impună punctul lor de vedere şi celorlalţi boieri. Actele oficiale ale administraţiei locale atestă la 1863 faptul că partidul boierilor, "care visează să restabilească naţiunea moldovenească în Basarabia, în vederea împrejurărilor care ar da naţiunii dreptul [de] a cere unirea cu Moldova" a împiedicat nobilimea basarabeană să redacteze o adresă împăratului, cu prilejul evenimentelor din Polonia[28].

În fruntea acestei partide boiereşti erau: secretarul adunării deputaţilor nobilimii Alexandru Cotruţă, fratele lui, judecătorul Carol Cotruţă, doi fraţi Casso (fiii lui Ştefan Casso), cei doi fraţi Ioan şi Constantin Cristi, Constantin Cazimir şi fiul lui.

Pentru a pregăti condiţiile unei eventuale uniri a Basarabiei cu România, nobilimea naţionalistă basarabeană întreţine legături permanente cu naţionaliştii din dreapta Prutului. Acest fapt îl confirmă un act emanat de cancelaria guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei din 1864: "Am primit din Moldova informaţii că între Cahul şi Chişinău, s-a înfiinţat de către revoluţionari o poştă pentru trimiterea corespondenţei lor şi pentru trecerea fără paşapoarte a oamenilor, de la care iau pentru aceasta cîte 3 ruble şi că astfel de poştă există între Ismail şi Cetatea Albă; că moldovenii de la Chişinău (tineri din bune familii) au legături cu Iaşii şi Bucureştii pentru unirea Basarabiei cu Principatele prin mijlocirea moldovenilor care vin din principate la Chişinău pentru scrisori"[29].

Tendinţele unioniste ale românilor basarabeni suscită măsuri de vigilenţă din partea autorităţilor ţariste, cît şi înăsprirea politicii de rusificare.

Pentru a curma legăturile românilor de pe ambele maluri ale Prutului sînt adoptate măsuri severe de frontieră şi în interiorul provinciei. Cetăţenii români sosiţi din dreapta Prutului în Basarabia sunt supuşi unei supravegheri rigide.

Ministrul instrucţiei publice din Imperiul rus D. Tolstoi care vizitase Basarabia la 1867 găsea absolut anormală situaţia cînd românii basarabeni nu cunoşteau limba rusă şi în multe parohii serviciul divin se

făcea în limba română. El considera "absolut necesar a se pune capăt acestei despărţiri de stat, întrucît acum, poate mai mult ca oricînd, cultura rusă a moldovenilor din Rusia a căpătat o semnificaţie politică, deoarece unirea Moldovei cu Valahia şi formarea unui principat aproape neatîrnat şi puţin binevoitor pentru noi produce o acţiune de atracţie vădită şi la vecinii moldoveni din Basarabia"[30]. Astfel, că în această perioadă e suprimată predarea limbii române în liceul regional din Chişinău (1866), în seminarul teologic (1867) şi în şcolile judeţene (în cea din Hotin — în 1868, în celelalte — în 1871).

Cu toate acestea rezistenţa românismului basarabean în această perioadă nu scade. În a doua jumătate a anilor '60 ai sec. XIX, în toiul aplicării reformei judiciare de la 1864 în Basarabia, nobilimea românească din ţinut s-a opus consecvent tendinţelor de suprimare a legislaţiei locale. Ea pleda în favoarea menţinerii acestei legislaţii, uniformizării ei şi elaborării unui cod unic de legi româneşti. În cadrul celor două congrese ale nobilimii basarabene din anii 1863 şi 1866 ea a cerut introducerea limbii române în lucrările de secretariat ale instituţiilor de stat şi în special în procedurile judiciare. Autorităţile ţariste au fost nevoite să accepte utilizarea limbii române în procesele judiciare[31].

Introducerea institutului de zemstvă în Basarabia (1868) oferă nobilimii moldoveneşti din ţinut noi posibilităţi pentru a se opune politicii rusificatoare.

Zemstvele — gubernială şi judeţene — au tipărit o sumedenie de broşuri în limba română destinate populaţiei româneşti din ţinut. Prin intermediul acestor publicaţii, pe lîngă popularizarea cunoştinţelor gospodăreşti, economice, sanitare, era propagată şi studierea limbii române.

Presa periodică în procesul de renaştere naţională a românilor, aflaţi sub ocupaţie străină, a constituit o tribună importantă a mişcării naţionale, o armă eficientă în lupta cu forţele oculte antinaţionale din teritoriile ocupate.

În Basarabia, aflată sub ocupaţie ţaristă, au fost întreprinse nenumărate tentative de a edita publicaţii periodice de limbă română. Achim Popov, la insistenţa boierilor de viţă românească, a încercat în două rînduri să scoată la Chişinău (la 1845 şi 1847) ziarul "Românul". Ambele tentative n-au avut sorţi de izbîndă[32].

O suită întreagă de solicitări au fost adresate autorităţilor ţariste pe parcursul anilor 1856—1864, de către Ioan Dabija care revendica dreptul de a edita la Chişinău o revistă de limbă română ce urma să poarte titlul "Basarabia" sau "Glasul românilor basarabeni"[33].

La 27 iunie 1862 nobilul Constantin Cristi solicitase guvernatorului Basarabiei Fonton de Verrayon permisiunea pentru a fonda o tipografie cu o litografie sub firma "Tipografie moldovenească". C. Cristi îşi procură utilajul pentru tipografie fără a aştepta aprobarea autorităţilor ţariste. Poliţia chişinăuiană i-a sechestrat temporar utilajul tipografic. C. Cristi a înaintat o plîngere ministrului de interne Valuev şi Senatului din Petersburg[34].

Guvernatorul Basarabiei Fonton de Verrayon, motivîndu-şi dezacordul său faţă de intenţiile lui C. Cristi, menţiona, între altele: "Tipografia, după cît se pare, are menirea să tipărească abecedare şi broşuri ieftine în limba moldovenească pentru popor. Aceasta nu ar fi încă prea important, deşi ar duce la înlocuirea cunoaşterii limbii ruse, atît de necesare poporului în raporturile lui cu instituţii, cu cea a limbii moldoveneşti. Dar dacă se va lua în seamă că d. Cristi face parte din numărul acelor "moldovanofili", care visează o Românie unită şi contopită, nu se poate garanta că din tipogrfia lui "pe lîngă cărţi de folos, a stimulat şi a susţinut în permanenţă nu vor ieşi şi acelea, care nu corespund cu vederile guvernului nostru cu privire la populaţia moldovenească a Basarabiei"[35]. Astfel, intenţiile lui C. Cristi au fost dejucate în mod brutal, de către autorităţile ţariste.

Ulterior C. Cristi şi unul dintre

fraţii Casso revendică guvernatorului Basarabiei dreptul de a edita o revistă, dar şi de astă dată a urmat un refuz categoric[36].

Guvernul rus respinge la 1863 cererea cunoscutului publicist şi patriot basarabean, Gheorghe Gore de a edita un ziar în limba română[37]. Probabil, din aceste considerente, el a şi colaborat la publicaţii periodice de limbă rusă din Petersburg, Chişinău, Odesa.

În anul 1865 naţionalistul basarabean Nicolae Casso îşi procurase la Paris o tipografie românească pe care intenţiona s-o transporte la Chişinău, dar autorităţile ţariste au fost împotriva deschiderii tipografiei[38].

Mai mult ca atît, Petersburgul aplica aceleaşi interdicţii impertinente şi în cazul unor publicaţii periodice din Principatele Române. Documentele ruseşti de arhivă constituie o mărturie irecuzabilă că revista "Propăşirea" (1842) a lui M. Kogălniceanu a fost suprimată datorită presiunilor, exercitate de Petersburg asupra Domnului M. Sturdza[39]. Acelaşi procedeu a fost aplicat de către ruşi şi la 1879 cînd guvernul român a fost somat în repetate rînduri să suprime ziarul "Basarabia", ce apărea la Iaşi. Şi pînă la urmă, Petersburgul şi-a atins scopul[40].

Repetatele solicitări ale redactorului ziarului ieşean "Curierul de Iaşi", Th. Balassan de a obţine consimţămîntul autorităţilor ţariste pentru a difuza nestingherit această publicaţie în Basarabia n-au avut sorţi de izbîndă[41].

Este adevărat că autorităţile ţariste au admis editarea "Buletinului eparhial din Basarabia" şi în limba română (1867). Dar noul episcop al Chişinăului şi Hotinului, Pavel Lebedev, n-a dorit să mai tolereze o atare situaţie şi versiunea românească a acestei publicaţii este suprimată la 1871.

Abia în anul 1884 Riabcic şi Drumaşcu reuşesc să scoată la Chişinău un ziar românesc cu genericul "Mesagerul Basarabiei" care a avut probabil o apariţie de scurtă durată. (Din păcate, pînă în prezent nu a fost descoperit nici un exemplar din această publicaţie şi nu-i exclus că ea este pierdută pentru totdeauna)[42].

Revoluţia rusă din 1905 a smuls ţarismului mai multe cedări inclusiv de ordin politic. În consecinţă, doar în decurs de 3—4 ani apar mai multe publicaţii basarabene de limbă română: "Basarabia" (1905); "Basarabia" (1906—1907); "Basarabia reînnoită" (1907); "Viaţa Basarabiei" (1907); "Moldovanul" (1907—1908); "Luminătorul" (1908—1917); ulterior — "Glasul Basarabiei" (1913—1914); revista "Cuvînt Moldovenesc" (1913—1917); ziarul "Cuvînt Moldovenesc" (1914—1917).

Toate aceste publicaţii au contribuit substanţial la revigorarea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni, la repunerea acestei populaţii în drepturile sale firești, suprimate altă dată de autorităţile ţariste.

Una dintre formele majore de manifestare a mişcării naţionale în teritoriile româneşti, aflate sub ocupaţie străină, a fost constituirea şi activitatea formaţiunilor politice cu o pronunţată orientare naţională. În Basarabia, în pofida regimului dur de ocupaţie ţaristă au fost întreprinse cîteva tentative de constituire a unor asemenea formaţiuni politice.

În anul 1905, "Societatea Milcov" a românilor basarabeni şi "Liga românilor basarabeni" (preşedinte — B. P. Hasdeu), cu sediul la Bucureşti, întreprind prima tentativă de acest gen. În rezultat, se constituie Partidul Naţional Român din Basarabia, al cărui organ de presă devine ziarul "Basarabia", în ale cărui pagini a fost publicat programul acestei formaţiuni[43].

În program se revendica autonomia administrativă a Basarabiei. În administraţie se preconiza utilizarea limbii "celor administraţi — adică limba moldovenească". În acelaşi context se mai specifica: "în administraţia din Basarabia să nu fie un dregător care să nu ştie să vorbească în limba moldovenească".

Utilizarea limbii române se prevedea la fel şi în organele de justiţie: pentru toţi angajaţii acestor

instituţii, cunoaşterea limbii populaţiei majoritare era absolut obligatorie.

În şcolile din Basarabia se preconiza de asemenea utilizarea limbii române. Fiecare copil între vîrstele de 8 şi 14 ani era "dator a învăţa în şcoala moldovenească".

În problema unirii Basarabiei cu România se recurgea la o stratagemă menită să neutralizeze eventualele suspiciuni din partea autorităţilor ţariste. Unirea, pentru moment, era considerată imposibilă, deoarece în România, în viziunea autorilor programului, nu se instaurase încă libertăţile democratice.

Erau revendicate de asemenea libertatea conştiinţei, "libertatea cuvîntului scris şi vorbit", inviolabilitatea persoanei, votul universal, direct şi secret.

Pentru tinerii basarabeni se cerea exercitarea serviciului militar în Basarabia.

Pămîntul aflat în posesiunea boierilor, mănăstirilor, "generalilor şi coconilor", împroprietăriţi de împărat, urma a fi răscumpărat de către "clasa ţărănească" pentru a fi acordat poporului "care cu mîinile sale îl munceşte şi îl va munci"[44].

O altă tentativă de constituire în Basarabia a unei formaţiuni politice o întreprinde un grup de boieri de viţă românească în frunte cu Leonida Stamati (fiul lui C. Stamati-Ciurea şi nepotul clasicului literaturii române C. Stamati). Protagoniştii acţiunilor preparatorii privind înfiinţarea Partidului Naţional-Liberal au decis, pentru început, lansarea unei publicaţii periodice de limbă română cu genericul "Basarabia reînnoită" ce urma să joace rolul de catalizator în procesul constituirii partidului şi care şi-a început apariţia la 6 martie 1907, la Iaşi[45]. În paginile celor patru numere ale acestei publicaţii (ziarul a fost suprimat cu concursul autorităţilor ţariste) a fost publicat amplul program al acestei formaţiuni politice.

Programul prevedea ca "provinciilor din Rusia să li se acorde descentralizarea cea mai largă posibilă care singura poate asigura libera dezvoltare a diferitelor naţionalităţi care locuiesc în Imperiul rus". Se considera benefică instituirea în Basarabia a unei Diete similare cu cea din Bucovina care urma să cerceteze probleme de ordin local şi să dispună de dreptul de a lua decizii spera a fi executate "fără întîrziere".

Această Dietă urma să decidă problema utilizării limbii în biserică, şcoală şi în organele judiciare.

În programul partidului basarabean, în proces de constituire, se pleda în favoarea votului universal, direct, egal şi secret. Este adevărat, că acest deziderat era considerat pentru moment în calitate de ideal "care cu vremea va deveni fapt îndeplinit"[46].

Programul Partidului Naţional-Liberal mai prevedea: curmarea practicii importărilor coloniştilor străini; constituirea armoniei şi păcii sociale prin intermediul acordării unor libertăţi democratice pentru toate categoriile sociale. Era condamnată de asemenea politica de rusificare aplicată în învăţămînt şi, în special, în procesul de instruire a cadrelor teologice.

Autorităţile ţariste au făcut tot posibilul pentru a paraliza activitatea grupului de iniţiativă şi procesul de constituire al Partidului Naţional-Liberal din Basarabia a fost, astfel, stopat.

O a treia tentativă de formare a unui partid politic de coloratură naţională o întreprind colaboratorii ziarului "Basarabia" (1906—1907)[47].

În nr. 12 al acestei publicaţii, dezideratele principale ale naţionaliştilor basarabeni capătă conturul unei platforme politice cu caracter programatic al viitorului partid naţional-democrat (ulterior naţional-poporan). Programul revendica revenirea la starea normală care ar recunoaşte naţiunii române majoritare în provincie dreptul la propăşire liberă şi nestingherită. Garanţie a dreptului la individualitatea naţională a românilor basarabeni, la respectarea dreptului lor de liberă dezvoltare era considerată restabilirea autonomiei Basarabiei, recunoscută de ţarism încă din 1818.

Al doilea compartiment de revendicări al programului era consa-

crat chestiunii ţărăneşti. Se preconiza naţionalizarea domeniilor mănăstirilor închinate şi trecerea lor sub jurisdicţia Consiliului provincial superior, constituindu-se astfel Fondul cultural naţional. Pămîntul acestui fond urma să fie oferit în arendă la un preţ avantajos numai ţăranilor "muncitori". Limita suprafeţei oferite depindea de potenţialul braţelor de muncă al fiecărei familii ţărăneşti, excluzîndu-se exploatarea muncii străine. Mijloacele obţinute urmau a fi puse în serviciul culturii şi şcolii naţionale româneşti din Basarabia.

Pentru a crea o rezervă suficientă de pămînt arabil în scopul satisfacerii necesităţilor ţăranilor basarabeni, se preconiza completarea acestui fond cu pămînt din contul marilor latifundii, care urma să fie răscumpărat de Consiliu prin intermediul Băncii ţărăneşti[48].

Protagoniştii constituirii partidului naţional democrat au pledat în permanenţă în favoarea instituirii unui complex întreg de libertăţi politice, sociale, civile.

În ianuarie 1912 se constituie Partidul Zemstvei din Basarabia[49]. Grupul de iniţiativă era format din patru reprezentanţi ai boierimii autohtone: M. Feodosiu, M. Zotea, D. Anghel, M. Glavce care au şi elaborat programul partidului. În acest program se considera necesară o delimitare strictă între chestiunile de ordin general (imperiale) şi cele ce ţineau de interesele şi necesităţile locale, ultimele urmînd a ţine de competenţa organelor autoadministrării locale "demne de încrederea guvernului şi învestite cu împuterniciri largi din partea populaţiei". În acelaşi timp partidul revendica lărgirea drepturilor şi împuternicirilor Zemstvei prin intermediul includerii în sfera sa a **tuturor** (subl. n.) ramurilor economice locale care nu erau de o importanţă general imperială.

În scopul excluderii unor eventuale ingerinţe din partea guvernului în sfera de activitate a zemstvelor, programul partidului insista asupra instituirii unei reguli, în conformitate cu care organele puterii centrale ar putea cerceta doar "legitimitatea deciziilor Adunărilor de Zemstvă, dar nu şi oportunitatea lor".

Pentru a asigura o bază socială largă, programul Partidului Zemstvei prevedea reorganizarea autoadministrării de zemstvă şi orăşeneşti în baza reprezentării tuturor păturilor sociale, cît şi a participării **întregii populaţii autohtone** (subl. n.) în organele de autoadministrare. Aceasta nu însemna altceva decît instituirea, în ultimă instanţă, a unei influenţe preponderente a reprezentanţilor populaţiei româneşti din ţinut în organele autoadministrării locale[50].

Programul partidului mai revendica introducerea limbii materne în şcolile primare şi elaborarea minuţioasă a concepţiei privind chestiunea instruirii "tinerei generaţii a băştinaşilor basarabeni" prin "cultivarea raţională a bunăstării populare şi instituirea unor asemenea instituţii de învăţămînt mediu şi superior care ar deveni realmente pepiniere ale muncii şi cunoştinţelor".

Realizarea principalelor deziderate, schiţate în acest program, avea să ducă, în mod inevitabil, la instituirea unei autonomii veritabile a Basarabiei, în cadrul Imperiului rus, cu un pronunţat colorit naţional, or tocmai din această cauză autorităţile ţariste au căutat să curme activitatea partidului Zemstvei[50].

Doar în rezultatul declanşării revoluţiei ruse din februarie 1917, cu consecinţe nefaste pentru imperiu, în condiţiile manifestării libertăţilor democratice, s-au creat premise favorabile pentru activitatea Partidului Naţional Moldovenesc (fondat la începutul lunii aprilie 1917), care în decursul anului 1917 a avut rolul de catalizator al mişcării de eliberare naţională a românilor basarabeni, ce s-a încununat cu Actul de la 27 martie 1918.

NOTE

[1] Manolache Drăghici, **Istoria Moldovei de timp de 500 de ani**, 1857, vol. II, p. 96.

[2] Zapiski Bessarabskogo statisticeskogo komiteta, Tom. III, 1868, p. 114—115.

[3] **Istoria Basarabiei**, Coord. I. Scurtu, Bucureşti, 1994, p. 48.

[4] Leon Casso, **Rusia şi Bazinul Dunărean**, Iaşi, 1940, p. 299.

[5] **Patrimoniu**, nr. 3, 1991, p. 15.

[6] I. Varta, **Contribuţii documentare la istoria Basarabiei** // "Revista de istorie a Moldovei", nr. 2, 1992, p. 62—63.

[7] Ştefan Ciobanu, **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă**, Chişinău, 1992, p. 10.

[8] "Arhivele Basarabiei", nr. 2, 1935, p. 117.

[9] **Ibidem**, nr. 1, 1935, p. 24.

[10] **Ibidem**, nr. 2, 1935, p. 117.

[11] Leon Casso, **Op. cit.**, p. 204.

[12] Ştefan Ciobanu, **Cultura românească...**, p. 11.

[13] P. Cazacu, **Moldova dintre Prut şi Nistru (1812—1918)**, Chişinău, 1992, p. 169—170.

[14] Ştefan Ciobanu, **Cultura românească...**, p. 12.

[15] **Ibidem**.

[16] **Ibidem**, p. 14.

[17] A. Stadniţki, **Gavriil Bănulesku-Bodoni, ekzarh moldo-vlahiiskii (1808—1812 gg..) i Mitropolit Chişiniovskii (1813—1821 gg.)**, Kişinev, 1894, p. 282—284.

[18] Şt. Ciobanu, **Cultura românească...**, p. 17.

[19] **Arhiva politicii externe a Imperiului rus (APEIR)**, *F. Cancelaria*, inv. 1. D. 5333, ff. 81—83.

[20] P. Svinin, **Opisanie Bessarabskoi oblasti**, în "Zapiski Odesskogo obşcestva istorii i drevnostei", Odessa, 1867, Tom 6, p. 223.

[21] A. Stadniţki, **op. cit.**, p. 289.

[22] **Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM)**, F. 208, inv. 2, D. 863, ff. 1; 5.

[23] I. Nistor, **Istoria Basarabiei**, Chişinău, 1991, p. 188—189.

[24] Şt. Ciobanu, **Cultura românească ...**, p. 20.

[25] P. Cazacu, **op. cit.**, p. 190—191; Şt. Ciobanu, **Cultura românească...**, p. 138.

[26] P. Cazacu, **op. cit.**, p. 191.

[27] Şt. Ciobanu, **Basarabia. Populaţia, istoria, cultura**, Chişinău, p. 58.

[28] L. Boga, **Lupta pentru limba românească şi ideea unirii**, Chişinău, 1993, p. 218—219; Şt. Ciobanu, **Basarabia. Populaţia, istoria, cultura**, Chişinău, 1992, p. 58—59.

[29] L. Boga, **op. cit.**, p. 219—220.

[30] **Ibidem**, p. 220—221.

[31] P. Cazacu, **op. cit.**, p. 142.

[32] I. Boga, **op. cit.**, p. 217; E. Levit, **File vechi necunoscute...**, Chişinău, 1981, p. 163—178.

[33] A. Boldur, **Basarabia românească**// A. Boldur, **Istoria Basarabiei**, Bucureşti, 1992, p. 472—475; **Arhiva de stat a regiunii Odesa**, F. 1, inv. 20. 1858, D. 8, ff. 11—23.

[34] A. Boldur, **op. cit.**, p. 475—476.

[35] **Ibidem**, p. 476.

[36] **Ibidem**, p. 478.

[37] **Ibidem**.

[38] **Ibidem**.

[39] **APEIR**, F. spb GA I—9, inv. 8, 1830, D. 13, f. 151—182.

[40] **APEIR**, *F. Consulatul de la Iaşi*, D. 2187, f. 1—12.

[41] **Arhiva de Stat a regiunii Odesa**, F. 11, inv. 1, D. 9, f 2—6.

[42] A. Boldur, **op. cit.**, p. 478.

[43] Ziarul "Basarabia" (1905), nr. 6.

[44] **Ibidem**.

[45] I. Varta, **O tentativă de creare a partidului liberal la Chişinău la început de secol XX** // "Libertatea", nr. 45—46.

[46] **Ibidem**.

[47] Ziarul "Basarabia" (1906—1907), nr. 12.

[48] I. Varta, **Unele deziderate ale mişcării naţionale a românilor basarabeni la mijloc de an 1906** // "Destin românesc", nr. 1, p. 49.

[49] I. Varta, **Unele aspecte privind mişcarea naţională în Basarabia la începutul sec. al XX-lea**// "Revista de istorie a Moldovei", nr. 4, 1993, p. 22.

[50] **Ibidem**, p. 23.

Gheorghe SLABU
Universitatea Tehnică,
Chişinău

ALEXANDRU HÎJDEU ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE DE LA 1859

Istoria culturii româneşti cunoaşte mai multe personalităţi originare din Basarabia, care au contribuit în mod substanţial la opera de emancipare naţională şi socială a românilor de pretutindeni. Cap de listă e celebrul Alexandru Hîjdeu (1811—1872), nobil-cărturar care ne-a lăsat o moştenire literară, filosofică şi politică importantă. În opera sa Al. Hîjdeu abordează diverse probleme legate de cultura şi istoria poporului român. Corolarul activităţii sale în domeniul literaturii şi ştiinţei s-a încununat cu alegerea lui la 1866 în calitate de membru al Societăţii literare române (viitoarea Academie Română).

Tematica preferenţială a investigaţiilor ştiinţifice ale lui Al. Hîjdeu ţine de filosofie. În acest sens el scria: filosofia "trăieşte şi se formează înăuntrul fiecărui popor separat, personal, liber ca ceva propriu" (**Problema timpului nostru**, B. 1938, p. 23). Realizîndu-se pe cale raţională şi avînd o funcţie moral-educativă, filosofia are o importanţă deosebită în viaţa popoarelor. Ea poate cultiva cele mai nobile sentimente în acord cu cerinţele de ordin moral ale societăţii. Aceste idei filosofice au fost puse la baza celebrei **Epistole către români**, în care autorul afirma că un popor poate fi puternic şi invincibil atunci cînd sentimentele şi pasiunile lui sînt dirijate de raţiune. Tot acolo Al. Hîjdeu explica: "Un popor e puternic nu prin fortăreţele sale şi prin armată, ci prin fraternitatea civică, unanimitate, lipsa în fiecare cetăţean de porniri egoiste, toţi fiind cuprinşi de acelaşi cuget naţional. Un popor, puternic printr-o asemenea solidaritate, niciodată nu va pieri, şi niciodată nu-şi va pierde pămîntul său, pentru că naţionalitatea lui este o scînteie zăcînd nevăzută în cremene, unde, din întîmplări vremelnice poate să zacă mult timp, iar cînd duhul veacului va pregăti iasca şi va lovi cu oţelul, scînteia se va aprinde". Al. Hîjdeu este convins că numai în felul acesta poporul său se va purifica, va "arunca din sînul său afară pe mal tot ce nu asimilează", se va uni în lupta împotriva duşmanilor ţării. El menţionează că românii au tăcut foarte mult timp din cauza duşmanilor care îi oprimau, dar acea tăcere nu a însemnat că românii au pierdut simţămîntul naţional şi cugetarea naţională. Sentimentele naţionale s-au păstrat în cele trei principate române, însă conjunctura politică internaţională din acel timp a permis ca ele să aibă sorţi de izbîndă numai în Moldova şi Muntenia, prin Unirea de la 1859, pe care Al. Hîjdeu a salutat-o ca nimeni altul în Basarabia.

Al. Hîjdeu urmărea cu mare atenţie şi interes lupta de emancipare naţională din principate, remarca manevrele diplomatice ale politicienilor români, succesele lor în dorinţa de a înlătura jugul străin şi de a vedea unite pămînturile româneşti. El considera că românii au nevoie de constituirea unui singur stat naţional de tip monarhic, cuprinzînd teritoriul populat majoritar de români din cele mai vechi timpuri şi a prevăzut că procesul de formare a statului naţional va fi complex şi dificil.

Al. Hîjdeu apreciază pozitiv Convenţia de la Paris din 1858 care a recunoscut dreptul poporului român de a forma un stat suveran. În acelaşi timp el susţine că marile puteri europene nu au făcut altceva decît să asigure drepturile strămoşeşti ale românilor. Al. Hîjdeu îi avertizează pe fraţii din dreapta Prutului să nu se limiteze la cele fixate în constituţia proiectată de către Convenţia de la Paris. În **Epistola către români** Al. Hîjdeu îi atenţiona pe fraţii săi de sînge din principate: "Mai sînteţi datori a vă încredinţa pe deplin că Constituţiunea cea proiectată de către convenţia din Paris ca bază a organizaţiunii Românilor într-o singură naţiune cu dreptul de a forma din sine un stat nu trebuie să devină pentru voi un fel de stîlpi ai lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sînteţi şi nu puteţi fi despoiaţi de dreptul cel divin al omenirii de a păşi înainte pe calea progresului".

Idealul politic al lui Al. Hîjdeu era instaurarea în principatele unite a monarhiei constituţionale. El lega unirea naţională a românilor de activi-

tatea unui domnitor luminat şi puternic "care jertfeşte cu toate ale sale personale pentru binele obştesc şi binele patriei" şi care preferă să pună pacea internă şi securitatea externă a ţării mai presus de orice.

Al. Hîjdeu a regretat toată viaţa că soarta vitregă l-a făcut să trăiască în afara frontierelor strămoşeşti, sub ocupaţie rusească. Iată ce scrie el: "Multe mai sînt despre care aş vrea să vă scriu, dragii mei fraţi români, dar vreţi voi oare să primiţi epistolele mele? Oricum, fiţi încredinţaţi că sînt al vostru — un frate Român. Ce vă pasă de numele meu personal? În momentul de faţă, în afacerea comună a României, e destul să ştiţi că sînt un frate Român a cărui soartă este de a îndura adevărul cel însufleţit al cuvintelor poetului persan: "A trăi făr-de tine şi afară de tine, — o, patria mea scumpă! — se poate; dar o asemenea viaţă e mai groaznică decît a muri mii de ori şi iară a învia pentru o clipă!".

Al. Hîjdeu a propagat ideile iluminismului pînă la sfîrşitul vieţii, a pledat pentru îmbunătăţirea vieţii ţăranilor şi a tuturor păturilor sociale din societatea românească. S-a stins din viaţă animat de ideea supremă pentru care a luptat: Unirea tuturor pămînturilor româneşti într-un stat naţional unitar.

Alexandru HÎJDEU

EPISTOLĂ CĂTRE ROMÂNI

Cu dragoste frăţească, fraţi Români, mă bucur că v-aţi unit, şi înalţ ruga mea către Domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat şi a păstrat Muntenia şi Moldova în mijlocul tuturor cataclismelor, al tuturor prefacerilor şi nimicirilor ce de atîtea ori au schimbat faţa Europei, atunci cînd statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiască Dumnezeu vouă, şi viitoarelor vlăstare ale voastre acele zile senine de fericire şi slavă, de care s-au bucurat strămoşii voştri sub scutul celor de către Dumnezeu aşezaţi şi de Dumnezeu înălţaţi Domnitori Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sînt scumpe şi pline de însemnare viitoarele destine ale României unite, patria-mumă; primiţi aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sînt trup din acelaşi trup şi os din aceleaşi oase, din care sînteţi plămădiţi voi, şi în vinele mele curge acelaşi sînge românesc care curge în vinele voastre.

Isus, fiul lui Sirah a zis: "Este vreme de a tăcea şi e vreme de a vorbi". Cînd întîmplările vremurilor şterseră chiar numele Românilor dintre ale celelaltor noroade ce aveau dreptul de a alcătui cîte un stat, Românii tăcură, şi mult timp au tăcut ei, şi tăcerea lor lungă a fost adîncă. Dar acea tăcere n-a fost deloc semnul că au pierdut la Români simţămîntul naţional şi cugetarea naţională: dimpotrivă, în mijlocul tăcerii nu numai se păstrau, ci încă se dezvoltau, creşteau şi se întăreau simţul românesc şi gîndirea românească. Şi cînd duhul veacului a arătat neapărata nevoie de a recunoaşte pe Români de popor avînd dreptul de a forma un stat prin sine stătător, cînd acest popor a cerut în sistema politică a Europei să i se

dea locul pe care nimeni altul nu-l poate cotropi şi care loc, de va rămânea gol, va împiedica integritatea organică a acelei sisteme, — atunci a sunat ceasul pentru Români de a vorbi şi ei au zis cuvîntul lor în Divanurile ad-hoc, au rostit ceea ce pînă atunci păstrau în tăcere: cugetul poporului român, simţămîntul lor naţional, în auzul şi în vileagul tuturora.

Ce mai rămîne acuma de făcut? Isus, fiul lui Sirah n-a adaos că, precum este vreme de a tăcea şi este vreme de a vorbi, asemenea este vreme de a vorbi şi este vreme de a lucra. Deci, fraţi Români, pentru voi a sunat ora de acţiune. Acuma, cînd Europa, pentru a dezlega marea problemă privitoare la integraţiunea sistemei politice, voieşte să afle mai întîi dorinţele voastre, dorinţele poporului, care are dreptul de a fi un stat prin sine stătător, — sînteţi datori de a dovedi că dorinţele rostite în Divanurile ad-hoc nu sînt nişte visuri nerealizabile sau nişte fantome imposibile, nişte teorii abstracte plăsmuite de imaginaţiunea deputaţilor celor împuterniciţi de a spune dorul naţiunii. Din contra, sînteţi datori a dovedi că acesta este rezultatul şi ultimatul cugetării naţionale şi simţămîntului vostru naţional, este programa realităţii, întemeiată pe elementele poporale ale istoriei Românilor, pe logica acelor fapte în care pururea s-a răsfrînt viaţa naţiunii române. Sînteţi datori a dovedi înaintea Europei că Românii au nu numai dreptul, dar şi capacitatea pentru autonomie, pentru cîrmuirea prin sineşi.

Aşa dară, fraţi Români, numai mînă în mînă, toţi împreună, frăţeşte să vă apucaţi de lucru. Problema care vă incumbă la momentul de faţă este o problemă măreaţă şi grea: măreaţă — pentru că de chipul vostru de a lucra la dezlegarea ei atîrnă soarta viitoare a ţării voastre şi a naţiunii voastre: grea — pentru că prin modul cum o veţi dezlega sînteţi datori a lega viitorul, nu meşteşugit, ci fireşte, cu trecutul naţiunii române, sînteţi datori a lupta în contra acelor oportunişti care, nesocotind trecutul şi neîngrijindu-se de viitor, se încearcă a izola momentul de faţă pentru satisfacerea unor interese egoiste personale.

Pentru a ieşi biruitori din această luptă, adică pentru a păstra actualului moment valoarea sa adevărată şi importanţa firească ca moment naţional, sînteţi datori, fraţi Români, a vă pătrunde adînc de ideea că Tractatul de la Paris, care a recunoscut poporului român dreptul de a forma un stat, nu v-a dat prin aceasta niscaiva drepturi noi, ci numai şi numai a asigurat drepturile voastre cele vechi, seculare, astfel că de azi înainte, fie prin arbitrar, fie prin siluire, ele nu pot să fie ştirbite, jignite, micşorate sau călcate. Mai sînteţi datori a vă încredinţa pe deplin că Constituţiunea cea proiectată de către convenţiunea din Paris ca bază a organizaţiunii Românilor într-o singură naţiune cu dreptul de a forma din sine un stat nu trebuie să devină pentru voi un fel de stîlpi ai lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sînteţi şi nu puteţi fi despoiaţi de dreptul cel divin al omenirii de a păşi înainte pe calea progresului.

Aprofundaţi, fraţi Români, datinile Istoriei Române, mai cu seamă ale tuturor protectoratelor din trecut, şi veţi afla că strămoşii voştri niciodată n-au primit şi n-au recunoscut jugul străin: în epocile critice, Românii cereau protecţiunea pentru sine tocmai din partea acestui stat învecinat care era cel mai primejdios pentru neatîrnarea lor şi avea dorinţa de a-i nimici şi de a desfiinţa individualitatea lor naţională. Acesta a fost în adevăr un minunat instinct sădit în ei de Dumnezeu, prin care, după cum ne arată relaţiunile lor diplomatice ba cu Ungaria, ba cu Polonia, ba cu Turcia şi aşa mai departe, Românii se puneau sub protecţiunea anume a aceluia care se încerca de a-i robi. Printr-o astfel de unire externă şi suzeranitate nominală, ei au ştiut să salveze acea autonomie internă a ţării, care singură garantează pentru popor o libertate reală. Minunat a fost acest instinct, cu ajutorul căruia, simţind tendinţa statului celui protector de a călca capitulaţiunile cele încheiate, Românii ştiau imediat a se pune sub protecţia unui alt stat, formînd prin aceasta o rivalitate între ambele state şi bucurîndu-se de acea rivalitate pentru a salva drepturile naţionale.

Lucrînd astfel, veţi avea în vedere că un popor e puternic nu prin fortăreţele sale şi prin armată, ci prin

fraternitatea civică, unanimitate, lipsa în fiecare cetăţean de porniri egoiste, toţi fiind cuprinşi de acelaşi cuget naţional şi de acelaşi simţ naţional. Un popor puternic printr-o asemenea solidaritate, niciodată nu va pieri, şi niciodată nu-şi va pierde pămîntul său, pentru că naţionalitatea lui este o scînteie zăcînd nevăzută în cremene, unde din întîmplări vremelnice poate să zacă mult timp, dar cînd duhul veacului va pregăti iasca şi va lovi cu oţelul, scînteia se va aprinde. Poporul nu e ca un burete ce se îmbibă de umezeală, ci este o mare care aruncă din sînul său afară pe mal tot ce nu asimilează.

Pentru ca arena pentru activitatea voastră să fie proprie, e necesar să curăţiţi pămîntul ţării de duşmanii poporului, şi anume de duşmanii cei din lăuntru, care sînt mai primejdioşi decît duşmanii din afară. În momentul de faţă duşmanii poporului român în ţara românească sînt aşa-zişii candidaţi la domnie, care îşi recrutează partizani cu ajutorul aurului, banchetelor, balurilor, promisiunilor de slujbe şi de alte bunuri, intrigînd unul contra altuia, ba chiar tatăl contra fiului şi fiul contra părintelui său, — iar toţi împreună intrighează în contra gloriei şi liniştii patriei. Aceşti oameni lucrează după aceeaşi metodă după care altădată lucrau mizerabilii greci din Fanar, dar Fanarioţii cu toată lipsa de cinste, totuşi erau mai cinstiţi decît aceşti Români, căci acei din Fanar, pentru a dobîndi scaunul Moldovei şi al Valahiei, cumpărau şi mituiau puterea străină care uzurpase dreptul de a numi domnitori, şi apoi ei lucrau contra unui neam străin, pe cînd ceştia ai noştri cumpără, ademenesc şi corump pe fraţii lor şi conspiră contra patriei lor proprii. Singur faptul că aceşti oameni înrolează partide personale dovedesc deja că ei sînt nedemni de a fi Domni.

Nu partidele, adică nu cîte o haită de slugi purtînd aceeaşi livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu, ci îl arată acea voce în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezeu nu e dintre aceia care înşişi îşi pun candidatura la scaunul domnesc, Domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se gîndeşte la ea, ci cu resemnare primeşte povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; şi din momentul alegerii sale el se consideră ca mort pentru sine şi pentru ai săi, pentru inamici şi cunoscuţii săi, mort pentru amicii săi inamici şi răuvoitori; el se transformă într-un nou om, care jertfeşte pe sine cu toate ale sale personale pentru binele obştesc şi binele patriei. Să dea Domnul Dumnezeu, fraţi Români, ca sfînta cunună a puterii supreme, cununa lui Radu şi Dragoş să nu încununeze fruntea unui fur de cele sfinte. Amin!

Multe mai sînt despre care aş vrea să vă scriu, dragii mei fraţi Români, dar vreţi voi oare să primiţi epistolele mele? Oricum, fiţi încredinţaţi că sînt al vostru — un frate Român. Ce vă pasă de numele meu personal? În momentul de faţă, în afacerea comună a României, e destul să ştiţi că sînt un frate Român a cărui soartă este de a îndura adevărul cel însufleţit al cuvintelor poetului persan: "A trăi făr-de tine şi afară de tine, — o, patria mea scumpă! — se poate; dar o asemenea viaţă e mai groaznică decît de a muri mii de ori şi iară a învia pentru o clipă!".

* * *

Originalul acestei frumoase epistole se află în mîinile noastre. Epistola a fost trimisă în 1858, împreună cu o scrisoare personală a veneratului Alexandru Hîjdeu către fiul său Bogdan Hasdeu, care părăsise deja Basarabia şi se stabilise la Iaşi. Bogdan Hasdeu n-a crezut oportun de a o tipări, temîndu-se de a face rău prin aceasta părintelui său, rămas în Basarabia. Temerile domnului Bogdan Hasdeu erau cît se poate de întemeiate, căci epistola, deşi anonimă, desigur, că ar fi fost recunoscută de guvernul rus ca opera lui Alexandru Hîjdeu, căci un alt patriot de această valoare în Basarabia întreagă nu există; recunoscînd dar ex ungue leonem condeiul lui Alexandru Hîjdeu, guvernul rus ar fi luat imediat dispoziţiuni de a depărta pe acest mare patriot de la hotarele patriei-mume.

Zamfir ARBORE

Anexa lui Arbore — 764, **Basarabia în secolul XIX**, Bucureşti, 1898, p. 760—763.

Lidia COLESNIC
Chişinău

VASILE MURATOV — UN VERITABIL PROFESOR DE LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA SECOLULUI XIX

Printre profesorii de limba română ai şcolilor ţinutale din Basarabia, atestaţi la Consiliul Pedagogic al Liceului Regional din Chişinău, este şi Vasile Muratov (Muratu). Nu dispunem de suficiente date biografice, întrucît nu am întîlnit printre sursele de arhivă statul personal, ca la ceilalţi profesori*. Ştim doar că la 7 septembrie 1862 a susţinut examenul de atestare pentru calificarea "Profesor de limbă moldovenească în şcoala ţinutală"[1], că la 7 ianuarie 1863, printr-un ordin al Senatului i s-a retras titlul de negustor şi a fost confirmat în serviciu pe linia învăţămîntului[2], iar la propunerea curatorului circumscripţiei de învăţămînt Odesa la 23 iunie 1863 a fost confirmat în funcţia de profesor al şcolii ţinutale[3].

Nu ştim cu exactitate ce şcoală a absolvit Muratov**, cine i-a fost profesor de limba română, putem doar presupune că şi-a făcut studiile la şcoala ţinutală nr. 1 din Chişinău, deoarece numai aici limba română s-a predat aproape fără întrerupere din 1830 pînă în 1869. L-ar fi putut avea ca profesor de limba română pe Pavel Luppo, care a predat această materie de studiu la şcoala nr. 1 din Chişinău în anii 1852—1866[4].

Cele şaptesprezece răspunsuri scrise ale lui Vasile Muratov la examenul de atestare pentru confirmarea titlului de profesor de limba română în şcoala ţinutală sînt pe drept cuvînt o surpriză arhivistică. Este de reţinut că era abia în anul 1862. Gramatica lui I. Doncev apare peste trei ani, în 1865[5], iar pretendentul la postul rîvnit, V. Muratov, îşi notează răspunsurile cu litere latine şi numeşte disciplina "limba română" şi nu "moldovenească"[6].

Dintr-o simplă curiozitate am comparat limbajul lui V. Muratov cu cel al lui I. Doncev din "Cursulu primitivu de limba rumână" şi am constatat că diferenţele sunt prea neînsemnate.

De exemplu, la întrebarea "Despre verb" *V. Muratov* scrie: "Tóte verbele se'mpartu în patru feliuri: active, passive, neutre şi pronominale"* (fila 42).

I. Doncev face aceeaşi clasificare ("Cursulu...", p. 42).

V. Muratov: "Moduri sîntu cinci: m. nefinitivu, m. arâtâtivu, m. conjugâtivu, m. poroncitivu şi m. condicionelu" (fila 42).

I. Doncev: "Moduri sîntu cinci: m. indefinitu, m. indicativu, m. conjunctivu, m. condicionelu, m. imperativu" ("Cursulu...", p. 45).

V. Muratov: "**Formele primitive** ale verbeloru sîntu 3: **personal 1-a** a timpului prezentu, **modulu nefinitivu** şi **Supina**; d. es. facu, a face, fâcutu; cântu, a cânta, cântatu" (fila 42).

I. Doncev: Aceleaşi forme ("Cursulu...", p. 50).

V. Muratov: "Timpuri temeinice sîntu trei: t. prezentu, t. trecutu şi t. fiitoriu. **Timpulu trecutu** este de patru feliuri:

1) timpulu trecutu simplu, 2) timpulu trecutu compusu 1-iu, 3)

* Nu s-a păstrat nici statul personal al lui I. Doncev.

** În lucrarea sa "Istoria învăţămîntului şi a gîndirii pedagogice în Moldova", Chişinău, 1991, p. 254, T. Ciubotaru scrie că V. Muratov este "un absolvent al şcolii judeţene din Chişinău", fără a preciza care şcoală.

* Aici şi în continuare se păstrează ortografia originalului.

timpulu trecutu compusu 2-le şi timpulu mai multu de câtu trecutu; **t. fiitoriu** este de doue feliuri: simplu şi compusu" (fila 42 verso).

I. Doncev: "Timpuri temeinice în limba rumânâ sîntu trei: celu prezentu (de-faţă), celu trecutu şi celu fiitoriu. Timpulu trecutu este de patru feliuri: a) trecutu simplu (indefinitu), b) trecutu compusu 1 (imperfectu), c) trecutu compusu 2 (perfectu) şi d) mai multu-ca-trecutu." ("Cursulu...", p. 44—45).

Despre semnele de punctuaţie ("sintacsice").

V. Muratov: "1. Virgula (,). 2. Virgula puntatâ (;). 3. Douê punturi (..). 4. Puntulu (.) 5. Înterogâtivulu (?) 6. Esclamâtivulu (!) 7. Puntaţie (.. ..) 8. Tire (—) 9. Paranteza () 10. Alineé 11. Citaţiele (" ")" (fila 43).

I. Doncev: Cu excepţia semnelor de punctuaţie; virgula, punctul şi virgula, pe care I. D. le numeşte "coma" şi "punto-coma", mai adăugînd un semn de punctuaţie "paragraful (§)" ("Cursulu...", p. 119), celelalte semne de punctuaţie coincid cu ale lui Muratov.

Este destul de amplu şi argumentat răspunsul lui V. Muratov la întrebarea "Sintacsa Numelui substantivu" (fila 44 şi 44 verso). Iată cîteva spicuiri: "...Numele substantivu, ca complinire, se preceda cu prepoziţie "pre" cînd vorbimu seu scrimu mai hotâritu; d. es. *Mulţi ştiu pre Puşchinu, poetulu vestitu în Europa. Noi n'amu vêdutu pre Cuza, Domnulu Principateloru-Unite.*

Numele substantivu, precedatu cu prepoziţie "de" primeşte forma numelui adjectivu neaplecatu; d. es. *Casâ de petrâ, inimâ de omu.*

Nota. Substantivele, întrebuinţate cu prepoziţie "de" se trâducu în limba rusească cu cellu adjectivu; *de petrâ: каменный, ая, ые, ыя*; *de omu: человеческий*; *de zi: дневной*; dar substantivele, alcâtuite din supine, se traducu pe limba rossienâ cu prepoziţie "*для*". *Carte de cititu: Книга для чтения. Casâ de trâitu: домъ для житья (жилой домъ)*. Numele Substantivu, ca subiectu, se concordâ cu predicatulu sêu în genu, numêru şi persónâ, de nu se esplicâ prin verbulu "a fi". *Sórele luceşte, luna şi stelele împrumuseţezâ ceriulu. Pâmântulu hrâneşte tótâ lumé"* etc.

Ultima întrebare la care a răspuns V. Muratov a fost "Despre celle mai principale dialecte limbei Rumâne" (fila 45).

Vorbind iniţial despre influenţa limbilor învecinate asupra limbii române (slavona, greaca, turca), datorită căreia în limbă au apărut deosebiri ce au dus la formarea "anumitor dialecte", scrie că "celle mai temeinice sîntu douê: dialectulu **Valahu** şi dialectulu **Moldavu**".

Deosebirile principale între cele două dialecte, după V. Muratov, ţin de: 1) pronunţie şi 2) de întrebuinţarea unor cuvinte diferite, "care în celu l'altu séu de totu nu'su primite, séu se'ntrebuinţézâ cu uâ deosebitâ însemnanţâ."

În dialectul moldav următoarele

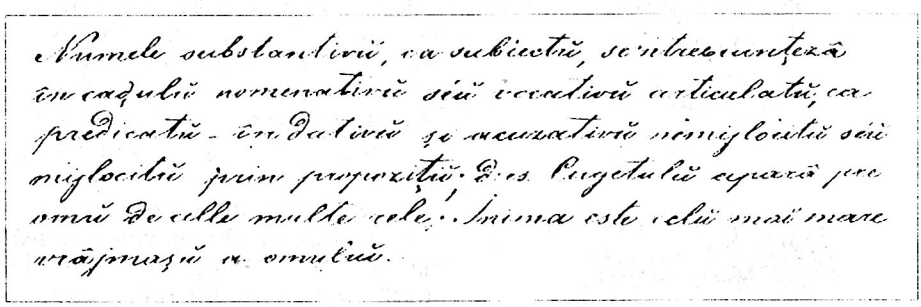

7 septembrie 1862. La examenul de atestare pentru confirmarea titlului de profesor de limba română Vasile Muratov a utilizat alfabetul latin. (*Arhiva Naţională a R. M., fondul 1862, registrul 25, dosarul 153, fila 44 verso).*

cuvinte "se prononsezâ: *masâ, ţarrâ, şese, ste, beu, pe, nacazu, rumânu ceriu, vêdu, pâne*, şi altele, dară dupre dialectulu valahu acestêşi cuvinte se rostescu: *mésâ, térrâ, sté, şése, bé, pâ, nacadu, rumânu, vedu, pâine şi altele*".

Cît priveşte cea de a doua deosebire dintre cele două dialecte, utilizarea unor cuvinte cu sensuri diferite, "Iată câteva cuvinte de dialectulu Valahu: *varzâ* (*капуста*), *moşu* (*дъдъ*), *zâpadâ* (*сньгъ*), *crastavete* (*огурецъ*), *pepene* (*дыня*) şi cuvintele corespundentive de dialectulu moldavu: *curechiu, unchiu. omêtu, pepene, zâmosu*, şi altele..."

Şi Ioan Doncev vorbeşte în gramatica sa despre dialectele limbii române, dar spre deosebire de V. Muratov, foarte sumar: "Dupre deosebita prononsaţie uneloru litere rum. vocale şi consune şi dupre întrebuinţaré unoru cuvinte rumâne, care, dupre dialectu, êşi au şi însemnanţa loru, limba rumână se compune din doue temeinice dialecte: din dialectulu celu valahu (limba bucureşténâ, muntenéscâ) şi dialectulu moldavu (limba iassiénâ, moldovenéscâ)"! Urmează exemple.

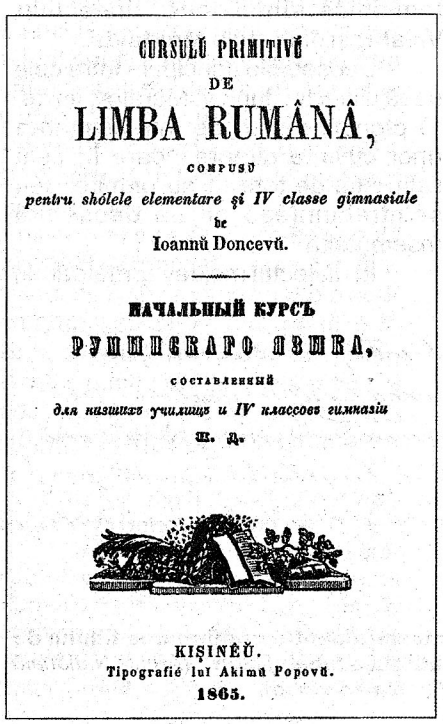
CURSULŬ PRIMITIVŬ
DE
LIMBA RUMÂNÂ,
COMPUSŬ
pentru shólele elementare şi IV classe gimnasiale
de
Ioannŭ Doncevŭ.

НАЧАЛЬНЫЙ КУРСЪ
РУМЫНСКАГО ЯЗЫКА,
СОСТАВЛЕННЫЙ
для низшихъ училищъ и IV классовъ гимназій
И. Д.

KIŞINĒŬ.
Tipografié lui Akimŭ Popovŭ.
1865.

Răspunsurile lui Vasile Muratov (în total şaptesprezece) au fost apreciate de către Consiliul Pedagogic al Liceului Regional din Chişinău cu nota maximă — "cinci". Din consiliu făcea parte şi Ioan Doncev. Pe originalul răspunsurilor, la sfîrşit, este notat: "Răspunsurile de faţă au fost scrise de Vasile Muratov în prezenţa Consiliului Pedagogic al Liceului din Chişinău, fără ajutorul sau indicaţiile cuiva, lucru pe care îl confirmăm. Septembrie a 7-ea zi, 1862"[8]. Urmează unsprezece semnături.

În 1862 limba română se preda la şcoala ţinutală nr. 1 din Chişinău, la cele din Bălţi, Hotin, Soroca. Nu se preda la şcoala ţinutală nr. 2 din Chişinău, la cele din Bender şi din Orhei. Vasile Muratov cade de acord să predea limba română la Şcoala din Orhei fără remunerare[9], deoarece statutul acelei şcoli nu prevedea ca materie de studiu şi româna.

Este angajat în postul de profesor de limbă română la 23 iunie 1863[10]. La 28 octombrie 1864 V. Muratov cere să fie eliberat "pe două luni, de la 1 noiembrie a. c. din motive familiale, în legătură cu plecarea în concediu, peste hotare în Moldova"[11]. Începe o veritabilă corespondenţă între supraveghetorul titular al şcolii şi autorităţile superioare, pregătirea şi eliberarea paşaportului pentru străinătate, dar, în cele din urmă, V. Muratov nu mai pleacă în Moldova. Aflăm dintr-un raport al său, adresat directorului şcolilor din Basarabia la 23 noiembrie 1864: "Din cauza schimbării circumstanţelor eu nu mai am nevoie să plec peste hotare, în Moldova, de aceea Vă rog cu smerenie, Înălţimea Voastră, să-mi eliberaţi un bilet (permis — L. C.) de plecare la Comrat"[12].

Vasile Muratov a predat limba română fără plată la şcoala ţinutală din Orhei din 1863 pînă în 1867. În 1865, de la 1 septembrie pînă la 8 martie, predă suplimentar limba rusă. Abia atunci roagă să i se plătească salariu "pe o lună şi opt zile pentru

exercitarea funcţiei de profesor de limbă rusă în perioada postului vacant la acest obiect."[13] Supraveghetorul titular al şcolii, la rîndul său, îi scrie directorului şcolilor din Basarabia cu acest prilej: "Luînd în consideraţie faptul că profesorul Muratov predă limba moldovenească în şcoala ţinutală fără plată, dar cu tragere de inimă, la fel de sîrguincios este preocupat şi de predarea limbii ruse în timpul exercitării funcţiei respective, şi n-a primit nici o distincţie pe tot parcursul slujbei, eu îndrăznesc să-i cer Înălţimii Voastre permisiunea de a elibera profesorului Vasile Muratov 31 de ruble şi 4 copeici în calitate de plată pentru predarea limbii ruse în şcoala ţinutală din Orhei în decursul lunii februarie şi a opt zile din martie a. c."[14].

Dintr-o "listă a persoanelor propuse spre avansare în gradul următor pentru anii serviţi în sistemul şcolilor din Basarabia", întocmită la 4 martie 1867, aflăm că V. Muratov în toţi anii de slujbă a fost în concediu: în 1864 o dată pe şase zile, altă dată pe douăsprezece zile şi de două ori pe cîte cincisprezece zile; în 1865 s-a folosit de concediu numai şase zile; în 1866 n-a avut concediu; în 1867 a avut un concediu de zece zile şi a revenit la serviciu la timp[15].

În acelaşi dosar, pe fila 362, variantă de maculator, găsim datele de mai sus ale aceleiaşi liste, însă în dreptul numelui Vasile Muratov stă precizarea: "fostul profesor de limba română al şcolii ţinutale din Orhei".

Nu-l mai întîlnim pe V. Muratov printre profesorii de limbă română ai şcolilor ţinutale în lista direcţiei şcolilor pe anul 1867.

Dacă politica lingvistică a guvernului ţarist nu ar fi fost atît de ostilă limbii române în a doua jumătate a secolului XIX în Basarabia şi nu ar fi urmat înaltul ucaz de la 3 februarie 1871 "Despre suspendarea predării limbii moldoveneşti în şcolile ţinutale din regiunea Basarabia"[16], se prea poate că puţinii, dar veritabilii profesori de limba română ca Ioan Doncev, Vasile Muratov, Pavel Luppo ar fi semănat mai multă lumină în conştiinţa generaţiilor ulterioare.

În asemenea condiţii la începutul secolului următor nu am fi găsit limba majorităţii vorbitoare din Basarabia schimonosită chiar şi în manualele şcolare.

Drept consecinţă a unei interferenţe lingvistice de lungă durată ne serveşte gramatica de la 1915[17], editată la Chişinău cu litere ruseşti. Aici literele limbii române sunt "buchele limbii moldoveneşti" şi se împart în **"glăsuitoare şi consune"** (p. 21); numărul singular este

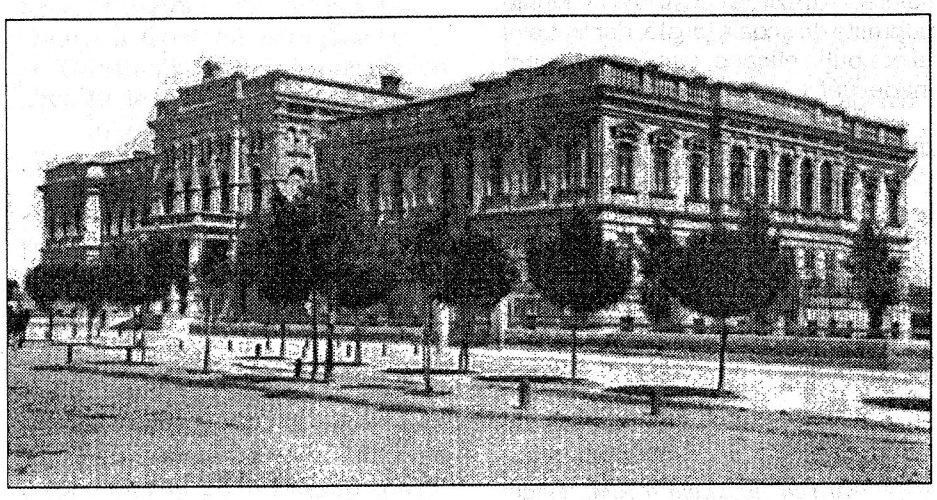

Clădirea Liceului nr. 2 din Chişinău. A fost aruncată în aer de către sovietici la 16 iulie 1941.

"unarnic", numărul plural — **"multarnic"** (p. 22); genul masculin este **"neamul masculin (parte bărbătească)"**, genul feminin — **"neamul feminin (parte femeiască)"** (p. 23); cazurile sunt **"căderi"** şi au următoarele precizări: "nominativ (**numitor**), ghenitiv (**roditor**), dativ (**dătător**), acuzativ (**vinuitor**), vocativ (**chemător**)" (p. 23—24); articolul este "gotărîtor şi negotărîtor" (p. 24); adjectivele sau **"alăturatele"** (p. 37) se caracterizează prin **"treptele asemănării"** sau **"gradele cumpărării"** (p. 39); pronumele personale sunt **"înlocuitoare feţişe"** (p. 44) şi au trei persoane sau trei **"feţe: faţa I, faţa II, faţa III"** (p. 44); verbul are următoarele moduri: "negotărîtor (**infinitiv**), lămuritor (**indicativ**), împricinat (**conjunctiv**), doritor (**optativ**), poruncitor (**imperativ**), gherundiul (**participiul prezinte**), participiul trecut, adjectivul verbal" (p. 54).

Terminologia gramaticală ce ţine de sintaxă este calchiată din ruseşte. Doar un singur exemplu: "Iepurile fuge (cum) **răpede**. Cuvîntul, care în propoziţie răspunde la întrebarea: cum? de cîte ori? se chiamă **arătător de chip**." (p. 74). Tot aici se vorbeşte şi despre "arătătoarele de loc", "de pricină", "de scop" (p. 75).

Scopul gramaticii de la 1915 era salutar — trezirea conştiinţei naţionale adormite de şcoala ţaristă, dar limbajul ei era puţin eficace, ca să nu spunem inadecvat.

Este regretabil că autorul gramaticii de la 1915 (lipseşte foaia de titlu, de aceea nu-i cunoaştem numele — L. C.) nu a avut posibilitate să se familiarizeze cu gramaticile româneşti autentice de la mijlocul secolului XIX, care i-au inspirat atît de frumos pe Ioan Doncev şi Vasile Muratov.

NOTE

[1] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 1862, registrul 25, dosarul 153, fila 41.

[2] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 166, fila 346 verso.

[3] Ibidem.

[4] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 112, fila 107.

[5] I. Doncev, **Cursulu primitivu de limba rumână**, Kişineu, 1865.

[6] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 1862, registrul 25, dosarul 153, fila 45.

[7] I. Doncev, **op. cit.**, p. 125.

[8] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 1862, registrul 25, dosarul 153, fila 47.

[9] T. Ciubotaru, **op. cit.**, p. 254.

[10] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 166, fila 346 verso.

[11] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 129, fila 72.

[12] **Ibidem**, fila 154.

[13] **Ibidem**.

[14] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 112, fila 377.

[15] *Arhiva Naţională a R.M.*, fondul 152, registrul 1, dosarul 166, fila 344—346 verso.

[16] **Sbornik Postanovlenii po Ministerstvu Narodnago Prosveşceniia**, *tom 5*, S. Peterburg, 1877, p. 48—50.

[17] **Kratkie svedenia iz moldavskoi grammatiki**, Kişiniov, 1915.

DREPTUL LA LIMBĂ ROMÂNĂ, ENTITATE NAŢIONALĂ ŞI LIBERTĂŢI DEMOCRATICE ÎN ZIARUL "BASARABIA" EDITAT LA CHIŞINĂU (1906—1907)

După înfrîngerea imperiului rus în războiul cu Japonia şi după cedările smulse ţarismului de revoluţia de la 1905, în Basarabia are loc o înviorare a spiritului naţional românesc. Una dintre cele mai semnificative manifestări ale acestui fenomen a fost apariţia în doar 2–3 ani a mai multor publicaţii periodice de limba română: *Basarabia* (1905), *Basarabia* (1906—1907), *Basarabia reînnoită* (1907), *Viaţa Basarabiei* (1907), *Moldovanul* (1907—1908), *Luminătorul* (1908). Dintre publicaţiile nominalizate mai sus se evidenţiază ziarul *Basarabia* (1906—1907), care a abordat cu mult curaj civic problematica stringentă a mişcării naţionale din ţinut.

Printre colaboratorii publicaţiei se aflau Ion Pelivan, Ion Inculeţ, Pan. Halippa, Alexie Mateevici, Alexie Nour, Mihail Vîntu, Gh. Stîrcea, Vasile Oatu ş. a. Conform mărturiilor lui Gr. D. Constantinescu publicaţia avea circa 40 de autori permanenţi.

În fruntea ziarului se afla bătrînul avocat Emanuil Gavriliţă.

În paginile acestei tipărituri s-a pledat permanent pentru repunerea limbii române în drepturile sale firești: utilizarea ei în dregătorii, şcoli, biserică, justiţie, iar limba rusă să rămînă a fi doar obiect de studiu în şcoală. Astfel de drepturi puteau fi garantate numai în condiţiile unei reale autonomii a Basarabiei. Pentru realizarea lor în practică era nevoie, în opinia colaboratorilor de la ziar, de constituirea unui partid naţional-democrat al moldovenilor din stînga Prutului.

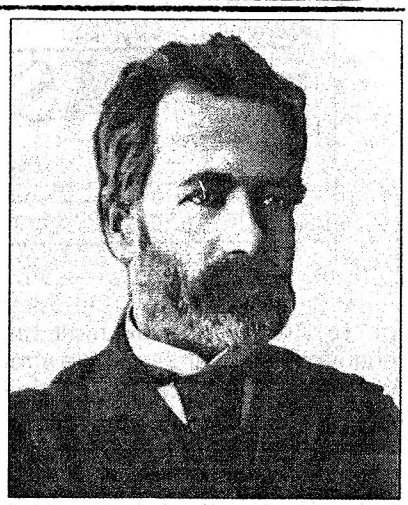

Emanuil Gavriliţă

Revendicările cu caracter naţional capătă un contur tot mai desluşit pentru ca, în cele din urmă, în nr. 12 al ziarului, dezideratele principale ale naţionaliştilor români din Basarabia să fie formulate în "Programul nostru", ce urma să servească în calitate de platformă politică a viitorului partid naţional-democrat.

Campania denigratoare, declanşată de forţele şovine ruse împotriva "Basarabiei", cu vîrful de lance în persoana lui Pavel Cruşevan şi a ziarului său *Drug*, punea în pericol activitatea de mai departe a gazetei româneşti. Acest atac violent este respins de către colaboratorii *Basarabiei*. Una dintre mărturiile cele mai semnificative în acest sens o constituie articolul "Cruşevan şi gazeta noastră", semnat de un autor anonim, care declară curajos: "Noi vrem să ne izbăvim de acea stăpînire rusească care nu vrea să deie ţăranilor pămînt, dar pe boieri vrea să-i apere cu puterea armatei".

Autorul se pronunţă categoric împotriva situaţiei absolut anormale cînd în instituţiile de stat din Basarabia guvernau cinovnicii ruşi, nişte "venetici, care nu ştiu nici limba moldovenească, care nu ne ştiu nici ţara noastră".

Concomitent temerarul publicist lansa un apel către conaţionalii săi "să înveţe de la fraţii lor adevăraţi" de

Miercuri, 11 octombrie anul 1906 — 3 копейки нумерул

BASARABIA

(БАСАРАБІЯ)

Anul 1. — № 40.

peste Prut, "liberi de mult timp", chemînd pe basarabeni să le urmeze exemplul şi să lupte pentru un viitor "mai bun, pentru slobozenie".

În numerele 22, 23 şi 24 ale ziarului *Basarabia* din 1906 a fost publicat un amplu şi documentat articol consacrat limbii române. Semnînd cu pseudonimul "Dac" şi "Bogoslov", autorul, preotul basarabean Gr. D. Constantinescu, scoate în evidenţă marea importanţă ce a avut-o limba română în anevoioasa luptă pentru supravieţuirea poporului român.

În debutul exegezei sale, Gr. D. Constantinescu explică cititorului basarabean noţiunile de limbă, popor, naţiune, Patrie. "Dovada cea mai puternică a naţionalităţii unui popor, subliniază autorul, o constituie limba naţională, cetatea cea mai sigură a unei naţiuni".

Pentru a urmări evoluţia istorică a problemelor lingvistice cu care s-au confruntat românii basarabeni în decursul celor o sută de ani de ocupaţie străină, pornind de la adevărul că "moldovenii din Basarabia sunt de acelaşi neam, avînd aceeaşi credinţă, aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri cu românii de peste Prut şi din alte ţări", autorul oferă o viziune de ansamblu a subiectului în cauză, considerînd istoria basarabenilor parte inseparabilă a istoriei românilor.

Gr. D. Constantinescu, examinînd evoluţia limbii române de-a lungul secolelor, scoate în evidenţă contribuţia marilor noştri înaintaşi în lupta de emancipare a românilor. Sînt, de asemenea, punctate procesele nefaste de grecizare a spiritualităţii româneşti din perioada fanarioţilor care, graţie aceloraşi eforturi susţinute de emancipare, se termină cu suprimarea la 1821 a apăsătorului jug şi revenirea limbii române în albia sa firească.

Şi, în sfîrşit, un compartiment al studiului este rezervat stării lingvistice deplorabile din Basarabia. Autorul adresează autorităţilor ţariste un apel cerînd reintroducerea limbii române în oficierea serviciului divin şi în procesul de instruire, evidenţiind totodată multitudinea avantajelor acestui act.

Propunem cititorului articolele la care ne-am referit spre a-i facilita pătrunderea în miezul preocupărilor intelectualilor basarabeni de la începutul acestui secol...

Ion VARTA

PROGRAMUL NOSTRU

PLATFORMA POLITICĂ A PARTIDULUI NAŢIONAL-DEMOCRAT DIN BASARABIA

Poporul român din Basarabia întotdeauna a fost şi a rămas credincios legăturilor istorice cu Imperiul Rus.

În toată vremea convieţuirii sale politice cu poporul Rus, în curgere aproape de un veac, de la 16 mai 1812, de cînd s-a încheiat tractatul din Bucureşti, prin care Basarabia a fost trecută către Imperiul Rus, şi păn astăzi — niciodată în sînul Românilor Basarabeni n-au ieşit la iveală nici dorinţa de separatism, nici răscoala împotriva ocîrmuirei legiuite.

Cu toate acestea, împotriva judecăţii sănătoase şi a bunului simţ, Românii, care alcătuiesc peste trei pătrimi din locuitorii acestei ţări, sînt ei singuri, din toate neamurile aşezate în Basarabia, opriţi de a se folosi neîmpiedicaţi de limba lor în viaţa lor obştească, de a-şi trimite copiii la şcolile lor naţionale.

Grecii, armenii, nemţii, chiar evreii au şcolile lor, sînt slobozi în obştile lor de a-şi întrebuinţa limba naţională. Numai noi, Românii, cari de vremuri uitate veacuri întregi frămîntăm cu munca noastră cîmpiile mănoase ale acestei ţări, cari am sfinţit cu sîngele părinţilor noştri fiecare părticică din pomîntul strămoşesc întru apărarea lui împotriva vrajmaşilor, — numai noi păn la ieşirea **"Basarabiei"** n-am avut drepturi în Basarabia de a citi, de a scrie, şi nici păn astăzi nu ne putem învăţa copiii în limba părinţilor şi strămoşilor noştri.

Deşi în Statutul pentru întemeierea provinciei Basarabia din 1818 (adunarea legilor nr. 27, 357), dat de împăratul Alexandru I Binecuvîntatul se spunea că "Basarabia păzeşte orînduiala ei naţională şi din pricina aceasta primeşte o deosebită formă de ocîrmuire" şi că Basarabenilor sînt pentru totdeauna prea milostiv lăsate întrebuinţarea limbei moldoveneşti în şcoli şi drepturile, privilegiile şi legile lor locale, — şi totuşi atîtea zeci de ani ei au rămas fără şcoală, fără judecată, fără limbă naţională — osîndiţi la sălbătăcire!

Prin Înaltul Manifest din 17 octombrie 1905 poporul din întreaga Rusie este chemat să ieie parte la cîrmuirea ţării, este chemat la viaţă nouă, întemeiată pe vecinicile temelii ale dreptului şi ale dreptăţii.

Pe cînd voinţa M. S. Împărăteşti aleşii poporului din întreaga împărăţie s-au strîns la adunarea Dumii Imperiale pentru ca împreună cu împăratul să hotărască asupra legilor şi a întemeierii viitoare a împărăţiei, — cum stăm noi Românii Basarabeni înaintea îndatoririlor faţă de ţară şi neamul nostru? Cine va ridica glasul în numele nostru şi pentru apărarea drepturilor şi intereselor noastre?

Numai noi înşine şi prin noi înşine.

Noi sîntem datori să răspundem la chemarea de a lucra împreună cu fratele nostru — poporul rusesc pentru slăvirea şi întărirea Rusiei celei nouă, ce şi-a luat avîntul din ziua de 17 octombrie.

Pentru aceste motive Românii Basarabeni, ce am fost pururea credincioşi ai statului Rus, stînd neclintit pe temeiul marilor principii vestite de pe înălţimea tronului în manifestul Imperial trebuie *să ne întrunim cu toţii într-un partid naţional-democratic din Basarabia, ca să putem lupta pentru intrarea în fiinţă şi pătrunderea în viaţa obştească în Basarabia, potrivit cu împrejurările noastre deosebite, potrivit cu drepturile şi principiile hărăzite prin acel manifest.*

În vederea aceasta noi trebuie să ne alăturăm întregii societăţi ruseşti pentru a cere recunoaşterea prin lege, pentru toţi cetăţenii împărăţiei deopotrivă fără osăbire de naţie şi de religie a libertăţilor politice şi individuale (omeneşti), ca temelia şi întemeierea unui adevărat regim

constituţional şi democratic, avînd la temelie dreptul de vot (alegere), obştesc, egal, direct şi secret pentru toţi cetăţenii vrîstnici.

Dar pe lîngă aceasta vom lupta în special (mai ales) ca partid organizat *cu toate mijloacele legiuite* pentru următoarele două puncte însemnate ale programului nostru naţional.

I. Organizaţia Basarabiei

Basarabia fiind şi rămînînd parte întregitoare şi nedespărţită a Imperiului Rus, ea trebuie însă organizată pe temeiurile drepturilor, a principiilor, ce au fost hărăzite la alipirea ei de către Imperiul Rus prin statutul pentru întemeierea provinciei Basarabia din 1818. Prin aceasta i s-a recunoscut orînduială a ei naţională şi s-a lăsat *pentru totdeauna* întrebuinţarea limbei naţionale în dregătorii şi în şcoli precum şi privirile (privilegiile) şi drepturile locale.

Prin urmare, organizarea administrativă a Basarabiei trebuie să aibă la temelie principiul de avtonomie sau cîrmuire de sine (samoupravlenie), recunoscîndu-se în aceeaşi vreme naţiunii româneşti, predomnitoare în această provincie, dreptul la propăşirea liberă şi neîmpiedicată.

Pentru aceasta pe de o parte limba românească trebuie introdusă ca şi în 1812, în dregătorii publice şi în şcoală, în care încă se va păstra învăţămîntul limbei ruse, ca un obiect de studiu deosebit — şi în acelaşi timp Românii trebuie să aibă dreptul deplin de a alcătui orice întruniri şi tovărăşii ce ar urmări păstrarea, întărirea şi dezvoltarea limbei, literaturei şi a culturei naţionale. (Limba rusă, ca limbă de stat, să se impue numai în organele centrale, în armată şi în marină).

Pe de altă parte toate dregătoriile de ocîrmuire locală, în sate, voloste, ţinuturi, precum şi sfatul provincial superior (adecă zemstvul de gubernie) vor fi organizate după principii democratice, avînd la temelie dreptul de vot obştesc, egal, direct şi secret.

II. Legiuirea agrară pentru Basarabia

Moşiile mănăstireşti avînd în Basarabia o mare întindere, şi aceste moşii fiind altă dată dăruite de boierii de neam şi de vechii domni ai Moldovei pentru a îndestula trebuinţele culturale ale neamului şi pentru scopul de binefacere, — ele vor alcătui pe viitor fondul naţional cultural al Basarabiei.

Administraţia de astăzi numită a moşiilor închinate va fi desfiinţată şi toate moşiile ca făcînd parte din fondul cultural naţional al Basarabiei vor trece sub administraţia consiliului provincial superior (zemstvul de gubernie).

Aceste moşii se vor putea da în arendă numai la sătenii muncitori de pomînt din Basarabia, în atîta întindere pentru fiecare gospodar cît poate munci el însuşi cu femeia şi copii fără argaţi. Aceste arendări se vor face pe soroace (vadele) lungi şi cu preţ cît mai mic hotărît de consiliul superior şi care se va mai putea ridica în toată curgerea sorocului de arendă.

Veniturile moşiilor din fondul naţional cultural vor sluji pentru facerea de şcoli naţionale la ţară, pentru ajutorarea bisericilor sărace, într-un cuvînt pentru a răspîndi lumina în satele Basarabiei.

Dacă moşiile, ce astăzi ar intra după cum se arată mai sus în fondul naţional cultural nu ar ajuge pentru a întregi pomînturile ce au astăzi sătenii pentru o gospodărie temeinică, în întinderea hotărîtă de adunarea imperială, *atunci consiliul superior va fi dator să răscumpere cu ajutorul băncii ţărăneşti, şi după o dreaptă preţăluire atîtea din moşiile boiereşti, cît va fi de trebuinţă pentru aceasta. Moşiile astfel răscumpărate vor mări fondul naţional cultural al Basarabiei şi vor fi împărţite în arendă la ţărani tot în felul de mai sus.*

Pe lîngă aceasta consiliile ţinutale (zemstvurile de ţinut) vor fi datoare să ajute în întemeierea obştilor de săteni, pentru *arendarea moşiilor boiereşti*, în acest scop consiliile ţinutale vor trebui la nevoie să arendeze ele însele moşii, *pe cari apoi să le împartă în arendă la săteni*, — avînd dreptul a urmări plata arenzilor după legea de urmărire a veniturilor statului.

Vom lupta pentru a se face o lege de tocmeli de muncă între boieri şi ţărani pentru *ocrotirea ţăranilor împotriva boierilor şi arendaşilor.*

Pentru ca această lege să fie bine păzită şi să nu fie călcată de nimene cu nedreptăţirea muncitorilor precum şi pentru dezlegarea după dreptate a tuturor ciocoilor, ce s-ar pute ivi între ţărani, boieri şi arendaşi, a înfiinţa anume *inspectori agrari*, precum şi deosebite *camere de împăciuire*, cari vor putea da în judecată pe cei vinovaţi de asuprire, precum şi vor putea să nimicească (anuleze) *toate tocmelile şi învoielile împotriva legii sau cele înşelătoare.*

Toate măsurile arătate nu vor fi deajuns, dacă prin lege nu se va pune asupra consiliului provincial, precum şi asupra consiliilor ţinutale, sarcina de a se îngriji de ridicarea culturii pomîntului şi de organizarea (chiverniseala) muncii ajutînd şi răspîndind tovărăşiile de împrumut şi păstrare (bănci populare), de consumaţie (pentru căpătarea mai ieftină a lucrurilor de hrană) şi de alte tovărăşii menite să crească valoarea (preţul) productelor ţărăneşti şi a face să se ieftinească traiul ţăranului. Pentru aceasta se va înfiinţa de către consiliul superior o anume *casă centrală a societăţilor cooperative (tovărăşii de împrumut şi păstrare)* din Basarabia cu un capital de cel puţin trei milioane de ruble, care să împrumute societăţile cooperative săteşti cu banii trebuitori pentru ajungerea scopului lor.

Deosebit de aceasta, se vor înfiinţa şcoli speciale pentru fiecare ramură de muncă agricolă şi şcoli de meserii săteşti, în fiecare ţinut după nevoile locului.

Punctele de mai sus ale programului de faţă cuprind toate cerinţele noastre de căpitenie.

Românii Basarabeni nu vor da pe viitor în alegeri pentru Duma Imperială glasul lor decît acelor candidaţi, cari se vor lega să apere în Adunare aceste cerinţi.

Precum şi deputaţii aleşi de noi nu se vor putea alătura altor partide ruseşti, decît dacă ele vor sprijini aceste cereri naţionale.

Cu acestea avînd credinţa nestrămutată, — rostirea de părinţii noştri, că *Românul nu piere,* încrezător în viitorul neamului nostru, păşim cu hotărîre neclintită la muncă şi luptă pentru înălţarea poporului Român din Basarabia.

"Basarabia", nr. 12, 1906.

CRUŞEVAN ŞI GAZETA NOASTRĂ

Cruşevan pe noi ne învinovăţeşte. Şi după naravul său, ne ameninţă (vre să ne sperie). Însă noi nu ne temem, că statul (împărăţia) e pentru cetăţeni, iar cetăţenii pentru stat, — noi ne vom urma lucrul nostru. Noi judecăm despre oameni după faptele lor.

Şi articolul lui Cruşevan în "Drug" nr. 153 este cea mai bună dovadă împotriva lui.

Începînd lupta de idee în nefericita Basarabiei, care ar putea să fie un rai pre pămînt, dar în care norodul geme supt jugul muncei şi plînge de amarul nevoilor, — noi zicem moldovenilor noştri: pomîntul nostru e bogat, numai dreptate în el nu se află. Lasă pomîntul să fie acelora, cari îl lucrează pre el" ...

Iar domnul Cruşevan îndată începe a ne ameninţa (a ne speria); el zice: voi propovăduiţi despărţirea pomîntului, socotind, că moşiile proprietarilor (boierilor) trebui să fie luate. Apoi să ştiţi, zice Cruşevan, că stăpînirea rusască va fi silită să apere cu puterea armată drepturile şi moşiile proprietarilor celor mari ...

Adevărat, noi vrem să ne izbăvim de acea stăpînire rusască, care nu vre să deie ţăranilor pomînt, iar pre boieri vre să-i apere cu puterea armată.

Noi nu recunoaştem astfel de stăpînire, şi împreună cu Duma Imperială o socotim pre ea, ca un duşman al poporului ...

Noi zicem, că şcoala trebuie să fie în limba moldovenească: că nu e

pe dreptate, ca în tribunal (judecătorie) şi în alte aşezăminte ale împărăţiei să şadă nişte cinovnici ruşi, nişte venetici, cari nu ştiu nici ţara noastră. Iar Cruşevan ne învinovăţeşte, că adică noi dorim, să dezlipim Basarabia de Rusia, — şi chiamă stăpînirea ca să ieie asupra noastră "măsuri".

Dacă stăpînirea socoteşte, că ar fi o fărădelege, să înveţe moldovenii carte moldovenească, să înceteze ei de a fi fără nici o apărare la judecată, să înceteze cinovnicii ruşi prădarea Basarabiei fără nici o pedeapsă, — dacă toate acestea stăpînirea le socoate ca o fărădelege, atunci noi sîntem împotriva acestei stăpîniri ruseşti, şi credem în numele Rusiei întregi ş-a Basarabiei în deosebi, ca să ne lese în pace această stăpînire şi să se ducă... Şi într-asta noi ne unim cu toate popoarele Rusiei...

Noi ne adresăm către moldoveni şi zicem: alăturea cu voi trăiesc vecinii voştri, cari sînt tot de un neam cu voi, şi vorbesc tot o limbă... Ei au cultura lor. Ei sînt fraţii voştri adevăraţi şi sînt liberi demult. Învăţaţi-vă de la ei şi luptaţi pentru un viitor mai bun, pentru slobozenie...

Iar dacă stăpînirea, pe cari o apără Cruşevan, nu va lăsa să se adape moldovenii de la cultura română, atunci noi vom fi împotriva acestei stăpîniri ruse, şi cu bărbăţie vom întinde mîna noastră altor luptători pentru slobozenia Rusiei, şi ne vom lupta, păn cînd toată Rusia cu desăvîrşire nu va fi slobodă şi păn cînd nu vom ajunge la aceea, ca stăpînirea să fie pentru norod, iar nu norodul pentru stăpînire.

Alexandru Ş.

"Basarabia", nr. 10, 1906.

LIMBA — CETATE A NAŢIUNII

DUMNEZEU, făcînd pe om, i-a dat stăpînire peste toate bunătăţile şi frumuseţile pămîntului, şi pe lîngă alte daruri i-a dat şi darul graiului pentru a-l deosebi de celelalte vieţuitoare, i-a dat adică *limba* să cuvînteze, să vorbească, fiindcă prin vorbă-şi spune omul gîndurile: şi cînd îi pasă şi cînd îi rîde bucuria în suflet; şi tot prin grai îşi spune dorul la tinereţe ca şi la bătrîneţe.

Neamul omenesc, dintru început înmulţindu-se cu curgerea anilor pe faţa pămîntului, s-a despărţit mai în urmă în multe noroade după sămînţie şi rudenie şi fiecare norod de oameni însuşindu-şi partea pămîntului pe care se afla locuind a numit-o *Patrie*, în care vorbea una şi aceeaşi limbă.

Deci, nu era numai o limbă pentru toate popoarele, ci fiecare popor îşi avea limba sa naţională după naţia din care se trăgea, după cum este şi în ziua de azi: românii grăiesc româneşte, ruşii — ruseşte, evreii — evreieşte, polonii — poloneşte, tătarii, armenii, turcii şi aşa mai departe — toţi, fiecare naţie vorbeşte în limba care a apucat-o de la moşi-strămoşi.

Limba naţională formează dovada cea mai puternică a naţionalităţii unui popor. Numai oamenii care se înţeleg prin vorbire chiar din faşă pot alcătui tovărăşie firească, căci numai aceştia se pot înţelege mai cu înlesnire la toate nevoile lor. Deci, limba naţională trebuie să fie privită ca cetatea cea mai tare a unei naţiuni, păstrîndu-se cît mai neatinse obîrşia şi toate însuşirile deosebite.

Cu drept cuvînt putem aminti de

---

* Acest articol a fost publicat cu titlul "Însemnătatea limbei la un norod şi la moldoveni în parte" în nr. 22, 23, 24 din luna august 1906 ale ziarului "Basarabia" editat la Chişinău.

zisele bătrînului Eraclit că "noi trăim viaţa strămoşilor noştri".

Limba e privită ca ceva atît de sfînt, că nimeni nici nu-şi punea întrebarea: la ce este bună limba părintească, sau: ce-ar fi dacă un popor şi-ar pierde limba părintească? Evreii din Europa deşi vorbesc franţuzeşte, nemţeşte, româneşte, ruseşte şi alte limbi dupre ţările în care le locuiesc, cu toate rămîn tot evrei — naţionaliştii din Transilvania (mai mult inteligenţă), pe lîngă româneşte, vorbesc nemţeşte sau ungureşte, şi cu toate acestea nu încetează să fie români şi buni patrioţi. Polonii vorbesc ruseşte, însă mai presus de toate ştiu limba lor naţională, căci adăugirea unei limbi noi nu înseamnă pierderea naţionalităţii şi a limbii naţionale. Limba poporului este un puternic mijloc pentru păstrarea lui.

Toate naţiunile cele mai depărtate şi pînă în ziua de azi au luptat din răsputeri pentru a nu-şi înstrăina limba lor, credinţa şi obiceiurile strămoşeşti.

Limba părintească slujeşte la păstrarea naţionalităţii pentru că ea serveşte ca mijloc de înţelegere între oameni. Oamenii se adună şi se ţin mai strîns uniţi acei care se înţeleg mai bine, adică acei care vorbesc aceeaşi limbă. Pe de altă parte, ca şi religia, ca şi cîntecele, ca şi amintirile noastre — ca şi istoria naţională — limba cuprinde atîtea lucruri tainice, care ne fac să ne apropiem de oamenii care ni le deşteaptă cu vorba părintească de locurile şi ţara, care şi le deşteaptă cu numele, cu vederea, cu împrejurările şi aşa mai departe.

Şi deoarece moldovenii din Basarabia sînt de acelaşi neam, avînd aceeaşi credinţă, aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri cu românii de peste Prut şi din alte ţări, de aceea ne oprim puţin şi asupra trecutului lor.

Pe vremea de demult — acum 2—3 mii de ani — nu erau naţiile rînduite aşa cum sînt astăzi pe faţa pămîntului. De vreo mie de ani s-au cam aşezat noroadele la un loc: aşezîndu-se oamenii, dupre cum se înrudeau din strămoşi şi de pe vremuri, a rămas fiecare neam cu ţara — adică cu cuprinsul lui şi cu limba, adică cu graiul lui.

Neamul românesc a ieşit din încuscrirea dacilor şi romanilor, cei dintîi strămoşi care au locuit ţările, locuite şi azi de strănepoţii lor: afară de munteni, moldoveni şi dobrogeni, care locuiesc în România — patria tuturor românilor, — se mai găsesc foarte mulţi români în alte părţi ale pămîntului strămoşesc — în Transilvania, Ungaria, Bucovina, Istria, Macedonia, Basarabia şi alte ţări îndepărtate: toţi aceştia sînt de unul şi acelaşi neam, vorbesc aceeaşi limbă, au aceeaşi credinţă şi aceleaşi obiceiuri, — toţi la un loc formează poporul românesc!

Pe vremea cînd eram cercetaţi de popoarele din a căror sămînţă au ieşit mai tîrziu cîte noroade sînt azi la răsărit şi la apus de Ţara Românească, românii erau aşezaţi aici de veacuri uitate. Românul era mîndru cînd îl ispitea vreun venetic, deoarece el era de pe loc, iar nu venit de prin locuri pustii, de-a gata la belşug! Iar cînd trecea potopul peste noi, ne despărţea aşa că rămîneam multă vreme răsîpiţi unii de alţii. Şi iar ne strîngeam la un loc şi iar ne împărţeau pînă cînd ne-am ales cu vreo 700 de ani în urmă cu cele trupuri de moşie: Ţara Românească şi Moldova. De-ar avea grai Carpaţii, de-ar avea grai Tisa, Mureşul, Oltul, Prutul, Nistrul şi toate rîurile şi pîraiele, care se preling la vale pe ţarina românească; de-ar avea grai Dunărea, care ne cunoaşte ca pe copiii ei — deoarece feciori ai Dunării sîntem, ar spune că în codrii şi în peşterile munţilor s-a păstrat răsadul neamului românesc; că în limpezile unde ale rîurilor s-au scăldat părinţii norodului românesc; că Dunărea şi-a tulburat amar de vreme talazurile cu sîngele strămoşilor noştri, cînd îşi ocroteau moşia, cîntecul şi graiul! Nimeni ca ele nu ne cunosc şi nu ne ştiu mai bine obîrşia neamului nostru, limba, obiceiurile şi hotarele pămîntului strămoşesc. Acum să vedem ce a avut de îndurat limba naţională a Românilor din partea străinilor care năvăleau în Ţara Românească în curgerea anilor, căutînd chiar cu forţa să ne aducă să vorbim altă limbă decît aceea pe care am supt-o la sînul mamei! Dar, dupre

cum vom vedea, nici un vrăjmaş n-a reuşit să facă "*din român turc*" ... şi nici gîndesc că vor putea vreodată, cît o fi răsărit şi apus soarele şi cîtă vreme s-o mai găsi un pui de român să se închine în limba lui naţională!

CREŞTINISMUL s-a propovăduit strămoşilor noştri Români în graiul lor, pentru că Dumnezeu a voit ca voinţa sa să se comunice fiecărui popor în graiul său, ca ea să fie pricepută de toţi; lumină trebuia să se facă pretutindeni! Astfel au pornit apostolii, urmaşii lui Iisus Hristos, în diferite părţi ale lumii ca să propovăduiască adevărul dumnezeiesc popoarelor în limba lor proprie, după cum se vede aceasta din sfînta Biblie. Apostolul Pavel ne spune că el s-a făcut tuturor toate, pentru ca pe toţi să-i dobîndească şi anume s-a făcut elinilor — ca un elin, iudeilor — ca un ludeu... şi tuturor în limbile lor grăia, căci multe limbi cunoştea: "Mulţumesc Dumnezeului meu, că vorbesc în limbi mai multe decît voi toţi".

El vorbea popoarelor în limbile lor, pentru că vroia ca tot cel ce ascultă cuvîntul lui Dumnezeu să-l priceapă, să nu se vorbească nimic degeaba. Şi iată ce spune el Corintenilor: "Iar acum, fraţilor, de voi veni la voi vorbind în limbi, ce vă voi folosi, de nu vă vom comunica sau descoperire, sau cunoştinţă, sau învăţătură? Căci precum cele neînsufleţite ce dau sunet, ori fluierul, ori chitara, de nu vor da sunete deosebite cum se va cunoaşte ce se fluieră sau ce se cîntă la chitară? Căci o trîmbeţe de va da sunet nehotărît, cine se va găti la război? Aşa şi voi, de nu veţi da prin limbe cuvînt cu bună înţelegere, cum se vor cunoaşte cele vorbite? *Veţi vobi ca în aer* (văzduh). Sînt, poate, multe feluri de voci (glasuri) în lume şi nici una din ele nu este fără însămnare. *Deci, de nu voi înţelege însămnarea vocii, voi fi celui ce vorbeşte strein şi cel ce-mi vorbeşte îmi va fi strein.*

Din aceasta se vede, că în gîndul urmaşilor Mîntuitorului a fost ca să se ţină samă de însămnarea vorbei pentru priceperea ideii, ca în toate părţile să se propovăduiască în graiul fiecărui popor. Prin urmare, ori şi ce abatere de la aceste vederi nu e decît împotriva voinţei dumnezeieşti, care doreşte ca *tot cel ce aude să înţeleagă*".

Dupre ce romanii au venit în Dacia, din ce s-a format naţia românească cu viaţa ei creştinească, drept-credincioasă? Pe amîndouă laturile Dunării românii îşi aveau eparhia lor bisericească şi cuvîntau cuvîntul creştinesc în limba lor. Mai înainte de venirea bulgarilor şi a sîrbilor, biserica românească se bucura de o stare de înflorire deosebită. Dar odată cu venirea lor puţin mai aflăm despre biserica românească, ci numai cronicarii bizantini ne mai amintesc despre un popor românesc cu viaţă şi cu dorinţă de a se redeştepta.

Multe nevoi au apărut asupra neamului românesc şi a bisericii române în curgerea veacurilor. Ba încă se poate spune cu dreptul, că nu este alt popor care să aibă păreche în istoria suferinţelor ca poporul român.

Din pricina strînselor legături ce erau între românii de peste Dunăre şi între slavi, cum şi între neamul slavoromân, format prin suprapunerea neamului slav celui românesc şi între Românii de dincoace de Dunăre, ajunsesem chiar ca limba oficială în stat şi în biserică să fie cea slavonă. Urmările însă au fost foarte dureroase pentru propăşirea minţii noastre. Introducerea mai cu samă a limbii slavone în biserică a ţinut în loc mintea şi inima românească. Nimenea nu pricepea din cele ce se spuneau în numele lui Dumnezeu.

Ţi se umple sufletul de jale cînd te gîndeşti la starea minţii şi a sufletului preoţilor noştri din cele vremuri din pricina lipsei de şcoale româneşti şi din aceea că nu puteau în limba slavonă nici măcar să cetească, dar necum să mai înţăleagă cele scrise chiar preoţii, de cele mai multe ori fără voia lor glumeau pe socoteala celor sfinte din nepriceperea chemării lor, a sfintelor învăţături dumnezeieşti şi mai cu seamă a limbii, organului cu ajutorul căruia trebuiau să comunice credincioşilor voia divină. Şi ca urmare a acestei nepriceperi avem în

acele vremuri o stare jalnică către poporul românesc din toate punctele de privire. Şi spre a vedea ce urmări dureroase a avut pentru biserică şi poporul nostru necunoaşterea şi nepriceperea limbii slavone, limbă cu totul deosebită de a noastră, pot să vă amintesc aici cîteva din anecdotele păstrate pînă azi în popor, despre blasgoniele, bescistniciele, bazaconiile năstărîmbele bisericoşilor ţărani mai ales. În ele găsim parodii (suciri, schimbări) ale cîntărilor şi rugăciunilor bisericeşti slave, înlocuiri de cuvinte ciudate, inventate şi purtînd oarecare asămănare cu cele slave, cel puţin la auzul omului simplu, aşa de-o pildă: "Oce naşca taşca, da bună-i budaşca" sau "Oce naşe ije ese şi ne da, da pinde ţarca, dă-i baliarcî şi hliban" (parodie a rugăciunii Tatăl nostru, slavoneşte: Otce naş). Sunt ca acestea: "Uje! ije panimatca, coţobeica, cuţitele Domnului, sabia curcanului, limbricii, custuricii, cioc, boc, treci la loc". Toate cuvintele fără nici un înţeles, precum era limba slavă pentru români şi pe care le spun pîn azi copiii la jocul lor numit *mijoarca*. Tradiţia ne reprezintă pe un preot, carele umblînd cu icoana în ziua de Ajun, împreună cu dascălul Filip cînta: "*Hristos najdactse salvite-şterge dalta Filipe*". Dascălul, tot cîntînd răspunde: "*o ştersei şi în traistă o pusei, dar mă fripsei*". Apoi preotul încheia: "Iaco proslavisea". Un preot cînta, adresîndu-se către dascălul Pascal: "Dascăle Pascale, adus-ai pe behehe?" Dascălul răspunde: "ba naiba să te ie, că mi-a luat şi pe mihoho şi mi-a dat pe bobobo...". Iată deci ce reiese din nepriceperea unei limbi. Preoţimea noastră din acele vremuri era deci cu totul în necunoştinţă de cele sfinte. După un hrisov al lui Vodă Grigore Ghica din 15 iulie 1764 se vede lămurit că preoţii nu ştiau cîte soboare sînt şi ce sînt acele *taine*. Nu puteau să propovăduiască, nu cunoşteau rînduiala sfintelor slujbe, într-un cuvînt erau în plină întunecime, evlavia (pietatea) înlocuită cu superstiţia (credinţi greşite). Rugăciunile preoţilor români sub stăpînirea limbii slavone semănau mai mult cu acele ziceri ciudate şi neînţelese ce pronunţa babele la descîntece şi vrăji decît cu rugăciunea unui preot creştin. În toate părţile, creştinii români nu înţelegeau nici limba slavonă. Şi dacă se găsea pe ici pe colo cîte un preot care cetea slavoneşte, tot de nici un folos nu era cetitul lui, căci nimenea nu-l pricepea.

Bărbaţii mari ai bisericii române văzînd bătaia de joc de cele sfinte au priceput că nu poate fi un mai mare rău pentru biserică în deosebi şi pentru poporul român în deobşte, decît dacă ar mai urma cu robia slavonismului, şi au început a protesta şi totodată a cultiva şi graiul naţional, traducînd şi tipărind scrieri folositoare bisericii române. Şi iată ce spune diaconul Coresi în *Tetraevanghelul* său: "Am scris aceste sfînte cărţi de învăţătură să fie preoţilor româneşti să înţeleagă cine sînt ei, ce datorie au ei în biserică; iar românii să înveţe de la ei cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, după cum grăieşte Ap. Pavel Corintenilor: *În sfânta biserică mai bine este a grăi cinci cuvinte cu înţeles, decât zece mii de cuvinte neînţelese, în limba streină*".

De aici înainte mişcarea pentru o literatură bisericească naţională devine din ce în ce mai mare şi mai încununată de succes. În Moldova, Varlaam şi Dosoftei traduc şi tipăresc cărţi de tot felul; iar în prefaţa cuvîntărilor mai ales, ei spun că poporul nu pricepe cuvîntul lui Dumnezeu pe sârbie, şi că trebuie să i se vorbească româneşte şi că au datorii de a înlesni priceperea celor dumnezeieşti. În Muntenia, marele mitropolit Ştefan lucrează la fel. Asftel cu încetul limba slavonă a fost înlăturată din biserică şi şcoala română.

Din nenorocire, însă biserica şi şcoala română n-au putut multă vreme să-şi îndeplinească chemarea întocmai cu legile dumnezeieşti şi omeneşti, iar poporul românesc să propăşească şi să se lumineze după firea lui, căci începe pentru poporul românesc şi pentru instituţiile lui o vreme (epocă) nouă de suferinţă, dacă nu mai mare celei dinainte, cel puţin la fel cu ea. Aceasta este epoca (vremea) *Elinismului*.

Încă din cele mai depărtate

vremuri, elinii sau grecii (fanarioţii) au făcut cunoştinţă cu românii, au intrat în legătură cu ei şi s-au aşezat la ei. Este în firea românului de a fi cel mai primitor dintre neamuri. Pribegirea grecilor la noi şi hotărîrea de a rămînea la noi a fost ajutată cu deplin succes de comunitatea de idei religioase. Dragostea prea mare pentru greci a fost păgubitoare pentru noi din toate punctele de vedere. Ei pun mîna pe biserică şi anume pe mănăstiri, pe şcoli, pe comerţ, devin stăpîni pe multe ramuri de activitate. Din pricina purtării lor, care constă în deosebi în a asupri şi a se îmbogăţi cît mai degrabă, au dat loc la cele mai mari nemulţumiri în mijlocul clerului şi al poporului român, care vedeau în greci nu numai venin omorîtor şi buruiană otrăvitoare, ci şi o tendinţă de deznaţionalizare, adică grecizarea poporului român. Căci cu cît poporul şi mai ales boierii erau introduşi în spiritul şi vederile greceşti prin învăţarea limbii şi literaturii greceşti, cu atît sufletul lor se îndepărta de dorurile şi vrerile poporului românesc. Spiritul românesc era acoperit cu un văl, prin care nu mai putea să vadă spre a-şi croi o cale românească. Din cînd în cînd, numai cîte un suflet dumnezeiesc căuta să mai cultive poporul român în graiul său, însă cădea jertfă nobilei sale porniri.

Aşa avem pe *Antim Ivireanul* care a plătit cu viaţa îndrăzneala sa de a încerca să dea o mică lovitură graiului grec prin propovăduirea adevărurilor dumnezeieşti în graiul românesc. Astfel, poporul român nu mai era la el acasă. El era sclav în ţara lui. Moravurile ţării erau batjocorite şi altele streine le luau locul. Cultura românească lipsea cu totul. Nimic nu se făcea pentru binele şi prosperitatea lui, ci totul se făcea pentru umilirea şi istovirea desăvîrşită a lui. Astfel, limba grecească în timpul epocii fanariote înlocuieşte încetul cu încetul limba românească atît în şcoală, cît şi în biserică şi în toate oficiile statului român. Limba de înţelegere pentru toţi şi limba de salon nu era decît cea grecească. Toţi călătorii streini şi toţi bărbaţii de vază, care ne amintesc de cele timpuri, ne spun, că societatea românească se schimbase întru atît încît se părea că ar fi cu totul o comunitate grecească. Centrele de învăţătură pentru neamul grecesc nu mai erau Atena şi Constantinopol, ci *Iaşi* şi *Bucureşti*.

Dupre atîta vreme însă de încătuşare a minţii şi inimii româneşti a trebuit să vină şi momentul ca poporul românesc să înceapă să se cultive în graiul lui şi să propăşească potrivit firii sale.

A trebuit să se spună sus şi tare nevoia de a se cultiva în limba lui proprie, căci toate celelalte drepturi urmau neapărat să se cîştige în urma luminării spiritului său.

La 1821, limba grecească este odată pentru totdeauna îngropată, şi nici nu se putea altfel, căci de la acest an mai ales se începe redeşteptarea poporului românesc cu marele mitropolit Veniamin în frunte şi cu mulţi alţi bărbaţi de valoare cu inima română. Astfel, Enache Văcărescu în înflăcărarea lui pentru neam lasă urmaşilor săi cel mai frumos testament, ce s-ar fi putut lăsa vre-odată într-o epocă atît de zbuciumată şi întunecată, ca aceea în care a trăit el. Iată cum sună acel testament:

Urmaşilor mei Văcăreşti
Las vouă moştenire
Creşterea limbei româneşti
Şi a patriei cinstire.

Adevărata dezmeticire însă din somnul în care căzuse ţara românească începe cu Gheorghe Lazăr căruia i se dă voie să predee ştiinţele filosofice şi matematice în limba română la şcoala Sf. Sava din Bucureşti. Cu multe greutăţi şi cu multe suferinţi a avut să lupte bunul dascăl în această şcoală: una, că şcolarii veniţi să-l asculte aveau cunoştinţe neegale şi neîndestulătoare; şi al doilea: că mulţi din ei nu ştiau bine româneşte, mai ales din feciorii de boieri, căci acasă vorbeau limba *de salon*, grecească ... avînd învăţători de limbă greacă, tot aşa precum au astăzi boierii pentru copiii lor *bone* (îngrijitoare) nemţeşti, franţuzeşti şi aşa mai departe, deşi acum în ţara românească nici acestea

nu mai au trecere. De aceşti feciori de boieri spune Gheorghe Lazăr cu adîncă durere, că *"nu numai că se ruşinează a vorbi româneşte, dar chiar defaimă (batjocoresc) limba românească, fiind astfel lipsiţi de patriotismul unor adevăraţi feciori de români"*. Cu toate acestea, în şcoala lui Gheorghe Lazăr se samănă graiul cel curat şi fără neghină şi din ea iesă renaşterea ţării prin cultivarea celor mai iubiţi fii ai neamului nostru. El moare la anul 1823, fiind îngropat în Avrig, iar pe piatra mormîntului său cu mare dreptate un şcolar al său, Scarlat Roseti, puse să se sape următoarele versuri:

Precum Hristos pe Lazăr din morţi a înviat
Aşa tu România din somn ai deşteptat.

Am istorisit în treacăt despre această stare din trecut a poporului român, pentru ca să ne putem da bine seama de greutăţile cu care s-a luptat el în decursul veacurilor, şi pentru ca să vedem cum pe pămîntul lui strămoşesc, limba şi moravurile lui au fost batjocorite şi pentru ca să preţuim mai bine darurile revărsate prin graţia (bunătatea) lui Dumnezeu asupra poporului român de la Dunărea în curgerea veacurilor, şi mai cu seamă pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea. Totodată, s-a amintit de această stare, cu scopul de a pricepe mai bine şi starea fraţilor moldoveni din Basarabia, cări n-au încă dreptul de a auzi şi învăţa cuvîntul lui Dumnezeu în biserică şi în şcoală, să se lumineze în graiul lor naţional!

PRIN luminarea cît mai mult a omului la lumina ştiinţei şi prin încălzirea lui la ideile liberale (slobode) este bine văzut, că o deşteptare a lui la drepturile ce prin natură i se cuvin era de aşteptat.

După luarea Basarabiei de ruşi la 1812, limba moldovenească atît în şcoale, cît şi în biserici a fost respectată, astfel că moldovenii aveau putinţă să audă cuvîntul lui Dumnezeu şi în şcoale să se lumineze în limba lor naţională. Însă această fericire n-a ţinut multă vreme, căci s-au găsit printre ierarhii bisericii ruseşti şi de aceia, cari ca să placă celor de sus, — stăpînirei, — au dat cu piciorul în sfînta Biblie, călcînd învăţăturile şi poruncile lui Iisus Hristos şi ale urmaşilor lui, au găsit cu cale că preoţii moldoveni din Basarabia nu mai aveau nevoie mare de limba moldovenească... în biserică şi în şcoală, deoarece ştiau bine ruseşte... căci, desigur, îşi făcuse bine socoteala: "Timp (vreme) de 58 de ani (de la 1812 pînă în 1870) nu se poate ca cineva să nu poată învăţa ruseşte măcar din auzite, deci a sosit vremea să închidem bisericele moldoveneşti — şi să dăm porunci că numai acela din preoţii moldoveni are voie să deschidă biserica, care va sluji şi va propovădui cuvîntul lui Dumnezeu în limba slavonă sau rusească". Aşa gîndesc eu c-au socotit ei, căci în anul 1870 episcopul de pe atunci al Chişinăului Preosfinţitul Pavel dă poruncă ca să fie închise peste 200 de biserici moldoveneşti din pricină că pentru aceste biserici nu se găseau preoţi cari să ştie limba rusească şi mai ales slavonă, cari şi azi nu e pricepută chiar de poporul rusesc!

Nu putem închipui cîtă durere ne-a cuprins pe toţi moldovenii, cari s-au văzut atît de blăstămaţi de soartă, că adică numai pîn la anul 1870 au avut trebuinţa de cuvîntul lui Dumnezeu!

Urmările triste, dureroase le vedem acum. Căci timp de 36 de ani de cînd se învaţă prin şcoli în limba rusească, poporul moldovenesc s-a pierdut cu totul, *căci nu mai ştie nici de Dumnezeu, nici de oameni!*

Mai toţi preoţii din Basarabia din timpul de faţă au învăţat ştiinţele religioase în seminarul din Chişinău, şi foarte mulţi dintre ei sînt buni propovăduitori, foarte buni teologi (bogoslovi), dar numai pentru ruşi, căci pentru moldoveni nu pot să fie de nici un folos din pricina necunoaşterii limbei moldoveneşti, pe de-o parte, iar pe de altă parte a faptului că nici n-au avut voie preoţii, în biserică, să propovăduiască în limba moldovenească!

Aceasta ne-o dovedesc statisticile sau dările de seamă făcute în curgerea celor 36 ani pîn acum, şi dupre cum foarte bine lămureşte această chestiune de foarte mare însemnătate Ier. Cecan (vezi "Kişiniovskie Eparhialinîie Vedomosti" nr. 27 a. c.) care are deplină dreptate cînd zice: "Înveţi, înveţi, fără sfîrşit înveţi — şi tot fără folos". Şi cu dînsul toţi — chiar ruşii (afară de vreo cîţiva "patrioţi") într-un gînd mărturisesc (spun) acelaşi lucru!

Frămîntările cari se fac acum în toată Basarabia în jurul acestei chestiuni dovedesc că deşteptarea conştiinţei naţionale în Basarabia constituie patrimoniul (zestrea sufletească) a neamului moldovenesc; iar tăgăduirea lui este o greşeală, ale cărei urmări sînt nenumărate pentru cei care nu vor să le recunoască, să le bage în samă! De ani de zile se uită moldovanul cu mîhnire, cu durere la tăgăduirea dreptului lui naţional în Basarabia! Acum vede moldovanul pricina pentru care stă el de 36 de ani în întuneric, neştiind ca toată lumea ce se petrece în jurul lui. Acum vede el, că "Rusia scoate bărbaţi luminaţi, iar moldovenii (ţăranii) uroduri (monştri)"... din pricină că ruşii învaţă în limba lor, iar moldovenii în limbă streină.

Acum vede moldoveanul că fără limba lui strămoşească în biserică şi şcoală el se prăpădeşte cu desăvîrşire, şi dintre toate naţiunile, care alcătuiesc imperiul rusesc, numai el a ajuns de batjocora neamurilor, căci într-adevăr trăieşte ca un ceva neînsufleţit! Dar vorba ceea: *Mai bine mai tîrziu, decît niciodată*, şi iată că moldovenii din toate colţurile Basarabiei cer şi ei aceleaşi drepturi de mîndria neamului, de umanitate (omenie), dreptate şi de creştinism curat, pe care le au toate celelalte popoare de deosăbite religiuni din Rusia! Într-un cuvînt, ei cer lumină, căci *lumină s-a făcut* pentru toată lumea deopotrivă!

Deci, singurul mijloc care ar putea îndrepta această dureroasă stare de lucruri este de a se da eparhiei Basarabiei dreptul de a săvîrşi slujba bisericească şi a propovădui cuvîntul lui Dumnezeu în limba română-moldovenească înţeleasă de popor. Însă aceasta se poate face cu o bună reuşită atunci cînd, în şcolile spirituale, adecă în seminar şi altele, se va învăţa în *limba română* precum a fost pîn la 1870.

Limba română se învăţa pîn la 1870 în toate şcolile fără deosăbire şi era obligatoare pentru toţi, adică fiecare elev (ucenic) sau elevă (ucenită) erau datori să ştie limba lor părintească, ca să poată spune mai uşor celor cari nu învăţau carte şi nu ştiau ruseşte ce şi despre ce se învaţă în şcoală şi biserică.

Învăţarea limbei române în seminar şi în subseminarii ar înlesni mai mult grabnica şi conştiincioasa însuşire de către elevii moldoveni a limbei ruseşti, cari se învaţă foarte greu de streini. Numai în modul acesta poate moldovanul să-şi însuşească (să înveţe) mai uşor limba rusească, cînd o va studia (învăţa) în paralel cu limba sa natală (de naştere), cînd sensul (înţăles) fiecărui cuvînt rusesc el va opune sensului cuvîntului corespunzător (asămănător) din limba natală. Deci, moldovanul e dator să-şi cunoască limba lui mai întîi şi apoi să înveţe şi pe cea rusască fără care n-ar putea să trăiască în imperiul rusesc, sub a cărui stăpînire este şi ale cărui legi e dator să le cunoască din şcoală sau din biserică, şi lor să se supună ca cetăţean rus!

Ar fi o fericire pentru Rusia întreagă dacă s-ar introduce limba română şi în celelalte şcoli, căci atunci ar ieşi din sînul poporului moldovenesc un număr cu mult mai mare de bărbaţi luminaţi folositori şi sieşi şi patriei în care se găsesc! Iar pentru ceilalţi fraţi români de peste Prut şi Dunăre, de peste munţii Carpaţi şi din alte ţări, ar fi cu mult mai mare mîngîierea sufletească, ca să poată înţălege în limba lor naţională — limbă curat românească, în care vorbeşte, plînge şi cîntă tot poporul românesc!

Toată Basarabia îşi aminteşte de fericitul întru pomenire arhiepiscop Dimitrie mai ales, care îndată după numirea sa ca episcop al Basarabiei s-a hotărît a învăţa româneşte spre a putea propovădui cuvîntul adevărului

creştinesc în scris şi verbal poporului moldovenesc în limba lui populară. El a tradus în moldoveneşte mai multe cărţi religioase folositoare poporului, pe care-l păstorea în adevăratul duh apostolic. În timpul de faţă privirile tuturor moldovenilor din Basarabia sînt îndreptate asupra înalt Preosfinţitului Vladimir şi a Preosfinţitului Arcadie, carii, după cum am auzit, nu sînt contra cererilor drepte ale basarabenilor, ci, dimpotrivă, susţin cauza sfîntă a moldovenilor din eparhia lor! Ba ce e mai mult, ei vor să introducă în biserică şi *muzica bisericească moldovenească*. Noi, toţi moldovenii, cu cel mai adînc respect sîntem din toată inima recunoscători acestor mărinimoşi (cu inima mare) ierei, dorindu-le din tot sufletul viaţă îndelungată pentru binele şi propăşirea poporului moldovenesc şi a Rusiei întregi!

Se găsesc însă cîţiva dintre ruşi, cari se întunecă de mînie, invidie şi ură în contra moldovenilor, cari vor să cîştige şi ei la rîndul lor parte măcar din sfintele drepturi ale vieţii lor naţionale! Aşa, mai luna trecută la o întrunire de preoţi, aici în Chişinău, unul dintre ei propuse, ca în ziua sf. Ilie să se cetească apostolul în limba moldovenească în biserica arhierească, deoarece acolo vin mai mult moldoveni de se-nchina. Însă un "oteţ" rus de neamul lui s-a opus la această propunere zicînd că: "nu-i tocmai potrivit ca într-o sărbătoare aşa de mare să se cetească moldoveneşte; mai ales că ţinta noastră, a ruşilor, a fost întotdeauna să scoatem limba aceasta din biserică", "cei mici la număr trebuie să se jertfească celor mari la număr"... Un moldovan însă i-a răspuns, că se uneşte cu părerea (ideea) lui, dar nu în cele bisericeşti. S-a mai găsit acolo un alt "oteţ" (nu ştiu de ce neam o fi) care a zis că "în ziua de 20 iulie vin la biserică mai mulţi ofiţeri şi boieri... Şi deci nu se poate ceti apostolul în moldoveneşte... care de altfel l-ar putea ceti numai la mahalale (ocrainǎ)". Aceasta s-a petrecut în lipsa Preosfinţitului Vladimir, care de foarte multe ori da binecuvîntarea (blagoslovenie) sa pentru cetirea apostolului în "nesuferita" limbă moldovenească!...

Din acestea se vede lămurit că preoţii ruşi îşi dau seama de faptul că ofiţerii şi boierii neştiind moldoveneşte, e de prisos, fără nici un folos să le mai ceteşti în română!?

Tot aşa şi moldovenii "batiuşchi moi", nu ştiu slavoneşte şi, deci, a le toca la cap chiar prin mahalale... vedeţi singuri că nu-i mare nevoie!

Nedejduim însă, că rătăcirea aceasta din partea unora ca acestora va fi de scurtă vreme, că minţile se vor lumina de adevărul cel vecinic al principiilor (începuturilor) dreptăţii universale (obştii) şi egale (deopotrivă) pentru toţi şi că inimile vor scăpa de robia patimilor ameţitoare, ce întunecă vederea limpede a cugetării, a băgării de samă (prudenţei) şi a bunului-simţ. Să nu se uite, că toţi avem drept de viaţă la lumina soarelui şi sub ochiul vecinic al dreptăţii!

Deci, cu credinţa în Cel Atotputernic să avem deplină nădejde, că peste puţină vreme poporul moldovenesc din Basarabia se va bucura de toate drepturile fraţilor lor din celelalte ţări streine, şi pe care le au toate naţiunile din Rusia, ieşind astfel la lumină din întunericul în care zace de atîta vreme!

Numai cînd moldovanul îşi va putea redeştepta în el sentimentul naţional, numai cînd îşi va pune inima şi voinţa în joc pentru tot ce e frumos şi mare: recăpătarea şi păstrarea limbei naţionale — numai atunci va putea ajunge la reînvierea virtuţilor strămoşeşti, după cum cîntă poetul:

Ah! de-am putea noi dobîndi
Virtuţile pierdute,
Atunci ce inimi n-ar gîndi,
Ce guri ar mai sta mute?

Ceea ce astăzi vi se pare vis, mîine va fi realitate (aidoma)! Priviţi în oglinda anului 1906, şi ea va arăta ce fel aţi fost pîn acum şi cum trebuie să fiţi de acum înainte.

Nicolae MĂTCAŞ
Chişinău

PRUTUL, APĂ A UITĂRII?

De la 1812, de cînd au răşluit Basarabia, mutînd graniţa cu România de pe Nistru pe Prut, ruşii au recurs la cele mai diabolice mijloace pentru a distruge conştiinţa naţională a românilor din partea stîngă a rîului neunirii noastre şi pentru a schimba componenţa etnică a populaţiei româneşti de aici: strămutarea (prin diferite momeli, dar şi prin deportări) populaţiei băştinaşe pe întinsurile de necuprins ale Rusiei, colonizarea ţinutului cu ruşi şi cu reprezentanţi ai altor etnii (bulgari, găgăuzi etc.) prin acordarea unor facilităţi şi privilegii, coruperea boierimii autohtone, a micilor proprietari şi întreprinzători şi în genere a păturilor înstărite sau culte, expulzarea limbii române din administraţie, învăţămînt, biserică, timorarea pe diverse căi a oamenilor simpli de la ţară ş. a. m. d. Chiar şi denumirea de "BASARABIA", care, iniţial, nu acoperea decît partea de sud a Moldovei (Bugeacul şi ţinuturile Ismail, Chilia, Cetatea Albă), a fost extinsă asupra întregului teritoriu răpit tocmai cu scopul de a-i face pe basarabeni să uite că şi provincia răpită a făcut — iar dacă a făcut, urmează că, în virtutea dreptului istoric, trebuie să facă şi în continuare — parte din Ţara Românească a Moldovei. Iar cuvinte ca "român", "limbă română", "popor român" cu referire la populaţia autohtonă basarabeană şi la limba acesteia au fost, în genere, scoase din uz[1]. Cam aşa cum a fost pe timpul sovietelor şi cum procedează "moldoveniştii" noştri antiunionişti din zilele noastre.

Românii basarabeni din Basarabia, la fel ca şi românii basarabeni nevoiţi, de la 1812 încoace, să se retragă în România, precum şi toţi românii din Ţară care s-au interesat cît de cît de istoria neamului lor, ştiu prea bine de acest tertip al ruşilor. Însă numai tertipul e colonial (adică extinderea denumirii "Basarabia" asupra întregului teritoriu răpit), tipic rusesc, nu şi denumirea însăşi de "Basarabia" (pămînt al BASARABILOR, deci pămînt românesc!), cum vrea să ne sugereze hoţeşte P. P. Moldovan[2]. Ca urmare a nedreptăţii strigătoare la ceruri ce ni s-a făcut la 1812, "Basarabia" a devenit un nume sfînt nu numai pentru basarabeni, ci şi pentru toţi moldovenii, şi nu numai pentru moldoveni, dar şi pentru munteni, şi pentru ardeleni, şi pentru orice român din orice colţ al lumii. "Basarabia" a devenit un nume-simbol pentru toţi românii, iar pentru basarabeni înainte de toate. Basarabia e fiica răpită de la sînul patriei-mame, e o rană mereu sîngerîndă, o conştiinţă mereu trează, este dorul nestins al românului din Ţară de fratele său înstrăinat cu forţa şi acelaşi dor îndurerat al românului basarabean de patria-mamă.

Să-i creadă, stimate cititorule, MOLDOVAN-ul nostru "luminat" care se ascunde sub pseudonim atît de neştiutori pe un M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, M. Eminescu, N. Iorga, Z. Ralli-Arbore, D. Matcovschi şi pe atîţea alţi înaintaşi şi contemporani care au vorbit cu sfîntă durere despre "Basarabia noastră", despre "trecuta prin foc şi prin sabie" mult pătimita provincie românească?

Nu-l crede pe mişel, iubite şi onest cititor, căci vrea să te înşele ca pe un neştiutor şi un nepriceput, momindu-te cu falsuri ambalate într-un material protector aparent durabil. Vrea să-ţi infiltreze ideea cum că n-am fi îndreptăţiţi să ne numim basarabeni, aceasta fiind o denumire "imperială", "colonială", dată de ruşi. Dar tot acum vrea să te facă să crezi că n-am fi nici români, pentru că aceştia ar fi cu totul alţii decît noi, ei ar constitui o altă naţiune, un alt popor. Iar noi nu am fi decît numai şi numai moldoveni, urmaşi ai moldoveanului Ştefan cel Mare, care n-ar fi fost român ca şi Mircea cel Bătrîn, care n-ar fi vorbit româneşte, ca şi domnitorii Munteniei.

Cu alte cuvinte, că nu ai nimic cu românii şi cu România, că faci parte dintr-un popor care este numai moldovenesc, altul decît cel românesc, că ai o ţară a ta proprie cu un nume al ei propriu, care nu are nimic comun cu România, ţară care vorbeşte altă limbă decît România — moldovenească, cu un popor cu o structură psihică şi o conştiinţă de sine diferită de cea a românului, etc. etc. El se face a uita că denumirea de "Moldova" cu referire la ceea ce astăzi se numeşte "Republica Moldova" este inexactă, pentru că mai există şi o Moldovă românească, ba mai există şi un nord al Moldovei aflat sub stăpînire ucraineană, ca şi un sud al Basarabiei cu o ieşire la Mare care tot ucrainean s-a pomenit a fi, în virtutea unor împrejurări vitrege ale istoriei. Dar el te pune să înveţi "istoria Republicii Moldova" (din care azi nu mai face parte nici toată fosta Republică Autonomă Moldovenească), te forţează (prin Constituţie chiar!) să vorbeşti "moldoveneşte", să-ţi spui numai "moldovean", să-ţi negi obîrşia şi fraţii. El nici pe fratele său din Moldova din partea dreaptă a Prutului aproape că nu mai vrea să-l considere moldovean, pentru că acela, chipurile, ar fi fost asimilat, de la 1859 încoace, de români, s-ar fi dizolvat în masa românilor, s-ar fi transformat în român pur sînge. El vrea să-ţi surpe simpla şi firească dumitale înţelegere că românul nu-i altcineva decît acelaşi basarabean, acelaşi moldovean, acelaşi muntean, acelaşi oltean, vrea să te abată de la intuiţia sau convingerea dumitale că toţi suntem români, indiferent cum ne mai numim în de noi sau unii pe alţii în funcţie de provincia în care ne-am născut sau în care locuim, indiferent de faptul că locuim în state diferite şi, deşi români, avem o cetăţenie diferită (de naţionalitate română toţi, dar unii suntem cetăţeni ai României, alţii — — ai actualei Republici Moldova, alţii — ai Ucrainei, alţii — ai Iugoslaviei ş. a. m. d.). O face cu bună ştiinţă renegatul, pentru că ştie că oricine dintre noi se poate întreba la un moment dat: de ce, fiind fraţi de sînge, avînd o istorie comună, o cultură comună, un grai comun, facem parte din state diferite, ne separăm prin sîrmă ghimpată? De ce azi, cînd toată lumea din jur tinde spre o Europă comună, noi, românii de pe un mal de Prut, să nu ne unim cel puţin cu fraţii noştri de pe celălalt mal, după cum ne sugerează mersul firesc al istoriei, aşa cum au procedat acum 80 de ani înaintaşii noştri realizînd o Românie Mare, sau aşa cum au procedat predecesorii noştri din cele două principate dunărene, Moldova şi Muntenia, acum aproape 140 de ani?

În intenţiile lui prost voalate acest înverşunat antiunionist şi românofob ar accepta o unire numai cu moldovenii din dreapta Prutului, deromânizîndu-i şi "moldovenizîndu-i" mai întîi, pentru a crea o ... Moldovă Mare. "Nu vrem să fim nici gubernie a cuiva, dar nici provincie a altcuiva!" — acesta e sloganul la modă al celor care s-au văzut la putere şi care i-au simţit gustul, al celor care sunt conştienţi de nivelul lor redus de cultură şi timoraţi de gîndul că acest nivel le-ar crea un handicap faţă de românul din Ţară care, chiar dacă nu e mai deştept, cel puţin se exprimă dezinvolt, dat fiind că a învăţat, a gîndit şi s-a exprimat toată viaţa în limba sa.

Omul de rînd, basarabeanul de la coarnele plugului, nu se teme de handicap, căci el ştie să sape, să semene, să prăşească, să cosească etc. la fel de bine ca şi ţăranul român din dreapta Prutului. El nu s-a temut niciodată de unirea pe care a dorit-o întotdeauna, nu se teme nici acum. În sufletul lui el a jinduit-o oricînd. El s-a temut să declare făţiş acest lucru în timpul ţarismului, dar şi în timpul dominaţiei comuniştilor, căci îl aştepta cnutul şi deportările. După cum se teme şi acum de eventualele consecinţe ale reinstaurării acestora la putere.

Toată istoria noastră scrisă de la răpirea Basarabiei încoace este o

mărturie elocventă a luptei ce se dă în sufletul basarabeanului între tendinţa (firească) de supravieţuire şi dorul (la fel de firesc) de reunire cu fraţii de care a fost înstrăinat cu brutalitate. O mărturie a conştiinţei mereu treze a basarabeanului din stînga Prutului că el a fost despărţit pe nedrept de fratele său din dreapta fluviului nefericirii noastre.

Cuvintele din titlul notelor de faţă ne-au fost sugerate de cîntecul basarabean "Prutul", al cărui refren "Prutule, apa uitării" sună ca un dangăt de clopot pentru memoria basarabeanului, pe care ocupantul străin a vrut pe parcursul timpurilor — şi slavă Domnului că n-a reuşit! — să i-o şteargă cu buretele. Considerăm că n-ar fi lipsit de interes a reproduce cîntecul menţionat în întregime:

"De cînd Prutul l-am trecut/ Şi din apă i-am băut/ Parcă sunt din cer căzut./ Parcă n-am avut tătucă,/ Parcă n-am avut mămucă, / Parcă n-am avut surori/ Nici grădiniţă cu flori,/ Parcă n-am avut nici fraţi,/ Parcă n-am avut cumnaţi,/ Parcă n-am avut nici vere/ Şi-alte multe nemurele./ Prutule, apa uitării,/ Cam m-ai dat înstrăinării,/ Prutule, apă pribeagă,/ Mi-a părut c-o fi o şagă,/ M-am crezut o păsărea,/ C-oi zbura oricînd oi vrea/ Şi m-oi duce-n ţara mea/ Să-mi răcoresc inima./ Prutule, apa uitării,/ Cum m-ai dat înstrăinării!../ Apă rece călătoare/ Şi-napoi ne-ntorcătoare, / Multe vezi tu pe sub soare/ În drumu-ţi cu-ndelungare./ Ştii ceva de la tătucă?/ Ştii ceva de la mămucă?/ Te rog, Prutule, să-mi spui,/ Nu te-oi spune nimănui./ Prutule, apa uitării,/ Nu mă da înstrăinării,/ Că te-oi blestema cu jale/ De-or seca apele tale/ Şi-or rămînea pietricele/ De-oi trece la nemurele/ Ca să mă mîngîi cu ele/ De necazurile grele/ Ce m-au strîns ca în curele,/ De drumul pustiului/ Şi de cnutul rusului".*

Cîntecul acesta a fost publicat acum 83 de ani — în nr. 2 (p. 1) din 27 martie 1915 (şi republicat în nr. 25 din 6 octombrie 1915, p. 1) al ziarului "Basarabia", săptămînal înfiinţat de basarabenii refugiaţi în România şi editat iniţial la Craiova (pînă la nr. 14 din 22 iunie 1915), ulterior — la Bucureşti (pînă la nr. 22 din 14 septembrie 1915) şi, în cele din urmă, la Iaşi (pînă la nr. 46 din 2 martie 1916)[3, 4] de un comitet sub direcţia proprietarului Gheorghe Demetrescu-Chica[5]. Invocaţia "Prutule, apa uitării,/ Nu mă da înstrăinării", urmată de "avertizarea" "Că te-oi blestema cu jale/ De-or seca apele tale/ Şi-or rămînea pietricele/ De-oi trece la nemurele", este o confirmare a faptului că basarabeanul n-a acceptat niciodată, în nici o condiţie, să fie înstrăinat de fratele său român de peste "apa pribeagă", o confirmare a conştiinţei lui mereu vii că este de acelaşi sînge cu românul din ţară. Ocupantul străin şi renegaţii şi înstrăinaţii de neam au vrut să facă din rîul frăţiei noastre un rîu al neunirii, al despărţirii noastre, o apă a uitării. Românii adevăraţi, atît cei din ţară, cît şi cei smulşi din matca ţării cu tot cu pămîntul strămoşilor, au trăit, de la 1812 şi pînă la 1918 şi de la finele celei de-a doua conflagraţii mondiale pînă în zilele noastre, cu speranţa că forţa argumentului va fi în stare să răstoarne argumentul forţei şi că idealul unităţii naţionale va triumfa. Marea Unire de la 1918 nu este în exclusivitate efectul unui fericit concurs de împrejurări, cum încearcă să absolutizeze unii; ea este încununarea aspiraţiei de veacuri a românilor, urmarea firească a stării de veghe a conştiinţei acestora, opera muncii titanice depuse de luminătorii poporului pentru perpetuarea ei.

Un rol deosebit în menţinerea stării de veghe a conştiinţei românilor din ţară şi din Basarabia şi în orientarea opiniei publice spre concentrarea eforturilor întru realizarea visului de veacuri îi revine, în preajma marelui eveniment din martie 1918, şi săptămînalului "Basarabia", din care am reprodus in-

* Aici şi în continuare citatele le-am conformat normelor ortografice şi de punctuaţie actuale.

tegral cîntecul de mai sus. În cele ce urmează intenţionăm să relevăm cîteva note specifice activităţii publicaţiei în perioada martie 1915—martie 1916, activitate, care, alături de altele, similare, au constituit, exprimîndu-ne la figurat, preludiul Marii Uniri de la 27 martie 1918.

Chiar din primul număr, în editorialul intitulat "Ce vom face şi ce nu vom face", publicaţia în cauză îşi anunţa obiectivul său principal: "Vom lupta din răsputeri — fără a ţine seama de piedici, oricît de mari ar fi ele — **spre a lumina opinia publică de la noi asupra adevăratelor interese ale neamului** (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin — **N. M.**). Astăzi, cînd o mare deosebire de vederi agită societatea noastră, un ziar care urmăreşte **luminarea opiniei publice asupra intereselor românismului** nu poate să fie decît binevenit" (nr. 1, 18 martie 1915, p.1). Fiind un ziar al românilor basarabeni, unul dintre interesele primordiale ale lui era, firesc, lupta pentru readucerea Basarabiei răpite la sînul patriei-mame: "De nu vom face totul pentru a salva acum pe fraţii noştri de peste Prut, vom pierde Basarabia pentru totdeauna, iar posteritatea va avea dreptul să ne blesteme", scria directorul ziarului în acelaşi număr.

Pe ce se întemeia teama aceasta de a pierde Basarabia pentru totdeauna? Pe consecinţele iminente ale politicii satanice ţariste de rusificare totală, pe toate căile posibile, a românilor basarabeni, de înăbuşire a oricărui sentiment viu de apartenenţă la românism, pe consecinţele politicii de mancurtizare nu numai a reprezentanţilor păturilor înstărite, ci şi a omului de rînd, în sîngele şi fibrele ţesutului căruia palpita numai gîndire şi simţire românească.

Acelaşi Demetrescu-Chica semnează în nr. 1 articolul "Două milioane de moldoveni asupriţi imploră ajutorul fraţilor liberi", în care, pretextînd sosirea la redacţie a unei scrisori de la un fruntaş român din Basarabia, relatează despre suferinţele prin care trece poporul român de acolo. "...Cruzii noştri stăpînitori nu cruţă nimic pentru a face să ne uităm originea", dă alarma autorul nenominalizat sau improvizat al răvaşului. Tot el confirmă cu disperare că populaţia românească de la oraşe aproape că şi-a uitat obîrşia: "Sunt ani de zile de cînd populaţia de la oraşe şi-a uitat aproape originea, aşa că singura nădejde a celor ce-şi iubesc neamul era numai în acei cărora le-am datorat totdeauna existenţa noastră ca neam: ţăranii". Opinca ţine hrinca şi ţăranul neamul, cum s-ar zice. Dar, adaugă îngrijorat autorul, "cu toată tenacitatea ţăranului român, cu toată dragostea pe care o are el pentru limba şi obiceiurile ce a moştenit, **nu e departe timpul cînd pe frumoasele plaiuri ale Basarabiei nu se va pomeni de români!**". "Limba românească se vorbeşte din ce în ce mai puţin în Basarabia, obiceiurile noastre se duc", constată cu durere corespondentul, căci "Muscalul apasă greu pe grumazul românului şi nu va avea odihnă decît cînd victima îşi va da sfîrşitul". Românismul din Basarabia e în pericol de moarte, ţine să sublinieze autorul: "Opera de deznaţionalizare a ruşilor e pe punctul de a reuşi, în curînd în ţinuturile dintre Prut şi Nistru nu se va mai auzi o vorbă românească". Nu se va mai auzi pentru că nu li se mai îngăduie să o folosească în viaţa publică. În articolul "Ce vrea *Acţiunea Naţională*" din nr. 2 al ziarului (27 martie 1915, p. 1, semnat: *Xer*) sunt dezvăluite cunoscutele procedee şi efectele politicii coloniale muscăleşti: "**Peste Prut două milioane de români**, înecaţi în 170 de milioane de muscali, **nu au o singură şcoală românească, nu au nici o cărticică** cît de mică, ba nici chiar în **biserică nu li se îngăduie să audă limba lor**". Acelaşi laitmotiv şi aceeaşi alarmă la conştiinţa adormită a politicienilor din regat constituie esenţa editorialului. "În preajma hotărîrii" din nr. 3 (5 aprilie 1915, p. 1), semnat: *N. Cristian.* Vom

cita un fragment: "A trecut abia o sută de ani de cînd ne-a fost răpită Basarabia şi în acest interval opera de deznaţionalizare întreprinsă de ruşi e înspăimîntătoare.

Basarabenii au fost despuiaţi de pămîntul lor şi exilaţi în ţinuturi depărtate. Satele româneşti au fost apoi colonizate cu lipoveni şi tătari. Moldovenilor rămaşi li s-a interzis grăirea în limba strămoşească, cărţile româneşti din biserici şi şcoli au fost înlocuite cu cele ruseşti. Privilegii nenumărate au rusificat complet clasele bogate, iar ţăranii moldoveni, puţinii care îşi mai aduc aminte şi îndrăznesc a rosti cuvinte moldoveneşti, sunt întinşi şi bătuţi cu cnutul sau întemniţaţi. Nu trebuie să mai treacă mult pentru ca Basarabia să fie complet rusificată"[5]. În Basarabia, se menţionează în alt articol ("Pulvis et umbra", nr. 35 din 15 decembrie 1915, p. 2, semnat: *C.D.P.*), "sunt **două milioane de români care se ofilesc şi pier, sub dominaţia unui imperiu care se menţine prin cnut, prin spînzurători şi prin ameninţările deportărilor în Siberia**. Aceşti fraţi trăiesc în întuneric şi teroare. Glasurile lor sunt înăbuşite. Trebuie să lucrăm cu trupul şi sufletul nostru pentru ca plînsul acestor nenorociţi să nu fie zadarnic".

În articolul "Să salvăm Basarabia" din nr. 10 (26 mai 1915, p. 1) directorul ziarului, comentînd relatările unui bucovinean evadat dintr-un lagăr din Siberia ("Acum douăzeci şi cinci de ani şapte sate din nordul Basarabiei fură ridicate de stăpînirea rusească şi duse în Siberia. Li se dase pămînturi acolo, li se dase unelte şi li se interzisese cu desăvîrşire de a mai părăsi vreodată acele locuri. Erau legaţi de pămîntul Siberiei pentru totdeauna."), scrie: "Iată cum au procedat ruşii cu populaţia românească din nenorocita Basarabie pentru a o rusifica cu desăvîrşire. **Au ridicat zeci de sate** şi li-au trimis în fundurile cele mai întunecoase ale Rusiei, iar **în locul lor au adus colonişti ruşi**, din toate părţile Rusiei, şi i-au fixat aci. Coloniştii au fost ajutaţi de stat şi îşi întemeiau gospodării, au fost scutiţi ani întregi de biruri, li s-au făcut toate înlesnirile, aşa au progresat şi s-au înmulţit, iar **astăzi în multe locuri, pe frumoasele plaiuri ale Basarabiei, nu se mai aude un cuvînt românesc**. Ţinuturile acelea sunt de acum ruseşti şi ruseşti vor rămînea pentru totdeauna; dacă nu vom face totul de a dezrobi acum nenorocita Basarabie, va trebui să renunţăm definitiv la ea". Norocul basarabenilor că nu s-a renunţat atunci şi s-a înfăptuit, la numai trei ani după eforturile "basarabeniştilor" de la "Basarabia", Marea Unire din 1918. Norocul lor că nu au fost sacrificaţi cu aceeaşi uşurinţă cu care politicienii şi guvernanţii români de la 1997 i-au sacrificat pe fraţii noştri din Bucovina de Nord şi din ţinutul Herţei...

În nr. 17 din 6 august 1915 este dezvăluit tertipul la care recug agenţii ţarismului pentru a distrage atenţia opiniei publice de la starea disperată în care se aflau românii basarabeni ameninţaţi cu deznaţionalizarea completă şi anume: prin perorarea continuă despre starea mult mai dezastruoasă în care s-ar afla românii din Ardeal de sub dominaţia habsburgică. Adept al coaliţiei austro-germane, promotor consecvent al ideii că România ar trebui să intre în război de partea puterilor centrale ale Germaniei şi Austro-Ungariei, contra Cvadruplei (Rusia, Anglia, Franţa, Italia), pentru a-şi redobîndi Basarabia, directorul săptămînalului, dar şi întreg colectivul redacţiei, era tentat dacă nu să contrapună categoric interesele ardelenilor celor ale basarabenilor mult mai năpăstuiţi, cel puţin să ceară pentru un timp amînarea realizării primelor în favoarea ultimelor pe motiv că şi condiţiile în care îşi duceau existenţa transilvănenii erau mai suportabile la ora aceea, că şi conştiinţa naţională a celor de peste munţi era mult mai dezvoltată şi mai trează decît a

acelora de peste Prut. Astfel, deja în primul număr, în articolul "Dragoste rusească" (nr. 1 din 18 martie 1915, p. 1), proprietarul săptămînalului, nu fără asentimentul colaboratorilor săi, credem, încerca să-şi convingă cititorii că "o amînare a eliberării Ardealului nu primejduieşte deloc existenţa naţională a fraţilor noştri de peste munţi, pe cîtă vreme părăsirea din partea noastră a nenorociţilor basarabeni va avea de rezultat sigur şi într-un foarte scurt timp deznaţionalizarea completă a lor. În Ardeal conştiinţa naţională e foarte dezvoltată, aşa că orice încercare s-ar face pentru deznaţionalizarea românilor nu poate avea succes. Din nenorocire, nu se poate spune acelaşi lucru şi despre Basarabia".

În articolul citat mai sus N. Cristian menţiona că "între cei de peste munţi şi cei de peste Prut acei care au mai grabnic nevoie de mîntuire sunt aceştia (adică basarabenii — **N. M.**).

Ardelenii, în împrejurări atît de fericite, au putut să-şi păstreze limba şi cultura. Ba din prisosul bogat şi neştirbit al culturii româneşti din Ardeal am primit şi noi de aici (din Ardeal — **N. M.**) dascăli şi cîntăreţi. Ardelenii, care de-atîtea veacuri n-au pierit, nu vor pieri nici de acum încolo.

Cît de dureroasă e, în schimb, situaţia de peste Prut!...".

Sigur că numai despre împrejurări fericite nu poate fi vorba sub ocupaţie, fie ea şi austro-ungară! Se poate vorbi în cel mai bun caz despre anumite condiţii mai mult sau mai puţin suportabile în raport cu altele, aşa cum e, în cazul nostru, atunci cînd comparăm situaţia basarabenilor cu cea a transilvănenilor. Se poate face, adică, doar o paralelă între greutatea unui jug al ocupaţiei străine şi greutatea jugului unei alte ocupaţii, şi numai atît. Exact în modul acesta procedează autorul articolului "Să salvăm pe moldovenii din Basarabia noastră" (semnat: *De la Slatina*), publicat în nr. 17 din 6 august 1915, p. 2: "Dacă am face o paralelă între situaţia românilor din monarhia habsburgică şi basarabeni, am vedea că cei dintîi stau mult mai bine din toate punctele de vedere.

E lucru ştiut de toată lumea că din punct de vedere economic românii din Austro-Ungaria pot fi invidiaţi de cei din Basarabia. Credem că nu mai e nevoie să argumentăm în privinţa aceasta.

Din punct de vedere naţional transilvănenii stau mult mai bine ca basarabenii, care sunt ameninţaţi ca în scurt timp să-şi uite cu totul originea. **Deportarea în Siberia şi cnutul au făcut pe nenorociţii basarabeni să renunţe la lupta lor pentru păstrarea limbii şi obiceiurilor strămoşeşti**. De aceea Basarabia e pe un sfert rusificată şi, dacă nu vom face acum totul pentru a salva pe nenorociţii noştri fraţi de peste Prut, **în scurt timp nu se va mai pomeni de numele de român în Basarabia**".

Într-o convorbire (nu este exclus să fie improvizată — **N. M.**) cu un redactor al ziarului un student basarabean constată: "Pe cînd în provinciile româneşti din Austro-Ungaria conştiinţa naţională e foarte dezvoltată, pe cînd situaţia materială şi morală a românilor din aceste provincii e mai mult ca satisfăcătoare, în Basarabia lucrurile stau, din nefericire, cu totul altfel. Aici din cauza operei sălbatice de deznaţionalizare şi prigonire a moscoviţilor elementul românesc e ameninţat cu pieirea.

În astfel de împrejurări nu e în interesul vital al românismului să se procedă mai întîi la dezrobirea basarabenilor, care sunt ameninţaţi cu desfiinţarea, şi să se amîne chestia transilvănenilor, care îşi menţin caracteristica lor naţională bine distinctă?" (art. "Basarabia va fi a noastră", nesemnat, nr. 21 din 7 septembrie 1915, p.1).

În această contrapunere de situaţii diferite a românilor de sub ocupaţii diferite s-a manifestat adesea, trebuie să constatăm cu re-

gret, exces de zel. Astfel, un basarabean (imaginar?) dintr-un articol din paginile "Basarabiei" aproape că îi reproşează unui ardelean, însetat, ca şi primul, de libertate şi dornic, ca şi primul, de a veni cît mai repede în braţele patriei-mame: "Voi aveţi de toate acolo, sunteţi deputaţi, ofiţeri, generali, primari, notari, profesori, popi, episcopi, sunteţi de toată mîna, aveţi şcoli, licee şi universităţi, pe cînd noi n-avem nimic, avem Siberia şi simţim usturătura cnutului rusesc" (nr. 20 din 14 septembrie 1915, p. 1, articolul "Trecutul ne este martor al sfintelor noastre drepturi asupra Basarabiei", semnat de Gh. Demetrescu-Chica). Unica scuză ar fi că-i reproşează unui intelectual ardelean care s-a mutat cu traiul în România. Însă nici aceasta nu-l îndreptăţeşte pe un român din Ţară sau pe vreun basarabean pripăşit şi el în binecunoscutele împrejurări prin Ţară să-i reproşeze bietului ardelean trecut cu traiul la fraţii săi liberi precum că ar fi "dezertor", "renegat", cum o face în focul polemicii în pledoaria sa pentru cauza Basarabiei chiar bunul român şi sufletist care e directorul ziarului "Basarabia": "Voi sunteţi adevăraţi renegaţi, care aţi lăsat acasă tată, mamă, fraţi, surioare în voia soartei şi aţi dezertat de la sfînta datorie a voastră" (nr. 45 din 17 februarie 1916, p. 1, articolul "Basarabia înainte de toate").

În acest exces de zel s-a ajuns la formularea unor gînduri de-a dreptul periculoase (în acele, dar şi în orice alte timpuri) pentru cauza unităţii naţionale a românilor şi pentru integritatea teritoriului populat de români: "De cînd principatele române au o existenţă proprie, Transilvania n-a făcut niciodată parte integrantă din principate. Basarabia, dimpotrivă. A fost secole întregi condusă de domnii moldoveni şi a stat sub sceptrul Moldovei" (tot acolo, acelaşi articol). Chiar dacă, formal, n-a făcut parte, aceasta nu înseamnă că Transilvania şi transilvănenii nu ar fi avut dreptul de a aspira să se unească, la fel ca şi alte provincii, cu Ţara, cu fraţii de acelaşi sînge, de aceeaşi credinţă şi limbă. Nici vorbă că situaţia basarabenilor era mult mai jalnică, indiscutabil că ei resimţeau şi fiziceşte greutatea jugului şi arsura cnutului ocupantului, însă nici dorinţa seculară de unire cu ţara a ardelenilor nu era de neglijat. Este ca şi cum astăzi un aromân din Macedonia, din Albania sau din Grecia sau un aşa-zis vlah din Bulgaria sau din Serbia i-ar reproşa românului din Bucovina de Nord şi din Herţa că acesta din urmă are şcoli în limba maternă, primari, popi etc., iar primul nu le mai are. Trebuie să le aibă şi unul, şi altul! Trebuie să-şi realizeze idealurile şi libertăţile cetăţeneşti şi unul, şi altul, vom adăuga noi. Şi dacă intenţiile şi explicaţiile celor de la "Basarabia" puteau fi ascultate şi, într-un fel, înţelese, ele nu puteau fi, însă, nicidecum acceptate pe de-a-ntregul, chiar de pe poziţiile basarabeanului obidit de-atunci, necum de pe cele ale guvernanţilor şi ale comentatorilor politici ai zilei.

Ca argument de forţă pentru necesitatea de a întreprinde acţiuni energice — pînă la renunţarea la neutralitate şi la intrarea în război de partea Germaniei — în vederea redobîndirii străvechiului pămînt românesc erau invocate drepturile istorice ale României asupra Basarabiei: dreptul la pămîntul românesc, dreptul la neamul românesc de aici, dreptul la limba românească, dreptul la sufletul românesc al provinciei ocupate de ruşi. Unul dintre articolele semnate de directorul ziarului chiar aşa şi se numea: "Drepturile istorice şi etnice asupra Basarabiei (publicat în nr. 20 din 31 august 1915, p. 1, republicat în nr. 27 din 20 octombrie 1915). Autorul consemnează un fapt bine cunoscut de specialiştii în domeniul istoriei şi anume: că Basarabia fusese sub stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn, care chiar, şi se intitula, în baza întinderilor teritoriale ale ţării sale, "**Mare Voievod şi Domn** singur

stăpînitor a toată ţara Ungro-Vlahiei şi al părţilor transalpine încă şi al **părţilor tătăreşti din Basarabia pînă dincolo de Odesa** şi al amînduror malurilor Dunării pînă la Marea cea mare şi al cetăţii Durostorului (Silistra)". După Mircea cel Bătrîn Basarabia fu stăpînită de urmaşii săi, pînă ce la 1457, sub Ştefan cel Mare, se alipi definitiv Moldovei. Acelaşi autor invocă data de 11 iunie 1878, cînd, la Congresul de la Berlin, pledînd pentru cauza dreaptă a României — revendicarea Basarabiei răpite de ruşi, marele istoric şi om de stat Mihail Kogălniceanu împărţi tuturor plenipotenţiarilor o fotografie mare după un document al lui Mircea cel Bătrîn, în care erau stabilite graniţele ţării româneşti care se întindeau pînă la Marea Neagră, cuprinzînd întreaga ţărişoară dintre Prut şi Nistru, teritoriile care purtau numele de "Basarabia".

Analizînd componenţa etnică a opt judeţe din Basarabia, autorul articolului conchide că şi acest argument este definitoriu: populaţia românească locală constituie peste 75 la sută. Cu toate acestea, "în Basarabia de astăzi, atenţionează autorul opinia publică, nu există nici o şcoală primară sau secundară în care să se permită să se înveţe limba românească; asemenea şi în Sf. Biserică nu se oficiază sfînta liturghie în limba maternă".

Toate aceste nelegiuiri li se făceau numai românilor, vom adăuga noi, în timp ce diferitelor minorităţi — greci, evrei ş. a. — li se permitea să-şi înveţe odraslele în limbile lor materne[7]. Aceleaşi drepturi istorice şi etnice ale României asupra pămînturilor româneşti ale Basarabilor şi ale voievozilor moldoveni sunt scoase în vileag şi în editorialul "Trecutul ne este martor al sfintelor noastre drepturi asupra Basarabiei", semnat de inimosul director şi publicat în nr. 22 din 14 septembrie 1915. "E bine, spune autorul articolului, ca tot românul să ştie că este un drept şi sfînt al nostru patrimoniu, căci înţelege orice minte cinstită, dreaptă, patriotică şi adevărat românească că dreptul, sfîntul drept îl avem asupra Basarabiei şi Basarabia ni se cuvine mai întîi şi mai înainte de toate" (p. 1).

Nr. 19 din 24 august 1915 al ziarului reia un articol al ziaristului şi scriitorului Dimitrie Karnabatt (1877—1949) despre ilustrul scriitor şi savant român originar din Basarabia B. P. Hasdeu, articol scris la 1912, pe cînd cotropitorii împreună cu renegaţii neamului românesc din Basarabia consemnau împlinirea a 100 de ani de la înstrăinarea provinciei de matca străbună. Evenimentul îi prilejuieşte o vibrantă pledoarie pentru salvgardarea sufletului românesc al Basarabiei: "Cînd o fîşie din ţara românească, încălcată de o naţie străină, în ciuda prigonirii şi asupririlor, păstrează atîtea legături etnice şi sufleteşti cu patria-mumă, cînd dă o contribuţie atît de însemnată la cultura ţării din care a fost smulsă, zadarnic acea fîşie e declarată cucerită şi anexată ţării cotropitoare.

Pravoslavnicii şi renegaţii pot sărbători anexarea Basarabiei, pe hartă ea poate aparţine Rusiei.

Basarabia a rămas însă a României, căci acelaşi sînge curat şi năvalnic continuă să curgă în vinele ei ca şi în trupul patriei-mume, acelaşi grai vibrează pe buzele populaţiei de pe ambele maluri ale Prutului.

Basarabia e a noastră, căci sufletul ei e al ţării noastre" (articolul "Sufletul Basarabiei", p.1).

După cum vedem, nici Ţara românească n-a uitat de-a lungul anilor de pămîntul rupt din trupul ei, după cum nici basarabenii, cu toate tentativele de mancurtizare în masă a lor, n-au uitat de matca străbună din care au fost smulşi în mod violent.

Pentru redactorii publicaţiei care folosesc la tot pasul cuvintele "români", "români din Basarabia", "limba română", dar şi vocabulele şi îmbinările "basarabeni", "moldoveni", chiar şi "norodul moldovenesc al Basarabiei", "cuvinte moldoveneşti", "armoniosul nostru grai", "frumosul

dialect moldovenesc", nu se pune şi nici nu se poate pune problema unei opoziţii nete între aceste noţiuni ("român" — "moldovenesc"), dat fiind că pentru ei tot ceea ce ţine de Basarabia este eminamente românesc: limbă, popor, pămînt, sînge, datini, istorie, credinţă... Ne vedem obligaţi să facem această remarcă în eventualitatea că s-ar putea să se mai găsească — în ziua de astăzi în Danemărcuţa noastră şi imposibilul este posibil! — vreun troglodit de teapa lui P. P. Moldovan, care, din caverna sa de la sfîrşit de mileniu doi, ar încerca să strige cît îl ţin bojocii că cei de la ziarul "Basarabia" ar fi adepţii unei limbi aparte şi ai unui popor aparte ale Basarabiei, deosebite de limba şi de poporul român din Ţară. Cum au mai făcut-o alţi "moldovenişti" troglodiţi cu alte ocazii!...

Avem sfîntul drept istoric la pămîntul nostru, la o parte inalienabilă din poporul român, la limba noastră strămoşească, pe care ocupantul ne-a smuls-o din gură, la datinile noastre, la portul nostru tradiţional, avem dreptul istoric la existenţă, la libertate — acesta e patosul numeroaselor articole (unele reluate pe parcurs) publicate de-a lungul unui an (martie 1915 — martie 1916) în săptămînalul românilor de peste Prut "Basarabia", articole în care se promova energic ideea revendicării Basarabiei, a redobîndirii ei cu orice preţ. Apelul venea nu numai din partea comitetului de redacţie; apeluri cu un asemenea conţinut veneau de la basarabenii din ţară, dar şi de la cei din gubernia rusească, nu numai de la persoane aparte, ci şi de la diverse ligi, asociaţii. La cîteva dintre intervenţiile unor persoane din afara ţării am făcut deja trimitere în comentariile de mai sus.

Să mai menţionăm şi altele.

În nr. 19 din 24 august 1915, p. 1, sub genericul "Basarabenii imploră ajutor", mai mulţi basarabeni în frunte cu Titu Socolescu adresează tineretului universitar "din cele două metropole ale românismului (se au în vedere Iaşii şi Bucureştiul — **N. M.**), la tot românul mic şi mare de pretutindeni" un *Apel* să le sară în ajutor, să-i salveze de urgia străinului, astfel ca anul 1915 să fie cel din urmă an al suferinţelor lor. "Ţara noastră, patria noastră, toţi fraţii noştri au imperioasa datorie să o facă acuma... **acuma ori niciodată**!", conchide *Apelul* (republicat şi în nr. 23 din 21 septembrie 1915, de astă dată cu remarca "mai mulţi basarabeni în frunte cu Titu Constantin", p. 1).

Mai multe materiale ("Constantin Stere", nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1 semnat: *Dr. A. Stancov;* "Glasul Basarabiei în parlamentul Ţării", nr. 36 din 22 decembrie 1915, p. 1, semnat: *G. D. Chika*) consemnează activitatea impetuoasă desfăşurată de C. Stere întru apropierea "cu o oră mai înainte" a clipei stelare de întregire deplină a neamului românesc. Este vorba de acel inimos basarabean, care, în oceanul de furtuni şi intrigi politice meschine din Ţară, s-a pomenit adesea pe baricade singur împotriva tuturor[8].

Încă în nr. 10 din 26 mai 1915 ziarul anunţa despre constituirea unei *Ligi basarabene* în frunte cu C. Stere, Zamfir Ralli-Arbore, Alexis Nour, Radu Rosetti, drii Lupu şi Cazacu, prof. Frunză ş. a., asociaţie al cărei scop iniţial era să lămurească opinia publică asupra situaţiei în care se afla nenorocita provincie răpită, iar ulterior — să întreprindă acţiuni pentru mobilizarea la redobîndirea ei.

În nr. 26 din 13 octombrie 1915 scriitorul şi publicistul basarabean refugiat în Ţară Zamfir Ralli-Arbore, acel Arbore, care a cunoscut pe propria-i piele, în unul din faimoasele forturi ale fortăreţei Petropavlovsk, "căldura" ce venea de la inima "eliberatorului" de la răsărit, dar şi amarul de la indiferenţa din partea politicianului român al timpului faţă de idealurile supreme ale neamului, ale celui din Basarabia în primul rînd[9], în numele recent înfiinţatei de către refugiaţii politici basarabeni *Ligi pentru eliberarea Basarabiei*, se adresa

tuturor bunilor români, şi înainte de toate moldovenilor, cu îndemnul de a se aduna în jurul acestei asociaţii pentru a chibzui serios asupra măsurilor care ar exclude o nouă sacrificare a Moldovei, pusă la cale de guvernanţii şi politicienii de atunci, pentru a elabora un program de acţiuni care ar duce la întregirea neamului.

Ziarul din 27 octombrie 1915 (nr. 28) publică sub genericul "Fraţii subjugaţi imploră ajutorul fraţilor din patria-mumă" un *Apel* din partea basarabenilor de la "Basarabia", dar în numele basarabenilor din provincia ocupată, către fraţii români din Moldova românească, apel în care aceştia de la urmă sunt imploraţi să nu le permită politicienilor trecători prin istorie a-i mai sacrifica o dată, căci de astă dată s-ar putea să fie pentru totdeauna: "Ne adresăm cu inimi tînguite şi suflete amărîte de nemărginitele noastre suferinţe şi vă implorăm acum, la socoteala socotelilor, să ne salvaţi, să ne alipiţi iarăşi la patria-mumă. Patria-muma noastră are acum datoria să nu ne lase pradă nemilosului muscal" (p. 1).

Revenirea Basarabiei la sînul patriei-mume ar însemna, înainte de toate, o reîntregire şi o revigorare a Moldovei istorice, regiune care, la Unirea din 1859, în numele înfăptuirii marelui ideal de secole al românilor, a acceptat cu bună ştiinţă şi cu înţelegere anumite sacrificii. Sacrificii ale căror consecinţe se mai resimţeau şi după mai bine de jumătate de secol şi care s-ar fi putut anihila oarecum în urma mult rîvnitei şi mult aşteptatei dreptăţi istorice (a se vedea articolele: "Dacă vom redobîndi Basarabia?", nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1, semnat: *Prof. T. Tomescu;* "Necesitate morală", editorial nesemnat, şi "Moldova îşi reclamă a ei provincie răpită Basarabia", semnat: *Dr. August Morariu*, ambele publicate în nr. 24 din 29 septembrie 1915, p. 1; "Basarabia înainte de toate", nr. 45 din 17 februarie 1916, p. 1, semnat: *Gh. D. Chica*; "Ţinutul robiei", nr. 35 din 15 decembrie 1915, p. 1, semnat: *T. Petriceicu, avocat din Iaşi*; "Moldova!", nr. 28 din 27 octombrie 1915, p. 2, semnat: *Dinu B. Arbore*, ş. a.).

Ziarul "Basarabia" s-a considerat angajat în măreaţa operă de pregătire a opiniei publice româneşti din Ţară şi din Basarabia pentru ziua decisivă mult aşteptată şi, trebuie să constatăm cu satisfacţie, şi-a onorat cu asupra de măsură datoria pe care şi-a asumat-o. Sunt zeci de alte articole în paginile "Basarabiei" (unele reluate la anumite intervale de timp), inclusiv creaţii poetice de factură cultă şi populară, din care emană o mare dragoste şi grijă de destinele românilor din robie de pretutindeni: românii de la Pind, românii macedoneni, românii basarabeni etc., toţi ameninţaţi să-şi piardă fiinţa lor etnică. Nu putem decît să ne exprimăm regretul că spaţiul nu ne permite să le analizăm aici cu migală pe toate. O chintesenţă fericită a lor se conţine într-o doină populară (chiar dacă face parte din aşa-numita creaţie populară cultă) intitulată "Dorul basarabeanului" (nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1, semnat: *D. C. M.*), pe care, din aceste motive, ne îngăduim să o reproducem integral: "Dorul meu de l-aş cînta,/ Dealurile-ar răsuna!/ De la muche pîn-în vale/ S-ar umplea toate de jale!/ Şi i-aş zice codrului/ Să-şi lepede frunza lui,/ Grîului — să nu-ncolţească,/ Nici copacul să rodească,/ Via — să nu deie vin,/ Numai să scap de străin!/ Dorul de mi-aş asculta,/ Aş pleca din ţara mea!/ Aş pleca în lumea mare/ Cu nevoia de-a spinare!/ Şi m-aş duce tot mereu/ Pîn-la frăţiorul meu —/ El cu mine tot un sînge./ Poate dorul mi l-a stinge,/ Căci oriunde-aş poposi/ Tot în neam m-aş oploşi!/ La Moldova m-aş opri,/ La munteni m-aş odihni,/ Oltenia cea frumoasă/ M-ar primi şi ea în casă.// Şi le-aş spune fraţilor/ Că purtăm acelaşi dor, / Că destui suntem pe lume/ De un sînge şi de-un nume,/ Că e timp să ne unim,/ Neamul să reîntregim,/ Că-i păcat să stea-n osîndă/ Basarabia cea blîndă/ Sub biciul moscalului/ De pofta autocratului".

Această conştiinţă mereu trează a românului din spaţiul mioritic, acest dor sfîşietor de inimi al basarabeanului, acest dor congenital al românului de pretutindeni de neamul său, de ţara sa, de părinţii, fraţii şi surorile sale a ştiut dintotdeauna să înlăture din cale orice frontiere naturale şi spirituale artificiale: şi la 1600, şi la 1859, şi la 1918. Tot aşa cum va fi în stare s-o facă şi la sfîrşit sau la început de mileniu.

"Prutule, apa uitării"? O apă a uitării, o apă a înstrăinării de neam au vrut să-l vadă numai străinii şi preschimbaţii peste noapte în caftan muscălesc. În pofida sforţărilor disperate ale unor venetici sau înstrăinaţi de credinţă şi neam de a pescui în apele tulburi ale Prutului şi de a face din curgerea lor domoală o apă a uitării şi a înstrăinării, într-o sfîntă zi cu soare fluviul deşteptării noastre îşi va apropia cele două maluri ale sale ca acum 80 de ani pentru a le permite fraţilor să smulgă sîrma ghimpată din sufletul lor neîntinat, să dea mînă cu mînă şi să-nvîrtă hora frăţiei pe pămîntul reîntregit al României. De această dată — pentru vecie!

NOTE

[1] Să ne amintim de mărturiile lui Alexie Mateevici dintr-o scrisoare din aprilie 1913 către Ion Bianu. Vezi "Limba română", nr. 5-6, 1996, p. 16.

[2] Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Chişinău, Poligraf Service, 1993 , p. 170—173.

[3] În Biblioteca Academiei Române, la cota P. IV. 4279, am putut consulta numai nr. nr. 1—46 din perioada 18 martie 1915 — 2 martie 1916, puse la index pînă la 1990 şi neconsemnate în ghidurile tipărite referitoare la periodicele româneşti. De fapt, pe parcursul anului 1915 au apărut 37 de numere (ultimul — la 27 decembrie), şi trei numere din 1916, primul purtînd numărul de ordine 44 (şi nu 38, cum era de aşteptat) din cauză că redacţia a găsit de cuviinţă să treacă la activul său şi cele şase numere pe care le editase încă în 1912 timp de trei luni, la împlinirea a o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Rusia şi a 34 de ani de la desăvîrşirea acestei tîlhării. Cu părere de rău, numerele din 1912 nu există în fondurile (astăzi deschise!) ale Bibliotecii menţionate.

[4] Începînd cu nr. 26 din 13 octombrie 1915, pe foaia de titlu, sub menţiunea "Ziar democrat naţional", apare şi precizarea "Organul românilor de peste Prut".

[5] Ziarist şi publicist, autor al unor lucrări ca: "Femeia basarabeană", "Calvarul Basarabiei", "Visul lor — un post de Vodă, titlul lor — feciorul babei". După unele surse s-ar fi născut (la 1878) în sudul Basarabiei, în localitatea Ismail (după altele — la Craiova); studiile secundare le-a urmat la Bucureşti, iar pe cele superioare — la Cernăuţi. A se vedea: "Basarabia", nr. 1 din 18 martie 1915, p. 1. Cf. şi nr. 11 din 1 iunie 1915, p. 1.

[6] Un Petre P. Moldovan sau vreun alt "moldovenist" primitiv ar putea specula — cum o face în repetate rînduri — cu termenii "moldoveni", "moldoveneşti", întrebuinţaţi în pasajul reprodus (ca, de altfel, şi în multe alte articole din publicaţie), însă trucul lui nu va trece, pentru că tot românul ştie că şi moldoveanul, şi munteanul, şi ardeleanul este român. A se observa chiar din acest citat că autorul e conştient de lucrul acesta cînd foloseşte sinonimele "basarabeni", "moldoveni" în locul noţiunii generice "români": satele din care fuseseră strămutaţi aceşti moldoveni sau basarabeni fuseseră la origine **româneşti**, cărţile înlocuite cu cele ruseşti — **româneşti** etc.

[7] A se vedea în acest sens grăitoarele note de călătorie prin Basarabia ale unui publicist de la Iaşi, tipărite sub genericul "Din Basarabia" în nr. nr. 186—282 (21 septembrie — 16 noiembrie) din 1908 ale cotidianului ieşean "Evenimentul".

[8] A se vedea, în această ordine de idei: Constantin Stere, **Singur împotriva tuturor**, Ediţie îngrijită de Alina Ciobanu. Editura Cartier, Chişinău, 1997.

[9] A se vedea: Nicolae Mătcaş, **Un român get-beget: moldoveanul Zamfir C. Ralli-Arbore**, "Limba Română" (Chişinău), nr. 1—2, 1997, p. 30—33.

ION BUZDUGAN: PRESENTIMENTUL UNIRII

Pînă la prezenta scrisoare pe care o propunem atenţiei cititorilor, nu am avut ocazia să vedem vreun manuscris de Ion Buzdugan, contemporan al lui Al. Mateevici, Pan. Halippa, I. Pelivan şi al altor fruntaşi ai mişcării de renaştere şi eliberare naţională a basarabenilor. Nu ne este cunoscut în genere ca vreun autograf de-al poetului să fi fost publicat cîndva. În cazul însă că sîntem insuficient informaţi o scuză şi o anumită justificare pentru a publica scrisoarea este faptul că sîntem la o depărtare de opt decenii de marele eveniment din 27 martie 1918 — Unirea pregătită şi consfinţită de primul parlament basarabean, Sfatul Ţării.

Or, I. Buzdugan şi-a legat pentru totdeauna numele de acest eveniment. Să ne amintim, bunăoară, că el a fost printre membrii cei mai activi ai Biroului de pregătire a Sfatului Ţării (octombrie 1917); că în istorica zi de 21 noiembrie 1917 el, deputat ales încă la Congresul militar moldovenesc (20—22. X. 1917), devine unul dintre cei trei secretari ai Sfatului Ţării; că în această calitate, de rînd cu Ion Inculeţ, preşedintele parlamentului, semnează Declaraţia de Unire a Sfatului Ţării (propusă de Blocul moldovenesc şi adoptată de Adunare în şedinţa din 27 martie 1918). Cu alte cuvinte, Ion Buzdugan se prezintă ca unul dintre făuritorii Sfatului Ţării, iar mai tîrziu şi ai Unirii.

Însă tot ce s-a spus pînă acum se va întîmpla începînd cu toamna anului 1917 şi e mai mult sau mai puţin cunoscut cititorilor revistei. Necunoscut pentru noi toţi, am putea spune, este faptul cu adevărat surprinzător că presentimentul evenimentelor din martie 1918 I. Buzdugan îl purta în inimă încă din februarie 1917 cînd înşira pe hîrtie epistola către poetul şi prietenul său de la Bîrlad Gheorghe Tutoveanu. El cînta Unirea cu un an înainte ca ea să se întîmple. Prin aceasta scrisoarea depăşeşte cadrul corespondenţei intime şi se transformă într-un document despre starea de spirit a intelectualităţii basarabene din ajunul mişcării de eliberare naţională din Basarabia. Scrisoarea prezintă interes şi pentru că varsă lumină asupra cercului de prieteni şi cunoscuţi ai poetului basarabean, din dreapta Prutului, cerc format din mari personalităţi ale culturii româneşti din primele două decenii ale secolului nostru; personalităţi ce-i ajutau să conştientizeze mai uşor şi mai repede unitatea istorică şi spirituală a românilor de pe cele două maluri ale rîului.

Acelaşi presentiment al apropiatelor primeniri în destinul Basarabiei I. Buzdugan l-a întruchipat şi într-o poezie scrisă pe la sfîrşitul lunii martie şi redactată de O. Goga. Poezia, însoţită de comentariile respective, o găsim în cartea lui Vasile Harea **Basarabia pe drumul unirii**. *Amintiri şi comentarii*, Ediţie îngrijită şi *Cuvînt înainte* de Vlad Bejan, Iaşi, Ed. Eminescu, 1995, p. 35—36. Gîndul că cititorul larg poate să n-o

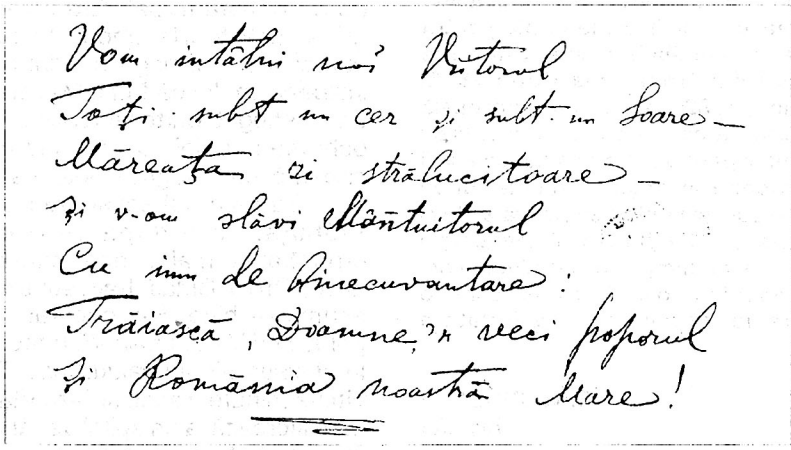

Vom întâlni noi Viitorul
Toţi subt un cer şi subt un Soare —
Măreaţa zi strălucitoare —
Şi vom slăvi Mântuitorul
Cu imn de binecuvântare:
Trăiască, Doamne, Tu veci poporul
Şi România noastră mare!

Fragment din scrisoarea lui I. Buzdugan către Gh. Tutoveanu, februarie 1917.

cunoască ne îndeamnă s-o reproducem integral:

Azi au cîntat cocoşii
De zori de zi în ţară,
Din zori de sînge roşii
O rază se coboară.

Ne-aduce luna veste
Că ziua libertăţii
Ne bate la ferestre
Cu zvonul libertăţii.

Fiţi binecuvîntate
Voi, zori de primăvară,
Cu larguri depărtate
Şi cînturi de izvoare.

Ce suflet nu zîmbeşte
Cu dulce-nduioşare,
Văzînd cum înfloreşte
Pe cîmp atîta floare!

Ce ochi nu rîd în zare,
Ce suflet nu suspină,
Văzînd cum vin cocoare
În ţara lor bătrînă!

O, scumpă Maică Ţară,
Ah, dă-ne-aripi măiastre
Să ne întoarcem iară
La cuiburile noastre!

Scrisoarea şi versurile, după cum vedem, sînt două forme de exteriorizare a unei şi aceleiaşi frămîntări sufleteşti: *presimţirea* şi *chemarea* Unirii.

Bineînţeles, vom recepta cu rezerve caracterizarea exagerat negativă de către I. Buzdugan a boierimii moldoveneşti şi a rolului ei în istorie: azi ne este cunoscut (a se vedea, drept confirmare, lucrarea lui Leon T. Boga **Lupta pentru limba românească şi ideea unirii la românii din Basarabia după 1812**, Chişinău, 1932) că mişcarea naţională unionistă (la care a participat mai tîrziu şi I. Buzdugan) anume în sînul boierimii basarabene ia naştere imediat după 1859 şi sub influenţa nemijlocită a Unirii din acest an. Tot în mijlocul unei părţi a boierimii s-au înregistrat manifestări active împotriva politicii de rusificare a Basarabiei prin impunerea forţată a limbii ruse.

Sava PÎNZARU
Chişinău

"VOM ÎNTÎLNI NOI VIITORUL..."

Dragă Dle Tutoveanu,

Cum am venit la Iaşi, peste o zi sau două după ce mi-am aranjat trebile, m-am dus mai întîi la "maestrul Vlăhuţă" — să-l văd pe cel mai bun român şi scriitor al României. L-am găsit pe dl Găvănescu. Jos, în intreul casei, am întîlnit pe-un mic cercetaş, pe care l-am întrebat unde locuieşte Dl Vlăhuţă. Băieţaşul, zîmbind, mă-ntrebă: "Eşti român?" "Sunt român basarabean, îi răspund, şi mi-i dor să-l văd pe dl Vlăhuţă". "Poftim, că ţ-arăt eu" şi mă ia de mînă şi amîndoi ne suim pe scară la al doilea etaj. Ne-am oprit în dreptul uşei din stînga şi-mi spune: "Aice-i Dl Vlăhuţă, bateţi în uşă".

Eu cu sfială am bătut în uşă, şi atunci aud nu replica care-o aud de la cei mai mulţi români-intelectuali, nu ascuţitul şi isteţul — "intreţi" — franţuzeşte, da am auzit limpedele şi frumos(ul) cuvînt strămoşesc în moldoveneasca noastră: "Intraţi!" şi atunci deodată mi-o trecut prin minte şi inimă, ca un fior, gîndul: "Iată-l adevăratul român — el-îi". Dar am băgat de samă însă, că cuvîntul "intră" a fost rostit încet, ca un răsunet înfundat. Cînd am intrat, l-am găsit pe Dl Vlăhuţă în pat. Era bolnav de gripă. Era foarte obosit la faţă şi numai ochii lui negri şi plini de foc sclipeau ca doi cărbuni. Mai era la el un moşneguţ foarte simpatic cu nişte ochi mari şi vioi, dar nu ştiu cum îl cheamă, care degrabă s-a dus.

Eu i-am dat scrisoarea Dre lui Vlăhuţă, care după ce-o citit-o o-ntrebat ce mai faceţi şi cum o mai duceţi Dre în Bîrlad. I-am spus că pîn' acuma — bine. S-o bucurat şi m-o poftit cînd V-oi scri să Vă trimet şi de la el salutările lui călduroase. Peste cîteva minute a sosit şi D-ra Vlăhuţă, care lucrează la un spital de răniţi. Nu m-am mirat de-aceasta, dar nu ştiu

cum m-o întristat aceasta... Cum? El, cel mai bun român şi maestrul literaturei noastre, El, fala neamului nostru rămîne singur în casă, bolnav în pat, zăcînd pe coaste, şi cînd îi arde gura de focul sătei, poate n-are cine îi da măcar o picătură de apă să-şi stîngă durerea şi focul sufletului său ce arde. Şi atunci n-am mai putut răbda şi le-am spus gîndul ce mă bate. Da' el mi-o răspuns: "Las-o să se ducă să-i ajute pe acei ce-au suferit şi sufăr mai mult decît mine, că tare-s năcăjiţi sărmanii băieţi — flămînzi şi arşi şi dejeraţi — apărători ai Ţării".

Şi m-am gîndit că el are dreptate, că trebuie să se rupă de la patul bolnavului cel mai bun om al lui, să se ducă să-i ajute, să-i îngrijească: să-i spele, să-i hrănească, să le lege rănile proaspete, dospite-n sînge, să mîngîie sufletele îngheţate, să încălzească inimile reci, încremenite de durere ale apărătorilor Ţării noastre scumpe, şi atunci, cînd vede aceasta, el şi singur parcă se simte mai bine, parcă-i mai trece din durere.

Nu-i vorbă, că sunt şi la noi multe femei, dar puţine inimi, mulţi oameni — dar puţine suflete de erou, care să-şi jertfească viaţa pentru aproapele său. Eu nu vorbesc despre ţăranii şi ţărancele noastre de la ţară, care ş-o arătat toată vitejia de eroi a strămbunilor noştri şi s-o pus c-a jertfit tot sufletul pentru aproapele său, dar e vorba de majoritatea nepăsătorilor orăşăni — sufletelor moarte de veacuri şi-a umbrelor de oameni rătăcite pe căile vieţii. Ce sunt boierii aceştea — trîntorii trîndavi, care o supt toată mierea adunată prin sudoarea muncii de albinele de la ţară — lipitoarele acestea, care din veacuri au băut sîngele neamului ca să-şi îngraşe şi să-şi umple burţele cît nişte butoaie puturoase?

Ce-au făcut aceştia — în zîlele de astăzi — zîle negre şi grele ale suferinţei neamului nostru? Ce-au jărtfit ii pentru înfăptuirea viitorului Ţării noastre? Cu ce i-au ajutat ii pe fraţii şi apărătorii lor? Nimică n-au făcut, nimică n-au jărtfit, cu nimica n-o ajutat ii neamul şi ţara. Ba din contra, ii o făcut totul ce-o dus la pierzarea neamului şi catastrofa Ţării. Ii ne-au vîndut şi ne-au trădat fără de milă — ii ne-au lăsat fără de hrană copiii şi femeile, ii ne-au făcut fără de armamente în clipele cele mai grele de luptă; ii ne-au părăsit rîndurile în momentele cele mai grozave şi mai primejdioase pentru existenţa Ţării şi a neamului nostru. În scurt, boierii o făcut totul ca să nu mai existăm ca popor independent pe faţa pămîntului românesc... Dar toată plata are şi răsplată. O văzut ochii strămbunilor noştri zile şi mai negre, tot n-au pierit de pe faţa pămîntului. Nu vom pieri nici noi!...

Vor trece zilele grele şi prăpăstioase a(le) primejdiei, focului şi durerei, va trece noaptea cu întunericul ei orb şi grozav şi noi şi mai oţeliţi cu sufletele trecute prin focul luptei şi-a biruinţei vom vedea cu ochii plini de lacrimile bucuriei lumina soarelui de mîine!...

Vom întîlni noi Viitorul
Toţi subt un cer şi subt un Soare —
Măreaţă şi strălucitoare —
Şi vom slăvi Mîntuitorul
Cu imn de binecuvîntare:
Trăiască, Doamne,-n veci poporul
Şi România noastră Mare!

Aşa o să fie! Dar ca să ajungem să întîlnim ziua măreaţă — Sărbătoarea Viitorului nostru — Învierea Măreţiei neamului nostru trebuie, precum îşi curăţă omul în primăvară casa şi ograda gospodăriei sale de noroiul zilelor negre, ploioase şi pline de pîcla iernii şi-şi leapădă hainele vechi şi se îmbracă în alte haine nouă, cînd se porneşte la biserică ca să întîlnească împreună cu fraţii săi la zori Învierea lui Hristos, — aşa şi tot neamul nostru va trebui să-şi mături gunoiul pămîntului său, să-l strîngă grămadă şi în noaptea Învierii, să-i dee foc să ardă, ca văpaia zorilor înaintea Viitorului, şi atunci iubita Ţară, ca o mîndră fecioară, s-a îmbrăca în hainele de mătasă şi flori ale primăverii şi s-a pornise-n zori pe calea nouă a Viitorului să-şi întîlnească alesul şi multaşteptatul său mire — Norocul.

Şi eu îl văd cum se apropie el, Mirele iubit, din zi în zi tot mai aproape.

Iată, cînd pun urechea la pămînt şi ascult, eu îl aud, cum vine calu-i tropăind prin văi adînci, păduri şi stînci, cum vine, vine în trap de sună dealul-Ardealul.

Cu flori se îmbracă Primăvara, şi tu, iubită Ţară, îmbracătă în straie noi, iubită, scumpă Românie, că ştiu că mîine va fi la noi iubitul Mire — şi bucuroşi îţi merge voi în unire la cununia neamului nostru românesc!

Cînd am mers la Iaşi, toată vremea am fost într-un cupe(u) cu drele Popeia. Ce simpatice şi cuminţi femei sunt ardelencele. Dacă ar fi toate aşa, ca aceste două, — cu atîta omenie, seriozitate şi înţelepciune a vieţii — ferice de ardelencele şi maicele lor care le-au făcut. Acuma eu înţeleg de ce Ardealul are atîţea luptători răsăriţi din sînul neamului nostru românesc — ii toţi sunt feciorii şi fecioarele mamelor sale — adevăratelor române — inimilor pline de iubire de neam şi de ţară. Mai rar aşa române în ţară la noi. Ce bine ar fi ca românce noastre să se înveţe a trăi mai modest, să capete seriozitatea ardelencelor şi în inimă iubirea de neam a mamelor adevărate iubitoare de neam şi de Ţară. Atunci, poate, n-am avea noi la oraşe şi boierimea de la ţară atîtea spice deşarte, atîţea pomi fără de rod, şi cine ştie, poate să-avut noi cu doi-trii luptători adevăraţi ai neamului, mai mulţi de cîţi au fost, cine ştie, poate n-o ajungeam în hala care am ajuns astăzi... Dar apa trece, pietrele rămîn... Vom rămînea şi noi, poate mai mult curăţiţi prin puhoiul de astăzi de noroiul putred alipit pe calea vieţei de picioarele neamului nostru. Vom ieşi spălaţi de mucegaiul vremii şi vom porni pe-o cale slobodă şi nouă spre realizarea idealului nostru de veacuri — unirea neamului nostru românesc.

Vă mai întîlniţi cu Dl C-an şi Preotul Chiricuţă — propovăduitorul neamului, de care ar da Dumnezeu să mai avem noi aşa oameni ca el, nu ne-ar dure azi capul cu ciafa zmultă, cum ne doare de pîrîelele ce le-o tras şi care a trebuit să le tragă alţii. Dar chiar cum zice ceala: "Bate-l pe om la... spate să-i treacă mintea la cap". Aceea s-a întîmplat şi cu noi — eu cred că de azi înainte vom fi mult mai cuminţi de cum am fost pîn' acuma.

Şi altele popoare, la care le-o pîrîit ceafa, ca şi nouă trebuie să vedeţi, că s-o minţit, s-o îmbogăţit cu atîta minte, care n-ar fi fost în stare s-o capete într-un veac întreg, cum o vedeţi pe Rusia. Exemplul ei e cel mai bun şi pentru noi ca exemplul îmbunătăţirii soartei noastre în viitor.

Ce mai zice Dl C-an, cine a avut mai multă dreptate, noi sau el, în discuţiile noastre de sară?

Ce mai face Dna Lecont de-Lili? Mi-o scris poeziile lui frumoase şi geniale? Le-aştept cu nerăbdare.

Cum merge învăţătura Drei Cordelia — iată cu primăvara şi examenele se apropie din zi în zi.

Ce fac băieţii — soarele de primăvară trebuie să li slăbit gheţuşul de lîngă casa părintelui Chiricuţă şi vor fi trişti, că sania nu mai poate luneca pe pămîntul gol. Dar lasă că le vine Primăvara şi Vara şi mai frumoase.

M-am făcut cunoscut şi cu Dl Sadoveanu M. şi Goga, şi N. Crainic — tot atît de iubiţi de mine, cît şi Dl Vlăhuţă şi autorul "Robului", dar despre ei voi scri altădată.

Vedeţi că Vă scriu şi (macar că Vă scriu la serviciu din fugă — pentru greşuri şi neajunsuri rog scuză) V-am scris mult, deci să-mi scriţi şi Dre macar cu toţii tot atîta cît v-am scris eu.

Cu dragoste Nică Romanaş
(I. Buzdugan)

7.II.1917

Anton CRIHAN

CUM S-A FĂCUT UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA

Cuvîntare difuzată de Postul de Radio "Europa Liberă" din München în zilele de 27 şi 28 martie 1968, cu ocazia aniversării de 50 de ani de la unire.

Dragii mei basarabeni,

Astăzi eu pentru voi vorbesc, ori pe unde v-aţi afla. Astăzi, voi ştiţi, se împlinesc 50 de ani de la unirea Basarabiei cu România. Bucuria noastră, cu acest prilej, ar fi desigur mare, dacă între timp nu se întîmpla nenorocirea din 1940, reînnoită apoi în 1944, care să-i facă pe ruşi din nou stăpîni pe pămîntul nostru strămoşesc dintre Prut şi Nistru. Imperiile însă, voi de asemeni ştiţi, nu sunt veşnice nici ele. Istoria a înregistrat nenumărate prăbuşiri de imperii. Ca să nu vorbim decît de generaţia mea, care a văzut prăbuşirea Imperiului Ţarilor şi încă altele cîteva nu mai puţin răsunătoare. Să sperăm dar că, mai tîrziu sau mai devreme, va veni şi sfîrşitul Imperiului Sovietic, fiindcă atunci, cu siguranţă, Basarabia va redeveni din nou românească. Pînă atunci însă nouă nu ne rămîne decît să sărbătorim cel puţin, după cum se cuvine, în fiecare an unirea de acum 50 de ani, ea fiind, fără îndoială, evenimentul cel mai important din istoria recentă a Basarabiei.

Aşadar, a trecut jumătate de secol de cînd Sfatul Ţării, în neuitata şedinţă de la 27 martie 1918, a votat unirea cu România. E mult de atunci, desigur, şi, între timp, multe s-au întîmplat în lume şi, mai cu seamă, în scumpa noastră Basarabie. Nici oamenii nu mai sunt, în bună parte, cei de atunci, deoarece cei mai mulţi dintre aceştia, după cum era şi firesc, s-au dus, rînd pe rînd, în lumea cea veşnică, iar aceia dintre voi, care atunci eraţi cei mai tineri, adică între 20 şi 25 de ani, astăzi sunteţi cei mai bătrîni; alţii eraţi copii sau nici nu eraţi încă în viaţă şi aceştia astăzi sunteţi şi cei mai mulţi. Mulţi dintre voi, e foarte probabil, nici nu ştiţi cine ştie ce despre unirea noastră de atunci şi, mai ales, cum aceasta s-a făcut. În Republica Moldovenească de atunci, nu cea rusească de astăzi, eu, trebuie să ştiţi, am avut cinstea şi norocul să fiu deputat în Sfatul Ţării şi ministru la Agricultură. Eu sunt, prin urmare, mai în măsură, ca puţini alţii, să ştiu cum s-au petrecut lucrurile atunci, adică cum am făcut noi unirea.

Sărbătorind astăzi această zi, eu n-aş putea, cred, face nimic mai nimerit decît să vă povestesc şi vouă, generaţiilor mai tinere, fie şi foarte pe scurt, cum am făcut noi unirea şi, mai cu seamă, care au fost motivele care ne-au făcut s-o facem.

Să facem unirea, la drept vorbind, nu era decît firesc, noi fiind români după origine, limbă, trecut, tradiţii, trai, obiceiuri etc....

Ruşii, pe de altă parte, după ce, mai întîi, în 1812 au venit la noi în numele ortodoxiei, iar după aceea ne-au rupt, prin viclenie, din vechea Moldovă, s-au purtat cu noi ca nişte adevăraţi cuceritori. Astfel: 1. Ei n-au pierdut nici o singură zi pentru a începe să aducă peste noi, din cele patru colţuri ale pămîntului, cu zecile de mii străini de tot neamul — bulgari, nemţi, găgăuzi, albanezi, evrei, elveţieni chiar şi pe care i-au aşezat

cu multă dărnicie pe pămînturile noastre strămoşeşti — cît de multă? — e destul să ştiţi că le-au dat cîte 60 hectare de pămînt de fiecare cap de familie, în timp ce pe ţăranii moldoveni i-au lăsat să muncească şi mai departe în condiţii extrem de grele pe pămînturile boiereşti şi nu i-au împroprietărit şi pe ei decît în 1868, adică cu 56 de ani mai tîrziu îndeobşte şi cu 7 ani mai tîrziu chiar decît pe ţăranii lor din Rusia, dar şi atunci nu le-au dat decît cel mult cîte 9 hectare de fiecare cap de familie; 2. În 1828, au desfiinţat autonomia Basarabiei, pe care o acordaseră la început; 3. Au interzis întrebuinţarea limbii româneşti, rînd pe rînd, în administraţie, justiţie, şcoală, biserică etc., în scopul, bineînţeles, de a ne rusifica. Şi acestea n-au fost, trebuie să ştiţi, decît faptele lor cele mai importante. Ei au mai făcut deci şi multe alte "isprăvi", pe care nu socot necesar să le amintesc aici.

În aceste condiţii n-a fost decît firesc ca să ne folosim şi noi, la rîndul nostru, de primul prilej ce ni s-a prezentat ca să ne desprindem din braţele lor "prea iubitoare", care fuseseră cît pe ce să ne înăduşe de-a binelea, şi să ne întoarcem la trunchiul din care fusesem rupţi în 1812, după cum am spus, prin viclenie. Aşa şi am făcut. N-a fost însă nici uşor şi nici nu am făcut totul într-o clipă.

Revoluţia din 1905—1906 a fost, în această privinţă, se poate spune, ca o adevărată repetiţie generală a ceea ce avea să se întîmple în 1917—1918. Atunci pentru întîia oară a luat fiinţă Partidul Naţional Moldovenesc, care avea să joace un rol atît de util în 1917—1918; tot atunci au apărut şi primele ziare româneşti — "Basarabia" lui Gavriliţă, de caracter liberal de stînga; "Viaţa Basarabiei" a lui Alexis Nour, de nuanţă socialistă; "Moldovanul" lui Gheorghe Madan, ziar scos de grupul boierilor moldoveni din jurul lui Dicescu. Numai "Luminătorul", revistă bisericească, apărea de mai înainte. Şi încă tot atunci au apărut primele societăţi culturale româneşti, s-au jucat piese de teatru în românește la Teatrul Municipal din Chişinău şi chiar în întreaga Basarabie, s-a făcut deschis propaganda pentru autonomia Basarabiei, în fruntea căreia să fie pus un Consiliu Suprem, asemănător celui din 1818—1828, şi căruia deja i se zicea Sfatul Ţării, ş. a. m. d.

Şi, trebuie să ştiţi, ceea ce au făcut moldovenii basarabeni, au făcut şi toate celelalte naţionalităţi subjugate din Rusia ţaristă de atunci. Nădejdile lor aveau însă să fie de scurtă durată, deoarece Ţarul Nicolai al II-lea a reuşit, în cele din urmă, să pună capăt acestui început de revoluţie şi să facă să domnească din nou în vastul lui imperiu "liniştea, ordinea şi supunerea faţă de autorităţi". Aşa s-a făcut în întregul imperiu şi tot aşa s-a făcut, bineînţeles, şi în Basarabia. Ziarele, pomenite mai sus, au dispărut ca prin farmec, deşi, sunt dator să recunosc, n-au fost interzise în mod formal de nimeni. Ele pur şi simplu, tot ca prin farmec, nu mai ajungeau la destinaţie. De ce? Vă las să ghiciţi. Şi la fel s-a întîmplat cu tot ce se făcuse în timpul revoluţiei din 1905—1906. Într-un cuvînt, totul "revenise la normal", care pe urmă s-a dovedit să nu fi fost decît un răgaz de cîţiva ani, dat de soartă colosului de la Nord cu picioarele de lut, după cum i se spunea pe atunci cu drept cuvînt.

Revoluţia din 1917—1918 a găsit astfel terenul bine pregătit, dintr-o zi pe alta au răsărit şi atunci pe întreaga suprafaţă a Rusiei, inclusiv cele două fronturi — cel de Vest şi cel de Sud — tot felul de comitete, partide politice — naţionale şi minoritare şi s-au pus pe lucru cu adevărată frenezie.

Moldovenii basarabeni, ca să nu vorbim decît despre ei, nu s-au lăsat nici ei mai prejos de celelalte naţionalităţi subjugate din Rusia şi s-au pus deci şi ei pe lucru cu nu mai puţină rîvnă. Şi la ei apar comitetele în mod vertiginos. În primul rînd se reorganizează, sau, mai exact, reînvie Partidul Naţional Moldovenesc la Chişinău, iar de acolo se răspîndeşte ca fulgerul peste tot — în capitalele de judeţe, la ţară, în armată —, formîndu-şi pretutindeni comitete subordonate celui de la Chişinău, care

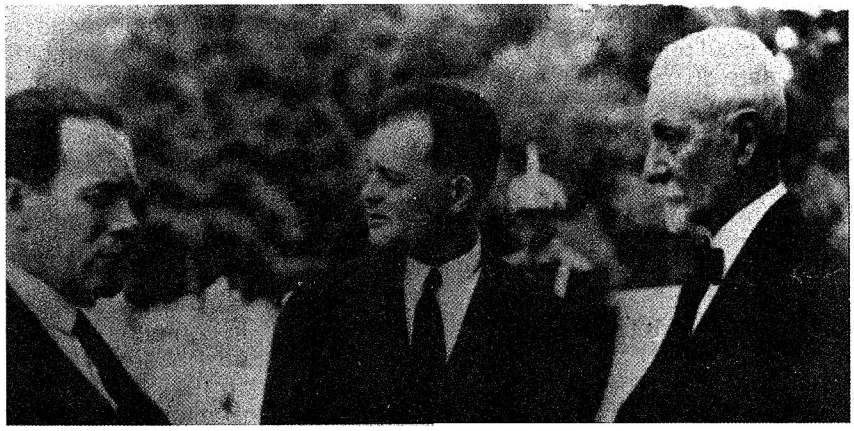

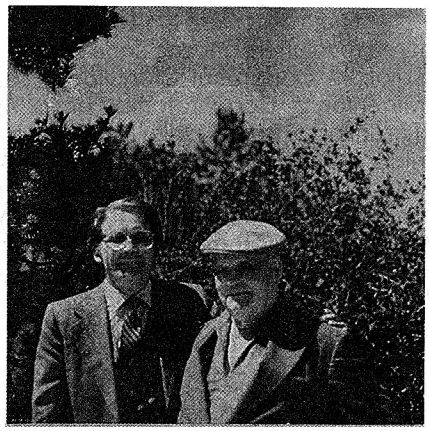

- **Curtea de Argeş. Pan. Halippa, Anton Crihan, generalul Averescu.**
- **Los Angeles. Aprilie 1982. Împreună cu Jon Cepoi.**
- **Sinaia. la aniversarea de 50 de ani a Castelului Peleş.**

în scurt timp devine, în felul acesta, Comitetul Central al întregii mişcări.

În locul publicaţiilor din 1905—1906, care dispăruseră tot aşa după cum apăruseră, cu excepţia revistei "Luminătorul", care continua să apară, fără întrerupere, între cele două revoluţii, apar altele, şi anume: ziarul şi revista "Cuvînt Moldovenesc", sub redacţia d-lui Pan. Halippa, şi ziarul "Glasul Basarabiei". Toate publicaţiile acestea în timpul revoluţiei din 1917—1918 iau un avînt extraordinar, iar ceva mai tîrziu lor li se alătură şi altele noi — "Soldatul Moldovan", "Ardealul", transformat apoi în "România Nouă", "Sfatul Ţării" şi altele.

N-a trecut nici o lună de la izbucnirea revoluţiei şi începe seria congreselor — Congresul Clericilor şi al Minerilor, al Cooperatorilor, acela al Ţăranilor, al Învăţătorilor, al Profesorilor, al Partidului Naţional Moldovenesc, al Studenţilor, Medicilor, al Femeilor etc., etc. Se ţin totodată în diferite localităţi mitinguri, ca cel de la Odesa din ziua de 18 aprilie la care participă peste 10.000 de soldaţi şi ofiţeri moldoveni din garnizoana Odesa.

Congresele şi mitingurile acestea se ţin lanţ mai ales în lunile aprilie şi mai. Şi, lucru interesant de notat, toate, fără absolut nici o excepţie, cer într-un glas limba moldovenească în şcoală, biserică, administraţie, justiţie, armată. Ele mai cer totodată autonomie pentru Basarabia, în fruntea căreia să fie pus un Consiliu Provincial, căruia îi zic Sfatul Ţării, şi încă multe altele.

De pe la jumătatea lunii iunie conducerea mişcării naţionale din Basarabia începe să treacă tot mai mult în mîinile militarilor. Acestora li se părea că lucrurile nu mergeau destul de repede, deşi ei erau grăbiţi să ajungă cît mai neîntîrziat la rezultate practice precise. Şi apoi prea se amestecau în treburile Basarabiei militarii ruşi, care în mod permanent se aflau, la Chişinău mai ales, în număr extrem de mare, încît civilii moldoveni, din cauza lor, nu mai puteau face nimic.

Din momentul cînd militarii moldoveni iau astfel conducerea mişcării în mîinile lor, mersul revoluţiei în Basarabia, într-adevăr, ia o înfăţişare nouă. Militarii, în primul rînd, la începutul lunii iulie formează aşazisele Cohorte Moldoveneşti, ceea ce a însemnat 1600 de soldaţi moldoveni cu 20 de ofiţeri în frunte, împărţiţi în 16 unităţi de cîte 100 de soldaţi fiecare, care aveau să ia sub ocrotirea lor mişcarea naţională din Basarabia şi care, după cum afirmă prof. Onisifor Ghibu, care în acea vreme se află la Chişinău, în conferinţa sa "Cum s-a făcut unirea Basarabiei", ţinută la Timişoara în 1925 (p. 10), "aveau să joace un însemnat rol în viaţa publică a Basarabiei timp de cîteva luni". 1. Ultimele trei unităţi, împreună cu comandantul cohortelor, ţin să subliniez aici, au ajuns la Chişinău în dimineaţa zilei de 11 iulie. 2. În ziua de 22 Iulie, adică la numai 11 zile de la sosirea comandantului cohortelor, ia fiinţă la Chişinău Comitetul Central al Soldaţilor şi Ofiţerilor Moldoveni, care comitet chiar din prima zi îşi propune drept scop al existenţei sale convocarea la Chişinău a unui congres al militarilor moldoveni care să hotărască soarta Basarabiei. 3. Congresul acesta s-a convocat pe ziua de 20 Octombrie, la care participă peste 800 de delegaţi veniţi din toate colţurile Rusiei şi de pe toate fronturile. 4. Lucrările congresului ţin 5 zile, în care timp acesta ia o serie întreagă de hotărîri, dintre care cele mai însemnate, fără îndoială, au fost următoarele:

Proclamă autonomia Basarabiei;

Hotărăşte înfiinţarea Sfatului Ţării;

Fixează numărul deputaţilor;

Face repartizarea lor pe naţionalităţi, atribuind moldovenilor 70 % din mandate şi minorităţilor 30 %.

Ion Pelivan, fruntaş dintre fruntaşii cei mai de seamă ai mişcării naţionale din Basarabia de atunci, în discursul său, ţinut la deschiderea Sfatului Ţării, defineşte rolul militarilor moldoveni din acel moment în modul următor: "Ideea aceasta", zice el (adică a înfiinţării Sfatului Ţării, adaug eu), "a fost prinsă de ostaşii noştri şi ei au răspîndit-o pretutindeni lucrînd cu stăruinţă pentru înfăptuirea ei"...

"Fără de ei", spune el mai departe, "Congresul Ostăşesc din octombrie, care a declarat autonomia Basarabiei, nu s-ar fi ţinut"... "Fără ei, Domnilor Deputaţi, adaugă el, "D-voastre nu v-aţi fi strîns azi aici în Sfatul Ţării" (am citat după Onisifor Ghibu, "Sărbătoarea Basarabiei", p. 72).

Aşa a luat fiinţă Sfatul Ţării şi în ziua de 21 noiembrie 1917 a avut loc deschiderea lui cu tot alaiul cuvenit într-o atmosferă de entuziasm de nedescris.

Sfatul Ţării, trebuie să ştiţi, se compunea din 138 de deputaţi, dintre care 36 au fost aleşi de Congresul Ţărănesc basarabean, 30 de Congresul Militar de la 20 octombrie, 71 de diferite organizaţiuni naţionale şi minoritare de caracter politic, militar, profesional etc. sau de instituţiuni de stat, cum erau zemstvele, consiliile comunale orăşeneşti ş. a. m. d. Unul şi ultimul a fost cooptat de Sfatul Ţării în chiar ziua de 27 martie 1918 în persoana luptătorului basarabean C. Stere, desigur în scopul de a i se aduce pe calea aceasta omagii pentru lupta ce a dus contra Rusiei în chestiunea Basarabiei toată viaţa sa, cum şi pentru cei 9 ani pe care i-a petrecut în tinereţea sa, fie la închisoare, fie în Siberia, înainte de a se fi refugiat în România.

Alegerea delegaţilor la cele două congrese — ţărănesc şi militar — s-a făcut, ţin să subliniez aici, după sistemul, după care erau aleşi, înainte de revoluţie, delegaţii ţăranilor la congresul provincial pentru alegerea reprezentanţilor ţărănimii în Duma imperială.

Din cei 138 de deputaţi, 11 erau moşieri, 44 cu studii universitare, dintre care 19 jurişti, 9 profesori, 3 doctori, 2 ingineri etc., şi 18 cu studii secundare. Dintre ei 85 erau ţărani sau de origine ţărănească.

După naţionalităţi, deputaţii Sfatului Ţării se împărţeau după cum urmează: 103 moldoveni, 13 ucraineni, 7 ruşi, 6 evrei, 5 bulgari şi găgăuzi, 2 germani, 1 polonez şi 1 armean. Şi este interesant să ştiţi că nimeni dintre ei n-a protestat împotriva repartizării mandatelor aşa cum aceasta a fost făcută de Congresul militar, cu toate că minoritarii i-au trimis în Sfatul Ţării pe cei mai colţoşi şi mai îndărătnici dintre naţionaliştii lor. Asta nu poate însemna altceva decît că şi ei au recunoscut această repartizare ca bună şi, eu vă asigur, ei ştiau ce făceau.

În sfîrşit, e bine să mai ştiţi că deputaţii Sfatului Ţării în organizarea lor internă erau împărţiţi în mai multe grupuri şi grupuleţe, care, cu o singură excepţie, îşi ziceau "fracţiuni". Gruparea, care nu-şi zicea fracţiune, purta numele de "Blocul Moldovenesc" şi era compusă din aleşii Congresului Militar de la 20 octombrie şi toţi ceilalţi moldoveni, în afară de cei ce făceau parte din "Fracţiunea Ţărănească", iar aceasta din urmă era constituită, în mod exclusiv, din aleşii Congresului Ţărănesc basarabean şi, din punct de vedere numeric, se plasa imediat după Blocul Moldovenesc. După aceasta veneau alte "fracţiuni", acestea fiind constituite în mod separat pe naţionalităţi. Spre ex., "fracţiunea germană" se compunea din 2 membri, cea "armenească" din unul singur, cea "ucraineană" din toţi ucrainenii, mai puţin cei ce făceau parte din "fracţiunea ţărănească" ş. a. m. d.

Solemnitatea de deschidere a Sfatului Ţării a avut loc în ziua de 21 noiembrie. Cu acea ocazie, e interesant de ştiut, slujba bisericească s-a făcut, mai întîi, la catedrala oraşului, unde au fost prezenţi toţi deputaţii, pe urmă în Capela Palatului, în care aveau să se ţină şedinţele Sfatului Ţării, şi, în amîndouă cazuri, a oficiat episcopul Gavriil al Akermanului în româneşte, cu toate că el era rus de origine, şi tot în româneşte acesta a încheiat slujba de la Capelă cu aceste cuvinte: "Îi felicit pe moldoveni cu autonomia! Dumnezeu să ne ajute! Trăiască Sfatul Ţării! La mulţi ani!".

Merită de asemeni să fie menţionaţi aici, în mod special, şi următorii oratori, dintre cei ce au vorbit cu acea ocazie:

Primarul oraşului Chişinău, A. Schmidt, ales cu numai 3 sau 4 luni mai înainte prin vot universal, între altele, a spus: "Salut Sfatul Ţării care se naşte acum, organul suprem al Ţării Basarabiei";

Preşedintele Tribunalului Regional din Chişinău, Luzghin, care, vorbind în numele magistraturii din Basarabia, a terminat discursul său cu aceste cuvinte: "Doresc ca soarele răsărit azi să strălucească în veci asupra bogatei şi frumoasei Basarabii";

Reprezentantul "Radei Ucrainene", Dr. Luţenco, între multe altele, vorbind despre Petrograd, a spus că acesta "este un oraş lipsit de orice duh, de orice idealuri"; a subliniat apoi că doreşte "succes desăvîrşit Moldovei redeşteptate, Moldovei", a mai adăugat el, "care a dat Ucrainei pe unul din cei mai mari oameni ai ei, pe Petru Movilă";

Au mai vorbit: Sinadino în numele Uniunii Marilor Proprietari — acesta din urmă cu numai ceva mai înainte fusese deputat în Duma Imperială; Dobrovolsky — în numele Sfatului Muncitoresc, Cogan — în acela al Socialiştilor Revoluţionari, Grinfeld — în acela al Partidului Social-Democrat, Kovarsky — în numele Bundului, Stern — în numele Partidului Social Popular, şi încă mulţi alţii.

Prin prezenţa şi discursurile lor, toţi reprezentanţii aceştia ai autorităţilor de stat vechi şi noi, sau ai democraţiei revoluţionare, au dat Sfatului Ţării, putem spune, o quasi consfinţire de autoritate oficială.

Sfatul Ţării, în timpul existenţei sale, s-a ocupat de multe şi variate probleme, pe care a căutat să le rezolve după cum a putut mai bine.

Hotărîrile cele mai importante, pe care le-a luat, au fost, fără îndoială, cele ce urmează:

1. În ziua de 2 decembrie 1917 a transformat Basarabia autonomă în "Republica Democratică Federativă Moldovenească";

2. În ziua de 24 ianuarie 1918 a hotărît despărţirea Basarabiei de Rusia şi transformarea ei în Republica Moldovenească Independentă;

3. În ziua de 27 martie 1918 a votat unirea Basarabiei cu România;

4. În ziua de 27 noiembrie 1918 a votat Legea Agrară pentru Basarabia, cînd şi-a terminat lucrările.

Pe noi aici ne interesează în mod special ceea ce s-a întîmplat în ziua de 27 martie, cînd Sfatul Ţării a hotărît unirea cu România.

Despre unirea noastră din acea zi s-au spus multe, mai ales de adversarii noştri, dintre care unii au mers pînă acolo, încît să afirme chiar că voturile pentru unire au fost "smulse sub teroarea armatei române". Afirmaţiuni de felul acesteia, vă rog să mă credeţi, n-au fost decît invenţii ale unor oameni cu mintea bolnavă sau, în cazul cel mai bun, cu conştiinţa necurată. Vă mărturisesc absolut cinstit, eu n-am cunoscut nici un naţionalist basarabean de atunci care să nu fi fost pentru unire cu România din chiar primul moment, cînd l-am întîlnit. Dacă printre noi au fost şi de aceia, care erau şi pentru şi contra unirii, aceştia, trebuie să ştiţi, nu erau decît o infimă minoritate de mizerabili pescuitori în apă tulbure, care, în felul acesta, încercau să joace pe amîndouă tablourile, adică să fie şi cu noi şi cu adversarii noştri, în speranţa de a profita, asta se înţelege de la sine şi într-un caz şi în celălalt. Naţionaliştii basarabeni adevăraţi, adică cei cărora unirea de la 27 martie 1918 li se datorează în întregime, au fost oamenii cei mai curaţi sufleteşte şi mai curajoşi totodată, din cîţi mi-a fost dat mie să întîlnesc în întreaga mea viaţă, şi care, nu mă îndoiesc un singur moment, n-ar fi permis nimănui să le forţeze conştiinţa chiar dacă ar fi ştiut, în mod cert, că atitudinea lor i-ar fi dus la moarte sigură. Ţin de asemeni să subliniez că naţionalismul lor nu avea nimic comun cu acela al rasiştilor. La ei acesta era, mai degrabă, un fel de dragoste de neam, care se asemăna foarte mult cu dragostea de familie, pe care o ştie şi a trăit-o, cu mai multă sau mai puţină intensitate, orice om cu mintea întreagă.

La drept vorbind, ceea ce Sfatul Ţării a făcut în ziua de 27 martie n-a fost decît îndeplinirea unor formalităţi solemne, o mare sărbătoare naţională a moldovenilor dintre Prut şi Nistru, deoarece totul fusese pregătit de mai înainte prin lungi şi tenace tratative dintre Blocul Moldovenesc şi Guvernul românesc. De aceea noi ştiam, spre ex., perfect de bine că unirea

avea să fie votată cu o mare majoritate de voturi, la care aveau să participe cu foarte mult entuziasm, în primul rînd şi fără absolut nici o excepţie, toţi deputaţii din Blocul Moldovenesc, cărora aveau să se alăture, cu nu mai puţin entuziasm şi cei mai mulţi dintre moldovenii din Fracţiunea Ţărănească. Noi de asemeni ştiam care avea să fie şi atitudinea deputaţilor minoritari. Ştiam, deoarece marea bătălie pentru unire, la drept vorbind, s-a dat nu la 27 martie, ci în ziua, cînd Sfatul Ţării a hotărît chemarea armatei române, care a avut loc în luna decembrie 1917. Că în acea zi nu s-a vorbit direct despre armata română, asta nu trebuie să înşele pe nimeni. Noi ştiam perfect de bine de ce armată era vorba, era însă necesar să facem, ca să zic aşa, diplomaţie măcar prin cuvinte. Basarabia în acel moment, trebuie să ştiţi, era plină de ruşi şi aceştia deja îi asasinaseră pe avocatul Simeon Murafa, unul dintre fruntaşii noştri cei mai de seamă, şi pe inginerul Hodorogea, şi era deci nevoie să fim prudenţi.

Armata pe care o aveam noi, adica Cohortele Moldoveneşti, Regimentul I de Infanterie, etc., nu mai era suficientă ca să facă faţă tăvălugului acestuia de ruşi, ce se îngrămădiseră peste noi, format din tovarăşii ce părăseau frontul românesc cu miile pentru a veni, cu arme cu tot, ca să se "odihnească", după cum pretindeau ei, în Basarabia. Pe aceştia nu ne mai era permis să-i provocăm. De aceea, în memorabila şedinţă a Sfatului Ţării, cînd s-a hotărît să facem apel la "orice armată de oriunde ar fi fost aceasta", cuvintele acestea pentru noi nu însemnau decît chemarea armatei române. Asta o ştiam noi şi o ştiau şi deputaţii minoritari. Că o ştiau şi aceştia din urmă, dovada cea mai bună e că, după luarea acelei hotărîri, reprezentanţii Partidului Social-Democrat, care de fapt erau comunişti, şi aceia ai Bundului s-au retras din Sfatul Ţării. Ori, să nu-şi închipuie cineva că noi eram nişte naivi şi nu ştiam ce făceam. Aşadar, lupta adevărată pentru unire atunci s-a dat, în luna decembrie 1917, nu la 27 martie. În acel moment însă armata română nu era prezentă în Basarabia ca "să-i înveţe pe deputaţi cum să voteze".

Să vă arăt dar cum s-au petrecut lucrurile în ziua de 27 martie în realitate.

Gruparea cea mai activă din Sfatul Ţării, care a lucrat permanent şi în mod hotărît pentru unire, a fost, fără îndoială Blocul Moldovenesc. Acesta era grăbit să vadă unirea făcută, deoarece se temea că se schimbă vremurile, care atunci erau favorabile unirii noastre. Era la putere generalul Averescu, care, după cum este ştiut, era basarabean şi el, cînd, îmi aduc bine aminte, Blocul Moldovenesc a trimis la Iaşi o delegaţie din sînul său — îmi aduc aminte, deoarece am făcut şi eu parte din acea delegaţie —, ca să-i comunice că noi eram gata să facem unirea. Averescu însă a spus delegaţiei că momentul nu era potrivit şi că era absolută nevoie ca Sfatul Ţării să nu se grăbească. Cînd, în sfîrşit, guvernul generalului Averescu a fost înlocuit prin guvernul Marghiloman, tot la insistenţa Blocului Moldovenesc de data aceasta s-au dus la Iaşi preşedintele şi vicepreşedintele Sfatului Ţării, împreună cu şeful guvernului basarabean, în scop precis ca să propună unirea Basarabiei cu România. De data aceasta înţelegerea s-a făcut fără nici o greutate şi tot atunci au fost fixate condiţiunile în care avea să se facă unirea, ziua cînd aceasta avea să se facă, etc., etc...

În conformitate cu acea înţelegere, în dimineaţa zilei de 26 martie au sosit la Chişinău mai mulţi membri ai guvernului român, în frunte cu preşedintele Consiliului de Miniştri, Alexandru Marghiloman. În acea zi şi ziua următoare pînă la amiază, miniştrii români au avut lungi consfătuiri cu membrii guvernului basarabean, cu delegaţiunile Blocului Moldovenesc şi ai fracţiunilor din Sfatul Ţării, cu capii bisericii ortodoxe, cu şefii diferitelor comunităţi, cu delegaţiunea Uniunii marilor proprietari ş. a. m. d.

În tot timpul acesta Sfatul Ţării a ţinut şedinţa în mod aproape permanent, cînd deputaţii şi-au putut

spune părerile cu o respectare absolută a libertăţii de cuvînt şi prerogativele fiecăruia.

În dimineaţa zilei de 27 martie, primul ministru român a fost invitat la Sfatul Ţării ca să arate condiţiunile în care România era dispusă să accepte unirea Basarabiei.

De comun acord a fost aleasă în acest scop ora 4 p. m., cînd primul ministru Alexandru Marghiloman, însoţit de ministrul de război, general Hîrjău şi mai mulţi funcţionari administrativi civili, şi-a făcut intrarea în Sala de Şedinţe a Sfatului Ţării, fiind primiţi cu aplauze prelungite. După ce e salutat în cuvinte alese de către Preşedintele Sfatului Ţării, Primul Ministru român, întîmpinat de data aceasta cu noi aplauze din partea întregii săli, se urcă la tribună ca să facă declaraţia aşteptată de la el cu multă emoţie de toată lumea. "Problema mare şi sfîntă", începe el, "a reintrării Basarabiei în sînul patriei, problemă care în cursul războiului a încălzit frămîntările unui partid politic din România, a preocupat neîncetat sufletele noastre. Noi am urmărit cu un viu interes dezvoltarea acestui colţ de pămînt românesc şi ne-am încredinţat cu mulţumire că din caldul D-voastre patriotism a ieşit o Basarabie independentă". El continua ceva mai departe: "Şi cînd vîrtejul primejdios al vremurilor a început să ameninţe tînărul stat, conducătorii lui şi-au dat seama că ajutorul nu le putea veni decît din partea României. Ca un copil crud, care-şi întinde braţele spre mama lui, aşa a alergat Basarabia cerînd scăparea de la România". "Astăzi", continua el, "putem vedea cu toţii rezultatele binefăcătoare ale acestui ajutor sosit la vreme pentru binele ţării. Ceea ce se petrece azi, e roada bogată a seminţei aruncate în pămînt bun". După ce mai face şi alte constatări de acelaşi fel, el mai spune şi următoarele: "Din constatările şi tratativele cu reprezentanţii diferitelor fracţiuni şi partide ale parlamentului, eu am înţeles dorinţele şi cerinţele dictate de vremuri şi împrejurări, pe care noi trebuie să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertăţile şi drepturile cîştigate de Domniile voastre şi care nu sunt în contrazicere cu interesele marii, unitei şi nedespărţitei României. Cu toţii am chibzuit asupra acestei mari fapte şi suntem siguri că orice vorbă, orice amînare ar fi păgubitoare. A trecut ceasul vorbelor. Acum e ceasul hotărîrilor". El citeşte după aceea condiţiunile în care România e dispusă să accepte unirea Basarabiei, care, de altfel, sunt exact aceleaşi pe care o să le vedem ceva mai departe formulate şi de Blocul Moldovenesc.

Declaraţia Primului Ministru Român a fost pe deplin pe placul ascultătorilor săi, care l-au răsplătit cu aplauze prelungite. Acesta îşi încheie cuvîntarea prin cuvintele ce urmează: "Noi, reprezentanţii guvernului român ne retragem din incintă, ca, fără prezenţa noastră, să discutaţi cum doriţi, însufleţiţi de un patriotism luminat şi conduşi de credinţa că nu este nici o clipă de pierdut. Sper că veţi lucra aşa, cum cer interesele poporului român din Basarabia".

În aplauzele unanime ale întregii săli, Primul Ministru şi suita sa se retrag. După aceea se face, mai întîi, cooptarea prof. C. Stere, pomenită mai sus, ca deputat din Sfatul Ţării, şi se trece imediat la discuţia propunerii pentru unire formulată de Blocul Moldovenesc. "În numele poporului basarabean", citeşte delegatul Blocului, I. Buzdugan, "Sfatul Ţării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure îşi hotărăsc soarta, de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa România".

"Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Ţării actual rămîne mai departe pentru rezolvarea şi realizarea reformei agrare, după nevoile şi cererile norodului; aceste hotărîri se vor recunoaşte de guvernul român; 2. Basarabia îşi păstrează autonomia provincială, avînd un Sfat al Ţării (Dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal,

direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administraţie proprie". Urmează după aceea enumerarea atribuţiilor acestui sfat şi încă a cîtorva alte condiţiuni de mai mică importanţă. Prin urmare, principalele condiţiuni au fost două — 1. Reforma agrară pentru Basarabia, pe care Sfatul Ţării şi-a rezervat, astfel, dreptul s-o facă, şi 2. Autonomia Basarabiei, la care moldovenii basarabeni, la drept vorbind, nu tindeau cu orice preţ, pe care însă au acceptat-o, mai ales în scopul de a fi pe placul minoritarilor, sperînd, în felul acesta să-i facă să se pronunţe şi ei pentru unire, fără, de altfel, să reuşească, după cum o să vedem imediat, din care cauză în şedinţa de la 27 noiembrie şi ultima şedinţă a Sfatului Ţării, după ce au votat cu foarte multă însufleţire Proiectul de Reformă Agrară pentru Basarabia, au desfiinţat fără nici un regret toate celelalte condiţiuni.

După Buzdugan au urmat la tribună diferiţi oratori ai fracţiunilor. Reproduc aici cîte un pasaj din numai patru declaraţii, acestea fiind, după părerea mea, cele mai caracteristice şi care arată în acelaşi timp în mod indiscutabil că la votarea Unirii nu s-a făcut nici un fel de ingerinţe din partea nimănui.

Deputatul Ţiganco declară cele ce urmează: "Eu mă voi mărgini la rezoluţia, pe care a scos-o Fracţiunea Ţărănească" — aici ţin să remarc că din Fracţiunea Ţărănească, în numele căreia Ţiganco pretinde de a vorbi, nu mai rămăsese decît o mică parte, adică, mai exact, aproape numai reprezentanţii minoritari ai ţărănimii, după cum asta o să se vadă imediat. "Fracţiunea Ţărănească", continuă deputatul Ţiganco, "recunoaşte toată importanţa chestiunii unirii Republicii Neatîrnate Moldoveneşti cu regatul Român în această clipă de o importanţă politică extraordinară în faţa istoriei scumpului său popor şi, neavînd împuternicirea acestui popor pentru rezolvarea acestei chestiuni, crede necesar a o preda la hotărîrea votului întregului popor" — adică să se facă referendum — "sau a Adunării Constituante, ca exponentul voinţei suverane a poporului, cu condiţiunea că această voinţă va fi liberă în Republica Moldovenească liberă şi neatîrnată. Socoate în acelaşi timp", adaugă el, "posibilă formula unirii popoarelor înfrăţite moldovenesc şi românesc într-o alianţă federativă strînsă".

Reprezentantul populaţiei ucrainene, deputatul Osmolovsky spune: "Cînd ucrainenii ne-au trimis pe noi în Sfatul Ţării, ne-au dat mandat, ca fii credincioşi ai tinerei republici, s-o păzim şi s-o întărim. Chestiunea alipirii ei oriunde ar fi nici nu s-a ridicat şi de aceea noi, neavînd împuternicire în acest sens, nu ne socotim în drept

Anton Crihan revenit acasă pentru totdeauna. Cimitirul de pe strada Armenească, anul 1993.

de a hotărî o chestiune de importanţă atît de mare. După părerea noastră aceasta poate fi rezolvată numai prin voinţa întregului popor al Republicii Moldoveneşti exprimată prin Adunarea Constituantă".

În numele polonezilor ia cuvîntul deputatul Dudchievicz, care, ţin să remarc, mai tîrziu a ajuns ministru de justiţie în Polonia. "Regret foarte mult", spune acesta, "că în această zi solemnă pentru populaţia moldovenească, eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împilării atît a naţiunii moldoveneşti, cît şi a celei poloneze. Limba moldovenească însă eu n-o cunosc, iar pe cea poloneză nu o vor înţelege moldovenii. În această zi măreaţă, eu salut călduros nefericitul şi în acelaşi timp fericitul popor moldovenesc înfrăţit, care, în sfîrşit, poate să se unească cu poporul românesc de care e legat prin sînge. În numele populaţiei poloneze susţin în întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băştinaşi ai acestei ţări".

Şi acum să vedeţi şi declaraţia deputatului Teodosie Bârcă, pe care acesta o face în numele unei părţi a Fracţiunii Ţărăneşti care s-a separat de acea fracţiune. "Noi, mai jos iscăliţii deputaţi moldoveni", zice el, "ne-am hotărît astăzi, în această zi măreaţă şi sfîntă pentru naţiunea noastră, să ne unim cu toţi moldovenii din Sfatul Ţării pentru înfăptuirea unirii noastre cu fraţii de sînge din România". Această declaraţie, adaug eu aici, a fost iscălită aproape de toţi moldovenii din fracţiunea Ţărănească, astfel că declaraţiunea de mai înainte a deputatului Ţiganco n-a fost deci făcută decît în numele minoritarilor din Fracţiunea Ţărănească. Celelalte declaraţii nu prezintă nimic nou ca să mai reproducem vreun pasaj şi din acelea.

După ce şi-au spus astfel cuvîntul toţi cei ce au avut de spus ceva în acea zi, s-a trecut la vot.

Deputatul Cijevsky, în numele Blocului Moldovenesc, propune ca votarea să se facă nominal şi deschis.

Preşedintele dă cuvîntul unui orator să se pronunţe pentru votul deschis şi unui pentru votul secret.

Deputatul Buzdugan se pronunţă pentru vot deschis motivîndu-şi părerea după cum urmează: "În acest moment istoric important", zice el, "fiecare trebuie deschis şi cu curaj să-şi spună părerea în faţa poporului întreg şi a Ţării, ca poporul şi istoria să ştie adevărata opinie a fiecărui deputat ce şi-a dat votul". El încheie cuvîntarea sa cu aceste cuvinte: "Fiţi tari şi îndepliniţi-vă datoria, fiindca ceasul unirii a sunat. Vă chem pe toţi să votaţi cu îndrăzneală şi deschis ca istoria să fixeze pentru totdeauna numele tuturor fiilor adevăraţi ai poporului nostru moldovenesc, care au votat pentru unirea tuturor românilor, a viitoarei Românii Mari".

Deputatul Diaconovici vorbeşte împotriva votului deschis găsind că numai votul secret poate da fiecărui deputat posibilitatea, fără ingerinţe din partea oricui ar fi, să-şi spună cuvîntul său în această chestiune atît de importantă pentru întreaga ţară".

Preşedintele pune la vot chestiunea, dacă trebuie să se voteze deschis sau secret. Rezultatul votului e: 82 de voturi pentru votarea deschisă, 27 contra şi 16 abţineri.

Se trece la vot. Rezultatul: 86 deputaţi au votat pentru propunerea Blocului Moldovenesc, adică pentru unire, 3 — contra şi 36 s-au abţinut. Absenţi au fost 13. Urmează aplauze furtunoase şi strigăte de "Vivat!", "Trăiască România!" etc. etc.

Preşedintele comunică prin telefon Şefului Guvernului Român rezultatul votului parlamentului basarabean fiind întîlnit cu o adevărată furtună de aplauze şi strigăte de "Vivat!", "Trăiască România!" etc.

Secretarul Sfatului Ţării citeşte declaraţia votată de Parlamentul basarabean, după care se urcă la tribună Primul Ministru Român, care declară: "În numele poporului românesc şi al Regelui României cu adîncă emoţie şi cu falnică mîndrie iau act de hotărîrea quasi unanimă a Sfatului Ţării şi la rîndul meu declar că de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România". "În aceste clipe mari", continuă el "să ne

închinăm cu smerenie în faţa geniului rasei noastre, care după o despărţire de un veac şi mai bine găseşte singur calea firească care să-l ducă la mîntuire, cale arătată de istorie. Să ne unim cu toţii inimile şi să strigăm împreună şi cu cei ce s-au abţinut: "Trăiască România una şi nedespărţită!". Urmează din nou nesfîrşite aplauze şi strigăte de "Vivat!", "Ura!", "Trăiască Unirea pe Veci!", etc. etc. Din public se aruncă flori. Şedinţa aceasta a început la ora 4 p. m. şi a luat sfîrşit la ora 7 p. m.

În seara aceleeaşi zile Primul Ministru Român a oferit în sala Clubului Orăşenesc o masă membrilor Sfatului Ţării, guvernului basarabean şi tuturor notabilităţilor prezente în capitala Basarabiei.

Pe străzi era veselie de nedescris. Oamenii, fără să se cunoască, se îmbrăţişau. Muzicile cîntau din toate părţile şi peste tot se vedeau şiruri de oameni, tineri şi bătrîni, bărbaţi şi femei dansînd pînă mult peste miezul nopţii.

Aici ţin să mai adaug următoarele: după cum am arătat la locul cuvenit, la unire Sfatul Ţării a pus şi unele condiţiuni, dintre care principalele au fost două — Reforma Agrară pentru Basarabia, pe care şi-a rezervat dreptul s-o facă, şi Legea Autonomiei Basarabiei, în care scop a ales comisiunile necesare, care în cursul verii să pregătească proiectele de legi cuvenite.

Comisia pentru proiectul de Reformă Agrară a fost prezidată de mine. Aceasta spre sfîrşitul lunii octombrie 1918 îşi avea proiectul de lege gata. În consecinţă a fost convocat Sfatul Ţării pentru ziua de 27 noiembrie, cînd acesta a votat acel proiect cu multă însufleţire, transformîndu-l astfel în Legea Agrară pentru Basarabia.

Condiţiunea Principală de la unire fiind împlinită, Sfatul Ţării a desfiinţat toate celelalte condiţiuni, inclusiv aceea despre autonomie, la care, după cum am arătat mai înainte, acesta nu tindea cu orice preţ, şi şi-a încheiat lucrările. Deputaţii şi-au luat rămas bun unii de la alţii şi s-au întors pe la vetrele lor cu conştiinţa împăcată că şi-au făcut pe deplin datoria faţă de provincia lor natală, soarta căreia pe viitor se găsea astfel strîns împletită cu aceea a poporului românesc în întregul lui.

Şi acum să vă arăt de ce am ţinut noi aşa de mult să facem tot noi şi acea lege, adică Legea Agrară. S-o lăsăm în seama guvernului românesc din acea vreme nu puteam, dat fiind că acesta se afla în mîinile Partidului Conservator, care, era ştiut de toată lumea, era împotriva oricărei reforme agrare, acesta fiind compus, mai cu seamă, din marii moşieri ai Ţării. S-o lăsăm în seama viitorului, care nu ni se părea prea sigur nici acela, de asemeni nu puteam, fiindcă asta ar fi însemnat în primul rînd să nu ne ţinem de cuvînt faţă de alegătorii noştri, şi duşmanii noştri tocmai asta aşteptau de la noi. Asta ar mai fi însemnat totodată să lăsăm să dăinuiască şi mai departe nedreptăţile, pe care le făcuseră ruşii ţăranilor noştri în timpul dominaţiei lor din 1812—1918.

În sfîrşit, cam asta e ceea ce am ţinut eu de datoria mea să vă spun astăzi. La acestea aş putea să mai adaug doar atît, că în ceasul acesta, cînd mă gîndesc la tot ce am făcut noi în anii aceia de slavă pentru Basarabia noastră, adică anii 1917 şi 1918, cum şi la tot ce a urmat după aceia şi pînă în 1940, cînd Rusia Sovietică, la exemplul celei ţariste, odată mai mult ne-a ocupat provincia noastră răsăriteană dintre Prut şi Nistru, de data aceasta prin forţă brutală, mi se pare că totul n-a fost decît un vis frumos, care a dispărut o dată cu năvălirea hoardelor sovietice peste noi. Eu mai ştiu totodată şi cam tot ce vi s-a întîmplat vouă, scumpii mei fraţi basarabeni, de atunci încoace. Cu toate acestea, e bine să ştiţi şi voi, că n-am pierdut încă nădejdea să vă vedem pe voi toţi reveniţi o dată mai mult şi pentru totdeauna la sînul patriei noastre comune, cînd, eu am convingerea fermă, vor luă sfîrşit şi toate nenorocirile voastre de acum. Şi n-am pierdut încă această nădejde, deoarece eu continui să cred că monstrul sovietic odată şi odată va trebui să plesnească. Mai mult chiar, eu cred că ziua aceasta nu mai e departe. În nădejdea aceasta eu strig de la depărtarea, unde mă aflu: "Trăiască Basarabia românească!"

Valeriu RUSU
Aix-en-Provence,
Franţa

FLACĂRA UNITĂŢII NEAMULUI ROMÂNESC

Reîntors de curînd din călătoria pe care am făcut-o la invitaţia Universităţii Libere Internaţionale din Moldova, prin rectorul său, profesorul Andrei Galben, spirit generos şi luminat, în colaborare cu Universitatea de Stat, cu revista "Limba Română"şi cu Uniunea Scriitorilor din Moldova, sînt încă sub impresia puternică şi optimistă, graţie mai ales tineretului, distins, bine pregătit deja, avid şi de mai bine, pe care mi-au lăsat-o întîlnirile de aleasă simţire şi gîndire românească, prilejuite de scurta şedere la Chişinău.

Totul a fost excelent, ca organizare, ca eficacitate, ca atmosferă, datorită, în primul rînd, domnilor Alexandru Bantoş şi Ion Melniciuc, iar primirea şi distincţiile cu care am fost onorat, pe scara aproape exhaustivă a valorilor Republicii, de la catedre, la Academie, la Uniunea Scriitorilor, la Radio, Presă şi Televiziune, la Ministerul Culturii şi la Preşedinţie, au depăşit, poate, ceea ce aş fi meritat.

Singura mea "consolare" este că aceste momente unice mă vor stimula şi mai mult în gîndul şi fapta mea, consacrate Adevărului, Frumosului, Binelui pe pămîntul Ţării noastre.

Ca un prim gest, care începe cu această rememorare, îmi permit să ofer revistei "Limba Română" din Chişinău, spre publicare, două texte inedite.

Primul, este Cuvîntul rostit de Ion Valuţă, unul dintre ultimii deputaţi din Sfatul Ţării, care au votat, la 27 martie 1918, reîntregirea Ţării la înmormîntarea celuilalt luptător, Pan. Halippa. Cel de-al doilea text, este Cuvîntul pe care l-am rostit eu însumi, în bisericuţa din Floreasca, în martie 1987, la înmormîntarea lui Ion Valuţă.

Căci am avut bucuria şi şansa ca flacăra pămîntului şi a satului natal să fie întreţinută, în sufletul meu, în "exilul" meu în Vechiul Regat, nu numai — cu **discreţie**, cum o cereau vremurile, dar **necurmat** —, în nucleul familiei (Daria, Vasile, Vadim, astăzi toţi dispăruţi!), ci şi în reuniunile şi discuţiile de înaltă spiritualitate românească cu care soarta m-a hărăzit, în compania unor oameni de seamă ai Moldovei lui Ştefan cel Mare, precum Ion Valuţă, Pan. Halippa, Tatiana Găluşcă-Crâşmaru, Adrian Fochi, Pr. Paul Mihail etc.

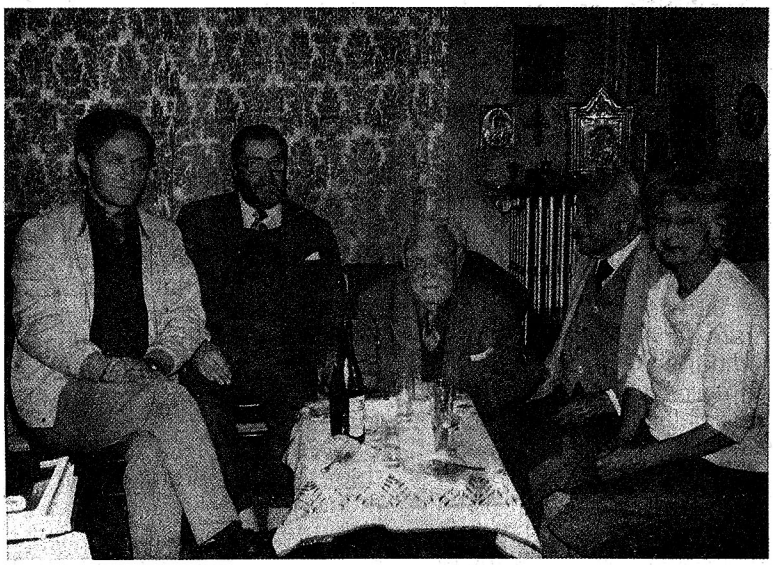

În casa lui Ion Valuţă. Valeriu Rusu, pictorul Nicolae Şchiopu, Ion Valuţă, generalul Gârbea, Tatiana Găluşcă-Crâşmaru.

Cele două texte sînt, mai presus de toate, martori că flacăra Unităţii neamului românesc a fost, în deceniile tragice de după cel de-al doilea război mondial, mereu prezentă, vie şi demnă, în inimile românilor, oriunde i-ar fi dus soarta, în acele timpuri, de-a stînga sau de-a dreapta Prutului.

Ne-am împărtăşit de la **aceeaşi** Masă de dureri, nelinişti şi speranţe, nu-i aşa, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Vasile Romanciuc, Anatol Ciobanu, Alexandru Bantoş, Ion Melniciuc, Iulian Filip, Leo Bordeianu ... şi Valeriu Rusu. Aceeaşi masă, căci Prutul nu şi-a făcut niciodată vad prin sufletele noastre!

Şi, mai ales, aceste texte trebuie să constituie, în spiritul deplin al continuităţii, atît de contestate în istoria Românilor, de "teroarea istoriei" (Mircea Eliade), nu-i aşa, domnule Andrei Eşanu?!, sursa unor noi şi profunde iniţiative politice, culturale, economice, pentru ca astăzi, această flacără să fie şi mai vie, şi mai dătătoare de speranţă, în toate inimile, pentru ca nobleţea noastră latină să răsfeţe, cu harul ei, ŢARA, în toată măreţia ei!

Ion VALUŢĂ

STEGAR AL ROMÂNISMULUI

A încetat să bată inima clocotitoare de adevărat revoluţionar şi s-a stins făclia înţelepciunii a lui Pantelimon Halippa.

La despărţirea de rămăşiţele pămînteşti ale lui Pan. Halippa — marele stegar al Românismului, pentru a cinsti memoria acestui neînfricat şi destoinic înnăscut luptător — entuziast, din cauza împrejurărilor, sînt nevoit să mă limitez la cîteva palide şi scurte cuvinte, pentru a evoca numai unele trăsături personale mai caracteristice.

Activitatea patriotică de înaltă ţinută îi asigură înscrierea numelui său la loc de cinste în Panteonul iluştrilor luptători pentru redeşteptarea şi unitatea poporului român, pentru menţinerea continuităţii de conştiinţă, a demnităţii şi independenţei naţionale.

Din fragedă tinereţe, în mod lucid şi perfect conştient, a ales calea grea şi spinoasă de viaţă, pe care a urmat-o cu perseverenţă şi devotament neabătut, demn de toată admiraţia, — calea în slujba poporului obidit, din care se trăgea, de pe pămîntul său natal.

Fiu de părinţi nevoiaşi, după terminarea seminarului teologic din Chişinău, nu caută să se pună la adăpost, prin acceptarea postului de preot care i-ar fi asigurat o viaţă liniştită şi îndestulătoare, ci părăseşte Rusia şi se înscrie la Universitatea din Iaşi. Terminînd facultatea, renunţă la postul oferit de asistent în Universitate şi revine pentru a răspîndi lumina în bezna întunericului ce domnea acasă, unde poporul asuprit era lipsit pînă şi de litera scrisă în limba lui.

Şi odată cu începerea misiunii sale de luminător, prin viu grai şi mai ales prin scris, a început şi calvarul vieţii lui Pan. Halippa.

Nici persecuţiile ohranei şi ale poliţiei ruseşti, nici închisorile şi deportările nu-l intimidează, ci dimpotrivă, el continuă cu deosebită însufleţire şi aproape fanatică vigoare, activitatea de înalt patriotism, combătînd şi înfruntînd cu deosebit curaj şi dîrzenie, nedreptatea, abuzul, dar mai ales fenomenele şi practicile perfide — ţariste — de genocid.

Cu profund regret trebuie însă să recunoaştem că asemenea practici continuă să mai existe încă în secolul nostru, denumit secolul redeşteptării şi liberării naţionalităţilor, de autodeterminare a popoarelor, cînd întreaga omenire, pe plan mondial, condamnă şi combate imperialismul, rasismul, şantajul, ameninţarea şi asuprirea cu forţă a popoarelor şi practicile criminale de genocid, considerate (conform definiţiei): "drept una dintre cele mai grave crime împotriva umanităţii, constînd în exterminarea unor grupări naţionale, etnice, rasiale sau religioase. Hitleriştii au comis pe scară largă crima de genocid, care este tipic fascistă. Sub egida O.N.U. s-a încheiat la 9 decembrie1948 o convenţie pentru prevenirea şi reprimarea crimei de genocid".

Dar acest avertisment nu impresionează pe imperialişti şi hegemonişti, care, în grandomania lor dementă, cred

orbeşte că e posibil să stăpînească încă prin forţa brută popoare străine şi sfidător evită să discute această problemă pretextînd că asemenea tendinţă constituie un amestec în treburile lor interne. Bineînţeles, că asemenea atitudine şi concepţie va aduce inevitabil la necesitatea de instituire a unui al doilea Nürenberg de judecată necruţătoare a iniţiatorilor şi executanţilor crimelor premeditate de genocid astfel, precum primul Nürenberg a judecat şi condamnat pe criminalii de război.

Pan. Halippa a fost un adevărat democrat nu prin vorbă, ci prin faptă. Cînd i s-au încredinţat posturi de răspundere — puterea şi rangul nu l-au descumpănit — avea aceeaşi comportare simplă, deschisă, accesibilă. Uşa departamentelor, conduse de D-sa, cît şi cea de acasă, — era larg deschisă pentru oricine, fără forme şi deosebire.

Timp de 70 de ani îl găsim prezent printre fruntaşii provinciei, participînd activ şi stimulînd toate evenimentele şi manifestările cu caracter naţional, cultural, social.

Despre bogata şi rodnica activitate multilaterală a lui Halippa s-a scris şi se va scrie şi mai mult în urma studiilor şi cercetărilor special organizate.

Pentru neobosita şi statornica muncă patriotică, caracterul său deschis şi sincer, Pan. Halippa era apreciat şi stimat nu numai de prieteni ci şi de adversarii săi ideologici.

Dumnezeu să-i ierte greşelile şi să-l odihnească în Pace!

Sit tibi terra levis!

Mai, 1979

Valeriu RUSU

APOSTOL AL DREPTĂŢII NAŢIONALE

Un **Om** şi o **Idee**, ancoraţi profund, pînă la ultima suflare pămîntească în frămîntata Istorie a Neamului Românesc şi a Ţării sale, a acestui secol al XX-lea, ne-au adunat, aici şi acum, într-o mişcătoare comuniune spirituală, pe noi, generaţii şi oameni descălecători din aceeaşi obîrşie, purtînd însemne certe de nobleţe răzăşească, şi pe toţi cei care ne sînt alături, în fapta şi gîndul nostru.

Şi, pentru că în aceste momente, Timpul este absurd de parcimonios, sfidînd explicaţii şi incursiuni istorice, vom înveşmînta, Omul şi Ideea, deopotrivă, care ne-au adunat astăzi, cu un singur nume: Ion VALUŢĂ, căci anii săi îndelungaţi de viaţă şi activitate, îndărătnică şi rodnică, modestă şi exemplară, în fiecare pas şi în fiecare gest, au conlucrat, statornic, întru această contopire tainică a Materiei şi Spiritului.

Idealurile sale ar putea fi cuprinse între reinvestirea, atît de firească, cum o arată şi originea latină a celor două cuvinte, cu **pămînturi**, a ţăranilor la începutul acestui secol, şi instituirea, la acest sfîrşit de secol, zguduit de teribile confruntări, a unui Tribunal Mondial, care să judece şi să pedepsească pe toţi cei care instigă la război.

Am avut privilegiul unei ultime întîlniri cu Ion Valuţă, acum cîteva zile, în 25 ianuarie, cînd i-am oferit o Carte despre Poetul Nepereche*, Mihai Eminescu, spre a-l mîngîia în ceasuri de neodihnă, pe patul senectuţii.

A sărutat cu evlavie această Carte, şi, cu lacrimi în ochi, ne-a spus: "Mor liniştit, căci steagul ideilor mele are cine să-l ducă mai departe".

Sărutînd Cartea Neamului, de pretutindeni, iscată de geniul eminescian, Ion Valuţă, acest Apostol al Dreptăţii Naţionale, ne transmitea, parcă, acolo, în micul apartament de la etajul al doilea, din Cartierul Floreasca al Bucureştilor, o ultimă rugăminte, **Rugămintea din inimă**:

"Pămîntul Ţării să-l săruţi şi pentru mine!"**

Martie 1987,
Biserica "Floreasca", Bucureşti

---

* Mihai Eminescu, **Opere**, **V**, **Teatru**, ediţie critică, note şi variante de Aurelia Rusu, Editura "Minerva", 1979, p. 803.

** Am putut să-mi îndeplinesc acest legămînt numai în septembrie 1996, cînd după o aşteptare de 52 de ani, am păşit din nou pe pămîntul copilăriei mele, Niorcani, Soroca.

Anatol PETRENCU
Chişinău

CONSTANTIN STERE ŞI UNIREA

Rolul lui Constantin Stere în istoricul act de Unire a Basarabiei cu Patria-mamă România a fost neglijat totalmente de istoriografia comunistă. Autorii Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, bunăoară, nici n-au pomenit numele lui Constantin Stere.

În istoriografia naţională personalitatea şi activitatea lui C. Stere a fost examinată de un şir de autori[1]. Nu există, însă, un studiu special consacrat rolului lui C. Stere în unirea Basarabiei cu România. Studierea acestui subiect se impune cu atît mai mult cu cît în perioada de timp ce a urmat după 1918 nu a fost o unanimitate de opinii faţă de contribuţia lui C. Stere la înfăptuirea Unirii. De pildă, Onisifor Ghibu considera că C. Stere, "sosit la Chişinău în ziua de 24 martie, cu trei zile înainte de declararea Unirii, (...) nici idee n-avea despre adevărata stare sufletească a Basarabiei, stare, care, de altfel, nici nu-l interesa, deoarece d-sa îşi avea ideile sale gata, de ani şi de decenii întregi, în afară de orice influenţă a cuiva, s-a simţit din prima clipă nu în rolul unui înţelept îndrumător al sufletelor fraţilor săi moldoveni, ci în acela de revoluţionar, venit să "distrugă Bastiliile" şi să proclame, el, cel dintîi, "drepturile omului"[2]. În opinia lui O. Ghibu, Unirea Basarabiei cu Ţara ar fi fost "forţată" de către fruntaşii de atunci ai Basarabiei, C. Stere fiind unul dintre ei. Onisifor Ghibu considera că dacă Unirea Basarabiei s-ar fi făcut de la sine, în toamna anului 1918, o dată cu cea a Ardealului şi a Bucovinei, într-o atmosferă de românism biruitor, atunci "altfel ar fi evoluat lucrurile în Basarabia"[3].

Despre rolul lui C. Stere în realizarea Unirii s-a vorbit în cadrul Adunării Deputaţilor, în şedinţa din 10 aprilie 1930, cînd I. Leancă a susţinut că Actul Unirii ar fi fost redactat de C. Stere, iar I. Codreanu a spus că Actul Unirii este opera lui C. Stere. În legătură cu aceste afirmaţii I. Buzdugan, fost secretar al Sfatului Ţării, a luat cuvîntul pentru a "restabili adevărul istoric". Deputatul I. Buzdugan a precizat că actul Unirii n-a fost şi nu putea fi scris de dl. Stere, care, pînă în ziua de 27 martie, nu avea nici o calitate oficială în Sfatul Ţării şi că dl Stere a fost declarat membru al Sfatului Ţării abia în ziua de 27 martie, deci, acesta nu putea să redacteze vreun act oficial privitor la activitatea legislativă a Sfatului Ţării[4]. I. Buzdugan a afirmat în continuare că actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918 a fost redactat şi scris de dînsul în întregime şi că acesta este "adevărul istoric". Peste doar cîteva fraze I. Buzdugan spune că "dar, domnul Stere, care era mînat ca totdeauna de demonul autoidolatriei, şi-a vîrît şi dumnealui coada în actul Unirii, adăugînd la acel act mai multe condiţii de ordin secundar, la care condiţii Sfatul Ţării, în şedinţa sa din 27 martie 1918, a renunţat"[5]. Vorbind despre Unire, deputatul I. Buzdugan accentuează că aceasta n-a fost rodul

activităţii lui C. Stere, ci al eforturilor colective ale tuturor fiilor Ţării. "Unirea Basarabiei, spunea I. Buzdugan, se datoreşte actului de voinţă naţională, liber exprimată de poporul românesc din provincia dintre Prut şi Nistru, afirmată prin reprezentanţii săi legali, membri în Sfatul Ţării"[6].

Tipărirea în ultimul timp a unui şir de culegeri de documente, republicarea articolelor semnate de C. Stere facilitează evaluarea obiectivă a contribuţiei lui la Unirea Basarabiei cu România.[7]

C. Stere a cunoscut temeinic realităţile Imperiului ţarist. După ani grei de surghiun siberian, în noiembrie 1892, C. Stere a trecut în România, stabilindu-se la Iaşi. Aici s-a înscris la facultatea de drept a Universităţii. După absolvire, C. Stere devine suplinitor la Catedra de drept administrativ şi constituţional şi se implică activ în sfera politicii. În 1905, cînd Rusia a fost cuprinsă de revoluţie, C. Stere s-a stabilit în Chişinău şi a pregătit apariţia unui ziar democrat în limba română. Devenind rector al Universităţii din Iaşi, din martie 1913, C. Stere a ajutat mulţi tineri basarabeni, aflaţi la studii, oferindu-le burse ş. a. O bună parte a basarabenilor, absolvenţi ai Universităţii ieşene, vor pleda pentru unitatea statală a românilor.

În timpul primului război mondial, în anii neutralităţii României (1914—1916), opinia publică şi clasa politică românească s-a împărţit în două tabere. Una pleda pentru aderarea României la Puterile Centrale şi realizarea interesului naţional — reîntregirea Neamului şi a Ţării — în lupta împotriva Rusiei; cealaltă tabără susţinea ideea afilierii României la Puterile Aliate (Antanta) şi, respectiv, — unirea Transilvaniei, Banatului şi a Bucovinei.

C. Stere a fost un aprig susţinător al aderării României la Puterile Centrale. Această pledoarie se desprinde chiar din cuvîntarea sa, expusă în şedinţele Camerei Deputaţilor din 15 şi 16 decembrie 1915. În opinia lui C. Stere românii basarabeni erau mult mai oprimaţi de către Imperiul ţarist în comparaţie cu românii din Transilvania şi Bucovina. "Ah, dlor, idealul naţional prin armele Rusiei? — întreba C. Stere. — Veţi putea pe calea aceasta să distrugeţi stîlpii de hotar dintre noi şi Ardeal, — doar numai pentru ca să venim sub un jug comun, mai grozav decît cel unguresc, şi în loc de viaţă naţională să avem un mormînt obştesc"[8]. În cuvîntarea din 16 decembrie C. Stere a continuat cu noi accente unioniste: "... Fiecare din elementele româneşti au contribuit la formarea sufletului românesc, singur şi acelaşi peste tot (...). Bucovina şi Basarabia, care au făcut parte din vechea Moldovă, ele au făcut toată istoria împreună cu românii din Regat. Părinţii noştri, ca şi părinţii d-voastră, au fost sub Alexandru cel Bun, şi sub Ştefan cel Mare, şi sub Ioan Vodă cel Cumplit. Nu este o pulbere de pămînt românesc în care să nu fie o picătură din sîngele lor, şi o moleculă din oasele lor. Am zidit împreună acest stat"[9].

Pentru C. Stere, sublinia cercetătorul C. Gh. Marinescu, Antanta însemna, în primul rînd, Rusia ţaristă, iar victoria acesteia în război ar fi avut drept urmare consolidarea dominaţiei ei în sud-estul european, şi ca atare perpetuarea oprimării naţiunilor din Imperiul ţarist, inclusiv a românilor din Basarabia. C. Stere considera, scrie acelaşi autor, că o alianţă a României cu ţările Antantei ar fi adus prejudicii cauzei naţionale a românilor nu numai din Basarabia, ci şi din celelalte provincii istorice, ţinînd seama de tendinţele expansioniste vădit imperialiste ale Rusiei ţariste[10].

În 1916 critica adresată guvernului condus de Ion I. C. Brătianu s-a intensificat: o făceau atît filo-germanii, cît şi adepţii alianţei cu Antanta. România nu putea continua promovarea neutralităţii: pentru schimbarea acestei politici insistau atît forţele interne, cît şi factorii externi. În rezultatul unei ample activităţi diplomatice, la 16 august 1916 România a semnat Tratatul de alianţă şi Convenţia militară cu Puterile Antantei. Ultimele recunoşteau dreptul României de a reuni Transilvania, Banatul şi Bucovina şi s-au obligat să fixeze această chestiune în viitorul Tratat de pace cu Puterile Centrale învinse în război. În august acelaşi an România

declară război Austro-Ungariei şi începe operaţii militare de eliberare a Transilvaniei. Două sînt cauzele ce au determinat România să intre în război de partea Antantei şi ele au fost expuse de Ion I. C. Brătianu în decembrie 1919 la şedinţa Camerei Deputaţilor. Prima cauză, invocată de Prim-ministrul României, era legată de neacceptarea de către Guvernul român a politicii Germaniei şi Austro-Ungariei în Balcani, a atacului acestora asupra Serbiei, ceea ce a dus la declanşarea primului război mondial. România se afla în alianţă cu aceste două puteri din octombrie 1883. "Intrasem în înţelegere (cu Germania şi Austro-Ungaria — **A. P.**), sublinia Ion I. C. Brătianu, pentru garantarea independenţei Balcanilor, intrasem pentru menţinerea păcii şi aceia care erau aliaţii noştri făceau un război de agresiune, pentru distrugerea unui stat balcanic şi suprimarea independenţei sale. Iată de ce noi nu puteam urma pe aliaţii noştri de ieri în războiul pe care-l întreprindeau"[11].

Doua cauză ce a determinat conducerea României să adere la Antantă a fost legată de cele două mari principii, pe care se baza politica Aliaţilor (Antantei) — cel al independenţei statelor mici şi cel al libertăţii naţionalităţilor. "Cînd acest drapel se ridică într-o mare luptă, capabilă să schimbe situaţia anterioară a Europei, accentua Ion I. C. Brătianu, toate sentimentele, toate interesele, toate sufletele României nu puteau să nu fie în jurul ei. România nu putea să asiste la această luptă ca fiind neputincioasă, care aşteaptă să vadă cum doi bărbaţi se luptă ca să afle în urmă care va fi soarta ei"[12].

După o perioadă de succese, armata română, nefiind sprijinită de trupele aliate, aşa cum prevedea Convenţia militară, a fost nevoită să se retragă în faţa inamicului superior numericeşte şi înzestrat mai bine, cedînd o bună parte a teritoriului naţional. Luptele au fost reluate în primăvara-vara anului 1917, trupele române obţinînd victorii strălucite la Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz. În pofida victoriilor obţinute, în vara-toamna anului 1917 situaţia pe frontul de pe Siret s-a agravat din cauza lipsei de ajutor din partea Aliaţilor şi, mai ales, în urma dezmembrării armatei ruse după lovitura de stat bolşevică din octombrie 1917. Guvernul bolşevic, condus de V. Lenin, a fost preocupat de păstrarea cu orice preţ a puterii acaparate şi a semnat la 22 noiembrie 1917 (5 decembrie stil nou) armistiţiul de la Brest-Litovsk. Ieşirea Rusiei bolşevizate din război a înrăutăţit simţitor situaţia statelor Antantei, în special a României. Practic, România "rămînea singură în faţa armatelor Puterilor Centrale, care dispuneau de o superioritate copleşitoare şi pătrunseseră adînc nu numai în România, ci şi în Ucraina, pe frontul din Galiţia"[13].

Analizînd detaliat situaţia creată pe Frontul de Est, în special, cea de pe Siret, la 21 noiembrie (4 decembrie) 1917 Guvernul României, fiind prezidat de regele Ferdinand I, a tras concluzia că "armistiţiul este impus de un caz de forţă majoră şi că el va avea un caracter pur militar şi nu politic"[14]. Pe data de 26 noiembrie (9 decembrie) 1917 România a semnat armistiţiul cu Puterile Centrale. Primul ministru al României s-a adresat Aliaţilor cu un amplu Memoriu explicînd situaţia în care s-a pomenit România după ieşirea Rusiei din război. Ieşirea României din război, sublinia Ion I. C. Brătianu, nu însemna schimbarea raporturilor Bucureştilor cu Aliaţii. România îşi rezerva dreptul de a relua lupta armată pentru înfăptuirea idealului său de unitate naţională, în momentul în care se vor ivi condiţiile interne şi externe favorabile[15].

În anii participării României în război de partea Antantei C. Stere a fost, bineînţeles, în opoziţie, încercînd să schimbe cursul politic al Bucureştilor. Pentru basarabeni anul 1917 a fost plin de evenimente cruciale pentru destinul lor. Masele populare s-au implicat activ în emanciparea naţională. Reprezentanţii soldaţilor şi ofiţerilor basarabeni, intelectualilor, ţărănimii cereau la congresele lor autonomia provinciei faţă de Imperiul rus în dezagregare. În toamna anului 1917 s-a constituit la Chişinău Sfatul Ţării — organ legislativ suprem al Basarabiei.

În ianuarie 1918 Sfatul Ţării proclamă independenţa Basarabiei (Republicii Democratice Moldoveneşti).

Situaţia din Basarabia era destul de complicată. La 2 februarie 1918 Ucraina a înaintat un ultimatum Sfatului pretinzînd cerînd retragerea armatei române, venite în provincie la cererea legitimă a legislativului basarabean. În Basarabia pătrund trupe ale Austro-Ungariei şi Germaniei (după semnarea de către Lenin a păcii de la Brest-Litovsk). La 21 martie 1918, la Iaşi, a avut loc o întrevedere între conducătorii Basarabiei — Ion Inculeţ. Daniel Ciuhureanu şi Pan. Halippa — şi Primul ministru al României Alexandru Marghiloman, la care au fost aprobate condiţiile Unirii Basarabiei cu România.

Primul ministru şi liderii basarabeni au convenit să-l invite pe C. Stere, bun cunoscător al realităţilor basarabene, ilustru luptător pentru cerinţele istorice ale Basarabiei, să-şi spună cuvîntul şi să risipească rătăcirile[16].

Pe data de 22 martie 1918 C. Stere revine în Iaşi, iar la 24 martie soseşte la Chişinău. Şedinţa Sfatului Ţării, la care urma să fie luată decizia istorică, a fost fixată pentru data de 27 martie. C. Stere s-a implicat activ în pregătirea şedinţei. A discutat cu reprezentanţii tuturor grupărilor politice din Basarabia, a rostit circa 30 de discursuri. C. Stere a înţeles foarte repede ce rol important poate juca Partidul Ţărănesc în viitoarea decizie a Sfatului Ţării, de aceea i-a convins pe membrii acestui partid de necesitatea susţinerii Actului Unirii.

Şedinţa Sfatului Ţării a început în dimineaţa zilei de 27 martie (9 aprilie stil nou) 1918. C. Stere a rostit un discurs deosebit de emoţionant.

După cuvîntarea rostită de C. Stere Ion Buzdugan, secretarul Sfatului Ţării, a citit Declaraţia de Unire, la a cărei redactare C. Stere a contribuit mult[17]. Declaraţia de Unire a fost pusă la vot. Votarea a durat vreo trei ore. Rezultatele ei sînt bine cunoscute.

Astfel, Constantin Stere a avut un rol decisiv în convingerea deputaţilor Sfatului Ţării că unica soluţie justă în acea situaţie a Basarabiei era Unirea cu Patria-mamă România.

NOTE

[1] I. Căpreanu, **Eseul unei restituiri: C. Stere**, Iaşi, Ed. Junimea, 1988; Z. Ornea, **Viaţa lui C. Stere**, Vol. I. — Bucureşti , Cartea Românească, 1989; Vol. II — Bucureşti, 1991; Gr. Bârsa, **Cîteva contribuţii referitoare la contextul istoric şi interesul naţional în ideologia social-politică a lui C. Stere** // "Revista de istorie a Moldovei", nr. 3–4,1994; Idem, **Narodnicismul lui C. Stere: Între real şi ipoteze** // "Anuarul Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei", Vol. II,1992, Chişinău, 1995.

[2] O. Ghibu, **De la Basarabia rusească la Basarabia românească**, *Analiza unui proces istoric*, Cluj, 1926, p. CLXYI.

[3] *Ibid*, p.CLXXY; Lucrarea lui O. Ghibu a fost retipărită în: **Basarabia română**. Antologie. Ediţie îngrijită, note şi comentarii de Florin Rotaru, Bucureşti, Ed. Semne, 1996, p. 213—526. Vezi, de asemenea: O. Ghibu, **De la Basarabia rusească la Basarabia românească**, Îngrijirea ediţiei, cuvînt introductiv, note, indice de nume şi bibliografie de Dr. Maria Radu, Bucureşti, Ed. Semne, 1997, p. II şi urm.

[4] I. Căpreanu, **Discursurile parlamentare ale lui Constantin Stere**, Iaşi, Ed. Moldova, 1997, p. 412.

[5] Vezi: **Ibidem**.

[6] **Ibidem**, — p. 413.

[7] C. Stere, **Singur împotriva tuturor**, Chişinău, Ed. Cartier, 1997; Idem, **Victoria unui înfrînt**, Chişinău, Ed. Cartier, 1997.

[8] C. Stere, **Singur împotriva tuturor**, p. 32.

[9] **Ibidem**, p. 35.

[10] C. Gh. Marinescu, **Epopeea marii uniri**, Galaţi, Ed. Porto-Franco, 1993, p. 209—210.

[11] **România în timpul primului război mondial**, *Mărturii documentare*, *Vol. I, 1914—1916*, Bucureşti, Ed. Militară, 1996, p. 28.

[12] **Ibidem**, — p. 29.

[13] C. Gh. Marinescu, **Op. cit.**, p. 274.

[14] **Ibidem**.

[15] **Ibidem**.

[16] Z. Ornea, **Viaţa lui C. Stere**, Vol. II, p. 188.

[17] Cit. după: **Ibidem**. — p. 191.

Dinu POŞTARENCU
Chişinău

UN CAZ DISCUTABIL?

Istorica şedinţă a Sfatului Ţării din 27 martie 1918 a început cu declaraţia guvernului român privind unirea Basarabiei cu România, dată citirii de către prim-ministrul Alexandru Marghiloman, sosit la Chişinău în după-amiaza zilei de 26 martie. După ce a adus-o la cunoştinţă audienţei, prim-ministrul împreună cu persoanele oficiale ce-l însoţeau au părăsit sala de şedinţe pentru ca Sfatul Ţării "să poată discuta cu toată libertatea propunerea guvernului român"[1], dintre oaspeţii veniţi de la Iaşi rămînînd doar Constantin Stere.

În continuarea şedinţei, preşedintele Sfatului Ţării Ion Inculeţ a oferit cuvîntul deputatului Vasile Cijevschi "pentru a face o declaraţie în afară de ordinea zilei"[2], precum se menţionează în procesul verbal al şedinţei respective. Acesta a comunicat celor prezenţi: "Blocul moldovenesc, avînd în vedere activitatea şi meritele luptătorului politic şi profesorului savant Stere, basarabean, a hotărît să-l primească în mijlocul său"[3]. Părerea exprimată de V. Cijevschi a fost susţinută de I. Inculeţ: "Eu propun să-l primim în mijlocul nostru, ca pe deputatul nostru"[4]. Au urmat, se spune în acelaşi proces-verbal, "aplauze furtunoase pe toate băncile". Şi tot atunci "toţi deputaţii se scoală în picioare şi-l ovaţionează lung şi furtunos pe profesorul Stere".

Astfel, devenind deputat în Sfatul Ţării, C. Stere votează în aceeaşi zi actul Unirii.

Peste cîteva zile lui C. Stere i se acordă o şi mai mare onoare. În cadrul şedinţei din 2 aprilie este ales "unanim"[5] preşedinte al Sfatului Ţării în locul lui I. Inculeţ, pe care deputaţii îl aleseseră ministru din partea Basarabiei în guvernul României. În calitate de preşedinte a condus şedinţele Sfatului Ţării din 7 aprilie, 28 mai[6], în cea din urmă dînd citire decretului regal cu privire la închiderea sesiunii Sfatului Ţării. Majoritatea şedinţelor erau însă conduse de Pan. Halippa, care exercita funcţia de vicepreşedinte. Bunăoară, şedinţele din 6 aprilie (în procesul-verbal al acestei şedinţe se precizează că ea a fost condusă şi de C. Stere), 11 aprilie, 2 mai[7]. C. Stere a deţinut postul de preşedinte pînă la data de 25 noiembrie 1918[8].

Într-un izvod al deputaţilor Sfatului Ţării, la rubrica "Mandatul, de cine este delegat", se arată că la 27 martie profesorul C. Stere a fost ales "cu unanimitate de voturi în afară de schemă"[9]. Prin urmare, lui nu i-au fost date, ca şi celorlalţi deputaţi, împuterniciri din partea maselor de alegători, ci i s-au acordat onoruri într-un cadru festiv, dominat de o enormă însufleţire naţională.

Conştient, probabil, de acest fapt, C. Stere va declara la congresul foştilor deputaţi din Sfatul Ţării, care s-a desfăşurat la Chişinău, pe data de 21 noiembrie 1927, în localul Societăţii Culturale "Astra": "N-am fost membru în Sfatul Ţării, însă mă simt măgulit de atenţia ce mi s-a dat cînd am fost invitat la acest congres"[10].

Această afirmaţie a lui C. Stere este extrasă din darea de seamă a Inspectoratului general al siguranţei din Basarabia, expediată la 22 noiembrie 1927 directorului general al Poliţiei şi siguranţei generale a României, din conţinutul căreia aflăm despre incidentul ce s-a produs la congres în momentul cînd Ion Buzdugan, la propunerea preşedintelui şedinţei Ion Pelivan, a citit o moţiune. Luînd cuvîntul, C. Stere a remarcat: "Moţiunea prezentată este şi slabă ca formă, şi slabă ca concepţie. Noi am fost şi sîntem factorii răspunzători în această provincie şi de la noi poporul aşteaptă o situaţie mai fericită în viitor".

I. Buzdugan, secretarul congresului, a răspuns "că în urma discuţiilor ce au avut loc cu ocazia redactării moţiunii s-a hotărît ca aceasta să nu cuprindă nici un deziderat politic". Intervine iarăşi C. Stere: "N-am avut de gînd să transform această adunare într-o arenă de lupte politice. În calitate de factor responsabil al poporului, am crezut că şi Dvs. aveţi o mare datorie faţă de poporul basarabean. Statul român este format din mai multe părţi care s-au unit de un scurt timp şi care pînă acum au fost conduse de mentalităţi şi pe principii deosebite". Întrerupîndu-l, I. Buzdugan i-a reproşat: "Ai venit să faci politică aici". Fără a-i obiecta, C. Stere a continuat să-şi expună punctul de vedere: "Am spus că provinciile alipite la România au fost conduse de mentalităţi diferite care acum trebuiesc armonizate. Nu este părticică din statul român care să

fie în afară de această armonie. Pentru acest motiv moţiunea trebuie compusă în spiritul nevoilor poporului, ai cărui factori responsabili sîntem. Cred că am vorbit cu asentimentul şi în vederile tuturor. Noi avem dreptul să trăim liber în ţara noastră. Sîntem obligaţi să asigurăm libertatea poporului şi trebuie să luptăm pentru desfiinţarea legilor excepţionale şi contra guvernelor ieşite fără voinţa naţiunii. Am venit aici fiind invitat şi am voit să-mi spun cuvîntul. Moţiunea citită s-a prezentat prin surprindere şi după cum văd, nici dl Preşedinte, nici dl Halippa şi nici altcineva din adunare n-a avut cunoştinţă de textul ei şi nici n-a ştiut cînd a fost redactată. Se poate să se prezinte unui congres o moţiune care să nu fie expresia tuturor?". I. Buzdugan i-a reproşat din nou: "Ai venit aici să faci politică".

Pentru a instaura calmul în sală, I. Pelivan l-a rugat pe I. Buzdugan să nu mai întrerupă vorbitorul, iar lui C. Stere i-a dat asigurări "că nu se va semna nici o moţiune care să fie contra intereselor statului".

Pentru redactarea moţiunii C. Stere a propus să se numească o comisie, propunere ce a fost susţinută de doctorul Petre Cazacu. "Se alege o comisie compusă din prezidiumul adunării la care se adaogă dl. Pan. Halippa şi dl Cazacu. La ora 20^{40}, şedinţa se suspendă pentru 15 minute, iar comisia se întruneşte pentru a redacta moţiunea. La ora 20^{50}, dl Stere părăseşte adunarea. La ora 21, şedinţa se redeschide şi dl Buzdugan dă citire moţiunii"[11].

Astfel, conform dării de seamă a Inspectoratului, ia sfîrşit incidentul. A fost oare redactat textul moţiunii pe parcursul celor 20 de minute? Sau s-a aşteptat plecarea lui C. Stere?

Deşi în cadrul congresului, la care ne-am referit, C. Stere a declarat că n-a fost deputat în Sfatul Ţării, el poate fi considerat drept membru onorific al acestui legislativ basarabean.

NOTE

[1] Ciobanu, Şt., **Unirea Basarabiei**, Chişinău, 1993, p. 259.
[2] **Ibidem**.
[3] **Ibidem**, p. 260.
[4] **Ibidem**.
[5] **A. N. a R. M.**, f. 727, inv. 2, d. 19, f. 76.
[6] **Ibidem**, f. 80, 136.
[7] **Ibidem**, f. 77, 82, 87, 94.
[8] **A. N. a R. M.**, f. 727, inv. 2, d. 77, f. 32v.
[9] **A. N. a R. M.**, f. 727, inv. 2, d. 19, f. 214 (232).
[10] **A. N. a R. M.**, f. 727, inv. 2, d. 72, f. 22.
[11] **Ibidem**, f. 25.

MOŢIUNEA

Foştii deputaţi în Sfatul Ţării, care în momentele hotărîtoare din viaţa poporului nostru, au fost expresiunea năzuinţelor şi aspiraţiilor de veacuri ale strămoşilor noştri, astăzi după un deceniu de la deschiderea Sfatului Ţării, reamintindu-şi cu pietate de jertvele neamului nostru şi în special de luptătorii pentru cauza unirii, îşi exprimă recunoştinţa faţă de toţi factorii politici ai ţării care au contribuit la unirea provinciei noastre şi cu evlavie şedinţa se închină memoriei marelui rege Ferdinand, sub a cărui glorioasă domnie s-a înfăptuit unirea tuturor românilor, exprimîndu-şi devotamentul faţă de dinastie, tron şi înalta regenţă.

Luptătorii pentru unire constată că unirea sufletească a poporului românesc din Basarabia s-a făcut în mod firesc, poporul de jos păstrîndu-şi fiinţa sa naţională, că progresele naţionale sunt în creştere continuă.

Examinînd toate laturile procesului de dezvoltare a provinciei noastre, foştii deputaţi în Sfatul Ţării îşi exprimă dorinţa ca să se facă cele mai mari sacrificii pentru înălţarea vieţii sufleteşti şi materiale a Basarabiei, spre desăvîrşirea şi consolidarea statului român.

Situaţia economică a Basarabiei în urma anilor secetoşi şi grei impune ca o datorie a ţării organizarea mai temeinică a tuturor ramurilor economice şi acordarea de credite cît mai largi şi cît mai avantajoase pentru provincia noastră.

Unită pentru vecie cu Patria Mumă, provincia noastră, cea mai românească, credem că are dreptul la o mai mare atenţie din partea tuturor cîrmuitorilor ţării noastre.

Basarabia îşi exprimă nădejdea prin aceia care au luptat pentru actul măreţ al unirii, că factorii noştri răspunzători vor avea toată solicitudinea faţă de nevoile şi problemele provinciei noastre.

Publicată
în "Cuvînt Moldovenesc"
din 27 noiembrie 1927, p. 2.

Gh. GIURCĂ
Şcoala normală "Mihai Eminescu", Suceava

CONTRIBUŢII BUCOVINENE LA ÎNFĂPTUIREA ACTULUI ISTORIC DE LA 27 MARTIE 1918

În ciuda opoziţiei brutale a autorităţilor ţariste, sfîrşitul secolului trecut înregistrează semne clare ale tendinţelor de renaştere naţională şi spirituală în rîndul tinerilor intelectuali basarabeni. După acel "somn de moarte" de aproape un veac, ei se ridică acum "Ca viteazul din poveste". Astfel, în 1898, studenţi moldoveni de la diferite universităţi ruseşti, în frunte cu Ion Pelivan, încep să se organizeze în asociaţii care au ca scop trezirea conştiinţei naţionale şi cultivarea limbii materne. "Era adierea primăvăratică a noii vieţi constituţionale şi care trezea în sufletele moldovenilor nădejdi nedesluşite"[1].

Rolul de catalizator al tinerimii intelectuale l-a avut gazeta **Basarabia** (urmată apoi de alte cîteva publicaţii în limba română ca **Viaţa Basarabiei, Luminătorul** sau **Cuvînt moldovenesc**) apărută la 24 mai 1906 din iniţiativa avocatului Nicolae Gavriliţă: "Tot ce avea Basarabia tînără mai isteţ, mai hotărît şi mai îndrăzneţ se găsea în jurul noii gazete româneşti. Între colaboratorii ei găsim pe Ion Pelivan, Ion Gîndul, Pan. Halippa, Nicolae Popovschi, pe fraţii Ion şi Teodor Inculeţ, Vasile Hartia, Vasile Oatu, George Stîrcea, St. Usinovici, Mihai Vîntu, Alexie Mateevici, Sergiu Cujbă, care făcea legătura cu românii din Regat, şi mulţi alţi tineri însufleţiţi de cele mai frumoase sentimente naţionale şi democratice"[2].

Un rol de mare importanţă în anevoiosul proces de emancipare naţională l-a avut şi marele patriot basarabean Pan. Halippa, care a desfăşurat o vie activitate pe tărîm politic şi cultural. Mărturie peste timp stau, printre altele, amintirile sale publice în **Note la sfîrşit de viaţă**. El şi-a asumat rolul de "luminător şi conducător al moldovenilor din Basarabia, din Transnistria şi chiar din toată Rusia"[3]. Mijloacele ce-i stăteau la îndemînă pentru împlinirea acestui sfînt ideal erau însă cu totul insuficiente. Dacă presa începuse a se înfiripa, şcoala în limba naţională — o pîrghie de cea mai mare importanţă într-un asemenea proces — nu exista deloc. În această situaţie, pe fondul gravelor evenimente care aveau atunci loc în Rusia, Pan. Halippa se adresează în 1917 lui Kerenski, şeful guvernului revoluţionar de la Petersburg, cerîndu-i aprobarea pentru a transforma unele şcoli ruseşti în şcoli moldoveneşti şi pentru colaborare cu România în domeniul învăţămîntului prin trimiterea de manuale şi cadre didactice. Demersul său însă a rămas fără rezultatele scontate. Mai multă înţelegere a găsit la Troţki: să se procedeze cum dictează convingerea naţională şi interesul politic. Dispunînd de această dezlegare, Pan. Halippa s-a adresat oficial guvernului român aflat atunci la Iaşi. Urmarea a fost imediată: un grup de profesori bucovineni refugiaţi în România (deoarece refuzaseră să lupte în armata imperială habsburgică) a trecut Prutul oferindu-şi cu generozitate priceperea şi întreaga putere de muncă. Din grup făceau parte Ion Nistor, George Tofan, Liviu Marian, Dimitrie Moldovan, Ovid Ţopa, Eugen Botezat, Filaret Doboş. Lor le-a revenit sarcina de a împlini, împreună cu Onisifor Ghibu venit mai înainte din Ardeal, una dintre hotărîrile importante luate de primul congres al învăţătorilor şi profesorilor moldoveni ţinut la Chişinău între 25 şi 28 mai 1917: "Pentru ca învăţătorii moldoveni să se poată pregăti cum trebuie spre a fi în stare a deschide de la toamnă şcoli moldoveneşti prin sate şi tîrguri, trebuiesc înfiinţate numaidecît cursuri moldoveneşti de cel puţin două luni de zile. Cursurile să se înceapă la 15 iunie".[4] Cursurile acestea erau într-adevăr necesare, deoarece învăţătorii, fiind formaţi în şcoli ruseşti, aveau ei înşişi insuficiente cunoştinţe de limbă maternă, ca să nu mai vorbim de cele de istorie naţională. Pentru a schimba o mentalitate adînc înrădăcinată în conştiinţa acestor oameni, pentru a pune

bazele şcolii în limba română şi a introduce alfabetul latin în astfel de condiţii, era nevoie de lectori nu numai bine pregătiţi profesional, dar şi predispuşi să-şi asume nişte riscuri. Riscurile decurgeau din faptul că puterea administrativă în teritoriu era în mare măsură încă în mîna ruşilor care nu se împăcau deloc cu dorinţa de libertate a moldovenilor. Pentru a ţine situaţia sub control, aceştia foloseau tot felul de mijloace, inclusiv intimidarea. Le veneau în ajutor şi soldaţii ruşi plecaţi de pe front într-un haos total care se dedau la cele mai oribile crime şi jafuri în rîndul populaţiei civile. O astfel de faptă barbară a avut loc pe data de 20 august 1917, cînd, într-o vie din apropierea Chişinăului, au fost împuşcaţi Andrei Hodorogea şi Simion Murafa, doi unionişti de frunte, sub privirile îngrozite ale unora dintre profesorii bucovineni. Existau apoi destui învăţători ruşi care se opuneau făţiş unor asemenea iniţiative în speranţa că învăţămîntul din Basarabia se va desfăşura şi în continuare în limba rusă. Lor li se adăugau învăţătorii moldoveni rusofoni, victime ale unei perfide educaţii antiromâneşti, mulţumiţi cu blidul de linte primit de la stăpîni şi care nu agreau deloc ideea participării la astfel de cursuri.

Cu toate greutăţile, cursurile au fost inaugurate pe data de 17 iunie 1917 la Chişinău şi constau din lecţii de istoria românilor, literatura română, limba română, metodica limbii române, muzică şi activitatea extraşcolară a învăţătorilor. Au participat aproximativ 500 de învăţători, jumătate din numărul lor total, inclusiv vreo 20 veniţi din proprie iniţiativă din Transnistria. Ceilalţi, constrînşi sub ameninţarea îndepărtării din muncă, aveau să participe la o a doua serie a cursurilor de numai o lună, organizată în octombrie în trei centre: Chişinău, Bălţi şi Soroca. Aici rolul lectorilor bucovineni a fost preponderent.

Deşi s-au întîmpinat atîtea impedimente, cursurile şi-au atins scopul şi asta în primul rînd datorită tactului pedagogic de care au dat dovadă lectorii. Ei au urmărit nu atît cantitatea de cunoştinţe transmise, cît mai ales să-i sensibilizeze pe cursanţi, să-i convingă de faptul că avem o cultură comună, că în cultura noastră există valori comparabile cu cele din alte culturi, că avem o limbă frumoasă şi armonioasă, capabilă să exprime cele mai alese gînduri şi sentimente omeneşti, că avem o istorie îndelungată şi plină de fapte care ne fac cinste. Că au reuşit se vede şi din aceea că treptat manifestările turbulente s-au rărit pînă au dispărut cu totul. O întîmplare emoţionantă şi edificatoare în acelaşi timp a avut loc în timpul lecţiei despre Şcoala Ardeleană ţinută de Onisifor Ghibu. Profitînd de o scurtă pauză în expunerea profesorului, o cursantă a izbucnit: "Fraţilor moldoveni! De atîtea săptămîni noi ascultăm aici, în limba-mamă, cursuri despre neamul nostru românesc, despre bărbaţii mari ai lui, eroii şi mucenicii lui, despre scriitorii şi apostolii lui. Noi păn-amu n-am ştiut nimic despre toate aceste lucruri despre care amu auzim întîia oară. Sufletele noastre s-au umplut de mîndrie văzînd cîte lupte a purtat neamul românesc în trecut pentru libertate şi pentru cultură. Noi vedem acum că Ardealul ne dă pilde mari, de care noi în istoria Rusiei niciodată n-am întîlnit. Clain, Şincai, Maior şi Lazăr sunt pentru noi de-acum ca nişte părinţi. De-aceea eu zic, fraţilor moldoveni: să trăiască fraţii noştri din Ardeal care pun înaintea noastră astfel de pilde minunate de eroi! Să trăiască tot neamul românesc! Să trăiască Basarabia slobodă!"[5]. Cît îi priveşte pe învăţătorii transnistreni, aceştia l-au impresionat adînc pe George Tofan, care îşi amintea în legătură cu ei: "Am avut fericirea să am la cursurile pedagogice din vara anului trecut ce s-au ţinut la Chişinău şi un grup de 20 de învăţătoare şi învăţători din judeţul Tiraspolului, cu care ocazie am putut să-i cunosc mai îndeaproape. Nu m-a mirat atît seriozitatea lor, dorul de muncă, atitudinea lor disciplinată, cît conştiinţa lor clară despre neamul nostru, dragostea lor profundă pentru limba naţională şi produsele ei, pentru istoria neamului, pentru tot ceea ce constituie patrimoniul nostru naţional... Transnistrenii veniseră din îndemnul propriu riscînd să aibă serioase dezagremente. Întorşi acasă ei au luptat cu cele mai mari greutăţi, le-au învins şi au deschis o serie de vreo 30 de şcoli moldoveneşti în satele din judeţul Tiraspolului. Şi iacă slova românească cunoscută acum şi dincolo de malurile Nistrului, altă dată o apă

străină, iar azi adăpostind pe amîndouă malurile pe întindere mare elementele aceluiaşi popor. Noi, bucovinenii, dintre care unii am avut fericirea să punem în mîna unora dintre ei carte românească cu literă latină şi să le deschidem depărtările adînci ale istoriei neamului, le urăm izbîndă deplină în lupta sfîntă ce au început-o"[6].

După încheierea cursurilor cu învăţătorii, profesorii bucovineni au continuat să muncească tot pe tărîmul şcolii prin organizarea de cursuri de limbă pentru cetăţenii maturi, moldoveni şi nemoldoveni. În paralel, iau parte activă la evenimentele politice fierbinţi care se derulau cu mare repeziciune în perioada respectivă. Astfel, la începutul anului 1918, cînd forţele bolşevice se manifestau sălbatic împotriva patrioţilor unionişti, se simţea nevoia imperioasă a unei publicaţii care, prin titlu şi conţinut, să militeze mai deschis pentru împlinirea idealului de unitate naţională, să atragă cît mai mulţi aderenţi de partea acestei idei. Prin eforturile unite ale lui Onisifor Ghibu, George Tofan şi I. Matei, la 24 ianuarie 1918 avea să apară ziarul "România nouă", "organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor". Era chiar ziua în care Sfatul Ţării proclama completa rupere a Basarabiei de Rusia şi declararea ei ca Republică Moldoveneacă independentă. În acest prim număr a fost publicat un patetic manifest din care citäm: "Ideea pe care războiul de acum a pecetluit-o cu atîtea rîuri de sînge, că toate noroadele, mari sau mici, trebuie să-şi adune sub ocîrmuiri naţionale pe toţi fiii lor pentru a-i putea face cît mai fericiţi, această idee a trebuit să-i frămînte cel mai serios pe aceşti oameni, cărora suferinţele de sute de ani ale poporului nostru asuprit de străini le erau atît de cunoscute... Numai rătăciţii şi vînduţii nu vor să înţeleagă aceasta şi stăruie mai departe ca pămînturile noastre străvechi să rămîie şi de aici încolo pe mîna străinilor... Mîntuirea este numai unirea noastră într-o singură ţară... Teama de străini trebuie să piară odată! Destul ne-au asuprit pînă au fost ei stăpîni pe soarta noastră, de acum trebuie să ne fim înşine stăpîni pe soarta noastră şi să nu ne mai uităm la ce spun ei. Căci ştim bine că nu pentru binele nostru vorbesc, ci pentru al lor.

Lucrînd în bună înţelegere, cei strînşi în jurul acestei gazete nădăjduiesc că vor izbuti să închege o luptă sistematică în vederea ajungerii marelui scop, fără de care neamul nostru nu poate avea nici un viitor...

În această credinţă, ei adresează prin aceasta tuturor românilor — şi deocamdată mai ales celor din Basarabia, în mijlocul cărora se desfăşoară propaganda — ca să se străbată de însemnătatea acestor vremuri unice în felul lor şi să facă tot ce este omeneşte cu putinţă pentru înfăptuirea scopului celui mare. Fiecare să-şi dea seama că mîntuirea noastră este numai într-o Românie a tuturor românilor.

Pentru înfăptuirea acestei României vom lucra, pentru înfăptuirea ei vom trăi, pentru înfăptuirea ei vom muri dacă va fi nevoie". Manifestul era semnat de 9 ardeleni, 4 bucovineni, 4 basarabeni, 4 regăţeni, 2 macedoneni şi un român din Valea Timocului. Şi tot în acest număr al ziarului George Tofan publica un articol sugestiv intitulat **Înapoi la sînul mamei**. De altfel, el a continuat să colaboreze aici cu mai multe articole, punînd în ele suflet şi talent pentru răspîndirea ideilor unioniste.

Desigur, înfăptuirea actului istoric de la 27 Martie 1918 este rezultatul luptei patrioţilor basarabeni. Dar tot atît de adevărat este şi faptul că, prin ceea ce au întreprins timp de aproape un an, intelectualii bucovineni, împreună cu fraţii lor din Regat şi Transilvania, şi-au adus partea lor de contribuţie în acest sens. Astfel s-a scris una dintre paginile cele mai semnificative de solidaritate românească într-un moment crucial al istoriei noastre.

NOTE

[1] Ion Nistor, **Istoria Basarabiei**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 275.

[2] **Idem**, p. 271.

[3] Cf. *"Literatura şi arta"*, nr. 2 din 11 ianuarie 1990, p. 8.

[4] Cf. Onisifor Ghibu, **Pe baricadele vieţii**, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p.198.

[5] **Idem**, p. 247.

[6] George Tofan, **Transnistrenii**, Calendarul "Glasul Bucovinei" pe anul 1920, Cernăuţi, p. 23—24.

Gr. FILITI

STATELE UNITE, ROMÂNIA ŞI PROBLEMA BASARABIEI ÎN 1918—1919*

La 3 ianuarie 1918, Edgar Grant Sisson, trimisul special al preşedintelui Statelor Unite pe lîngă Sovietul Comisarilor Poporului din Petrograd şi membru al Comitetului de Informaţie Publică adresează lui Thomas Woodrow Wilson o lungă telegramă invitîndu-l să facă de urgenţă o declaraţie solemnă enunţînd condiţiile unei păci democratice, "în termeni calculaţi în vederea propagandei în Rusia şi în Germania".

Imediat după primirea cablogramei, Wilson începu să studieze răspunsul şi la 8 ianuarie publică un program de pace în 14 puncte sub forma unui "Mesaj". Primele articole stabilesc cîteva principii generale: condamnarea diplomaţiei secrete, atenuarea barierelor economice, reducerea armamentelor, voinţa de a asigura absoluta libertate a navigaţiei maritime, dorinţa de a ajunge la un aranjament al litigiilor teritoriale pe baza principiului naţionalităţilor, crearea unei Societăţi a Naţiunilor, care va da tuturor Statelor, mari şi mici, "garanţii mutuale de independenţă politică şi de integritate teritorială".

În România, declaraţia Preşedintelui Wilson este diferit interpretată de oamenii politici. Unii o găsesc insuficientă şi cer lămuriri.

Reprezentantul Statelor Unite în România, Charles Vopicka, încearcă să obţină din partea guvernului său declaraţiuni mai explicite asupra drepturilor Românilor în Transilvania. Principiul naţionalităţilor va avea o aplicaţie şi în Basarabia.

Către mijlocul lui ianuarie 1918, bolşevicii lansează o ofensivă în Basarabia pe care o ocupă în mare parte. Atît aliaţii, cît şi austro-germanii erau opuşi acestei manevre.

Atunci, cu acordul scris al primilor şi tacit al celorlalţi, patru divizii române de rezervă intră succesiv în Basarabia, izgonind pe bolşevici.

Vopicka, împreună cu ceilalţi miniştri aliaţi semnează o scrisoare de garanţie: "Nu e vorba decît de o măsură pur militară, căci unicul ei obiectiv este de a garanta funcţionarea normală a serviciilor frontului rusoromân, în conformitate cu uzanţele stabilite în ţările beligerante. Aceasta nu poate afecta nicicum politica actuală sau viitoare a Basarabiei".

Urmare firească a securităţii recîştigate, la Chişinău, Sfatul Ţării proclamă independenţa tinerei Republici Federative Autonome Moldoveneşti (5.2.1918).

La Washington, reprezentanţii francez şi englez încearcă în zadar să producă o nuanţare a poziţiei americane faţă de Europa centrală şi orientală. Wilson va declara "asociaţilor" săi că nu se crede obligat să subscrie la ţelurile de război ale Aliaţilor.

Dar răspunsul cancelarului german Hertling şi al ministrului de externe austriac Czernin la mesajul celor 14 puncte sînt atît de puţin satisfăcătoare încît preşedintele Wilson, după ce consultă eminenţa sa cenuşie, "colonelul" texan Edward Mandell House, exprimă în faţa Congresului o formulă simplă care trebuia să cuprindă toate principiile generale ale unei noi orînduiri: "Orice înţelegere (internaţională) trebuie să fie inspirată de principiul justiţiei" (11.2.1918).

Din punct de vedere militar se pune în Moldova problema "triunghiului morţii", adică a rezistenţei desperate, care, după cum îi explică generalul Averescu lui Vopicka, poate dura chiar două luni, sau a retragerii armatei române prin sudul Rusiei spre Persia sau Mesopotamia, irealizabilă din cauza opoziţiei bolşevice.

Cum Republica populară ucraineană se şi dăduse pe mîna germanilor prin "pacea pîinii" (Brotfrieden) semnată la 2 februarie, toţi factorii

* Articolul este reprodus din revista "România" nr. 98, anul XIII, martie—aprilie 1968, New York.

politici de la Iași, aliați și români, înțeleg că dacă Sovietul Comisarilor Poporului de la Petrograd se decide pentru "pace cu orice preț", armatei române nu-i mai rămîne nici o șansă.

Astfel România este obligată să abordeze preliminariile păcii de la Buftea, care lasă România în unghiul mort între cei doi beligeranți. Rusia sovietelor semnează pacea separată la Brest—Litowsk la 3 martie 1918.

Nemiloasele tratate încheiate sau prevăzute de Germania și Austro-Ungaria cu Rusia și cu România dezvăluiră americanilor ideile care ar fi inspirat Puterile Centrale în caz de pace victorioasă. House petrecu atunci o săptămînă la Casa Albă cu Wilson pentru a prepara un nou discurs, care fu pronunțat la 6 aprilie 1918. Referindu-se la anumite făgăduieli de moderație făcute de austro-germani și la tratamentul impus Rusiei și României, Wilson declara: "Reala lor înțelegere a propriilor lor concepții de dreptate și de lealitate s-a manifestat. Promisiunile lor "leale" sunt uitate. Accept sfidarea. Pentru noi nu există decît un singur răspuns posibil, forță, forță cea mai hotărîtă, forță fără limită, nemărginită". În loc de cei 480.000 de soldați promiși — care n-ar fi putut poate smulge victoria — Wilson va trimite în Europa în următoarele patru luni un milion de soldați, cu rezultatul cunoscut.

Preliminariile păcii cu Germania lasă România în unghiul mort între cei doi beligeranți. În timp ce Guvernele Aliate ar fi putut avea încredere în prietenia unui Brătianu sau în neutralitatea lui Averescu, noul președinte al Consiliului, Marghiloman, germanofil notoriu, dă impresia că face jocul Puterilor Centrale, în realitate pentru a obține cele mai bune condiții de pace.

E bine însă să precizăm că, în afară de cei pe care el a încercat să-i facă răspunzători de sfîrșitul lamentabil al campaniei din 1916, nimeni nu a negat lui Marghiloman meritul de a-și fi servit cu onoare patria. Chiar Vopicka îi va mulțumi foarte des pentru a fi scăpat cetățeni și protejați americani pe care îi salvează din închisorile Kommandaturii.

Modificarea completă a liniilor de forță în Europa orientală, în urma semnării păcii de la Brest-Litowsk, permit lui Marghiloman să revadă în întregime poziția României față de Basarabia independentă, ocupată de trupele române, care în urma unei înțelegeri condiționale cu autoritățile revoluționare din Odessa (Rumcerod), trebuia s-o părăsească în termen de două luni. Dar pe de o parte condițiile nu sînt îndeplinite de bolșevici și pe de alta, locul lăsat liber de români n-ar mai fi putut fi ocupat decît de austro-germani, care separau complet Basarabia de Rusia sovietică, în urma ocupării Ucrainei pînă la Rostov.

Astfel, cînd Marghiloman este solicitat de membrii Directoratului Republicii moldovenești și ai Consiliilor departamentale (Zemstve) să accepte unirea Basarabiei la Patria-mamă, el va obține atît acceptarea acestui act de către austrieci (Czernin) și germani (Von Kühlmann), cît și de către aliați (Saint-Aulaire, Baclay, Fasciotti și Vopicka).

Sfatul Țării votează unirea cu România (9.4.1918—27.3.1918, stil vechi) și la 12 aprilie delegații basarabeni sosesc la Iași pentru a prezenta regelui și Parlamentului actul unirii.

La Washington, informat, Lahovary descrie lui Lansing atmosfera de entuziasm în care s-a petrecut acest mare act (20.4.1918, State Department Files).

Or, propaganda germană și austriacă exploatează evenimentul, proclamînd că România cîștigă în Basarabia mai mult decît cedase Puterilor Centrale. Ținut la curent de românii de la Paris, ambasadorul american în Franța, William Graves Sharp, semnalează lui Lansing manevra (13.4.1918, Foreign relations 1918, Russia, II, 719), Vopicka confirmă faptul (18.4.1918, ibidem, 720).

Propaganda austriacă zvonește mai departe că Statele Unite ar fi lăsat mînă liberă Austriei în Balcani.

Marghiloman profită imediat de acest zvon pentru a răspunde acelor care îl acuză că rupea punțile cu aliații. La rîndul lor, miniștrii aliați din Iași (care încurajaseră pe basarabeni să facă unirea) intervin prin Paris pe lîngă Departamentul de Stat pentru a se dezminți zvonul lansat de austrieci.

În două scrisori separate către

Wilson, Lansing prezintă chestiunea basarabeană şi afirmaţiile mincinoase ale propagandei vieneze (27.4.1918, State Dep. Files). În ce priveşte reunirea Basarabiei la Patria-mamă, Lansing propune să informeze guvernul român că Statele Unite "vor recunoaşte pentru totdeauna orice înţelegere obţinută în acord cu voinţa diferitelor popoare" (Proiect de scrisoare către Lahovary, St. Dep. Files). Indignat de zvonurile lansate de austrieci, Lansing cere ca ele să fie dezminţite, fiind "complet false şi lipsite de bază". Trebuia de asemenea să se profite de ocazie pentru a-i mustra pe austrieci, uitători de principiul naţionalităţilor, literă de Evanghelie pentru americani.

În proiectul de telegramă pentru Vopicka, Lansing scrie: "Guvernul Statelor Unite nu s-a alăturat şi nu se va alătura unei politici care neagă drepturile naţiunilor mici şi care recunoaşte Austriei o supremaţie pe care nu trebuie şi nici nu poate să o posede. Statele Unite au intrat în război pentru că nu puteau accepta ideea de supremaţie a celor puternici asupra celor slabi şi ... pentru a menţine întreagă suveranitatea micilor naţiuni pe care marile naţiuni încearcă să le subordoneze şi să le controleze" (27.4.1918, ibidem).

Preşedintele examină cele două chestiuni la 1 Mai 1918 şi constată că este "de dorit şi în întregime justificabil" să aducă o dezminţire categorică zvonului privitor la "mîna liberă" lăsată Austriei în Balcani. Şi într-adevăr, dezminţirea categorică este telegrafiată lui Vopicka, cu instrucţiuni pentru a i se da publicitatea cuvenită (3.5.1918, Foreign Relations, 1918, Suppl. 1.1.770 sq.).

În schimb, în ce priveşte oportunitatea aprobării unirii Basarabiei cu România, preşedintele Wilson este mult mai evaziv. "Înainte de a aproba mesajul alăturat", scria el lui Lansing, "aş dori mult să ştiu dacă unirea aceasta vom dori să o apărăm şi să o aprobăm în orice caz?" (State Dep. Files).

Pentru a realiza unirea, procedura democratică, cu vot majoritar al unei Adunări naţionale, a fost respectată. Totuşi, cu toate că Adunarea avea pentru ea continuitatea legitimităţii (guvern ţarist — guvern provizoriu — republica autonomă federativă — republica independentă — unirea cu România), era greu de verificat, în mai 1918, dacă ea reprezenta nu numai doleanţele populaţiei româneşti, dar şi ale minorităţilor ucrainene şi evreieşti, cu puternică influenţă politică prin conaţionalii lor emigraţi în Statele Unite.

Pacea semnată la Bucureşti la 7 mai 1918 cu Puterile Centrale şi pe care Regele Ferdinand refuză să o ratifice, este pe larg comentată de Vopicka într-un raport către Lansing (14.5.1918, For. Rel. 1918, Suppl. 1,1,771 sq.). "New York Times" (9.1.1918) "preparase" opinia publică americană.

Marghiloman, deşi conservator, menţinuse promisiunea făcută de Rege în primăvara anului 1917 ţăranilor foşti combatanţi de a le distribui pămînt şi acordase basarabenilor recunoaşterea distribuirii revoluţionare operate înainte de unirea la Patria-mamă. Elementele social-democrate române, ca Stere de exemplu, care în acea vreme erau filogermane (Marx şi Engels erau germani) şi antiruse, colaborează de altfel cu regimul Marghiloman, care, cedînd presiunii germane, acordase şi naturalizarea minoritarilor confesionali, cerută încă de Bismarck prin tratatul de la Berlin (art. VII) din 1878 şi foarte incomplet realizată.

Toate aceste înfăptuiri ale guvernului român sub ocupaţia germană împiedică orice critică la Washington şi New York, unde tragedia poporului român, prins între tăvălugul militar german şi vîrtejul mistuitor al revoluţiei ruse, este bine cunoscută.

În aceste condiţii, orice posibilitate de colaborare politică sau militară cu Puterile Centrale, temută de aliaţi, fiind exclusă, românii se închid într-o reprobatoare aşteptare a slăbirii tensiunii germane.

Articolul senatorului Henry Cabot Lodge din Massachusetts, reprezentant special şi unul din principalii susţinători politici ai preşedintelui Wilson, care trecea în revistă toate naţiunile europene descriindu-le viitorul, fără a menţiona România, e criticat cu tristeţe de presa românească (12.9.1918). Cu atît mai mult, cu cît Departamentul de Stat amînase

examenul chestiunii unificării naţionale a României pînă la sfîrşitul războiului în timp ce recunoştea cererile celorlalte popoare supuse Austro-Ungariei, încurajînd eforturile lor de eliberare şi de unificare.

La anumite avansuri de pace ale monarhiei austro-ungare, Wilson va răspunde cu un ton mult mai calm decît cel întrebuinţat într-o notă adresată simultan Germaniei. La Iaşi şi la Bucureşti efectul produs e mai dăunător decît persistenta tăcere a aliaţilor privitor la intenţiile lor faţă de România.

Vopicka trimite rapoarte la Washington arătînd sacrificiile imense făcute de România şi susţinînd drepturile românilor asupra Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei.

Vopicka nu vorbeşte încă de Basarabia. Pe de o parte, această provincie era deja alipită de România, care în acea vreme dispunea acolo de destule forţe de apărare, chiar după o eventuală retragere a germanilor din Ucraina. Pe de alta, el nu-şi făcuse o părere proprie, printr-o călătorie dincolo de Prut, mişcările miniştrilor aliaţi fiind limitate.

În urma unor repetate plîngeri depuse la legaţia americană şi invitat fiind la festivitatea aniversării creării Sfatului Ţării, Vopicka, întovărăşit de ataşatul militar american, colonelul Yates, pleacă la Chişinău, unde generalul Văitoianu, guvernatorul Basarabiei, le uşurează contactele cu toţi opoziţioniştii la unirea cu Patria-mamă: mari proprietari ruşi, care se plîng că li s-au luat moşiile, intelectuali minoritari care se tem că nu vor putea fi integraţi în noul stat român, cîţiva evrei terorizaţi de frica pogromurilor, şi chiar cîţiva ţărani moldoveni, cărora bolşevicii le spun că li se vor relua ţarinile prea repede expropriate.

"Excelentul" Vopicka (cum scria Saint-Aulaire) judecă repede. Îşi dă seama că pe acest pămînt eminamente moldovenesc se înfruntă o naţiune europeană şi bolşevismul asiatic. Constată că în Basarabia domneşte libertatea de expresie şi cei care se plîng de inconvenientele prezenţei armatei române nu vor să înţeleagă că soldaţii români îi apără de un sistem în care pot pierde nu o parte din avere, dar chiar şi viaţa.

La întoarcerea sa la Iaşi, către 5 noiembrie, Vopicka află că ziarele din Chişinău au publicat o declaraţie pe care ar fi făcut-o, afirmînd că preşedintele Wilson a adoptat promisiunile Antantei. Furios, dă imediat o dezminţire, pentru a primi a doua zi de la Washington confirmarea ştirii publicate la Chişinău.

În faţa legaţiei americane se strînge lumea cu muzică şi aclamă pe preşedintele şi pe ministrul Statelor Unite. Numele lui Wilson fu dat la numeroase străzi, bulevarde şi chiar la copii pe tot întinsul ţării.

Românii ardeleni din America au depus în acel moment o preţioasă activitate în favoarea recunoaşterii întregirii României. Zbuciumul acestor patrioţi merită să fie descris cu altă ocazie. Să reamintim doar că ardelenii n-au uitat niciodată Basarabia, unde Legiunea transilvăneană formată la Kiev din prizonieri ardeleni din armata austro-ungară avusese acţiuni de mare curaj.

Trupele franceze de la Salonic traversează Bulgaria. La 9 noiembrie 1918, România reintră în război. Regele Ferdinand trimite în aceeaşi seară o telegramă preşedintelui Wilson: "În aceeaşi clipă în care am primit minunatul mesaj al guvernului american privitor la România şi la poporul român, am fost informaţi de sosirea trupelor aliate la Dunăre. Astfel, după lungi şi nemaiauzite suferinţe şi umilinţe, suntem din nou în stare să intrăm în acţiune."

"Poporul român a luat din nou armele în mîini şi cu sprijinul aliaţilor săi credincioşi priveşte înainte pentru a realiza idealul său naţional."

"În aceste momente, gîndurile noastre recunoscătoare se îndreaptă către Statele Unite ale Americii, care au intrat în război pentru cauza umanităţii şi a dreptăţii tuturor naţiunilor."

Armatele române intră în Bucovina şi Transilvania, astfel că luna decembrie 1918 găseşte Ţara parţial reîntregită şi în plină reorganizare administrativă.

Către mijlocul lunii, prepararea şi promulgarea legilor sociale de către guvernul român provoacă neliniştea duşmanilor albi şi roşii. Adversarii se manifestă pe căi lăturalnice: Vopicka primeşte de la Washington o tele-

gramă dîndu-i instrucţiuni pentru a verifica un raport care prevedea un pogrom contra evreilor din Basarabia. Imediat, ministrul american trimise doi "bărbaţi de încredere" pentru a face cercetări, dar aceştia nu găsesc nici un indiciu de tulburări. Nebazîndu-se doar pe acest raport, Vopicka supuse toată afacerea regelui Ferdinand, care îi afirmă că evreii basarabeni n-au de ce să se teamă şi că vor fi luate toate măsurile de precauţiune şi de protecţie. Vopicka, şi mai tîrziu guvernul american, se declară mulţumiţi şi, în adevăr, niciodată n-au avut loc în Basarabia tulburări antisemite provocate de români.

La Conferinţa Păcii, la cererea lui Lloyd George, Consiliul Suprem al aliaţilor decide crearea unei comisii compusă din cîte doi membri pentru fiecare din cele patru Mari Puteri, care să examineze problemele teritoriale iugoslave şi româneşti (1.2.1919).

Comisia se reuneşte la 22 Februarie 1919 pentru a asculta expozeul primului ministru român Ion I. C. Brătianu care este intransigent, mai cu seamă în privinţa Basarabiei. Brătianu arată că românii reprezintă o majoritate necontestată de două treimi din populaţia provinciei. Restul aparţine, fără a mai vorbi de evrei, grupurilor germane şi bulgare colonizate recent în sudul Basarabiei şi elementului rutean în nord, a cărui prezenţă se datoreşte unui fenomen de interpenetraţie. Şeful delegaţiei române reamintea că 500.000 de români se află dincolo de Nistru şi concludea: "Noi nu putem concepe existenţa poporului român fără Nistru, cum nu putem să o concepem fără Dunăre sau Tisa, pentru a ne separa de elementul slav.... Basarabia reprezintă pentru noi poarta casei noastre — în mîna altora poate să ne primejduiască existenţa."

Comisia se reuneşte din nou la 3 martie 1919. Delegatul francez Laroche cere ca ceilalţi reprezentanţi să-şi exprime părerile. Profesorul american Day, cu toate că cunoştea perfect chestiunea, ca şi ceilalţi membri americani, remarcabil pregătiţi şi informaţi prin "anchetele" colonelului House, declară că problema basarabeană nu interesează în mod particular Statele Unite şi că, în consecinţă, delegaţia americană preferă să-şi rezerve opinia.

La sfîrşitul discuţiilor Laroche propune comisiei să formuleze raportul său astfel: "Comisia, luînd în consideraţie aspiraţiile generale ale Basarabiei, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, din punct de vedere geografic şi etnic, cît şi argumentele istorice şi economice, se pronunţă pentru realipirea Basarabiei de România. Această realipire se va face sub o formă care va ocroti interesele generale ale Basarabiei şi drepturile minorităţilor din punct de vedere cultural".

"Comisia, care nu poate ignora că Basarabia a fost de două ori răpită României de către Rusia, va evita totuşi, din consideraţie pentru această Putere, să precizeze acest argument de ordin istoric. Întrebuinţînd cuvîntul "realipire", care nu implică nici anexiune, nici unire completă, se va lăsa loc pentru un fel de autonomie sau orice fel de alt regim."

În numele delegaţiei americane, profesorul Day acceptă formula, la care subscriu de asemenea şi reprezentanţii englez şi italian.

Cititorul atent se poate întreba: în baza cărui principiu a fost atunci cedată Basarabia Rusiei Sovietice în februarie 1947?

Desigur, nu în baza principiului naţionalităţilor, căci statisticile sovietice actuale recunosc că moldovenii români întrunesc tot două treimi din totalul populaţiei, fără a mai vorbi de deportaţii dintre Crimeea şi Kazahstan, nici de românii de peste Nistru.

Justiţie? Nu, pentru că Rusia sovietică, aliată cu Germania naţional-socialistă, a anexat Basarabia şi Bucovina de Nord în iunie 1940, în pofida tuturor tratatelor de neagresiune semnate cu România şi cu Statele Unite.

Interesele superioare ale Statelor Unite?

Dar atunci să nu mai vorbim de justiţie, umanitate, libertate, de drepturile omului, ci doar de "forţă, forţa cea mai hotărîtă, forţa fără limită, nemărginită".

E timpul ca Statele Unite să renunţe la echivoc şi să ceară aplicarea justelor principii pe care ele însele le-au proclamat.

Iurie COLESNIC
Chişinău

NUMAI ÎN CALENDAR TOATE ZILELE SUNT LA FEL

Istoria are un sistem de "selecţie" mai puţin obişnuit, propunîndu-ne pentru memorare cifre cu totul deosebite: dacă epoca roşie, comunistă serba zilele de la început de lună — 1, 2, 7, 9, pentru perioada interbelică au fost alese cifrele 10, 24, 27.

La 27 martie 1918 Sfatul Ţării adoptă declaraţia Unirii Basarabiei cu România, mai tîrziu, la 27 noiembrie 1918, au fost anulate toate condiţiile Unirii, cifra 27 căpătînd valoare simbolică de sărbătoare naţională.

Apoi au venit alte vremi şi pomenirea cu voce tare a acestei zile a devenit periculoasă şi posibilă numai în gînd, deşi faptele, odată derulate, nu le mai poate şterge nimeni, nici chiar cu buretele morţii.

27 martie a fost o zi care a schimbat destinul unui popor, al unei ţări, declanşînd procesul unirii Bucovinei şi Ardealului şi adunînd, la 1 decembrie 1918, toată suflarea românească liberă pe Cîmpia Libertăţii din Alba-Iulia...

Spre această zi s-a mers greu şi îndelung. Mişcarea naţională s-a conturat distinct la începutul secolului XX prin personalităţile ei proeminente: Zamfir Arbore, Constantin Stere, Ion Pelivan, Emanuil Gavriliţă ş.a. Ei au contribuit la fondarea primei publicaţii periodice româneşti **Basarabia**, au antrenat în munca de conştientizare a populaţiei băştinaşe generaţiile mai tinere, obţinîndu-se afluxul de forţe atît de necesare oricărei mişcări de eliberare naţională. Pe de altă parte, conjunctura istorică a permis ca terenul să fie fertilizat de revoluţiile democratice care au zdruncinat imperiul ţarist, mărind astfel şansele unei victorii.

Istoriografia sovietică a procedat în stil tradiţional, reducînd la tăcere faptele acestor înaintaşi, trecîndu-i fără ezitare pe listele negre ale duşmanilor poporului. Totodată s-a exagerat nespus de mult în aprecierea rolului bolşevicilor în Basarabia, creîndu-se iluzia că, dacă n-ar fi existat Sfatul Ţării, aici s-ar fi instaurat fără dificultăţi puterea sovietică. Aceste iluzii se bazau mai mult pe dorinţa de a explica cursul de mai tîrziu al istoriei (mai ales în perioada de după 1940, timp în care avea să se schimbe destinul acestui ţinut) şi nicidecum pe realitatea obiectivă.

Bolşevicii n-au avut rădăcini în Basarabia. Documentele atestă o intensă activitate a lor doar în unităţile militare ruseşti venite de pe front şi contaminate de virusul anarhiei. Ne confruntăm cu modelul clasic comunist — exportul revoluţiei, mişcarea revoluţionară fiind confundată de fapt cu mişcarea anarhistă. Puteau oare ţăranii basarabeni — apolitici, fără tradiţii revoluţionare — deveni revoluţionari convinşi peste noapte? Acţiunile lor de devastare a moşiilor, de ardere a cărţilor, de tăiere a pădurilor sunt mai degrabă acte de violenţă şi nicidecum dovadă a unei conştiinţe revoluţionare.

La acest capitol se înscrie şi adresa semnată de generalul Artur Văitoianu către preşedintele Sfatului Ţării cu rugămintea de a convoca deputaţii pentru data de 25.XI.1918.

DOI PREŞEDINŢI ŞI O SCRISOARE SECRETĂ

O scrisoare confidenţială, adresată de către ministrul Ion Inculeţ lui Pan. Halippa (originalul se păstrează în dosarul nr.6253, vol.II, p.182—183 — A.M.S.N.), datată cu 19 februarie 1920, argumentează cele spuse mai sus. Basarabia, ameninţată de valul de foc al Armatei Roşii, stîrneşte îngrijorarea ministrului, îl obligă să caute soluţiile cele mai radicale, doar să stăvilească cumva marele pericol:

"Dragă Halippa! Am primit scrisoarea ta. Într-adevăr, şedinţa cu

Vasile Stroescu a fost, cum povestesc, penibilă. Eu n-am asistat. Pe mine m-au chemat să dau răspuns. Acum se aşteaptă încă o interpelare în chestiunea Basarabiei. Atunci voi vorbi, şi pe baza materialelor trimise de tine, voi lămuri pe deplin situaţia Basarabiei.

Sunt chestiuni foarte importante şi grave la ordinea zilei:

I. Schimbarea Guvernului. *Cu toată probabilitatea, guvernul actual va cădea în timpul cel mai scurt. General Rîşcanu şi Bonţescu şi-au dat demisia. Va veni la putere, iarăşi cu toată probabilitatea, Guvernul General Averescu. Spre nenorocire, eu am căzut bolnav de trei zile. Stau în pat şi nu pot desfăşura toată activitatea, care ar fi necesară pentru moment. Dar totuşi fac tot posibilul, şi cred că vom ieşi bine. Rîşcanu şi Bonţescu şi-au dat demisia pe motiv că guvernul actual este incapabil să conducă ţara spre bine, fiind compus din persoane fără experienţă şi de diferite vederi şi convingeri. Şi eu nu sunt departe de adevăr. Criza, probabil, se va rezolva chiar mîine. Eu sunt în curent despre toate ce se face, avînd oarecare influenţă asupra acelora ce se face. Sper că vom ieşi bine.*

II. Chestiunea bolşevicilor. *Este, cum se vede, foarte gravă. Ei se apropie de Nistru şi noi nu le cunoaştem intenţiile. Fiindcă aproape toate statele au început tratativele cu bolşevicii, cred că ar fi bine şi noi, cel puţin, să luăm contact cu dînşii. Se spune că la Londra Loyd George chiar l-a sfătuit pe Vaida să intrăm în tratative cu bolşevicii, şi să obţinem şi de la dînşii recunoaşterea Basarabiei. Se mai spune că Vaida a şi trimis pe cineva să se întîlnească cu Litvinov la Copenhaga. Oficial, însă, în tot cazul, nu s-a făcut încă nimica.*

Părerea mea este că trebuie să încercăm să luăm contact cu dînşii. Guvernul vrea să urmeze politica aliaţilor în chestiunea aceasta. Dar noi trebuie să ne pregătim la orice ocazie. De aceea trimite pe 2—3 oameni de încredere în Rusia ca să ajungă la Lenin şi Trozky, să ia contact cu dînşii, propunîndu-le să fie intermediari între Guvernul Bolşevic şi Guvernul Român pentru reluarea, deocamdată, cel puţin, a raporturilor economice. Pentru că, vezi tu, bolşevicii, făcînd pacea pretutindeni şi eliberînd forţele, le vor întoarce toate în contra noastră şi atunci va fi mai greu de stat de vorbă. Chibzuiţi şi voi ideea aceasta şi aduceţi-o la îndeplinire pe o cale sau alta. Dar toate acestea faceţi-le ***cu cel mai mare secret****. (Subl. în original —* ***Iu.C.****)*

Toate celelalte sunt de mai mică importanţă şi îţi voi comunica după rezolvarea crizei. Vaida nu se mai ştie cînd va veni. Asemenea şi Pelivan.

Toate cele bune. Salutări lui Niţă.

Semnat: *Inculeţ*".

EXPLICAŢII NECESARE

Unirea s-a făcut ţinîndu-se cont, în primul rînd, de:

a) Situaţia internă cu nuanţele specifice timpului, pericolul anarhizării totale şi lunecarea spre bolşevismul extremist ce nu cadra cu democraţia.

b) Situaţia externă, cînd deteriorarea relaţiilor cu administraţia centrală făcea imposibilă dirijarea provinciei din palatele Petrogradului. Şi, evident, proporţia se respecta. Pe măsură ce scădea autoritatea şi influenţa centrului, creştea impetuos necesitatea luării puterii de către o administraţie locală la periferie.

Un alt moment foarte important, în situaţia imprevizibilă ce se derula în Basarabia, era faptul că nimeni nu mai conta la modul serios pe faptul recunoaşterii internaţionale a mişcării de dezlipire a ţinutului de la imperiul rus, deşi aceasta nu poate justifica o realitate ce a rezultat din raporturile politice ale vremii. Marile puteri aveau reprezentanţi consulari la Chişinău şi la Iaşi, se încerca o racordare la noua situaţie internaţională. Tragedia din vara anului 1940 şi evenimentele ulterioare au demonstrat cu prisosinţă că aceste accente au fost schiţate prea sfios, neîndemînatic, neconvingător.

Recunoaşterea juridică internaţională a existenţei Republicii Populare Moldoveneşti, sau, cum i s-a mai zis în scurta sa existenţă, Republica Democratică Moldove-

nească, Republica Independentă Moldovenească (în primul rînd, faţă de Rusia Sovietică) ar fi simplificat multe dintre problemele care au apărut mai tîrziu, inclusiv cea de recunoaştere a legalităţii actului unirii Basarabiei cu România. O dovadă elocventă în acest sens o constituie chiar corespondenţa secretă între cei doi foşti preşedinţi ai Sfatului Ţării — Ion Inculeţ şi Pan. Halippa.

Basarabeanul priveşte problema unirii printr-o optică specială.

Ruşii, în lupta pentru acest teritoriu, au făcut uz de argumente nesigure, dar, de fiecare dată, bine sprijinite cu ţeava armei.

Rusia Sovietică, cu o consecvenţă uimitoare, nu a dorit să recunoască actul Unirii, declarînd şi demonstrînd prin toate mijloacele posibile că, de fapt, Sfatul Ţării nici n-a existat.

România a încercat să facă ordine în Basarabia fără să ţină cont prea mult de părerea basarabenilor. Au urmat încercări disperate de a demonstra nişte evidenţe (lucru deosebit de dificil, mai ales în cazul în care nimeni nu vrea să te asculte), tema Unirii Basarabiei fiind pe primele locuri în agenda de lucru a diplomaţiei române.

Soarta Basarabiei nu trebuie să depindă de dispoziţia marilor capitale, ci numai de vrerea basarabeanului, căci numai el se face responsabil de propriul său trecut, prezent şi viitor. Cunoaşterea acestor adevăruri ne-ar scuti (în viitor) de repetarea greşelilor anterioare.

Politicienii zilei nu şi-au imaginat că marea bătălie a conştiinţelor eliberate de revoluţie şi îndreptate spre un ideal social mai nobil pînă la urmă se va orienta spre o mişcare naţională, în pofida oricăror promisiuni în plan social. Anii de oprimare ţaristă n-au trecut fără urme. Alexandru K. Schmidt, primarul Chişinăului în 1917 şi unul dintre liderii socialiştilor-revoluţionari, a declarat fără echivoc în şedinţa din 17. XI. 1917:

"Cine spune că în Basarabia nu va fi luptă naţională sau minţesc, sau se automăgulesc. Lupta va fi necruţătoare" (I. Levit. **Dvijenie za avtonomiiu Moldavskoi Respubliki. 1917**. — Chişinău, 1997.) Descifrarea acestei teze este destul de simplă: majoritatea rusofonă, care exploata întreaga gamă de posibilităţi politice şi sociale s-a pomenit peste noapte minoritate naţională. Abia se puneau bazele Sfatului Ţării, iar liderii politici ai minoritarilor băteau deja alarma. Îi speria un parlament cu o majoritate moldovenească şi mai ales gîndul că nu tot ce vor dori ei va găsi sprijinul majorităţii, ceea ce echivala cu terminarea dictatului şovin. De aici şi recunoaşterea Sfatului Ţării ca organ provizoriu de conducere a Basarabiei. Păstrarea puterii în mîinile organelor centrale, a Adunării Constituante ruse, a Guvernului Provizoriu, a Republicii Federative Ruse, în mîinile oricui, chiar şi ale bolşevicilor — dar care să garanteze conservarea drepturilor minorităţii rusofone asupra majorităţii băştinaşe — devenise un imperativ al timpului. Ca un ecou al acelor timpuri este momentul anilor 1989—1992, cînd schimbarea opticii politice şi a accentului naţional a declanşat un conflict deschis cu populaţia rusofonă.

Recunoaşterea necesităţii creării Sfatului Ţării era catalizată atît de bolşevizarea excesivă a armatei, cît şi de recunoaşterea treptată a lui V. Lenin drept conducător de stat, deşi acesta venise la putere în urma unei adevărate lovituri de stat. Ion Inculeţ declarase în acea vreme:

"Noi nu ne-am fi grăbit, dacă nu erau bolşevicii" (din cartea lui P. Cazacu **Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812—1918.** — Iaşi, f. a.).

O altă temă puţin studiată o constituie relaţiile Sfatului Ţării cu vecinii — Ucraina, România, cu alte ţări – Rusia, Polonia, Franţa, Anglia, Italia, Germania, S.U.A. ş.a. Din împletirea mai multor interese, s-a ţesut destinul Basarabiei.

De altfel, consecinţele anului 1918 au fost mult mai îndepărtate în timp şi spaţiu. Dacă, spre exemplu, tentativa Ucrainei de-a alipi Basarabia s-a ciocnit de rezistenţa îndîrjită a Sfatului Ţării, eşuînd în cele din urmă, acest lucru a reuşit perfect în 1940, cînd au fost alipite la Ucraina nu numai judeţele de sud ale Basarabiei, ci şi cele din nord, precum şi o bună bucată din teritoriul României.

Maria PLATON
Iaşi

LITERATURA ROMÂNĂ ŞI UNIREA

Permanenţă a existenţei sale istorice şi năzuinţă multiseculară a poporului, "trupul trebuincios ca sufletul să nu piară", cum atît de fericit l-a definit, Bălcescu, idealul unităţii noastre ca etnic şi stat şi-a afirmat, prin vechimea şi dimensiunea sa eroică, potenţialul semantic şi artistic în devenirea întregului scris literar românesc. Şi a făcut-o nu în virtutea unei supralicitări sentimentale a evenimentelor istorice sau a seducţiei unui istorism de suprafaţă, avid de culoare locală şi de spectacole neobişnuite. Tendinţa de a intra în rezonanţă cu marile evenimente ale istoriei naţionale şi cu aspiraţiile colectivităţii răspunde unui program al conştiinţei scriitorilor români, la care realitatea obiectivă, socială şi politică, deţine o bine marcată preeminenţă asupra celei subiective, făcîndu-i să trăiască, intens, viaţa cetăţii şi să materializeze, într-un anumit stil de atitudine şi de comunicaţie idealurile şi actele fundamentale ale istoriei poporului lor. Asumat conştient în fiinţa subiectivă a scriitorilor a fost şi idealul unităţii naţionale, transformat, datorită densităţii lui semantice, dintr-un subiect literar într-un resort interior fecund, devenind un fel de motiv arhetipal, care, decantat în forme variate, a întreţinut, firesc, un proces de recurenţă artistică în plină **efervescenţă** şi astăzi. Unitatea de conţinut şi de finalitate nu uniformizează producţiile literare. Dezvoltat sub incidenţa unui coeficient de individualitate artistică şi supus necontenit desăvîrşirii, se întinde în timp, efortul scrisului românesc de a reflecta, în numele unei viziuni existenţiale şi al unei conştiinţe patriotice exemplare, un vechi şi înalt ideal naţional. Se înţelege că, în această pornire firească de a fi expresia imediată şi nefalsificată a unei stări de spirit generale, motivul a produs o literatură abundentă şi de calitate inegală. Desigur, nu se poate acorda, la adăpostul obiectivităţii, aceeaşi importanţă tuturor producţiilor scrise. O ierarhie a valorilor trebuie păstrată la orice anchetă de istorie literară. Dar, la criteriul artistic, se cuvine să-l adăugăm, neabătut, pe cel istoric, cu convingerea că, ignorîndu-l, ajungem la judecăţi pripite şi, uneori, nedrepte. Apreciate în perspectivă istorică, operele literare iau, se ştie, o importanţă neaşteptată, modificînd, adesea, ierarhiile fixate. Capodoperele nu vor avea de suferit, sîntem convinşi, de pe urma acestui punct de vedere ce se cuvine adăugat în cercetarea unei literaturi angajate, a cărei încărcătură de semnificaţii nu trebuie nici o clipă să ne scape.

Păstrată vie în fondul conştiinţei de neam şi verificată, mereu, prin comunitatea de origine, de limbă şi cultural-spirituală, ideea unităţii a fost, totuşi, tîrziu concretizată în scris. Unirea ţărilor române sub Mihai Viteazul, la 1600, rămîne cea dintîi demonstraţie a unităţii **reale** a poporului, iar umanistul român Nicolai Olahus este **primul** care susţine, în scris, unitatea de neam, de limbă, de obiceiuri şi de religie. Abia secolul al XVII-lea ne pune la îndemînă o expresie amplă şi închegată a romanităţii şi unităţii românilor prin cărţile scriitorilor religioşi Varlaam şi Dosoftei şi scrierile erudite ale cărturarilor patrioţi Udrişte Năsturel, Miron Costin, D. Cantemir, stolnicul Cantacuzino. Întărit ca adevăr ştiinţific în operele reprezentanţilor şcolii ardelene, prezent în toate revendicările naţionale şi sociale ale secolului al XVIII-lea, idealul unităţii străjuieşte programul "luminilor" româneşti şi-l înnobilează pe cel al romanticilor noştri din primele decenii ale "veacului naţionalităţilor", veacul al XIX-lea. Reconstituirea statului unitar pe vechea vatră strămoşească (pentru că "Dacia a supravieţuit — ea trebuie refăcută" — cum se argumenta în textele vremii) este un deziderat înscris în paginile memoriilor, proiectelor, pamfletelor intelectualilor

militanți, precum Iordache Golescu, Ionică Tăutu, Ienăchiță Văcărescu, Gh. Asachi, Gh. Lazăr. El devine și un factor dinamic și activ al stăruințelor mesianicilor romantici de la "Dacia literară", "Propășirea", "România literară". Întreaga mișcare culturală de la jumătatea secolului trecut are un caracter ofensiv național, iar "românirea" și modernizarea școlii, teatrului, artei, literaturii se întemeiază pe realitatea concretă a comunității de teritoriu, limbă, tradiții, aspirații, singura temelie trainică a cristalizării și definirii ființei naționale și a valorilor ei spirituale distincte.

Politizată activ, ideea unității devine un element dinamic al procesului de conștientizare a maselor și de polarizare a aspirațiilor în timpul revoluției de la 1848, și mai ales, în perioada unionistă, cînd, cu vocația lor de luptători, Kogălniceanu, Bălcescu, Alecsandri, Russo, Negri, Barițiu, Boliac, Andrei Mureșanu devin organizatorii și conducătorii luptei, mînați pe drumul dăruirii de sine de puterea minții și bătăile inimilor generoase. Cum unirea, acest dor cel mai înfocat al lor nu atinge doar registrele profunde ale temperamentelor lor arzătoare, ci și formația lor etică și talentul artistic, scrisul devine un aspect al luptei politice, o întregire a ei. Un scris în ale cărui caracteristici se regăsesc toate dominantele "stilului" de participare la istorie. Versurile gesticulare și expresive din poeziile **Anul 1855, Moldova în 1857** și mereu rostita **Hora Unirii** ale lui V. Alecsandri, lirica poetică a lui A. Mureșanu din **Deșteaptă-te, române**, paginile de proză evocativă ale lui Bălcescu din **Istoria românilor sub Mihai Viteazul**, cele oratorice saturate de literatura infuză, consacrate de Kogălniceanu celuilalt domn al Unirii, Al. I. Cuza, se alătură, complementar, piesele de teatru scrise, tot acum de Alecsandri, Pascaly și Aricescu, jucate, toate, pe "vulcanul unirii". Este o literatură angajată, realizată sub "presiunea" istoriei, care conciliind "ocazia" cu semnificația simbolică a actului de la 1859 — unul din pilonii Marii Uniri din 1918 — a creat, din psihologiile individuale, un suflet colectiv. Judecate în amănuntele lor artizanale multe din producțiile literare scrise în această perioadă unionistă, nu sînt, toate, împliniri ale virtuozității. Multe din ele, mai ales cele aparținînd genului liric, sînt destinate dispariției, după judecata prea severă a unor comentatori. Dar cei mai mulți dintre scriitori au reușit să găsească în ocazional generalul și să rețină semnificațiile adînci ale motivului realizînd și opere generatoare de imagini artistice viabile, dîndu-ne ipostaze reprezentative ale întîlnirii literaturii cu istoria. Să judecăm, așadar, această literatură, să măsurăm, se înțelege această literatură la scara valorii avute la vremea apariției ei, dar s-o prețuim și prin judecata valorică absolută, care o așează, legitim, în perspectiva evoluției întregii literaturi naționale și în stima memoriei posterității.

Cît de covîrșitor poate fi rolul unei literaturi în organizarea conștiinței naționale și la producerea unei solidarități etnice și etice aflăm și de la marele nostru Eminescu, la care rămîne, stăruitoare, în articolele de tinerețe, din "Curierul de Iași" și "Federațiunea", în cele ale maturității sale ideologice și politice din "Timpul", preocuparea de a defini conștiința de sine a românilor în constantele ei deosebitoare și hotărîrea "de a ne ține și mai mult laolaltă și împreună". Ideea unității naționale este un element de bază al concepției sale social-politice și artistice. Acest element nu este un "accident" în gîndirea și scrisul său. Nu este nici "programat" spontan din aspirația romantică legitimă către mituri, sau generat doar de mentalitatea publicistică, limitat, așadar, numai la domeniul **ziaristicii**. Elocvent pentru adîncimea la care vibrează idealul unirii în viziunea poetică și universul tematic rămîne gîndul obsesiv, nutrit încă din anii studiilor vieneze, de a da o mare epopee a genezei și unității poporului român, gînd mereu hrănit și mereu abandonat de-a lungul vieții. Epopeea începuturilor și unității românilor n-a putut-o realiza, dar mulțimea și întinderea în timp a proiectelor (Planul lui Decebal, Decebal-ciclu), abundența aluziilor, imaginilor, metaforelor prezente, difuz, în toată opera sa, ne

reflectă îndeajuns măsura în care acest ideal a polarizat disponibilităţile spirituale ale poetului şi i-a marcat întreaga experienţă literară. Vom spune de aceea că tot ce a lucrat el în calitate de gazetar, de membru al societăţii "Orientul", de preşedinte al societăţii "România Jună", de organizator al serbărilor de la Putna, creator, în poezia sa, al atîtor metafore-simbol dacice, a fost pentru a-i vedea pe români legaţi prin acel "simţămînt subiectiv care-i face pe toţi să se numească membrii aceluiaşi corp". Acel "etern laolaltă şi împreună", cum, cu neîntrecutu-i dar al expresiei, a numit poetul idealul unirii, care-l face pe poporul său să rămînă, prin semnificaţia istorică a destinului lui, în "planu — Eternităţii", a dobîndit, prin el, o perspectivă filozofică şi una înalt axiologică şi politică.

Războiul nostru de neatîrnare, dintre 1877—'78, etapă legitimă a efortului românesc spre realizarea statului naţional unitar, a determinat în mişcarea ideilor şi tendinţelor un curent de ideologie şi sensibilitate pe care, tot literatura, l-a concretizat, cea dintîi, artistic. **Odele ostaşilor români** ale bardului de la Mirceşti, **Cîntecele de vitejie** ale lui Coşbuc, memorabile prin tensiunea lor dramatică, **Schiţele de război** ale sublocotenentului-scriitor Emil Gîrleanu, **Povestirile de război** ale lui Sadoveanu, înnobilate de iubirea de om şi încălzite de sursa inepuizabilă a emoţiei, romanul **În război** al lui D. Zamfirescu, o ipostază veridică a sufletului colectiv al românilor, confruntat cu un mare eveniment regenerator de conştiinţe, sînt o imagine convingătoare a raporturilor de determinare existente între biografia socială şi cea individuală, oferindune, în semnificaţiile lor mereu actuale, o dezbatere pasională a ideii de viaţă şi moarte, de patriotism şi umanitate.

Înţelegerea politică a epocii lor au demonstrat-o scriitorii şi cu prilejul celuilalt mare război al nostru, de reîntregire, care, cu dimensiunea lui dramatică, a marcat profund şi substanţa şi formele de comunicare ale literaturii naţionale. Se scriu, acum, nu opere "problematice", încărcate de reflecţii morale complicate, de mutaţii psihologice surprinzătoare şi de jocuri gratuite ale inteligenţei şi fanteziei. Paginile istoriei masive din anii 1916—1918, circumscrise de date şi însufleţite de personaje reale, n-au îngăduit o desfăşurare prea largă a imaginarului şi o mişcare prea liberă a sugestiei metaforice. Scriitorii raportează faptele la întîmplări concrete, îşi confruntă personajele cu lumea evenimentelor şi cu semnificaţiile lor şi realizează versuri, proză, teatru, ale căror conţinut ideatic şi cod retoric sînt trecute sub regimul lucid şi sever al responsabilităţii civice morale. Aşa fac O. Goga şi Şt. O. Iosif în poeziile lor, modele de simplitate şi echilibrare raţională a afectivităţii, Delavrancea şi Iorga în strălucitoarele lor pagini de elocinţă ca şi autorii romanelor de război Rebreanu, Camil Petrescu, Sadoveanu, Cezar Petrescu, Hortenzia Papadat-Bengescu, romancieri care, prin puterea de înţelegere conflictuală a istoriei şi a realităţilor psihologice, ne-au dăruit în veritabile împliniri de virtuozitate o imagine credincioasă a condiţiei noastre naţionale şi umane. Prin vocaţia epică a acestor scriitori reprezentativi, literatura marii uniri din 1918 şi-a lărgit, mult, sensurile etice şi estetice.

Tuturor acestora li se adaugă, în timp, Tudor Arghezi, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Ileana Mălăncioiu şi mulţi alţi poeţi contemporani, nu-i uităm pe cei din Basarabia şi nordul Bucovinei, care au reluat motivul din unghiul verbului propriu, personalizîndu-l şi împlinind, la un mod superior, funcţia de apoteozare a artei cuvîntului.

Sigur, lista numelor şi titlurilor care pun în lumină înţelesurile intelectuale şi afective ale ideii unităţii noastre este departe de a se încheia. Am selectat, în această retrospectivă, doar cîteva, aparţinînd diverselor vîrste ale scrisului românesc, pentru a ilustra cum o literatură conştientă de rostul ei naţional şi social sacralizează istoria, îi istorizează miturile contemporaneizîndu-i simbolurile. Un adevăr care demonstrează că posibilităţile de valorificare a polivalenţei semantice a istoriei sînt, cu adevărat, inepuizabile în cîmpul artei.

TITU POPESCU — UN DOMN ÎN LITERATURĂ

ÎN TOAMNA anului 1987, la Sibiu, a început să se răspîndească vestea: "Titu Popescu a rămas în străinătate!!"

Da, Titu Popescu a rămas în străinătate la 45 de ani şi spre deosebire de noi, de mulţi dintre noi, ce "am scăpat", "am fugit", "am defectat", "am trădat", el, pur şi simplu, doar a rămas! Acest rămas în străinătate a lui Titu Popescu, îmi creează mie imaginea unui ardelean care, călătorind cu trenul prin viaţă, la un moment dat zice: "No, atît o fost! Io rămîn aici. Bună ziua la tăţi!" Şi dragii lui de ardeleni i-o zis: "Rămîi sănătos".

Frumos! Adică Domnu' Titu Popescu rămîne şi noi, ăştialalţi scăpăm, fugim, defectam, trădăm! Şi asta, pentru că Titu Popescu a visat să rămînă, subliniez: el a visat să rămînă, să fie el liber, să cugete el cum vrea, nu după planul de gîndire al culturnicilor partidului comunist, să facă el estetică literară absolut proprie şi liberă. Să stea el, aşa cum îi place lui, la cafenea sau la restaurantul lui Aurică Popescu, să asculte poveştile amestecate ale amestecaţilor români din Germania, din Europa, din Lume! Apoi să se ducă acasă şi să le scrie, cînd vrea şi ce vrea, fiind numai el cenzorul minţii şi voinţei sale. Şi de sărac ce este să-şi publice gratuit rodul spiritului său în "Curentul" lui Pamfil Şeicaru — Vasile C. Dumitrescu sau la "Săptămîna Münchenează" a lui Ion Dumitru. Să calatorească liber în Lume şi să ne scrie nouă senzaţiile lui de la Florenţa ("Povestiri din Italia" — Carnetele Observator — München, 1993), să ne dezvăluiască lumea europeană, din Spania pînă în Turcia, văzută cînd din afara, cînd din lăuntrul calului troian ("Calul troian", Verlag Radu Barbulescu, 1996). Să omagieze pe cei ce merită şi să nu se atingă de cei ce ar trebui arătaţi cu degetul, criticaţi, acuzaţi şi judecaţi după faptele lor...

DA, UN ESTET visător a rămas la München în 1987.

Au şi doctorii în estetică dreptul lor să rămînă, să viseze. Numai că visurile sunt ca visele; scurte şi rupte de luciditatea gîndirii analitice, deci şi de realitate! Visurile nu asigură existenţa

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

Titu Popescu s-a născut la 1 mai 1942 în comuna Ciprian Porumbescu, jud. Suceava. 1960 — absolveşte Liceul teoretic din ALba-Iulia; 1965 — Facultatea de Filologie a Universităţii "Babeş–Bolyai" din Cluj; 1974 — membru al Uniunii Scriitorilor din România; 1976 — doctor în estetică, Universitatea Bucureşti. În 1987 se stabileşte la München, în Germania. În Ţară a lucrat în presă, în exil – activitate publicistică şi editorială în continuarea celei de acasă.

A editat: ***Mihail Dragomirescu estetician****, Buc., Ed. Minerva, 1973;* ***Idei estetice în scrierile lui Mihai Ralea****, Cluj, Ed. Dacia, 1974;* ***Specificul naţional în doctrinele estetice româneşti****, Cluj, Ed. Dacia, 1977;* ***Necesitatea esteticii****, Timişoara, Ed. Facla, 1979;* ***Cărţi cu ieşire la mare****, Cluj, Ed. Dacia, 1980;* ***Arta ca trăire şi interpretare****, Timişoara, Ed. Facla, 1982;* ***Concepte şi atitudini estetice****, Buc., Ed. Meridiane, 1983;* ***D. Caracostea — un critic modern****, Cluj, Ed. Dacia, 1987;* ***Un an cît o speranţă****, München, Carnetele Observator, 1989 (ed. a II-a, Sibiu, Ed. Transpres, 1992);* ***Radu-Anton Maier****, album, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1989;* ***Poetul Horia Stamatu****, monografie, München, 1993;* ***Povestiri din Italia****, München, Carnetele Observator, 1993 (ed. a II-a,* ***Senzaţie la Florenţa****, Sibiu, Ed. Imago, 1995);* ***Estetica paradoxismului****, Buc., Ed. Tempus, 1995;* ***Calul Traian****, München, Verlag Radu Bărbulescu, 1996.*

în societate, din contra. Dar, doctoru' nostru nu-i dintre aceia ce se pierd cu firea în lumea mare: dacă o visat să rămînă, rămas îi. Trăieşte, visează şi scrie în continuare.

Se împlineşte, anul acesta, un deceniu de cînd a rămas! Un deceniu de cînd îşi continuă cu stăruinţă şi strălucire profesia cu toate realităţile vieţii de rămas, de azilant, de înstrăinat.

Din România, pe lîngă visuri, Titu Popescu şi-a adus cărţile scrise de el pînă în 1987 (cea de-a opta fiind **D. Caracostea — un critic modern** — chiar apăruse la Editura Dacia din Cluj-Napoca) şi pînă cînd să facă rost de un raft pe care să le aşeze, a trecut o bună bucată de timp. Dar la aceste opt cărţi, în cei zece ani trecuţi, **în deceniul münchenez**, a mai adăugat opt cărţi. Aceste cărţi ne demonstrează, citindu-le, că visătorul nost' este în cea mai mare parte treaz şi alert la realitatea înconjurătoare pe care o recepţionează în toată complexitatea ei, o prelucrează la înalt nivel intelectual şi apoi o redă cititorilor în forma artistică fină. Şi încă ceva, ceva foarte important, ce trebuie precizat: dacă profesional este cu adevărat un doctor în estetică, prin firea lui este foarte, foarte binevoitor, omenos şi înţelegător cu cei ce scriu. Pînă acum nu am citit vreo analiză sau comentariu răuvoitor, vitriolat, încărcat de epitete grele, jignitoare, ţinînd de domeniul inchiziţiei politice sau îndopate cu termeni din domeniul psihiatriei, cum mai nou, după 23 decembrie 1989, practică din abundenţă aşa-zisa elită a culturii româneşti, chiar şi unul dintre foştii lui dascăli atît de admirat de el. Şi din acest punct de vedere Titu POPESCU este UN DOMN în LITERATURA ROMÂNEASCĂ!

Nu-mi luaţi ironia în nume de/prea rău, dar în 1987, se simţea nevoia şi de un doctor în estetică printre noi, românii din străinătate, diaspora sau exil, pentru că de ceilalţi eram destui, în toate domeniile, cu prisosinţă în politică. Destul e puţin zis, cînd mai fiecare ne consideram doctori în mai multe domenii decît eram pregătiţi profesional! Probabil, aşa credem noi: scăpaţii, fugiţii, defectorii, că trebuie să facem impresie de priceputi în toate! Spre cinstea sa, Titu Popescu, nu şi-a adăugat din mers şi alte doctorate, a muncit ce a muncit pentru existenţa sa, dar doctor a rămas numai în estetică. Şi în aceşti ani, la volumele publicate anterior în Ţară, a adăugat zeci şi zeci de articole (prezentări de cărţi, critică literară) şi două studii estetice, de referinţă, despre **Poetul Horia Stamatu** (1993) şi **Paradoxismul lui Florentin Smarandache** (1996). Prin acestea, Titu Popescu a adăugat noi dimensiuni, durata celor doi în literatura românească din diaspora. Urmărindu-i activitatea, în deceniul münchenez, cred, în fapt sunt aproape convins, că a asimilat şi cunoaşte foarte bine literatura românească din diaspora, înţelege motivaţia şi valoarea ei, ceea ce m-a făcut să-i sugestionez, în mai multe ocazii, să scrie o istorie a literaturii româneşti din diaspora. Sprijin această sugestie, nu numai pe pregătirea şi experienţa sa profesională, dar şi pe alte argumente esenţiale. O asemenea lucrare este obiectivă şi valoroasă numai dacă este scrisă de un cărturar din diaspora, neîncătuşat de o ideologie politică, de un scriitor ce nu stă **sub umbrela unei burse străine**. (Este ridicol să citeşti ce scriu unii de pe malul Someşului sau Dîmboviţei despre noi, fiind în totală necunoştinţă a realităţii din diaspora, scriind după ureche, dintr-o imaginaţie ce ridică doar semne de întrebare sau din fugitiva lor experienţă turistică).

E drept că pînă acum, nu mi-a luat în seamă acest îndemn, a rămas în continuare ceea ce vrea el, ce visează el!

CÎND TITU POPESCU a sosit la München în 1987, a început să cunoască comunitatea românească frecventînd şi restaurantul "Klein Bukarest" a lui Aurică Popescu. Patronul, un om înzestrat cît zece, larg deschis la minte şi vorbă, uns cu tot reţetarul artei culinare româneşti, un amfitrion şi povestitor cuceritor, devenise, în cei 35 de ani de cînd avea restaurantul, o adevărată enciclopedie a clienţilor săi — ce intrau să consume şi să fie consumaţi — a acelor români din München sau în treacăt prin München, ce aduceau vorbe pentru alţii, ce plecau apoi cu vorbele altora de acolo. Aici, Titu Popescu a făcut pasul lui "de la vis la realitate"! Aurică Popescu are un mare merit în această înfăţişare a realităţii, iar Titu Popescu i-a fost recunoscător redactîndu-i volumul **Klein Bukarest — de la ofiţer la bucătar** apărut la Editura *Ion Dumitru* în 1989, volum ce rămîne un document de referinţă, scris cu vervă şi francheţe, a comunităţii româneşti din München!

Comunitatea românească din München în acel moment, atingea un apogeu intelectual mult superior altor comunităţi româneşti din lume şi Titu Popescu a avut şansa de a o cunoaşte, de a se alătura. Articolele sale din "Curentul", "Săptămîna Münchenează", "Observator Münchenez" din deceniul

lui münchenez sunt un exemplu de reliefare corectă şi înţelegătoare, de conservare literară a comunităţii româneşti de aici, atît de mare, diversificată şi ... complicată.

Sunt un admirator sincer al multor personalităţi româneşti din München şi privesc cu tristeţe cum după 23 decembrie 1989 comunitatea s-a regrupat politic în fel şi chip, s-a înregimentat sub tot felul de drapele străine, în loc de a conlucra sub drapelul nostru naţional, dar cel mai mult îmi pare rău după "Curentul" lui Pamfil Şeicaru! "Curentul" şi spiritul fondatorului lui trebuia să rămînă printre noi, cei înstrăinaţi, cei din diasporă. La München sunt cărturari români ce ar fi putut continua acest spirit înţelept şi liber, printre care Titu Popescu ar fi onorat cu demnitate acest spirit, ar fi fost un redactor apreciat!

Şi pentru că veni vorba de "Curentul", am recitit în **Kein Bukarest — de la ofiţer la bucătar** interviul pe care Titu Popescu i l-a luat lui Vasile C. Dumitrescu înainte de 23 decembrie 1989, cînd acesta era redactorul ziarului. În interviu, Vasile C. Dumitrescu, zugrăveşte exilul românesc, cu sarcasm, cu duritătile adevărului lui, dar mai ales face o profeţie foarte interesantă, care s-a adeverit de atunci: "Iată pentru ce eu sunt sigur că în ţara noastră, cînd va fi liberă, de-abia atunci încep mizeriile. Noi nu suntem capabili să folosim cu sens libertatea".

Nu numai în ţara noastră ci şi în diaspora noastră, noi nu acceptăm că **sensul libertăţii** înseamnă strădania de emancipare prin noi înşine, nicidecum o scăpare de sub dictatura comunistă pentru a ne încolona slugarnic la porţile dominanţilor financiari.

L-AM ÎNTREBAT mai de curînd pe Titu Popescu, căruia viaţa i-a hărăzit tot felul de dascăli scolastici, de partid, bucătari şi ofiţeri, înţelepţi şi liberi din mediul ardelenesc sau din cel bavarez, dacă tot mai visează sau dacă a aflat unde un om se poate pierde cel mai mult, definitiv. Am glumit împreună, încercînd tot felul de răspunsuri, la urmă a ajuns la un răspuns ciudat: "Printre vorbe şi cărţi, Dumitre, un om se poate pierde, se poate rătăci! Omenirea întreagă!" Ca apoi să adauge: "Dar sunt şi multe vorbe şi cărţi ce luminează, încurajează, dau speranţe şi încredere, reuşită şi bucurie!".

Tu poţi spune aceste vorbe, tu poţi scrie aceste cărţi, Titule.

LA MULŢI ANI CU SĂNĂTATE ŞI SUCCESE!

Corneliu FLOREA

Titu POPESCU
Münhen

OLÉ!

Autorului cărţii ***Olé! Espania,***
scriitorului Adrian Marino

Autocarul uriaş şi elegant al Companiei *Trans-mediteraneea* se desprinsese pe nesimţite din parcarea sediului şi acum înainta precaut printre mulţimea ce invadase piaţa portului. Era mijlocul lunii august şi în Malaga începuse exuberanta fiestă estivală a cîntecului şi dansului andaluz. Oraşul se umpluse de o veselie triumfătoare, aproape agresivă, cu ceva viril şi copleşitor chiar în exuberanţa fetelor, de natură să-i facă pe turişti să retracteze şi să se retragă, panicaţi. Această sărbătoare revărsată era, de fapt, însumarea a zeci de improvizaţii muzicale şi coregrafice, iuţi, imprevizibile, care umpluseră străzile, pieţele şi parcurile portului spaniol. Un temperament ardent greu de stăpînit, suspectat mereu de violenţă şi amoral ca expresie socială făcea din serbarea andaluză o feerică explozie ritmată. O uitată sorginte etnografică se mai putea întrezări în aluzia vestimentară: rochii în şiruri dantelate concentrice, tot mai largi spre poale, sugerînd amurgite promisiuni neetalate, pantaloni strîmţi şi înalţi, cămăşi pe talie, brîie zdravene, toate facilitînd mişcările cele mai expresive şi explozive. Tot o rămăşiţă a ritualului străvechi, incipient, era şi echitaţia de paradă, alcătuită din perechi ce-şi struneau calul în pas cabrat şi gimnastic, rochiile largi ale fetelor făcînd din trupul animalului un spaţiu de expoziţie. Totul se contopea şi se completa în solicitarea pasională a muzicii, care provoca mereu greu stăpînita poftă de dans a tinerilor andaluzi. Muzici peste muzici răsunau pe străzile malagheze, perechile de dansatori inun-

daseră spaţiile, oraşul întreg era în sărbătoare. Spectacolul străzii etala o splendoare aspră, cabrată de mîna puternică a unui instinct specific spaniol.

Veselia andaluză, coaptă în soarele sudului, se aduna ca sevele tari ale fructelor împlinite. Malaga părea a fi baia extravertită a unui nesfîrşit spasm voluptuos. Fete de o distincţie creolă duplicitară, înfierbîntate de excitanţii unei genealogii vechi şi încărcate, purtîndu-se cu o mîndrie muşcătoare, crudă şi insaţiabilă, avînd parcă întipărit pe faţă rictusul dureros al ultimului oftat de plăcere, se avîntau în dansuri aprige şi ameninţătoare. Băieţi zdraveni şi supli le ocroteau dorinţele, cu avansurile dansate ale unei continue provocări; lor le revenea menirea de a le stiliza ardoarea, dar stăpînind-o, prelungind-o, înmulţind-o, pînă la beţia transei, cînd ritm şi muzică se îngroşau într-o încrîncenată şi totuşi duioasă contopire, dincolo de care nu mai exista nimic, decît nebunia absolută. Spania însăşi părea că dansează frenetic şi lasciv, din trup de argilă şi sîni de stîncă, tremurînd de dorinţi stătute, prinsă în vîrtejul masochist al unei singurătăţi orgolioase şi impudice. *Olé!*

Înaintînd cu o precauţie aproape afectuoasă, aşteptînd uneori în opriri prevenitoare, autocarul măreţ al Companiei *Trans-mediteraneea* părea un pachebot legănat de valurile mulţimii. Numai răbdarea bine exersată a şoferului — un tip care se vedea că săltase din clasa proletară în cea a întreprinzătorilor, şi acum avea stil — a reuşit ca, după repetate tentative, să-l scoată din îmbrăţişarea febrilă a pieţei portului şi să-l orienteze spre autostrada de centură a Malagăi, pe un bulevard larg, ornat înalt cu două şiruri de palmieri. Aici înaintarea era ceva mai spornică, grupurile de dansatori, menestrelii spontani şi dinamicele echipe muzicale folosind din plin trotuarele largi, unde înghesuiala părea o emanaţie perversă a canicului. Era la o oră mijlocie a după-amiezii, ceea ce-l ajuta pe şofer să nu intre în panica periculoasă a nervozităţii şi să forţeze — oricum, fără şanse — înaintarea. Avea timp suficient pentru parcurgerea celor o sută treizeci de kilometri, în lungul celui mai pitoresc şi exultant litoral spaniol. *Costa del Sol*, pînă la portul Algeciras, de unde un vas al aceleiaşi companii turistice urma să ne treacă, peste strîmtoarea Gibraltarului, în nordul Africii, la Ceuta, simbolul de peste mare al fostului — eroic şi contradictoriu — imperiu spaniol. Compania făcea eforturi de relansare în *topul* turistic naţional şi acum experimenta o nouă formulă de captare a interesului: oferta unei nopţi în localurile picante, deschise non-stop, ale Ceutei, în care personalul autohton aducea o notă de excitaţie exotică în presimţirea unui ritual misterios al plăcerii — de o voluptuoasă notorietate în Orient, prelungit acum, pe o filieră tradiţională, pînă în vechile ţinuturi maure. Alesesem această formulă de călătorie, în masa euforică a turiştilor vag înfioraţi de presimţiri lascive, pentru a putea gusta singurătatea complice a unei nopţi pe ţărmul african, lăsîndu-mă atins de recea răsuflare noptatecă a deşertului, abandonîndu-mă dulcilor chemări de sirenă ale întunericului marin. Îmi doream o noapte de regăsire, în care să pot duce pînă la capăt adevărul unei evaluări: ce s-a împlinit şi ce-mi mai doresc. Nu era potrivită, pentru aceasta, situarea *în afara* obişnuinţelor, adică pe buza imperiului negru, avînd întregul continent în faţă şi amurgite promisiuni în spate?

Programul oferit de Compania *Trans-mediteraneea* cuprindea străbaterea litoralului de pe *Costa del Sol*, de la Malaga la Algeciras, pe care construcţiile se înşiruie aproape neîntrerupt, în fastuoase liniamente albe, ingenioase şi cochete; traversarea apoi a strîmtorii Gibraltar, o noapte albă în Ceuta neagră, revenirea pe încercatul continent şi reparcurgerea matinală a litoralului, cînd oboseala noastră moleşită se va putea bucura de irizarea sidefie crescîndă a sudului solar, curăţind molatec noaptea de întuneric.

Prima promisiune şi prima tentaţie era chiar *Costa del Sol* — o

zonă privilegiată, care primeşte constant omagiul adiat al mării şi unde lănciile înalte ale palmierilor se alintă melancolic în mişcarea vătuită a aerului. În pini complici, greieri zgomotoşi punctează cu insistente vibrări metalice, ca strune invizibile sonorizate de lunecoase arcuşuri solare. *Costa del Sol* exprimă victoria speranţei care răscumpără ariditatea platourilor interioare.

Dar, deocamdată, eram aproape imobilizaţi în îmbrăţişarea indiferentă şi trepidantă a petrecerii andaluze. În acest timp, volubila şi senzuala noastră ghidă — trup de sportivă şi buze de Sevilla — ne explica aceea ce vedeam pe geam, adică ce se întîmplă pe stradă, în pieţe şi pe trotuare, de cînd dăinuie obiceiul şi de unde vin aprigii dansatori, ce arhetip cavaleresc sugerează dresura de paradă a cailor şi — atingînd un fel de culme a veseliei în complicitatea dintre ea şi noi — care este tehnica dezbrăcatului în cazul rochiilor tradiţionale cu furouri, volănaşe şi dantele. *Olé*! Deşi au un ascuns atavism catolic de pudoare, spaniolii nu se sfiesc să spună lucrurilor pe nume... Integralismul lor pasional presupune şi superbia amoralismului; de aceea Spania este patria actelor personale de bravură.

Înaintarea mîloasă a autocarului i-a stimulat ghidei noastre reflexul profesional al amabilităţii logoreice. Pînă am reuşit să ne înscriem pe direcţia spre Torremolinos a autostrăzii de centură, am aflat o mulţime de lucruri utile despre ţara şi locurile unde venisem să ne petrecem concediul: despre reputata grandoare spaniolă, dar şi despre solul măcinat roşietic de arşiţă, despre suferinţa uitată a trecutului inchizitorial, despre deosebirea făcută de Madariaga între *fair-play*-ul englez, *le droit*-ul francez şi *el honor*-ul spaniol (despre cel din urmă citîndu-ne: "constă în erijarea individului mai presus de orice lege exterioară"), despre formarea istorică a gustului spaniol pentru dramatizare, dar şi despre faptul că Andaluziei i-a revenit rolul de a menţine un temerar echilibru între exotismul Estremadurei şi erosul valencian, fiindcă în Andaluzia — şi aici a venit cu un citat din Juan Ramón Jimenéz — "frunzele, pasărea, steaua, / crengile, murmurul, apa" alcătuiesc "o graţie îmbălsămată cu aur"; despre geometria emblematică prin care Andaluzia simbolizează întreaga Spanie într-un patrulater cu semnificaţii heraldice: Malaga — raportul neconcesiv dintre istorie şi vanitate, Granada — numele tihnei şi al cordialităţii prin confort, Córdoba — fixarea onoarei şi a mîndriei de sine, Sevilla — polul pasional şi artist.

În timp ce noi aflam aceste instructive adevăruri şi încă altele, de o ne-memorabilă importanţă, salonul nostru plimbăreţ reuşise să iasă înspre Torremolinos, de pe centura malagheză, şi acum se apropia de albele succesiuni arhitectonice ale acestei prime localităţi de pe mirabilul traseu ce, pornit din Malaga, urmează direcţia Cadizului.

Văzîndu-ne ieşiţi din Malaga, volubila noastră însoţitoare a ţinut să pună o concluzie culminantă relatărilor ei despre marea sărbătoare a oraşului din care desigur că se trăgea, anunţîndu-ne — şi exprimîndu-şi totodată regretul că rigoarea planificărilor în Compania *Trans-mediteraneea* nu a putut face excepţie nici chiar în acea memorabilă şi apoteotică zi — importantul eveniment de la muzeul nopţii, care va fi urmărit, apreciat şi comentat de întreaga ţară: marea paradă a toreadorilor care — în acest an şi în anii precedenţi — au obţinut cele mai multe şi mai entuziaste adeziuni ale spectatorilor. Defilarea solemnă a maeştrilor corridei însemna încununarea rîvnită a talentului, îndrăznelii şi iscusinţei acestor îndrăgiţi aşi ai arenei.

Înflăcărarea cu care ne vorbea era de la sine doveditoare pentru ce înseamnă în Spania o atare solemnă recunoaştere a supremaţiei în spectacolul cel mai iubit de popor. Şi, ca să nu ne mai lase urmă de îndoială, nouă, neofiţilor străinătăţii, cu organ rudimentar la subtilităţile tauromahiei, temperamentala noastră însoţitoare ne-a înşirat nume răsunătoare şi date memorabile din istoria acestor nesimulate spectacole, adăugînd, pe un

ton imperativ, aprecieri care se vedea că îi aparţin, amintind în extaz scene de incredibilă virtuozitate din vestitele arene ale Spaniei.

În timp ce ea atingea tonurile înalte ale culminaţiei entuziaste, iar noi, transpuşi, ignoram frumoasa aşezare în care intrasem, oraşul Torremolinos, în interiorul spaţiosului autocar părînd că s-a instalat cel mai deplin consens asupra invidiabilei măreţii a spectacolului naţional, şoferul, de care toată lumea uitase, fiind chiar greu vizibil în scaunul lui înfundat într-o alveolă ferită, ne-a şocat printr-o iniţiativă bruscă. Eram tocmai în dreptul grupului de hoteluri "La Colina" din Torremolinos, cînd, ca şi cum admiraţia ghidei noastre pentru toreadori l-ar fi iritat peste măsură, a frînat puternic, scrîşnit, şi a cotit spre dreapta, la o intersecţie în care am reuşit doar să disting indicatorul spre Antequera — aşadar spre nord, înscriindu-se astfel pe o direcţie depărtată la 90 de grade de cea spre care trebuia să ne îndreptăm. Speriată, derutată, ghida s-a pus imediat în gardă prin reflexul tăcerii, iar noi, garantaţi de Compania *Trans-mediteraneea*, aşteptam să vedem urmarea. După momentele de stupoare, ghida şi-a revenit şi între ea şi şofer a avut loc un schimb repezit şi gutural de replici, după care a rămas înţepenită pe scaunul ei din faţă, nemaiinteresînd-o că avea obligaţia să ne întreţină.

În autocar s-a instalat o tăcere întrebătoare şi încordată. Maşina, ambalată, începuse să urce lunga pantă ce duce spre dealurile din partea continentală a Malagăi, după care, odată ce le-am fi depăşit, singurul reper de atins ar fi fost Antequera, loc de răscruce al autostrăzilor înspre Granada, Córdoba şi Sevilla. Dar nu şi spre Algeciras, de unde vasul companiei urma să ne transporte pe ţărmul african.

Pe moment, deruta noastră nu era în măsură să formuleze întrebări; ghida se încăpăţîna să ne ignore, iar singurul care părea împăcat cu situaţia era şoferul, pe care nu-l preocupa decît drumul. În această atmosferă încordată şi confuză, am ajuns la vîrful pantei, la cumpăna dintre depresiunea paradisiacă a Malagăi şi aridele podişuri dinspre Antequera. În momentul în care autocarul a atins culmea, şoferul a intrat într-o parcare din stînga şoselei, oprind apoi brusc în trena unui praf roşietic, a deschis apoi uşile şi ne-a invitat, printr-un gest neechivoc, să coborîm. Ne aflam la picioarele unui uriaş taur metalic, dominînd din înălţime portul malaghez, ca o gigantică fantomă de smoală. Mai văzusem, repetată în copii, această emblemă naţională, mărturisind obsesia fiecărui spaniol de a fi toreador. Şoferul nostru, la fel de tăcut şi concentrat ca un matador în exerciţiul funcţiunii, a făcut un semn scurt, din privire, către ghidă, atrăgîndu-i atenţia asupra inscripţiei de lîngă uriaşa siluetă tauriană. Ea s-a apropiat şi a citit cu voce tare, pentru noi: "Lui Don Manolo Luiz Monera, din partea locuitorilor recunoscători ai Malagăi". Inspirată apoi brusc, reintrîndu-şi profesional în rol, simpatică şi patetică, ne-a explicat cine este ilustra persoană pe care Malaga o gratula cu cea mai mare onoare autohtonă: un desăvîrşit maestru al capei, cel mai talentat toreador malaghez care a încîntat arenele spaniole, al cărui destin se profila ca geniu desăvîrşit al luptei, dacă un accident crud nu i-ar fi curmat brusc şi irevocabil mirifica-i ascensiune. Odată cu sfîşierea braţului stîng de cornul zvîcnit al animalului muribund, cînd nimeni nu se mai aştepta la o ultimă tresărire de vlagă, Don Manolo Luiz Monera şi-a pierdut — ceea ce era mult mai grav — încrederea în sine şi superba lui stăpînire, prin care îşi impunea voinţa de oţel animalului şi producea adevărate leşinuri în tribune.

În tot timpul acestor explicaţii, şoferul nu o slăbea din ochi, urmărindu-i exigent expunerea şi prevenind, prin încordarea lui concentrată în priviri, o eventuală alunecare în afara unui text ce părea mai dinainte stabilit. Ghida şi-a încheiat avîntata ei expunere lămuritoare citînd o afirmaţie a lui Antonio Munez Molina, al cărei sens nu l-am înţeles în acel

context, atunci, odată ce, formal, venea în contradicţie cu omagiul important al locuitorilor Malagăi: "Spania, acest pămînt al nerecunoştinţei şi al invidiei". În acel moment, şoferul i-a curmat expunerea, invitîndu-ne pe toţi să urcăm, zorindu-ne, ca şi cum şi-ar fi amintit dintr-o dată că suntem aşteptaţi la Algeciras.

Am reintrat, la intersecţia din Torremolinos, în autostrada de Cadiz şi se părea că străbaterea *Costei del Sol* se va desfăşura în cele mai obişnuite condiţii. Şoferul s-a pierdut din nou în scaunul lui alveolar, iar ghida şi-a reluat explicaţiile, încercînd să ne avizeze asupra locurilor prin care treceam. Am sesizat, totuşi, o schimbare în textul pe care îl improviza după tipare bine asimilate: a început să facă dese şi elocvente referiri la idolul malaghez Don Manolo Luiz Monera, ca şi cum s-ar fi hotărît să repare o injustiţie, punînd mereu în relaţie eminentele calităţi ale acestuia cu splendoarea locurilor prin care treceam. Comentariul ei a căpătat astfel o turnură inedită, cu bune efecte în receptarea lui simpatetică de către călători. Am asistat atunci la cea mai plastică şi mai convingătoare înfăţişare improvizată a unei personalităţi. Încet dar sigur, Don Manolo Luiz Monera parcă se întrupa între noi, din succesive expertize caracterizante.

Astfel, la Fuengirola am aflat că dulcea coborîre a pantelor nisipoase în mare seamănă cu ritmica elastică şi supravegheată a intrării lui Don Manolo Luiz Monera în arenă, stăpînindu-şi temperamentul irumptiv în mişcarea ritualică de *pasodoble*. În strălucitoarea Marbella, am fost convins că Don Manolo îşi dedica întotdeauna victoria negreşit celei mai frumoase femei din arenă, ca reflex al curtoaziei lui impecabile şi, precum acest Monte Carlo spaniol care era Marbella, el avea o mulţime de admiratori, care îi sorbeau din priviri fiecare gest, cea mai mică încordare, cel mai discret palpit. Trecînd prin culoarul de magazine şi baruri din Estepona, ghida l-a descris ca cel mai elegant şi strălucitor toreador al Andaluziei, dacă nu chiar al Spaniei întregi: costumele lui aveau cele mai epatante reflexe de argint şi de aur, iar *espada* lui era cea mai fulgerătoare şi mai exactă, ea nu a cunoscut niciodată ezitarea, iar efectul ei era instantaneu şi implacabil. Trecînd prin faţa stîncii de la Gibraltar, ni s-a comunicat că Don Manolo stăpînea cu cea mai impunătoare autoritate presiunea crescîndă a puternicului animal, iar *capa* lui, mînuită cu o măiestrie plină de îndrăzneală, avea darul magnetic de a hipnotiza furia sanguinară a taurului. În fine, pe cînd intram în Algeciras, ghida ne-a încredinţat că dansul marţial şi ucigător al lui Don Manolo Luiz Monera era răsplătit cu cele mai entuziaste salve de *Olé!* din partea publicului adus la extaz.

Mai departe, programul nu a mai suferit, într-adevăr, nici o abatere. Am traversat strîmtoarea Gibraltarului, iar, odată ajunşi la Ceuta, mi-am oferit o noapte africano-spaniolă melancolică, plimbîndu-mă în port, pe străzile şi în parcurile oraşului, pe dealurile care oferă localităţii o minunată panoramă, parcă anume desfăşurată în faţa vizitatorilor care vin dinspre mare. Am întîmpinat zorile sub palmierii adormiţi din rotonda vegetală care desparte portul de oraş.

Cînd am coborît din nou la Algeciras, autocarul ne aştepta în faţa sediului Companiei *Trans-mediteraneea*, de lîngă intrarea în port. Proaspătă şi surîzătoare, ghida ne-a întîmpinat bucuroasă, ca şi cum s-ar fi legat de noi cu o irezistibilă prietenie. Alături de ea, un străin.

— Vi-l prezint pe noul nostru şofer, care ne va duce la Malaga — şi-a început ea recitalul din ziua aceea.

Întreg grupul a rămas în faţa autocarului, aşteptînd explicaţia care trebuia să urmeze. Ghida avea clasă: ne-a ieşit în întîmpinarea mirării, cu precizarea întregită:

— Nu se putea ca de la marea paradă a toreadorilor, de la miezul nopţii, din Malaga, să lipsească tocmai Don Manolo Luiz Monera...

— *Olé!* — am izbucnit noi, în timp ce şoferul pornea motorul.

SUFLETUL ROMEI

Cînd nu este rezultatul unei declanşări bruşte, survenite în urma unei emoţii la vîrf, inspiraţia se instalează după acumulări succesive, progresive şi convergente. Îmi propusesem, la Roma, această a doua modalitate de regăsire a literaturii, potrivită şi apetenţei turistice pe care un străin o simte, aici, ca o chemare de dragoste pentru Cetatea Eternă. Îmi începusem, deci, ca un distins ritual, seria plimbărilor printre splendorile Romei, care urma să se desfăşoare pe parcursul mai multor zile, aşteptînd cu răbdare şi cu încredere acumularea acelei tensiuni sufleteşti care să-mi reveleze forma ficţională aptă de a mă încetăţeni pe malurile Tibrului. Dar operaţiunea se arăta a fi mai dificil de înfăptuit, decît presupusem. Nu fiindcă Roma ar fi decepţionat avînturile imaginative şi alerta sensibilităţii receptoare, din contră, neconcurata densitate a monumentelor Romei şi dispersia imprevizibilă a capodoperelor ei de artă conţin neistovite înălţări şi avînturi spre culmile splendorii; poate eu nu reuşisem să le găsesc legătura necesară, ascunsă dar sensibilă, să stabilesc un raport suitor între toate impresiile culese la faţa locului, să ajung la acel punct de atitudine sufletească de unde se vede deopotrivă splendoarea desfăşurării în afară şi înăuntru. Nu eram constrîns de respectarea nici unui termen, ştiut fiind că accesul la artă nu poate fi prevăzut prin planificări riguroase. Îmi ofeream libertatea aşteptării încrezătoare a întîlnirii cu sufletul Romei, ceea ce va fi însemnînd întrezărirea unei clipe de eternitate, fără a cădea, deocamdată, la presimţiri descurajante. Pe moment, constatam doar diferenţa dintre presupunere şi realitate: sufletul Romei se refuza unei cuceriri facile, el nu voia o dragoste frisonată şi pasageră, ci se distanţa, suveran şi inaccesibil, de frivolitate. Totul rămînea în fragmente, ca zalele desfăcute ale unui lanţ, încă nu se desluşea un sens, acea bănuită *altă* semnificaţie încă nu reieşea din ardoarea peregrinărilor mele, adunarea nu trecea în înmulţire, ridicarea la putere era o operaţiune pe care Roma încă nu o îngăduia. Desigur că totul ar fi putut rămîne aşa. Roma ascunsă încă nu vorbea, oracolul ei se odihnea în greutatea veacurilor care o apăsa, doar murmurul lăuntric al încrederii mele îmi întreţinea speranţa. Aştepta oare Roma ofranda unui sacrificiu, altarele ei doreau dovezi supreme ca să înceapă din nou să gîlgîie viaţă şi spirit? Roma imperială îi refuză pe cei care nu o cred şi îşi pune la încercare logodnicii. Ea este suverană şi are, deci, privilegiul de a alege. Mă voi număra, oare, printre favoriţii ei?

O căutam cu o răbdătoare pasiune, într-o stare de disponibilitate perpetuă pentru seducătoarele ei capcane. Am recunoscut blazonul de nobilitate al oraşului desenat de Michelangelo în constelaţia radială a pieţei Capitoliului, aderînd spontan la detenta triumfală a întregii coline capitoline. Am sorbit cu sete beţia albă ca un delir arzător, a celui mai impozant monument, memorialul Vittorio Emanuele, din Piaţa Veneţia, imens rug zeiesc, de o orbitoare imaculanţă. Am păşit pe Via Sacra adulmecînd balsamul ultimei ofrande şi mulţumind zeilor, alături de ceilalţi cetăţeni ai urbei, pentru victoriile nepieritoare ale sublimilor noştri împăraţi, la Răsărit şi la Apus, în Nord şi la celălalt capăt al mării noastre, spre care adeseori coboram, după ce sunetele sandalelor mele nu mai răsunau pe dalele de piatră de pe Via Appia. Am desluşit sensul ascensiunii la picioarele Fîntînii Tritonului, prin care Bernini a omologat, original, aripile de piatră ca susţinere în plan palpabil a inaccesibilului jet de apă ce pulverizează în înălţimi. Am desferecat cele patru naiade din strînsoarea lichidă a fîntînii lor, mînîndu-le armăsarii lor de spumă pietrificată spre cele patru puncte cardinale de pe busola oraşului, şi încă le-am simţit noaptea încordarea lor nărăvaşă pe străzi răsunătoare, cu

zidurile ca imense timpane vibrînde. M-am pătruns de fermitatea iluminată încrustată de Michelangelo în masivitatea detaliilor monumentului statuar Moise, descoperit aproape neverosimil într-o firidă întunecoasă a bazilicii St. Pierre-ès-Liens. Am resimţit disculparea de severitate a zidurilor cetăţii, atunci cînd acestea au transferat unui palat central misiunea de a oferi iubitorilor Romei impenitenta ţîşnire compozită, printre roci şi statui, de la Fîntîna Trevi. Am zăbovit, indecis şi complice, lîngă lascivul divan marmoreean, întins ca o fragedă piele de tobă, unde Canova — acest Fidias resuscitat — a eternizat-o pe Pauline Borghese ca o Venus victorioasă. Am scrutat cu o exaltată insistenţă chipul delicat al fecioarei, chip de madonă rafaelită performată în marmoră de mîna divină a aceluiaşi Michelangelo, pînă cînd buzele ei mi-au murmurat secretul seninătăţii olimpiene şi o lacrimă a picurat ca un ecou prelung în Biserica Sfîntului Petru, făcînd să se audă poemul armonios al imensităţii ei. Cînd am descins în sunetul de orgă pictat al Capelei Sixtine, lumea cerească zugrăvită pe cerul Capelei, fremătînd de o senină bucurie, se desprinse din înălţimea plafonului, fără a-l părăsi, pentru a ne arăta nouă, privitorilor de jos şi muritorilor de rînd, forţa extraordinară a creaţiei în spirit. Am retrăit splendoarea arhaică a urbei şi mi-am abandonat reflexele în faţa Romei artiste. Mi-am spălat faţa şi m-am purificat în apele obosite şi ritualice, somnolînd de o prea-plină veşnicie sub arcadele antice ale podului Fabricius. Dar ce nu am făcut? Am cerut drept de cetăţenie şi privilegiu de supunere pe Insula Tiberina şi nimeni nu mi l-a refuzat. Am trecut proba de loialitate, cu toate că nu mă aflam într-o deplină largheţe, în faţa severei Bocca della Verita. M-am lăsat dezmierdat de îmbrăţişarea largă şi afectuoasă a valurilor de spumă revărsate ca nişte trepte de la Biserica Trinita dei Monti, către Piaţa Spaniei. Am fraternizat entuziast cu Piaţa Navona, fiindcă şi-a instalat familia ei de artişti şi boemi noptateci pe locul şi în locul vechiului circ al lui Domiţian. Am parcurs etapele împăcării de sine în ritmul sacerdotal şi ascensiv al coloanelor paralele de pe Via della Conciliazione, pentru ca în acel generos axis mundi care este Piaţa Sfîntului Petru îmbrăţişarea celor două membrane de pilaştri uriaşi să fie definitivă, aşa cum umanitatea însăşi se contopeşte acolo cu Timpul universal.

Fără început şi fără sfîrşit, poemul Romei cadenţează existenţele care îl ascultă, chiar fie pentru o clipă. Dar este aceasta suficient orgoliului nostru de a nu fi fărîmele care suntem şi vanităţii noastre de a ne socoti participanţi la eternitate? Roma rămîne un mister nedezlegat şi încercările de a-l pătrunde nu sunt decît acte de afecţiune care îşi au propria lor durată limitată. Între limitare şi nelimitare se găseşte şi această enigmă păzită de ziduri masive, severe, vîscoase sau sumbre, sustrase duratei, deci înţelegerii noastre. Printre ele, te plimbi prin Roma fără a şti precis dacă eşti cu adevărat în Roma, sau doar străbaţi un perimetru care poartă convenţional acest nume. Ai senzaţia permanentă că eşti aici fără a fi acolo unde o realitate indefinibilă are numele pe care l-am învăţat la istorie, geografie, literatură, istoria artelor, filosofie, religie, drept, construcţii, istoria militară, istoria descoperirilor şi la aproape toate disciplinele în care spiritul şi-a ordonat preocupările. Misterioasa Romă a avut gustul extremelor, al opţiunilor totale şi uneori fatale, în măreţie şi în decadenţă, iar Roma aşa cum este ea astăzi refuză să intre în tranzacţii, rămîne suverană şi retrasă într-un orgoliu intangibil, preferă aristocraţia uzurii lente, în locul comerţului de adaptare cu timpul.

Am avum ideea — pe care am respins-o imediat — de a intra în vorbă cu localnicii, spunîndu-le că, de fapt, ei nu trăiesc în Roma, că viaţa lor şi casele lor nu sunt în Roma, că ei sunt cetăţenii unei alte urbe, căreia ar trebui să-i găsească un nume deosebit — dar sunt sigur că, dacă aş fi făcut-o, nu m-ar fi înţeles şi că ar fi continuat să creadă în himera identităţii lor.

Prelung rătăcind, revenind şi iar plecînd, căutam acel loc şi acel timp în care simţeam că mi se fixase o întîlnire, unde aveam să primesc binecuvîntarea dezlegării enigmei. Deocamdată, cu toate răbdătoarele mele eforturi, eram în afara Romei, simţind însă cu ardoare dorinţa de a fi înăuntrul ei, adică la izvorul înţelesurilor, la sursa misterului, pe care numai trăirea în artă mi-l putea dezlega. Trebuia, deci, să încep să nu mai fiu eu şi să devin ecou de spumă albă şi eter vibrînd al unuia dintre marile spirite care au locuit în Roma adevărată, dimensionîndu-i cu geniu eternitatea, pierzîndu-se prin sacrificiu în gloria ei mereu resuscitată.

Stăpînit de aceste gînduri şi frămîntări, reveneam, seară de seară, la pensiunea ospitalieră de pe Via dei Riari, pe o stradă retrasă, tăcută şi parcă mîhnită din cine ştie ce motiv, sau poate fără nici un motiv anume. Ca aproape toate clădirile pe care le văzusem, ascundea şi aceasta propriul şi micul ei mister. Severitatea cam inexpresivă a zidului exterior nu te lăsa să ghiceşti, la prima vedere, oaza de linişte, verdeaţă şi odihnă, din curtea deschisă numai spre cer. Să fie o perpetuare instinctivă a gustului latin pentru interioare de desfătare, cu plăcute îndemnuri pentru reflecţie tihnită şi nederanjată? O parte din Roma atemporală se conservă în acest fast de interior, ornamentat cu distincţie şi amenajat cu gust, în aceste perimetre de folosinţă exclusivă, în care gîndirea eternităţii vine ca o desfătare. Adevărata adîncime a străzilor o dau aceste abia întrezărite interioare, potrivite parcă pentru o altă lume. Dacă nu eşti pregătit să le remarci însemnătatea, geografia urbei pierde din personalitate.

Pe Via dei Riari, interiorul astfel amenajat reunea, după masa de seară, pe cei nu prea numeroşi pensionari pasageri ai pensiunii. Aerul răcoros şi foşnetul înalt, discret, aduceau o plăcută destindere după zile toride şi încărcate de felurite preocupări. Începusem deja să ne cunoaştem după locurile preferate ocupate pe băncile şi scaunele lăsate să fie instalate după gustul şi preferinţa fiecăruia, între tufe înalte şi palmieri deschişi ca nişte umbrele protectoare, cu zvon de seară în paletele crengilor lor arcuite, părînd multiplicate elice vegetale.

Între figurile de turişti şi familii aflate în concediu, mă atrăsese prezenţa unui om mai în vîrstă, retras, adîncit parcă în sine şi rupt de agitaţia potolită din jur, care nici nu-l interesa, nici nu-l deranja. Avea o frunte înaltă şi prelungită într-o veche calviţie, o faţă osoasă şi suptă, purta ochelari puternici şi emana o energie lăuntrică presată într-un trup viguros, în ciuda micimii sale. Părea de o tărie extraordinară, sub aparenţa facilităţii sale. Se vedea că se nimerise la masă cu un tovarăş care îi menaja însingurările ce-l bîntuiau, căci îşi prelungeau împreună siesta de seară, tăcînd amîndoi probabil despre aceleaşi subiecte. Cei doi formau un grup aparte nu numai prin lipsa lor de preocupare pentru micile evenimente care alcătuiau viaţa comună a pensiunii, ci mai ales prin acea distincţie aulică şi totuşi profund umană pe care o răspîndesc în jur intelectualii de rasă. Prezenţa lor îmi făcea instinctiv bine, oferindu-mi reazemul unui refugiu în cercul propriilor mele reflecţii şi frămîntări, reazem de care aveam atîta nevoie.

La cele două distinse personaje mă gîndeam, bucurîndu-mă de limanul de linişte pe care mi-l vor oferi, într-una din serile limpezi şi sunătoare, pe cînd urcam spre pensiune, după o zi plină de căutări, exclamaţii lăuntrice şi meditaţii neduse pînă la capăt. Era o seară plină ca un apogeu estetic al unei zile de vară romană. Fusese o zi caniculară şi aerul încă păstra acea înmuiată materialitate care îl făcea lipicios, curgînd onctuos pe piele. Mă apropiasem cu încă un pas de descoperirea pe care o presimţeam, dar cu ce îndîrjită cheltuială de rezistenţă, sub asaltul supliciilor toride! Eram istovit de această baie prelungită în aerul arzător al Romei, dar simţeam că în suflet se mai rupsese o piedică din calea zborului înalt. M-am oprit, de aceea, cu o

sporită bucurie, la şipotul continuu curgător de pe liniştita noastră stradă, sorbindu-i cu o voluptate aproape vinovată apa rece şi înmiresmată. Am băut îndelung, parcă-mi doream întreg izvorul — şi niciodată nu am simţit o atît de adîncă linişte şi o atîta revigorare, în acest Oraş al Fîntînilor. Am avut atunci acea iluminare căreia aveam să-i datorez totul: acel bătrîn înconjurat de o aură veştedă şi preţioasă de bibliotecă reproducea uimitor cunoscutele trăsături ale lui Mircea Eliade! Părea un *alter ego* nu tocmai perfect, dar egal în tiparul lui inconfundabil, al genialului nostru scriitor şi cărturar: nu o copie, ci un duplicat, o altă existenţă reală a celei care, prin tot ce a înfăptuit, devenise nu doar o personalitate, ci un simbol.

Într-o stare de euforie în care gîndurile mi se învălmăşeau, oferindu-mi tot atîtea explicaţii bruşte şi nebănuite, mi-am ocupat locul la masă, aşteptînd cu înfrigurare apariţia celor doi. Imediat a venit companionul de tăcere al celui care mi-l evocase pe Mircea Eliade, singur de data aceasta, ceea ce încă nu se mai întîmplase, şi începuse să mănînce liniştit. Mă simţeam stăpînit de neliniştite întrebări: de ce tocmai acum, cînd puteam să întrezăresc o speranţă, cel care purta cheia explicaţiilor nu venise? De ce revelaţia mi-l îndepărtase, sau mi-l interzisese?

După terminarea mesei, am ieşit, ca de obicei, pe banca din curtea foşnitoare a pensiunii, iar bătrînul singur a făcut acelaşi lucru, instalîndu-se pe banca vecină. Nu am mai rezistat ispitei şi, mînat de o dorinţă căreia nu mă puteam împotrivi, m-am apropiat de singuratecul personaj, adresîndu-i-mă în franţuzeşte, limbă pe care cei doi o vorbeau, în scurtele lor frînturi de dialog, din care surprinsesem doar cîteva cuvinte lipsite de importanţă.

— Vă rog să-mi scuzaţi deranjul, sunt scriitor şi aş fi dorit să schimb cîteva cuvinte cu domnul care vă însoţeşte. Dar văd că în seara aceasta nu a venit la masă.

Domnul în vîrstă s-a ridicat şi,cu o politeţe care ar fi putut părea exagerată dacă nu i-ar fi stat în fire, m-a invitat, ceremonios şi amabil, să iau loc alături de dînsul.

— Îmi pare foarte rău că vă pricinuiesc o decepţie, dar domnul despre care vorbiţi a plecat — mi-a răspuns dînsul, zîmbind uşor stînjenit de ineficienţa politeţei lui perfecte. Mai bine zis, a fost nevoit să plece, mai precis, şi-a scurtat singur şederea la Roma, din cauza unui impas în cercetările sale, pe care nu a reuşit să-l depăşească.

Ceea ce aflam era de natură să-mi neliniştească în cel mai înalt grad suspiciunile, prin similitudinea experienţei care ne aduse — pe dînsul şi pe mine — la Roma. L-am rugat, de aceea, pe domnul politicos şi amabil, să-mi explice despre ce anume impas era vorba, destăinuindu-i că şi eu încercam o trăire asemănătoare. Sincer bucuros că îmi poate veni în ajutor, domnul distins îmi împărtăşi tot ce ştia despre persoana care mă interesa.

— Ne-am cunoscut aici, datorită întîmplării că am fost repartizaţi amîndoi la aceeaşi masă. Domnul era profesor universitar şi scriitor. Locuieşte în Venezuela şi predă la facultate istoria bisericilor. A venit la Roma pentru a încerca să-şi clarifice aici, poate bizuindu-se şi pe o inspiraţie de scriitor culeasă la faţa locului, teza finală a unei vaste sinteze despre istoria bisericii catolice. Anume, dorea să dea un răspuns ferm la evoluţia pînă în actualitatea imediată a dualismului istoriei bisericii catolice, ca instituţie religioasă şi ca promotoare a unei atitudini politice.

După cum desigur ştiţi — continuă dînsul, uşor stînjenit că îmi spune lucruri care nu îmi pot fi străine —, biserica universală, fiind deasupra şi înafara statului, a determinat politica statelor în care ea exista, prin confirmări sau infirmări de împăraţi, regi şi principi conducători, prin mijlocirea unor alianţe oculte între state, prin sprijinirea unora şi dezavuarea altora. Prima întrebare la care prietenul nostru căuta un răspuns era următoarea: făcea biserica catolică propria ei politică, prin aceste influenţe, în conformitate cu principiile moralei creştine, sau făcea politica acelor state care îi erau aliate şi prin

intermediul cărora numai îşi întărea autoritatea şi îşi lărgea influenţa în lume? Sau căuta o identitate de interese, acolo unde aceasta era posibilă, fără ca vreuna dintre părţi să abdice de la normele care îi garantau conduita în exterior? A doua întrebare decurgea din prima şi o particulariza: în vremurile noastre, cînd izbucnesc cu atîta violenţă resentimente revanşarde şi orgolii naţionaliste, politica împăciuitorismului şi a păcii universale, promovată pe principii mai mult sentimentale decît eficiente, de către biserica catolică, mai poate constitui o forţă de influenţă în lume, sau trebuie alese alte mijloace pentru ca biserica universală să devină cu adevărat forţa spirituală care să transforme morala creştină abstractă în criteriul real de viaţă, prin recunoaşterea şi aplicarea ei la nivelul întregii umanităţi?

Făcînd un gest larg, de neputinţă, binevoitorul meu interlocutor îşi încheie expunerea cu un oftat, arătînd că participă sincer la indecizia profesorului şi scriitorului venezuelean.

— Vedeţi, istoria îşi are misterele ei şi chiar astăzi noi trăim într-o zonă de mister. Unde începe şi cît ţine adevărul? Al cui privilegiu este el, cine şi pentru ce îl poate folosi? Prietenul meu — cred că acum îl pot numi astfel — a aflat din cărţi şi din propriile lui observaţii fărîme de adevăr, dar avea ambiţia de a găsi cheia aflării lui întregi. Pentru aceasta a venit la Roma, fiindcă simţea că adevărul se găseşte aici, fiindcă Roma oferă cel mai redutabil exemplu de perpetuare în unitate şi în consecvenţă de sine. Adevărul este aici, pe străzi, în ziduri şi în muzee. Dar este noptatec şi somnolent. Aşteaptă mîna inspirată care să-l readucă la viaţă. Prietenul meu şi colegul dumneavoastră — încheie distinsul meu interlocutor — a simţit această chemare şi această interdicţie, de aceea a plecat, dar cu o idee clară: în loc de orice concluzie a vastei lui exegeze, va scrie un eseu în care omul de ştiinţă va lăsa locul scriitorului. Acest eseu se va numi *Sufletul Romei* şi va fi concluzia şi apoteoza întreprinderii sale.

Încercînd să-mi stăpînesc frămîntarea care mă cuprinse după cele aflate, am mulţumit binevoitorului meu confident, care, la rîndu-i, mă asigură de bucuria ce o avusese pentru faptul că îmi putuse oferi explicaţiile pe care le aşteptam.

Ajuns în camera mea, m-am instalat la birou şi am început febril să scriu: resorturile se declanşaseră, ca sub puterea unui mesaj implacabil venit de la *alter-ego*-ul marelui scriitor. Pe acesta doar întîmplarea mi-l revelase, numai întîmplarea, dar ce poate fi mai raţional şi ce este mai sigur decît hazardul? Există ceva mai plin de sens decît coincidenţa, potrivirea? Mesajul acesta conţinea, de fapt, transmiterea unei împuterniciri: trebuie să încerc să descifrez sufletul Romei pentru a afla cheia adevărului. Scriitorul plecase pentru că nu puteam scrie amîndoi, în acelaşi timp şi în acelaşi loc, despre copleşitoarea unicitate a unui atare subiect. Abandonul lui era şansa mea. Acum ştiam!

*

Cînd scriu aceste ultime cuvinte, este dimineaţă şi Roma se scaldă în revărsarea de baie solară. Mi-am transcris în această noapte gîndurile care mă obsedau. Fereastra camerei rămăsese deschisă şi auzeam mereu murmurul nedesluşit, ca o respiraţie, a marelui oraş, şi acestuia încercasem să-i dau înţeles, observîndu-mi înfiorarea cu care îl percepeam. Fiindcă Roma nu trebuie numai văzută, ci mai ales şi în mod esenţial ascultată, zidurile şi nopţile ei vorbesc şi toate simţurile ei sunt oraculare, ele tresaltă necontenit din milenara şi aparenta lor înţepenire, în emisii egale şi rituale. Noaptea ei trebuie ascultată cu sufletul. Roma vorbeşte celui care i se supune prin ofranda unui sacrificiu. Larii şi penaţii Cetăţii încă aşteaptă dovezi necondiţionate de abnegaţie şi loialitate.

Recitesc ce-am scris întreaga noapte şi mă întreb dacă nu aş putea numi această poveste adevărată despre *cealaltă* Romă, chiar *Sufletul Romei...*

"FIREA ESTE GREU DE CORECTAT, DAR NU IMPOSIBIL. EA TREBUIE TOTUŞI SUPRAVEGHEATĂ"

Dialog: Leo BUTNARU — Mircea SÂNTIMBREANU

— Stimate domnule Mircea Sântimbreanu, dialogăm într-un final de săptămînă, în sîmbăta de 11 octombrie, în Hotelul "Arad" de la Neptun. Această voit minuţioasă precizare îmi sugerează prima întrebare: printre preferinţele existenţiale ale domniei voastre este cumva şi vreo anumită zi a săptămînii?

— Bănuiesc că în biografia mea am făcut şi pasiuni pentru anumite zile ale săptămînii, cum a fost, de exemplu, duminica, mai ales că într-o viaţă de rob nu există week-end. De cînd însă mi-am cîştigat libertatea şi nu neapărat prin revoluţie, ci prin involuţie, deci la bătrîneţe, fiecare zi pentru mine este o sărbătoare. Ele, zilele, îşi pierd identitatea. Poate că nu săptămînal se înregistrează sărbătoarea; oricum, se înregistrează cel puţin o dată pe lună.

— Presupun că sentimentul de sărbătoare ţine şi de pasiunea dvs. pentru drumeţie. Sînteţi un călător neobosit, de invidiat.

— Bine, deocamdată ziua plecării de acasă este sărbătoare. Mă tem că va veni momentul cînd ziua întoarcerii acasă va deveni sărbătoare. Plec într-adevăr (se spune, de altfel) în mod patologic. E o formă de claustrofobie.

— Chiar aşa, o formă de claustrofobie?

— Dar nu e vorba de claustrofobia spaţiului camerei, ci a oraşului. Vreau mai mult spaţiu, cel din Deltă în Maramureş, din Banat în

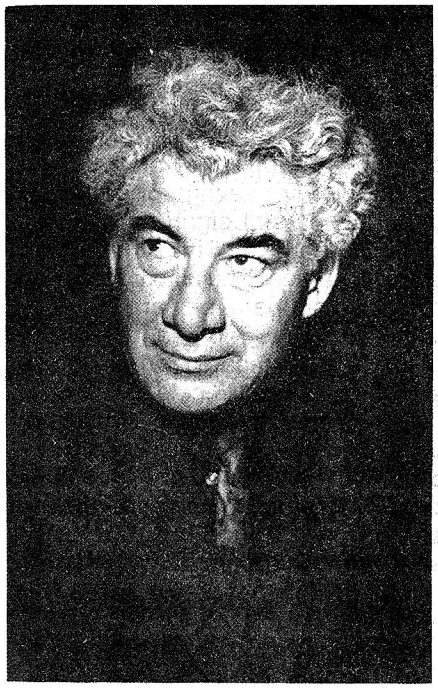

Mircea SÂNTIMBREANU

Născut 7.1.1926, Băiţa — Hunedoara. Studii juridice, terminate în 1947, şi de filosofie, în 1951; asistent universitar (1949—1951), profesor de liceu (1951—1966), director al Editurii ***Albatros*** *(1969—1970 şi 1973—1985), director general al Centrului Naţional al Cinematografiei (1970—1972), director al editurilor în Consiliul Culturii. Primele articole şi proze scurte la Radio şi în presă, în 1951. S-a dedicat exclusiv literaturii pentru copii şi elevi:* ***Cu şi fără ghiozdan*** *(1956),* ***Micii noştri pictori*** *(1958),* ***La telefon ... telefonul*** *(1961),* ***32 de premianţi*** *(1962),* ***Extemporale şi alte lucrări scrise*** *(1963),* ***Băieţelul de hîrtie*** *(1963),* ***Lîngă groapa cu furnici*** *(1964),* ***Recreaţia mare*** *(1965),* ***Eu eram zînă*** *(1965),* ***Caramele cu piper*** *(1966),* ***Să stăm de vorbă fără catalog*** *(1967),* ***Ştafeta fanteziei*** *(1968),* ***Schiţe vesele*** *(1969),* ***Melcul mincinos*** *(1972),* ***Aducătorului, mulţumiri*** *(1976),* ***Viitorule, cînd te-ai născut?*** *(1982),* ***Mama mamuţilor mahmuri*** *(1983),* ***Un Guliver în Ţara Chiticilor*** *(1983).* ***Recreaţia mare*** *a fost tradusă în 12 limbi.*

Bucovina, pe unde mă opresc, să spunem, în condiţii eroice pentru un om ca mine, care are 60 şi 11 ani.

— Mulţi înainte! Cel puţin, pînă la 90 şi 11.

— Cercetăşeşti la un popă, la un învăţător, la un confrate. Deşi confraţii, am impresia, au un statut mai îngrijorător decît popii sau învăţătorii. Ei nu sînt siguri că pot oferi ospitalitate cuiva. Sînt nu ştiu cum speriaţi, săraci. Ei nu au cordonul ombilical, să spunem, pe care îl au ceilalţi. Pe urmă s-ar putea întîmpla ca filonul — pentru că eu, după cum se ştie, am avut poziţii-cheie editoriale ...

— Iertaţi-mă că vă întrerup, pentru a preciza un lucru: deci, cînd v-aţi referit, mai sus, la o viaţă de rob, aţi spus-o cumva metaforic sau pur şi simplu deliberat. Putea să fie rob un om cu poziţii-cheie?

— Nu, nu, viaţa de rob a fost reală.

— Pentru un scriitor care era director de editură?

— Da, pentru că el era singurul om în cadrul acelei instituţii. Eu cred că în acei ani de aşa-zis socialism clasa muncitoare s-a redus la directori. Eu aveam grija planului, grija salariilor. Eu eram zidul în care se izbeau nemulţumirile. Eu eram *keeping*-ul prin care îi ascundeam pe ceilalţi. Dar, sigur, treaba aceasta se făcea într-un fel de haiducie. Adică doream să fac pe Robin Hood-ul. Doream să fac, să întreprind ceva, dar nu dintr-o motivaţie politică, nu. De altfel trebuie să spun că era necesar să fii înarmat pînă în dinţi sub aspect ideologic, pentru ca să poţi să treci peste graniţele admise autorii talentaţi. Eu eram un avocat al Diavolului. Ştiam foarte bine cum să apăr o carte, aşa cum un avocat îşi apără infractorii pînă în pînzele albe, pe dramul lor de aparenţă, nici măcar de adevăr. Şi eu atunci munceam. Aveam nişte jurnale care încă, să zic aşa, obsedează o mulţime de lume, pentru că eu notam tot ce gîndeam, tot. Am cronici editoriale, un gen care nu cred că există. Citeam ca editor şi scriam cronici fără grija de a le face publice. Ştiam însă tot adevărul despre o carte. Apoi făceam contracronica, *ad usum Delphini*.

— Delfinii fiind cei de sus, de la partid, nu?

— Sigur. Cum se putea face ceva, asta în ciuda lui D. R. Popescu, Breban, ba chiar Lăncrănjan, pentru unii scriitori comunişti care, la un moment dat, erau din ce în ce mai furioşi pe revizionismul ceauşist şi care intrau în mari dificultăţi? Stînga stîngistă este şi ea o problemă de cenzură. Aşadar, eu făceam o cenzură deloc capitulardă, o maieutică spre partid şi în această idee, între noi fie vorba, găseam susţinători. Mai ales după ce Ceauşescu a desfiinţat oficial cenzura, Direcţia generală a presei şi tipăriturilor, trecînd întreaga răspundere editorului. Ei bine, în acest moment îţi trebuiau nişte baroni. E drept că Popescu-Dumnezeu, tip care a devenit şi a rămas odios, a fost — trebuie s-o mărturisesc — unul dintre cei mai receptivi la argumentele editorului. Dacă-i demonstrai că există o grijă de lectură sau un sunet fundamental, cum zicea el, de-al nostru, Popescu-Dumnezeu spunea: nu vă bateţi pe cuvinte, pe expresii, pe amănunte, nu interesează; nici un cititor nu rămîne cu asta; altceva trebuie urmărit.

Şi acest *altceva* putea să fie o valoare umanistă, cum este onoarea, cum este orgoliul, cum este cinstea, ambiţia de a fi bun, ambiţia de a fi drept. Găseam, găseam, fireşte ...

— Popescu-odiosul spunea aşa ceva?

— Da, o spunea odiosul căruia i se spunea Dumnezeu. El s-a desacralizat întruna şi curios e că nu iese din această groapă. El a rămas în ciuda eforturilor, pentru că este capabil să-şi vîndă şi amintirile, să le dreagă ... Nu mai e primit. În timp ce semizeii lui, cum ar fi Mihai Dulea sau alţii, sînt aproape deja folclorizaţi şi iertaţi. El era prea puternic. "Da"-ul şi "Nu"-ul în final erau în mîna lui.

— Ar fi fost şi talentat, cum se mai spune uneori?

— Eu cred că a beneficiat de conjunctura în care talentul gazetăresc l-a impus ca Dumnezeu, cogno-

men exagerat, pentru că profita de monopolul inteligenţei. Cînd ai dreptul să fii singur inteligent, îndrăzneţ, original, să spargi limbajul de lemn, sigur că eşti Dumnezeu. Iată că acum, cu acelaşi limbaj, e de la distanţă într-un spate de pluton, pentru că inteligenţa este mult mai diversă şi, fireşte, vin valuri inteligente. Nu se poate nimic încremeni. Ei, aspectele astea de *Pontifex maximus* sînt ridicole, sînt infantile. Numai cine nu are simţul istoriei nu-şi dă seama că geniul este urmărit de furii, că e alungat şi, pînă la urmă, îşi pierde răsuflarea. Noi zicem de nouă-zeciştii geniali, de douămiiştii geniali ş. a. m. d. Dar să luăm marile valori care rămîn valori de prestigiu; sînt respectate, sînt respectaţi, dar nu mai sînt citiţi. Să fim serioşi. Sau dacă sînt, sînt prin obligaţia programelor şcolare. Nu ştiu de ce se consideră că fără Vlahuţă, Bolintineanu etc. — na, şi aici măcar nu e vorba de genii.

— Dar fără Hogaş? Întreb, gîndindu-mă şi la pasiunea dvs. pentru călătorii, oarecum înrudită cu cea a autorului în cazul căruia Călinescu vorbea de o boemă turistică.

— Da, însă Hogaş avea un alt ritm al călătoriei. Evenimentul lui era unul puantilist, mărunt.

— Era un eveniment lăsat ... la pas.

— La pas. Aprinderea focului, întîlnirea gazdei, o încrucişare de drumuri şi de vorbe devin eveniment. La mine lucrurile nu se întîmplă aşa. Eu fac un vagabondaj de tip *fresh*, de tip săgeată. Săptămîna aceasta sînt aici ...

— Haideţi să precizăm: între 6—12 octombrie.

— Şi cu toată sinceritatea o spun, deşi trăim cum trăim, vedeţi că şi timpul ne ajută.

— Ce mai noroc! Unii dintre noi chiar au făcut plajă, au făcut baie în Euxina noastră relativ glacială.

— Da, timpul ne ajută şi ne dă, în fine, o porţie de unt cu miere pe care vara ne-a refuzat-o. Dar mie acest sejur la Neptun mi se pare oarecum prea lung. Pînă a veni aici, am fost cinci zile pe Valea Arieşului Mare, ceea ce se numeşte exact Vidra de Sus, Scărişoara, Arieşeni — păstrăv, lipan şi o ospitalitate de moţi bogaţi, care nu mai cerşesc din poartă în poartă, ci la poarta lor se cerşeşte.

— Oricum, cred că nici acest lucru nu i-ar fi plăcut lui Goga. Dar, din cîte ştiu, pe acolo, adevăraţii gospodari au început să intre în circuitul turistic internaţional, primind în gazdă Occidentul.

— Aşa e. Apoi, democraţia nu înseamnă desfiinţarea feudalismului, ci păstrarea a ceea ce e bun şi din feudalism. Adică, dacă directorul direcţiei sanitare pe judeţ însărcinează pe directorul medicinii preventive, Sanepid-ul, "Ai grijă de Sântimbreanu", tu nu-ţi mai faci griji în plus. Acolo sînt dispensare, hoteluri, sînt lucruri care pot fi închise şi amendate în orice clipă.

— Graţie autorităţii scriitorului Mircea Sântimbreanu ...

— Nu. Graţie autorităţii medicului ... Eu nu ştiu dacă nu care cumva acest gen, pe care noi îl numim corupt, nu este ...

— Ceva benefic, indicat anume pentru noi?

— Este un gen balcanic de cultivare a prieteniei. Adică, eu îţi sînt prieten, dar îţi sînt şi mai bun prieten dacă nu mă costă. Sau dacă, făcîndu-ţi un gest de ospitalitate, cineva la rîndul lui deschide un cont pentru mine. Ceva ce vine din străfunduri şi e cultivat ca într-un sol natural aici, în Balcani.

— Vorbeaţi de jena confraţilor noştri de a primi oaspeţi. În majoritatea lor, este obligatoriu ca scriitorii să fie nişte proletari ai Parnasului?

— A, nici vorbă de Parnas! Este jenat de propria lui condiţie. Trebuie să ai o curte cu găini, cu purcei ... Ăsta ar trebui să fie scriitorul, însă ăsta nu mai există. Uite, eu mă duc şi, fireşte, nu voi pierde ocazia ca la început de noiembrie să fiu la Salonul Dragosloveni, unde Vlahuţă avea vie, domnule, şi conac.

— Sper şi eu să ne reîntîlnim

acolo, sus, în cerdacul dintre vii.

— Păi ce e mai frumos decît să stai acolo ca scriitor? Poţi să fii chiar patriot, poţi să faci şi *Românii pitoreşti*, pe prispa unui cerdac, nu?

— Da.

— Eu am stat ani de zile, vara, pe la Bălceşti, care a devenit conacul familiei lui Duiliu Zamfirescu, acesta avînd pe de o parte statutul de diplomat, pe de altă parte — de om politic, de moşier. Acolo era o mare magistrare de ospitalitate. Dar unde sîntem noi acuma? Şi de aceea vă spun că un învăţător din Delta Dunării e de o mie de ori mai ofertant. Cel puţin, are barcă şi atîta autoritate, încît dacă tu nu prinzi nimic, la despărţire să pleci cu peşte.

— Sîntem la a doua întîlnire a scriitorilor de expresie română din întreaga lume. Şi iată că discuţiile, dialogurile noastre mă duc cu gîndul la Goethe care, în celebrele sale convorbiri cu Eckermann, zicea: "Vezi, cercul acesta de oameni minunaţi, cu care ai acum relaţii agreabile, e ceea ce eu numesc Patrie şi unde te întorci totdeauna cu plăcere". Aşadar, v-aş propune să ne referim şi la acest cerc de colegi minunaţi, cu care ne-am întîlnit sau reîntîlnit aici, la Neptun.

— Dacă acceptăm, ca o prelungire a citatului, care m-a şi emoţionat, zic: da, se poate şi aşa, numai că nu mi-a trecut prin minte. A trebuit ca Goethe să-mi atragă atenţia că există şi portiţa aceasta care, la noi, este destul de mascată. Sigur că eu îmi dau destul de bine seama că aici se întîmplă sau s-ar putea întîmpla ceva care să coaguleze, să catalizeze pe scriitorii români aflaţi indiferent unde. Numai că, vedeţi, aspectele conjuncturale şi de amor propriu, de răfuială ... Dar poate că şi acestea sînt proprii Patriei. Căci nu m-aş mai simţi în România, dacă nu s-ar da în Sami Damian şi Sami nu s-ar apăra ca un bursuc care în viaţa lui n-a mirosit urît. Domnule, ai fost bursuc. Miroşi, domnule, ce să-i faci! Eu nu ştiu de unde atîta hărnicie în a ne spăla de trecut. Hai, să zicem, un spaţiu de timp, cum propunea Liiceanu, de spălare a lichelelor. Tăceţi o vreme. Lăsaţi pe alţii să vină. Tăceţi. Dar nu veniţi din nou la amvon, nu predicaţi tot voi. Voi, care aţi fost satanişti, acuma luaţi frăţia creştinismului şi biciul Mîntuitorului? Lăsaţi-o dracului, domnilor! Ei, ăsta e un aspect care ţine şi el de caracterul naţiunii noastre. Poate că este un blestem istoric sau poate că este o necesitate istorică. Nu-mi dau seama. Dar eu sînt mult mai conservator. Eu sînt un apolitic convins. Nici nu mai e timp, ce-i drept.

— Dar, spunînd că sînteţi conservator, nu comiteţi o ... declaraţie politică?

— Eu sînt conservator în sensul că am rămas apolitic. Apolitic de stînga. Filosofic vorbind, eu nu pot (am şi fost profesor toată viaţa) să neg că orice se naşte cu chip de om în Ţara aceasta şi pretutindeni are nişte drepturi, la sănătate, la cultură, la ziua de mîine, la un acoperiş, la o perspectivă. Nu se poate altfel! Pe mine n-o să mă convingă nimeni niciodată că valoarea supremă este competenţa care atrage proprietatea ce devine intangibilă şi, probabil, se numeşte Cataramă ...

— Viorel ...

— Niciodată n-o să susţin aşa ceva eu, care după revoluţie nu am reuşit încă să număr, în ciuda inflaţiei, un milion în buzunarele mele. Nu am reuşit. Şi mi-au ieşit şi reeditări şi ...

— Unii ar fi înclinaţi să nu vă creadă sau să creadă că exageraţi cu bună ştiinţă.

— Jur că aşa este. Niciodată în acelaşi timp. N-am reuşit să capitalizez nimic, să-mi curgă dobînzi, pe un cont undeva. Cataramă are mii de miliarde. Eu ştiu că, aritmetic, putem înmulţi competenţa. Dar ar fi monstruos, pentru că ar ajunge competenţa omului pînă la Dumnezeu! Dar nu se poate. Şi atunci trebuie asigurate forme de decenţă socială. Pe mine mă deranjează foarte mult că scăpăm uriaşe probleme sociale care vor deveni şi mai teribile, mîine. Ca exemplu, degradarea, vulgarizarea culturală a tineretului nostru. Asta trebuie să ne dea de gîndit. Iar zilele

trecute am văzut manifestările copiilor noştri din clasa a douăsprezecea împotriva noului bacalaureat. Le-am auzit liderii. Pentru că erau zile călduroase, ei, băieţii, se dezbrăcaseră pînă la brîu şi se vopsiseră ca pieile roşii, cu semne pe faţă. Ceea ce nu m-a mirat. Este o formă care poate porni din sugestiile filmelor ş. a. m. d. Dar le-am auzit discursurile la tratative. La-men-ta-bil! Adică, am văzut nişte mici pitecantropi care se apără de cultură, care îşi apără grota, care nu vor să iasă de acolo.

— Sună foarte dramatic aceste reflecţii ale unui prozator care a scris atît de mult pentru copii şi adolescenţi.

— Într-adevăr, am scris foarte mult, am tipărit în tiraje uriaşe. De altminteri, anume aşa trebuie tipărit pentru copii. Ei se împrospătează an de an. Sînt contingente uriaşe de cititori care vin. Pentru ei noţiunile de original şi reeditat nu există. Există, e adevărat, şi aici o mare, o mare producţie de gunoi. Dar există şi capodopere. Nu făcute în mod conştient de scriitori, ci alese în mod inconştient de cititori. Cititorii-copii au expropriat de-a lungul zecilor şi poate sutelor de ani opera lor. Ei au expropriat pe Homer şi au făcut mitologia literaturii pentru copii. Ei l-au expropriat pe Cervantes de Don Quijote. Hai să ne amintim de Gavroche-ul Mizerabililor sau de Dumas-ul în întregime, sau de Mark Twain care în viaţa lui n-a vrut să scrie decît *Prinţ şi cerşetor*, poate, dar a fost expropriat şi de Heckleberry Finn. Dar, atîţia alţii ... Aştia sînt mari scriitori şi nu a încetat firul lor. Foarte ciudat este că noi nu-i mai ştim. Uite, eu, care am fost ani, decenii secretarul secţiei de literatură pentru copii şi directorul Editurii *Albatros*, editură de tineret, şi autor de literatură pentru copii, să mă puneţi la tortură — nu vă pot spune numele unui mare confrate de literatură pentru copii din Bulgaria. Sau din Polonia. O vreme ştiam cîţiva, la ruşi, care nu erau răi, Gaidar, Kataev, Marşak, Nosov ... Şi, sincer vorbind, se poate învăţa din orice condei, dacă tot spunem că nu mai avem prejudecăţi.

— Chiar să nu mai avem prejudecăţi?

— Mă tem totuşi că le avem şi le schimbăm doar semnele.

— Aţi fi de părerea că astăzi copiii nu mai citesc, ca pe timpuri?

— Păi, eu umblu foarte mult şi îi găsesc pe unde umblu. Ei îşi pasc vitele, să zicem, pe Valea Crişului Alb, pe Valea Cernei, pe Valea Lăpuşului şi eu stau cu ei de vorbă. Mă gîndesc, de la distanţă, zicîndu-mi: "În trăistuţa aia a lui trebuie să fie şi o carte". Domnule, nu e! Nu e decît mămăliga şi ceapa. Şi îl întreb: "Tu ai citit ceva în vara asta?". Şi el, cel mai adesea din pudoare, spune că da, a citit. Dar nu poate să spună nici titlul cărţii, iar dacă forţezi lucrurile, afli că a citit zece pagini. Cu alte cuvinte, eu ştiu că efortul comportă cu sine aşa-zisul punct mort. Nu poţi să faci o alergare de fond şi să scapi de aşa-zisul punct mort, cînd îţi vine să abandonezi cursa, pentru că nu mai are celula oxigen şi te doare mintea. Şi tu opreşti, abandonezi. Domnule, dar punctul mort nu e la început. Or, punctul mort la aceşti copii, din lipsa de exerciţiu la carte, e după zece pagini. Zece pagini! O uriaşă hemoragie de timp are loc în singura perioadă în care cineva poate să-şi edifice cultura, copilăria, adolescenţa, tinereţea. Unor astfel de copii le spun adesea: "Mă, în vacanţa mare voi puteţi învăţa o limbă străină. Dacă nu ai punctul mort după cinci minute". Or, efortul acesta trebuie educat. Prin exerciţii. Cine i le recomandă măcar? Nimeni. Fiindcă întregul exerciţiu social este week-end, pentru zile mai puţine de lucru şi aşa mai departe — este televizorul, este discoteca, este computerul, dar nu un computer de ăsta, inteligent care, pînă la urmă, îţi dă satisfacţii, ci unul cu jocuri penibile. Apoi, este gaşca, purtătoare de cele mai triviale atitudini valorice şi comportamente. Din păcate, familia nu mai are nici autoritatea, nici timpul, nici ascendenţa respectivă. Cînd familia nu prea are ce să pună pe masă, nu prea are autoritatea să ceară.

— Nici familia, nici şcoala.

— În ce priveşte şcoala, ea demult a făcut un pas înapoi, un pas de laşitate. Şcoala permite orice. Este atît de permisivă, încît încetează să mai fie un focar educativ. Ea permite fumatul, fardatul, aiureala; nu mai spun — înjurăturile. Ea nu mai are nici o reacţie adecvată la anomaliile de comportament ale elevilor.

— Şi, profesorii?

— Au impresia, probabil, că bătălia este pierdută. Că inamicul a pătruns prea departe în acest teritoriu.

— Domnule Mircea Sântimbreanu, vă mai aduceţi aminte legenda sau poate mitul cum aţi devenit scriitor pentru copii? Ar fi vorba de o opţiune mai specială, oarecum mai misterioasă, ca să zic aşa, decît în cazul altor pledoarii literare.

— Ei bine, am devenit scriitor pentru copii de pe cînd eram profesor, pentru că ascultam emisiuni radio infecte. Cum le zicem noi, guşate. Nici măcar realitatea, aşa cum era, nu se cunoştea. Se fabrica însăşi realitatea. E vorba de anii cincizeci şi unu ... Vai de capul lor. Eu eram profesor foarte sărac şi, printr-o pilă, am ajuns la Octav Pancu-Iaşi care, deşi mai tînăr ca mine, era directorul emisiunilor pentru copii. Este unul din noroacele vieţii mele, pentru că norocul nu este loz în plic, să-l poţi trage în fiecare zi. El vine de cîteva ori. Una din căile lui este profesia sau descoperirea unei vocaţii, pe care eu o ignoram cu desăvîrşire.

— Aşadar, norocul nu trebuie doar aşteptat, ci trebuie întîmpinat?

— În fine, sigur că da. Se spune că *fortuna adjuvat audaces,* norocul ajută pe îndrăzneţ. Trebuie să îndrăzneşti. Totdeauna te desparte un milimetru de noroc. În ceea ce mă priveşte, audienţa lui Pancu-Iaşi a fost decisivă. El mi-a cerut nişte povestiri şcolare, din viaţa copiilor. Eu am dat, el a fost mulţumit. A zis că în fiecare povestire am cîte patru povestiri. În fine, mi-a dat nişte indicaţii.

Aşadar, aveam audienţă fixată la unu, dar, ca fiece profesor, m-am prezentat cu cinci minute mai înainte, pe urmă se schimbau secretarele şi una dintre ele îi spunea celeilalte că vine un profesoraş la tovarăşul Pancu-Iaşi şi spune-i că e foarte ocupat, că nu primeşte. Eu m-am ridicat din fotoliu, la cei 204 centimetri înălţime ai mei şi zic: "Eu sînt profesoraşul". Sigur că a fost un moment penibil, apoi mi-au devenit favorabile, fetele de atunci. Au devenit prietenele mele. Am ajuns la Pancu-Iaşi care s-a amuzat de cele ce puteau să se întîmple. Dar să ştiţi că, dacă nu eram acolo, rămîneam fără Pancu, iar la orgoliul meu ...

— Deci, fortuna depindea de o secretară, două?

— La orgoliul meu, eu pe acolo nu mai călcam. Să ştiţi că unul dintre cei mai mari autori de divorţuri şi chiar de divorţuri de cariere este orgoliul. Cineva te-a călcat pe bătătură, şi ai rupt-o cu el! Poate că acela îţi era foarte util cîndva. Ceea ce e şi mai rău, decît dacă îţi rămînea indiferent.

Mai apoi, din acele scheciuri radiofonice care totdeauna numai pe humor au mers ...

— Exclusiv pe humor?

— Uneori, şi pe o anumită tandreţe, lacrimă, aşa. Dar mai ales pe zîmbet. Aşadar, din acele texte am făcut schiţe, învăţînd să le pun carnea. Dar nu invers. N-am făcut niciodată schiţe şi-apoi material radiofonic, care este ăla, scheletic — voce unu, voce doi, voce groasă, voce subţire, eu ştiu — scîrţîit, tuse, tropăit ... Dar după aia trebuie să individualizezi, să renunţi la crainic sau să devii tu un crainic povestitor. Este o altă fază pe care, ca să zic aşa, poţi s-o descoperi cu uşurinţă. Consider că un scriitor care se ignoră este deja format prin lectura unor mari scriitori. Întîmplarea a făcut că în liceul meu din Munţii Apuseni, de la Brad, să fi citit, într-adevăr, tot Sadoveanu, tot Cezar Petrescu sau tot Mark Twain, pe care-l găseam, şi pe atîţia şi atîţia alţii — aventură, teatru, umor, de toate. Or, fără să-mi dau seama, prinsesem un anumit gust, poate chiar în exces, pentru că, într-un fel sau altul, eu sînt un scriitor cult, ca să zic aşa, uşor artificial. Cel puţin în comentariul meu ...

— Mircea Sântimbreanu este prozatorul de o subtilitate stilistică ... palpabilă.

— Deci, n-a fost prea greu să-mi joc şi acest rol. Talent înnăscut există, dar nu la toţi. Însă mai depinde cît ai citit şi cît ai muncit, cît ai exersat. Ei bine, ceea ce mi-a dispărut şi dovedeşte că nu eram un scriitor înnăscut este voinţa de a persevera. Eu n-am avut niciodată tenacitate. Dacă succesul, realizarea povestirii n-au venit în 24 de ore, eu am spus că nu e bună, nu e bun subiectul, şi am lăsat-o. Sînt, cred, un risipitor nemaipomenit. Am caietele. Pentru că o anumită părere de rău şi mustrări de conştiinţă îmi rămîneau. Şi-atunci, în continuare, vînam subiecte. Dar aveam unde ...

— Sigur, că doar eraţi profesor.

— Dar nu numai că vînam, ci şi provocam subiecte. Făceam psihograme acolo.

— Pe care le şi verificaţi ad-hoc.

— Eu niciodată n-am urmat orbeşte indicaţiile manualelor. Făceam o pedagogie fraternă, de frate mai mare, foarte liber, cu mari succese. Cu strădanie infinită am salvat definitiv — nu numai că era teză de partid — ideea că nu există copii cretini, ci numai profesori foarte slabi. Dar pentru aceasta trebuie să faci apostolat. Şi nu poţi să ceri apostolat la leafa care se dă. Şi nu poţi să ceri apostolat oricui. Sînt oameni care nu au fibră de apostol, care sînt nişte funcţionari ai catedrei. Dar eu am spus: nu se poate, aici este o inhibiţie interioară a copilului, pentru el limbajul didactic este inaccesibil; el a realizat surditate faţă de acest limbaj, în consecinţă mutism. Ce ştie copilul cînd eu îi spun că în secolul XIV se face mişcarea de centralizare de către monarhia absolută? Fiecare cuvînt nu-i decît o măciucă în cap. După trei fraze de astea copilul este la podea.

— Knock-out între nici pe departe egali.

— Şi-atunci eu pot să-i dau şi doi şi trei şi patru cu conştiinţa împăcată. Pot să cer: vino cu maica, vino cu tatăl la şcoală, şi ştiu eu ce urmează.

— Inhibiţia se adînceşte, distanţa creşte.

— Fireşte. Însă atitudinea mea era: nu-i nimic, nici o problemă. Mă întrebau colegii: mata nu dai note? Nu dădeam note luni de zile. Nu avem note, le răspundeam. Ei, dar nu, nu-i regulamentar! Bine, zic. Regulamentul mă obligă să dau note de la 1 la 10. Dar elevul respectiv e sub 1. Deci, nu am notă regulamentară. Repetam. Nu mă supăram. Îl mîngîiam. Îl păsuiam. Găseam rezolvarea prin anecdote, voie bună. Asta m-a ajutat foarte mult, pentru că încercînd comunicarea pe buză de prăpastie şi chiar în prăpastie, în continuare, cu zîmbetul pe buze, cu peripeţii, cu băsniri, mi-am descoperit posibilităţile multiple în estetica literaturii pentru copii. Şi, în felul acesta, după cîteva luni — vă jur — copilului i se deschidea mintea şi el comunica de la egal la egal. Mă auzea, ba avea şi replici de humor. Mă întîlnesc şi acum cu oameni pe care nu-i cunosc — sînt chei sau sînt burtoşi, au patruzeci şi ceva de ani, — care îmi spun: "Să trăiţi, domn' profesor! Vă mai amintiţi ce lecţii făceaţi?!" Dar nici nu erau lecţii, erau altceva.

— Probabil, acest *altceva* astăzi nu se caută, nu se face.

— Sau, dacă vreţi, se face într-o devălmăşie. Eu nu-mi pierdeam niciodată autoritatea. Le am şi eu pe ale mele. Spre exemplu, nu suport să se ascută creionul. Şi elevii mei ştiau asta. Şi, în timp ce vorbeam, deodată îl auzeam pe unul în fundul clasei — crh! crh! crh! Eu îngheţam, clasa îngheţa. Numai că inconştientul continua să lucreze. Cînd mă apropiam de el şi realiza acest moment — pe onoarea mea, domnule, — nu-l pedepseam, dar ştia că m-a supărat foarte, foarte rău. Îşi pierdea sîngele din obraji. Ei, această autoritate trebuie păstrată. Nu poţi să te tragi de curea şi de şireturi cu elevii. De obicei, se face printr-o anumită pondere culturală. Copilul să ştie că tu ştii foarte mult, că poţi foarte mult

şi că eşti prietenul lui. Eu chiar aveam o categorie, pe cei mai năpăstuiţi dintre ei, pe care-i declaram prieteni. Prietenii mei. Şi, scoţînd elevii la lecţie, băgam şi cîte un prieten de-al meu, care răspundea şi el la o întrebare, două. Eu îi dădeam 8 sau 9. În timp ce unuia care nu-mi era "prieten" şi care răspundea la şapte, la opt întrebări îi dădeam 6. Ăla plîngea. "Da, dar el e prietenul meu, spuneam. Mă copii, aşa e şi în viaţă, mă".

— Ziceaţi, dîndu-le, de fapt, chiar o lecţie de viaţă. Din clipa aceea aveaţi, cred, mai mulţi prieteni.

— Aşa e. Pe mine asta mă îngrijorează în mod deosebit. Pentru că un om tînăr care, la paisprezece ani, a ajuns deja la o mică bibliotecă, citeşte. Uneori, se întîmplă să citească nu tocmai ceea ce trebuie pentru vîrsta lui, dar un copil prins de lectură este salvat!

— Domnule profesor Sântimbreanu, aţi vorbit despre impactul unei adevărate personalităţi asupra unor personalităţi în devenire. Dar pentru dumneavoastră care a fost personalitatea pe care aţi întîlnit-o şi care v-a impresionat în mod deosebit?

— Au existat trei întîlniri. În Munţii Apuseni, noi vedeam puţini scriitori. Dar veneau. A fost o întîlnire cu Liviu Rebreanu, o întîlnire cu Octavian Goga şi cea mai fabuloasă — posibil să nu credeţi — cu Ion Minulescu. De la sobrietatea academică a lui Rebreanu, de la profetismul lui Goga, care venise într-un fel de semicampanie electorală, la acest om inepuizabil, poetul Ion Minulescu ...

— Din cîte am citit, cam cabotin în ale lui.

— Cabotin care juca totul, care era o orchestră. Asta a fost pentru noi ceva în alt gen. Am mai văzut ceva asemănător, dar eram deja student: l-am văzut pe Ionel Teodoreanu, pledînd, la bară, în Bucureşti.

— Eraţi student la drept.

— La drept. Teodoreanu era o cascadă cu curcubeie. Pe mine asta m-a fascinat. Eu aş spune că geaba sînt mari filosofi, păstoşi ... Nu pot, domnule, nu pot eu să ar în terenul ăla.

— Vă deconspiraţi, adică, anumite nuanţe de caracter.

— Sigur, la natura mea ceva mai frivolă îmi trebuie mai multă frivolitate. Ceea ce nu înseamnă că nu sînt permisiv pentru lacrimă, pentru duioşie. Ba chiar sînt inadmisibil de slab, uneori.

— Cînd anume?

— Din păcate, mai mult la filme, pentru că în viaţă sînt parcă prea dur.

— Pentru că şi domnia sa viaţa e dură.

— E. Şi eu sînt. Dar pe întuneric, sub pleoapa mea, curge o lacrimă. Deci, nu sînt excesiv de dur.

— Nu, nu sînteţi. Dar să trecem de la personalităţi — la cărţi. Care din acestea v-au marcat în mod special?

— În ceea ce priveşte cărţile, trebuie să vă spun că în 1941 (eram elev în clasa a şasea) a apărut *Istoria literaturii* a lui Călinescu. La liceul nostru din Brad, liceu ortodox român aflat sub epitropia Mitropoliei din Sibiu, cărţile veneau la zi, în biblioteci. Ei bine, această carte totdeauna mi-a dat senzaţia de literatură şi de literaturi. De, eu vedeam literatura stînd, cerîndu-şi teritoriu într-o carte. Abia acuma mi-am dat seama de altceva. Pe lîngă asta, am descoperit un limbaj care m-a marcat multă vreme. Adică, o anumită preţiozitate; calofonia pe care ţi-o dă limbajul ăsta şi care, precum vedeţi, a devenit boală naţională.

— Inclusiv, limbajul literar al domnului Mircea Sântimbreanu?

— O vreme, da. Pe urmă s-a infestat cu alte categorii, căci am făcut dreptul. Dar Călinescu a jucat un rol extraordinar, pînă la urmă autoritatea lui mi-a determinat multe din cursuri. Ca unul din scriitorii care a corespuns perfect şi din toate punctele de vedere structurii mele a fost Anatole France. Iar mai tîrziu, nu ştiu dacă spre ruşinea mea, am fost profund impresionat, cu efecte, de *Manifestul Partidului Comunist.* La descoperire. Acest tip de retorică, acest stil de argumentare m-a pătruns.

Nu a fost o lectură cum aş fi citit un articol de nu ştiu ce gazetar talentat. Asta înainte de devenire. Pentru că eu am devenit membru de partid foarte tîrziu, în 1969, la patruzeci şi ceva de ani. Nici nu puteam altfel, din motive de origine socială, biografia părinţilor mei etc.

Apoi, în altă ordine, tot literară, trebuie să spun că m-a interesat în mod special Marcel Proust, cu "În căutarea timpului pierdut" în traducerea lui Radu Cioculescu. Ei, bine, a fost prima dată cînd mi-am dat seama că evenimentele nu au numai contur exterior, că chiar şi o mişcare sufletească poate să devină eveniment. Şi răscruce pentru destinul unui om. Micile mişcări ale sufletului, ale gîndului, ale comunicării. Anterior, luam literatura ca pe un vehicul: cu cît mai multă viteză, cu atît mai bine. Pe cînd derularea asta foarte lentă descoperă la rîndul ei o fineţe nebănuită pînă atunci ...

— O descoperire care poate părea chiar o ... închidere.

— Exact. Deci, vă daţi seama, eram un cititor cu o viteză mare. Eu cred că, ulterior, în editură, se speriau subalternii mei. Eu citeam tot ce s-a publicat la *Albatros* şi tot ce s-a respins.

— Din considerente de vigilenţă?

— N-aş zice. Ci pentru că mi-am dat seama că într-o editură sînt atîtea edituri, cîţi redactori sînt. Nu din cauza gusturilor, ci din cauza sacoşelor. Şi-atuncea ziceam: lasă, domnule, sacoşa la mine. Trebuia citit, motivat de ce-l publicăm. Aveam şi am acele carnete despre care sînt întrebat de ce nu le public.

— Într-adevăr, de ce nu le scoateţi la lumină?

— De ce? Pentru că eu însumi nu am puterea să mă mai uit în ele. Se pare, cine ştie ce zădărnicie ... Dar prea m-aş da în primire ... Pentru că eu, întîi, citeam cu ochii de partid, fiindcă la partid trebuia să răspund. Or, a publica acum o cronică de partid, ideologică, este ca şi cum te-ai pune singur la zid şi ţi-ai ordona: Foc!

— Ei bine, deja acesta n-ar mai fi Anatole France, ci un alt francez, Henri Barbusse care, din cîte îmi amintesc (pe timpuri, trecuse şi pe la Chişinău) n-a prea fost cavaler cu românii ...

— Şi acesta n-a fost un autor preferat de mine.

— De la *Foc*! să trecem la ... Fo. Adică, la Dario Fo, italianul care, ieri sau alaltăieri, a fost anunţat drept laureat al Premiului Nobel. În genere, ce sentiment încercaţi cînd aflaţi despre un nou laureat al acestei distincţii?

— Ca în cazul aproape tuturor scriitorilor contemporani lui, încerc o uriaşă stupefacţie. Întîmplarea face ca acest Dario Fo să fi fost foarte jucat. Cînd îl vezi, ţi se pare că e un spectacol fabulos. Este cel mai mare saltimbanc de geniu. Este inepuizabil. Are un farmec, o carismă irezistibilă pentru toţi cei din jurul său. E un vrăjitor. Şi, dacă premiem şi un vrăjitor, cu atît mai bine. Atîtea uscături, pînă în ultima vreme ... Domnule, nu ştiu, n-am auzit, nici întîmplarea n-a făcut ... Măcar să fi avut aşa, un accident amoros, de maşină, ca lady Di, să fi auzit ceva odată. Absolut nimic. Am tot timpul impresia că sînt nişte premii de consolare.

— Şi, de consolare, nu atît pentru un anume scriitor, ci pentru o ţară, pentru o rasă, africană, să zicem.

— Ceva în felul ăsta. Dar de data aceasta m-am bucurat că un om mai spumos, mai cu sevă, mai vital, cum e bătrînul Fo, a fost distins. Am impresia că el nici nu poate trăi în afara spectacolului. Tot ce atinge devine spectacol.

— Cuiva, inclusiv celui care vă pune acum întrebări, ar putea să i se pară că sunteţi totuşi prea generos cu un mai mult altcineva, decît un scriitor, care mi se pare a fi domnul Fo ...

— Asta ştiu, asta spun, pentru că am văzut emisiuni cu el acum, la televiziune, şi mi-am zis că merită. Un circar, la urma urmelor, nu? La graniţa dintre literatură şi circ.

— Să zicem că în cazul lui

Dario Fo Academia suedeză a mai dat o lovitură de circ. Numai că eu, distinse domnule Sântimbreanu, aş vrea să vă întreb dacă dvs. aţi avut ceea ce s-ar putea numi lovitură sau lovituri de destin. Adică, ceva neaşteptat, dramatic şi aproape misterios.

— O, da, sigur! Vreau să vă spun că eu trebuia să fi murit demult. În 1945, lăsînd de-o parte războiul, deci după încheierea păcii, din dragostea mea uriaşă pentru mare, primul drum pe care l-am făcut la închiderea facultăţii a fost la mare, în localitatea 2 Mai. Ajungînd la gazda care avea un copil corigent şi pe care trebuia să-l meditez, în schimb ei să-mi dea masă, casă, mi-am lăsat bagajele şi am alergat spre mare. Spre apus. Am intrat în mare, m-am zbenguit gol-goluţ, hainele lăsîndu-mi-le pe ţărm. Iar cînd am ieşit, am dat cu ochii de o tăbliţă: "Atenţie, teren minat! Pericol de moarte!". Şi ... am rămas într-un picior. Nu mai ştiam ce să fac. Dar seara venea, soarele apunea. Schimbam piciorul, ca să rezist oboselii. La un moment dat am văzut, pardon, o balegă uscată. Măi, zic, dacă a trecut o vacă, totuşi sub balega aia nu e nimic. Şi m-am aşezat, zgribulit şi ud, şi tremurînd, şi am stat toată noaptea pe acel loc însemnat de un animal. Popa, căci el era gazda mea, văzînd că am venit, că am bagaj, m-a reperat, dar nu a venit nimeni pînă a doua zi, cînd au sosit ostaşii-pionieri şi au tăiat o cărare. Au scos sute de mine, ca nişte farfurii. Le-au băgat într-o căpiţă, pe mine m-au extras de acolo, iar mai tîrziu au împuşcat acele mine. Ore în şir Marea Neagră a hăulit de detunăturile sutelor de mine, care erau numai pînă la mine. Ei, gîndiţi-vă că eu am trecut în goană printre ele şi că am ieşit în goană din mare ...

— Tocmai aici ar fi doza de mister, de care vorbeam în întrebare.

— Dar să vă mai spun una. În 1958 ...

— Îmi dau seama că orice jalonare de atare fel a destinului nu se poate uita ...

— Aşadar, în 1958 eram tot la mare. Eu sînt un tip mai pofticios ... Totul trebuie spus aşa ... Atunci mi-am dat curs instinctelor. Acoperit de un anumit humor, de un anumit flegmatism. Dar ştiam că, dacă îmi place vreo surată de-a Evei, trebuia să ştiu şi cît este ea de bună. Şi am găsit una muşcînd dintr-un măr. Acesta s-a potrivit ca pretext de a vorbi despre ispită, etc. Pe scurt, în aceeaşi seară eram la Constanţa la acea tînără şi frumoasă doamnă, şi pofticioasă, care mi-a spus la un moment dat: "Se face ziuă, ar fi bine să pleci. Vine soţul". "De acord", am spus. Şi am plecat. Am deschis uşa la lift. Stătea la etajul patru. Şi liftul era la parter. Era defect. Am căzut în gura de lift, zburînd de la etajul patru pînă la lift. Acum, cel care vă vorbeşte, uitaţi-vă cum arată.

— Om în toată firea şi în toate ale lui.

— Da, fără cocoaşă, fără proteze, fără ... Cum am căzut? Aveam, cred că printre primii, adidaşi. Pe capacul liftului sînt zeci de scripete, de plăci de oţel, de cutare şi cutare. Eu am căzut fără să ating nici cea mai mică bucată de fier şi am fost amortizat de placaj, care m-a înghiţit pînă la brîu.Cu chiu cu vai, pe parcurs m-am prins cît am putut de grilaj, de funiile care erau — vai de capul meu! — pline de ulei şi care mi-au luat pielea de pe mîini. Bun. Vreau să spun că am ieşit de acolo prin forţe proprii. Au rămas numai bascheţii. Am sărit grilajul. Deja eram plin de sînge, pentru că coastele mi se rupseseră, aşchii din coaste intraseră în plămîni ... Dar, eram perfect conştient. M-am aşezat undeva. Cineva, mă rog, o patrulă, a crezut că am avut accident de maşină, m-a dus la spital. Abia după aia am realizat o stare de şoc. Peste cîteva zile, mi-am zis: eu trebuie să fiu mort, peste mine trebuia să crească iarbă. Era parastasul de şapte zile acum. Şi mă mai gîndeam (pentru că mai înainte vorbeam de Proust) că "O dragoste a lui Swann" se încheie aşa: şi cînd te gîndeşti că aş fi putut să pierd totul, chiar şi viaţa, pentru o femeie care nici măcar nu era genul meu.

Eu măcar nici numele nu i-l ştiu. Realmente. Zic, uite, domnule, ţi se întîmplă ce ţi se potriveşte. Destinul este, de fapt, firea ta. Fratelui meu, care n-a agăţat în viaţa lui o doamnă, nu i se întîmpla asta. După cum şi ce mi s-a întîmplat la mare nu se întîmplă orişicui. Un altul în locul meu ar fi studiat terenul, aştepta să se demineze. Însă aceste impulsuri, care sînt sarea vieţii şi îţi aduc şi multe satisfacţii, ce-i drept, îţi sînt intrinseci ţie, ca fire, ca risc.

— Aţi aşternut cumva aceste întîmplări pe hîrtie, în vreo proză, în nişte memorii?

— Nu, n-am pus nimic pe hîrtie. Absolut nimic. Poate, mă rog, vorbindu-le elevilor de primejdiile care vin din fire ... Firea este greu de corectat, dar nu imposibil. Ea trebuie totuşi supravegheată.

— Pentru a-şi menţine libertatea conştiinţei, un scriitor trebuie să aibă un stoicism al refuzului sau o abilitate a compromisurilor?

— Eu unul am practicat metoda numărul doi. Adică am făcut mult bine, făcînd răul cel mai mic cu putinţă, pe care îl numesc compromis. Eu am avut, fireşte, o anumită influenţă în lumea editorială, am scos din ghearele cenzurii şi din noaptea tăcerii cărţi foarte importante ale literaturii noastre, fiind simpatic şi călăilor. Nu am trîntit uşi, nu am rupt punţi, dar, în realitate, eu ţeseam punţi, ceva pentru confraţi. Şi aş spune, nu din cine ştie ce motive. Poate mai mult aşa, dintr-un orgoliu de atlet. Acolo, unde alţii doborîseră ştacheta, eu treceam cu cartea, şi cartea apărea.

— Cred că anume din acest considerent astăzi nu prea sînteţi contestat, certat, blamat.

— Nu, nu ...

— Sau există şi cazuri contrare?

— Există scriitorii cei mai infami şi astăzi, care n-au fost tipăriţi nici atunci, nici acum. Ei ţin numai minte că atunci. Pentru că literatura nu este tot ce se scrie. Eu nu vreau să dau nume, dar sînt scriitori ziditi în ură, ziditi în neputinţă şi într-un sentiment de revanşă. Sigur că unul alde ăştia te arde. Mai zice. Însă, trebuie să vă spun că Eugen Uricaru a avut o carte, *Despre purpură*, senzaţională. Dar nu putea s-o tipărească. Eu am găsit energia de a-i face o apărare, ştiind că sînt cititorul ultim înainte de apariţie şi că Dumitru Popescu-Dumnezeu va avea în mînă cartea gata tipărită, cînd, evident, va avea şi cartea mea de muncă în mînă. Dar eu aveam apărarea acestei cărţi în orice clipă, pe dinafară.

— Acum doi ani, într-un dialog, mi-a povestit şi Eugen Uricaru cîte ceva din istoria manuscrisului său care, pînă la urmă, a ajuns carte. Vorbea cu tot respectul despre dvs.

— Într-adevăr, cartea a fost editată. Iar cînd a apărut *Urcarea muntelui* de Ileana Mălăncioiu, am fost chemat la ... — nu mai era Popescu-Dumnezeu, ci un altul, care a murit între timp, chiar la timp a murit, Petre Enache, secretar al CC. Răspundea de cultură. El pusese capul în birou şi dădea cu pumnul în masă, strigînd: "Nu citiţi nimic! N-ai citit nimic!". Eu îi spun că totul am citit. "Nu se poate! Dacă aţi fi citit această carte, nu apărea!"

— Dar credeţi că el citise cartea Ilenei Mălăncioiu?

— Ei, lui i se spusese. Noi ştiam ceva, ceva în mod absolut. Că, de fapt, cenzura supremă o exercitau două personaje.

— Cei doi, el şi ea?

— Da. Însă care nu citeau nimic, decît cu literă mare. Or, eu nu tipăream cu literă mare. Tipăream cu literă normală. Şi mai exista ceva, o cenzură şi mai periculoasă. Pe mine m-a îngrozit tot timpul faptul că Monica Lovinescu şi cu Virgil Ierunca făceau cronici la obiect şi spuneau despre cartea Ilenei Mălăncioiu cît este ea de anticomunistă. Doamne, şi venea securistul editurilor şi-ţi spunea exact ceea ce auzise la *Europa liberă*. Eu zic, însă: tovarăşe, dumneavoastră vă luaţi după duşmani şi nu ne credeţi pe noi? N-aţi învăţat nimic din Istoria Partidului Comunist, că anume duşmanul încearcă să ne distrugă pe

noi, comuniştii. Aşadar, nu era uşor, de aceea trebuia să fiu foarte, foarte pregătit.

Alte cărţi importante, ca "F"-ul lui D. R. Popescu, care n-a putut să fie publicată ani şi ani de zile. A apărut totuşi. După aia i-am dat drumul la *Vînătoarea regală*. Pentru că, vă spun, trebuie rupt sau înnodat odată. Poţi să aştepţi tot timpul ca un cerşetor pomana cuiva. Domnule, cineva te-a înnodat, te-a pus pe picioare şi — mergi mai departe. Breban a avut foarte mari probleme cu *Îngerul de ghips*. El a fost deznodat de mine ca, pe urmă, prin diverse interviuri, să spună: "Domnilor, nici pînă astăzi nu pot să-mi explic cum am reuşit să-i păcălesc". Domnule Breban, i-am zis, n-ai păcălit pe nimeni. Ştiu eu ce ştiu ...

— Eu cred că sînteţi sau aţi putea fi un critic subtil, abil, inventiv etc.

— Fără nici o îndoială. Aş fi putut face critică. Sigur că nu mi-am forjat, la o anumită şcoală, limbajul critic şi, în general, pentru mine fiecare carte nouă, atunci cînd îmi expun punctul de vedere, începe printr-un moment de repetenţie. Neavînd instrumentele, eu mi le făuresc de fiecare dată. Nu le am. Eu admir criticul care e în priză, care e pe lungimea de undă critică. Eu nu sînt. Nici pînă acum nu ştiu cum se abordează: întîi, trebuie povestit subiectul sau nu trebuie? Însă e un simţ critic, fireşte, bănuiesc înnăscut, care pe mine însumi mă ajută. Eu fac foarte mult travaliu cînd scriu. A doua lectură însă este decisivă, deoarece văd toate cocoaşele, toate denivelările, laxităţile, graba. Astfel le simt şi la alţii. Apoi, în ultima vreme însă, văd că sînt în recul. Poate e firesc, nefiind un critic. Deci, neavînd interes profesionist pentru lectură, e un recul al interesului meu pentru ficţiune. Am intrat puternic în zonele biografismului, jurnalelor, documentelor, istoriei care începe să-mi spună mai multe, mai repede şi mai clar. Nici nu mai am răbdare. Zic: vasăzică, îmi dau seama că la pagina zece o iubeşte, la pagina cutare i-a strîns mîna, la pagina 200 o posedă şi la pagina 250 se sinucide. Astfel că eu merg direct la pagina 250.

— Din cîte v-aţi dorit, cît aţi citit, cît citiţi?

— Nu mai fac asemenea bilanţuri, avînd impresia că rămîn dator uriaşei literaturi ... Eu nu mai citesc acuma, să zicem, pe — nu mai dau nume, — pe rahaţi. Chiar dacă îmi acordă prietenie şi interes, eu îmi spun mie însumi: eu încă nu l-am citit integral pe Dostoievski.

— Ca să nu mai spunem de a-l fi recitit.

— Cum să nu? Marea mea uimire este însă că mai toţi criticii fac din cînd în cînd, în textul lor, această remarcă: recitindu-l. Chiar l-ai recitit, domnule?

Vreau să spun că literatura germană, de după război, nouă, este formidabilă. Are mari personalităţi. Cîte o carte am citit din Gunter Grass, cîte una din altcineva ... Cît trebuie să citeşti? Enorm! Mai mult decît atît. Sigur că literatura sud-americană a trebuit la un moment dat să o citim, pentru că a avut un impact senzaţional aici. Şi să nu ne dăm noi prea mari, fiindcă venim de pe craca ei. Fireşte, am citit şi Marquez şi Llosa şi Sabato ... Dar cîte o carte-două. Te duci la fişier la bibliotecă şi simţi că te apucă ameţeala.

Nu cred că e cazul să regreţi ceva. Se spune în popor aşa: două în lume nu se poate — să scape omul de moarte şi să le f... pe toate.

— Mergem pe text semideschis, cu trei puncte?

— Mergem.

— Şi dacă tot aţi pomenit de măria-sa moartea, mă interesez dacă aţi avut momente în care v-aţi gîndit la dramatica inutilitate a oricărui efort în destin, în literatură, în lume?

— La zădărnicie, da, m-am gîndit. Iată, din ce în ce mai mult. Pentru că demobilizarea, trecerea la vatră, lăsarea armelor în ungher mi se pare obligatorie. Adică, plină bunătatea naturii, ea ne anesteziază, ne dă sentimentul zădărniciei, ne obişnuieşte cu abandonul, cu dispariţia. Sigur că sentimentul ecleziastic

al zădărniciei eu îl am mai acut. Dar am humor şi de aceea mă salvez. Păi, domnule Leo, ce sînt consfătuirile la care am fost invitat? Dacă le-aş lua sub semnul zădărniciei, ar trebui să nu vin la mare. Deci, mai bine vin la mare şi nu mă duc la şedinţe. Trăncăneala este numărul unu aici. Narcisismul este numărul doi.

— Şi, uneori, viceversa.

— Şi viceversa. Şi vezi pe unii oameni care sînt şi ei nişte rătăciţi în literatură vorbind acum ca nişte apostoli care s-au întîlnit la Niceea. Hai, domnule, să fim serioşi! Nici nu e permis, pentru că totul este, pînă la urmă, sub semnul rutinei sau al improvizaţiei. Sau ne repetăm de la un nivel canonic universitar, sau improvizăm la modul temperamental tip Saka.

— Ţin să remarc că vă exprimaţi nu prea loial faţă de un coleg basarabean ...

— El este un tip hîtru, bine intenţionat. Dar Saka ne spune multe lucruri cu curaj, dar ne ascunde şi mai multe cu acelaşi curaj. Ei, dar aceste elemente pitoreşti sînt sarea întîlnirii care, în esenţă, e zadarnică. Dar poate că alţii au nevoie de ea. Nu vreau să insist.

— Viaţa literară poate fi tratată ca un filon separat al existenţei societăţii?

— Mă tem că în momentul de faţă nu putem absolutiza. Sigur că viaţa literară, pînă în 1989, sînt absolut convins, a fost un filon al supravieţuirii societăţii. Oriunde te duceai, în orice comunitate auzeai discursuri literare... Se discuta cartea, se cumpăra cartea, se făcea coadă la carte. Cartea era afişul principal al interesului. Apăreau, de altfel, cărţi bune şi ediţii foarte ieftine, în *Biblioteca pentru toţi,* în *Clasicii literaturii universale.* Se dădeau în rate, ce să vă mai spun ... Şi a fost, realmente, un periplu de refugiu, ca să zic aşa. Pe vremea ceea, dacă se ivea o dispută literară, lumea era atentă. Cu alte cuvinte, şi arbitrii erau în atenţia publicului. Acuma însă, nu e nimic, nimic. Eu nu aud decît rarisim, la lumea mai mult sau mai puţin specializată. Dar nu de la medici, nu de la profesori. Doar aşa, veleitari, prin cenacluri, studenţii, discută literatură. Nu mai citesc. Şi, în general, vedeţi şi dvs., revistele literare, cu retururi, poate nouăzeci la sută...

— Să reiasă din cele spuse că aveţi nişte nostalgii retro?

— Eu sînt un observator. Eu observ: faţă de invazia televiziunii, faţă de invazia grijilor zilnice, faţă de acuitatea cronică a atîtor griji de a face bani, de a supravieţui, literatura a pierdut, sau a rămas, totuşi, dacă ne gîndim la fenomenul Sandra Brown, care ne spune că lumea a vrut să citească ...

— Dar, slavă Domnului, fenomenul Sandra Brown a trecut. Sau nu?

— Da, a trecut. Şi găsim acum o Sandra Brown la coşuri, la grămadă, cu 500 de lei exemplarul. Ignorată. A trecut.

— Ce s-a mai aflat despre subtextele legendei Brown?

— S-a spus că e un trust, s-a spus că e o ficţiune. Pînă la urmă, e posibil să fie un computer perfecţionat, care e provocat cu nişte reţete.

— Nu v-aţi întrebat niciodată de ce nu v-aţi lăsat masa de scris şi să ieşiţi în lume, să vă trăiţi viaţa?

— Nu m-am întrebat, pentru că am găsit răspunsul. Eu am lăsat masa de scris. Sau, mai exact, scriu numai ilustrate, oriunde mă aflu. Le scriu prietenilor, unora din drag, altora — ca să le crape fierea.

— Chiar aşa?

— Pe cuvînt de onoare. Cum poţi, mă domnule, întîi pleacă. *In primum agere deinde filosofare.* Du-te, domnule, întîi du-te. Şi pînă la urmă, la vîrsta mea totul trebuie relativizat. Nu a fost aşa, sigur că nu. A fost o vreme cînd puteam să stau la masa de scris 20 de ore şi din somn, semisomn să revin şi să fac ce aveam de făcut. Răspundeam tuturor comenzilor. Eram vestit prin rapiditatea cu care rezolvam probleme. Orice problemă avea el nevoie, îşi găsea un răspuns. Eram un pompier. Absolut. Acuma, din ce în

ce mai mult, mă atrage sihăstria, dacă se poate — nu chiar în mizerie. Adică, sihastru — sihastru, dar dacă în ziua ceea n-am prins şi cei cinci peşti, e mizerie, pentru că cineva trebuie să mă invite la masă ... Să vă spun că în Deltă eu plec cu 100 de mii şi mă întorc acasă cu 50 de mii. Nu cheltuiesc. Iau o pîine pe zi, restul îmi dă Delta ş. a. m. d. Toamna, prin Munţii Apuseni, Doamne Dumnezeule, fructe! Pe la Călimăneşti sau Căciulata, prin luna iulie, zmeură, pari s-o smulgi din laba ursului. Da bine, ce, nu găseşti cireşe amare? Eu iau pîine şi un kil de brînză într-o săptămînă. Corcoduşe, dude. Mănîncă, domnule, da ce, mama dracului, am şi exemplu celebru cu ...

— *Aurea prima nata est aetas*, spunea Ovidius, cu vîrsta lui de aur.

— Să ne amintim că Isus a stat 40 de zile uitat de foame, în meditaţie.

Nu mă umileşte mizeria la care consimt. Mă umileşte opulenţa altuia, parcă. Atunci cînd văd oameni lipsiţi totalmente de cel mai mic merit cum se ridică, înălţîndu-se, cum îşi fac vilele, cum îşi fac gardurile — astea mă enervează cel mai mult. Bine, măcar americanii nu au garduri. Dar aici, cu cît e mai înstărit, cu atît face gard mai înalt. Adică, parcă ar ascunde un cadavru. Parcă e un cavou. Aceasta mă jeneză, mă umileşte.Şi mai strigă unii: "Da ce, te crezi pe vremea comuniştilor?! Pămîntul meu, fîneaţa mea, nu trece!".

Altfel, să ştiţi că se poate trăi. Doi, trei porumbi îi pui la copt. Ce poate fi mai bun? Pe urmă, eu mă apăr, fiindcă vara suprim alcoolul, cu desăvîrşire. Şi cafeaua. Eu ştiu de ce. Nu că n-aş bea. În general, am un dicton. Iniţial am zis, şi m-am lăsat de fumat. Printr-un act de voinţă. Printr-un dictat. Fumam enorm, 60 de ţigări pe zi! Gata! Imediat mi-a venit aşa, un alt puseu de ăsta nebun, de schivnic: "Nu mai bei!" Bine. Pe urmă am zis: "Măi, hotărîrea e prea dură. Nu mai bei doar trei luni". Bun. Şi aşa, mergeam la recepţii, unde curgea whisky şi votcă şi şampanie, şi eu nu beam. Păi, zic, eu fac o mutră de tîmpit aici. Uite ce e: alt amendament — nu mai bei nimic pe banii tăi! Şi de asta mă ţin. Şi de aia, cînd plec vara, zic: Gata! Dar dacă cineva se găseşte şi ... Nu pot să spun că nu mă umileşte. Eu sînt — cum să zic? — un fel de ava: nu am slujbe, dar am slujitori.

— Mai spre finalul convorbirii, mă interesez la un om şi un scriitor cu mult mai multă experienţă ca mine: ce fac orele pe care le pierdem, şi unde se duc ele?

— Şi aici trebuie nuanţat: e o crimă să pierzi orele tinereţii. Timpul nu este egal cu sine însuşi. Ca o tablă de şah, are 64 de pătrăţele, dar important e unde stă regele, unde stă regina. Or, în strategia asta a folosirii timpului ar fi o crimă, şi e o crimă pierderea timpului tînăr, singurul în care musteşte seva, în care fiece sămînţă dă rod. Mai tîrziu, cred că este o formă de abandon, o dulce anestezie pregătitoare pentru mari traversări. Nu e nimic, domnule, nici un fel de sentiment. Mie îmi pare rău cînd vremea noastră ne-o pierde vremea, cînd vara nu e vară, cînd toamna devine iarnă, cînd iarna nu se mai termină — asta-i pierderea de vreme. Aş vrea atunci să fiu o pasăre migratoare şi să-mi pierd vremea într-un timp frumos, la locul potrivit. Se ştie foarte bine că au fost şi şcoli filosofice, idealul cărora era pierderea plăcută a vremii. Ce dracu' este epicureismul şi aşa mai departe? O componentă hedonisă există şi la pierderea vremii: trîndăveala, *otium*, spuneau latinii.

— Apoi, orientalismul ...

— Dar nu chiar pînă la budhism. Ei prea merg departe. Nu mai beau. Ignoră prea mult. Orice competiţie îşi are farmecul ei, dar ... dar devine scîrboasă. Eu deja m-am retras din competiţie.

— Dar aţi fost foarte competitiv.

— Se ştie. Am fost propus şi preşedinte al Uniunii Scriitorilor şi puteam să înclin balanţa, dacă făceam electoralism şi populism. Ştiu exact care e sensibilitatea acestor oameni ...

— Acestor colegi.

— Da, colegi. Dovadă e că Laurenţiu Ulici e deştept şi m-a pus preşedintele comisiei sociale. Şi-atunci în mine se descarcă paratrăsnetul social. Lui nu-i convine, lasă pe moşu'.

Deci, vreau să spun că nu sînt cu desăvîrşire rupt, dar cabrez şi am rezistenţă la fiecare nouă acţiune în care, să zicem, cineva mă obligă.

Dar, dacă o luăm aşa, habotnic, fundamentalist, că scriitorul pierde orice alt ceas, cu excepţia orelor sale de scris, atunci eu sînt un mare pierdant. Însă cred că la talentul meu am scris destul, poate că prea mult.

— Chiar o spuneţi pentru toată lumea?

— O spun la toţi, ca să n-o spună alţii. Mai bine s-o spun eu cu tentativa că, decît s-o spună altul, aşa netalentat — vorba lui Creangă — cum sînt eu, dacă tot am făcut ceva ... Pentru că realmente sînt unul din scriitorii cei mai agreabili. Eu ştiu care e limita. Am avut un public subaltern.

— Aţi avut? Nu mai aveţi?

— Publicul de copii de astăzi mai este subaltern pînă pe la 9—10 ani. Cum au scăpat din ziua asta, nu se mai uită în gura ta.

— Devin subalternii computerului.

— Şi ai găştii. Şi ai propriilor hormoni. El cartea sigur că o citeşte. Dar o vrea violentă, o vrea porno, o vrea sexy. Or, eu am totuşi o literatură de zîmbet, de duioşie.

— Aţi susţine părerea lui Julien Green că secolul nostru sfîrşeşte în urîţenie, grosolănie şi ignoranţă?

— Nu, aceasta e o concepţie muribundă şi capitulardă. Nu, nu. Secolul nostru sfîrşeşte în atîta urîţenie, pentru a renaşte. Am impresia că totul este cuprins în aceste spaţii milenare şi s-ar putea ca dejecţia istoriei să se facă anume o dată la o mie de ani. Nu apocalipsa şi sfîrşitul, ci murdăria omenirii să iasă. Dar părerea mea este că generaţiile care vin vor purta o ştafetă olimpică curată, nu fumegîndă. Cred că vor dispărea fundamentalismul, violenţa, caracteristicile sinucigaşe sau asasine, care încă se manifestă ... Păi, sîntem prea aproape încă de zorile umanităţii. În urmă cu 10 mii de ani nu cunoşteam bine nici focul şi nu-l foloseam la metale. Cu 50 de mii de ani în urmă eram *pitecantropus erectus*. Omul tot timpul s-a învăţat şi dă examene. Sigur, un ochi îl are îndreptat spre stele, iar altul — spre propriul cuţit de la brîu. Asta este.

— Ar reieşi că dvs. credeţi neabătut în decantarea valorilor supreme în timp, în timpuri.

— Ca să încheiem mai puţin dramatic, eu cred chiar că proiecte politice utopice, repetente, criminale la un moment dat pot deveni interesante şi realizabile în viitorii cinci sute, cinci mii sau 15 mii de ani. Aşa cum omul nu părea cu mîinile lui pînă la pămînt, carnasier cu fruntea teşită, să fie om valabil, la fel, de exemplu, zic eu, socialismul în 5 mii de ani poate ajunge un socialism perfect luminat, tolerant. Da, aşa văd eu lucrurile, dacă tot e democraţie. Şi dacă dvs. aţi încheiat cu o întrebare dramatică, e pentru că omul are nevoie de un simţ al omenirii din care face parte.

— Domnule Mircea Sântimbreanu, vă mulţumesc pentru solicitudine şi permiteţi-mi, vă rog, să remarc că la cei 60 şi 11 ani ai domniei voastre sînteţi un adevărat şi neobosit maratonist al dialogului. Să auzim de bine.

Neptun,
11 octombrie 1997

Mihai CIMPOI
Chişinău

MIHAI EMINESCU

EMINESCU, Mihai (15.I.1850, Botoşani — 15.VI.1889, Bucureşti), poetul naţional al românilor. Creator de geniu, s-a manifestat în toate genurile (poezie, proză, dramaturgie, gazetărie) şi în diverse formule mitopoetice ce ţin de o conjugare originală a romantismului, clasicismului, barocului cu prefigurări miraculoase ale orientărilor estetice ale secolului XX.

Personalitate artistică şi intelectuală cu caracter erudit, universalist, Eminescu a făcut ca "Literatura poetică română" să înceapă în secolul al XX-lea sub auspiciile geniului lui", iar "forma limbei naţionale, care şi-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi", să fie "punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării româneşti" (Titu Maiorescu, **Critice**, Bucureşti, 1966, p. 475).

Devenit poet exponenţial, paradigmatic, poet-mit, Eminescu ne determină să-l urmărim nu atît într-un curs biografic, ci într-o **idee Eminescu** care retopeşte totul — viaţă particulară, operă, doctrină filosofică — în "personalitatea ideii". Fiu al căminarului Gheorghe Eminovici, "om de modă veche" cu rădăcini genealogice ţărăneşti urmărite pînă la un Petrea Iminovici (n. 1711, în Ardeal) şi al Ralucăi Iuraşcu, "dulcea mamă", fiică a stolnicului Vasile Iuraşcu şi a Paraschivei Donţu, femeie de o romantică eleganţă şi visătoare, Mihai este al şaptelea copil după Şerban, Niculae, Iorgu (George), Ruxandra, Ilie (cel în care se proiecta ca într-un alter-ego), Maria (Marghioala) şi înaintea Aglaiei, Henrietei, lui Matei şi Vasile.

Faptul că s-a născut şi şi-a petrecut copilăria într-un mediu natural va determina organicismul său doctrinar, aplicat atît modului său deontologic, artei poetice profesate, precum şi gîndirii sale filosofice. Modelele sale alese sînt cele ale "bunilor sălbatici": Shakespeare, geniul natural, Miron Costin, cavaler al "naivităţii sincere, neconştiute". Eminescu se identifică unui **homo dacicus**, unui om paradiziac, unui om al începuturilor. "Simt că sînt o parte a totalităţii", notează el despre manifestările populare. De aceea îmbrăţişează modelul de **homo folcloricus**, impus culturii europene de Herder anume ca **homo naturalis** care, în artă, se opune Civilizaţiei, ca formă opusă Naturii. Căutarea unei "lumi ce gîndea în basme şi vorbea în poezii" nu constituie atît un program estetic cît o **forma mentis**.

Cea mai românească notă pe care o aduce Eminescu în filosofia artei, în stabilirea statutului ei ontologic, este punerea ei sub semnul unei **ratio naturalis**. Ea trebuie să asculte, astfel, de principiul organic al naturii însăşi. Lucrarea artistului are un caracter intuitiv, dezinteresat şi eminamente natural, ca şi aceea a albinei sau furnicii. Jocul schillerian al instinctului, generat de o necesitate interioară, devine, la Eminescu, lucrarea sigură a intuiţiei, a unei profunde "idei interne": "Ideea e sufletul, şi acest suflet poartă în sine ca înnăscută deja cugetarea corpului său" (**Strîngerea literaturii noastre populare**). O altă nuanţă românească, ce se circumscrie şi ontologiei heideggeriene a artei, este sacralitatea ca imperativ esenţial. ("Zeul unei bucăţi de materie: forma", spune Eminescu în manuscrise). Eminescu rămîne un om natural şi în procesul de formare intelectuală, în care se supune "ideii interne" şi urmăreşte evoluţia acestei idei "de la originea sa pînă la ultimul termen al dezvoltării sale" (trecînd şi prin "seria termenelor intermediare"). Şcolar la Cernăuţi între 1858—1863, la "Naţional-Hauptschule" (Şcoala greco-orientală) şi

---

* Articol scris pentru **Dicţionarul general al literaturii române**, elaborat de Academia Română.

Obergimnazium atras de "natala mea Vîlcioară", de "casa tăcută, mitutică", fugind de la studii mai cu seamă după decesul lui Aron Pumnul, al cărui **Lepturariu** îi va inspira **Epigonii**. "El are preferinţe la studiu, iubeşte lectura, nu însă şi şcoala (...) Mai dragă, nici vorbă, decît şcoala îi era lui Eminescu joaca", nota Călinescu. Firea romantică se trădează în sustragerea regimului şcolar constrîngător, în propensiunea sufletească spre joc, care-l determină să devină fugar cu trupa Tardini şi să ia calea pribegiei, fiind şi suflor în trupa Iorgu Caragiale, apoi cu aceea a lui Pascali, care-l prezenta în toamna lui 1868 pentru a fi suflor la Teatrul Naţional ca "un strein, român din Moldova ... foarte cult, foarte studios, cu cunoştinţe minunate de literatura germană şi română ... sărac şi pe drumuri".

Eminescu descoperă acum **lumea ca teatru**, temă fundamentală a creaţiei sale, care va da naştere, printre altele, celebrei **Glosse**. Este un om deplin al teatrului, cumulînd funcţia de suflor cu calitatea de cronicar teatral (la **Curierul din Iaşi**), autor dramatic. "Întîmplarea m-a făcut ca, din copilărie, încă, să cunosc poporul românesc ... în cruciş, şi-n curmeziş", va consemna el în timp ce se regăsea pe scena forfotitoare a lumii (politice) ca protagonist implicat, fapt care va obţine ulterior o turnură metafizică: "Privitor ca la teatru/ Tu în lume să te-nchipui: / Joace unul şi pe patru,/ Totuşi tu ghici-vei chipu-i,/ Şi de plînge, de se ceartă,/ Tu în colţ petreci în tine./ Şi-nţelegi din a lor artă/ *Ce e rău şi ce e bine*. // (...) Căci aceloraşi mijloace/ Se supun cîte există,/ Şi de mii de ani încoace/ Lumea-i veselă şi tristă;/ Alte măşti, aceeaşi piesă,/ Alte guri, aceeaşi gamă,/ Amăgit atît de-adese/ *Nu spera şi nu ai teamă*".

Anii de studenţie la Viena (1869—1872) şi Berlin (1872—1874), unde cunoaşte cultura universală şi marii gînditori ai lumii, aduc un solid temei filosofic viziunilor sale, după care urmează odiseea revenirii în teatrul lumii româneşti ca bibliotecar la Iaşi şi revizor şcolar ("Canalia liberală a nimicit ideile ce mi le făurisem despre viaţă!", va scoate el un strigăt existenţial, apoi ca veşnic gazetar la **Timpul** (1876—1883) încercînd să opună modelul natural, "acestei plebe franţuzite, acestor lepădături ale pămîntului, acestei lepre a lumii şi culme a tot ce e mai rău, mai mincinos şi mai laş pe faţa întregului univers", "panglicarilor în ale ţării,/ Care joacă ca pe funii/ Măşti cu toate de renume din comedia minciunii": "O, teatru de păpuşe... zvon de vorbe omeneşti,/ Povestesc ca papagalii mii de glume şi poveşti/ Fără ca să le priceapă... După ele un actor/ Stă de vorbă cu el însuşi, spune zeci de mii de ori/ Ce-a spus veacuri dupolaltă, ce va spune veacuri încă,/ Pîn' ce soarele s-o stinge în genunea cea adîncă". Alături de Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale şi Eugen Ionescu Eminescu a relevat absurditatea "marii trîncăneli" neantizatoare din teatrul lumii. Publicate în 1881 (**Scrisoarea V** în 1886), **Scrisorile** se constituie ca nişte plăci turnante, axate pe cea de a treia, astfel ca să efectueze o oglindire paralelă, autoreferenţialul mitopo(i)etic punînd în valoare temele (topoi) simetrice (existenţa omului/ poetului, arta, patria, iubirea, femeia) şi registrele stilistice — de la lamentoul sentimental la şarjarea grotescă şi la reflecţia metafizică. Sînt mostre de meditaţie existenţială (lirică, filosofică, etică), în care poetul îşi dezvăluie abisurile sufleteşti pe fundalul viziunilor metafizice, cosmogonice, sociogonice, fantastice (onirice), realiste.

Considerat pe nedrept schopenhauerian în sens că a valorificat pesimismul amar al filosofului "voinţei oarbe", al "lumii ca reprezentare şi voinţă", Eminescu trebuie pus în relaţie creatoare cu Hegel şi Kant, acesta din urmă văzut ca un "mare ceasornicar" al cugetului omenesc şi făcut personaj al **Scrisorii I** (Bătrînul Dascăl) şi al nuvelelor filosofice **Archaeus**, **Moş Iosif**, **Sărmanul Dionis**. Kant a hrănit fantezia eminesciană cu iluzia conştiinţei de călător absolut. Magul călător în stele era un personaj kantian, căruia i se înfăţişau căile cunoaşterii în reprezentări antinomice, descoperind o lume de gene-

raluri. În timpul expediţiei sale interstelare el cobora şi în sfera experienţei erotice, într-o lume a concretului terestru. Hegel îl cobora pe poet şi în domeniul individualului istoric, pe căile reale ale omenirii (**Memento mori**). În **Archaeus, Sărmanul Dionis** şi **Avatarii faraonului Tlà**, ideile celor doi filosofi se suprapun, fuzionînd în visele eroilor săi catilinari, demonici şi metafizici. Mişcarea lumilor în formă de roată este o reprezentare eminesciană stimulată deopotrivă de Hegel şi Kant. De altfel, toţi filosofii (Platon, Schopenhauer, Kant, Hegel) sînt trecuţi, după cum spunea însuşi Eminescu, prin "specificul miros de pămînt proaspăt al propriului său suflet". Eminescu nu apare angajat faţă de un sistem; el creează sub semnul obsesiei sistemice generale a secolului său, fiind un sistematist nativ.

Din resentimente, din sentimentul profund dramatic, de esenţă existenţială, a singurătăţii, din eforturile disperate de recuperare a identităţii ce culminează în tulburătorul "Pe mine mie redă-mă", vers din **Odă în metru antic** de la care Nichita Stănescu spunea că începe poezia română, s-au născut **Scrisorile** şi **Doina**. Aceasta din urmă exprimă teroarea istoriei exercitată asupra fiinţei românului. Variantele ei merg, aşa cum remarca Alain Guillermou, spre discreţie şi sobrietate, păstrînd însă nestins patetismul chemării lui Ştefan cel Mare ca erou naţional salvator într-o situaţie existenţială-limită, dominată de sărăcie şi invazia străinilor. În **Doina**, fiinţa naţională a poetului strigă, fără a se pune sub ocrotitoare adăposturi filosofico-mitice, ceea ce a determinat destinul ei vitreg în posteritate. Marcînd, în drumul spre finala ataraxie mioritică, momentul eruptiv suprem al conştiinţei lucide ce a depozitat întreaga existenţă amară a Eului, mereu pusă în relaţie cu cea a neamului, **Doina** este opera cea mai deschisă a lui Eminescu.

"Postumiada", adică opera de valorificare a poeziilor nepublicate sau neîncredinţate tiparului prin prieteni în timpul vieţii, a făcut să întîrzie procesul receptării **întregului Eminescu**. Ediţia Maiorescu din 1883 respecta un criteriu exclusiv estetic şi ignora ordinea cronologică şi împărţirea ca atare în postume şi antume. Modelul maiorescian al fizionomiei lirice eminesciene, puse sub semnul platonicismului (al frumosului prototipal, "etern") şi al mentalităţii clasiciste, a dominat tiranic conştiinţa românească. Lui Perpessicius ediţia Maiorescu i se părea, în 1939, anul apariţiei primului volum al monumentalei Ediţii Naţionale, "modelul celei mai ideale orînduiri a poeziilor lui Eminescu". La cele 72 de poezii, cît cuprindeau cele 11 ediţii Maiorescu, cele mai multe postume adaugă, spre deosebire de ediţia V. G. Morţun (1890), "Fraţii Şaraga" (1893) şi "Leon Alcalay" (1900). Ediţiile lui Nerva Hodoş, Ilarie Chendi, Ion Scurtu şi Nicolae Iorga adaugă încă 50 de postume, întîmpinate de campania polemică a lui G. Ibrăileanu ("Este Eminescu "Eminescu?") şi de entuziasmul lui N. Iorga ("Un nou Eminescu apăru: minte setoasă de a şti, suflet doritor de a se împărtăşi altora, inimă revărsînd în libertate bunătate, ochi puternici ţintind necontenit idealul". G. Călinescu care scrie patru volume despre viaţa şi opera lui Eminescu, "reface anatomic tabloul foilor risipite, unind cu linii, ca în restauraţiile pompeiene, figurile mozaicurilor sparte" (G. Călinescu, **Opera lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1976, vol. I, p. 11). Dintr-un autor de poeme scurte Eminescu devine sub pana restauratoare a criticului, care îi "descrie" întreaga operă, "un poet cu năzuinţa grandiosului şi a organicului ca şi Goethe". Ediţia Perpessicius, începută în 1939, îşi propunea să realizeze "o ediţie nu pur şi simplu **variorum**, ci **omnium variorum**, adică una care să înregistreze toate variantele şi toate formele, indiferent de valoare sau de disproporţia lor" (Perpessicius, **Eminesciana**, Bucureşti, 1989, vol. I, p. 240).

Caracterul **miscelaneu** al Caietelor eminesciene, alcătuirea lor din file detaşate în care variantele sînt risipite aiurea, presupune o atenţie de

fiece clipă şi o constantă continuitate în lucru, calitate pe care Perpessicius a demonstrat-o cu vîrf şi îndesat. Opera lui de editor se curma la volumul VI (I — 1939; II — 1943; III — 1944; IV — 1952; V — 1958; VI — 1963), fiind continuată de o echipă de noi editori (Petru Creţia, Dimitrie Vatamaniuc, Oxana Busuioceanu, Aurelia Rusu, Aurelia Creţu-Dumitraşcu, Anca Costa-Foru, Eugenia Oprescu, Claudia Dimiu, Alexandru Surdu, Simona Cioculescu) care o duce la bun sfîrşit (VII — 1977; VIII — 1988; IX — 1989; X — 1989; XI — 1984; XII — 1985; XIII — 1985; XIV — 1983; XV — 1993; XVI — 1989).

Ion Negoiţescu propunea în eseul **Poezia lui Eminescu** (Bucureşti, 1970) o diferenţă ireconciliabilă de nivel între antume şi postume, considerîndu-le superioare pe acestea din urmă; sînt două tărîmuri, după părerea lui: unul "neptunic" ce corespunde în general antumelor deschis spre orizonturile lumii şi altul "plutonic" ce se suprapune laboratorului şi care vine din craterul obscur al fiinţei unde vîlvoiesc văpăile subterane. Ar avea loc, astfel, o degradare a lirismului, a mitosului originar, prin dominaţia "raţionalului", discursivului, abstractului.

În faţa exegetului şi cititorului de azi trebuie să se revele structura holografică a operei lui Eminescu, în care fiecare parte poate reconstitui întregul ei univers (Solomon Marcus, **Invenţie şi Descoperire**, Bucureşti, 1989, p. 290). Poemele şi variantele sînt deopotrivă "holograme" revelatoare de întreg. În demersul său poetic esenţial Eminescu nu merge de la parte spre întreg; el are mereu viziunea Totului în unic. Unicitatea fragmentului nu surpă unitatea lumii, în care călătoresc neobosiţi arheii ca principii de viaţă ţesătoare de existenţă.

Tot astfel trebuie să-l receptăm, în planul evaluării estetice, pe întregul Eminescu. Maiorescu a impus o mască platoniciană-schopenhaueriană; D. Popovici îi căuta "o *faculté maîtresse*"; Gherea era de părerea că pesimismul era ceva altoit de cauzele sociale; T. Vianu găsea o dimensiune universală ce-i permitea o libertate demiurgică a mişcărilor şi schimbărilor la faţă; acelaşi lucru îl observă Nicolae Iorga (este "rînd pe rînd visător şi dezgustat, quietist şi revoluţionar, plăsmuitor de idealuri şi dornic de linişte veşnică"); pentru Lovinescu era "născut uriaş şi incomplet; intemporal fără priză la realitate, în actualitate, cu un dezechilibru între materie şi spirit". Un Eminescu proaspăt şi organic redescoperă Călinescu care cuprindea largile orizonturi ale operei şi culturii, înscriindu-l în datele ontologice principale (viaţă, moarte, geneză, extincţie, temele romantice fundamentale), stăruind însă prea mult în stabilirea surselor, filiaţiilor, asemănărilor; problema personalităţii ca fiind una cheie o relua D. Caracostea ("un suflet înalt şi adînc înţelegător, pornit să cuprindă prin iubire lumea întreagă, întărit de conştiinţa unei rare valori ..."), P. Constantinescu (revelată mai cu seamă prin Eros şi prin cunoaşterea metafizică) şi Constantin Noica, acesta considerîndu-l "omul deplin al culturii româneşti". Etapa nouă a eminescologiei, care distinge în Eminescu un poet reprezentativ al fiinţei este configurată de lucrările Rosei del Conte (**Eminescu sau despre Absolut**, Modena, 1963), Svetlana Paleologu-Matta (**Eminescu şi abisul ontologic**, Aarhus, 1988), de cărţile lui Edgar Papu (**Poezia lui Eminescu**, 1984), George Munteanu, (**Eminescu şi eminescianismul**, 1987) şi Theodor Codreanu (**Eminescu — devenirea stilului**, 1984 şi **Modelul ontologic eminescian**, 1993). Aşa cum recunosc şi unii filosofi ai culturii (G. Uscătescu), căutarea fiinţei noastre, marea noastră regăsire ontologică anume Eminescu ne-o face posibilă.

O perspectivă exegetică nouă impune şi recunoaşterea lui Eminescu ca om de ştiinţă, vocaţia lui faustică fiind indiscutabilă. Fără a se înstrăina de calitatea sa de visător nativ, este preocupat de reţeaua de interconexiuni a universului, intuind einsteiniana "curbă a lui în infinit". Lumea nepusă în interrelaţii este moartă pentru Eminescu. "Toate sînt o ecuaţiune", termenul de ecuaţiune

incluzînd şi sensul de consecinţă, ceea ce afirmă principiul universal de determinism cauzal şi anticipă viziunea holografică a timpului. Interesul pentru matematică se identifică, la Eminescu, interesului pentru problemele infinitului.

Intuiţiile ştiinţifice ale lui Eminescu se manifestă şi în surprinderea umanului prin număr, în stabilirea funcţiei matematicii de formare a gîndirii (nu numai de modelare) şi în viziunea spaţio-temporală, care poate fi pusă în relaţie directă cu teoria relativităţii. Universul poetic eminescian denotă o înţelegere a dinamicii, formelor, în sens modern, adică conform cu cercetările mai noi ale lui D'Arcy Wentworth Tompson şi René Thom, care nu mai acreditează un principiu armonios în evoluţia lor.

Solomon Marcus descoperă şi preocupări semiotice la Eminescu. Poetul are o viziune holografică şi sistemică, identificabilă în recuperările a tot ce a fost şi va urma: "Unul e în toţi, tot astfel precum una e în toate". Eminescu ne apropie de imaginea holografică a lumii pe care ne-o oferă fizica modernă. Orice existenţă, ne încredinţează Solomon Marcus rezumînd concepţiile fizice ale lui Bohm, este holomişcare manifestată într-o formă relativ stabilă (**Provocarea ştiinţei**, Bucureşti, 1988, p. 100). Datorită holomişcării putem deduce că întregul timp se află în fiecare clipă. Deoarece orice mişcare nouă le conţine pe cele anterioare, efectul pe care-l obţinem este cel al cutiilor chinezeşti conţinute la rîndul lor în cutii, adică efectul **şirului natural**, despre care vorbeşte mereu Eminescu.

Prezentul eminescian este asemenea celui postulat de fizicienii moderni; e cutia de rezonanţă în care are loc înmiirea ecourilor ("aducerilor-aminte") trecutului. Recurenţa este legea supremă a prezentului care se transformă într-un prezent etern. Întoarcerile eminesciene spre trecut sînt mişcări holografice, care rîvnesc să obţină atît întregul în parte, cît şi certitudinea valorii absolute a timpului. Or, însăşi măsurarea cu ajutorul aducerilor-aminte a clipei influenţează starea de polarizare a ei, aducînd noi şi noi incertitudini. Este ceea ce li se întîmplă fizicienilor cu poziţiile particulelor-undă, în speţă lui Einstein, Podolsky, Rosen: ele se comportă la fel ca şi "clipa cea repede" a lui Eminescu. Cum ai putea să-i prinzi "poziţia" cu măsurătorile sufletului uman?

Această nostalgie einsteiniană după poziţia fixă e analoagă nostalgiei eminesciene după starea pură a eului, greu sau imposibil realizabilă în timpul general al devenirii lui în impact cu lumea, nostalgie arcuită de la drama **Decebal** (cca 1872—1873), unde eul regelui e marcat tensional de timp, la dorinţa, dacică, de redare sieşi din **Odă în metru antic**, publicată în 1883.

Eminescu priveşte universul nu doar din punctul de vedere al eului său, al cărui măsurătoare ne dă mărimi relative ("Mărimea fiind relativă, notează Eminescu în manuscrise, în **Sărmanul Dionis** şi în **Archaeus**, ceea ce nouă ni se pare ca fiind mare, altora poate să li se pară mic"), ci dintr-o multitudine de cîmpuri de vedere sau, după cum se exprimă fizicienii, sisteme de referinţă.

Simultaneitatea relativistă care la Einstein este determinată de existenţa acestor sisteme diferite şi observatori diferiţi, de viteza luminii şi mişcarea corpurilor (în zone gravitaţionale variate) Eminescu o fixează în imaginea unui univers care propagă imaginea omorîrii lui Cezar: cei situaţi pe Lună ar vedea astăzi cel mai departe într-o scară progresivă ce astăzi presupune o diferenţă de la cîteva zile la cîteva mii de ani. "Raza, care a căzut pe faţa lui murindă călătoreşte în Univers şi ajunge pe rînd în toate stelele infinitului, şi miliarde de ani pe rînd, însă tragedia morţii lui Cezar se petrece mereu, fără sfîrşit. Tragedia aceasta trăieşte într-un **mediu nou**. Pretutindeni ea e o clipă care este, devine, scade, nu este" (**Fragmentarium**, Bucureşti, 1981, p. 128). Dependenţa timpului de mişcare este exprimată metaforic, dar şi ştiinţific exact: "Căci căi de mii de ani treceau/ În tot atîtea clipe".

Un loc comun al eminescologiei

este recunoaşterea caracterului romantic esenţial — nu doar structural şi tematic — al operei eminesciene. La Eminescu se pot găsi toate datele fundamentale ale romantismului: Eul ca Eu Absolut care întreţine un dialog permanent cu Dumnezeu (la Eminescu apare mai cu seamă Demiurgul, dovadă în acest sens fiind şi **Luceafărul**, creaţia sa coronară) sau ca geniu; transcenderea contingentului; depăşirea înstrăinării prin întoarcere la origini, **in illo tempore** ("eterna reîntoarcere", după Eliade); căutarea himerei iubirii totale care face totuşi ca poetul să rămînă singurul protagonist în "teatrul" iubirii; preeminenţa reflectării narcisice a eului, mitul eminescian al lui Narcis asociindu-şi şi conştiinţa antinomiilor şi a neliniştilor metafizice; cultivarea visului, mitului şi istoriei ca triadă categorială tipică şi a ironiei; cultul mişcării, eul absolut fiind conceput, aşa cum va observa Lucian Blaga, în deplină analogie cu "omul în acţiune", al enormului, fabulosului şi universalismului. Shakespeare ca model al universalităţii este recunoscut atît de Schlegel, Novalis cît şi de Eminescu.

Asemenea eroului din **Avatarii faraonului Tlà** Eminescu e mereu în căutarea "chintesenţei mişcărilor istoriei". Istoriei i se preferă intraistoria, timpul redus la icoane şi semne, de unde satisfacţia deosebită a retragerii în peşteră. Timpul istoric eminescian e unul metafizic, "problematic", manevrabil; e un timp deschis şi totodată închis; uriaşa "roată a vremii" (**Memento mori**) se mişcă după propria plăcere a poetului.

Recunoscînd modelarea romantică a omului eminescian ca dat ontologic fundamental, ne putem întreba dacă romantismul, în cadrul cronologic al căruia poetul nostru nici n-a fost, îl poate explica întru totul. Călinescu, revăzîndu-şi cele cinci volume ale **Operei lui Mihai Eminescu**, rămînea neclintit în convingerea că: "Eminescu este, fireşte, un romantic" (G. Călinescu, **Opere,** vol. 12, Bucureşti, 1969, p. 5).

Pe parcurs analizele călinesciene şi cele mai recente au precizat că atitudinile romantice pot reieşi şi "din aerul comun" al romantismului, legăturile lui Eminescu cu acesta fiind sanguine, "siminale", precum credea Claudel că este influenţa lui Rimbaud asupra sa, adînc-existenţiale. Există, după părerea lui Mircea Eliade, o experienţă şi o metafizică "romantică" comună, care nu ne permit să vorbim despre înrîuriri concrete (**Despre Eminescu şi Hasdeu**, Iaşi, 1987, p. 18).

Romantismul eminescian face parte din speţa romantismului universal, care se cuvine receptat prin "stigmatele eterne" romantice, ca şi prin simbolismul cu accentul stăruitor pus pe muzicalitatea pură şi impersonală şi prin existenţialism, cu situarea omului în cadrul experienţelor-limită. Acţiunile demiurgice, realizate cu ajutorul magiei şi al visului, determină prezenţa poetului în centrul lumii. Figura reprezentativă a începuturilor este **bardul** sensibil la "muzica sferelor" şi atrăgînd lumile într-un dans interstelar. Timpul este idilic, vesel, solar (**Ondina**, **O călărire în zori**, **Speranţa**, **Misterele nopţii**).

Pe de altă parte, avem o proiecţie hiperbolică a dez-mărginirii lumii, o cosmizare a eului (**Povestea magului călător în stele**), o perindare ciclică a naşterilor şi prăbuşirilor universurilor, "de la solstiţiu la cădere" (**Memento mori**), o situare fantezistă în spaţiul auroral al lumii, care precedă geneza. Universul are o formă umanizată, fiind constituit de un Demiurg pătruns de sine însuşi, închis sferic în interior, cu un plîns pe care îl aude doar el ("De plînge Demiurgos, doar el aude-şi plînsul"). În ciuda dezmărginirii universul e concentrat în sine şi axat pe "fiinţa" centralizatoare a Demiurgului sau pe cea confină a Poetului-Geniu (Hyperion): "A geniului imperiu: gîndirea lui-anume;/ A sufletului spaţiu e însuşi el". Cosmosul eminescian profund este o realitate fără spaţiu, un "sîmbure de lume" asemenea atomului şi punctului matematic din consideraţiile sale filosofice manuscrise: "Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur,/ Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun./ El în mic priveşte-acolo căile lor tăinuite/ Şi c-un ac el zugrăveşte

cărăruşile găsite —/ A aflat sîmburul lumii, tot ce-i drept, frumos şi bun".

Paralel cu un asemenea Cosmos, reductibil la un "sîmbure de lume", se impune, în începuturile sale, mitul creaţiunii pămîntului după o mitologie proprie română. Pămîntul e, în această reprezentare, gînd al poetului Rom.

Demiurgismul lui Eminescu e adînc naţional, coborînd în substratul vechilor credinţe antropomorfe, adăugîndu-se credinţa în puterea orfică a cîntului şi a gîndului: "Lumea moartă nu cunoaşte dor, nu cunoaşte bucurie — el păscut în doruri — el crescut în cînturi a gîndit pămîntul: plin de doruri, plin de cîntece — văi de lacrimi — şi ca să poată fi n-a pus condiţiunile vieţei în alte lumi, ci a legat-o de fundul cel negru al pămîntului de care a legat gîndirea geniului şi cerşitura săracului — a pus pe muma vîntului să toarcă viaţa prin viaţă, firul gîndului, şi să stropească celor de pe malul veciniciei floarea cea neagră a mormîntului".

În acest mit de tinereţe a creaţiei se prefigurează datele esenţiale ale dialogului dintre contingent şi transcendent, dintre viaţă şi moarte, ca două forţe energetice ce se activizează reciproc, conform unei "logici dinamice a contradictoriului", ilustrată de Ştefan Lupaşcu. Viaţa şi Moartea formează o unitate organică în cîmpul eminescian al Fiinţei. Ca şi la Heidegger, jocul închisului şi deschisului, al revelării/ascunderii se instaurează autoritar sub semnul întrebărilor metafizice ale poeziei începuturilor: "A fi sau a nu fi...", "A fi?", "Au moartea ta, înger, de ce fu să fie? Au e sens în lume?".

Odiseea căutării şi înţelegerii Fiinţei presupune încercarea de a ieşi din "cercul strîmt", distincţia între eul empiric şi cel superior, hyperionic, invocarea permanentă a fantomei iubitei şi trăirii complexe a dorului, tragismul viziunii care se arcuieşte de la începuturile ei genetice la sfîrşitul escatologic: "Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric" (**Scrisoarea I**). Prin vis şi gîndire mitică se recucereşte vîrsta aurorală a omenirii (vîrstă de aur), "lumea ce gîndea în basme şi vorbea în poezii", se identifică Fiinţa Neantului, se umplu golurile existenţiale, se recuperează sacralul, arhetipalul.

Prin neliniştea metafizică, semn doveditor al modernităţii de esenţă, prin viziunile sale extrem de ontologizate, prin drumurile spre "sîmburul lumii", spre Absolut, mereu întrerupte de incertitudini, Eminescu se impune ca un mare poet al Fiinţei, puternicul filon existenţial al operei sale determinîndu-ne să-i interpretăm universalitatea prin afilierea nu doar romantismului, ci şi tuturor formulelor postromantice (simboliste, expresioniste, postmoderniste).

Arhetipalul marchează adînc eul eminescian în drumul său spre fiinţă. Sinele său se identifică **Dacului**, iar Dacia este, spre deosebire de Italia lui Goethe, a lui Eichendorff sau Stendhal, de Grecia lui Hölderlin sau de India lui Schlegel şi Novalis, nu doar un tărîm al unei "idealităţi", ci un habitat natural regăsit în substraturile inconştientului.

Dacia simbolizează statul "organicist", al cărui cult îl avea Eminescu şi în articolele sale publicistice. Dacia este simbolul sufletului, al frumosului natural, "protoistoric", al "tezei" (în sens hegelian), în timp ce Roma se arată a fi simbolul spiritului rece, neînduplecat. Eul eminescian poartă pecetea dacismului eroic şi ascetic, îndeosebi în comportamentul lui etic, tinanian şi demonic, al începuturilor sau în ataraxia finală a poeziilor scrise în 1883.

Dacismul lui Eminescu este de asemenea ontologic, marcînd o adîncire progresivă în abisalul sufletesc. Locuinţa subterană a lui Zamolxe se dovedeşte a fi populată chiar de sinele adînc al poetului. Sarmis, prin sentimentul subordonării faţă de ordinea cosmică, e o primă ipostază a lui Hyperion. **Dacismul** se identifică **hyperionismului**. Dacia lui Eminescu nu se înşiră pe firul hegelian al succesiunii civilizaţiilor şi devenirii spiritului datorate acesteia, ci este o imagine mitică pură; ea se topeşte, aşa cum observa Ion Negoiţescu, "în haosul pătruns de propriul său plîns"

(I. Negoiţescu, **Poezia lui Eminescu**, Bucureşti, 1970, p. 87).

Suflul divin generează o împărăţie a sacrului. Romanii, spre deosebire de dacii în care arde focul originarului, au o privire rece, diluată, căci reprezintă istoria.

Eul dacic al lui Eminescu este primul care, oglindit narcisic într-o lume a mitosului pur, suportă o diferenţiere ontologică: el îşi primeşte, resemnat, botezul istoriei, trăieşte febril criza valorică şi se mută din spaţiul sacru originar în sfera imaginară, aruncînd "straiul de purpură de aur peste ţărîna cea grea".

Există o identificare între poet şi marii domnitori care apar ca proiecţii arhetipale ale Eului eminescian. Decebal este o ipostază a Eului tragic adînc, înfrînt în înaltele aspiraţii umane. Ştefan cel Mare este ipostaza Eului care cunoaşte suprema realizare de sine. Alexandru cel Bun simbolizează intrarea într-un timp al cumpenei, al renaşterii. Mircea cel Bătrîn simbolizează şi el dacismul reafirmării.

Mitul naţional şi cel supranaţional, impersonal al Fiinţei se proiectează în construcţii concepute şi realizate în bună parte la modul imens şi ciclic. La tot pasul dăm de poeme cu aspiraţii epopeice, sociopanoramice ce intenţionează să definească esenţa şi principiul universului, procesul de geneză şi evoluţie a lumii, mecanismul vieţii, să descrie destinele omului şi civilizaţiilor sau să dea expresie unui fior metafizic.

Apar şi forme primitive şi "nehotărîte" care au informitatea unui bronz răcit şi părăsit, în proiecte fiind introduse în devălmăşie elemente istorice, clasice, mitologice, motive teologice şi de filosofie antiraţionalistă, cosmogonice şi cosmografice. Se desprind lesne, în contururi clare, Ciclul dramelor istorice (al **Dodecameronului dramatic**, conceput în epoca 1874—1877), Ciclul panoramelor cosmo- şi sociogonice ce urmăreşte tabloul lumilor stelare şi al civilizaţiilor, poemul faustic (**Andrei Mureşanu**, diorama hugoliană **Memento mori** şi basmul filosofic **Povestea magului călător în stele**, gîndite în epoca 1869—1874), Ciclul Demonului, realizat în aceeaşi perioadă, Ciclul Luceafărului (sau veronian, cum l-a definit Perpessicius), care e publicat în 1883, Ciclul epopeic daco-roman (**Sarmis**, **Nirvana** sau **Rugăciunea unui dac**, **Horiadele**, **Decebal**, **Crucea în Dacia** sau **Joe şi Crist**), scris în ani diferiţi, şi Ciclul **Scrisorilor**, scrise şi publicate, cu excepţia celei de-a cincea, între 1877—1881.

Versul "Ca s-explic a ta fiinţă, de gîndiri am pus popoare" din **Memento mori** vorbeşte sugestiv despre intensitatea şi amploarea demersului ontologic eminescian, pus sub semnul înaltului, adîncului, vechimii. Predispoziţia spre oglindire este universală, fiind relevată de majoritatea cercetătorilor (Călinescu, Rosa del Conte, Ioana Em. Petrescu, Ştefan Cazimir), care au considerat pe bună dreptate oglinda ca metaforă centrală a operei eminesciene: "privea pe gînduri în **oglinda** lui de aur,/ Unde-a Cerului mii stele ca într-un centru se adun". Focalizînd întregul univers într-un centru, "oglinda" obligă realul să se spiritualizeze: contururile materiale, ca şi caracterul antropomorfic al eului dispar (aşa cum se va întîmpla mai tîrziu la Ion Barbu). Rămîn doar reflexele eterate, care sînt însemnele cunoaşterii pure, narcisice. **Oglinda** reflectă nu fenomenul, ci noumenul, esenţa ideală a lumii, adică înseşi adîncurile abisale ale fiinţei. Ea oferă, în mod romantic, imaginea absolutului, a conştiinţei umane care se prezintă ca "o monadă convergentă", "oglindă a totului divin" (Călinescu).

Întrucît Dumnezeu este artificele, iar universul suprema operă, geniul ca personalitate titanică (hyperionică) şi "compendiu al unităţii şi absolutului", este oglinda supremă a creaţiei, este Creatorul prin definiţie. Cuvîntul poetic surprinde heideggerianul joc de oglinzi al lumii (Reidenger Ereignens) care luminează Fiinţa.

La cota cea mai înaltă a intensităţii e trăit şi sentimentul iubirii, asociat celui al durerii. Iubirea e mereu invocată cu imaginea ei pură, ideală de Venus Anadyomene, de Madona

dumnezeie, dar apare — într-un larg spectru realist-concret de femeie neînţelegătoare, de "comediantă veche", de "muiere a lui Samson", într-un cuvînt de Cătălină terestră, sensibilă doar în vis, la marile chemări pasionale ale poetului-geniu. Actul identificării depline a acestuia cu iubita eşuează. Poetul rămîne singurul protagonist în teatrul iubirii: **văduvul**.

Fiinţa, în cîmpul Erosului, se luminează şi se întunecă, respectiv, prin trăirea prezenţei iubitei şi prin revelarea finală a absenţei ei. Erosul sfîrşeşte prin instaurarea tragică a suferinţei, prea-plinul iluzionării preschimbîndu-se într-un gol interior: "străin de toţi, pierdut în suferinţă/ adîncă a nimicniciei mele,/ eu nu mai cred nimic şi n-am tărie" (**Răsai asupra mea**). Erosul se întîlneşte cu Moartea, într-un distinct acord modern.

Alte mari motive eminesciene sînt **roata** şi **orologiul** cu tema aferentă a **orei douăsprezece**. Vremea se toarce şi se retoarce, într-o eternă mişcare ciclică, în cadrul căreia se automatizează, îmbracă mască de orologiu (**Memento mori**), renaşte. Între încremenirea eleată şi curgerea heracliteană, poetul se vede îmbrăţişînd un timp ideal corespunzător **miezului nopţii**. Este un timp al inhibiţiei, dar şi al veghii nestinse, al pluralităţii, dar şi al unicităţii, al extincţiei, dar şi al naşterii apropiate. Cumpăna gîndirii este identică cumpenei simbolice a timpului: "Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă/ Şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă./ Pe căi bătute adesea vrea mintea să mă poarte/ S-asamăn întreolaltă viaţă şi cu moarte;/ Ci cumpăna gîndirii şi azi nu se mai schimbă,/ Căci între amîndouă stă neclintita limbă" (**Se bate miezul nopţii**, 1876).

Un alt topos existenţial este **apa**, simbol amalgamat al Vieţii universale (ca izvor al vitalităţii) şi al Morţii universale (ca noian, ca "sicriu lichid"): "Un minut dacă te-ai pierde/ Tu, măcar,/ Sub noianul mării verde/ Şi amar,/ Colo-n umeda-i pustie,/ Ca-n sicriu,/ Te-ai simţi pe veşnicie/ Mort de viu". Prin izvorîre, manifestare stihială, mişcare şi metamorfozare continuă, prin unduire şi învolburare învăluitoare de taină, prin reflectarea luminii selenare şi celeste, adică prin capacitatea de a fi o oglindă lichidă, prin situarea intermediară între timp şi spaţiu, prin asemănarea picăturilor cu lacrima şi a mării cu un "sicriu lichid", prin proteismul formelor, prin treptele infernale pe care le presupune coborîrea în ele, prin întruparea spiritului universal şi plenitudinea vieţii Cosmosului, prin faptul că sînt "originea tuturor lucrurilor", după cum cred toţi romanticii, apele prezintă un spectacol, care este un spectacol al existenţei însăşi.

Poet al mării-simbol, al mării ca entitate planetară, expresie a imensităţii şi misterului, după cum observă Constantin Ciopraga, "a făcut din apa universală una din temele lui fundamentale: un inepuizabil pretext de meditaţie profundă despre condiţia umană" (**Poezia lui Eminescu**, Iaşi, 1990, p. 45).

La Eminescu există o suveranitate a ochiului, care este, după cum precizează el în însemnările manuscrise, "iscoditor al firii" şi "luminător al timpului": "văd vise-ntrupate/ gonind după vise"; "... face să privim gîndul nostru, dispărînd în vreme"; "Iară ochiu-nchis afară înlăuntru se deşteaptă". **Luceafărul** nu e, în ultima analiză, decît poemul tensiunii dintre două priviri îndreptate în afara sferelor populate de cei doi privitori.

Prin văzul intens, în care se reflectă Veşnicia, Eminescu obţine osmoza vizuală cu Demiurgul, căci ochiul nu stabileşte doar un simplu contact cu Universul, ci, activînd în cel mai înalt grad conştiinţa şi potenţializînd sinele adînc, luminează întreaga Fiinţă: ochiul eminescian este "sumă a fiinţei", cum observă şi Dan C. Mihăilescu în **Perspective eminesciene**, Bucureşti, 1982, p. 112).

Asociat organic văzului este auzul care naşte cunoscuta armonie eminesciană, muzicalitatea inconfundabilă care exprimă "profundul sufletului nostru" (G.Ibrăileanu), "adîncurile metafizice" (D. Caracostea), "suflarea magică a universului uman" (M. Drăgan), "pictura tragicului". Poet

orfic, fără a stărui special asupra elaborării muzicale, Eminescu îşi muzicalizează în mod natural viziunea, prin caracterul de lamento al confesiunilor erotice, prin tonul colocvial de monolog sau prin intensitatea nervoasă, de tip wagnerian, a introspecţiei şi solemnele ondulări ale naturii, ("rînd-pe rînd"), prin acordurile largi ale muzicii de sfere sau ale simbolismului cosmic.

Nuvelele lui Eminescu şi romanul de tinereţe **Geniu pustiu** (1868—1869) au toate datele unei proze de frontieră, în care regimurile şi formulele narative se îngînă şi se întreţes la intersecţia realului şi visului. Ea este filosofică, eseistică şi parabolică în sens modern, fiind ca şi poezia tensionată ontologic, pusă — adică — în ecuaţii metafizice. Reapare teatrul lumii cu regizorul din culise şi cu figuranţii ce apar şi dispar pe scenă din fundalul nevăzut (**Sărmanul Dionis**, 1872), motivul căutării identităţii, lumea ca vis (al sufletului nostru), călătoriile arheului **Archaeus**, 1875 ca fiinţă inalterabilă, evadările în lună şi transcendent, metempsihoza (**Avatarii faraonului Tlà** şi **Umbro** scrise în anii studenţiei) "singura realitate pe lume" ce transpare în forme diferite.

Eroii sînt naturi "catilinare", demonizate, mesianice, faustiene, reprezentînd un amestec de "vis şi raţiune rece", visătoria apărînd opusă "ordinei realităţii". Ei sînt revoluţionari-tribuni (Toma Nour, Ioan), călugări căutînd recluziunea (Euthanasius Ieronim), orfani-metafizici (Dan-Dionis), filosofi bătrîni şi învăţăcei novice (Ruben, moş Iosif, tînărul din **Archaeus**). Eminescu încearcă să contureze şi fiziologii naturaliste din realităţile imediate (**Aur, mărire şi amor**, 1874, **Ioan Vestimie**, 1878—1879, **Părintele Ermolachie Chisăliţă** şi **La curtea Cuconului Vasile Creangă**, scrisă după 1875).

Gazetarul Eminescu nu trebuie dapartajat de poetul Eminescu. În publicistică, Eminescu este un adevărat Jupiter tonans slobozind mănunchiuri de fulgere împotriva "hîdoaselor pocituri", promovîndu-şi ideile cu "stăpînire de fier", rostind fraze solemne cu aer sacerdotal răbdător, demonstraţii logice cu "istoria şi documentele în mînă".

Acţiunile lui de apostolat sînt dublate de demersurile analitice lucide prin care operează "reducţii fenomenologice", focalizări rapide ale cauzelor adevărului curat, esenţei, legicului, delimitînd fapta de vorbe, realitatea de intenţie.

Ideea naţională este axul demersului publicistic eminescian: "Inimă foarte caldă şi minte foarte rece se cer de la un patriot chemat să îndrepteze poporul său şi fanatismul iubirii, patriei, cel mai aprig fanatism nu opreşte defel creierul să rămîie rece şi să-şi îndrepteze activitatea cu siguranţă, să nimicească adevărata cauză a răului şi să o stîrpească cu o statornicie de fier" (**Opere**, ed. Naţională, vol. IX, Bucureşti, 1980, p. 165).

Omul etic eminescian este omul adevărului întreg şi al punctului de vedere universal din care se judecă lucrurile, ceilalţi oameni şi propriul eu: "Punctul de vedere pe care ne-am pus în articolele noastre, neavînd a face numai cu interesele partidului conservator, ci cu acele ale tuturor românilor, era natural ca să nu păcătuim prin reticenţe pentru a nu ne cruţa pe noi, ci să spunem adevărul întreg" (**Ibidem**, X, p. 107).

Opera gazetărească a lui Eminescu este în exclusivitate spectacolul intelectual, social şi etic al personalităţii sale, necopleşit de împrejurări, de partizanat sau de intoleranţe încăpăţînate faţă de adversari. Prevederile deontologice (respectul datoriei morale) şi cele axiologice (determinarea valorii şi esenţei faptelor) se îmbină armonios.

Personalitatea lui Eminescu este unică şi indivizibilă, încorporînd organic un **homo civicus**, un **homo religiosus** şi un **homo ethicus**, care impune o ordine naturală a universului, vorbind în chip socratic despre cunoaşterea de sine şi de alţii sau în mod platonician despre idei şi forme (prototipale), referindu-se mereu la libertate, despre individ şi colectivitate, individualism şi ideea de stat, despre societatea ca mişcare şi statul

ca stabilitate pe urmele lui Kant şi Hegel.

Demersul publicistic al lui Eminescu vizează probleme filosofice etice generale (arheitatea, cosmosul şi cosmogonia, legile şi "maşinăria" universului) sau sociale, politice, economice, etnice ("teleologia" muncii, "formele fără fond", "golul etnic", statul natural şi cel demagogic, pătura superpusă, problema Basarabiei şi Bucovinei ca "părţi din vatra strămoşilor noştri").

Acţiunile detractoare antieminesciene (Moses Rosen, I. Negoiţescu, Şt. Augustin Doinaş, V. Nemoianu ş. a.) au vizat limitele "reacţionare" ale personalităţii lui Eminescu.

"Reacţionarul" Eminescu a fost, însă, reactualizat cu o forţă inegalabilă şi la o scară nemaivăzută după 1989 în România şi Basarabia, atestînd o reluare masivă a articolelor, fapt determinat de reiterarea unor imperative expuse profetic de Eminescu: păstrarea identităţii naţionale, a limbii ca o "casă a fiinţei", unitatea spaţiului cultural românesc, parlamentarismul, confundarea "sentimentului public dezinteresat" cu "pasiunile" şi a "opiniunilor", ideilor cu "rivalităţile de ambiţii".

Dimensiunea caragialiană a **Scrisorilor** şi articolelor lui s-a pus din nou în lumină. Proza de meditaţie etico-socială a lui Eminescu dovedeşte "profunzimea infinită a substanţei ontologice a geniului", despre care vorbeşte Max Scheler în cercetările sale de etică, sentimentul profund al valorilor, al sacrului.

Întreaga operă a lui Eminescu ia înfăţişarea unei drame cu doi actori, care-şi asumă în mod intermitent şi rolul de regizori: Poetul şi Demiurgul.

Aparent armonioase la început, raporturile lor cunosc toate treptele scării ontologice şi sînt pătrunse de un puternic suflu tragic, de esenţă elină şi dacică (în proiectul de tinereţe al **Dodecameronului dramatic**) şi de esenţă mioritică şi totodată problematizantă ("luciferică" în sensul lui Blaga) în etapa finală.

Dumnezeul începuturilor eminesciene este figura divină proteică, semănînd fie cu Dumnezeul gnosticilor, revelat prin luminarea parţială a tainei, fie cu Dumnezeul maniheic creator al Cosmosului şi omului primordial, fie cu Unul lui Plotin sau Primmotorul lui Aristotel. Dacă Dumnezeu "apune de pe cerul cugetării" (**Memento mori**), se instaurează Golul şi are loc "asfinţirea de idei".

Ajuns la conştiinţa tragică a amurgului zeilor de care vorbea Nietzsche, eul eminescian se dedă acţiunii de recuperare şi de reinstaurare grabnică a lor în spaţiul dezeificat. Printr-o verticalitate a gîndirii el evoluează de la Dumnezeul gnostic doar revelat prin fascicole de lumină intensă la Demiurgul cu care este consubstanţial ca geniu (**Luceafărul**). Mitul Demiurgului, care este un mit-umbrelă ce-şi asociază mitul Voievodului (al Regelui), mitul Călugărului şi Geniului (nu numai al Poetului, ci şi al naturii catilinare în genere) se prezintă ca un model existenţial suprem.

Trăirea absolutului cu tot hybrisul şi pragul psihic de jos se traduce, desigur, în **dor** ca ipostază tipic românească a existenţei umane. Prin consubstanţialitatea sa cu Demiurgul, Hyperion devine vîrful cel mai luminiscent al Fiinţei pe care îl revelă adîncurile eului eminescian narcisic contemplate. Hyperion închide cercul fiinţial în totul mioritic (al platonicienei întoarceri la Unu şi Identic) şi al redării Sinelui profund, pe care îl deschide Narcisul începuturilor.

Receptată prin grila modernităţii şi postmodernităţii, creaţia mitopo-(i)etică a lui Eminescu îşi păstrează înalta cotă valorică, precum şi capacitatea de a se postsincroniza cu noile formule şi sensibilităţi poetice şi de a răspunde orizontului de aşteptare a cititorului de azi. Eliot afirma că o nouă operă valoroasă sau un nou scriitor important impune o nouă perspectivă exegetică asupra literaturii. Apariţia unor noi mari poeţi români — Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia, Stănescu — a reactualizat tocmai dimensiunile existenţiale ale operei sale: instaurarea Fiinţei în "luminişul" şi abisul ei, căutarea Absolutului (Dumnezeul creştin arghezian îl continuă pe Demiurgul

eminescian), punerea poeziei în ecuaţii intelectuale sau chiar matematice deliberate (astfel ca să exprime, ca la Barbu, "lumea purificată pînă a nu mai oglindi decît figura spiritului nostru"), dialogul metafizic între Fiinţă, Nefiinţă şi Suprafiinţă, dialog eminescian pe care Bacovia îl duce la desăvîrşire prin balansarea, observată de Stănescu, "între paradis şi infern, între viziunea terifiantă , infernală şi cea suav-angelică" (**Fiziologia poeziei**, Bucureşti, 1990, p. 243), metalingvismul teoretizat de acelaşi Nichita Stănescu, care porneşte de la starea de poezie teoretizată de Eminescu, colorarea accentuat-ontologică a discursului poetic în întreaga mare poezie românească.

Fie că este receptată din perspectiva nihilismului metafizic, adică a **Rugăciunii unui dac** (precum propune Emil Cioran), fie că îi aplicăm grila stănesciană a metalingvismului, a "necuvintelor", a **Odei (în metru antic)**, aceea a postumelor sau aceea postmodernă a autoreferenţialului fragmentar, ironic, grotesc, mitopo(i)etica lui Eminescu apare foarte viabilă, datorită şi faptului că se constituie din simboluri universale, din mituri fundamentale. Acad. Eugen Simion, referindu-se la ele, delimita un număr de opt, în jurul cărora se concentrează întreaga poezie a lui Eminescu: mitul naşterii şi morţii universului (**Memento mori**, **Mureşanu**, **Gemenii**, **Rugăciunea unui dac**, **Scrisoarea I** etc.), mitul istoriei (de la **Epigonii** şi **Împărat şi proletar** la **Scrisoarea III**) mitul dascălului (al înţeleptului, magului), mitul erotic (**Luceafărul** şi numeroase poezii), mitul oniric, mitul întoarcerii la elemente, mitul creatorului (poeme tipice: **Odă în metru antic**, **Luceafărul**), mitul poeziei (poezia ca temă de reflecţie directă şi expresie a unei muzicalităţi interioare, a unui orfism generalizat). Tema maşinăriei lumii formulată simplu în **La moartea lui Neamţu** (1870) se extinde, bunăoară, în vaste panorame socio-cosmogonice în **Epigonii** (1972), **Scrisoarea II, Scrisoarea III** (1881), şi în **Panorama deşertăciunilor, Povestea magului călător în stele, Strigoii, Gemenii.** "Cînd recitim, acum, aceste poeme sincretice, în care găsim mai toate fantasmele unui romantism spiritualizat, sensibilitatea noastră vibrează mai tare în faţa momentelor de negaţie. Ea este surprinsă de forţa şi originalitatea lirică ce există în fragmentele despre moartea universului" (Postfaţă la M. Eminescu, **Opere**, vol. III, Bucureşti, 1995, p. 385).

Bineînţeles că la aceste opt mituri trebuie adăugate, mitul mioritic, mitul manolin, acela dacic şi acela al Zburătorului, retopite într-o formulă originală.

Şi în alte arealuri culturale receptarea lui Eminescu ridică probleme de modernizare a mijloacelor de transpunere a mitopo(i)eticei eminesciene. Opera lui Eminescu a fost tradusă (în volume şi culegeri) în limbile: albaneză, arabă, armeană, aromână, bengali, bulgară, cehă, chineză, engleză, esperanto, estonă, finlandeză, franceză, germană, greacă, gruzină, gujarati, hindi, idiş, italiană, japoneză, latină, letonă, macedoneană, maghiară, malayolam, olandeză, polonă, portugheză, punjabi, rusă, sanscrită, sîrbo-croată, slovacă, spaniolă, suedeză, tamil, ucraineană, tao, turcă. Jean-Louis Courriol formula tranşant necesitatea de a-l traduce, în Franţa, prin intermediul nu al poeziei romantice (franceze), ci al mijloacelor moderne, la fel ca şi Brenda Walker în Anglia. În Slovacia s-a pus problema traducerii lui în formulele simbolismului, iar în Turcia în formulele romantismului turc al secolului XX. Dincolo de toate orizonturile aşteptării şi de schimbările de optică şi de sensibilitate, Eminescu, ca "sinteză a spiritului românesc" (N. Iorga), ca "om deplin al culturii româneşti" (C. Noica), ca "poet-nepereche" (T. Arghezi) rămîne constant Poetul-Mit, Poetul-Model.

— **Poezii**, ed. Titu Maiorescu, Bucureşti, Socec, 1893 şi alte ediţii; **Nuvele**, Iaşi, Şaraga, 1883; **Opere complecte**, I, **Literatură populară**, pref. Ilarie Chendi, Bucureşti, Minerva, 1902; **Geniu pustiu**, roman inedit, ed. I. Scurtu, Bucureşti, Minerva, 1904; **Scrieri politice şi literare**, Bucureşti, Minerva, 1905; **Scrieri literare**, ed. D. Murăraşu,

Craiova, Scrisul românesc; **Opere**, I—IV, ed. Ion Creţu, Bucureşti, Cultura românească, 1939; **Opere**, I—VI, ed. Perpessicius şi continuare VII—XVI, Bucureşti, I — 1939; II — 1943; III — 1944; IV — 1952; V — 1958; VI — 1963; VII — 1977; VIII — 1988; IX — 1980; X — 1989; XI — 1984; XII — 1985; XIII — 1985; XIV — 1983; XV — 1993; XVI — 1989); **Proză literară**, ed. îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, EPL, 1964; **Poezii**, ed. critică de D. Murăraşu, Bucureşti, Minerva, I—II, 1970; III — 1972; **Opere**, I—III, ed. critică de D. Murăraşu, postfaţă de Eugen Simion, Ed. "Grai şi suflet — Cultura Naţională", Bucureşti, 1995; **Opere alese**, I—IV, Chişinău, Mihai Eminescu, **Opere**, vol. 1—4, Chişinău, 1971.

— Tudor Vianu, **Poezia lui Eminescu**, Bucureşti, 1930; D. Caracostea, **Personalitatea lui M. Eminescu**, Bucureşti, 1926; D. Caracostea, **Arta cuvîntului la Eminescu**, Bucureşti, 1938; **Creativitatea eminesciană**, Bucureşti, 1943; G. Călinescu, **Viaţa lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1932, ed. IV, Bucureşti, 1964 şi în **Opere**, vol. 11, Bucureşti, 1969; **Opera lui Mihai Eminescu**: I, **Filosofia teoretică, filosofia practică**, Bucureşti, 1934; II—III, **Cultură, timp şi spaţiu**, Bucureşti, 1935—1936, ed. II revăzută în două vol., Bucureşti, 1969—1970, 1976 şi în **Opere**, vol. 12—13, Bucureşti,1969, 1970; Ioan Guţia, **Sentimentul timpului în poezia lui Mihai Eminescu**, Roma 1957; Rosa del Conte, **Mihai Eminescu o dell'Assoluto**, Modena, 1962, în trad. rom., **Eminescu sau despre Absolut**, Cluj-Napoca, 1990; Augustin Z. N. Pop, **Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1962, **Noi contribuţii documentare la biografia lui Eminescu**, Bucureşti, 1969; Zoe Dumitrescu Buşulenga, **Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1963, **Eminescu — cultură şi creaţie**, Bucureşti, 1976, **Eminescu şi romantismul german**, Bucureşti, 1986; Liviu Rusu, **Eminescu şi Schopenhauer**, Bucureşti, 1966; **Eminescu, viaţă, creaţie, cultură**, Bucureşti, 1989; Matei Călinescu, **Titanul şi geniul în poezia lui Eminescu**, Bucureşti, 1964; L. Gàldi, **Stilul poetic al lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1964; Alain Guillermou, **La genèse intérieure des poèsies d'Eminescu**, Paris, 1963 şi în trad. rom., Iaşi, 1977; Ion Creţu, **Mihai Eminescu**, biografie documentară, Bucureşti, 1968; I. Negoiţescu, **Poezia lui Eminescu**, ed. I, Bucureşti, 1968 şi ed. II, 1970; Edgar Papu, **Poezia lui Eminescu**, Bucureşti, 1971 şi alte ediţii şi în vol. **Lumini perene**, Bucureşti, 1989; **Caietele "Mihai Eminescu"**, Bucureşti, vol. I, 1972; 2 — 1974; 3 — 1975; 4 — 1977; 5 — 1978; 6 — 1986; Petru Vintilă, **Eminescu, roman cronologic**, Bucureşti, 1974; Constantin Noica, **Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii româneşti**, Bucureşti, 1975 şi **Introducere în miracolul eminescian**, Bucureşti, 1992; C. Popovici, **Eminescu — viaţa şi opera**, Chişinău, 1974, ed. II — 1976; Ioana Em. Petrescu, **Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică**, Bucureşti, 1978 şi **Eminescu şi mutaţiile poeziei româneşti**, Cluj-Napoca, 1989; Iosif Cheie-Pantea, **Eminescu şi Leopardi**, Bucureşti, 1980; xxx **Il momento Eminescu/ Momentul Eminescu**, Bucureşti, 1979; Dan C. Mihăilescu, **Perspective eminesciene**, Bucureşti, 1982; Petru Resuş, **Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1983; D. Murăraşu, **Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1983; Al. Oprea, **În căutarea lui Eminescu-gazetarul**, Bucureşti, 1983; Theodor Codreanu, **Eminescu — devenirea stilului**, Bucureşti, 1984, **Modelul ontologic eminescian**, Galaţi, 1995 şi **Dubla sacrificare a lui Eminescu**, Târgovişte, 1997; Mircea Eliade, **Despre Eminescu şi Hasdeu**, Iaşi, 1987; George Munteanu, **Eminescu şi eminescianismul**, Bucureşti, 1987; Svetlana Paleologu-Matta, **Eminescu şi abisul ontologic**, Ed. Nord, Aarhus, 1988 şi ed. Eminescu, 1995; Ion Roşu, **Legendă şi adevăr în biografia lui Eminescu**, vol. I, Bucureşti, 1989; Solomon Marcus, **Invenţie şi descoperire**, Bucureşti, 1989; Constantin Barbu, **Eminescu: poezie şi nihilism**, Constanţa, 1991; Marin Tarangul, **Intrarea în infinit sau dimensiunea Eminescu**, Bucureşti, 1992; Mihai Cimpoi, **Căderea în sus a Luceafărului**, eseuri, Galaţi, 1993, **Spre un nou Eminescu, dialoguri cu eminescologi din întreaga lume**, Chişinău, 1993 şi Bucureşti, 1995; **Narcis şi Hyperion**, Chişinău, 1979, 1985 şi Iaşi (col. Eminesciana — 55), 1995; Monica Spiridon, **O anatomie a elocvenţei**, Bucureşti, 1993; Ion Itu, **Orfismul eminescian**, Braşov, 1995; Marin Mincu, **Mihai Eminescu. Luceafărul**, Constanţa, 1996; volume în colecţia "Eminesciana", Ed. Junimea, Iaşi: (1 — Mihai Eminescu,

Poezii, 1974; 2 — G. Ibrăileanu, **Mihai Eminescu**, 1974; Tudor Vianu, **Eminescu**, 1974; 4 — Gh. Bulgăr, **De la cuvînt la metaforă în variantele liricii eminesciene**, 1975; 5 — G. Călinescu, **Viaţa lui M. Eminescu**, 1977; 6 — M. Dragomirescu, **M. Eminescu**, 1976; 7 — M. Eminescu, **Scrieri pedagogice**, 1977; 8 — Vasile Gherasim, **Mihai Eminescu**, 1977; 9 — **M. Eminescu în critica italiană**, 1977; 10 — Grigore Scorpan, **M. Eminescu**, 1977; 11 — Alain Guillermou, **Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu**, 1977; 12 — Amita Bhose, **Eminescu şi India**, 1978; 13 — G. Călinescu, **Mihai Eminescu**, Studii şi articole, 1978; 14 — XXX **Eminescu după Eminescu**, 1978; 15 — I. D. Marin, **Eminescu la Ipoteşti**, 1979; 16 — Iurii Kojevnikov, **Mihai Eminescu şi problema romantismului**, 1979; 17 — Dumitru Irimia, **Limbajul poetic eminescian**, 1979; 18 — G. Călinescu, **Avatarii faraonului Tlà**, 1979; 19 — Edgar Papu, **Poezia lui Eminescu**, ed. II, 1979; 20 — E. Lovinescu, **Mite. Bălăuca**, 1980; 21 — Gh. Bulgăr, **Eminescu, coordonate istorice şi stilistice ale operei**, 1980; 22 — D. Caracostea, **Arta cuvîntului la Eminescu**, 1980; 23 — I. Negoiţescu, **Poezia lui Mihai Eminescu**, 1981; 24 — G. Bogdan-Duică, **Mihai Eminescu**, 1981; 25 — N. Iorga, **Eminescu**, 1981; 26 — Eugen Todoran, **Mihai Eminescu — epopeea română**, 1981; 27 — Mihai Drăgan, **Mihai Eminescu. Interpretări** — I, 1982; 28 — xxx **Eminescu şi clasicismul greco-latin**, 1982; 29 — Ştefan Avădanei, **Eminescu şi literatura engleză**, 1982; 30 — George Popa, **Spaţiul poetic eminescian**; 31 — Teodor V. Ştefanelli, **Amintiri despre Eminescu**, 1983; 32 — M. Eminescu, **Economia naţională**, 1983; 33 — Perpessicius, **Eminesciana**, 1983; 34 — Nicolae Ciobanu, **Eminescu, structurile fantastismului narativ**, 1984; 35 — E. Lovinescu, **Mihai Eminescu**, 1984; 36 — Dumitru Tiutiuca, **Creativitate şi ideal**, 1984; 37 — V. Cuţitaru, **Metamorfozele lui Hyperion**, 1983; 38 — xxx **Eminescu în critica germană**, 1985; 39 — D. Vatamaniuc, **Publicistica lui Eminescu**, (1870—1877), 1985; 40 — Mihai Drăgan, **Mihai Eminescu. Interpretări** — II, 1986; 41 — Elena Loghinovski, **Eminescu în limba lui Puşkin**, 1987; 42 — Dimitrie Caracostea, **Creativitatea eminesciană**, 1987; 43 — Gala Galaction, **Mihai Eminescu**, 1987; 44 — Pompiliu Constantinescu, **O Catedră Eminescu**, 1987; 45 — Gavril Istrate, **Studii eminesciene**, 1987; 46 — Vasile C. Nechita, **Meditaţii economice eminesciene**, 1989; 47 — I. M. Ştefan, **Eminescu şi universul ştiinţei**, 1989; 48 — George Popa, **Prezentul etern eminescian**, 1989; 49 — Gh. Drăgan, **Poetică eminesciană**, 1989; 50 — Vladimir Streinu, **Eminescu**, 1989; 51 — Constantin Ciopraga, **Poezia lui Eminescu**, 1990; 52 — Aurelian Zissu, **Corespondenţa lui Eminescu**, 1996; 53 — Marina Mureşanu-Ionescu, **Eminescu şi intertextul romantic**, 1990; 55 — Mihai Cimpoi, **Narcis şi Hyperion**, 1995; 56 — Ioana Em. Petrescu, **Eminescu poet tragic**, 1994; 57 — M. Eminescu, **Există dreptate?**, scrieri cu conţinut juridic, 1994.

Lucrări bibliografice şi albume: xxx **Bibliografia Mihai Eminescu**, 1866—1970; vol. I, **Opera**, Bucureşti, 1976; xxx **Mihai Eminescu pe meridianele lumii**, bibliografie, Bucureşti, 1989; Victor Crăciun, **Un veac de nemurire**: Album "M. Eminescu", vol. I—II, Bucureşti, 1990.

Ana BANTOŞ
Chişinău

FACTORUL CULTURĂ ÎN SCRIERILE LUI ION VATAMANU*

Autor **Atît de mult al pămîntului** basarabean, Ion Vatamanu şi-a desfăşurat ampla sa activitate de scriitor, om de ştiinţă şi om politic sub bolta unui adevăr ce se desprinde din afirmaţii cu caracter aforistic, precum: "Faptul că istoria de multe ori ne-a pus să ne pornim iară şi iară de la pămînt a făcut să ne vedem mai bine în oglinda de ţărînă, în adevărul pietrei şi al apei, al frunzei, rotindu-ne cu aripa asupra casei şi văzînd în depărtare atît, cît nu ne-ar desparte, ci ne-ar apropia..."; "Comunicarea prin frunză mai prevede şi comunicarea prin fier. Oamenii vechi mai vorbesc cu omul nou, citeşte modern, iată un spaţiu, în care avem a limpezi mult cu aspra noastră muncă. Punţile de trecere dintre ieri şi Mîine, încărcate de încărcături prea grele, se prăbuşesc, iată unde trebuie să venim cu umărul." Creaţia folclorică "trebuie văzută de la toate distanţele, căci psihologia folclorică, asemeni izvorului, străbate cale lungă şi picură încet, iar albia, pe care se stabileşte, a avut de înfruntat zeci şi zeci de obstacole. În felul acesta se conturează orizonturile cunoaşterii de sine prin vreme, cristalizarea acestor sensuri într-un anume sistem de educaţie, de percepere şi însuşire a lumii, a naturii etc. Cunoaşterea de sine prin oralitate îmbogăţeşte expresia vie a scrierii, o repune continuităţii, o întăreşte" (I. Vatamanu, **A vedea cu inima**, Editura Literatura artistică, Chişinău, 1984, p. 112 şi p. 116). Sînt judecăţi ale autorului care în perioada debutului său literar se lansa în afirmarea necesităţii modernizării poeziei de la noi. Dar, asemeni lui Liviu Damian, confratele său care se întreba mîhnit: "De proza vieţii de-or fugi poeţii/ cu ce se va alege adevărul?", Ion Vatamanu afirma că "adevăratul destin al scriitorului nu este altceva decît destinul poporului său". Cu alte cuvinte, destinul poetului din deceniile trecute se împlineşte în măsura în care acesta ştie să facă accesibili "fagurii plini ai cărţii" unui public pe care îl dorea în creştere nu doar calitativă ci şi cantitativă. Iată de ce, reflectînd asupra creaţiei, autorul, adept al cunoaşterii de sine prin vreme şi prin oralitate, pune accentul pe dramatismul inerent condiţiei scriitorului basarabean: "Propriu-zis, poezia se naşte într-o clipă dramatică, în care poetul se împiedică de sine însuşi" (p. 163). Autorii celebri care, cu exemplul creaţiei lor, îl inspiră pe poetul basarabean sînt, în acest caz, Goethe cu a sa **dramă a fericirii**, confirmată de expresia "Opreşte-te, clipă, eşti atît de frumoasă", precum şi Walt Whitman, care avea revelaţia descoperirii înrudirii sufletului său cu sine însuşi, revelaţie datorată dragostei, miez al întregului univers. Familiarizarea cu literatura universală îl determină pe Ion Vatamanu să considere că "poezia este din timp sau chiar şi din istorie".

Constatăm în poezia şi publicistica sa o insaţietate de cuvinte, o sete nestăvilită de a spune, de a se crea pe sine la modul verbal. Privită prin filiera adaosului necesar de cultură, această sete de cuvînt trebuie interpretată şi ca nevoie de legiferare prin tipar a stării de martor şi participant la consolidarea spirituală a neamului său prin intermediul altor culturi — cea americană, cea din Ţările Baltice, din Asia Mijlocie, din Rusia — precum şi ca necesitate de a rezista prin cultură. De remarcat împletirea permanentă a planurilor temporale, trecutul fiind mereu scrutat prin prisma viitorului şi a necesităţii de continuitate. Dacă adoptăm acest unghi de vedere al şaptezecistului Vatamanu, mai putem oare insista cu înverşunare asupra tradiţionalismului literaturii din perioada respectivă? Poate mai justificat ar fi să ţinem cont de faptul că în fiecare literatură exis-

* Comunicare prezentată la simpozionul consacrat împlinirii a 60 de ani de la naşterea poetului. Academia de Ştiinţe a Moldovei, 30 aprilie 1997.

tă o orientare spre contemporaneitate şi alta spre tradiţie. În cazul unor poeţi ca Ion Vatamanu, Liviu Damian sau chiar mai tînărul Ion Hadîrcă e uşor să observăm conlucrarea acestor două tendinţe în creaţia fiecăruia dintre ei în parte. Cum se explică situaţia? Înclinăm să credem că la mijloc se află aceeaşi necesitate vitală de a rezista prin cultură. Iar aceasta nu are sens, din punctul de vedere al creatorului, decît cu condiţia revelării funcţiei persuasive a cuvîntului răscolitor de conştiinţă. Iată de ce la Ion Vatamanu (dar şi la Grigore Vieru) pînă şi ploaia apare spiritualizată şi învestită cu putere liturgică de comunicare cu înaintaşii: "Plouă, iar stropii acestor ploi încet se duc spre înaintaşii noştri cu ştirea că noi sîntem" (p. 165). Putem oare explica imensa dragoste de viaţă din poezia lui Grigore Vieru, bunăoară, altfel decît prin bucuria universală a vieţii şi prin viziunea asupra vieţii umane ca un întreg neafectat de nici un fel de mutilări de ordin ideologic? Or, această atmosferă a fost întreţinută prin promovarea de către colegii săi de breaslă — un Liviu Damian, un Gheorghe Vodă, un Dumitru Matcovschi, un Anatol Codru, şi nu în ultimul rînd un Ion Vatamanu, — a factorului cultură ca stadiu pregătitor în vederea împlinirii unităţii de simţire şi de cuget. Dacă există un element care i-a consolidat pe autorii amintiţi, dîndu-le dreptul la un statut de generaţie, acesta este, cred, factorul cultură subordonat necesităţii de a rezista ca neam. Şi tot din acest motiv promoţia "ochiului al treilea" fuzionează cu ei, încheind un segment de istorie literară basarabeană, în care scriitorii au trebuit să ia aminte la un adevăr menţionat, de altfel, de către T. S. Eliot şi anume, că "poetul trebuie să fie pe deplin conştient de curentul principal, care e departe de a curge întotdeauna pe vadul marilor reputaţii. Precum şi de faptul evident că arta nu devine niciodată mai bună, dar că materia artei nu e niciodată exact aceeaşi". Istoria i-a învăţat că mai important, decît un spirit universal, european sau sovietic şi decît cel al unui eu propriu, este spiritul propriului neam, adevăr pe care şi l-au însuşit şi l-au promovat nu ostentativ, ci ca pe singura şansă de propăşire a neamului potrivit firii sale. Spiritul propriului neam e firesc să fie mereu în schimbare, ca, de altfel, şi spiritul luat la scară geografică mai mare, dar despre această schimbare acelaşi T. S. Eliot spune că este "o dezvoltare care nu pierde nimic în calea ei, care nu-l perimează nici pe Shakespeare, nici pe Homer, nici desenele rupestre ale desenatorilor magdalenieni" (T. S. Eliot, *Tradiţia şi talentul personal*, În vol.: Alexandru Muşina, Romulus Bucur, **Antologie de poezie modernă. Poeţii moderni despre poezie**. Ed. "Leca Brîncuş", 1997, p. 207). Este important să ţinem cont că acolo unde un optzecist sau un nouăzecist închipuie o lume a neantului, a haosului care, ispitindu-l pe autor îl obligă în felul acesta să-şi sporească puterea de exprimare şi de fiinţare, şaptezecistul trebuia să umple un gol imens, rămas de pe urma ştergerii amprentelor trecutului nostru. În peisajul literar ex-sovietic orientat cu preponderenţă spre o singură cultură — realist-socialistă, poeţii din fostele republici erau puşi în situaţia de a crea un cod cultural în care literatura universală şi tradiţia populară aveau menirea să ne "stîlpuiască sinele" (Vasile Vasilache).

Factorul cultură în peisajul liric basarabean este învestit cu puterea de a spori speranţa şi încrederea în forţele proprii. Este momentul potrivit să ne întrebăm: e întîmplător faptul că o poezie despre limbă, ca factor spiritual şi cultural şi ca o condiţie *sine qua non* a fiinţării neamului, precum este **Limba noastră**, a fost scrisă de un basarabean? Înclinăm să credem că nu e o întîmplare. La fel, nu sînt întîmplătoare nici versurile lui Grigore Vieru:

De avem sau nu dreptate
Eminescu să ne judece.

Cultul Eminescu, în asemenea caz, trebuie interpretat din perspectiva rolului factorului cultură în menţinerea încrederii poporului în propriile sale forţe. Astfel, Eminescu depăşeşte simpla dimensiune de simbol, sau, mai exact spus, de idol. Eminescu (identificat cu noţiunea de factor cultură la modul absolut) este mai mult decît un simbol sau un idol. Şi din această perspectivă noi, basarabenii,

nu sîntem nişte idolatri, nu idolatrizăm şi nici nu ne egolatrizăm.

George Munteanu, într-o emisiune televizată, încerca să extindă semnificaţia lui Eminescu pe întreg spaţiul românesc atunci cînd sublinia că mişcarea de renaştere a românităţii a început în Basarabia, avîndu-l pe Eminescu în frunte. Autorul bucureştean, originar din Moldova de Est, confirma că, în primul rînd, pentru Basarabia Eminescu are conotaţii aparte. Am făcut această paranteză pentru a atrage atenţia asupra unor momente legate de realităţi concrete inconfundabile, în care poetul nostru fixa nişte puncte de orientare: nişte punţi dinspre trecut spre viitor, expresia "a fost odată ca niciodată", în accepţia sa, avînd sensul de "*va fi odată ca niciodată*".

De vreme ce ne-am referit la valoarea culturală a lui Eminescu în arealul basarabean, este cazul să amintim că şi balada **Mioriţa** are aici nu atît rolul de a exprima atitudinea fatalistă în faţa vieţii, cît rolul de factor cultură, ce se înscrie, la fel ca şi Eminescu, într-o ecuaţie, într-un sistem de referinţă, în care un loc important îi revine orizontului de aşteptare al cititorului. Acestui sistem de referinţă îi corespunde principiul maiorescian, al cărui adept era şi Eminescu: decît să adoptăm forme care să nu corespundă spiritului nostru, mai bine să lăsăm lucrurile să se desfăşoare de la sine, în parametrii folclorici, vom adăuga noi, pe care un Vasile Vasilache ştia să-i reinterpreteze din perspectiva modernităţii. La fel au procedat şi autorii care, traducînd din lirica universală — Liviu Damian din Ianis Ritsos, Victor Teleucă din poezia Ţărilor Baltice, Ion Vatamanu din poezia americană, din Aleksandr Puşkin, Ianis Rainis, Imant Ziedonis, Ivan Draci — cu scopul de a ozona cultura basarabeană, de a aduce un suflu nou de ştiinţă poetică, adaptau traducerile unor necesităţi de ordin interior ale spiritualităţii de la noi. Altfel spus, le circumscriau într-un sistem de referinţă al cărui cod îl descifrau prin următoarea afirmaţie a lui Mircea Eliade: "Semnificaţia poetică a culturii e de a răspunde pe alt plan unui moment istoric dificil". Şi Tudor Vianu asocia factorul cultură cu cel al libertăţii: "Aş spune că se numeşte cultură acea acţiune de promovare a omului la rol de agent creator al sorţii sale"."Umanitatea anteculturală noi nu putem să ne-o închipuim decît ca pe-o unitate pasivă, care nu-şi conduce soarta sa, ci care suportă presiunea mediului, a cărui viaţă se constituie din multiplicarea factorilor care o împrejmuiesc". Cultura este deci "un act de afirmare a libertăţii omeneşti" (Tudor Vianu, **Opere**, vol. 8, Ed. Minerva, Bucureşti, 1979, p. 350—351).

Să amintim că, potrivit opiniei lui Nae Ionescu, "cultura propriu-zis nu se poate face decît acolo unde există un precipitat al confruntării fiinţei noastre spirituale cu realitatea" (Nae Ionescu **Curs de istorie a logicii**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 74) şi că "numai atunci intri propriu-zis în domeniul culturii cînd mergi la formulare. Poţi să trăieşti în viaţa spirituală, să valorifici existenţa, să te plasezi în mijlocul acestei existenţe; dar atîta vreme cît n-ai formulat, nu eşti încă în domeniul culturii. Ceea ce germanii numesc *das Gestalten*, modelarea sau fiinţarea, transformarea în fiinţă, formularea aceasta este absolut necesară pentru existenţa culturii. Adică nu poţi să valorifici obiectul de cultură decît atunci cînd ai trecut în această operaţie de *Gestalten*, de formulare". (**Op. cit.**, p. 75).

Poezia, dar şi proza publicistică a lui Ion Vatamanu "se explică" total în momentul cînd îi aplicăm grila: necesitatea vitală de a situa neamul în spaţiul temeinic al culturii, generatoare de unitate şi continuitate. "Cred că istoria se constituie din ceea ce conturează drumul neamului omenesc şi ne face să auzim glasul mormintelor nu pentru a ne aminti ci pentru a ne continua. Cine nu are trecut nu are nici viitor" (Ion Vatamanu, **A vedea cu inima**, p. 125). Destinul a vrut ca poetul să treacă prea curînd pe tărîmul care dă un plus de forţă convingătoare afirmaţiilor şi faptelor şi aşa întotdeauna convingătoare în timpul vieţii sale zbuciumate.

Ion MELNICIUC
Chişinău

VEŞNICUL NOSTRU ADEVĂR

ALEXEI MATEEVICI — 110 ANI DE LA NAŞTERE

Este incontestabil faptul că poetul Alexei Mateevici ar fi rămas în istoria literaturii române chiar dacă scria numai poezia "Limba noastră", cea mai frumoasă odă limbii române. În acestă ordine de idei se remarcă apariţia — în 1983 — a cărţii "Limba noastră-i o comoară", semnată de fosta colaboratoare a Institutului de Lingvistică al A. Ş. din Republica Moldova Tatiana Iliaşenco — lucrare "de popularizare a ştiinţei", concepută ca un comentariu lingvistic al poeziei date. Fiecare strofă din poezie îi serveşte autoarei drept moto pentru comentariu. Dacă facem abstracţie de caracterul politizat-ideologizat al lucrării, putem conchide că orice vers, orice cuvînt din poezie se pretează unor vaste comentarii literar-lingvistice. Această idee este consemnată de toţi acei care s-au referit la creaţia lui Mateevici. Nu vom face aici o trecere în revistă a exegezelor despre opera poetului. Ne vom referi doar la cîteva momente semnificative din creaţia cîntăreţului limbii române. Anume române, şi nu moldoveneşti, cum ar dori s-o reboteze unii. Argumentul e cît se poate de concludent: însuşi Mateevici a declarat la primul congres al învăţătorilor moldoveni din Basarabia că "n-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba".

Cele spuse ne trimit mereu la Eminescu, care afirma categoric: "Suntem români şi punctum".

Aşadar, Mateevici este cîntăreţul limbii române. Prin limbă şi-a înălţat eternul monument. Căci "limba română, spune Nichita Stănescu, este Patria mea". Acest adevăr l-a conştientizat şi marele nostru înaintaş Alexei Mateevici, a cărui creaţie a culminat anume prin imnul limbii materne. Poezia "Limba noastră" este, se pare, o răbufnire de excepţie a poetului în care acesta şi-a exprimat nestăvilita dragoste faţă de sfînta noastră limbă.

Tot ce are un popor mai scump **limbă** se cheamă. Căci în limbă e totul: *comoara strămoşului pămînt, focul de veghe al unui neam, doina dorurilor noastre, graiul pîinii, frunza verde a veşnicilor codri, Nistrul lin şi,* desigur, *vechi izvoade, povestiri din alte vremuri*. Nemuritoare s-a dovedit a fi această genială poezie. Chiar ciuntită fiind de strofa, ce nu le era pe plac cîrmacilor vremii:

Limba noastră îi aleasă
Să ridice slavă-n ceruri,
Să ne spuie-n hram şi-acasă
Veşnicele adevăruri,

ea a perpetuat în timp asemenea luminii, ce nu poate fi înghiţită de întuneric. Prea de tot dumnezeită li s-a părut anticriştilor această strofă, de vreme ce au pierdut-o prin tipografii. Astăzi, slavă Domnului, poezia apare în faţa cititorului în toată splendoarea integrităţii sale.

Limba noastră e un tulburător imn limbii române — veşnicului nostru adevăr:

Limba noastră-i limbă sfîntă,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plîng şi care-o cîntă
Pe la vatra lor ţăranii.

Silvia CHICU
Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", Chişinău

PETRU-VODĂ ŞCHIOPUL — PROMOTOR AL LIMBII ROMÂNE

CONSIDERAŢII LA O BIOGRAFIE

> "... cine cunoaşte pe Petru Şchiopul afară de cei ce se ocupă special cu trecutul nostru? ... această figură palidă fără relief, nu e la locul ei. Ce vecini străini o înconjoară!
>
> Zdrobitorul Mihai Viteazul, furtunosul Ioan Vodă cel Cumplit, Lăpuşneanu-sîngerosul, anacronicul Despot...
>
> Propria familie a lui Petru... Ce picturale figuri sunt aceşti ultimi Drăculeşti: Mihnea cel Rău, ucigătorul de boieri Mircea, Chiajna în care sub formă de ambiţie nedomolită trăieşte perseverenţa lui Ştefan cel Mare şi a familiei sale. Avem şi între figurile de a doua mînă un Alexandru cel Rău, un Patraşcu cel Bun. Dar Petru ... e numai Petru Şchiopul".[1]

Personalitatea lui Petru Şchiopul ne atrage, impunîndu-se prin pacifismul său. Domnitorul Petru poate fi învinuit de lipsă de eroism, dar este totuşi un făuritor al epocii sale, un priceput diplomat, deoarece a ştiut să manevreze între diferite puteri pentru a scuti ţara de violenţă.

Aprecierile istoricilor asupra acestei personalităţi sunt variate şi inegale, tot aşa cum variată şi inegală a fost domnia sa. În rîndurile ce urmează încercăm să-l prezentăm pe Petru Şchiopul, aşa cum a fost el, şi să elucidăm unele aspecte ale politicii interne promovate de acest domnitor.

În ce priveşte obîrşia lui Petru Şchiopul, datele păstrate în izvoarele relative la secolul al XVI-lea au indus în eroare multă lume din cauza coincidenţei numelor a doi feciori de domni munteni: Petru — feciorul lui Mircea Coregentul (1508—1510), Pretendentul (1521) şi Petru — fiul lui Mircea Ciobanul.

Inscripţia de pe mormîntul lui Petru Şchiopul ne indică cu certitudine originea autentică a domnitorului: "Petru Vodă Şchiopul din familia regală Corvină a Valahiei, fiul lui Mircea Vodă Coregentul (1508—1510), Pretendentul (1521), strănepotul lui Vlad Vodă Ţepeş şi al Doamnei Elena, ruda regelui Matei Corvinul al Ungariei, nepotul de fiu al lui Mihnea Vodă cel Rău (1508—1510)"[2].

Petru Şchiopul se presupune că este născut în anul 1521. Probabil, peste puţin timp îi moare tatăl, deoarece nu mai este atestat în izvoare, rămînîndu-i feciorii Alexandru şi Petru care i-au realizat visul, devenind domnitori: Petru — al Ţării Moldovei şi Alexandru — al Ţării Româneşti.

Nu vom insista aici asupra documentelor ce explică confuziile atestate între Petru-Vodă Şchiopul, domn al Ţării Moldovei, şi Petru cel Tînăr, Domn al Ţării Româneşti, de aceea expunem într-un arbore genealogic descendenţa acestor domni.[3]

Petru Şchiopul obţine tronul în timpul crizei politice interne din Ţara Moldovei ca urmare a schimbării definitive a atitudinii Porţii faţă de dinastia domnitoare moldovenească: noul domn trebuia să îndeplinească toate condiţiile impuse de Istanbul. În viziunea marii boierimi Petru Şchiopul era exponentul Porţii în Moldova şi al dinastiei domnitoare a Ţării Româneşti, lucru care-i putea fi reproşat oricînd. Din această cauză, probabil, Petru n-a ţinut să fie un monarh autocrat. El, spre deosebire de domnitorii precedenţi care tindeau la schimbarea dregătorilor din sfatul domnesc, încearcă să colaboreze cu foştii mari

dregători, prin aceasta cîştigîndu-le simpatia. Petru-Vodă este prezentat în izvoare ca "Petru Voievod cel Bun, bărbat de neam bun şi iubitor de bine cu suflet minunat"[4]; "domn vrednic, cumsecade, cu de toate podoabele cîte trebuiesc unui om de cinste"[5].

Venind la putere cu susţinerea turcilor, străin de dinastia Ţării şi de ţară, întreaga perioadă de domnie a lui e ţesută de lupte cu pretendenţii la tronul Moldovei[6]. Aceşti pretendenţi la care se alătură, probabil, şi alţii, erau susţinuţi de unii boieri din ţară şi din emigraţie. Evident, o asemenea stare de lucruri nu-i permitea domnitorului să promoveze o politică activă.

Petru-Vodă acordă atenţie deosebită relaţiilor sociale. Se ocupă insistent şi de refacerea economiei atît de mult ruinată după războiul antiotoman din 1574, fiind numit chiar "Vodă al Cîmpurilor". Situaţia se complică şi datorită secetei din 1582, a epidemiei de ciumă din 1588. În aceste condiţii Petru se dovedeşte a fi un bun gospodar. Refăcînd economia, el are posibilitatea achitării haraciului şi a altor dări faţă de Poartă. Pentru plata haraciului în bani se dezvoltă intens comerţul atît cu Poarta, cît şi cu Braşovul şi cu Bistriţa, parteneri comerciali mai vechi. În această perioadă Ţara Moldovei se încadrează în circuitul economic european, dovadă fiind încheierea la 27 august 1588 la Iaşi a unui tratat comercial între Petru Şchiopul şi ambasadorul Angliei la Constantinopol, reprezentantul reginei Elizaveta, William Harebone. Tratatul prevedea ca supuşii reginei "... să fie liberi a se statornici şi a face negoţ, a vinde, a cumpăra, ba chiar de a face toate ce societatea omenească şi obiceiul caută pentru negoţ şi pentru trebuinţele vieţii. Ei erau obligaţi de a plăti vama de 3% din valoarea mărfurilor".[7]

Fiind gospodar aşezat şi ştiindu-se responsabil de situaţia din ţară, face o "dare de seamă financiară" la sfîrşitul domniei despre care fapt ne mărturisesc: socotelile pentru goştina oilor din Moldova cu lista cumpărătorilor gealepi din 22 mai 1591; socotelile de sume primite de vistiernicul Iani sub Petru Şchiopul.[8]

O atenţie sporită atribuie domnitorul bisericii. În epocă această instituţie ocupa una dintre principalele poziţii în structura organizării statale şi influenţează, în mare măsură, rezolvarea problemelor-cheie. Petru Şchiopul a ştiut să obţină susţinere din partea ei. Preocuparea faţă de biserică s-a manifestat prin restaurarea şi construirea unor lăcaşe sfinte, precum şi prin grija materială faţă de ele. Ctitoria de bază a domnitorului a fost mănăstirea Galata din apropierea Iaşului pe care a înzestrat-o cu avere. În timpul primei domnii a lui Petru-Vodă a fost începută construcţia mănăstirii Suceviţa (mănăstirea este sfinţită în timpul domniei lui Iancu Sasul), ctitorie a fraţilor Gheorghe, Ieremia şi Simion Movilă, dar, credem, nu fără contribuţia lui Petru Vodă.

Anii '80 ai sec. XVI se caracterizează printr-o apropiere de lumea catolică. Intuind pericolul ce venea de la Poartă în vederea convertirii la Islam şi datorită ofensivei Reformei, Petru Şchiopul în anii 1588—1589 întreţine corespondenţă intensă cu Papa de la Roma avînd ca subiect acordarea de ajutor Moldovei pentru rezistenţa antiotomană, iar Sfîntului Scaun i se promitea propagarea liberă a catolicismului în Moldova[9]. Atitudinea binevoitoare faţă de catolicism îi face un deserviciu lui Petru Vodă pribeagul. Domnitorului i se cere în mod ultimativ să treacă la catolicism. Petru roagă "să fie lăsat în pace, în credinţa sa, că în Moldova catolicii sînt în pace"[10]. Răspunsul lui Petru denotă că atitudinea loială faţă de catolici era o continuare firească a liniei tradiţionale în politica ţării.

Deşi a domnit într-o perioadă destul de agitată, Petru Şchiopul s-a remarcat nu numai ca om politic, ci şi ca un rafinat om de cultură şi susţinător al ei, fiind "om dulce la cuvînt, cum îl descrie Ieremia Tranos, patriarhul Constantinopolului, sever la purtări, îndemnatic la fapte. Ştia turca, greaca, româna... îi plăcea mult de cîntăreţi şi avea un preot cu

meşteşug, îndemnatic"[11]. Cea mai importantă realizare culturală a domniei lui o reprezintă introducerea limbii române în cancelaria particulară şi parţial în cea oficială. Izvoarele documentare arată că Petru-Vodă lua note în limba română, fiind primul domnitor român de la care ne-au rămas catastife de averi, testamente (unicul testament autentic al lui Petru Şchiopul a fost scris în limba română), actul de căsătorie a lui Petru Şchiopul cu Irina scris de însuşi domnitorul şi alte documente.

Notele lui Petru Şchiopul *manu propria* făcute cu un scris ciudat cu silabe mari, nelegate, cuvinte nedespărţite, cu vocale intercalate între consoane — o adevărată piatră de încercare pentru paleografi — au o valoare istorică deosebită.

Urmînd exemplul domnitorului, unii dregători încep să utilizeze scrisul în româneşte. Aşa a procedat marele logofăt Luca Stroici, înzestrat cu o cultură avansată pentru acele timpuri, cunoscînd limba română, slavonă, latină şi polonă. În documentele vremii e citat numele lui ca redactor sau ca aprobator al lor. În timpul celei de a doua domnii a lui Petru Şchiopul (1582—1591) Luca Stroici este prezent cu semnătura sa de autentificare în toate actele emise de cancelaria domnitorului. Este acel Luca Stroici care şi-a făcut studiile în Germania şi Polonia şi o mare parte din viaţă ocupă dregătoria de mare logofăt. Îşi începe activitatea în 1562 cînd, fiind apreciat de Despot-Vodă drept cărturar şi priceput om politic, devine mare logofăt în sfatul domnesc al acestuia. Întoarcerea Lăpuşnenilor la tron l-a costat dregătoria, dar nu şi ambiţiile politice. Revine în dregătorie în timpul domniei lui Iancu Sasul. În general boierul Luca, la fel ca şi tatăl său, boierul Stroici de la curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, era cu o atitudine schimbătoare faţă de religie. Sub Despot şi Iancu a fost luteran, iar sub Petru Şchiopul alături de Bartolomeo Brutti şi Movileşti proteja catolicismul.

Luca Stroici ocupă dregătoria de mare logofăt în timpul celei de a doua domnii a lui Petru Şchiopul, iar în 1591 se retrage cu acesta în Polonia. În 1593 Luca Stroici participă la lucrările seimului unde este recunoscut ca nobil polon (!). Aici face cunoştinţă cu celebrul enciclopedist polon Stanislaw Sarnicki. Discutînd cu acesta, Stroici înaintează ideea despre originea graiului nostru şi îi prezintă textul rugăciunii "Tatăl nostru" în limba română cu caractere latine — cel mai vechi monument al scrisului românesc cu caractere latine pe teritoriul Moldovei. Este necesar să menţionăm că în epocă erau foarte frecvente traducerile acestei rugăciuni pentru a analiza înrudirea şi diferenţierea limbilor. În 1593, cînd logofătul Stroici prezintă lui Sarnicki "Tatăl nostru" românesc, în Germania se publică un "Pater noster" în 50 de limbi. Astfel lucrarea boierului moldovean era în spiritul epocii. Stroici hotărî prin simpla expunere a rugăciunii române să arate începuturile naţiunii sale.

În scrierea cu caractere latine a limbii române Stroici întîlneşte, firesc, dificultăţi, aceleaşi, de altfel, ca şi cărturarii ardeleni: modul de ortografiere a sunetelor: **ъ, ж, ч, ц, ш, щ**.

Această primă scriere cu caractere latine prezintă un interes deosebit şi se ortografia astfel: "Părintele nostru ce ieşti în ceriu swinçaskese numele tău, se vie inpereçia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre seçioase de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lesem detornicilor nosstri. Şi nu aducze pre noi în ispite, ne mentuiaste de fitlanul. Ke ia a ta impereçia ssi putara ssi cinstea in veczij vecilor, Amen".[12]

Chiar dacă tentativa acestui logofăt cult, care semna documentele lui Petru Şchiopul cu caractere latine, a rămas fără urmări imediate, momentul se cuvine subliniat pentru semnificaţia lui culturală şi istorică.

Deşi Bogdan Petriceicu Hasdeu îl caracterizează defavorabil pe Luca Stroici ("isteţ, sucit, ascuns, viclean, fără religiune, el îşi schimba masca

pe toată ziua îmbrăcînd haina împrejurărilor. Avuţia îi ajuta pe de o parte, iar pe de alta învăţătura"[13]), totuşi ca om de stat şi cărturar Luca Stroici e o celebritate românească, demonstrînd un mare curaj la vremea sa. În acelaşi timp trebuie să recunoaştem influenţa renaşterii şi a catolicismului, dat fiind că în scopuri propagandistice acesta din urmă a contribuit la traducerea cărţilor bisericeşti în limbile naţionale.

Triumful limbii române s-a manifestat mai cu seamă prin redactarea în epoca lui Petru Şchiopul a primei lucrări în limba română din Moldova —, "Pravila" retorului Lucaci de la mănăstirea Putna.

Istoriografia a constituit un domeniu ce s-a bucurat de atenţia voievodului. Din porunca domnitorului, Azarie continuă cronica lui Macarie, descriind domnia lui Petru Şchiopul[14].

În acest context e necesar să ne oprim şi asupra vieţii de familie a domnitorului Petru Şchiopul. Aflîndu-se la Constantinopol, el se căsătoreşte cu Maria Amirali, fiica unor italieni grecizaţi. Nu fără ambiţiile acestei familii, el ajunge la domnie.

Doamna Ţării, Maria, era, probabil, retrasă şi modestă: "o femeie ştearsă, fără nimic deosebit, care s-o facă să rămînă în amintirea posterităţii"[15].

Din această căsătorie Petru are trei copii: Vlad, Maria, Despina. La majorat ajunge doar Maria, care se căsătoreşte cu Zotu Tzigara — grec de origine, dregător al tatălui ei. Puţin timp după nunta fiicei Doamna Maria moare.

Petru Şchiopul, după cum obişnuiau domnitorii ţărilor române, a avut o ţiitoare pe nume Irina. În urma acestei legături se naşte un băiat pe nume Ştefan. Ca domn al Ţării, conform obiceiului, Petru nu avea dreptul de a se căsători cu o femeie de viţă ignobilă. Însă pînă la urmă Petru dădu dovadă de curaj şi îşi legalizâ legătura, făcînd-o pe Irina Doamnă. Căsătoria fu oficiată în taină de către mitropolitul Gheorghe Movilă, Ghedeon — episcopul de Rădăuţi şi Anastasie — egumenul de Galata. Ca martori au fost boierii: Andrei-hatmanul, păharnicul Vasile Stroici, cămăraşul Hrisoverghi şi alţi boieri mai mici. Textul integral al acestui act scris de către domnitor în limba română arată astfel: "7099 (adică 1591) ghenar 17 zile, duminică seara, trei ceasuri, ne-am cununat cu mama lui Ştefan Vodă, anume Irina Botezata. Adevăr am zis, pînă sînt în ţară să nu se spuie cuiva, să fie ascuns, să nu ştie nimeni. Iar cînd voi fi ieşit în altă ţară atunci să ştie toţi, cum că cununaţi sîntem. Să ştie toţi!"[16]

Iată ultimul gînd al lui Petru Vodă în ajunul părăsirii tronului: legitimarea fiului său Ştefan, pentru care căpătase încă în iarna anului 1589 steagul de domnie. Ştefan Vodă a fost uns de mitropolitul Gheorghe Movilă la 2 februarie 1590[17].

În condiţiile cînd erau mărite dările către Poartă şi sporea pericolul convertirii la Islam, pentru a nu-i lăsa moştenire fiului "numele ponegrit", Petru hotărî să plece. Şi a plecat... De altfel, aceasta este prima părăsire benevolă a tronului Moldovei de către un domnitor. Fiind îngrijorat de viitorul feciorului, Petru nu şi-a mai permis să rămînă la domnie. Mărturie a acestei griji este inscripţia de pe piatra de mormînt: "Petru, Domnul Moldovei din familia regală Corvinească a Mihneştilor, care ca să păstreze legea (creştină) în Ştefan fiul său, a părăsit de bună voie ţara..."[18]

Din nefericire, această părăsire a fost fatală pentru Ştefan. El niciodată nu se mai întoarce în ţară, cu toate străduinţele tatălui său care scrie în testament: "... să ştiţi, că el (Ştefan Vodă) a fost Domn în Ţara Moldovei cînd i-a dat steagul sultanul Murad... să ştie toată lumea"[19]. Au fost făcute încercări şi de către boierii ţării, ba chiar şi de către Mihai Viteazul, care a dorit să-l facă ginere şi domnitor în Ţara Moldovei.

Fiind umiliţi de către străini, departe de ţară, ei n-au putut rezista şi au plecat subit: Irina la 3 noiembrie 1592 şi Vodă Petru la 1 iulie 1594. Iar Ştefan, înstrăinat de Ţară şi părinţi, i-a urmat smerit şi de această dată, murind la vîrsta de 18 ani, în 1602,

departe de tronul mult rîvnit de Tată pentru Fiu.

Pentru a înţelege semnificaţia domniei lui Petru Şchiopul trebuie să luăm în considerare epoca (Renaşterii) în care "... un principe nu putea să respecte toate acele virtuţi pentru care oamenii în general sînt socotiţi buni, deoarece adeseori, pentru ca să-şi apere statul, el e nevoit să acţioneze împotriva cuvîntului dat, împotriva milei, a omeniei, a religiei. De aceea trebuie ca spiritul lui să fie oricînd gata să se îndrepte după cum îi poruncesc vînturile sorţii şi schimbările ei şi... să nu se îndepărteze de ceea ce este bine, dacă poate, iar la nevoie să ştie să facă răul"[20].

Domnitorul Petru Şchiopul s-a manifestat ca un priceput om politic, care a ştiut să procedeze conform timpului. Pentru a nu-şi expune tronul şi ţara unor primejdii externe nu s-a implicat în lupte antiotomane, preferînd o colaborare formală cu Poarta. Judecat de istorie, pentru acest fapt, Petru Şchiopul s-a dovedit că a avut o viziune "profetică", cunoscînd potenţialul otoman şi interesele puterilor creştine.

Domnia lui Petru Şchiopul a fost foarte agitată atît pe plan intern, cît şi extern, deseori evenimentele din ţară intercalîndu-se cu cele din afară. În aceste condiţii, credem, meritul domnitorului a fost enorm în menţinerea autonomiei relative a Ţării Moldovei în raport cu imperiul otoman. Pe de altă parte, trebuie să menţionăm, că în politica sa internă Petru Şchiopul s-a dovedit a fi un administrator priceput. El n-a fost tipul monarhului despotic, ştiind să-şi creeze un anturaj care îl susţinea de cele mai multe ori în acţiunile sale.

Luînd în considerare faptul că Petru Şchiopul a apărat interesele Ţării Moldovei şi s-a preocupat îndeaproape de economie, cultură şi limbă, credem că viaţa precum şi activitatea lui merită să fie cunoscute nu numai de către istorici.

NOTE

[1] Iorga, N., **O familie domnească în exil** // *Evocări istorice*, Bucureşti, 1983, p. 84.

[2] Niculăescu, Şt., **Petru Vodă cel Tînăr şi Petru Şchiopul — o chestiune controversată din istoria românilor** (*îndreptări, lămuriri şi înţelegeri cu privire la filiaţiunea şi domniile lor*), Bucureşti, 1915, p. 10.

[3] Vezi *anexa*.

[4] **Cronica lui Azarie** // *Cronicile slavo-române in sec. XV—XVI*, publ. de I. Bogdan, Bucureşti, 1959, p. 151.

[5] Ureche, Gr., **Letopiseţul Ţării Moldovei** // *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1990, p. 115.

[6] Chicu, S., **Pretendenţi la tronul Moldovei în timpul domniei lui Petru Şchiopul** // "Ştiinţa", nr. 5, 1996, p. 8—9.

[7] Ionescu, I., Bărbulescu, P., Gheorghe, Gh., **Tratatele internaţionale ale României 1354—1920**, Bucureşti, 1975, p. 90.

[8] Hurmuzaki, E., **Documente...**, vol. XI, p. 219—233.

[9] Hurmuzaki, E., **Documente...**, vol. III, p. 1, 98—128.

[10] Iorga, N., **Scrisori de boieri, scrisori de domni**, Bucureşti, 1925, p. 216.

[11] **Călători străini despre ţările române**, Bucureşti, 1972, vol. IV, p. 590.

[12] **Luca Stroici — părintele filologiei latino-române** // Hasdeu, B. P., *Studii de lingvistică şi filologie*, vol. I. Bucureşti, 1988, p. 40.

[13] **Ibidem**, p. 37.

[14] **Cronica Lui Azarie** // *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, Bucureşti, 1959, p. 139—173.

[15] Gane, C., **Trecute vieţi de doamne şi domniţe**, Chişinău, 1991, p. 93.

[16] DIR, A., *Moldova, sec. XVI*, vol. IV, p.2.

[17] Iorga, N., **O familie domnească în exil...**, Bucureşti, 1983, p. 95.

[18] Iorga, N., **Istoria Românilor în chipuri şi icoane**, Bucureşti, 1992, p. 34.

[19] **Ibidem**, p. 261.

[20] Machiaveli, N., **Principele**, Bucureşti, 1960, p. 66.

Anexă

ARBORELE GENEALOGIC AL LUI PETRU ŞCHIOPUL

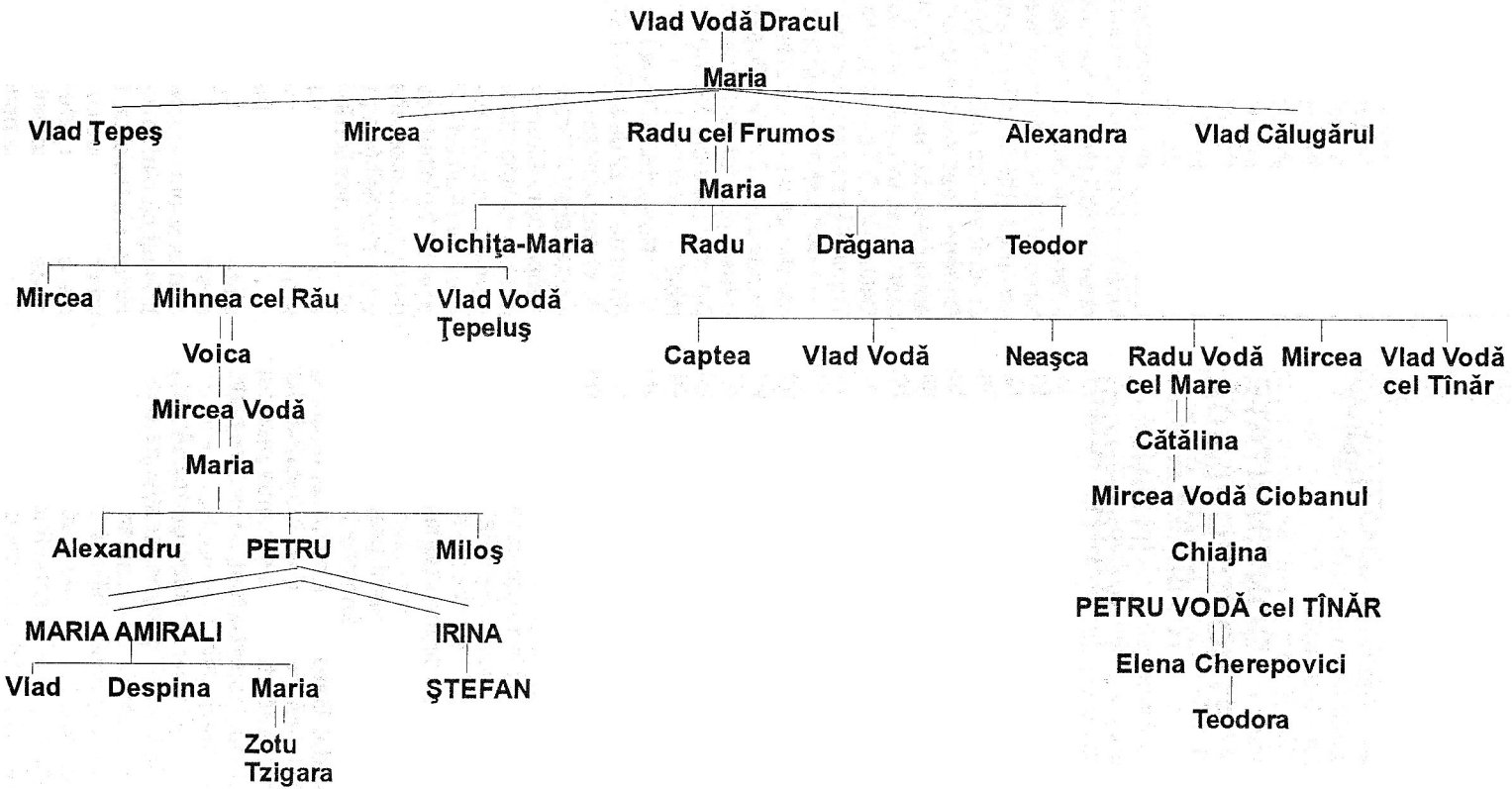

Ion DRON
Chişinău

CONTINUITATE ETNOTOPONIMICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SUDUL BASARABIEI

Situaţia etnodemografică în sudul Basarabiei a fost schimbată brusc după anul 1806 cînd nohaii din Bugeac au fost strămutaţi pe alte meleaguri, iar în locul lor au fost aduşi de către administraţia rusă ţaristă de ocupaţie aşa-numiţii colonişti — bulgari, găgăuzi, nemţi, elveţieni, greci, albanezi, cehi etc. —, dar şi mulţi alţi ruşi şi ucraineni cu statut de "ţărani de stat", pe lîngă o sumedenie de militari şi cinovnici ţarişti din tot cuprinsul Imperiului Rus. Acest pas a fost întreprins de ţarismul rus cu scopul de a-şi însuşi pe vecie Basarabia.

Pînă în 1806 în aşa-numitul Bugeac (denumire convenţională a teritoriului cuprins între Valul lui Traian de Sus, Valea rîului Ialpug, Valul lui Traian de Jos, rîuleţul Calinder şi hotarele celor "7 sate hăneşti") locuiau, în temei, moldovenii băştinaşi şi nohaii zişi *bugegeni*.

Despre faptul preponderenţei populaţiei românofone în sec. XV în sudul Basarabiei nu încape nici o îndoială, deşi turcii au întreprins mai multe eforturi de a schimba raportul etnodemografic, fapt, ce în mare parte le-a şi reuşit.

Cronica moldo-germană (aa. 1457—1499) reţine menţiunea conform căreia după cucerirea cetăţilor moldoveneşti Chilia şi Cetatea Albă *"cei mai buni oameni"* au fost duşi de către turci în Constantinopol[1].

În 1484, conform unor mărturii, în numărul ienicerilor turci au nimerit 2000 de creştini din sudul Basarabiei[2]. În locul creştinilor românofoni din provinciile interne ale Imperiului Otoman erau aduşi aşa-numiţii *acîngii* (o categorie de populaţie turanofonă îndatorită cu funcţii militare de cavalerie) şi o mulţime de *iuruci*. Aceştia erau aşezaţi în locul băştinaşilor expulzaţi, dar şi în unele localităţi moldoveneşti în calitate de stăpînitori.

În timpul ocupării sudului Basarabiei de către turci o parte de moldoveni (aici termenul de *moldovean* este folosit cu înţeles de subetnonim) au fost nevoiţi să se refugieze în alte localităţi situate mai la nord. Astfel de migrări forţate, în sec. XVI, sînt înregistrate chiar şi de unele cronici turceşti[3]. Alte acte istorice turceşti în anii 1543 şi 1584 înregistrează *acîngii* şi ieniceri "de hotare" şi în satele *Bodene* (sat de pe Botna ori din apropierea Botnei — I. D.) şi *Salihce* (sat situat în cursul inferior al rîului Salcia — I.D.) din regiunile Chiliei şi Tighinei (pe atunci Bender — I. D.)[4].

Acîngiii erau repartizaţi în anii menţionaţi şi în unele sate cu denumiri româneşti (*Bertia, Roştanie* — în transcripţie fonetică turcească — I. D.) din cazalele Bender şi Accherman[5].

Pe la 1585 François de Pavie (în vîrstă de 22 de ani — I. D.) mergînd în componenţa unei delegaţii a locotenentului Octavian din Constantinopol spre Lituania, trece prin mai multe localităţi din sudul Basarabiei, numind doar *Chilia, Citta Alba* şi *Porcaer (Purcari* — I. D.) ... celelalte aşezări întîlnite în cale fiind denumite de el "... nenorocite care nu merită vreo atenţie" (din punctul de vedere al unui nobil născut în castelul *Fourquevaux* de lîngă Toulouse, Franţa — I. D.).

Tot acest călător notează că în sudul Basarabiei "... în cîmpii se găsesc nenumărate pîraie şi lacuri", iar oamenii sînt "... săraci şi lipsiţi, îmbrăcaţi cu cîteva piei de oaie, avînd picioarele învelite, în loc de încălţăminte, cu piei sau cu muşchi şi scoarţă de copac, legate şi învălătucite deasupra şi dedesubt cu o sfoară ..."[6].

În studiile noastre istorice deja s-a menţionat că unii dintre feudalii moldoveni de pe pămînturile ocupate

de turci pentru a nu-şi pierde moşiile şi privilegiile, uneori, treceau la islam, chiar schimbîndu-şi şi numele personale. Merită aici a fi menţionat cazul lui *Magomet Cîrpa*, stăpînul de pe timpuri al satului moldovenesc Gura Bîculuiˀ.

În anii 1632—1639 un alt călător, Nicolo Barsi da Luca, mergînd prin Moldova, ajunge "... seara în zisul oraş (Arabat, aşezat între Chilia şi Cetatea Albă, probabil *Tatarbunar* — I. D.) şi înnoptează "... în casa unei bătrîne valahe renegată ..."[8].

În anul 1659 Evlia Celebi, călător turc, care de mai multe ori trece prin Bugeac, menţionează că ieşind (armata turcească cu un efectiv adăugător de 20 mii de creştini militari, dintre care 10 mii au fost înrolaţi din rîndul creştinilor — trăitori în Ismail şi în satele din împrejurimi — I. D.) din Ismail (spre Iaşi) turcii "... au trecut satele Cîşla, Dundar, Ahpanoz, Sapan, Postan, Tobac ... locuite de creştini dintre moldoveni şi valahi". Tot Evlia Celebi mai aminteşte în itinerariile sale satele din Bugeac *Scarlat* (mai la nord de *Tobac* — I. D.), *Bedjene* şi *Tabecin* (neidentificate în prezent — I. D.) locuite de băştinaşi creştini ("moldoveni şi valahi" în terminologia lui Evlia Celebi). Despre aşezarea *Tobac* mai menţionează că s-ar fi găsit pe teritoriul cazalei Ismail, deşi hotarul dintre cazaua amintită şi pămînturile moldoveneşti trecea exact prin satul *Tobac* locuit de "creştini moldoveni şi valahi"[9].

Este cunoscut faptul că moldovenii şi "valahii" (*valah* este un exoetnonim folosit de străini în trecut pentru a-i denumi pe toţi românii) erau o parte însemnată a populaţiei sub dominaţia turcilor nu numai în interiorul Bugeacului, pe lîngă nohaii colonizaţi aici, în temei în sec. XVII, dar şi în localităţile Chilia, Ismail, Accherman (Cetatea Albă), Tatarbunar, Bender (Tighina), devenite însemnate puncte strategice ori centre de raiale turceşti. Localităţile Cartal (cu numele mai vechi *Obluciţa*) şi Reni, deşi se găseau sub stăpînire turcească, erau populate încă în timpul lui Dimitrie Cantemir în exclusivitate de moldoveni[10]. Conform unor mărturii, mănăstirii Sf. Nicolae din Chilia, dărîmate în timpul războaielor ruso-turce, în anul 1788 i se restitui "moşia Catlabuga cu două gîrle lîngă satul" Galileşti (din 1944 acestui sat din raionul Chilia autorităţile rusosovietice i-au schimbat denumirea în *Desantnoe*) ... "prin stăruinţele protopopului Panaite, doritor şi de şcoală"[11], fapt ce demonstrează că creştinilor moldoveni în raialele turceşti din sudul Basarabiei le aparţineau, insular, mai multe moşii şi terenuri.

Chiar şi în inima Bugeacului, pe unde curg rîuleţele Lunga şi Lunguţa (hidronimice româneşti), pe o hartă întocmită de Georg Reichersdorffer în 1541[12] pe locul oraşului Ceadîr-Lunga de azi este notată localitatea *Tiraspo*[13] cu o întăritură (o cetăţuie din piatră) nu prea mare. Denumirea *Tiraspo* (astfel transcrisă de autor din graiurile moldovenilor din Bugeacul de mai tîrziu) în forma *Traşpol / Trişpoli* este cunoscută şi în prezent în calitate de nume al unei mahalale a oraşului Ceadîr-Lunga, situată pe versantul de nord al văii Lunga. *Tiraspo* şi *Traşpo / Trişpoli* sînt doar unele din variantele existente de nominaţie ale fostului sat străvechi moldovenesc *Tiraspol*, în care băştinaşii locului după 1818, treptat, au fost asimilaţi de găgăuzii, stabiliţi aici (pe malurile rîuleţului Lunga) într-un număr mai mare. În anul 1964 satul *Tiraspol* este scos de la evidenţă şi inclus complet în componenţa or. Ceadîr-Lunga[14].

Numai populaţia băştinaşă, care a numit şi rîuleţele din zonă *Lunga* şi *Lunguţa* (cu nume româneşti) a putut păstra şi transmite şi găgăuzilor, stabiliţi aici doar începînd cu 1818, denumirea *Traşpol / Trişpoli / Tiraspol*. În opinia noastră denumirea din urmă a fost formată în timpuri imemorabile de băştinaşi în limitele spaţiului de etnogeneză românească şi reflectă doar migrarea unui grup de indigeni românofoni de pe malul Nistrului numit de anticii daco-geţi şi *Tiras*, formă înscrisă de călătorii şi cărturarii elini anume din graiurile daco-getice în care *Tirasul* mai era cunoscut şi în varianta *Tirelis / Turelis / Turi*[15].

Numai datorită populaţiei băş-

tinaşe moldoveneşti asimilate găgăuzilor din or. Ceadîr-Lunga în prezent le este cunoscut un deal (situat la extremitatea nord-vestică a oraşului) numit *Ciritei*[16]. Numele topic *Ciritei* este un împrumut direct din graiul băştinaşilor moldoveni asimilaţi; în dialectele găgăuzilor n-a existat şi nu există termenul entopic *ciritei*. Despre prezenţa băştinaşilor moldoveni şi pe alte locuri unde azi se găsesc sate găgăuzeşti în Bugeac ne "mărturiseşte" şi un alt toponim minor *Caşeria* — în prezent denumirea unui cîmp aflat în împrejurimile satului Haidar / Gaidar din raionul Ceadîr-Lunga[17].

O hartă militară rusă alcătuită în anul 1800 înregistrează în sudul Basarabiei, de rînd cu mai multe nume topice de origine turanică, alte denumiri toponimice româneşti: *Colbăriş* (fost sat, azi dispărut), *Noroşel* (azi *Neruşai*), *Bulboţa* (Bulboaca, azi în raionul Reni), *Tobac* (azi *Tabac), Ampucita (Împuţita), Cîşliţa, Petreşci, Grişşeni (Greceni), Vaidu (Vadu), Pelenia (Pelinei), Acbota (Albota), Lutaeşti (Luceşti), Bebeul* (azi *Volintiri), Micul, Mînsa (Mînza?* fost Mînzari?, azi Manzîr?), *Turlac* (comp. numele Nistrului şi limanului acestui rîu în graiurile moldovenilor din cursul inferior al Nistrului), *Chilia, Romaseni* — toate nume de localităţi situate la sud de linia convenţională *Luceşti* (raionul Cahul) — *Palanca* (raionul Ştefan Vodă). Tot la sud de această "linie" (imaginară) întîlnim numele de rîuleţe *Salcuţa, Lunga, Draculea, Sarata, Frumuşica.* Alte cîteva denumiri de localităţi sînt articulate după modele toponimice româneşti: *Canbul, Cîşla, Hanul, Gaidarul, Şinosa, Musatul*[18] ... deci, toate în timpul jugului otoman, dar cu mult înainte de ocuparea Basarabiei de către Rusia ţaristă.

Anume în calitate de băştinaşi moldovenii sînt menţionaţi pînă la 1806 în mai multe localităţi din această zonă a interfluviului Prut-Nistru chiar şi în unele lucrări scrise de autori ruşi şi slavofili. Skalkovski A. A. descriind starea coloniilor bulgare întemeiate mai tîrziu de 1806 notează, de exemplu, că în satul *Doluchioi* (azi *Bogatoe*, raionul Ismail) "după 1806 pe lîngă băştinaşii moldoveni rămaşi au început să se aşeze bulgari din Turcia ...". Despre *Satul Nou* (în transcrierea autorului *Satunov* ori Enichioi — I. D.), aşezat în trecut în apropierea lacului Cuhurlui, Skalkovski A. A. scrie că a fost "întemeiat încă în sec. XVIII de moldoveni". *Cartal* (cu denumirea mai veche *Obluciţa*), *Frecăţei* (azi Limanskoe, raionul Reni), *Cîşliţa* (raionul Ismail) sînt trecute de acelaşi autor în categoria "localităţilor străvechi moldoveneşti"[19].

Despre vechimea populaţiei românofone în sudul Basarabiei "mărturisesc" şi numele topice *Fîntîna Zînelor* (din 1947 *Kîrnîcikî,* raionul Ismail), *Troianul Vechi* (rus. *Starîe Troianî)*, aşezat pe malul vestic al lacului Chitai, în apropierea Valului lui Traian de Jos. Azi în aceste localităţi moldovenii constituie un număr neînsemnat de oameni, însă denumirile satelor demonstrează că anume de la moldoveni bulgarii, găgăuzii şi ucrainenii (stabiliţi aici cu mult mai tîrziu) au împrumutat toponimicele *Fîntîna Zînelor* şi *Troian.*

Un alt toponim care a fost format iarăşi numai în graiul băştinaşilor moldoveni în sudul Basarabiei este *Gebrieni* (rus. *Jebrianî*; din 1945 *Primorskoe*, raionul Chilia) — sat situat doar la cîţiva kilometri mai la sud de localitatea moldovenească *Galileşti / Halileşti* ("botezată" de sovietici *Desantnoe*) din acelaşi raion. *Gebrieni* este doar o variantă fonetică românească pentru denumirea mai veche *Hagi Ibraghim* (după numele stăpînitorului turc al fostului sat moldovenesc azi complet ucrainizat).

În unele ediţii de expresie ideologică ruso-slavă mai multe localităţi întemeiate de românofoni în sudul Basarabiei sînt considerate ca aşezări "înfiinţate de tătari". De exemplu, "satul tătăresc Rădoaia" (în împrejurimile satului Copceac din raionul Ştefan Vodă), "siliştea tătărască Slobozia" (în apropierea centrului raional Sarata). Chiar şi despre satul moldovenesc *Sălcuţa* (din raionul Căuşeni) se scrie că ar fi fondat de moldoveni, însă "pe locul unui fost sat tătăresc, mai jos de valul Troian"[20].

Amintim că "tătarii" n-au putut întemeia sate şi "siliştі" ori "slobozii" cu nume inexistente în nomenclatura lor toponimică. Referitor la satul *Sălcuţa* în registrele recensămintelor anilor 1772— 1774 găsim mai mulţi "bejenari sălcuţeni ce-au venit de astă toamnă (a. 1774 — I. D.) în satul Gangura"[21], adică în timpul războiului ruso-turc din anii 1769—1774. *Sălcuţa* este un sat străvechi al autohtonilor moldoveni în Bugeac şi nu este întemeiat de careva "tătari" inventaţi.

În felul acesta se demonstrează prin prezenţe etnotoponimice că în sudul Basarabiei, în ciuda tuturor războaielor, calamităţilor de ordin istorico-social, expulzărilor şi strămutărilor forţate a populaţiei băştinaşe efectuate de ocupanţii turci şi tătari (de Crimeea), la "venirea" ruşilor în 1806—1812 moldovenii se impuneau şi prin propriul sistem toponimic.

Vom trece în revistă mai multe nume de văi, dealuri, gîrle şi rîuleţe din sudul Basarabiei a căror denumiri, spre deosebire de numele localităţilor sînt expuse mai puţin schimbărilor din partea populaţiei alogene, venite în zonă nu mai înainte de sfîrşitul sec. XVIII — începutul sec. XIX, cît şi voinţei administrative străine.

Albota[22] — vale cu pîrîu, afluent pe stînga al Salciei Mari (lungimea pîrîului este mai mare de 18 km), izvorăşte lîngă satul Albota de Sus (numit şi *Albota Nouă*), se varsă în Salcia Mare (Salcia) puţin mai la sud de satul Albota de Jos, numit şi *Albota Veche* (raionul Taraclia).

Denumirea *Albota* coboară la numele fostului posesor moldovean de terenuri în zonă *Albu / Albotă* şi n-are nimic comun cu denumirea unui inventat "trib tătăresc"[23]. Valea în care sînt aşezate satele Albota de Sus şi Albota de Jos (azi aici moldovenii sînt minoritari faţă de bulgari şi găgăuzi) la începutul sec. XIX se mai numea şi Valea Părului[24].

Încă pe la 1605 teritoriul satelor Albota de Sus şi Albota de Jos intrau în componenţa ţinutului Chigeci / Tigheci. Izvoarele scrise atestă aici "... o selişte ... Pacicianii ... în ţinutul Chigheciului, la *Tăul Albului* (s. n. — I. D.), pe lalpuh, pe ambele părţi ale lalpuhului"[25]. Ambele părţi ale lalpuhului pe la 1605 încă se găseau sub jurisdicţia domnitorilor moldoveni. Varianta fonetică *Acbota*, necunoscută moldovenilor, însă întîlnită pe unele hărţi din sec. XIX ar reflecta o formă înscrisă de la vreun informator "tătar" (în unele graiuri turanice termenul *alb* este redat prin apelativul *ak*).

Arsa — vale cu pîrîu, afluent pe stînga al rîuleţului Saca (lungimea pîrîului peste 15 km). În vale este aşezat satul Arsa (în sec. XIX denumirea *Arsa* a fost schimbată în Evghenievka / Evgheniţa; i s-a mai zis şi Efimovka). La mijlocul sec. XIX în satul Arsa au fost înregistraţi 86 locuitori moldoveni[26], în mare parte asimilaţi de bulgarii stabiliţi aici, veniţi din sudul Dunării într-un număr mai mare. Cercetătorul rus Serghievski M. V. eronat include numele topic *Arsa* (cu evidentă proveniență românească) în categoria denumirilor geografice de origine turcească"[27].

Babei / Bebei — vale şi pîrîu, afluent pe stînga al rîului Sărata ce se varsă în lacul Sasîk (Kunduk). Tot *Babei / Bebei* mai este şi denumirea mai veche a satului Volintiri (raionul Ştefan Vodă). Referitor la proveniența acestei denumiri am expus deja o origine antroponimică indigenă (de la un oarecare *Babei / Bebei* — numele personal al unui băştinaş moldovean)[28].

Bocanşa — vale (şi hîrtop) ce se deschide în valea rîuleţului Ceaga din dreapta la 6 km nord-vest de actualul sat Petrovka (raionul Tarutino). În apropiere, pe teritoriul Republicii Moldova, se găsesc satele moldoveneşti Taraclia şi Sălcuţa (raioanele Căinari şi Căuşeni). Toponimicul Bocanşa coboară la antroponimul românesc (moldovenesc) *Bocanşa* —variantă fonetică a numelui personal *Bocancea.*

Broasca — numele unui mic lac situat lîngă satul cu acelaşi nume la nord-vest (4 km depărtare) de oraşul Ismail. Primară este denumirea lacului (faţă de cea a satului) care denotă o vădită creaţie topică românească. În 1827 satul Broasca deja este populat în preponderenţă de ucraineni (**Statisticeskoe opisanie Bessarabii**..., p. 378), stabiliţi aici după 1806—1807. Un alt sat *Broasca* (cu denumirea schimbată în Floreni din 1965) este cunoscut pe teritoriul raionului Anenii Noi, iar satul *Broscari* (raionul Cimişlia) în 1965 este unit într-o localitate unică cu satul Munteni.

La origine denumirea lacului *Broasca* poate fi legată de numele

amfibiei respective (comp.: Bursuc, Vraghia, Coţofana, Cucoara, Hulturi, Hulughiţa, Cioara, Veveriţa, Puica, Şarpele ş. a. — nume topice minore, denumiri de păduri, lacuri, văi etc.). Numele satului Broasca (raionul Anenii Noi) este de provenienţă antroponimică românească spre deosebire de denumirea satului *Broşcari* (raionul Cimişlia) — pe timpuri un nume colectiv al primilor locuitori emigraţi dintr-un sat *Broasca* ori din apropierea unui lac (unei bălţi) *Broasca*.

Căţelul Mare — lac situat la sud de satul Anadol (din 1947 — Limanskoe, raionul Reni); printr-o gîrlă comunică cu lacul Cahul (lungimea *Căţelului Mare* este peste 3 km, lăţimea — aproximativ 230 m). Credem că hidronimicul *Căţelul Mare* coboară la un antroponim românesc *Căţel(u)*. Pe teritoriile populate de români mai multe locuri (sate, văi etc.) sînt numite *Măgura lui Căţel* (România)[29], *Căţeleni* (sat în raionul Nisporeni), *Căţeleşti* (sat în fostul ocol al Bistriţei).

Chilia — denumirea braţului de nord al Dunării. Numele braţului este de provenienţă metonimică românească şi este legat direct de denumirea localităţii *Chilia (Veche)*, situată pe malul drept al braţului. Originea românească primară a numelui localităţii *Chilia Veche* nu poate fi pusă la îndoială. Toponimice de felul *Chilia, La Chilie / La Chilii* (provenite din apelativul *chilie*) sînt destul de frecvente în spaţiul etnic românesc[30].

Coafa / Cofa — denumirea unui canal (a unei gîrle) ce uneşte lacul Chitai cu o altă gîrlă (numită şi *Gîrla Cîşliţei*; comp. aici satul Cîşliţa, raionul Ismail) ce se desface din braţul Chilia. Tot *Coafa (Cofa)* se numeşte şi o insulă în braţul Chiliei (comp. apelativul românesc *cofă*). Denumirea gîrlei (canalului) şi a insulei mai degrabă are o provenienţă antroponimică românească (din numele de familie *Cofa / Cofu*). Un sat Cofeşti (numit şi *Cofiţele*) încă în sec. XIX a fost cunoscut pe rîul Putna la sud-est de satul Putna [TRM].

Colbăriş — vale pe teritoriul fostului judeţ Bender (Tighina); începe la nord de fostul sat moldovenesc *Colbăriş*[31] (se găsea între fostele sate *Lac* şi Cioara Mîrza, raionul Tarutino şi satul Troiţcoe, raionul Basarabeasca). Pîrîul din albia văii este un afluent pe stînga al rîuleţului Saca. Sub numele *Colbăriş* valea este cunoscută localnicilor moldoveni din satele din împrejurimi. Sub aspect lingvistic *Colbăriş* este o creaţie toponimică românească (comp. aici termenii entopici: pietriş, aluniş, năsipiş, stufăriş, plopăriş etc.).

Culm / Culmea — denumirea unui deal în stînga malului rîului Cogîlnic (teritoriul raionului Tarutino). Pe faţa de podiş a acestui deal a fost aşezată în 1815 colonia germană "Culm sau Madar". Din 1945 satului i se schimbă denumirea în *Podgornoe* (calchiată din *Culme*). În localitate încă în 1940 au fost aduşi ucraineni din regiunile Viniţa şi Lvov în locul coloniştilor germani. Numele topic *Culm / Culmea* a fost format de la denumirea românească a dealului (*Culme / Culmea*) pe care a fost întemeiată colonia germană în 1815 de un grup de colonişti veniţi din Bavaria. Este necesar de menţionat că numele topic *Culmea (Culm)* nu figurează în categoria denumirilor de localităţi de unde au emigrat coloniştii germani la începutul sec. XIX[32].

Draculea — vale şi pîrîu ce trec pe teritoriile de azi ale raioanelor Arţiz, Tatarbunar, Chilia. Tot *Draculea* s-a numit pînă în 1945 satul Trudovoe (raionul Chilia), aşezat în valea cu acelaşi nume. Pîrîul *Draculea* cu o lungime de peste 40 km este un afluent pe dreapta al rîuleţului *Norocei / Noroşei* (rus. *Neruşai*). Denumirea văii (cu pîrîu) şi a satului *Draculea* coboară, în cele din urmă, la un nume personal românesc *Drăgulea / Drăgulă* (în SGU pîrîul este înregistrat şi sub numele *Drăgulea*).

Frumuşica — vale cu pîrîu, afluent pe stînga al rîuleţului Ceaga (teritoriul raionului Tarutino). În gura văii, în apropierea Ceagăi, este situat satul Frumuşica Nouă. Tot pe teritoriul raionului Tarutino este situat şi satul Frumuşica Veche (din 1947 — *Staroselie*). În SGU pîrîul este numit *Formoşica*. Tot *Frumuşica* se mai numeşte un alt afluent al Cogîlnicului ce izvorăşte în apropierea satului Caplanii Noi (raionul Tarutino) şi curge paralel rîuleţelor Cilighider şi Ceaga (v. Harta "Republica Moldova", Harta generală, Editura IMCO, Chişinău, 1994).

Gîrla (în SGU şi *Gîrlo*) — numele cîtorva pîraie ce se varsă în lacurile Catlabug şi Cahul (lîngă satul *Nagornoe*; pînă în 1947 numit *Caragaci*). Hidronimele *Gîrla* provin de la entopicul românesc *gîrlă* şi nici într-un caz de la rusescul ori ucrainescul *ghirlo*, care este un împrumut sigur din română.

Gura — element formativ toponimic folosit la crearea mai multor nume topice: *Gura-Roşu* (din 1948 — *Kozaţkoe*, raionul Belgorod-Dnestrovski), *Gura-Curuder* (fosta denumire variativă a localităţii Sărata — azi centru raional, regiunea Odesa), *Gura-Selşa* (numele unei văi de pe teritoriul raionului Arţiz [SGU]) — toate provenite de la apelativul românesc *gură (gură de canal, gura văii, gura fluviului* etc.).

Împuţita — vale în apropierea actualului sat bulgăresc *Împuţita* (din 1944 — *Vladiceni*, raionul Bolgrad). Pe teritoriile locuite de românofoni mai multe văi, bălţi, pîraie sînt denumite *Împuţita*. Bulgarii şi găgăuzii din satele împrejurimii mai numesc valea şi *Puţita / Puţîta*, adică cu aceeaşi variantă fonetică *Puţita*, folosită de ruşi şi ucraineni pentru o altă vale (ce dă în valea Nistrului) şi un sat (în prezent ucrainizat) de pe teritoriul fostului judeţ Hotin[33].

Malul Roşu — denumirea unei porţiuni a malului de est al lacului Chitai şi a satului *Malul Roşu* (din 1947 — *Cervonîi Iar*, raionul Chilia). Alt sat *Maloroşove* (cu denumirea formată din aceleaşi elemente componente româneşti *mal* şi *roşu*) este cunoscut pe teritoriul raionului Frunzovski (regiunea Odesa). Tot *Maloroşa*[34] este numită de ucraineni şi o vale cu pîrîu — afluent pe stînga al rîului Cuciurgan. De la numele văii *Maloroşa* (evident, de origine românească) prin procesul metonimiei a fost creată denumirea satului *Maloroşove* din raionul Frunzovski.

Neruşai — denumirea unui rîuleţ (cu afluentul de dreapta *Draculea*) ce se varsă în două lacuri mici situate la nord de braţul Chilia, în vecinătatea vestică a satului Primorskoe (pînă în 1945 — *Gebrieni*, raionul Chilia).

În valea pîrîului (rîuleţului) sînt aşezate mai multe sate, inclusiv localitatea *Neruşai* (raionul Tatarbunar). Etimologia numelui topic *Neruşai*, care coboară la numele de familie românesc *Norocel / Noroşel (Noroace)*, a fost descrisă detaliat într-un articol precedent (L.R., 1997, nr. 3—4, p. 29). Aici mai adăugăm că teza noastră privitor la proveniența românească a toponimului schimonosit *Neruşai* este confirmată încă o dată de menţiunea ce se conţine pe o hartă numită "Podrobnaia carta graniţ Rossii s Turţiei" (anul 1800; v. mai sus nota 18) unde satul din valea rîuleţului este înregistrat sub denumirea variativă *Noroşel.*

Rătunda / Rotunda — denumirea văii în care este aşezat actualul sat Berezino (raionul Tarutino), numit de puţinii localnici moldoveni (mai în vîrstă) şi Rătunda / Rotunda[35]. Denumirea văii reflectă particularităţile unei ramificaţii (rotunde) a văii Cogîlnicului în locul aşezării satului respectiv. Comp. aici *Rotunda* (sat în raionul Edineţ), *Rotunda* (pădure, satul Molovata, raionul Dubăsari; deal, satul Slobozia Nouă, raionul Donduşeni). Un alt pîrîu numit *Rotundeanski* este cunoscut pe teritoriul regiunii Viniţa (SGU, 475), dovadă a vieţuirii românilor în trecut şi în această zonă aflată la est de Nistru.

Repida — numele unui braţ (canal) situat între lacul Cuhurlui (ca parte a lacului Ialpug) şi Dunăre. Denumirea provine de la adjectivul românesc *repede* "(despre ape) care curge cu repeziciune".

În spaţiul etnic românesc se întîlnesc multe ape curgătoare şi ridicături de pămînt numite *Repedea / Răpedea / Repegiune.* Amintim doar de *Crişul Repede* (teritoriul jud. Bihor, România) şi *Repigiune* (loc unde albia Nistrului este mai îngustă şi apa curge cu o viteză mai mare; satul Zăzuleni, raionul Rîbniţa). Tot aici comp. *Répeda* (pîrîu, afluent pe stînga al Ceremoşului Alb, regiunea Ivano-Frankovsk), *Repedzel* — denumirea unor pîraie în regiunea Transcarpatică (SGU, 459). Formele *Repida* şi *Repeda* sînt variante fonetice adaptate (din română) în graiurile ucrainene.

Roşia — vale cu pîrîu (lungimea 11 km) în fostul judeţ Cetatea Albă; pîrîul se varsă în limanul Nistrului. În vale este aşezat satul *Gura Roşă* (în ucraineană *Gura Roşu*; din 1948 *Kozaţkoe*). O limbă de nisip la gura văii *Roşia* mai era denumită de ruşi *Roşanska Kosa* (DGB, 178), iar satul aşezat la gura acestei văi este numit de ruşi şi ucraineni în prezent *Krasnaia Kosa* — nume topic calchiat din română.

Saca — vale şi rîu (lungimea 52 km), afluent pe dreapta al rîului Ceaga (bazinul Cogîlnicului). Izvorăşte mai la nord de satul moldovenesc Batîr şi se varsă în rîul Ceaga în apropierea satului Vesiolaia Dolina (pînă în 1945 *Kleastiţa*), raionul Tarutino. Denumirea văii şi a rîului este de proveniență românească (comp. adjectivul *sec / seacă / sacă* "lipsit

de apă; care a secat, s-a uscat" (*albia seacă a unui rîu*). Un toponimic *Saca*, de asemenea aberant, este inclus de Serghievski M. V. în categoria numelor geografice de "origine turcă" (Serghievski M. V. **Op. cit.**).

Sarata /Sărata — vale şi rîu ce se varsă în lacul Sasîc (Kunduk). Izvorăşte pe teritoriul raionului Căuşeni în apropierea satul Opaci. În cursul mijlociu a mai fost numit şi *Gealair*, după numele tribului nohaic care a nomadizat aici în sec. XVII—XVIII. În valea rîului Sarata este aşezat centrul raional Sarata (regiunea Odesa). Hidronimul *Sarata / Sărata* provine de la adjectivul românesc *sărat* "care conţine sare în mod natural" (*sărată* [despre o apă curgătoare] care conţine o cantitate oarecare de sare; cu gust sărat)"[36]. Comp. aici şi *Sărata* — numele altui rîu din Republica Moldova, afluent pe stînga al Prutului (se varsă în Prut în apropierea satului Vîlcele, raionul Cantemir). Numeroase alte sate, văi, locuri, pîraie mai sînt numite astfel.

Schinoasa (ucr. şi rus. **Schinosa**) — vale şi rîuleţ (lungimea 53 km). Izvorăşte în apropierea satului Cigîrleni (raionul Căinari) şi se varsă în Cogîlnic (în calitate de afluent pe stînga) puţin mai la sud de orăşelul Basarabeasca şi mai la nord de satul Serpnevoe (pînă în 1944 *Leipţig*, raionul Tarutino). Provenienţă evidentă românească. Comp. regionalismul *schinos* "(despre locuri, terenuri) crescut cu spini". Denumiri de tipul *Schinoasa* sînt destul de răspîndite în nomenclatura toponimică românească. Schinoasa — numele unui fost sat devenit localitate unică în 1965 cu Ţibirica (raionul Călăraşi), Schinoasa Nouă — numele altui sat (aşezat în valea rîuleţului Schinoasa), de asemenea unit în 1965 cu localitatea Iserlia (raionul Basarabeasca).

Scunda — braţ (canal) ce leagă lacul Cuhurlui cu Dunărea. Prin *Scunda* apa din Dunăre se varsă în *Cuhurlui*. Reieşind din faptul că lorgu lordan consideră numele topice *Scundul*, *Dealul Scundului* şi *Gura Scundului* (toate în împrejurimile or. Drăgăşani, jud. Vîlcea) sinonime cu *Valea Scurtă* şi Scurtul[37], am putea coborî provenienţa românească a denumirii *Scunda* la termenul *Scund* "scurt, mărunt; de dimensiuni mici".

Valea Perjei — vale (lungimea 22 km) şi pîrîu, afluent pe dreapta al rîuleţului Chirghij-Chitai ce se varsă în lacul Chitai. În vale sînt aşezate satele Valea Perjei (raionul Taraclia) şi Dmitrovka (raionul Bolgrad).

Pe teritoriul Republicii Moldova există două localităţi numite Valea Perjei (raioanele Taraclia şi Cimişlia). Satul Valea Perjei din raionul Cimişlia este atestat (conform mai multor ediţii enciclopedice de la Chişinău) în anul 1896 şi a fost întemeiat de locuitori moldoveni şi bulgari ieşiţi din localitatea Valea Perjei (azi subordonată centrului raional Taraclia).

Satul Valea Perjei din raionul Taraclia (pe timpuri fost în componenţa raionului Ceadîr-Lunga), numit şi *Valea Perjei Veche* este atestat la 16 aprilie 1816 ca o localitate demult existentă în sudul Basarabiei cu numele *Valea Perjului*[38]. Menţiunile din DGB şi "Dicţionarul statistic al Basarabiei" (Chişinău, 1923) precum că pe locul satului *Valea Perjei* pe timpuri ar fi "fost un sat tătăresc cu livezi întinse de pruni" nu pot fi confirmate documentar. Şi mai mult ... "tătarii" n-au putut numi satul cu elemente lexicale româneşti.

În timpul recensămîntului din 1817 satul *Valea Perjei (Veche)* este numit *Slobozia Perjului* şi este trecut în categoria "satelor moldoveneşti" din Bugeac[39] în care în acel timp încă nu se aşezaseră bejenari bulgari, veniţi de peste Dunăre doar în 1830.

Bulgarii bejenari s-au aşezat în 1830 lîngă moldovenii băştinaşi[40], iar mahalaua nou întemeiată începe a fi numită *Valea Perjei Nouă*. Doar în 1954 *Valea Perjei Veche* a fost unită cu *Valea Perjei Nouă* într-o localitate *Valea Perjei*.

Credem că denumirile *Valea Perjului* şi *Slobozia Perjului* atestate în prima jumătate a sec. XIX reflectă întrucîtva fenomenul întemeierii satului. Localitatea *Valea Perjei Veche* ar fi fost fondată de un oarecare *Perju* — un prim locuitor ori un posesor (moldovean) al terenurilor în valea respectivă, numele *Perju* fiind, probabil, în uz şi în forma *Perja*. Ruşii, bulgarii şi găgăuzii din zonă au reţinut toponimicul în varianta *Valea Perja* (eventual *Valea Perji*).

Vicheta (în SGU: **Vecta**) — gîrlă (lungimea 4 km) în fostul judeţ Ismail (azi teritoriul raionului Reni), se varsă în Dunăre la 9 km mai la est de oraşul Reni, unind astfel lacul Cahul cu Dunărea.

Luînd în considerare că în partea

stîngă a Dunării în zonă în localităţile mai apropiate: Giurgiuleşti, Reni, Limanskoe (pînă în 1947 Frecăţei), Orlovka (pînă în 1946 *Cartal*, în secolele anterioare şi *Obluciţa*), Plavni (pînă în 1947 *Barta*), Novoselskoe (pînă în 1947 *Satu Nou)*, Nagornoe (pînă în 1947 *Caragaci*), Cotlovina (pînă în 1948 *Bulboaca*), Dolinskoe (pînă în 1947 *Anadol*) moldovenii (în cifre absolute) continuă a fi majoritari, iar pînă la începutul sec. XIX în aşezările enumerate constituiau unica populaţie, sîntem în drept de a vedea în hidronimicul *Vicheta / Vecta* o creaţie indigenă românească (formată prin procesul elipsei din sintagma toponimică *Gîrla Învechită*). Forma *Învechită* a fost adaptată de rusofoni în sec. XIX în varianta *Vechita / Vicheta* tot aşa după cum s-a procedat şi în cazul împrumutării de către aceiaşi rusofoni a numelui topic *Puţîta* (din *Împuţita / Împuţîta*) despre care s-a amintit mai sus.

Savantul român C. Cihodaru crede că *Vicheta* (la C. Cihodaru *Vigheta* — I. D.) de rînd cu toponimicii *Cargheta* (un munte din Vrancea), *Orleta, Lueta, Buleta, Gheneta, Drobeta, Sclaeta, Egeta* etc. "amintesc de epoca stăpînirii romane"[41]. Aici reţinem că în primele secole d. Hr. pe locul aşezării moldoveneşti *Obluciţa (Cartal)* s-a aflat o fortăreaţă şi o localitate romană, iar în sec. III—V tot aici este cunoscută şi o aşezare a autohtonilor daco-geţi, purtători ai culturii Sîntana de Mureş.

Valul lui Traian de Jos — numele savant al *Valului* (cu urme de fortificaţii antice; lungimea 126 km) ce se întinde între satul Vadul lui Isac (raionul Vulcăneşti) şi satul Eschipolos (azi Glubokoe, raionul Tatarbunar), situat pe malul vestic al lacului Sasîc (Kunduk).

Valul lui Traian de Jos ca şi *Valul lui Traian de Sus* a fost construit sub conducerea administraţiei militare romane în primele secole d. Hr.. În toponimie amintirea despre acest val mai este reţinută în numele satului *Troianul Vechi* (rus. *Starîe Troianî*, găgăuz. *Eski Troian)* aşezat pe locul *Valului Traian de Jos*, unde acesta atinge malul vestic al lacului Chitai. Satul Troianul Vechi în prezent preponderent este populat de găgăuzi, descendenţi ai bejenarilor din Bulgaria aşezaţi aici prin 1818—1819. Numele *Troian* găgăuzii, dar şi ruşii veniţi în Basarabia, l-au împrumutat numai din graiul populaţiei băştinaşe românofone.

Găgăuzii din sudul Basarabiei şi în prezent numesc *Valul lui Traian de Jos* (cel *de Sus* nefiind cunoscut acestei populaţii) — *Troian Val* ori *Endek*, dar şi *Valu róman*, *Valu Traian*[42] — construcţii lexicale împrumutate din limba română.

CONCLUZII

1. Analiza provenienţei mai multor nume româneşti de văi, dealuri, rîuleţe, lacuri, gîrle mai puţin supuse schimbărilor administrative în sudul Basarabiei (teritoriu trecut voluntar şi forţat de către ruşii sovietici în componenţa regiunii Odesa a Ucrainei în anul 1940) demonstrează că elementul etnic românesc în zonă a fost şi rămîne primar faţă de toate alte elemente şi grupuri etnice stabilite aici, prin concursul ruşilor ţarişti şi sovietici, însă nu mai înainte de sfîrşitul sec. XVIII — începutul sec. XIX.

2. În ciuda tuturor vicisitudinilor şi calamităţilor de ordin social-istoric (expulzări, deportări, represiuni, brutalităţi şi nimiciri fizice) populaţia băştinaşă românească (moldovenească) în unele zone şi localităţi din sudul Basarabiei continuă şi în prezent să prepondereze numeric.

3. Hidronimicii şi alte nume topice trecute de noi în revistă pot servi ca element de bază la alcătuirea unui viitor *Tezaur toponimic al Basarabiei* şi *al spaţiului etnic românesc.*

4. La asimilarea moldovenilor din zona descrisă în mare parte contribuie direct lipsa şcolii naţionale, care a fost desfiinţată şi interzisă aici încă în 1940.

NOTE

[1] **Славяно-молдавские летописи XV—XVI вв.**, Москва, 1976, p. 52.

[2] După: Киртоагэ, И. Г., **Юг Днестровско-Прутского междуречья под османским владычеством**, Кишинэу, 1992, p. 21.

[3] **Cronici turceşti privind ţările române**, Volumul 1, Bucureşti, 1986, p. 131.

[4] Gökbilgin, M. Tayyib, **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd—I Fâtihân**, Istanbul, 1957, p. 112—115.

[5] Киртоагэ, И. Г., **Три новых османских документа по истории Молдавии** // "Известия Академии наук МССР", *Серия общественных наук, 1989, nr. 3, p. 58.*

[6] **Călători străini despre ţările române**, Volumul III, Bucureşti, 1971, p. 180—181.

[7] Киртоагэ, И. Г., **Юг Днестровско-Прутского междуречья**, p. 43.

[8] **Noua şi adevărata naraţiune a călătoriei, făcută de Nicolo Barsi da Luca în anul 1632 pînă la 1639 în Tartaria, Circasia, Abazza şi Mengrilia: unde se povestesc multe întîmplări stranii şi curioase dată la lumină de acelaş şi dedicată lui ...** // "Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău", Volumul XXIII, Chişinău, 1933, p. 301.

[9] Евлия Челеби, **Книга путешествия** (*Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века),* Выпуск I, **Земли Молдавии и Украины,** Москва, 1961, p. 32, 163.

[10] Cantemir, Dimitrie, **Descrierea Moldovei**, Bucureşti, 1973, p. 41.

[11] Iorga, Nicolae, **Basarabia noastră**, Chişinău, 1993, p. 119.

[12] Дрон, Ион, **Когда же Чадыр-Лунге отмечать юбилей?** *К проблеме хронологизации населенных пунктов Молдовы* // "Независимая Молдова", 1992, 28 august.

[13] **România**, *Atlas istorico-geografic,* Bucureşti, 1996, p. 38, 75. Harta cu *Tiraspo* a fost publicată *postum* în 1595. Pe harta 15 (p. 77—78) cu referire la anul 1655 *Tiraspo* este arătat în componenţa Moldovei feudale, demonstrînd astfel o continuitate a localităţii în zonă în decurs de peste 400 de ani.

[14] **РСС Молдовеняскэ, Орындуире административ-територыалэ ла дата де 1 априлие 1988,** Chişinău, 1988, p. 160.

[15] Дрон, Иван Васильевич, **Топонимия Республики Молдова тюркского происхождения**. *Научный доклад, составленный на основе опубликованных работ, представленный на соискание ученой степени доктора филологических наук,* Кишинэу, 1996, p. 2.

[16] Дрон, И. В., Курогло, С. С., **Современная гагаузская топонимия и антропонимия,** Кишинэу, 1989, p. 94.

[17] **Ibidem**, p. 54.

[18] *Подробная карта границ России с Турцией, 1800 г.* Harta sub nr. de inventar 0/14850 este păstrată la depozitul Muzeului Naţional de Istorie al Republicii Moldova.

[19] Скальковский, А. А., **Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае**, Санкт-Петербург, 1848, p. 53, 59, 60, 61, 62.

Primatul populaţiei moldoveneşti faţă de ruşi, ucraineni şi bulgari este cunoscut şi în cazul satului Şaba din fostul judeţ Accherman (sec. XIX). În anul 1812 moldovenii din această localitate, cunoscută şi în sec. XVIII, din cauza suprimărilor şi brutalităţii soldaţilor ruşi sînt nevoiţi a-şi lepăda locuinţele, în sat rămînînd doar preotul şi vreo 3—4 familii de moldoveni (Ciobanu, Ştefan, **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea ruseasc**ă, Chişinău, 1923, p. 6). Treptat cinovnicii ruşi ţarişti populează satul cu ucraineni şi bulgari, iar în 1824 aici este colonizat un grup numeros de familii ale reformaţilor francezi aduşi de guvernul ţarist tocmai din Elveţia (*"Кишиневские епархиальные ведомости"*, 1872, nr. 16, p. 488—492, nr. 18, p. 554). În acest context rămîne o eronare diletantă afirmaţia unei oarecare Radova O. C. precum că pînă la începutul sec. XIX moldovenii n-au locuit mai la sud de Tighina: Радова О. К. **Гагаузы Бессарабии. Расселение и численность в XIX в.** // "Этнографическое обозрение", 1997, nr. 1.

[20] **Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака,** Аккерман, 1899, p. 230, 244, 336.

[21] **Moldova în epoca feudalismului,** Volumul VII, Partea II, Chişinău, 1975, p. 453.

[22] Aici şi în continuare hidronimicii sînt spicuiţi din **Dicţionarul geografic al Basarabiei** de Zamfir Arbore (Bucureşti, 1904; mai departe: DGB) şi din **Словник гидронимов Украины**, (Киев, 1979; mai departe: SGU).

[23] Dron, Ion, **Despre cîteva toponime de provenienţă "tătărească"** // "Basarabia", 1997, nr. 5—6, p. 160.

[24] **Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии,** Volumul III, Chişinău, 1907, p. 223.

[25] **Documente privind istoria României, A, Moldova, Veacul XVII**, Volumul I, p. 229.

[26] Кабузан, В. М., **Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья,** Кишинэу, 1974, p. 152.

[27] Сергиевский, М. В., **Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории** // "Известия Академии Наук Союза ССР", *Отделение литературы и языка*, 1946, Volumul V, Fascicula 4, p. 346.

[28] Dron, Ion, **Toponime turanice şi pseudoturanice** (*suplimentări şi precizări privind proveniența)* // "Ştiinţa", 1995, nr. 12.

[29] Iordan, Iorgu, **Toponimia românească**, Bucureşti, 1963, p. 486.

Tezaurul toponimic al României, Moldova, Volumul 1, Partea 1, Partea 2, Bucureşti, 1991, 1992; mai departe: TRM.

[30] **Atlasul lingvistic român pe regiuni, Transilvania,** *Date despre localităţi şi informatori*, Bucureşti, 1992, p. 119, 144, 164, 193. Frăţilă, V., **Lexicologie şi toponimie românească**, Timişoara, 1987, p. 170.

[31] La mijlocul sec. XIX în această fostă localitate moldovenească trăiau 80 de moldoveni şi nici un străin (Kabuzan, V. M., **Op. cit.**, p. 154).

[32] Stratulat, Ion, **Coloniştii germani din sudul Basarabiei. Obiective şi repercusiuni** (*Prima jumătate a secolului al XIX-lea)* // "Cugetul", 1994, nr. 2—3, p. 37.

Fassel, Luminiţa, **O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia** // "Patrimoniu", 1991, nr. 3, p. 16.

[33] Kabuzan, V. M., **Op. cit.**, p. 104.

[34] **Гидронимы Нижнего Поднестровья**, Киев-Одесса, 1981.

[35] Se va vedea şi Stratulat, Ion, **Op. cit.**, p. 33.

[36] O inepţie vădită este încercarea de a lega proveniența hidronimului *Sărata* de termenul turcesc *sarî* "galben" (Кочубинский, Ал., **Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции, Из истории восточного вопроса, Война пяти лет (1735—1739),** Одесса, 1899, p. 492.

[37] Iordan, Iorgu, **Op. cit.**,

[38] **История Молдавии**. *Документы и материалы*, Volumul II, Chişinău, 1957, p. 168.

[39] "Труды Бессарабской губернской ...", **op. cit.**, p. 185.

[40] În anul 1818 în *Valea Perjului (Valea Perjei)* locuiau: 189 moldoveni, 16 ucraineni, 4 bulgari (probabil *găgăuzi*?) şi 4 alţi alogeni; în 1827 aici sînt înregistraţi: 463 moldoveni, 3 ruşi, 174 ucraineni şi nici un bulgar (Kabuzan, V. M., **Op. cit.**, p. 97). În prezent în *Valea Perjei* (raionul Taraclia) locuiesc 1005 moldoveni, 4043 bulgari şi 219 alţi alogeni (**Dicţionarul statistic al Republicii Moldova**. *Ediţie specială statistică în 4 volume,* Chişinău, 1994).

[41] Cihodaru, C., **Continuitatea populaţiei băştinaşe romanizate în regiunile nord-dunărene şi urmele ei în toponimie** // "Cercetări istorice" (*Serie nouă*), VIII, Iaşi, 1977, p. 263. Alte nume geografice de origine daco-getă ar fi: Aleta, Vrereta, Neseta, Severeta, Chiceta, Verepeta ş. a. (Bolocan, Gheorghe, **Etimologii** // "Studii şi cercetări de onomastică" [SCO], 1, Anul 1, Craiova, 1995, p. 64).

[42] Дрон, И. В., Курогло, С.С., **Современная гагаузская топонимия**, p. 35, 43, 85. Дрон, И. В., **Гагаузские географические названия**, Chişinău, 1992, p. 71. Varianta fonetică *Troian* (în loc de *Traian*) folosită în graiurile româneşti nu este un împrumut din idiomurile slave după cum se mai crede. Forma *Troianus* (pentru *Traianus*) este întîlnită în inscripţiile lapidare din sec. II d. Hr. (Giurescu, C., **Formarea poporului român**, Craiova, 1973, p. 111).

Alexandru HUSAR
Iaşi

MIORIŢA DIN NOU

Ştiam de mult că **Mioriţa** e o capodoperă a folclorului nostru; ba şi eram chiar dispuşi să credem, că e o sinteză a spiritualităţii poporului român. Că, aşa cum scriu marii exegeţi, "România admiră şi astăzi în ea expresia cea mai pură şi chiar simbolul geniului său poetic...". Că "în plan universal, balada **Mioriţei** justifică spiritual, etic şi estetic poporul român cu aceeaşi putere şi cu acelaşi adevăr al expresiei cu care epopeile antice justifică în desfăşurarea culturii umane pe inzi ori pe greci...".

Eroare! Teribilă, inadmisibilă eroare! — ne-a fost dat să aflăm acum cîteva luni, la o vreme cînd lucrurile le credeam aşezate într-o problemă rezolvată de mult. Intolerabilă eroare din mai multe motive, susţine un probabil tînăr savant din tînăra republică Moldova de azi, cu o imprevizibilă argumentaţie, în cartea sa cu titlul **Moldovenii în istorie**. Întîi, fiindcă "versiunea clasică" a baladei **Mioriţa**, publicată de V. Alecsandri are, în viziunea unor cercetători, scrie d-sa, un mare cusur; ea nu cunoaşte noţiunea de român, oficializată şi generalizată după 1862. Pornind de aici, i se pare curios că în secolul trecut J. Michelet scria despre "Mioriţa" căutînd argumente în favoarea bieţilor valahi năpăstuiţi, cu toate că această baladă nu pomeneşte de nici un "valah" (p. 14). Deci "moldovenii au încă un prilej de legitimă mîndrie", conchide d-sa şi argumentează din nou: "Doar prima şi cea mai cunoscută variantă a baladei "Mioriţa", care, invocînd destinul ciobanului moldovan, exprimă la modul mitic ideea veche şi scumpă a continuităţii neamului..., explică şi în plan estetic acea exemplară rezistenţă a neamului (moldovenesc, evident, notează d-sa în paranteză, intervenind în textul citat) încă în primul mileniu al său de existenţă (E. Agrigoroaiei), — a fost descoperită de un moldovan într-o regiune istorică a Moldovei. Prima dată a văzut lumina tiparului la Iaşi, în fosta capitală a Moldovei" (p.15).

Cu asemenea argumente autorul lucrării "Moldovenii în istorie", apărută la Chişinău în 1993, ia în furci pe G. Călinescu (după care "Aici, în balada **Mioriţei**, e simbolizată existenţa pastorală a poporului român şi chiar unitatea lui..."), pe Al. Căprariu, (după care "prezenţa "Mioriţei" din vechime, pe toate marginile cuvîntului românesc, este încă o dovadă a unităţii spirituale, teritoriale şi de istorie a neamului nostru"), pe N. Manolescu (în "Istoria critică a literaturii române" afirmînd că "ciobanii provin din toate provinciile româneşti şi "Mioriţa" surprinde concis-poetic esenţa vieţii pastorale a românilor de pretutindeni"). I se par "mai mult decît curioase" aceste declaraţii despre "unitatea" poporului român întrezărită de G. Călinescu; "unitatea teritorială şi de istorie" aflată de Al. Căprariu, "declaraţia cum că ciobanii din balada "Mioriţa" provin din toate provinciile româneşti" (N. Manolescu), şi, dînd pe faţă ideea care-l călăuzeşte, chiar din primele pagini ("În loc de prefaţă") scrie sentenţios: "După cum se ştie, alături de anumite particularităţi bine cunoscute, uneori esenţiale, deosebirea între denumirile etnice "moldovan" şi "român" (situaţia, credem, ar putea fi asemănată cu cea a doi gemeni, scrie d-sa în paranteză), constă în faptul că unul —moldovanul (aşa scrie d-sa pretutindeni "moldovan" nu moldovean) s-a născut şi s-a botezat înainte. Acest nume de botez istoric s-a păstrat pînă astăzi. Al doilea, după cîteva "rebotezări", şi-a luat, mai tîrziu, un nume nou "român" (p. 9).

Cutremurătoare această idee, dacă ar fi s-o luăm în discuţie, înainte de orice, prin tăişul ei disociativ, de o ignoranţă ce te vîră-n pămînt. Căci, scrie d-sa, "deocamdată nu se ştie de unde s-a aflat despre existenţa denumirii etnice "român" înainte de

veacul al XVII-lea!" Dar ştie orice om cult din ţara aceasta, "moldoveanul" s-a născut în secolul XIV, după întemeierea Moldovei, în timp ce, românii în secolele IV—VII apar "botezaţi" fie ca *vlahi* sau chiar *români* în secolul X, numiţi vlahi şi români deopotrivă, nu după cîteva rebotezări; după cum nemţii şi nemţi şi germani, ungurii şi unguri şi maghiari, ruşii şi ruşi şi muscali, polonii şi poloni şi leşi, în aceeaşi vreme.

Această noţiune nu e, nu a fost oficializată şi generalizată în 1862, adică după Unirea Principatelor. Ele se numeau Principatele Române (*Les Principautés Roumaines*, în limba diplomatică a vremii) sau chiar "ţările române"/ *"pays roumains"* (ţări româneşti) cu mult înainte de unirea lor.[1] Cunoscuţi sub numele de *vlahi* sau *valahi* în izvoarele apusene şi în textele medievale maghiare / *blaci*/, locuitorii lor se numeau de asemenea români. Arătînd că "şi nemţii şi francezii şi leşii zic nouă moldovenilor şi, muntenilor vlahi, olahi, la fel vlahi, din aceste numiri date de popoarele străine se poate vedea — scria încă în sec. XVII Miron Costin — că străinii ştiau bine despre dînsul că acest popor este din Italia, pentru că îl numesc cu acelaşi nume ca şi pe italieni şi încheie, în **De neamul moldovenilor**: "Măcar dară că şi la istorii şi la graiul străinilor şi în sine cu vremea, cu vacuri, cu primeneala, au şi dobîndesc alte nume, iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat şi înrădăcinat: român", sfîrşind apodictic: "Stă dară numele cel vechi ca un temei neclătit, iară cela din rădăcini nu se mută" şi — pentru a elimina orice echivoc — încheie: "Aşa ieste, acestor ţări şi ţării noastre Moldovei şi ţării Munteneşti numile cel direptu de moşie, ieste român"[2].

Nici o deosebire, prin urmare, timp de secole, între fraţii numiţi aşa de frumos "doi gemeni". De altfel, rezonabil, în primul capitol al lucrării sale (*Moldovenii — rădăcina ţării*) autorul declară: "Aici am vrut doar să demonstrăm, numai prin cîteva exemple, că băştinaşii din spaţiul carpato-nistrean îşi numeau din primele decenii ale secolului XIV ţara lor *Moldova*, ei înşişi numindu-se moldoveni" (p. 23). Şi, în continuare: "Cîntecele bătrîneşti, legendele, datinile, cîntecele lirice, doinele moldoveneşti dezvăluie convingător şi cuprinzător sufletul naţional al romanicilor de la răsărit de Carpaţi, conştiinţa lor exprimată temeinic de la începutul secolului XIV în denumirea de naţiune — moldoveni (*moldava gentis* la D. Cantemir), în numele ţării *Moldova*" (p. 23) —recunoscînd, aşadar, că de abia din acest secol putem vorbi de moldoveni, iar în cap. II (*Le place să se numească moldoveni "popoare care se numesc valahi"*) observă: "Astfel neamurile germanice, grecii, turcii, slavii de miază-zi, cei din răsărit şi asfinţit numesc de prin secolul X (iar polonii şi astăzi) trăitorii dintre Tisa, Dunăre şi Nistru vlahi, volohi" (p. 29). Atunci, cum stăm cu "moldovanul" născut şi botezat înainte? Nu e vorba aici de o contradicţie care exclude, în fond, orice logică?

Nu ne îngăduim aprecieri de ansamblu asupra lucrării **Moldovenii în istorie**, asupra căreia o autoritate morală şi ştiinţifică recunoscută, în deplină cunoştinţă de cauză, s-a pronunţat de curînd.[3] Dar, fiind vorba de "Mioriţa" (ne referim exclusiv la această "minune poetică", cum o numea Alecu Russo) să luăm pe rînd lucrurile, cu treabă bună, cum se spune în Ardeal.

S-au făcut paşi decişi, de altminteri, decisivi în această direcţie şi nu ne rămîne decît să-i urmăm.

Întîi, în ce priveşte "legitima mîndrie a moldovanului", nu de mult Ion Pop Sireteanu, în *Opinia* din 1 mai 1995 (Anul VI, nr. 1438, p. 1 sq) informa pe "ilustrul falsificator şi ignorant" că **Mioriţa** nu s-a publicat prima dată la Iaşi, ci la Cernăuţi, în revista lui A. Hurmuzachi, *Bucovina* 1850, nr. 11, sub titlul **Mieoara**, iar Vasile Alecsandri, poet moldovean, scria atunci (lui A. Hurmuzachi): "Oricare *român* o va citi (în gazetă) va avea dreptul a se făli de geniul neamului său" (deci, *oricare român*, nu ardelenii, nu muntenii şi nici moldovenii, ci toţi împreună, tot neamul).

Sfidînd ignoranţa şi naivitatea, mai corect zis poate prezumţia autorului, după care **Mioriţa** n-ar mai

fi opera poporului nostru ci a unui nou popor (mult mai vechi) care şi-o atribuie prin excelenţă, Ion Pop Sireteanu scria totodată: "El nu ştie că există o **Mioriţă-colind** şi că aici trebuie căutate originile baladei; nu ştie că balada, cu nenumăratele ei variante, caracterizează sudul şi sud-estul Transilvaniei, nu ştie că, faţă de colindă, aceasta este mai nouă". Şi, deferent, ca între savanţi, îl roagă să caute Antologia lui Adrian Fochi (şi el moldovean-bucovinean din Cernăuţi) **Mioriţa**, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, unde sunt aproape 1000 de variante, cele mai multe culese din Transilvania, provincie în care circulă mai ales colinda (vezi Nicolae Boboc, **Motivul premioritic în lumea colindelor**, Timişoara, Ed. Facla, 1985)

Mergînd mai departe, am confirma, în primul rînd, cele susţinute de blajinul nostru coleg Ion Pop Sireteanu. Că lucrurile stau aşa o dovedeşte un fapt de o importanţă istorică, oricum considerabilă, care l-ar putea linişti pe confratele nostru. Prima variantă a baladei **Mioriţa** (dacă prin ea ar fi vorba de a justifica "legitima mîndrie a moldovanului") a văzut lumina scrisului în cea mai veche culegere românească de folclor, cunoscută la noi încă în veacul al XVIII-lea! E vorba de un manuscris care cuprinde o frumoasă variantă a **Mioriţei** provenind din zona Bistriţei ardelene (mai exact, a Năsăudului), descoperit într-o colecţie particulară din Tg. Mureş, păstrat azi la complexul muzeal judeţean Mureş, sub nr. inventar 17830,142 file msse, cu litere chirilice) — un manuscris care a aparţinut fratelui lui Gheorghe Şincai, Ioan Şincai, căpitan în reg. II românesc de graniţă de la Năsăud, mort în 1795 pe Rin, la Lörch...[4] Descoperită, deci , cu peste 50 de ani înainte de aceea a lui Alecsandri nu "de un moldovan, într-o regiune istorică a Moldovei" ci de un ardelean într-o regiune istorică a Ardealului, unde circulă şi astăzi de atîta vreme. Comparînd acest text cu variantele culese de Adrian Fochi şi publicate în monumentala sa lucrare **Mioriţa**, precum şi cu alte culegeri ulterioare, apărute în volume sau studii, — balada în discuţiie, scriu comentatorii săi, prezintă unele apropieri de variantele în circulaţie în mai multe din localităţile judeţelor Cluj, Bistriţa-Năsăud, de la interferenţele lor cu judeţele Maramureş şi Alba, zona de cîmpie[5], dovedind astfel faptul că ardelenii au acelaşi prilej de legitimă mîndrie, ca şi moldovenii din zona de baştină a **Mioriţei**.

Dar aici lucrurile pot fi (şi au fost) privite cu destulă precauţie, ceva mai nuanţat, oricum mai aproape de realitate, ca să zicem aşa.

Adevărat, "după cum ne aminteşte Mihail Sadoveanu, "V. Alecsandri* întîia oară a auzit sunînd silabele misterioase ale "Mioriţei" în plaiurile munţilor Moldovei". Ştim precis, scrie de altfel poetul însuşi în scrisoarea sa către A. Hurmuzachi: "Această baladă mi-au fost adusă din munţii Sovejei de D. A. Russo, care o descoperi, împreună cu multe altele în vremea cît a fost exilat la mînăstirea Sovejei".

Dar aici intervine aievea o problemă. "Textul descoperit în Vrancea, la Soveja, ca şi celelalte vreo 400 de variante culese ulterior de Ion Diaconu din acelaşi ţinut, admit noi exegeţi, se datorează ţăranilor munteni colonizaţi acolo în 1643 de Matei Basarab, adică unui grup compact etnic de "munteni" din Rucăr şi Dragoslave. Aşadar, capodopera cu care se mîndresc moldovenii aparţine, de drept, muntenilor, cum a demonstrat Al. I. Amzulescu.[6]

Un recent studiu **Soveja — cuibul capodoperei**[7] reia această idee nuanţînd-o, coborînd şi mai adînc în trecut un fapt istoric incontestabil: "În forma ei de acum, cu cele două sate, Dragosloveni şi Rucăreni, Soveja este rezultatul suprapunerii peste o populaţie mai veche, a pribegilor veniţi pe la 1620 din Dragoslavele şi Rucărul Argeşului, cînd cete de ţărani trec peste munţi, prin ţara Bîrsei şi se aşază aici pe văile Dragomirei şi ale Suşiţei, întemeind două sate distincte ce-şi iau numele de la satele de origine iar împreună numindu-se Soveja"[7]...

Fie o creaţie veche, cu rădăcini

---

* De fapt, înaintea sa, Alecu Russo.

în terenul folclorului vrîncenesc, şi nu una adusă de pribegii din Argeş (Alecu Russo nota în jurnalul său că a ascultat "cîntece olteneşti") — dacă, mai întîi, Ion Diaconu constata "acelaşi fenomen al contaminării între textul Russo şi fondul păstoresc vrîncean, — capodopera din Soveja apare, deci, mai degrabă, chiar în locul admis de geneza baladei, unde şi astăzi ea este o prezenţă permanentă obişnuită*, expresia unei osmoze care avea loc aici, în curbura Carpaţilor, la confluenţa celor trei ţări româneşti, între păstorii lor de acelaşi neam (şi, fără îndoială, de aceeaşi limbă) ceea ce extinde baza ei etnografică şi, implicit, platforma genetică a **Mioriţei** pe un spaţiu geografic mai larg.

Admiţînd că versiunea transilvăneană este mai arhaică, mai primitivă, mai neevoluată şi deci, mai aproape de momentul de geneză a subiectului (arhaismul versiunii transilvănene ne face să credem că **Mioriţa** s-a născut, într-o formă embrionară, în Transilvania) însă, A. Fochi, poate cel mai avizat studios al **Mioriţei**, scria aproape de sfîrşitul unei vieţi închinate ei: "Dar aici trebuie să facem o precizare ce ni se pare extrem de importantă: **Mioriţa** nu e nici transilvăneană, nici moldoveană (şi cu atît mai piţin vrînceană, cum ar fi dorit-o patriotismul local al unui folclorist din acea parte a ţării), ci este o creaţie general românească, angajînd stilul oral românesc, care e unul singur pentru tot poporul acesta".[8]

Aceeaşi convingere o avea şi poetul, cu o sută cincizeci de ani în urmă menind-o tiparului: "Strofa de la început ne arată, observa V. Alecsandri chiar, un tablou viu despre emigrările turmelor ce se coboară în fiecare an din vîrfurile Carpaţilor şi trec prin Moldova, de se duc să ierneze peste Dunăre... Unele vin de la Vrancea, altele de pe coastele Ceahlăului, altele de prin văile Bistriţei şi a Moldovei, iar cele mai multe de peste Carpaţi, din Transilvania." Faptului că versiunea clasică a baladei "nu cunoaşte noţiunea de "român" iar "golul dureros este completat (şi interpretat) cu tot felul de declaraţii, adică savante" — cum scrie preopinentul nostru — i-a găsit explicaţia, la vremea sa, poetul însuşi, care comenta astfel celebrele versuri

Unu-i moldovean,
Unu-i ungurean
Şi unu-i vrîncean:

"Adică unu-i de pe valea Moldovei, unu-i de la Vrancea şi unu-i din Ardeal", scriind totodată, în urmă cu peste un veac, parcă ar scrie azi: "Din nenorocire, poporul nostru din Moldova confundă foarte des numele de ardelean cu cel de ungurean, căci el nu a agiuns a cunoaşte cît e de întins pămîntul locuit de români. El nu ştie că dincolo de toate hotarele ţării lui*, că peste Carpaţi şi pînă în sînul Ungariei, că peste Dunăre şi pînă în sînul Macedoniei, că peste pîrîul Molniţei şi peste rîul Prutului se află tot români ca dînsul, care au acelaşi port, aceleaşi obiceiuri ca şi dînsul şi care, într-un cuvînt sunt fraţii lui de acelaşi neam şi de acelaşi sînge".[9]

Ce păcat că, deşi îl citează în **Bibliografia** (ce-i drept "foarte selectivă" a lucrării sale), dilectul nostru amic nu l-a citit pe Alecsandri care, la obiect, încheie: "Iată, iubite, toată balada Mioriţei, pe cît am putut-o descoperi", precizînd: "Eu nu cred să fie întreagă, dar cît este măcar, ea plăteşte în ochii mei un poem nepreţuit, şi de care noi românii ne putem făli cu toată dreptatea"[10].

Prin urmare, noi românii — şi aici, căci adaugă în final poetul: "*Oricît de măiestre* să fie manifestările cabinetului de Petersburg, românii tot români vor rămînea şi vor dovedi că sunt români prin limba lor, prin tradiţiile lor, prin obiceiurile lor, prin cînticele lor şi chiar prin giocurile lor"[10].

O dovedeşte aceasta, în fond, balada însăşi, "cîntecul cel mai răspîndit la români". O dovedesc

* Îi însoţeşte pe oameni permanent, la petreceri şi la muncă; este şi cîntec de leagăn şi cîntec de petrecere, cîntat de haiduci la crîşmă; numai la biserică nu se cîntă...

* Ceea ce preopinentul nostru o confirmă şi azi!

variantele ei, la care recurgem cu atît mai mult cu cît, s-a observat, "nu putem înţelege capodopera fără a pune în cumpăna gîndirii variantele care dau seama de procesul ce a rodit capodopera"[11].

Mioriţa cuprinde azi circa 1200 de variante, aflam acum cîţiva ani. Există tipărite peste 2000 de variante ale colindei şi baladei **Mioriţa**, aflăm azi. Monumentala ediţie a lui A. Fochi din 1964 cuprinde 930 variante cunoscute, culese, din absolut toate regiunile ţării şi chiar de la românii de peste hotare. Apelînd numai la acestea, ne dăm seama: "Moldoveanul, vrînceanul, ungureanul, eroii baladei, sunt hipostazele regionale ale uneia şi aceleiaşi unităţi. Făgăraşul, Ţara Bîrsei, Maramureşul participă la balada păstorului nemuritor, ca şi aromânii de la sud, ale căror izbitoare asemănări de limbă şi de obiceiuri cu maramureşenii de la extrema cealaltă a Daciei Felix întăresc ideea unei permanente legături şi continuităţi"[12].

O dovedesc variantele din zona Vrancei, unde unu-i *moldovean* şi unu-i *muntean*, sau unu-i *moldovean* şi altu-i *muntean* (comuna Soveja, zona Focşani). Unu-i *moldovean/* unu-i *ungurean/* şi unu *oltean*, în aceeaşi zonă. Unu-i *moldovean* şi unu-i *muntean* sau doi *moldoveni/* şi cu cel *breţcan* (de la Breţcu) — la intersecţia celor trei ţări româneşti, în acel *triplex confinium* unde ciobanul moldovean se intîlnea cu cel vrîncean şi cu cel ungurean (în variante *breţcan*, *braşovean* — în zona Sebeş şi zona Ploieştilor), *săcelean* (din Săcele) în alte variante, *pădurean* (adică din zona Pădurenilor din sudul Transilvaniei, cunoscută prin satele ei româneşti, de secole) sau fecior de *mocan/* Adus din Ardeal, român prin definiţie, în variante din Muntenia; alteori *austrian* (zona Braşov, Rupea, Cohalm) adică din Imperiul habsburgic, căruia îi aparţinea Transilvania în secolul XVIII. Unu-i *moldovean*, unu-i *novăcean/* unu că-i *jian* (adică de la Jiu) în zona Haţeg. Unu' e *vîlcean*, unu-i *craiovean/* şi unu-i *moldovean* (Tg-Jiu, Oltenia) sau: Unu-i *moldovean/* Unu-i *ungurean/* Altul e *vlăscean* (din Vlaşca) într-o variantă din Roşiorii de Vede, Bucureşti ş. a. m. d. Încît, pe bună dreptate se admite azi că "cei trei ciobani sunt aleşi în mod simbolic din cele trei principate Moldova, Muntenia şi Transilvania spre a sugera unitatea poporului român"[13].

Mai putem, deci, susţine că "declaraţia lui N. Manolescu cum că la Alecsandri... ciobanii provin din toate provinciile româneşti rămîne doar o dorinţă personală", cînd această "dorinţă" o împlinesc de secole variante din toate zonele ţării, aşa cum circulă pe tot cuprinsul ei, din veac în veac?

În articolul "Moldovenii în creaţia populară" cercetătoarea citată de d-sa ("profesoara I. Ghec") — ne previne în schimb autorul lucrării **Moldovenii în istorie** — arătînd că "Mioriţa" are cîteva sute de variante, constată: "Şi-n toate se vorbeşte de stăpînul pămîntului mioritic — moldovanul şi nu de altul". Atunci cum rămîne cu *unu-i vrîncean: unu ni-i muntean* (chiar în zona Focşanilor), *unu-i ardelean*, sau *unu-i oltean* — l-am întreba: nu apar ei în nici o variantă?...

Mai grav, observînd că "din diferitele variante, dar, înainte de toate din *versiunea clasică a lui Alecsandri* ştim că au pus la cale planul ucigaş cel ungurean şi cu cel vrîncean", amicul nostru scrie: "Chiar dacă era din Ardeal, după cum ţine să precizeze G. Călinescu, *ungureanul* nu era mai puţin ungur, iar *vrînceanul* nu era altcineva decît un moldovan invidios şi hain, care păstorea în această parte istorică a Moldovei. Şi conchide energic: "Aceştia, potrivit *versiunii clasice* sunt reprezentanţii etniilor, care după părerea unor autori, alcătuiesc "o unitate teritorială şi istorică", reducînd, deci, tranşant, "tabloul etnografic al poporului", unitatea căruia, chipurile, e "simbolizată" în baladă, la două elemente ostile, vizînd un conflict interetnic (dacă nu internetnic) căruia-i cade victimă ciobanul "moldovan" — la sugestia aceleiaşi profesoare I. Ghec, din care citează: "De ce voiau să-l omoare pe ciobănaşul moldovan? Răspunsul îl găsim în baladă: că era mai bogat, avea turme mari, căci plaiul moldovenesc era roditor...".

Idee, aflăm, susţinută şi de Ion

D. Ciobanu, care vede la baza **Mioriţei** "lupta cu duşmanii Moldovei înfloritoare (la început cumanii, pecenegii ş. a., iar apoi — românii, care voiau s-o jefuiască"; dar respinsă, la timp, de un erudit ca Andrei Hîncu, după care "această aberaţie sociovulgară ("ideea deşănţată a fratricidului mare, adică a luptei între fraţii români: moldoveni, transilvăneni ş. a.) este lansată cu scop geopolitic bine conturat: e vorba de interesele Rusiei şi ale U.R.S.S. de acaparare a Moldovei".[14].

Explicînd "localizarea protagoniştilor": ungurean (ardelean), moldovean, vrîncean etc., acelaşi autor consideră: "Este vorba aici de o simplă localizare, şi în nici un caz de reflectarea unui conflict interetnic — între românii ardeleni, moldoveni ş. a. Şi, punînd punctul pe *i*, încheie, dispensîndu-ne de orice comentarii: "În cazul **Mioriţei** fratricidul mare este o invenţie prin care se urmăreşte scopul de a-i dezbina pe români. Motivarea coliziunii nu este, în baladă, geopolitică, ci economică minoră"[15].

Evident, prevenit în această privinţă, acelaşi vechi exeget al **Mioriţei** observa recent: "**Mioriţa** nu reflectă în nici un fel fratricidul mare, lupta dintre românii ardeleni, munteni ş.a... Ideea fratricidului mare este o absurditate, ce a fost folosită împotriva integrităţii poporului român"[16]. Şi precizînd: "Balada reflectă un conflict social-economic şi nu unul interetnic (între subetnii)", Andrei Hîncu revine, punînd capăt discuţiei: "Localizarea vrîncean, săcelean, moldovean, ungurean ş. a. nu reflectă o conştiinţă a fratricidului mare (a luptei între români)", înfierînd chiar "nuanţa spontan aparentă a fratricidului etnic"...[17].

Dispuşi să constate aici mai degrabă un conflict pastoral univoc explicabil, şi exegeţi din dreapta Prutului susţin această idee: "În fond, asemenea conflicte se întîmplau frecvent pe drumurile transhumanţei şi în dreapta şi în stînga Dunării şi dincolo de Prut şi Bug (în Basarabia)"[18].

Că aşa stau lucrurile ar dovedi şi faptul că adesea în variante complotul urzit contra victimei se atribuie chiar rudelor sale apropiate (verişori sau fraţi): *Cei trei ciobăneil Verişorii tăi... Tustrei verişorii Că-s din trei surori*, sau: *Doi-s frăţiorii Doi îs veri primari* (în zona Năsăud, Transilvania); *Cei doi marii Îs veri primari* (comuna Şanţ); *Trei fraţi frăţiori* (în jurul Gherlei); *Ei tustrei îs veri primari* (în aceeaşi zonă); *Din părinţi sunt păcurarii Şi toţi sunt veri primari* (Cluj şi Lipova). Alteori *Cei nouă ciobanii Tot din Poienarii Toţi sunt veri primari; Sunt buni verişorii Din nouă surori* (Zimnicea, Bucureşti). Iar atunci cînd *Cei mai marii Îs veri primarii Cel mai mici Străin voinic*, sau *Cel mai mici E străinic*, ori: *Celălalt mai mititel Acela-i mai străinel*, chiar *V-o opt păcurăraşi Numai unu-i străinaş* (Şanţ-Năsăud), —străin, cu diminutivele: *streinic, străinel, străinaş*, chiar *strinişor* — şi *străinăşel* (în Crişana sau zona Hunedoara) au o conotaţie afectivă caldă, care exclude, de la sine, un conflict interetnic. "Străinul, în colind, e cel din afară, *extraneus* cetei; dar totuşi un ins din vecini şi din semeni, un frăţior sau un verişor încă neintegrat şi asimilat. Străinul din baladă e, însă, transhumantul cel de departe, din alte zări provinciale şi regionale, admit etnografii. Străinătatea în baladă este parcă efectul unui larg şi îndelungat regionalism, al separaţiei seculare încă neînfrăţite sub semnul deplinei şi definitivei unităţi naţionale".[19] Ceea ce nu necesită noi demonstraţii...

Mare "caz" face însă autorul lucrării **Moldovenii în istorie** pe seama unei simple inadvertenţe a criticului G. Călinescu, care în **Istoria literaturii române** (1941) scria: "Unul e vrîncean, altul ungurean (adică ardelean, din partea ungurilor), altul moldovan" (Dar G. Călinescu scria: moldovean). Vehement întrebînd: "Oare chiar să nu fi ştiut inimosul critic ordinea în care sunt enumeraţi ciobanii în baladă? Să ne amintim, scrie d-sa, galant informîndu-ne: Primul este numit eroul principal — moldovanul "unu-i moldovan", apoi urmează alţi figuranţi: "unu-i ungurean şi unu-i vrîncean". Şi continuă, sever admonestîndu-l pe imprudentul critic: "În calitatea sa de istoric literar G. Călinescu nu putea să nu-l pome-

nească pe "cel moldovan". Sentimentul arhipatriotic, însă, excitat şi de absenţa vreunui cioban cît de cît român — aşa scrie d-sa negru pe alb — l-a îndemnat, probabil, să inverseze ordinea în care sunt fixaţi ciobanii în baladă. Să-l plaseze pe "cel moldovan" la coadă. Nu importă că îi "mai ortoman". Dar aceasta, fiindcă veni vorba"[20].

Dacă "veni vorba" şi dacă pe acest ton înţelege d-sa să discute în ştiinţă, — nu ne rămîne decît, urmîndu-l pe A. Fochi, după care "majoritatea variantelor **Mioriţei** arată că "versiunea lui Alecsandri nu este o răstălmăcire, dar varianta aceasta trebuie cercetată în contextul general al tuturor documentelor"[21] —să-l invităm la "documente", deci la variante, care sunt, nu o dată, mai puţin fanatice, mai puţin sectare, mai tolerante, ca să ne exprimăm cît mai decent posibil, decît d-sa. "*S-a vorbit munteanl Şi cu moldovean*, sau: *Unul e vrînceanl Şi unul moldovean* (în Oltenia); *Unu-i munteanl Unu-i moldoveanl* (în zona Focşani); *Unu mi-esti breţcanl Unu mi-esti moldoveanl Unu mi-esti vrîncean* (în aceeaşi zonă). Alteori *Unul e vîlceanl Unu-i craioveanl Şi unu-i moldovean*. Sau: *Unu-i ungureanl Unu-i moldoveanl Şi unu-i vrîncean* (variantă din zona Paşcani) — cu o dezinvoltură ce-ar îngrijora pe amicul nostru, punînd în prim plan, deci cînd pe (cel) *muntean*, cînd pe (cel) *vrîncean*, cînd pe *oltean* (vîlcean, jian, craiovean), cînd pe *ungurean* (ardelean, breţcan, braşovean) şi printre "figuranţi", uneori chiar pe locul 3, pe *moldovean*, indiferent de ordinea în care apar, fiind fără îndoială, mereu, tustrei români, legaţi de acel "păstorit itinerant" pe care "sub numele de valahi", cum arată istoricii, "românii l-au practicat din vremuri imemoriale"[22].

Să acuzăm variantele pe această temă ar fi inoperant şi superfluu, desigur, după cum inoperantă e însăşi logica stimabilului nostru coleg sau confrate, cu asemenea argumente, mai bîne zis arguţii (adică argumente sprijinite pe fapte insignifiante sau, efectiv, fără semnificaţie), negînd esenţialul, contestînd evidenţa. Căci esenţial şi evident e aci faptul că "Mioriţa, adusă de A. Russo, care o descoperi împreună cu multe altele în vremea cît a fost exilat la mrea Sovejei", cum nota Alecsandri (despre poeziile populare ale României) —ele sunt "scrise în limba cîntecelor populare, limba inimei neamului, ele sunt scrise în limba naţională, aceea pe care o vorbim încă astăzi". În aceeaşi limbă a fost spusă şi scrisă balada populară răspîndită "pe tot domeniul lingvistic românesc" ale cărei variante (pînă azi cunoscute pe tot întinsul ţării) au fost culese şi în Ucraina şi în Timocul iugoslav, în Macedonia, în Caucazul de nord, în Kirovograd, ţinutul Krasnodar, în Siberia şi alte "locuri pustii", unde, studiind "Mioriţa" la "românii de sub ocupaţia comunistă rusă", un cercetător ca Gheorghe Spătaru întîlnea "motive din vestita baladă", ca şi, nu mai puţin, în Ismail (Chilia), în raionul Cahul, în Transcarpatia, în regiunea Cernăuţi din Bucovina ocupată, unde se cîntă sub melodie de doină, cîntec de jale, sau în formă dramatizată la nunţi şi Anul Nou, ori în formă de bocet — în aceeaşi limbă[23].

Tradusă de poetul care-o publicase în volum la Iaşi (1851), în curînd cu prefaţa lui H. A. Ubicini, la Paris, în limba franceză, apoi în 1854, în primul volum de folclor român publicat în limba engleză la Londra, într-o editură cu sucursala la Bombay (în prefaţa căreia se insista pe originea română a Moldo-Vlahilor şi se exprima admiraţia pentru vechile lor cîntece bătrîneşti), în 1855 la Paris, iarăşi în limba franceză sub titlul **Ballades et chants populaires de la Roumanie, recueillis et traduits par V. A.**, în 1856 la Londra în limba engleză (într-o colecţie de balade naţionale din Moldova şi Valahia, sub titlul **Rouman Antology**); în 1857 în germană (în culegeri ca **Rumänische Dichtungen** sau **Rumänische Volkslieder, Rumänische Volkspoesie**), în 1858 în Italia (**Canzone populare romena inedita**) şi apoi, în aceeaşi vreme, în volume apărute la Sibiu, la Budapesta, la Cluj, la Viena, la Timişoara, iar în veacul nostru, aproape an de an, în volume apărute la Roma, la Helsinki, la Londra, la Paris, la Geneva, la Moscova (în culegeri cu titlul **Cîntece**

şi poveşti populare româneşti) în limba rusă, **Mioriţa** a fost pretutindeni privită şi prezentată ca o baladă românească[24].

Astfel, de prin 1856, cînd Vegezzi Ruscala semna o dare de seamă despre volumele de poezie populară ale lui Alecsandri, timp de o sută cincizeci de ani fără excepţie — literaţi şi/sau savanţi (istorici şi lingvişti) de talie europeană — francezi ca Merimée, celebrul istoric Jules Michelet, Leo Bachelin, Hubert Juin ş. a., italieni ca A. Graf, Carlo Tagliavini, Mario de Micheli sau Mario Rufini; spanioli ca Luis L. Cortes; germani ca Leo Spitzer, maghiari ca Bela Bartok şi atîţi cercetători ruşi din zilele noastre, — ca să nu mai vorbim de români ca Dora d'Istria (născută Ghica), Jean Cratiunesco, Elena Văcărescu, Liviu Rusu, Constantin Brăiloiu ş. a. (care au scris sau publicat în străinătate) — toţi ştiind că e vorba de o baladă românească — o încadrează în poezia populară românească, întîlnesc în ea caractere esenţiale specifice folclorului literar român, recunoscînd "geniul poporului român".

Şi iată, deodată, în veacul nostru, în amurgul acestui veac, în anul de graţie 1993, la Chişinău, un savant (istoric, filolog şi folclorist totodată) în acest dens întuneric face lumină. Ceea ce, deci, în oraşe ca Paris, Londra, Roma, Budapesta, Viena, Helsinki, Geneva, Moscova şi atîtea altele, prin urmare în ţări ca Franţa, Anglia, Italia, Ungaria, Austria, Finlanda, Elveţia, Rusia etc., în limbile atîtor popoare (în peste 80 de traduceri în cel puţin 20 de limbi străine) trece drept o piesă a noastră este smulsă dintr-un condei poporului nostru, sustrasă tezaurului său ancestral! Şi deodată cea mai cunoscută baladă a noastră, considerată drept cea mai frumoasă şi mai tipică baladă populară a noastră, în acelaşi timp una dintre cele mai răspîndite, transmisă din generaţie în generaţie pe cale orală, cum o ştiam şi o ştia lumea întreagă, — nu mai e a noastră, iar "genialul poet anonim care ne-a lăsat moştenire această baladă incomparabilă, poetul anonim al *Mioriţei*, "acest dintîi mare poet al limbii noastre" (M. Sadoveanu) nu mai este român. Şi aceasta pentru simplul motiv că în ea nu e nici un român! Ca şi cum ai spune că, de-o pildă, în versurile

Unu-i lăpuşnean,
Unu-i sorocean
Şi unu-i orheian

nu e nici un basarabean!

Cu această logică, România nu mai are voie să-şi admire în **Mioriţa** "expresia cea mai pură şi chiar simbolul geniului său poetic". Şi o frază ca "Această baladă acoperă întreaga arie de răspîndire a românilor dispersaţi în îndelungata lor istorie în cele trei provincii. Aceasta constituie încă o dovadă a unităţii spirituale a tuturor românilor, a păstrării fiinţei lor etnice, a continuităţii neîntrerupte în vatra strămoşească"[25] — ar trebui cenzurată.

Şi atunci, n-am putea spune şi noi, la rîndul nostru: "Sunt mai mult decît curioase aceste declaraţii". Cu atît mai curioase cu cît, ştim, acolo, sub ocupaţia comunistă rusă, interzisă de oficialităţi, ba chiar scoasă din programele de învăţămînt, —savanţi ca E. Russev şi V. Coroban au dovedit curaj, au avut de luptat ca să restabilească această "creatură românească" în manualele de învăţămînt din R.S.S.M."[25] Iar savanţi ca Andrei Hîncu, fără ezitare, declară deschis: "E pe deplin întemeiată ideea lui S. Mehedinţi că o altă **Mioriţă** n-a creat nimeni pe lume. Într-adevăr, această baladă face parte din fondul originar al creativităţii româneşti"[26]. Şi, de asemenea, comparînd **Mioriţa** cu **Meşterul Manole** (care "este ca paternitate, nu numai românească, ci are răspîndire zonală internaţională în bazinul Mării Mediterane, în bazinul Balcano-Carpatic ş. a. m. d.") acelaşi dîrz exeget observă: "Cealaltă capodoperă — **Mioriţa** — aparţine numai românilor, face parte din patrimoniul originar (pur) românesc şi de aceea orice încercare de a o lămuri prin nişte materii ce n-au paternitate românească, este o ştirbire şi o marginalizare a forţei creativ-estetice a românilor"[27]. Şi, demn, conchide fără echivoc: "O capodoperă — creată

de români, izvorîtă din istoria socială (şi economică) reală a românilor şi reflectînd istoria civică a Patriei noastre timp de peste un mileniu este într-adevăr trup şi suflet din trupul şi sufletul românismului"[28].

Şi, ceea ce este mai curios, — spre onoarea lor, — dascăli ca Tatiana Botnaru de la Universitatea de Stat din Tiraspol (va să zică din autoproclamata republică nistreană, de unde altfel de voci ar putea să răsune) nu se sfiesc să scrie: "**Mioriţa** pulsează în universul poeziei române ca un moment de supremă înălţare, de perenitate continuă a tradiţiei autohtone"[29] —recunoscînd cu o rară înălţime de spirit un adevăr practic insurmontabil, ce se impune în mod peremptoriu*.

Ne mai rămîne, astfel, nouă ceva de spus? Înţelegînd ideea "majoră" ce înalţă gîndirea suplă a junelui nostru confrate pe culmi nemaiatinse în studiul **Mioriţei**, de cel puţin 150 de ani de cînd ne este cunoscută, ne dăm seama — o spune lucid însuşi autorul lucrării în discuţie: "Cercetările şi reinterpretările nu rareori se fac "de hatîrul unei sau altei doctrine politice" (V. Alexeev). În acest sens balada **Mioriţa** — admite d-sa —se prezintă drept un exemplu dramatic de revizuiri conceptuale, procedeu la care recurg diferiţi autori mai ales în perioadele istorice de radicale transformări politice şi sociale (cum ar fi, bunăoară, în zilele noastre)" (p.14).

Nu ni-e greu să înţelegem, de astă dată, de hatîrul cărei "doctrine politice şi ideologice" cutează d-sa o "reinterpretare" fără precedent în studiul **Mioriţei**. Suntem de acord, ea "se prezintă drept un exemplu dramatic de revizuiri conceptuale", în această perioadă de "radicale transformări politice şi sociale", prin care trece, în zilele noastre, o ţară ce-şi caută loc pe harta Europei ca niciodată în trecut, abia smulsă din ghearele unui colos.

Numai o mentalitate îngust provincială, de un dogmatism sec şi găunos prin carenţa sa de spirit şi inteligenţă, poate să justifice, însă, o atare tentativă, prin însăşi natura ei, sortită eşecului. O reducţie simplistă dintr-un inexplicabil (de fapt, explicabil) exces de zel patriotic (dacă nu un patriotism de paradă), bazată pe asemenea elucubraţii, nici n-ar trebui luată în discuţie, căci ele nu pot fi luate în serios. Să te iei de piept cu autori ca G. Călinescu, Al. Căprariu, N. Manolescu, A. Fochi, chiar Alecsandri şi Jules Michelet şi, de l-ai fi citit, cu Mircea Eliade, şi să te bazezi, în schimb, pe "profesoara I. Ghec", în loc de B. P. Hasdeu (care considera şi el că cei trei fraţi ciobani întruchipează provinciile româneşti) sau chiar George Coşbuc (care atribuie ciobanilor transhumanţi, "colecţii vii de cîntece", unitatea excepţională a repertoriului folcloric în cuprinsul ţării, văzînd în ei "unul din factorii care, peste împărţirile vremelnice ale poporului nostru în trei state diferite, au consolidat unitatea politică a poporului român"[30]) — e un risc hermeneutic, evident deplorabil, de un dramatism feroce, dacă nu pueril, care trădează o lipsă de spirit critic, nu numai de informaţie, alarmantă. Să te faci că ştii ceea ce nu ştie nimeni, ignorînd ceea ce ştie toată lumea, e un paradox de a cărui absurditate nu poţi fi scuzat. Nu poate fi scuzată, aici ideea însăşi, încît ne întrebăm, ne putem întreba, la rîndul nostru: "Cine, cum scrie d-sa, din neatenţie, sau mai degrabă cu bunăştiinţă, denaturează sau chiar desconsideră istoria etnică a populaţiei băştinaşe majoritare din spaţiul geografic, istoric şi politic al Moldovei?" (p. 10). Cine, la drept vorbind, maltratează istoria acestei populaţii, căreia-i suprimă tocmai rădăcinile ei ancestrale şi ramificaţiile ei colaterale, pentru a o face o plantă cu rădăcinile în aer?

Dar, iată, răspunde azi omul de ştiinţă şi omul politic, istoricul, din 1963 recalificat la Kiev, devenind specialist în filosofie, materialism istoric, mai apoi şi-n politologia sovietică, Ion Borşevici: "Etnonimul "popor moldovenesc" nu este de azi sau de ieri. Vreme de două secole el a fost inoculat băştinaşilor români de către

* Ceea ce înseamnează: categoric, cert, evident, incontestabil, indiscutabil, necontestat, nediscutabil, neîndoielnic, neîndoios, netăgăduit, sigur, vădit, cf. dicţionarelor.

administraţia imperială, rusească şi sovietică. Deznaţionalizarea, asimilarea, deportările băştinaşilor, românofobia reprezentau doctrina de stat ocupaţionistă"[31].

E clar, deci, "de hatîrul" cărei doctrine, sacrificată pe altarul Patriei, **Mioriţa** cunoaşte azi cea mai brutală (ca să nu zicem: sinistră) mistificare din istoria culturii naţionale.

N-am fi luat pana în mînă împotriva unor atare inepţii. Dar, cînd sunt scrise în cărţi şi, vorba cronicarului, "scrisoarea e lucru veşnic" — de teama că un cititor cinstit şi naiv poate crede în "adevărul" lor, ne gîndim: Nu există pădure fără uscături şi ogradă fără buruieni. Cînd buruiana începe să năpădească o cultură, însă, oricărui popor i-ar aparţine şi pe orice arie a acesteia, ea trebuie în mod normal numaidecît plivită.

1996

NOTE

[1] K. Marx, **Însemnări despre români** (*Manuscrise inedite*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 93, în Mssul B 91 (20). Principatele moldovalahe sunt numite "ţările române" (p. 167) în original "pays roumains".

[2] Miron Costin, **Opere**, Bucureşti, 1958, p. 269

[3] Al. Zub, **Impasul reîntregirii**, Iaşi, 1995, p. 94—95 (capitolul *Istorie şi mistificare*).

[4] Elena Miha, Dimitrie Poptănaş (*Revelaţia documentului*) ***Mioriţa* — variantă transilvană din secolul XVIII**// "Manuscriptum", nr. 2—4, 1991 (83-85), Anul XXII, p. 8—10.

[5] **Ibidem**, p. 9.

[6] Al. I. Amzulescu, **Repere şi popasuri în cercetarea poeziei populare**, Bucureşti, 1989.

[7] Constantin Macarie, **Soveja — cuibul capodoperei** // "Mioriţa", Anul VI, nr.1 (11) — 23 martie 1996, p. 15—16.

[8] A. Fochi, **Mioriţa** (*texte poetice alese*). Antologie, prefaţă şi bibliografie de A. Fochi, Bucureşti, 1980, p. 6—9.

[9] V. Alecsandri, **Proză**, Bucureşti, 1966, p.121.

[10] **Ibidem**, p. 121 sq.

[11] Ion Filipciuc, ***Mioriţa* în comentarii didactice**// "Mioriţa", Anul VI, nr. 1(11) — 23 martie 1996, p. 57.

[12] Constantin Ţoiu, **Cuvînt înainte**// **Mioriţa, Balade păstoreşti**, Bucureşti, 1974, p. X.

[13] Emil Alexandrescu, **Analize şi sinteze de literatură română**, Iaşi, 1995, p. 23.

[14] Petru P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Chişinău, 1993, p.16.

[15] Andrei Hîncu, **Geneza *Mioriţei*. "Mit" şi realitate** (II) //"Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", Chişinău, nr. 6, 1993, p. 68—73.

[16] Andrei Hîncu, ***Mioriţa* în exegezele de după Mircea Eliade** (I) // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 6 (162), 1995, p. 70.

[17] Andrei Hîncu, ***Mioriţa* în exegezele de după M. Eliade** (II) //"Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", Chişinău, nr. 1, 1996, p. 72.

[18] Lucia Berdan, ***Mioriţa*, mit şi destin**// "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 1, 1996, p. 70.

[19] Al. I. Amzulescu, **op. cit.**, p.108.

[20] Petru P. Moldovan, **op. cit.**, p.15.

[21] A. Fochi, **Mioriţa**, Bucureşti, 1964, p. 167.

[22] David Prodan, **Transilvania şi iar Transilvania**, Bucureşti, 1922, p. 139 sq.

[23] Gheorghe Spătaru, ***Mioriţa* la românii de sub ocupaţia comunistă rusă**// "Simpozionul **Mioriţa**", Cîmpulung, Bucovina, 1992, p. 82—84.

[24] Constantin Crişan, Victor Crăciun, **La littérature roumaine dans le monde**, Bucureşti, 1969, p. 19 sq.

[25] Gheorghe Spătaru, **op. cit.**, p. 82 sq.

[26] Andrei Hîncu, ***Mioriţa* la Simpozionul "Mioriţa"**// "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2(64), 1996 (martie-aprilie), p. 68.

[27] Andrei Hîncu, ***Mioriţa* în viziunea lui Mircea Eliade, pro şi contra**// "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2.2, 1995, p. 58.

[28] **Ibidem**, p. 59.

[29] Tatiana Botnaru, Universitatea de Stat din Tiraspol, **Reflexe mioritice în poezia contemporană**// "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", Chişinău, nr. 3, 1996 (mai-iunie), p. 3.

[30] A. Fochi, **G. Coşbuc şi creaţia populară**, Bucureşti, 1971, p. 62—63.

[31] *Alexandru Bantoş în dialog cu dl. prof. Ion Borşevici, director şi preşedinte al Centrului Social "D. Gusti", Filiala Chişinău* // "Limba Română", nr. 3—4 (27—28), 1996, Anul VI, Chişinău, p. 28.

Liliana CIUDIN
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

NOMINATIVUL TEMIC — O STRUCTURĂ SINTACTICĂ SPECIFICĂ

În limba română, ca şi în alte limbi, întîlnim o structură sintactică, care deseori se confundă cu propoziţia nominativă propriu-zisă. Este vorba de nominativul reprezentării sau nominativul temic.

"**Nominativul reprezentării** este un substantiv la cazul nominativ sau o îmbinare de cuvinte, la baza căreia este o formă substantivală, avînd o intonaţie de sine stătătoare şi numind obiectul (tema) comunicării enunţului ulterior în scopul de a-l evidenţia, accentua, de a atrage atenţia asupra lui."[1]

Odihna *... Moldovenii i-au zis şi sfînta odihnă, sfîntă căci prea departe a fost, prea mulţi au visat la dînsa şi prea puţini s-au înfruptat din tămăduirile ei...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 244).*

Noţiunea de **nominativ al reprezentării** pentru prima dată a fost formulată mai mult sau mai puţin clar de către cunoscutul om de ştiinţă A. Peşkovski[2], care a propus acest termen.

Lingvistul A. Popov consideră termenul **nominativ al reprezentării** nereuşit în virtutea legăturii acestuia cu psihologia şi îl înlocuieşte prin altul — **nominativ temic**. Ultimul, după A. Popov[3], reflectă esenţa structurii fără a apela la psihologism. În continuare vom considera aceşti termeni sinonimici.

Nominativul temic poate fi calificat drept o formaţiune sintactică mai mult sau mai puţin independentă în baza următoarelor argumente:

1. Nominativul temic în mod obişnuit se plasează într-o structură binară, alcătuită din două părţi: a) nominativul însuşi şi b) partea de bază, predicativă (1—3 propoziţii, fraze).

2. Partea de bază şi nominativul sînt divizate printr-o pauză sensibilă, iar în scris — printr-un semn de punctuaţie (virgulă, punct, puncte de suspensie etc.).

3. Părţile componente ale construcţiei cu nominativul temic se află în raport de "temă" /A/ şi "motiv" /Z/[4]. Din punct de vedere logic, observăm nişte "raporturi similare celor dintre subiect şi predicat: tema avînd caracterul subiectului, iar motivul — al predicatului[5]." În structurile cu nominativul temic remarcăm doi componenţi semantici de bază: a) acel despre care se spune ceva (baza, punctul de plecare, tema) şi b) ceea ce se comunică despre obiectul, fenomenul numit (nucleul, rema). Nominativul temic, anticipînd tema dezvăluită în textul ulterior, o subliniază în mod expres, o evidenţiază, creînd o stare de tensiune şi de aşteptare. Vorbind despre nominativul temic şi despre propoziţiile ce-l însoţesc, le concepem ca pe un tot întreg semantico-structural. "Un enunţ cuprins într-un lanţ de enunţuri e legat semantic de ceea ce îl urmează şi îl precedă."[6]

Nominativul temic, ca şi alte unităţi sintactice, necesită o studiere amplă, în context. Reuşim să pătrundem adînc în această structură numai atunci cînd sesizăm clar legătura indestructibilă dintre planul expresiei şi cel al conţinutului. Prof. I. Diaconescu susţine, spre exemplu, că "relaţia dintre sintaxă şi semantică se bazează pe un fapt de solidaritate, de intercondiţionare"[7]. Aşadar, "principalul e să dorim şi să ştim a apela, în caz de nevoie, la corelaţia dintre gramatică (sintaxă) şi semantică. Aceasta e absolut necesar, fiindcă gramatica unei limbi naturale constituie un product al civilizaţiei, al culturii unor

popoare, ea reflectînd nivelul de dezvoltare generală a valorilor culturale"[8].

4. În structurile preconizate partea care numeşte tema este relativ independentă, de sine stătătoare din punct de vedere sintactic, fiind reprezentată printr-un substantiv sau printr-o sintagmă nominală. Această formă poate fi reluată în partea a doua, de bază, a construcţiei prin substantiv, pronume nu numai la nominativ, dar şi la diferite cazuri oblice.

5. Nominativul temic, deşi dispune de o autonomie relativă, în plan semantic, sintactic şi intonaţional, este strîns legat de propoziţia următoare, fapt ce ne permite nu numai să intuim funcţia auxiliară a acestuia, dar şi să-l deosebim de propoziţia nominativă propriu-zisă.

De regulă, segmentul-temă dispune de un "reprezentant" al său cu caracter corelativ în partea de bază:

1) un pronume:

Mîniile sale! *Bineînţeles că auzisem vorbindu-se de* ***ele****. Şi încă cum! Curînd aveam să fiu şi martor la cîteva scene...*

(I. Igiroşeanu, ***FDLF****, 71);*

2) acelaşi substantiv în reluare sau nişte sinonime ale acestuia:

Sanie*... Mare lucru-i o* ***sanie****. Aşterni într-însa un covoraş să n-o prindă răceala, arăţi cailor că n-ai uitat biciul acasă şi te duci, că abia mai dovedeşte soarele să se ţină pe urma ta...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 270);*

3) un marcant general a ceea ce a fost numit de nominativul temic:

Şi copilul! murmură apoi. ***Copilul****! Parcă de-abia acuma am şi eu o* ***ţintă în lume*** *...*

(L. Rebreanu, ***Op.****, I, 287).*

Să analizăm particularităţile nominativului temic în următorul exemplu:

Odochia*... Şi-o fi scuturat* ***ea*** *bine cojoacele, dar mai rămîne obida multor drumuri bătătorite în lungul iernii.* ***Mătuşa*** *nu poate lăsa primăvara să vie,* ***mătuşa*** *trebuie să-şi descarce sufletul...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 135).*

Nominativul temic este cuvîntul **Odochia**. El este separat de textul următor printr-o intonaţie specifică de atenţionare, intrigă, iar în scris — prin puncte de suspensie. Această structură atrage atenţia cititorului, concentrînd-o asupra unui singur fapt. În felul acesta, obiectul discuţiei, numit de nominativul temic, este evidenţiat, accentuat.

Cercetînd nominativul temic, nu putem trece cu vederea propoziţiile "însoţitoare", în care e desfăşurată tema. După cum am mai menţionat, acestea împreună cu structura în cauză formează un tot întreg, un ansamblu semantico-structural. În acest sens nominativul este reluat prin pronumele **ea**, substantivul **mătuşa** (sinonim contextual), care, pentru sporirea expresivităţii, este repetat. Constatăm deci cîţiva marcanţi ai temei ce ne reîntorc mereu la **Odochia**.

Nominativul temic se pronunţă cu o intonaţie specifică, ce îl deosebeşte de propoziţia ulterioară şi-i acordă o oarecare independenţă. Semnele de punctuaţie au menirea de a ajuta la redarea în scris a intonaţiei. După opinia prof. A. Ciobanu, "utilizarea justă şi unanim acceptată într-o limbă a semnelor de punctuaţie facilitează sesizarea adecvată a unui text, îi ajută cititorului să simtă gama de emoţii şi raporturi lexicale şi gramaticale pe care i le transmite cel care scrie"[9]. Intonaţia "gînditoare", "visătoare"[10] a nominativului temic motivează şi diversitatea semnelor de punctuaţie. Iat-o:

1. Punctele de suspensie:

Sfîntă odihnă*... Şi apoi chiar că este ceva sfînt în clipele celea cînd se răcoreşte sîngele, pentru ca peste o vreme să se aprindă iar, cînd braţele stau de adună puteri noi, cînd omul gustă în tihnă ceva din cele dobîndite...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 244).*

Nominativul temic este deseori urmat de punctele de suspensie, fapt ce reflectă natura structurii în cauză. Punctele de suspensie îl fac pe

eventualul cititor să mediteze, provocîndu-l să reflecteze asupra obiectului numit.

2. Semnul de exclamare:

Biata Zină! *Ea se temea de orice sfadă şi, lăsînd plăcintele, a întrebat primul lucru care i-a venit în cap...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 200).*

Semnul exclamativ intensifică tonul, prin aceasta subliniindu-se importanţa celor spuse.

3. Semnul exclamării cu punctele de suspensie:

Săracii oameni!... *Veşnic goniţi de pe un loc pe altul, veşnic flămînzi, cu frica în spate, uitaseră cu totul că undeva, acolo, departe, pe locul baştinei, au rămas cîţiva butuci sădiţi cîndva de mîna lor, de mîna părinţilor, de mîna buneilor, pentru a-şi îndulci din cînd în cînd amarul celor griji şi necazuri...*

(I. Druţă, ***Scr.****, III, 171).*

4. Punctul:

Nerozii şi zăvozii*. Au dincolo de moarte vom scăpa de ei?*

*(****LA****, 7 august, 1997).*

5. Linia de pauză:

Biata mătuşa Safta *— ea nu putea scăpa de năduful cînepei, tuşea întruna, plîngea de necaz şi dădea hotărîtă din cap: nu, niciodată, pentru nimic în lume!!!*

(I. Druţă, ***Scr.****, II, 116).*

E cunoscut faptul că "menirea centrală a acestui semn de punctuaţie este de a marca anumite pauze"[11]. Linia de pauză utilizată după nominativul temic oferă autorului posibilitatea de a scoate în relief tema relatării şi de a spori expresivitatea textului.

6. Virgula:

Bieţii copii*, ei habar nu aveau că una era Vasile Nicolaevici şi alta e Nicolae Vasilievici*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 476).*

Diapazonul lexical al nominativului temic este foarte larg. În structura aceasta nu se utilizează doar pronumele în sensul lor direct, odată ce sînt formule de substituţie ale substantivelor. Nu este caracteristică nici întrebuinţarea cuvintelor sau îmbinărilor de cuvinte cu sens apreciativ (deşteptul, frumuşica, drăguţa etc.).

Putem delimita următoarele varietăţi structurale de bază ale nominativului temic:

1. Un singur substantiv, formula distributivă /N/:

Stăpînii tremură în faţa slugilor! ***Slugile****! Noi sîntem slugile! Al lor e trecutul, al nostru e viitorul!*

(L. Rebreanu, ***Op.****, I, 204).*

2. O îmbinare formată dintr-un substantiv şi adjectiv, formula distributivă (Adj+N/:

Sărmanul băiat *— o fi fost el bun ţintaş la război, dar nici ruseşte, nici voce, nici memorie, că încurca versurile în modul cel mai barbar...*

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 351).*

3. O îmbinare formată dintr-un numeral şi substantiv, formula distributivă /Num+N/:

Trei izvoare*...*

Îndată ce ieşi prin poarta mănăstirii, se aude un murmur de ape, care creşte pas cu pas, în timp ce cobori cărarea, şi te tot duci şi duci pe firul unei sete istovitoare, pînă ajungi la cele trei şuvoaie ce ţîşnesc de sub stînca pe care a fost înălţată mănăstirea...

(I. Druţă, ***Scr.****, I, 287).*

4. O îmbinare formată din două substantive, formula distributivă /N_1+N_2/:

Fraţii şi experţii*... Să ne supărăm pe ei nu se cuvine: altă faţă a cosmopolitismului — masoneria...*

*(****LA****, 7 august 1997).*

Prof. A. Ciobanu afirmă, pe bună dreptate, că "identificarea unităţilor lingvistice în sintaxa comunicativ-funcţională se face nu după clişee formaliste, ci reieşindu-se din substanţa (materia) concretă a acestor unităţi, din cerinţele situative ale actului comunicativ, din competenţa purtătorului de limbă"[12]. În această ordine de idei ţinem să menţionăm că nominativul temic poate concentra atenţia cititorului atît asupra obiectului, fenomenului definitiv, cît şi asupra unui cuvînt concret. Stabilim

acest fapt nu numai din segment. Propoziţia următoare (rema), adică contextul ne permite să determinăm totalitatea nuanţelor de sens ale structurii în cauză. Prin urmare, din punct de vedere semantic delimităm mai multe grupuri de nominativ temic. Ne vom opri succint la unele din ele:

1) concret:

***Sărmanul nuc**, îl durea că rămîne, îl durea că mă duc. Stătea mut, urmărindu-mi fiecare pas*

*(I. Druţă, **Scr.**, I, 45);*

2) abstract:

***Frumos**! Ce înseamnă pentru unii oameni, frumos? Nici eu nu sînt frumoasă şi iată, îţi plac sau, şi mai măgulitor, te interesez...*

*(I. Igiroşeanu, **FDLF**, 264);*

3) descriptiv:

***Cîmpia Sorocii**...*

Pămînt tocmit să poarte sute de ani, din sămînţă în sămînţă, gustul pîinii de secară. Grai mustos, ce se pricepe deopotrivă de bine a rîde şi a plînge, a mulţumi şi a blestema

*(I. Druţă, **Scr.**, II, 58);*

4) explicativ:

***Valea-Seacă**!*

"Vale", pentru că este un loc închis între munţi; "seacă", pentru că părîul ce şi-a făcut cale pe mijlocul văii este sec aproape întregul an

*(I. Slavici, **SA**, I, 446).*

Aşadar, din analiza faptelor putem concluziona următoarele: construcţiile cu nominativul temic afectează atît stilul artistic, cît şi cel publicistic. Aceste structuri nu se întîlnesc în stilurile ştiinţific şi administrativ.

Nominativul temic posedă o intonaţie specifică, diferită de cea a propoziţiei nominative propriu-zise. Important e că structurile cu nominativul temic manifestă o funcţie expresivă (de conturare, de accentuare) şi au nuanţe stilistico-emotive deosebite.

NOTE

[1] Попов, А., **Именительный темы и другие сегментированные конструкции в современном русском языке** // *Развитие грамматики и лексики в современном русском языке*, Москва, 1964, p. 256.

[2] Пешковский, А., **Русский синтаксис в научном освещении**, Москва, 1956, p. 175.

[3] Попов, А., **op. cit.**, p. 257.

[4] Балли, Ш., **Общая лингвистика и вопросы французского языка,** перевод с фр., Москва, 1955, p. 70.

[5] **Ibidem**, p. 76.

[6] Stati, S., **Elemente de analiză sintactică**, Bucureşti, 1972, p. 24.

[7] Diaconescu, I., **Probleme de sintaxă a limbii române actuale**, Bucureşti, 1989, p. 110.

[8] Ciobanu, A., **Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 22.

[9] Ciobanu, A., **Punctuaţia limbii române**, Chişinău, 1993, p. 11.

[10] Пешковский, А., **Школьная и научная грамматика,** Москва, 1918, p. 115.

[11] Ciobanu, A., **op. cit.**, p. 100.

[12] Ciobanu, A., **Sintaxa frazei în clasa VIII**, Chişinău, 1984, p. 7.

TEXTE ŞI ABREVIERI

Druţă, I., **Scrieri, I—III**, Chişinău, 1990 — **Scr.**

Igiroşeanu, I., **Fărîme de la un festin**, Bucureşti, 1991 — **FDLF.**

Rebreanu, L., **Opere, I,** Chişinău, 1994 — **Op.**

Slavici, I., **Scrieri alese, I,** Chişinău, 1994 — **SA.**

"Literatura şi Arta", Chişinău, 1997— **LA.**

Ana VRĂJITORU
Universitatea "Al. I. Cuza", Iaşi

DEFINIŢII ALE PRONUMELUI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

În lingvistica românească, definiţiile pronumelui s-au raportat la funcţia pe care acesta o are în discurs de a "ţine locul unui substantiv" [1, p. 135]. Pe lîngă această caracteristică, Iorgu Iordan observa şi un conţinut specific al pronumelui şi anume faptul că "exprimă anumite raporturi gramaticale atunci cînd însoţeşte un substantiv pe care îl determină", fără a specifica însă aceste raporturi [2, p. 368].

Două decenii mai tîrziu, se precizează că pronumele "sînt substitute, avînd capacitatea de a se referi prin substituire la un alt termen folosit deja în context", iar din punct de vedere semantic "pronumele au un grad înalt de abstractizare asemănător cu morfemele" [3, p. 409][1].

Autorii se referă, desigur, la faptul că pronumele nu trimit în mod direct la entităţi, asemenea substantivelor. Există însă şi pronume care trimit la entităţi (*eu = vorbitorul, tu = receptorul mesajului meu* ş. a.), iar celelalte înlocuiesc substantive, deci trimit, în mod indirect, tot la entităţi. De exemplu, *acelaşi* poate trimite, în funcţie de context, la oricare entitate inclusă de acesta: *examen, student, curs, tramvai* etc. În acest sens, este remarcată "variabilitatea sensului concret al pronumelor în funcţie de situaţia de comunicare" [5, p. 112].

Este vorba, aşadar, despre două nuanţe distincte ale funcţiei pronumelui, precizate astfel în lingvistica românească: "Pronumele înlocuieşte numele, adică stă *în locul numelui*, (subl. n. — A. V.) atunci cînd realitatea extralingvistică poate fi denumită în actul lingvistic concret ca şi în planul limbii [la nivel lexical] şi stă *pentru nume* (subl. n. — A. V.) acolo unde, în planul discursului [al actului lingvistic concret] interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice nu se poate face prin substantiv sau se poate face, dar în condiţii speciale şi între anumite limite" [5, p. 112].

Se relevă, de asemenea, cele două aspecte ale conţinutului semantic al pronumelor[2], afirmîndu-se: "Pronumele trimit în principiu la informaţia semantică a substitutului", dar "ele au şi o informaţie semantică proprie (cantitatea, acţiunea, etc.)" [1, p. 235]. Clasificînd cuvintele în noţionale, nenoţionale şi substitute, autorul acestor afirmaţii încadrează pronumele la substitute şi le defineşte în funcţie de informaţia transmisă: "semantică [indirectă] şi gramaticală sintactică de tip raportual", în cazul pronumelui, şi "numai gramaticală sintactică de tip determinativ" la adjectivul pronominal [1, p. 238]. Precizînd că pronumele poate înlocui un nume (*care*), două nume (*a ta*) sau nici un nume (*se pare*), autorul discută situaţii ale cuvintelor de tipul *eu, tu* ... încadrate în clasa pronumelor [1, p. 238].

În legătură cu ele, se face următoarea remarcă: "Dacă ne referim la pronumele de persoana întîia şi a doua, acestea nu sînt substitute propriu-zise de substantive. Cuvintele de tipul *eu, tu* nu reprezintă în realitate pronume, ci un fel de nume pentru vorbitor şi, respectiv, interlocutor" [3, p. 410][3]. Ca argument se menţionează "imposibilitatea înlocuirii lor cu nume fără distrugerea comunicării". Ele sînt menţinute însă în continuare în clasa pronumelor. În favoarea acestui fapt unii autori folosesc argumentul *tradiţiei*, dar mai ales acela al "intrării lor în opoziţie cu pronumele propriu-zise de tipul *el*". Ele au fost numite de acelaşi autor "dialogant unu" şi "dialogant doi" [1, p. 248].

Cuvintele de tipul *eu, tu* sînt încadrate de alţi autori într-o grupă de "ambreiori" [6, p. 29], grupă care cuprinde cuvinte diferite ca sens

gramatical şi lexical (*mamă, tată, aici, ieri*). Observăm că sînt greu de stabilit limitele acestei sub sau supraclase, deoarece sensul general, individualizat prin referenţi diferiţi [criteriul definirii ambreiorilor], se poate descoperi la multe substantive din sfera *+uman* [de exemplu, numele referitoare la meserii, la toate gradele de rudenie etc.]. Diferenţa dintre aceste cuvinte şi *eu, tu* este remarcată de C. Dimitriu prin faptul că substantive ca *mama, tata* pot fi înlocuite cu alte substantive, ceea ce nu se poate spune despre *eu, tu*. Încercînd să explicăm acest fapt, se poate invoca drept cauză diferenţa de persoană: *eu, tu* se referă la persoana întîia şi a doua, în timp ce toate substantivele se pot considera de persoana a treia, fiind înlocuibile cu *el, ea*.

În legătură cu relaţiile stabilite între cuvintele care exprimă cele trei persoane ale dialogului — locutor, interlocutor şi "obiectul dialogului" — întîlnim şi alte opinii: "Persoanele a doua şi a treia ale pronumelui personal există numai prin raportare la persoana întîia" [7, p. 27]. Autorul face această afirmaţie observînd că *eu* şi *tu* sînt "extremităţile actului de comunicare şi în corelaţie obligatorie", iar "existenţa lui *el* depinde tot de *eu*, care îl numeşte". Se ajunge astfel la concluzia că "*tu* şi *el* sînt în totală dependenţă faţă de *eu* în timpul actului de comunicare" [7, p. 25]. Nu trebuie să uităm însă caracteristicile comune ale cuvintelor *eu* şi *tu*, despre care am vorbit mai sus şi care le apropie între ele, diferenţiindu-le de *el, ea*,[4] ca şi de celelalte pronume care înlocuiesc nume. De aceea, considerăm că nu se poate defini satisfăcător pronumele fără a se ţine seama şi de aceste caracteristici.

"Pronumele *eu, tu, noi, voi* — se observă — cer forme verbale care nu se pot combina cu substantive (*Maria cîntai* nu e posibil)" [8, p. 182]. Totuşi , autoarea care afirmă acest fapt nu îl ia în considerare în definiţia pe care o dă pronumelui: "Pronumele sînt acele cuvinte care apar cel puţin într-un context în care pot fi înlocuite numai prin substantive" [8, p. 186], definiţie care nu este aplicabilă şi la *eu, tu*.

Într-adevăr, cuvinte de tipul *eu, tu*, dar şi *îmi, mă* etc. (reflexive sau personale), precum şi *meu, tău* nu se pot înlocui cu substantive fără a se altera mesajul şi ele echivalează, totuşi, cu noţiuni, deci transmit *în mod direct* informaţie semantică, la fel ca substantivele. Ne întrebăm, prin urmare, dacă aceste cuvinte, nesubstituind nume, pot fi considerate pronume, din moment ce pronumele este definit, de majoritatea lingviştilor, ca fiind un substitut al numelui. Dacă le analizăm din punctul de vedere al sferei semantice, ele pot alcătui o supraclasă a noţiunii *om* (om participant la dialog). Este un fel de "ramă", de stare în care poate intra oricare element al clasei *om*. Prin urmare, cuvintele de acest tip, ca şi celelalte pronume, pot avea o multitudine de sensuri, sfera lor semantică incluzînd toţi oamenii care pot vorbi. Acest fapt denotă un grad mai înalt de abstractizare decît al substantivului, ceea ce ne îndreptăţeşte să le încadrăm în clasa pronumelor. Se poate remarca doar faptul că, în comparaţie cu celelalte pronume, care pot avea ca referit oricare entitate, nu numai o persoană, sfera semantică a pronumelor de acest fel este mai restrînsă, caracterizată prin trăsătura *+uman*.

Ceea ce uneşte, însă, toate categoriile de pronume într-o singură clasă este faptul că oricare dintre ele, pe lîngă referirea la o noţiune (direct sau indirect), includ şi un sens specific. De exemplu, spunînd *tu*, transmitem ideea de persoană (deci, entitate), dar şi aceea că este persoana căreia ne adresăm; folosind cuvîntul *cîţiva*, pe lîngă faptul că vorbim despre o noţiune, facem şi o referire cantitativă; după cum cuvîntul *acela* este o indicare a unei entităţi îndepărtate spaţial sau temporal de persoana care vorbeşte etc.

Toate acestea ne determină să considerăm că pronumele formează într-adevăr o clasă semantico-gramaticală, asemănarea cu morfemele nefiind în măsură să estompeze această trăsătură. El trimite la entităţi în mod direct, echivalînd cu sub-

stantivele, exprimînd în acelaşi timp o caracteristică a unei entităţi într-o anumită situaţie de comunicare, *in praesentia* sau *in absentia*. Aceasta înseamnă că el este *echivalent* sau *substitut* al numelui, mai abstract decît acesta. Este ca un supranume, ca o ramă în care poate intra oricare nume cînd se află într-o anumită relaţie faţă de celelalte elemente ale comunicării, determinată de o conjunctură extralingvistică a entităţii numite prin substantiv. Astfel, oricare persoană poate fi *eu* în momentul în care vorbeşte, oricare grup de entităţi, animate sau inanimate, poate avea caracteristica sugerată de *fiecare* şi aşa mai departe.

Este vorba, deci, de un cuvînt complex, care cumulează două înţelesuri sau informaţii, prin care se aseamănă cu substantivul, dar şi cu determinantele acestuia[5]. Nu întîmplător, sistemul categoriilor gramaticale care îi completează semnificaţia este complex, incluzînd categorii nominale (caz, gen), verbale (persoana) şi mixte (numărul). În acelaşi timp, însă, pronumele este superior ca grad de abstractizare şi de generalizare, atît numelui, cît şi determinanţilor acestuia, deoarece un pronume se poate referi, la oricare entitate (după caz, cu sau fără condiţia *+uman*), iar informaţia lui semantică este mai abstractă decît a unui adjectiv, numeral sau alt determinant al numelui (a fi *identic* este mai abstract decît a fi *albastru* sau *sincer*, la fel cum a fi *cîţiva* este mai abstract decît a fi *trei*, de exemplu). De aceea, se poate presupune că această clasă lexico-gramaticală a apărut pe o treaptă superioară a evoluţiei gîndirii şi a limbii, în care puterea de abstractizare a omului se manifesta mai pregnant.

NOTE

[1] Această asemănare fusese deja semnalată şi chiar absolutizată de Louis Hjelmslev: "Pronumele nu au conţinut semantic în sensul tradiţional al termenului, conţinutul pozitiv al pronumelui este pur morfematic" [4, p. 193].

[2] Motivat de cele două sensuri pe care le include sfera semantică a pronumelui, J. Dubois susţine că pronumele personale înlocuiesc o sintagmă nominală constituită dintr-un determinant şi un substantiv, deci, pe lîngă faptul că înlocuiesc un substantiv, "implică în structura lor profundă o sintagmă nominală care conţine un determinant" [9, p. 34, 35].

[3] Jean Dubois şi Françoise Dubois aveau să le dea denumirea de *nume personale*, deosebindu-le de cele de persoana a treia, avînd denumirea de *pronume personale* [9, p. 34].

[4] Conform observaţiilor făcute de A. Meillet, pronumele de persoanele întîia şi a doua sînt apropiate şi din punct de vedere istoric. Ele existau în indoeuropeană, avînd forme pentru singular, plural şi dual, în timp ce pentru persoana a treia se foloseau demonstrativele [10, p. 468].

[5] Viggo Brondal observă că substantivele sînt numele substanţei, adjectivele — al calităţii acesteia, iar "pronumele exprimă în acelaşi timp o substanţă sau un obiect şi o capacitate a formei" [11, p. 227].

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Dimitriu, C., **Gramatica limbii române explicată**, Iaşi, 1994.
2. Iordan, Iorgu, **Limba Română Contemporană**, Bucureşti, 1956.
3. Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, **Limba Română Contemporană**, Bucureşti, 1978.
4. Hjelmslev, Louis, **Essais linguistiques**, Copenhaga, 1970.
5. Irimia, Dumitru, **Structura gramaticală a limbii române**, Iaşi, 1987.
6. Trandafir, Gh., **Probleme**.
7. Bejan, Dumitru, **Observaţii asupra pronumelui personal**, SCL, 1980, nr. 1.
8. Manoliu Manea, Maria, **Asupra clasei pronominale în limba română**, SCL, 1964, nr. 2.
9. Dubois, Jean, Dubois-Charlier, Françoise, **Elements de linguistique française: syntaxe**, Paris, 1970.
10. Meillet, Antoine, **Traité de grammaire comparée des langues classiques**, 1924.
11. Brondal, Viggo, **Les parties du discours**, Copenhaga, 1928.

Vitalie MARIN
Universitatea de Stat
din Moldova,
Chişinău

UNELE MODALITĂŢI DE CREARE A CALAMBURULUI

Unul dintre procedeele cu veche tradiţie de redare a efectului comic sau comico-satiric îl constituie jocul de cuvinte, **calamburul** (fr. calembour "glumă"). Acesta reprezintă un procedeu stilistic, cu efect umoristic, bazat pe echivoc. Însă, cu toată vechimea sa, el nu s-a bucurat la noi de atenţia cuvenită a cercetătorilor.

Calamburul se distinge în primul rînd prin forma sa lingvistică specifică. Mînuitorii de condei creează cu ajutorul cuvintelor polisemantice, a omonimelor sau a paronimelor, în mod voit, posibilitatea unei duble interpretări, făcînd ca desfăşurarea normală a ideilor să capete o întorsătură neaşteptată, bruscă (de cele mai multe ori comică). Efectul stilistic constă în faptul că cititorul descoperă sensul adevărat al cuvîntului în pofida sensului aparent impus de context. De exemplu:

Ofiţerul:

— Să-ncepem la geografie. Stănică Ion!

— Ordonaţi!

— Spune-mi, unde sînt ***polii****?*

— Trăiţi, don locotenent, în lada lu don căpitan casier!

— Nu aşa, rătane! (Arătînd pe glob). Uite unu aici şi unu colo! Ai înţeles?

— Am înţeles, trăiţi! (Ducîndu-se la loc, către alt soldat). De calic ce e, vede numai ***poli****!* (A. Bacalbaşa, **Din viaţa militară**).

Fiind un joc de cuvinte bazat pe asemănarea sau identitatea sonoră dintre două cuvinte cu înţeles deosebit sau pe specularea echivocului pe care îl pot produce cuvintele polisemantice, calamburul conferă comunicării o deosebită pregnanţă şi emotivitate, deoarece face ca atenţia să fie concentrată asupra acelor relaţii dintre fenomene, care pînă la momentul dat rămîneau neobservate.

Din punct de vedere logic calamburul se întemeiază pe similitudinea comică, pe contrapunerea sau compararea unor astfel de noţiuni, care în condiţii obişnuite ar fi inconfundabile.

În procesul comunicării calamburul apare, de obicei, ca urmare a unei "tamponări" neaşteptate, dar intenţionate a unor sensuri diferite ale cuvîntului (de regulă două) sau prin "tamponarea" omonimelor (respectiv a omoformelor sau omofonelor). Sînt posibile şi alte procedee, cum ar fi, spre exemplu, "tamponarea" unor cuvinte apropiate ca structură sonoră, dar diferite ca sens, adică a paronimelor, utilizarea unor expresii frazeologice sub formă prelucrată, renovată etc.

În cele ce urmează vom examina cîteva dintre cele mai importante procedee de creare a calamburului în limbajul artistic.

CALAMBURURILE BAZATE PE POLISEMIE ŞI OMONIMIE

Vom analiza concomitent aceste două tipuri de calambur întrucît cel creat pe baza polisemiei se deosebeşte puţin de cel construit pe baza omonimiei. Mai mult chiar: în unele cazuri distincţia dintre cuvintele omonimice şi cele polisemice se dovedeşte a fi destul de dificilă.

Înainte de a trece la cercetarea faptelor concrete, se impune necesitatea de a explica, cel puţin în linii mari, cauza care generează efectul comic sau comico-satiric al calamburului bazat pe polisemie sau omonimie.

Este bine ştiut că la nivelul limbii, al inventarului lexical există numeroase cuvinte care pot dispune de două sau mai multe sensuri, cît şi cuvinte care pot avea structură sonoră identică, dar sensuri total diferite. La nivelul vorbirii, de îndată ce nimereşte în context, cuvîntul polisemantic dă la iveală numai unul dintre sensurile sale, deoarece contextul îl lipseşte pentru momentul dat de toate celelalte semnificaţii care îi sînt proprii. Astfel, bunăoară, în limba română cuvîntul **a comanda** are cîteva sensuri, printre care: "a deţine conducerea, comanda unei unităţi"; "a solicita, a cere de mîncare, de băut într-un local de consum". Dacă îl utilizăm în vorbire,

el desemnează de fiecare dată o anumită noţiune, îşi realizează una dintre semnificaţiile sale.

Însă în anumite scopuri, în special pentru crearea efectului comic, autorul în mod intenţionat poate introduce într-un context un cuvînt care şi-ar menţine concomitent două (mult mai rar trei) sensuri. Iată, spre exemplu, cum figurează simultan ambele sensuri menţionate mai sus ale cuvîntului **a comanda** în următorul fragment:

Imediat chelnerul se prezintă nereglementar, ca ţivil:

— Ce ***comandaţi****?*

— Eu ***comand*** *cumpania a treia, leat! Da' ce treabă ai tu?*

— Am crezut că voiţi să mîncaţi.

— Fireşte că vreau.

Chelnerul îi aduce lista. (A. Bacalbaşa, **Moş Teacă la birt**).

Prin "tamponarea" intenţionată în cadrul cuvîntului **a comanda** a celor două sensuri indicate mai sus scriitorul reuşeşte să construiască un calambur cu un efect comic evident. În urma "tamponării" imprevizibile a acestor două sensuri se manifestă şi atitudinea ironică a autorului. Este vorba de o ironie batjocoritoare la adresa unui militar agramat cum este binecunoscutul moş Teacă.

În mod firesc poate apărea întrebarea: o dată ce oral cuvîntul polisemantic este sesizat în context numai cu un singur sens, atunci cum de poate fi posibilă "tamponarea" a cel puţin două sensuri într-un singur cuvînt? Totul se explică prin faptul că pentru crearea calamburului este necesar un anturaj frazic respectiv, care ar da posibilitate celui ce decodează să înţeleagă cuvîntul în ambele sensuri. Putem spune că în asemenea cazuri într-un singur text ar "exista" parcă două contexte şi în fiecare dintre ele unul şi acelaşi cuvînt ar avea sens diferit.

Subliniem, în acelaşi timp, că în urma unei astfel de "tamponări" dintre sensuri una din semnificaţiile cuvîntului se dovedeşte a fi mai "dură", prevalînd întrucîtva asupra celeilalte. Şi numai intuirea unei atare prevalări semantice subtile, care se datoreşte ambianţei contextuale, poate genera efectul scontat. Astfel, bunăoară, în exemplul de mai sus anturajul contextual al cuvîntului **a comanda** a făcut să prevaleze primul sens, acela de "a avea comanda unei unităţi militare", fără a-l anihila total pe al doilea.

Antipodul acestui procedeu îl poate constitui utilizarea altui tip de calambur, bazat tot pe polisemie, însă aici cele două semnificaţii ale cuvîntului nu se "tamponează", ci, din contra, "coexistă" comic. În asemenea cazuri cuvîntul ce formează calamburul este repetat de două ori, de fiecare dată avînd sens diferit. De exemplu:

Venea la lume în satul ista! Din alte sate dimprejur şi din altele mai depărtate, — fete, flăcăi, gospodari, neveste, că-ţi fugeau ochii, — Doamne, ***lume*** *este pe* ***lumea*** *asta cîtă frunză şi iarbă ... (V. Vasilache,* ***Povestea cu cocoşul roşu***).

Aici nu este vorba deci despre o "tamponare" internă dintre două sensuri din cadrul unui singur cuvînt. De două ori este repetat cuvîntul ***lume***, de fiecare dată fiind utilizat doar cu o singură semnificaţie. În primul caz are sensul de "oameni, mulţime", iar în al doilea de "totalitate a celor existente în realitate". Un asemenea tip de calambur dispune de o încărcătură afectivă mai slabă, întrucît aici nu avem o contopire neaşteptată a două sensuri care ar putea fi sesizată simultan.

Pot fi întîlnite şi calambururi întemeiate pe afinitatea dintre două sensuri ale unui singur cuvînt, dintre care unul este liber, independent, celălalt — dependent (legat frazeologic). Este vorba despre o cumulare intenţionată a două sensuri într-un singur cuvînt. În urma unei astfel de "interpretări echivoce a cuvîntului sau a îmbinării de cuvinte (indiferent de faptul dacă este omonim sau este un cuvînt polisemantic) enunţul poate fi înţeles în două feluri: în sens direct, nelegat figurat de context, şi în sens figurat. Chintesenţa unui asemenea calambur o conţine, de fapt, al doilea sens, căci anume acesta redă în mod comic sau comico-satiric conţinutul mesajului artistic. De exemplu:

Schimbători de panorame / Am dat totul la pămînt— / ***Mori*** *de apă,* ***mori*** *de vînt / Şi-am rămas cu ...* ***mori de foame***. (E. Tarlapan, **Căderea imperiului**).

Procedeul acesta este caracteristic pentru epigrame, unde nota comică, hazlie rezultă din îmbinări de cuvinte ce conduc cititorul la o concluzie neaşteptată.

Calamburul mai poate fi bazat şi pe capacitatea unor cuvinte de a

dezvolta semnificații diferite, care semnificații pot fi confundate de interlocutor. În asemenea cazuri se recurge la anumite precizări, care necesită reluarea cuvîntului confundat. De exemplu:

Cînd a venit iar să ceară, am luat-o de umeri și-am scos-o binișor afară. S-a uitat la mine mirată ... Am pus mîna pe ***furcă****. Nu pe* ***furca*** *de adunat paiele. Pe* ***furca*** *de tors.* (Z. Stancu, **Desculț**).

Menirea unui astfel de calambur este de a contribui la înviorarea narațiunii, a dialogului, atribuindu-i o pronunțată notă de comism.

Calamburul poate să apară uneori și grație faptului că, utilizînd cuvîntul într-un sens, autorul, pe neașteptate, prin utilizarea unui omonim, sugerează un alt sens, fiind nevoit în asemenea cazuri să recurgă la explicații, la ajutorul unor cuvinte concretizatoare:

Iacătă-i-s și cîrlanii oi, și bietul Anghel se trezește strungar ... se înțelege, nu la uzină, da la stînă. (V. Vasilache, **Povestea cu cocoșul roșu**).

Asemănarea sonorității și a semanticii cuvintelor e utilizată uneori pentru construirea unor calambururi, a căror temelie o constituie "etimologiile" populare sau autoricești, cînd cuvintelor nelegate prin comunitatea originii li se atribuie o înrudire generică. Astfel de etimologii pot căpăta nuanță comică numai în cazurile în care autorul este conștient de o asemenea îmbinare întîmplătoare a unor paronime situative, de arbitrarul interpretării semantice pe care o propune. De exemplu:

Acuma, pentru că plec, cine are ceva de ***lăcrămat****, să vie să* ***lacrăme.*** (A. Bacalbașa, **Moș Teacă**).

În acest context verbul **a lăcrăma** este folosit în locul lui **a reclama**, cu care se aseamănă sub aspectul structurii sonore. Apariția acestui cuvînt a fost înlesnită aici, după cum se vede, și de o anumită afinitate semantică dintre **a lăcrăma** și **a reclama**, căci a face o reclamație contra cuiva înseamnă "a se plînge contra acestuia".

De calambur se apropie și așa-numitul procedeu al tautologiei aparente, cînd are loc apropierea semantică a unor cuvinte identice ca structură sonoră sau expresii, dintre care unele sînt folosite cu sens figurat sau intră în componența unor îmbinări mai mult sau mai puțin stabile, avînd sens care se deosebește de cel direct. De exemplu:

Vremea ***trece*** *și ne* ***trecem****, / Cum trec toate pe pămînt / Și pe lîngă multe* ***trecem****, observîndu-le trecînd. / Totuși, fie spus* ***în treacăt****: / Relele ce* ***s-au trecut*** */ Nici prin cap să nu* ***ne treacă*** */ Să* ***le trecem*** *la* ***trecut****.* (P. Zadnipru, **A trece**).

S-ar părea că avem aici un simplu joc de cuvinte bazat pe expresii tautologice. Că e joc de cuvinte, da. Însă este un joc de cuvinte bazat mai mult pe o polisemie cu diverse semnificații simbolice, decît pe repetări tautologice propriu-zise.

O bogată sursă de creare a calamburului o constituie omonimele. Din punctul de vedere al expresivității artistice calamburul bazat pe "tamponarea" omonimelor nu se deosebește cu mult de cel care este construit din cuvinte utilizate cu sensuri diferite. De exemplu:

Atunci ca și cînd o putere nevăzută ne-ar fi strîns de gît, glasurile noastre se stinseră și se făcu între noi o adîncă tăcere. Cîteva ***fețe*** *schimbau* ***fețe****, căci Bistrița clocotea împrejurul nostru, pare că ar fi dorit a ne trimite în fundul ei, ca să ne sfîrșim concertul.* (V. Alecsandri, **O plimbare în munți**).

Cuvîntul **față** în primul caz are sensul învechit de "persoană, personaj", iar în al doilea — pe acela de "parte anterioară a corpului omului", care, deși intră în componența expresiei frazeologice **a schimba fețe** "a se simți foarte încurcat la vederea unor lucruri sau situații neplăcute", nu și-a pierdut în întregime sensul său de bază.

E foarte eficient procedeul construirii calamburului prin utilizarea de către o singură persoană a două omonime. O astfel de întrebuințare poate fi numită "tamponare" intenționată a omonimelor. De exemplu:

*— **Galbănul**. ... Ah! doamne! de ce nu-s domn!*

Paraua*. Pentru că ești numai un biet* ***ban****.*

Galbănul*. Mihai Viteazul încă a fost* ***ban****, dar s-a făcut stăpînitor, încît a tremurat Țarigradul la numele lui. Eu sînt* ***ban*** *de Olanda și, deși nu-mi este dat a fi niciodată domn, gîndește că pot să fac domn.* (V. Alecsandri, **Istoria unui galbăn**).

În acest fragment sînt folosite două omonime cu sensuri total diferite: într-un caz însemnînd "titlu de dregător", iar în altul — "unitate monetară". Anume

"tamponarea" intenţionată a omonimelor conferă unor astfel de calambururi nuanţă comică.

Tot în scopuri comice sau comico-satirice autorii recurg uneori la un joc de cuvinte bazat pe omofonie. Este vorba despre utilizarea unui grup de cuvinte (format de cele mai multe ori din două elemente lexicale) care se pronunţă în acelaşi mod ca şi alt cuvînt. De exemplu:

Asemine nu voi pomeni nimic despre nedelicateţa unui cîrd de boi de frunte, care, întîlnindu-se cu noi pe podul de la Răpciuni, vroia numaidecît să ne arunce cu coarnele în Bistriţa, sub cuvîntul că boii trebuie să aibă pasul asupra boierilor şi feciorilor de ***boieri****, fiindcă şi ei au fost feciori, de* ***boi eri*** *şi că astăzi sînt boi întregi.* (V. Alecsandri, **O plimbare în munţi**).

Calamburul poate fi construit în scopuri umoristice şi pe baza unei omofonii aparente, situative ce implică confundarea structurii sonore a cuvintelor. Vorbitorul nu presupune altă interpretare cuvintelor pe care le rosteşte, cu toate acestea interlocutorul le înţelege cu totul în alt sens. Atare calambururi sînt folosite în forma dialogată a vorbirii. Acest procedeu este frecvent în comediile lui V. Alecsandri. De exemplu:

Arvinte*. I-am luat casa pe nimica, ş-apoi ţi l-am chefăluit frumos, de-am prefăcut zapisu* ***cu cuiu*** *...*

Pepelea*. Cucuiu? ... Unde ai* ***cucui****, nepoate?* (**Sînzeana şi Pepelea**).

Zuliaridi *... Ţi plaţe rochia chinurie şi basmachii* ***roşi****?*

Mândica*. Cum* ***roşi****? ... Roşi de guzgani?* (**Chir Zuliaridi**).

În scopul aceloraşi efecte comice sau comico-satirice scriitorii pot obţine un calambur foarte reuşit prin asocierea într-o singură frază a două cuvinte asemănătoare după structura lor fonetică, dar diferite ca sens. Este vorba despre utilizarea unor paronime care ar produce surpriza unei oarecare relaţii semantice aparente, căci pot avea numai aparent radical comun. Esenţa unei astfel de construcţii stilistice constă în împletirea ingenioasă a semnificaţiilor pe care le conţin cuvintele cu similitudine sonoră. Fenomenul asonanţei care stă la temelia unui asemenea tip de calambur poartă numele de paronomază. De exemplu:

— Socoteala! îi zise chelnerul.

— Ce socoteală, deşcă? Eu sînt ***furier****.*

— Nu zic că ***furaţi****, dar trebuie să plătiţi ...* (A. Bacalbaşa, **Moş Teacă**).

În cazul dat **furier** şi **furaţi** au numai aparent radical comun. Cu toate acestea implicaţia semantică între asemenea paronime trebuie identificată pentru a putea fi savurată. Este vorba despre o relaţie de sens, întemeiată ori nu pe radical comun. Un asemenea radical poate fi acelaşi etimologic (cinemparte, parte-şi face), dar poate şi să pară numai că este acelaşi, ca în exemplul nostru.

La utilizarea intenţionată a unor paronime aparente sub formă de calambur autorii pot recurge şi în situaţiile în care le plasează în replicile diferitelor personaje, care nu se înţeleg. De exemplu:

Pîrlea *(posomorît). Ba cît despre fata lui Papură împărat, pune-ţi pofta-n cui.*

Lăcustă*. Şi pentru ce, mă rog ...*

Pîrlea*. Pentru că mă duc s-o-mpeţesc ...*

Lăcustă *(ironic). Ş-apoi s-o păţeşti în adevăr, vere.* (V. Alecsandri, **Sînzeana şi Pepelea**).

Aşadar, din exemplele anterioare lesne se poate deduce: calamburul poate fi realizat prin întrebuinţarea sensului dublu al cuvîntului sau a diverselor cuvinte cu structură identică sau asemănătoare. Să nu se creadă însă că la utilizarea calamburului se recurge ca la un simplu procedeu de "joc", ca la un "joc" hazliu de cuvinte. Desigur, ca şi oricare alt procedeu, el poate fi aplicat reuşit sau nereuşit, poate include în sine un conţinut adînc sau poate produce doar un efect aparent. Are importanţă aici simţul măsurii, sensibilitatea estetică, dexteritatea, caracterul firesc de care dă dovadă calamburul inclus în pînza naraţiunii artistice.

Făcînd uz de acest mijloc stilistic tradiţional vorbitorul nu meditează, de obicei, asupra selectării unei anumite modalităţi la construirea lui. Pe interlocutor îl preocupă în primul rînd precizia maximă şi pitorescul în redarea ideii, apariţia calamburului caracterizîndu-se printr-o firească spontaneitate.

Niculina IACOB
Universitatea "Ştefan cel Mare", Suceava

ASPECTE MORFOLOGICE ALE LIMBII ROMÂNE LITERARE ÎN TEXTE RELIGIOASE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA (*PSALTIREA ÎN VERSURI* — DOSOFTEI ŞI *PSALTIREA* DIN *BIBLIA DE LA BUCUREŞTI*)

Particularităţile morfologice ale limbii celor două texte ne-au permis să stabilim că în cazul *Psaltirii în versuri* putem vorbi de o mai mare influenţă din partea limbii textelor din secolul al XVI-lea şi din partea variantei regionale moldoveneşti, în timp ce *Psaltirea* din *Biblia de la Bucureşti* reflectă un stadiu mai nou de evoluţie a limbii române literare.

SUBSTANTIVUL

Substantivul *mînă* cunoştea în a doua jumătate a secolului al XVII-lea două forme de plural: *mînu(le)* şi *mîni (mîini)*; forma *mînuri* nu este foarte veche, ea s-a format prin analogie cu substantivele cu pluralul în *-uri* (cf. Gheţie, BDRL, 158—159).

În cele două texte, repartizarea formelor de plural se prezintă astfel: în PVD, vechea formă de plural este folosită de 16 ori, de 11 ori cu flexiune de nominativ-acuzativ — *mînule*, de 3 ori cu flexiune de genitiv-dativ — *mînulor*, de 2 ori fără articol, cu forme pronominale conjuncte: *mînu-mi* (7,6)1; *mînu-ş* (32,37). Formele analogice în *-i*, fără epenteză, sînt folosite de 18 ori, numai cu flexiune de nominativ-acuzativ nearticulat. Cu toate că numărul acestora din urmă este mai mare, lipsa flexiunii de genitiv-dativ poate demonstra o anumită dificultate în folosirea unor fapte de limbă care nu aveau suport în graiul vorbit în regiunea Moldovei. În PBB, nu am întîlnit în nici o situaţie forma veche *mînu(le)* — din totalul de 54 de forme de plural. În ce priveşte flexiunea după caz, aceasta este bine reprezentată şi pentru genitiv-dativ, nu numai pentru nominativ-acuzativ.

Substantivul feminin *fiară* are la plural desinenţa *-i* în PVD: *heri* (103,41,107), în timp ce, în PBB, desinenţa este *-ă*: *hiarăle* (49,11; 67,33; 103,12,21; 148,10)[2]; *fiarălor* (73,20); *fiarăle* (78,2). În cazul acestui substantiv, textul din Moldova prezintă o situaţie aparte, desinenţa *-i* (< *-e*) fiind poate un reflex al rostirii moi a lui *r* (cf. Gheţie, BDRL, 160).

Substantivele neutre cu radicalul în *r* fac pluralul în *-ă*, în loc de *-e*, fie ca urmare a velarizării lui *e* după *r*, fie datorită analogiei cu *cară*, *fiară*, unde velarizarea avusese loc datorită acţiunii exercitate de *r* "lung" din etimon (cf. Gheţie, BDRL, 159). Formele de plural cu desinenţa *-ă* sînt cvasigenerale în PVD: *zăvoară* (23,30); *izvoarăle* (77,131); *hotarăle* (10,11; 94,13); *hotară* (36,73; 77,168; 103,35; 107,23; 142,24). Substantivul *hotar* cunoaşte şi pluralul în *-e* în două situaţii: *hotare* (135,73; 144,8). Precizăm însă că abaterea de la norma secolului al XVII-lea se justifică aici prin necesităţi prozodice, în ambele cazuri, *hotare* intrînd în rimă cu adjectivul *mare*. Textul de la Bucureşti nu prezintă nici o abatere de la normă: *izvoarăle* (17,17; 41,1; 67,28); *izvoară* (73,16; 103,11); *hotarăle* (73,18; 104,30; 147,3); *zăvoarăle* (147,2).

În ceea ce priveşte flexiunea după număr a altor substantive, am întîlnit frecvent, în ambele texte, pluralul în *-e* al unor substantive feminine şi neutre. În PVD: *gîtlejele* (5,37); *rane* (37,11; 72,45); *arce* (77,29); *obede* (78,51; 149,33); *sălaşe(le)* (77,205; 105,79); în PBB: *talpele* (17,42); *ranele* (37,5; 63,7); *ranelor* (68,31); *arcele* (36,17; 77,12); *arcelor* (75,3); *marginelor* (58,15); *sălaşele* (83,1,11; 105,25); *obeade* (145,6), dar

obezi (104,18; 149,8). Prezenţa acestor forme în cele două texte confirmă faptul că ele erau încă generale în toate variantele literare ale limbii române şi nu se impuseseră formele noi care aveau să devină ulterior normă.

Pluralul substantivului *an* este diferit în cele două texte. În PVD, sînt folosite numai formele dialectale nordice, ceea ce demonstrează că limba textelor lui Dosoftei este marcată de particularităţile dialectale moldoveneşti: *aii* (77,100; 89,35; 101,52,88; 112,24); *ai* (94,45), în timp ce în PBB circulă numai formele literare pînă astăzi: *anii* (30,12; 60,6; 76,5; 89,10 etc.).

Substantivul masculin *inorog* are în ambele texte forma de plural specifică masculinelor. Totuşi, în PVD, am întîlnit o dată şi forma cu desinenţă *-uri*: *inoroguri* (28,21), probabil prin analogie cu neutrele (*mormînturi* - 67,28; 87,11).

În textul lui Dosoftei am întîlnit modalităţi arhaice de formare a unor construcţii nominale cu valoare de genitiv sau de dativ. Astfel de construcţii sînt frecvent întîlnite în texte din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, ILR, 271 - 272).

Genitivul cu *a*, urmat de adjectivul pronominal nehotărît: *vina* ***a tot*** *omul* (9,20), dar şi fără adjectiv: *bişugul* ***a*** *om fără lege* (36,1), este slab reprezentat. De asemenea, valoare de genitiv are construcţia nominală cu prepoziţia *de*, mai exact cu locuţiunea prepoziţională *în mijloc de*, cu sensul "în mijlocul": *în mijloc* ***de*** *poartă* (9,39); *în mijloc* ***de*** *biserică* (21,93).

Valoare de dativ au unele construcţii nominale introduse prin *a*: *I-i suliţa frîntă, armele stricate,/* ***A*** *pizmaşul trufaş cetăţile sparte* (9, 13, 14). Cu sens de dativ sînt folosite frecvent construcţii în care substantivul are tot formă de nominativ-acuzativ, fără a mai fi precedat de prepoziţie: ***Moşii*** *noştri tu le-ai fost nedejde* (21,13); ***Maică-mea*** *m-ai dat viu în braţe* (21,32); ***Leul*** *gura să i se despice/* ***Inorogii*** *coarne să le pice* (21, 73, 74); ***Sionul*** *să-i paie bine* (96,31); *Şi* ***fiii*** *slugilor tale/ Le vei deşchide-le cale* (101, 105, 106) etc. În ce priveşte structurile din urmă, avansăm ideea că ele ar putea reprezenta construcţii cu un nominativ suspendat, după modelul pe care ni-l oferă pînă astăzi limba populară: ***Femeia limbută*** *gura i-i făcută ca moara să turuiască*.

Vocativul cunoaşte în ambele texte particularităţi specifice limbii vechi. Este vorba despre vocativul în *-e* la singular nearticulat: în PVD: *oame!* (23,36); *Doamne!* (3,1, 27; 4, 29 etc.); în PBB: *oame!* (54,14); *Doamne!* (3,1,6; 9,22 etc.). Forma articulată nu lipseşte. În PVD: *omule!* (33, 25); în PBB: *Dumnezăule!* (5,11; 35,7 etc.). Precizăm că la Dosoftei nu apare forma de vocativ *Dumnezăule!*, preponderent fiind vocativul *Doamne!*. În sintagma *Dumnezău sfinte!*, substantivul este întotdeauna nearticulat, desinenţa de vocativ fiind aici preluată de adjectiv (5,23; 9,101; 12,2,9,22; 25,13 etc.). Vocativul ***Dumnezău!*** este prezent în ambele texte: în PVD (3,8; 18,61 etc.), în PBB (21,1; 60,5; 63,1 etc.).

La plural, vocativul este consecvent folosit fără articol. În PVD: ***cuconi!*** (33,23; 112,1); ***păgîni!*** (65,25), iar în PBB: ***boiari!*** (23, 7,9); ***copii!*** (112,1). Foarte rar sînt utilizate formele de vocativ plural articulat: *pizmaşi****lor!*** - în PVD (61,7), *fii****lor!*** - în PBB (33,11).

ARTICOLUL

În textul lui Dosoftei, ca şi în textele din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, ILR, 278), substantivele feminine şi neutre, precedate de prepoziţie şi de adjectivul pronominal nehotărît *tot* (*toată*, *toate*), sînt folosite consecvent fără articol: ***în toate părţ*** (8,2); ***prin toate ceriuri*** (8,3); ***toate sfaturi*** (32,23); ***de prin toate laturi*** (32,24); ***pre tot ceas*** (41,46); ***peste toate roduri*** (44,61) etc. Sînt foarte rare construcţiile în care substantivul se articulează, ele reprezintă abateri de la o normă pe care Dosoftei, în general, o respecta: ***preste toată ţara*** (44,59); ***în tot ceasul*** (74,28) etc. În textul de la Bucureşti, construcţiile de acest fel lipsesc.

Articolul hotărît masculin *lui* este general în cele două texte. Nu apare forma *lu*. În ce priveşte folosirea lui

în procliză sau în encliză, aceasta este foarte aproape de normele limbii actuale.

Articolul posesiv este, de regulă, invariabil în textul lui Dosoftei, ilustrînd specificul vorbirii regionale moldoveneşti: *a tale giudeţe* (9,73); *nume a Domnului* (19,25,26); *a mele graiuri* (49, 71); *a lor case* (54,41); *a nostru Dumnezău* (61,24); *a tale ieftineţe* (70,30) etc. Sînt extrem de rare cazurile în care Dosoftei foloseşte acest articol acordat: *al mieu este Galaad*, *al mieu Manasii* (59,17); *ai lui oameni* (99,7) etc.

În traducerea de la 1688, articolul posesiv se acordă, de regulă, cu substantivul-obiectiv posedat: *muntele cel sfînt al Lui* (2,6); *cei de aproape ai lor* (27,4); *al Mieu iaste Galaad* şi *al Mieu iaste Manasis* (59,7); *Împăratul puterilor al celui iubit* (67,13) etc. Foarte rare sînt cazurile în care traducătorii nu respectă regula acordului: *vasele a olariului* (2,9) — exemplul este selectat din primii 40 de psalmi.

Nu am înregistrat în cele două texte articolul demonstrativ *cea* la genitiv-dativ singular în forma etimologică *cei*. Aceasta pentru că, în general, forma *cei* (genitiv-dativ feminin) era extrem de rar folosită. Iese din discuţie posibilitatea de a apărea în cele două texte forma refăcută *celei*, deoarece această formă, ca şi demonstrativele *(a)celei(a)*, *aceleiaşi*, *(a)celeilalte*, *(a)cestei(a)*, s-a impus în vorbirea populară abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, iar în scris, în secolul al XIX-lea (cf. Frâncu, **Din istoria demonstrativelor româneşti...**, în SLLF, II, 25-52).

ADJECTIVUL

Adjectivul *mare* este invariabil în textul lui Dosoftei: *ploi* ***mare*** (76,43); *Ş-au blagoslovit fără de samă/ Mici şi* ***mare***, *ce-au de Domnul teamă* (113,55,56); *lumini* ***mare*** (135,25) etc. După modelul acestui adjectiv şi *tare* rămîne invariabil: *ncuitori* ***tare*** (23,30); *cu* ***tare*** *stráj* (59,26); *puternicii cei* ***tare*** (102,77); *oştile lui cele* ***tare*** (102,80); *poruncile ţî-s* ***tare*** (110,17) etc. Există, de asemenea, la Dosoftei şi alte adjective care nu se acordă cu substantivul regent: *colive* ***dulce*** (21,96); *jărtvele de ars nu-ţ par* ***dulce*** (50,50); *cuvinte* ***moale*** (54,64); *curţile* ***pustie*** (68,83) etc.

În *Psaltirea* din *Biblia de la 1688*, flexiunea adjectivului este foarte aproape de norma actuală, atît în ce priveşte încadrarea în clasa adjectivelor variabile a termenilor *mare* şi *tare*, cît şi în privinţa exprimării categoriei gramaticale a comparaţiei. Adjectivele *mare* şi *tare* sînt variabile, deci vom întîlni sintagme ca: *pre cei mici cu cei* ***mari*** (63,22); *luminători* ***mari*** (135,7); *minuni* ***mari*** (135,5); *ai lui Dumnezău cei* ***tari*** *ai pămîntului* (46,8); *cei* ***tari*** *au cerşut* (53,3).

Adjectivul *gol* are la Dosoftei pluralul *goli*, ca şi în textele din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, ILR, 274): *munţîi cei* ***goli*** (22,28). În PBB, adjectivul nu este folosit, în locul lui fiind întrebuinţat sinonimul parţial *pustiu*.

Superlativul absolut se realizează prin mijloace afective, specifice vorbirii populare, în PVD: *milost fără samă* (117,8); *ager fără samă* (143,6). În PBB, superlativul absolut se formează cu adverbul morfem *foarte* (atît în cazul adjectivelor cît şi al adverbelor). Cel mai adesea, în sintagma adverb morfem-adjectiv se intercalează copulativul sau un alt element sintactic, fapt semnalat şi în textele din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, ILR, 275): ***Foarte e minunat*** *numele Tău* (8,2); ***Foarte e multă*** *mulţimea bunătăţii Tale* (30,24); ***Foarte-s înfricoşate*** *lucrurile Tale!* (65,2).

În structura comparativului intră adverbul de comparaţie *de* sau *decît*, în ambele texte. În PVD: *că-s mai dulci [cuvintele] **decît** mierea cu totul* (118,246); în PBB: *unse-te pre tine Dumnezeu (...) mai vîrtos **de** părtaşii tăi* (44.9); *mai vîrtos **decît** zăpada mă voiu albi* (50,8).

PRONUMELE

La persoana a III-a, pronumele personal prezintă în ambele texte cîteva aspecte particulare. În PVD, formele *el*, *ea*, *ei*, *ele* sînt concurate, pe de o parte, de formele vechi *îns(u)*,

înşi(i), înse, pe de altă parte, de *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*: de **înşii** (2,22); *într-***înşii** (2,43); *într-***înse** (9,65); *spre* **înşii** (16,49); *într-***înş** (17.103; 36,35); *dintr-***însul** (29,30), *spre* **înş** (33,42) etc.; *cu* **dînş** (2,14); *pentru* **dînsul** (8,14); *de* **dînsul** (8,16); *pentru* **dînşii** (11,17); *cu* **dînsul** (11,20). În acelaşi text, formele vechi ale pronumelui personal de persoana a III-a, devenite prin compunere cu reflexivul *-şi* pronume de întărire, sînt folosite cu valoarea din limba actuală: *nedreptatea* **însăşi** (26,50); **înşiş** *păcătoşii* (36,45).

În PBB, pronumele *el, ea, ei, ele* sînt concurate numai de formele *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*, cu precizarea că frecvenţa acestora din urmă este aici mult mai mare decît în textul moldovenesc. De asemenea, trebuie spus că ele au şi aici doar flexiune de nominativ-acuzativ, nu şi de genitiv-dativ: *pre* **dînşii** (2,4); *către* **dînşii** (2,5); *de* **Dînsul** (2,6) etc. Frecvenţa acestor forme în textul de la Bucureşti poate fi ilustrată de cele 10 ocurenţe din primii 10 psalmi, faţă de 14 ocurenţe ale formelor de nominativ-acuzativ *el, ea, ei, ele*. Forma veche apare în primii 50 de psalmi o singură dată precedată de prepoziţia *întru*: *într-***însul** (23,2). În aceeaşi secvenţă din textul de la Bucureşti am întîlnit de două ori forma pronominală compusă cu reflexivul *-şi*: *eiş* (26,18); *loruşi* (43,12); acest pronume personal al identităţii exprimă ideea de "ei înseşi", "lor înşişi". Astfel de forme au fost înregistrate şi în textele din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, *ILR*, 282).

Formele accentuate ale pronumelui reflexiv au o circulaţie mai mare în PVD. Aici am înregistrat, pînă la psalmul 50, de două ori forma de dativ *şie*: **şie** *fac scădere* (9,66); *ş-au ales* **şie** (32,31) şi de patru ori forma de acuzativ: *în* **sine** (9,70; 35,1); *întru* **sine** (13,1); *la* **sine** (36,97). În aceeaşi secvenţă din PBB, nu am consemnat nici o dată forma accentuată de dativ şi am înregistrat o dată acuzativul *întru* **sine** (35,1). În locul reflexivului, traducătorii textului de la Bucureşti au optat pentru pronumele personal. De exemplu, *ş-au ales* **şie** (...) *să-i fie moşie* (32,31,32), din PVD, este transpus în celălalt text prin: *au ales spre moştenire* **Lui** (32,12). Acest aspect susţine ideea că forma *şie* era eliminată din norma literară munteneacă (cf. Arvinte, *Stud. lingv. Fac.*, 74).

Pronumele şi adjectivele pronominale posesive prezintă, de asemenea, o situaţie oarecum diferenţiată în cele două texte.

În PVD, am constatat folosirea frecventă a adjectivului posesiv de persoana a III-a, formă care lipseşte din primii 50 de psalmi din textul de la 1688, unde posesorul este substituit prin pronumele personal *ei* sau *lui*. Astfel, în PVD, sînt generale construcţii ca: *frunza* **sa** (1,11); *fiiiu-***său** (2,52; 8,15); *dintr-***a sa** *măgură* (3,18); *mila* **sa** (6,24); *căile* **sale** (9,74); *den svînta* **sa** *casă* (10,14); *den svîntul* **său** *scaun* (10,15) etc. În acelaşi text, adjectivele posesive sînt serios concurate de pronumele reflexive şi personale, în formele conjuncte de dativ: *să-***ş** *frîngă dinţii* (3,31); ***mi****-ascultă mişea rugă* (4,9; 5,3); *svînta-***ţ** *căutătură* (5,17); *li-i gura nedireaptă* (5,35); *li-i inema deşartă* (5,36); *mînu-***mi** (7,6); *viaţa* **ş**-*a rumpe* (7,42) etc. Această situaţie nu se întîlneşte în textul de la Bucureşti decît extrem de rar: *poarte-***ş** *îndată ruşinea lor* (39,21).

Pronumele şi adjectivul pronominal demonstrativ de depărtare circulă preponderent în varianta fără *a-*: *cel, cea* etc., în ambele texte. În ce priveşte forma etimologică de genitiv-dativ, feminin singular, singura în circulaţie în texte pînă la începutul secolului trecut, *ea* este foarte rar folosită, ca şi articolul demonstrativ (vezi mai sus discuţia despre articol). O astfel de formă am consemnat într-un singur loc în PBB, într-o construcţie căreia i-am atribuit valoare de genitiv: *Acolo, chinuri ca* **ceii** *ce naşte* (47,6) = "ca ale celei ce".

Pronumele relativ-interogativ *care* prezintă în ambele texte formele specifice limbii literare vechi (la nominativ-acuzativ, singular-plural, masculin-feminin). În PVD: **carii** (5,56; 6,18; 13,24; 14,19); **carile** (7,20; 16,34); **carea** (7,21; 12,21); *pre* **carii** (8,30) etc. La fel în PBB: **carele** (1,1,3,4; 10,3; 14,3; 17,34); **carea** (7,7,16; 9,15)

etc. Formele cu articolul hotărît sînt majoritare în aceste texte, astfel încît situaţia de aici diferă de cea pe care a întîlnit-o profesorul Arvinte în cartea *Facerea*, unde se putea vorbi de "tendinţa spre forma unică de astăzi *care*" (Arvinte, *Stud. lingv. Fac.*, 75). Analizînd primii 70 de psalmi din *Biblia de la Bucureşti*, am consemnat 39 de ocurenţe pentru pronumele relativ-interogativ în forma articulată şi numai 6 forme invariabile. Situaţia diferită pe care a întîlnit-o profesorul Vasile Arvinte în cartea *Facerea* credem că s-ar putea explica prin aceea că *Biblia de la Bucureşti* este rezultatul unei colaborări a mai multor traducători.

În privinţa pronumelui şi a adjectivului pronominal nehotărît, am consemnat în cele două texte cîteva forme specifice unui stadiu anterior de dezvoltare a limbii române. În PVD am notat formele **cineş** "fiecare" (21,25); **căriiaş** (32,22), iar în PBB, **tot carele** (28,8); **careş** (55,10) — cu valoare de adjectiv nehotărît — şi **fieştecăruia** (61,11).

Pentru pronumele negativ am înregistrat forma simplă *nime* —specifică variantei nordice (cf. Gheţie, *BDRL*, 163) — numai în textul lui Dosoftei: **nime** (6,11; 17,105); *pre* ***nime*** (14,11; 25,2); *spre* ***nime*** (34,47) etc. În PBB, formele pronominale negative sînt rare. Am consemnat formele moldoveneşti *nemică* (55,7) şi *nimea* (138,15).

NUMERALUL

Semnalăm, în textul lui Dosoftei, prezenţa formei vechi *întunerec* cu sensul "zece mii", termen care traduce vechiul slav *tima*, cu semnificaţia "întuneric" şi "mulţi, număr infinit, zece mii" (cf. Rosetti, *ILR*, 281). Sintagma *de-****ntunerece*** *de gloate* (3,23) — din PVD — devine în PBB: *zeci* ***de mii*** *de noroade* (3,6), traducătorii textului de la 1688 optînd pentru structura *zeci de mii*.

Pentru numeralul colectiv *amîndouă*, Dosoftei foloseşte forma *îmbe* (16,30; 26,47), iar numeralul adverbial *de două ori* ia o formă interesantă în *Psaltirea* de la 1673: **de daóri** [*eu am înţăles*] (61,34).

VERBUL

În cele două texte se continuă tradiţia din secolul al XVI-lea în ce priveşte încadrarea unor verbe la conjugarea pe care ele o aveau în latină (cf. Rosetti, *ILR*, 286). În textul lui Dosoftei, se menţine la conjugarea a II-a *a ţinea*: **va ţinea** (36,60), iar în PBB *a adaoge* este de conjugarea a III-a: *să nu mai* ***adaogă*** *încă a să mări omul* (9,42). De asemenea, apar în PBB forme ca: *a povăţi* - ***povăţeaşte***-mă (5,9) sau *a fălui* - ***se vor fălui*** (5,14), alcătuite cu sufixul *-i*, respectiv *-ui*, cu toate că *a povăţi* trebuia să aibă în structură sufixul verbal *-ui*, iar *a se făli* nu este format pe teren românesc. Existenţa formei *fălui* probează că şi *făli* putea fi format pe teren românesc, *fală* fiind bază de derivaţie.

Reflexivul cu sens pasiv este reprezentat în ambele texte: în PVD — *coarda* ***să va rumpe***, *arcul li* ***s-a frînge*** (36,36), iar în PBB — *arcele lor* ***să să zdrobească*** (36,16). Sînt situaţii în care Dosoftei a optat pentru folosirea structurii specifice diatezei pasive: ***eu-s pus de Domnul****/ Crai pre muntele Sionul* (2,29), în timp ce traducătorii textului de la Bucureşti au folosit diateza reflexivă cu sens pasiv: ***Eu mă puş*** *împărat de Dînsul preste Sion* (2,6). Alteori, autorul *Psaltirii în versuri* a avut posibilitatea să ocolească astfel de structuri: *Ferice de cine-i* ***slobod*** *de păcate/ De la Domnul şi fărădelegi* ***iertate*** (31,1,2); în PBB, se păstrează construcţia reflexiv-pasivă: *Fericiţi cărora* ***să iertară*** *fărădelegile şi cărora* ***să acoperiră*** *păcatele* (31,1).

Un fenomen general în flexiunea verbală, în ambele texte, este iotacizarea. Precizăm că nu am întîlnit forme cu dentala refăcută nici măcar în textul Dosoftei, cu toate că în textele moldoveneşti, începînd din secolul al XVII-lea, pătrund sporadic aceste forme. Aşadar, norma în cele două texte, valabilă pînă la începutul secolului al XIX-lea, cînd Ion Heliade Rădulescu a considerat norma moldovenească singura admisă, au reprezentat-o formele verbale iotacizate. În PVD: *să cuprinză* (6,30); *scoţ* (7,30); *văz* (8,7); *să scază* (8,9); *să prinză*

de veste (9,40); *să mîi* (10,6); *să poci* (17,102); *să pieie* (36,63); *să ceie* (36,64) etc. În PBB: *să caz* (7,4); *să nu vază* (9,34); *crez* (26,19); *puindu-mă* (17,36) etc.

La indicativ prezent, viitor popular şi conjunctiv prezent, o situaţie aparte au sufixele flexionare *-ez* şi *-esc*, în textul lui Dosoftei. Aici am întîlnit verbe care se conjugau cu sufix flexionar: *să nu mă-nfrunt**ez*** (6,1); *n-or să cugeteze* (27,19), dar în limba actuală nu au acest sufix. Pe de altă parte, există şi verbe care se conjugă astăzi cu sufix flexionar, dar, apar fără sufixe la Dosoftei: *să să veghe* ∅ (7,18); *încoardă* ∅ (7,35); *potoale* ∅ (28,14). Astfel de forme erau frecvente în limba veche (cf. Rosetti, *ILR*, 286). În PBB situaţia sufixelor flexionare este comparabilă cu cea din limba actuală.

Flexiunea verbelor la imperfect prezintă un aspect specific limbii literare vechi, absenţa desinenţei de plural *-u* la persoana a III-a. În PVD: *ei să-nvita* (34,41); *nu putea pizmaşii* (43,18); ei (...) *nu să-ncredea* (43,19) etc.; în PBB: *cei ce mă vedea* (30,15); *ei mă bîntuia* (34,15); *cei ce cerca* (37,13). Imperfectul este un timp cu frecvenţă redusă în psalmi, unde predominant este prezentul.

Perfectul simplu este mult mai bine reprezentat în textul de la 1688, lucru firesc dacă ţinem seama de faptul că pînă astăzi, într-o arie a variantei sudice, perfectul simplu are suport în limba vorbită. Un aspect comun celor două texte îl reprezintă formele arhaice de perfect simplu. Astfel de forme sînt în PVD: ***fece*** (29,31); ***feci*** (37,31); ***feceră*** (21,60); ***zîş***(30,93). Precizăm că cel mai frecvent este utilizat perfectul simplu arhaic al verbului *a face* — 19 ocurenţe şi al verbului *a da* — 13 ocurenţe. În PBB, formele de perfect simplu ale verbului *a face* sînt: *se **făcu*** (21,15); *mă **făcuiu*** (29,9; 37,15); *te **făcuşi*** (117,20). Formele arhaice sînt consemnate în cazul verbului *a da* şi al altor verbe: *deaderă* (68,26), *mă **puş*** (2,6); ***zişu*** (30,29); ***întorşu**-mă* (31,4); ***maş*** (54,7). Astfel de forme s-au înregistrat în număr foarte mare în textele din secolul al XVI-lea (cf. Rosetti, *ILR*, 289-290).

Perfectul compus are, în cele două texte, forma auxiliarului la persoana a III-a singular omonimă cu forma de plural (în PVD: *s-**au** turburatu-mi vederea* (6,17); ***au** scăzut (buiecia)* (29,20); ***au** ales (poporul)* (32,31); *pus-**au** (Domnul)* (33,14); în PBB: ***au** ascultat (Domnul)* (6,8); ***au** iubit (Domnul)* (10,8); ***au** văzut (Domnul)* (10,8) etc.). Perfectul compus al verbului *a face* are la Dosoftei şi structura auxiliar + participiul *fapt*: *ai **fapt*** (32,14); *au **fapt*** (54,42; 113,62; 117,59; 120,5; 134,12; 144,26), pe lîngă cea actuală: *ai **făcut*** (113,30). Structura arhaică nu am consemnat-o nici o dată în PBB, unde circulă doar: *s-au **făcut*** (29,13); *au **făcut*** (113,11) etc.

Cele mai frecvente forme de viitor sînt cele actuale, ceea ce denotă abandonarea structurilor vechi din flexiunea verbală. În PVD: ***va fi*** (1,9); ***vor fi*** (1, 24); ***va peri*** (1,28); ***vor cădea*** (1,28) etc.; în PBB: ***va fi*** (1,3); *se **vor îndirepta*** (1,3); *nu **vor învia*** (1,6); ***zdrobi-vei*** (2,9); ***veţi pieri*** (2,12) etc. În afara acestora, am consemnat, în PVD, viitorul alcătuit cu *a voi* + conjunctivul: ***a să gîrbască*** (3,26); ***n-or să cugeteze*** (27,19), în timp ce în textul de la 1688 nu am înregistrat aceste forme cu suport, pînă astăzi, în limba vorbită în Moldova.

Conjunctivul nu cunoaşte aspecte deosebite de cele actuale. O situaţie aparte au verbele *a ucide* şi *a avea*. Primul are în ambele texte conjunctivul *să **ucigă*** (9,88 — în PVD şi 9,30 — în PBB), iar *a avea* are, la persoana I singular, în PVD, forma *să (n)-**aib*** (3,7).

Uneori conjunctivul are valoare de imperativ, ca şi în limba actuală. În PVD, formele de conjunctiv cu valoare imperativă îşi păstrează structura completă: *Domnul **să** te-**asculte*** (19,1); ***să** te **sprejinească*** (19,2); ***să fie** Domnul Dumnezău cu tine* (19,12), în timp ce, în PBB, acestea pierd conjuncţia-morfem *să*: ***Trimiţă** ţie ajutoriu* (19,2); ***Pomenească** toată jîrtva ta* (19.3); ***Dea** ţie Domnul* (19,4); ***Plinească** Domnul toate cearerile tale* (19,6).

Condiţionalul optativ se construieşte cu auxiliarul specific limbii literare actuale. O structură aparte am

întîlnit în textul de la Bucureşti, unde condiţionalul perfect este exprimat prin imperfectul verbului *a vrea* + infinitivul scurt al verbului de conjugat: ***vream ceti*** (31,36); *nu mă* ***vream teame*** (31,36), ***vrea intra*** *a vedea* (40,6). O formă inversă deosebit de interesantă am întîlnit tot în textul de la 1688: ***fi-m-aş ascunsu*** *de el* (54,13). O astfel de inversiune este astăzi curentă doar în limba vorbită, de regulă în imprecaţii, înjurături.

Imperativul cunoaşte forme similare celor din limba actuală, îndeosebi în textul din Muntenia. În PVD, am consemnat şi cîteva aspecte arhaice. Astfel, forma de plural ***blămaţ***!, realizată prin analogie cu *sînteţi* de la forma normală *blăm* (cf. Rosetti, *ILR*, 294 şi Arvinte, *Stud. lingv. Fac.*, 80), are trei ocurenţe în PVD (70,40; 82,11; 131,17). Ea a fost eliminată din textul de la Bucureşti, fiind înlocuită cu alte forme de imperativ (de ex.: *veniţi*! — 82,4).

Imperativul prohibitiv de persoana a II-a plural în *-areţi*, *-ereţi*, *-ireţi*, cu circulaţie extrem de restrînsă în general în texte (cf. Gheţie, *BDRL*, 174), nu apare decît o dată în textul din Moldova: ***Nu*** *vă* ***facereţ'*** *ca calul fără minte* (31,25). În acelaşi loc din textul de la Bucureşti este folosită forma actuală: ***Nu*** *vă* ***faceţi*** *ca calul...* (31,11). Formele vechi de imperativ nu apar nici măcar o dată în traducerea de la 1688.

Ca şi în cazul flexiunii nominale, nici în flexiunea verbală nu există aspecte fundamentale diferite de cele din limba actuală. Diferenţele care apar sînt motivate fie de stadiul de evoluţie a variantelor literare în etapa respectivă, fie de influenţa unor fapte cu circulaţie în graiurile populare care se aflau la baza variantelor literare.

ADVERBUL

În textul lui Dosoftei este prezent adverbul *acmu*, specific ariei nordice şi înregistrat în textele moldoveneşti pînă la începutul secolului al XIX-lea (cf. Gheţie, *BDRL*, 175). În textul din sud, nu este notată decît forma *acum*, ceea ce atestă grija traducătorilor pentru respectarea normei munteneşti.

Adverbul *cîndai* "poate, întîmplător, posibil, cumva, doară" este specific limbii române vechi. Este întrebuinţat o singură dată în textul lui Dosoftei: ***Cîndai*** *să nu mi-apuce sufletul ca leul, Cînd nu-i cine mă scoate, cîndu-mi vine greul* (7,3,4). În traducerea de la 1688, *cîndai* este folosit cu valoare adverbială: *Ca* ***nu cîndai*** *va hrăpi ca un leu sufletul mieu* (7,2); *Ca* ***nu cîndai*** *să vor bucura vrăjmaşii miei mie* (37,17), dar intră şi în structura elementului de relaţie ca modalitate de întărire a aspectului negativ *ca nu cîndai să*: *Luminează ochii miei,* ***ca nu cîndai să*** *adorm de moarte,* ***ca nu cîndai să*** *zică vrăjmaşul mieu* (12,4).

Adverbul *încă* este foarte frecvent în textul de la Bucureşti. H. Tiktin, în dicţionarul său, îi atribuia sensul "mai", după modelul cuvîntului grecesc ετι "encore, en outre" (ap. Arvinte, *Stud. lingv. Fac.*, 82). Tiktin îşi susţinea afirmaţia cu versetul 4 din psalmul 82: *şi să nu se pomenească numele lui Israil* ***încă***. La acesta se pot adăuga şi alte exemple: *pentru ca să nu mai adaogă* ***încă*** *a să mări omul pre pămînt* (9,42), dar sensul adverbului *încă* poate fi "chiar": *şi* ***încă*** *şi pînă în noapte m-au certat muşchii miei* (15,7) sau *şi să bucură limba mea şi* ***încă*** *şi trupul mieu să va sălăşlui pre nedeajde* (15,9).

Adverbul de timp *mainte* "mai înainte" este folosit în textul lui Dosoftei: *Ţ-ai însămnat* ***de mainte*** (4,30); *Cu mila ta* ***de mainte*** (5,24); *Tu-m eşti Dumnezăul* ***de mainte*** (15,4); *Că tu porţ de grije ca şi* ***de mainte*** (42,20) etc. În textul de la 1688 sînt prezente formele *mai nainte* şi *mai înainte: cel ce iaste* ***mai nainte*** *de veaci* (54,21); ***mai nainte*** *de ce ar priceape* (57,9), dar şi *mainte*, în locuţiunea prepoziţională *mainte de* + *infinitivul*: ***Mainte de*** *a mă smeri* (118,67) sau *mainte de* + acuzativ: ***mainte de*** *luceafărul* (109,4).

Adverbul restrictiv *săvai* "măcar, chiar" este folosit în PVD. O dată are valoarea morfologică propriu-zisă: ***Săvai*** *păcătoşii cu dinţii lor scrîşce, / Că tot n-au putere a direpţ să-i strice* (36,27,28). De cele mai multe ori intră în structura locuţiunii conjuncţionale *săvai că* "măcar că, deşi, chiar de,

chiar dacă": *Iară pre mişelul Dumnezău nu-l uită / **Săvai că**-ş petrece viaţa-n grije multă* (9,49,50); *Înşiş păcătoşii îş cunosc perirea, / **Săvai că** să nalţă pre lume cu firea* (36, 45,46); ***Săvai că** ne este şi cărarea-nchisă/ Cătră tine, Doamne, ni-i inima tinsă* (43,51,52) şi ***săvai că** sîntem răului în soarte, /(...), / Nu ne-am lăsat, Doamne, de svîntul tău nume* (43,53,55).

În *Psaltirea* lui Dosoftei, se păstrează multe forme arhaice prezente în textele din secolul al XVI-lea: *(de)*-**atocma** (7,13; 8,17; 27,5; 87,7; 88,27; 101,21); **tocma** (39,21; 134,45); **-mprotivă** (47,59; 82,16); **deprotivă** (70,91); **deoprotivă** (82,2) etc.

În ambele texte am semnalat relativ multe locuţiuni adverbiale, unele ieşite astăzi din uz. În PVD: *cu dulce*: *mă vei odihni **cu dulce*** (4,42); *cu de-adevărul*: *şi ştii **cu de-adevărul** direptul şi răul* (7,28); *de-amănuntul*: *tu cerci **de-amănuntul** inema şi zgăul* (7,27); ***din zî pînă-n noapte*** (15,25); ***în veci de veci*** (20,13) etc. În PBB: ***pentru aceaea*** (1,5); *pînă în veac*: *-i nalţă pre ei **pînă în veac*** (27,12); ***în dar*** (34,8,22); ***în deşărt*** (34,8).

În textul lui Dosoftei, sufixul *-eşte* formează un derivat adverbial mai puţin obişnuit -, *pîrîşeşte*: *sămeţii să nu-m stea **pîrîşeşte*** (118,284).

PREPOZIŢIA

Prepoziţia *a*, folosită de Dosoftei în structuri nominale cu sens de dativ, genitiv sau acuzativ, nu am semnalat-o în textul de la 1688.

PVD *Şi le dă bătaia-n gîrbă/ **A** pizmaş ce-m cearcă scîrbă* (3, 29,30); ***A** rău ş-**a** vicleanul braţele li-i frînge* (9,113); *Vez mişelătate, vez suspini cu jele/ **A** lipsiţ şi meseri vez de durori grele* (11,15,16); *I-i suliţa frîntă, armele stricate,/ **A** pizmaşul trufaş cetăţile sparte* (9,13,14); *Că prin lumea toată sînge ce să varsă/ **A** şerbii săi Domnul necercat nu lasă* (9,31,32); *Şi cu a ta milă a săraci să giudeci* (9,121).

PBB *Că Tu ai lovit pre toţi ceia ce-m vrăjmăşuiesc în deşert* (3,7); *Zdrobeaşte braţul celui păcătos şi rău* (9,39); *Pentru necazul saracilor şi suspinul measerilor acum Mă voiu scula* (11,5); *Vrăjmaşului lipsiră săbiile desăvîrşit şi cetăţ surpaş* (9,6); *Căci n-ai părăsit pre cei ce Te cercetează* (9,10); *judecă săracului şi smeritului* (9,42).

Cătră apare numai în această formă în ambele texte, semn că nu se impusese rostirea muiată a lui *r* nici în varianta sudică.

Din circulă în forma cu *e* închis la *i* în textul lui Dosoftei şi cu *e* păstrat în traducerea de la Bucureşti. La fel *dintru*, prezentă în această formă la Dosoftei şi în varianta mai apropiată de forma etimologică în textul de la 1688.

Prepoziţia *pre* este consecvent folosită în ambele texte ca marcă a genului personal; în privinţa formei, se respectă norma literară veche.

Analizînd situaţia prepoziţiilor *pre (pe)*, *dupre (după)*, *pren (prin)*, *preste (peste)*, *den (din)*, *dentru (dintru)*, *cătră (către)*, *supt (sub)* în primii 20 de psalmi ai celor două traduceri, am constatat o mai evidentă conservare a normei arhaice în textul de la Bucureşti, unde nu apare decît forma nouă *după* (7,9), toate celelalte prepoziţii prezentîndu-se în varianta veche. Textul lui Dosoftei prezintă inovaţia fonetică în prepoziţiile *din* şi *dintru*, în celelalte cazuri respectîndu-se tot norma literară veche.

Prepoziţiile *pregiur* şi *împregiur* au regim de acuzativ în textul lui Dosoftei: *că-m stau pizmaşii **împregiur suflet*** (16,35); ***pregiur mine** s-adună* (34,51); *ce ni-s **pregiur ţară*** (43,40); ***împregiur oltarul** tău* (25,13); *Pănă zidiuri nalte să vor face/ **Pregiur Ierusalim** cetate* (50,58,59).

În textul de la Bucureşti, structurile nominale în care intră prepoziţia *împrejurul* sînt construite ca în limba actuală: *Tăbărî-va îngerul Domnului **împrejurul celor** ce să tem de Dînsul* (33,7), faţă de ***Pregiur ceia** ce-au de Domnul frică, (...),/ Pus-au înger* (33,13,14) — din PVD.

CONJUNCŢIA

Conjuncţia disjunctivă *au* "sau, ori": *Vine Domnul să vă dea strînsoare?/ **Au** vă vine de la scăpătate,/ Cînd va lua sama de păcate?/ **Au** doară vine despre munte...* (74,18,19,20,21)

este folosită rar de către Dosoftei. Apare mai frecvent adverbul interogativ *au* "oare", pe care l-au întrebuinţat foarte des şi traducătorii textului de la Bucureşti. În PVD: ***Au*** *n-aude şi să vază/ Pre tot omul ce lucrează?/ Cela ce dă-n limbi certare,/* ***Au*** *nu va face căutare?* (93, 31, 32,33,34); în PBB: ***Au*** *putea-va Dumnezău să gătească masa în pustie?* (77,22); ***Au*** *şi pîine poate da sau să gătească masă norodului Lui?* (77,24); ***Au*** *morţilor vei faci minuni,* ***au*** *doftorii se vor scula şi vor mărturisi Ţie?* (87,11); ***Au*** *povesti-va cineva în mormînt mila Ta şi adevărul Tău întru pierzare?* (87,12) etc.

Conjuncţia *căce (căci)* este prezentă în textul lui Dosoftei şi este folosită abuziv în *Psaltirea* din *Biblia de la Bucureşti*. De regulă introduce cauzale, dar este folosită de traducătorii textului de la 1688 şi în locul altor conjuncţii, ca în exemplul de mai jos: *Ce iaste omul* ***căci*** *pomeneşti pre el? Sau fiiul omului,* ***căci*** *socoteşti pre el?* (8,5), unde *căci* = *de, încît, ca să*.

Conjuncţia *de* capătă în textul lui Dosoftei şi valorile specifice vorbirii populare. Prin urmare, *de* poate avea, pe lîngă valoarea condiţională sau concesivă, alte valori:

— *de* copulativ: *Scoală, Doamne,* ***de*** *mă scoate/ De la scîrbe de la toate* (3,28,29); *Ca vase pre mare/ Cînd le ia vînt tare,/* ***De*** *le dă de stîncă/ Şi le răzdrumică* (47,41, 42,43,44); *Ş-averea de dînş rămîne/* ***De*** *o iau rude streine* (48,31,32);

— *de* consecutiv: *Au şi ţarine destule,/* ***De*** *sînt slugile sătule* (49,51,52); *I-ai strîns bietul suflet,* ***de*** *de-abia să-ngînă* (38,37); *Amurţii* ***de*** *nu mi-am mai deşchisu-mi rostul* (38,31);

— *de* final: *Svîntă-ţ direapta, Doamne, şi stînga/ Le tinde îmbe* ***de****-mi potoli tînga* (16,29,30);

— *de* — pronume relativ: *Pregiur ceia ce-au de Domnul frică,* ***de****-i slujesc cu teamă/ Pus-au înger* ***de****-i fereşte cu oşti grele fără samă* (33,13,14).

În PBB, conjuncţia *de* este folosită foarte rar. Astfel, în primii 22 de psalmi este folosită numai de 6 ori, în timp ce, în aceeaşi secvenţă din PVD, are 73 de ocurenţe. Din cele 6 ocurenţe din textul de la 1688, de cinci ori introduce condiţionale şi o dată, în structura *de ... şi (Că,* ***de*** *voiu* ***şi*** *mearge în mijlocul umbrei morţii, nu mă voiu teame de reale* — 22,4), are valoarea locuţiunii conjuncţionale *chiar de* şi introduce o concesivă.

În afara acestor conjuncţii, în cele două texte apar frecvent: *şi* — copulativ; *ce (ci)* — adversativ; *deci* — conclusiv; *deaca, pentru căci, de vreme ce* etc.

FORMAREA CUVINTELOR

În istoria limbii române literare este recunoscută preocuparea lui Dosoftei pentru îmbogăţirea vocabularului îndeosebi prin mijloace interne, motiv pentru care mitropolitul moldovean a fost considerat un precursor al lui Aron Pumnul (cf. Rosetti, Cazacu, Onu, *ILRL*, 151 — 152).

De fapt, ceea ce atrage atenţia, în această preocupare constantă a mitropolitului, este numărul foarte mare de creaţii lexicale pe care limba română nu le-a acceptat în uz. Precizarea se impune pentru că şi în traducerea de la 1688 am semnalat un număr mare de termeni formaţi prin mijloace interne, dar, spre deosebire de cei din *Psaltirea* lui Dosoftei, aceştia, în cea mai mare parte, au rămas în circulaţie pînă astăzi, îndeosebi în varianta literară religioasă.

Prima categorie de termeni o reprezintă *formaţiile neprefixate*, care nu se înregistrează decît cu prefix în limba actuală. Numărul lor este mai mare la Dosoftei şi mai redus în PBB.

În PVD:

— ***substantive***: *cepăturile* (76,30); *mestec* — fără prefixul *a-* (67,104); *tîlniş(ul)* (18,20; 83,29); *tîmpinare* (90,25); *tuneric* (10,9); *ţălepciune* (106,65);

— ***adjective***: *tinse* (4,36; 27,9); *tinsă* (29,16; 33,22);

verbe: *coperi* — fără prefixul *a-* (67,56); *grijesc* (10,8); *să mulţască* (11,12); *să mulţîră* (13,5); *să plinească* (16,62); *plinindu-* (13,10); *să pliniţ* (75,28); *să stîmpăr* (41,8); *ai tinsu* (35.16); *nu va tîlni* (35,4); *s-a tîmpla* (36,59); *să să tîmple* (64,38); *să*

tîmpinăm (94,7); *să să vechească* (17,127).

În PBB:

— ***substantive***: *lunecare* — fără prefixul *a-* (34,7); *prejeneală* (21,20); *timpinarea* (58,5);

— ***verbe***: *să plinească* (19,4); *plinească* (19,6); *vechiră-să* (31,3); *s-au vechit* (17,49); *vechiiu-mă* (6,7).

Unele cuvinte, care apar ca formaţii neprefixate la Dosoftei, sînt folosite în forma actuală în textul de la Bucureşti: *întîmplare* (90,6); *să înmulţiră* (3.1); *au înmulţit* (17,16); înmulţişi (35,7); înmulţiră-se (39,8); înmulţiş (64,91); *înmulţeaşte* (64,11); *întinş* (142,6); *întunearec* (138,11) etc.. Neprefixate apar şi în PBB cuvintele: *plinească* (19,6); *plinirea* (98,8); *timpinarea* (58,5).

PREFIXE

În PVD:

ne- : ***ne****cercat* (9,32); ***ne****curaţîi* (9,63); ***ne****pace* (9,80); ***ne****gîndind* (13,20); ***ne****vinovatul* (17,70); ***ne****hamici* (17,76);

stră- : ***stră****lucoare* (12,12; 17,28; 18,14; 67,33); ***stră****luminează* (17,80; 66,2); ***stră****mută* (28,16); ***stră****mutat* (59,3);

răs- : ***răs****topeşte* (21, 50); ***răs****cumpărare* (48,21; 70,117); *vei* ***răs****pierde* (72,85); ***răs****turburară* (87,42);

răz-: ***răz****drumică* (47,44);

s- : ***s****cumpărare* (9,34); *a* ***s****cumpărat* (73,8).

În PBB:

în- (este extrem de productiv), *îm-*: *se vor* ***în****direpta* (1,3); *s-au* ***în****fierbîntat* (2,1); *să* ***în****mulţiră* (3,1); ***în****sămna-se* (4,7); ***în****cungiura* (7,7); *ai* ***în****tărit* (7,3); *ai* ***în****temeiat* (8,4); ***în****micşoratu-l-ai* (8,6); *s-au* ***în****fricoşat* (13,6); ***în****drăgi-Te-voiu* (17,1); ***în****tunearecul* (17,31); ***în****delungare* (20,4); ***în****vrăjbesc* (34,22); ***în****greoiară* (37,4); *să* ***în****noi* (38,3); *nu vor* ***în****jumătăţa* (54,27); ***în****streinat* (68,11); ***în****vîrtoşat* (94,8); *vor* ***în****cuiba* (103,18); ***în****tinseş* (137,8); ***în****dulciră* (140,8); ***îm****pregiurară* (21,12); ***îm****piedecaş* (17,43); ***îm****bărbătaţi-vă* (30,32); *nu să vor* ***îm****puţina* (33,10);

ne- : ***ne****curaţilor* (1,1); ***ne****credincioşii* (1,4); ***ne****credinţelor* (5,12); ***ne****răutatea* (7,9); ***ne****aducînd* (7,12); ***ne****vinovat* (9,30); *s-au* ***ne****trebuit*; ***ne****curat* (16,14); ***ne****direpţ* (17,52); ***ne****legiuiesc* (24,3); ***ne****cunoştinţii* (24,7); ***ne****ivite* (50,70); ***ne****săţioasă* (100,7);

răs- : ***răs****plătire* (18,12); ***răs****plăteaşte* (30,31); ***răs****cumpărarea* (48,7).

SUFIXE

În PVD:

a. *substantivale*:

-ar: curvarii (49,80);

-ătate: *păgîn****ătate*** (5,47); *rău****tate*** (5,48; 7,7; 11,8); *strîmb****ătate*** (7,6; 7,8; 7,40; 7,44; 44,24); *greu****tate*** (9,122); *bun****ătate*** (12,17; 12,21); *mişel****ătate*** (11,15; 21,71; 24,58); *ieftin****ătate*** (24,17); *drep****tate*** (44,23);

- ătură, -itură: *zîc****ături*** (46,32); *cuget****ătură*** (54,4); *gingăş****itură*** (77,88);

- ciune: *vindecă****ciune*** (6,4; 68,98); *dezmierdă****ciune*** (9,68; 48,46); *amără****ciune*** (9,81); *nşelă****ciune*** (9,82; 11,6; 16,5; 23,13); *mpăcă****ciune*** (23,14); *plecă****ciune*** (24,59; 30,25); *iertă****ciune*** (24,60; 26,40; 30,26; 118,350); *părăsî****ciune*** (26,39); *de-şertă****ciune*** (30,22); *mişelă****ciune*** (68,66); *ntunecă****ciune****a* (68,78); *nchină****ciune*** (71,28); *schimbă****ciune****a* (88,202); *urî****ciune****a* (88, 201);

-eală, -ială: *smint****eală*** (5,42; 9,93; 19,22; 43,30; 118,360); *turbu-****reală*** (6,5; 20,25); *sîrgu****ială*** (6,6; 6,30; 9,94); *tocm****ele*** (9,29); *greş****eală*** (14,12); *sprejin****eală*** (17,6; 17,46); *stid****eală*** (58,16; 70,4); *agonis****eală*** (72,14); *dode****ială*** (118,359);

-ean: *eghipt****enii*** (76,45; 77,127); *filistim****enii*** (107,33);

-enie: *sfîrş****enia*** (38,12);

-giune: *răpe****giune*** (35,27); *lînge****giune*** (68,97);

-ie: *volnici****e*** (13,14); *sirepi****a*** (16,46); *curăţî****ie*** (17,55; 17,67); *bogăţî****ie*** (17,56; 17,68); *păgînăţî****ia*** (21,107; 31,15); *necurăţî****ia*** (31,16); *omeni****e*** (56,19); *jidovi****e*** (96,33);

-ime: *călări****me*** (67,74); *omeni****me*** (68,70); *jidovi****me*** (75,1); *zraili****me*** (75,2); *boieri****me*** (75,30); *prosti****me*** (75,10);

-inţă: *socoti****nţă*** (8,16; 21,6); *cuvi****inţă*** (8,12; 8,19); *mîntu****inţă*** (9,41; 17,3,6); *lăcu****inţă*** (14,2); *ştii****nţă*** (15,24); *scuti****nţă*** (17,87); *folosî****nţă*** (19,10; 24,66); *sfătu****inţă*** (19,10); *pri****inţă***

(19,16; 26,32); *biru**inţă*** (19,21); *agiuto**rinţă*** (27,25); *nedejdu**inţă*** (27,26); *oblăduinţă* (58,47); *mîngîinţă* (70,102);

*-iş, -îş: su**işul*** (87,40); *tîlniş(ul)* (18,20;83,29); *pîrîş* (64,7);

*-işoară: uni**şoară***: (34,62);

-iţă: porumbiţă (54,16);

*-oaie: mîş**coaie*** (31,26);

*-oare: plîns**oare*** (6,21; 83,25); *strîns**oare*** (6,22); *luc**oare*** (8,10);

*-tor, -toare: agiu**toriul*** (18,61); *izbăvi**toriul*** (18,62); *scăldă**toare*** (21,35); *fătă**toare*** (77,223);

*-ură: plîns**ură*** (79,17);

-uţă: vrăbiuţă (10,6; 83,11);.

b. *adjectivale:*

*-atic: strein**atici*** (17,125); *prosta**tici**i* (24,67);

-eş: coarneş (67,133);

*-nic: jel**nic*** (34,49); *plat**nic*** (68,15); *prad**nic*** (68,16); *clevet**nic*** (71,11); *fal**nici*** (17,75);

-os: păcătoşii (24,9) — substantivat;

*-tor (-toare): nşelă**toare*** (11,9); *grăi**toare*** (11,10).

c. *adverbiale:*

*-eşte: pîrîş**eşte*** (118,284).

d. *verbale:*

*-i: să vicleneasc**ă*** (9,86); *împărăţeşte* (9,115); *au govit* (44,56); *ticăiţeşte* (57,31).

În PBB:

a. *substantivale:*

*-ariu: a ol**ariului*** (2,9);

-aş: ucigaşilor (1,1);

*-ătate: bun**ătăţi**le* (4,6); *bun**ătăţi**i* (20,3); *direp**tate**a* (7,9; 7,18; 9,4; 9,8,8); *nerău**tate**a* (7,9); *strîmb**ătate**(a)* (7,3; 7,15; 7,17; 9,24; 10,9; 16,4; 26,18; 27,3; 34,1; 37,20; 43,9; 61,10); *păgîn**ătate**a* (31,6);

*-(ă)tură: leg**ătur**ile* (2,3); *învăţ**ătura*** (2,12; 17,39); *întăr**itura*** (17,21); *împroşc**ături*** (54,24); *amestec**ătură*** (74,7); *sfărîm**ătur**ile* (92,5);

*-(ă)ciune, -(i)ciune: stric**ăciune**(a)* (9,15; 15,10; 29,11; 34,8); *amăr**ăciune*** (9,29); *slăb**iciune***(15,3); *urîciune* (24,20); *deşert**ăciune*** (30,7; 37,3; 39,6); *desfăt**ăciuni**i* (35,9); *înşel**ăciune*** (40,10); *stric**ăciune*** (48,9); *păl**iciunii*** (77,51); *mort**ăciuni**le* (78,2); *usc**ăciunie*** (101,4);

*-eală (-ială): sîrgu**ială*** *(6,10); tocm**eale**le* (9,11; 76,12); ostene**ală** (9,29; 9,37; 24,19); ostene**ale*** (72,5); *bîntu**ială*** (17,32); *scut**eală*** (17,38); *făgăd**uiale*** (55,12);

-el: căpeţeale (39,11);

-enie: curăţenia (17,27); *milos**tenie*** (23,5; 32,5);

-eţe (-ete); tinereaţelor (24,7); *foam**ete*** (32,19); *blînd**eaţe*** (44,6; 89,12); *căruntea**ţe*** (70,19);

-ie: puterniciile (20,14; 105,2); *sărăcie* (30,13); *ticăloşie(i)* (39,2; 87,19); *ghizdăvia* (44,5);

-ime: mulţimea (5,8; 30,24); *rob**ime**(a)* (66,19; 84,1); *jidov**ime*** (96,9); *lărg**ime*** (17,22);

-inţă: făgăduinţă (24,11; 43,19; 49,6); *îngăduinţă* (38,11; 70,6);

*-işoară: feti**şoare**lor* (67,27);

*-işte: jăr**işte*** (101,7);

*-mînt: acopere**mînt**ul* (62,8);

*-oare: plîns**orii*** (6,8);

*-(ă)tor, -(ă)toare: trec**ător**ile*(1,3); *judec**ător**iu* (7,12); *sug**ător**ilor* (8,3); *izbînd**itor**i* (8,3); *tocmi**tor**iu* (9,21); *izbăvi**toriul*** (17,1); *scuti**toriul*** (17,3); *sprijeni**toriul*** (17,3); *lumină**toriul*** (17,31); *mîntui**toriul*** (18,15); *scrii**toriului*** (44,2); *gîci**toarea*** (48,4); *fătătoare* (77.76).

b. *adjectivale:*

*-areţ, -ăreaţă: tîmpăn**ăreaţe*** (67,27);

*-esc, -ească: cîin**easc**ă* (77,50; 104,30);

*-os, -oasă: păcăt**oşilor*** (1,1; 3,7; 72,3) — substantivat; *păcăt**oşii*** (1,5; 91,7; 138,18) — substantivat; *min**ciunos*** (32,17); *mincin**oase*** (39, 6);

*-nic: îndărăt**nic*** (17,29); *îndărăt**nică*** (100,5);

*-(ă)tor, (ă)toare: îngădui**toriu*** (7,12); *grăi**toare*** (11,3); *scuti**toriu*** (17,33); *scrii**toare*** (44,2); *tîrîi**toare*** (148,10); *zbură**toare*** (148,10); *rodi**toare*** (148,9).

c. *verbale:*

-a: s-au şchiopat (17,49);

-i: vicleneaşte (5,5; 5,11); *povăţeaşte-mă* (5,9); *vei îndărătnici* (17,29); *voi mărunţi* (17,46); *înţelepţind* (18,8); *veselind* (18,9); *au sărăcit* (33,10); *au flămînzit* (33,10);

*-ui: vrăjmăş**uiesc*** (3,7); *îîrtvuiţi* (4,6); *se vor făl**ui*** (5,14); *s-au făl**uit*** (73,5); *te făl**uieşti*** (51,1); *povăţ**ui**-va* (24,10); *chin**uiesc*** (26,3); *se va rînd**ui*** (26,5); *să clic**uim*** (94,2); *ţint**uiaşte*** (118,119).

CONCLUZII

Analiza celor două texte ne-a permis să constatăm că nu se poate vorbi despre o separare netă a normelor vechi (din secolul al XVI-lea) de cele noi (din secolul al XVII-lea) sau a celor nordice de cele sudice, pentru că de multe ori acestea se amestecă.

La nivel morfologic, textul sudic nu resimte influenţe din partea variantei literare moldoveneşti, iar formele utilizate sînt, în majoritatea cazurilor, comparabile cu cele de astăzi:

a) pluralul substantivului *mînă* este *mîini(le)*, faţă de *mînu*, *mînule*, din PVD;

b) nu se folosesc construcţii arhaice pentru genitiv-dativ; în PVD, acestea sînt numeroase;

c) articolul posesiv este variabil: *al,a*, *ai*, *ale*, faţă de norma generală *a*, din PVD;

d) pronumele de persoana a III-a sînt *el* şi *dînsul*; în PVD, la acestea se adaugă foarte frecvent formele vechi *însu*, *însă*.

În ce priveşte formarea cuvintelor prin derivare, se constată prezenţa în număr mai mare a formaţiilor neprefixate, în PVD; în PBB se preferă formaţiile prefixate, ca în limba actuală. Prefixele cele mai productive sînt *ne-* şi *răs-*; în PBB este foarte productiv şi *în-(îm-)*.

Formarea de noi cuvinte cu ajutorul sufixelor este un procedeu folosit deopotrivă de Dosoftei şi de traducătorii *Bibliei de la Bucureşti*, cu precizarea că numărul termenilor pe care limba română literară nu i-a acceptat este mai mare la Dosoftei: *mişelătate*, *cugetătură*, *gingăşitură*, *vindecăciune*, *dezmierdăciune*, *părăsîciune*, *mişelăciune*, *ntunecăciune*, *schimbăciune* etc..

NOTE

[1] Exemplele au fost excerptate din volumul Dosoftei, **Psaltirea în versuri** (1673). Ediţie critică de N.A. Ursu, cu un cuvînt înainte de Înalt Prea Sfinţitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1974.

[2] Exemplele au fost excerptate din *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*. Tipărită întîia oară la 1688 în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino, Domnul Ţării Româneşti. Retipărită după 300 de ani în facsimil şi transcriere cu aprobarea Sfîntului Sinod şi cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988.

SIGLE

1. Arvinte, **Stud. lingv. Fac.**, Vasile Arvinte, **Studiu lingvistic asupra primei cărţi (Facerea) din *Biblia de la Bucureşti*** (1688), **în comparaţie cu Ms. 45 şi cu Ms.4389**, în **Biblia de la Bucureşti (1688)**, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, **Genesis**, Iaşi, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roşian, Marietta Ujică).

2. **BRV**, I.Bianu, N. Hodoş, D. Simonescu, **Bibliografia românească veche 1508-1830**, Bucureşti, vol. I, 1903, vol. II, 1910, vol.III, 1912—1936, vol. IV, 1944.

3. Cantemir, **Descrierea...**, Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, Ediţia a II-a, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

4. Frâncu, **Din istoria demonstrativelor româneşti...**, în SLLF, Constantin Frâncu, **Din istoria demonstrativelor româneşti: formele (a)celei(a), aceleiaşi, (a)celeilalte, (a)cesteia(a)**, în *Studii de limbă literară şi filologie*, II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1972, p.25-52.

5. Gheţie, **BDRL**, Ion Gheţie, **Baza dialectală a românei literare**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

6. Rosetti, **ILR**, Alexandru Rosetti, **Istoria limbii române**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

7. Rosetti, Cazacu, Onu, **ILRL**, Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, **Istoria limbii române literare**, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

BACALAUREAT—1998

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

Notă: *Capitolele şi temele incluse constituie un extras din programa în vigoare, o esenţializare a materiei în vederea direcţionării pregătirii exprese a elevilor pentru examenul de bacalaureat.*

În baza acestor capitole vor fi formulate subiectele pentru examenul de bacalaureat (scris şi oral).

Literatura populară, parte integrantă a literaturii naţionale. Teme şi motive majore.

Epica populară în proză. **Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte**.

Principalele mituri în literatura română: **Traian şi Dochia, Miorița, Mănăstirea Argeşului, Zburătorul**.

Marii cronicari ai secolului XVII şi începutului secolului XVIII: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce.

Dimitrie Cantemir, personalitate multilaterală a culturii şi literaturii române.

Şcoala Ardeleană, expresie a iluminismului românesc.

Programul revistei "Dacia literară". Contribuţia ei la crearea unei literaturi naţionale.

Grigore Alexandrescu. **Umbra lui Mircea**. **La Cozia** (comentariu literar).

Ion Heliade-Rădulescu. **Zburătorul** (comentariu literar).

Costache Negruzzi. **Alexandru Lăpuşneanul** (analiza literară).

Vasile Alecsandri. *Pasteluri* (prezentare generală); **Odă ostaşilor români**. **Deşteptarea României** (comentarii literare); drama **Ovidiu** (analiză literară).

Bogdan Petriceicu Hasdeu. **Răzvan şi Vidra** (analiză literară), **Ioan Vodă cel Cumplit** (prezentare generală).

Titu Maiorescu, îndrumător cultural şi literar.

Mihai Eminescu. Viaţa şi activitatea literară. **Epigonii**, **Scrisoarea I**, **Revedere**, **Mai am un singur dor**, **Sara pe deal**, **Floare albastră**, **Glossă**, **Scrisoarea III**, **Luceafărul** (comentarii literare).

Ion Creangă. **Amintiri din copilărie**. (analiză literară). *Poveşti* (prezentare generală).

Ion Luca Caragiale. **O scrisoare pierdută** (analiză literară).

Ioan Slavici. **Moara cu noroc** (analiză literară), **Mara** (prezentare generală).

Barbu Ştefănescu Delavrancea. **Apus de soare** (analiză literară).

Alexandru Macedonski. **Noapte de decemvrie** (comentariu literar).

George Coşbuc. **Universul poetic**. **Nunta Zamfirei**, **O scrisoare de la Muselim Selo** (comentarii literare).

Alexei Mateevici. **Limba noastră** (comentariu literar).

Octavian Goga. Universul poetic. **Rugăciune**, **Oltul** (comentarii literare).

George Bacovia. Universul poetic. **Plumb**, **Lacustră** (comentarii literare).

Lucian Blaga. **Eu nu strivesc corola de minuni a lumii**, **Gorunul** (comentarii literare), drama Meşterul Manole (prezentare generală).

Tudor Arghezi. **Testament**, **De ce-aş fi trist**, **Psalm** (*"Tare sînt singur Doamne, şi pieziş"*) (comentarii literare).

Ion Barbu. **Riga Crypto şi lapona Enigel** (comentariu literar).

Mihail Sadoveanu. **Baltagul** (analiză literară), **Fraţii Jderi**, (prezentare generală), Capitolul **Oamenii Mării sale** (analiză literară).

Liviu Rebreanu. **Ion**, **Pădurea spînzuraţilor** (analiză literară).

Camil Petrescu. **Ultima noapte de dragoste**, **întîia noapte de război** (analiză literară).

George Călinescu. **Enigma Otiliei** (analize literare).

George Meniuc. **Toamna lui Orfeu**, **Marea Neagră** (comentarii literare).

Ştefan Augustin Doinaş. **Mistreţul cu colţi de argint** (comentariu literar).

Nicolae Labiş. **Moartea căprioarei** (comentariu literar).

Nichita Stănescu. **Leoaică tînără, iubirea**, **În dulcele stil clasic** (comentarii literare).

Grigore Vieru. Universul poetic. **Cămăşile**, **Harpa**, **Casa părintească** (comentarii literare).

Dumitru Matcovschi. **Părinţii**, **Doina** (comentarii literare).

Marin Preda. **Moromeţii**, volumul I (analiză literară).

Ion Druţă. **Sania**, **Toiagul păstoriei**, **Frunze de dor**, **Păsările tinereţii noastre** (analize literare), **Povara bunătăţii noastre** (prezentare generală).

Vladimir Beşleagă. **Zbor frînt** (analiză literară).

Marin Sorescu. **Răceala** (analiză literară).

Horia Lovinescu. **Moartea unui artist** (analiză literară).

Istorici, critici, esteticieni, teoreticieni ai literaturii (Tudor Vianu, George Călinescu, Eugen Lovinescu, Vasile Coroban ş. a.).

NOTĂ EXPLICATIVĂ

Prin ordinul nr. 495 din 17.11.97 al ministrului învăţămîntului, tineretului şi sportului, au fost stabilite examenele de bacalaureat în anul şcolar 1997—1998.

Disciplina limba şi literatura română constituie primul examen şi este obligatoriu pentru toate profilurile, ca probă scrisă, iar pentru profilul filologie şi ca probă orală.

Prin examenul de bacalaureat la limba şi literatura română vor fi evaluate următoarele domenii de predare-învăţare:

* cunoştinţe, competenţe culturale, literare;
* cunoştinţe, competenţe din domeniul aplicării elementelor de teorie literară;

* cunoştinţe, competenţe de limbă.

Conţinutul examenului — atît scris cît şi oral — va fi elaborat în baza programei de bacalaureat care reprezintă un extras, o esenţializare a materiei din programa de studiu în vigoare.

Modalitatea de evaluare prin proba scrisă va fi diferită de cea tradiţională. Modificarea vine din nevoia de perfecţionare a tehnicilor de evaluare, din intenţia de racordare a evaluării la obiectivele şi standardele instruirii la limba şi literatura română în liceu.

Din aceste considerente, proba scrisă la limba şi literatura română va fi structurată într-o altă manieră: va viza conţinuturile în vigoare, dar va fi centrată pe două dintre activităţile de bază, considerate ca relevante, ale profesorului şi elevului pe parcursul celor trei ani de liceu:

* activitatea de comentare a textului literar, cu aplicarea cunoştinţelor de teorie literară;

* activitatea de elaborare a unei compuneri prin sistematizarea cunoştinţelor de literatură.

Aşadar, în anul curent la examenul de limba şi literatura română (scris) candidaţii la bacalaureat vor avea de realizat o problemă unică, echivalentă, alcătuită din două subiecte obligatorii pentru toţi:

* comentariul unui fragment de text studiat (4-8 rînduri);

* elaborarea unei microsinteze în baza unui subiect de literatură propus.

Oferim mai jos modelele de probă unice, cu două subiecte obligatorii.

I. Pentru profilul filologie:

1. Comentaţi ultima strofă din poezia **Floare albastră** de Mihai Eminescu.

2. Prezentaţi, într-o compunere de minimum 2 pagini, tragismul personajului în creaţia lui Liviu Rebreanu (în baza operelor studiate).

II. Pentru alte profiluri:

1. Comentaţi prima strofă din poezia **Limba noastră** de Alexei Mateevici.

2. Realizaţi o compunere de minimum 2 pagini în care să prezentaţi imaginea satului în **Amintiri din copilărie** de Ion Creangă.

Examenul oral la limba şi literatura română va urmări evaluarea cunoştinţelor de literatură, dar şi a competenţelor de exprimare orală.

În baza programei de bacalaureat comisia de examinare va elabora bilete, fiecare bilet va conţine 3 subiecte: 2 de literatură şi 1 de limbă.

Exemplu:

1. Dimitrie Cantemir — personalitate enciclopedică.

* Ilustraţi cu titluri de opere dimensiunile activităţii sale.

* Argumentaţi contribuţia lui D.Cantemir la dezvoltarea culturii şi literaturii române.

2. Nichita Stănescu — poet al necuvintelor.

* Prezentaţi 3 particularităţi ale liricii sale.

* Explicaţi semnificaţia titlului **Leoaică tînără, iubirea**.

3. Test de limbă.

Testul de limba română va avea caracter aplicativ şi va viza aspectul funcţional al limbii prin soluţionarea unor probleme de vocabular, ortografie, stilistică, punctuaţie.

Durata examenului: 15 minute — pregătire, 20 minute — răspuns.

Ne exprimăm speranţa că noua modalitate de evaluare în cadrul examenului de bacalaureat la limba şi literatura română va fi mai eficientă şi va aduce un spor de competenţă didactică reflectat în rezultatele meritorii ale bacalaureaţilor, oferind posibilitatea unei aprecieri mai obiective.

Maria HADÎRCĂ,
specialist principal la M.Î.T.S.

Mihai OLENSCHI
Şcoala medie Biruinţa, Sîngerei

PASĂREA PE LIMBA EI PIERE...

CONSTRUCŢIA CONDIŢIONALUL + CONJUNCTIVUL

Obiectul: Limba română.
Clasa: A XI-a.
Timpul necesar: 135 minute.
Tipul lecţiei: Mixtă.
Metode de instruire: Cooperare, exerciţii, lucru pe echipe, role playing /jocul imitativ/, Phillips 6-6, activitate creatoare.
Mijloace de instruire: Folii xeroxate, fişe, imprimări audio şi video, tabelele modurilor condiţional şi conjunctiv, tabelul "Structura povestirii tipice".

Obiective operaţionale:
Elevii vor fi capabili:
— să utilizeze corect construcţiile condiţional + conjunctiv;
— să se exprime corect şi fluent;
— să-şi argumenteze opiniile;
— să însceneze fragmente literare.

Scenariul didactic

I. Moment organizatoric

II. Captarea atenţiei

• Audierea poeziei lui V. Romanciuc "De unde să ştie pasărea".

• Pe tabla magnetică sînt afişate versurile decupate ale poeziei "De unde să ştie pasărea". Rîndurile poeziei sînt aşezate haotic. Echipele "reconstruiesc" cîte o strofă. Învinge echipa care a aranjat corect versurile strofei.

* * *

De unde să ştie pasărea,
Că sufletul ei — privirea
i-o amăgeşte:
Cîntînd, ar putea încurca ramul
Cu ţeava armei ce o pîndeşte.

Veacul păsării ţine atît
Cît nu ştie că pre limba ei piere,
Atît cît nu se întreabă ce să
ne cînte,
Atît cît nu ştie ce cîntece ne-ar
face plăcere...
V. Romanciuc

• Elevii selectează în scris verbele din strofele respective, determină conjugarea, modul, timpul şi persoana.

III. Actualizarea cunoştinţelor elevilor la temele condiţionalului şi conjunctivului

Construirea frazelor în baza următorilor algoritmi:
aş dori să...
ai putea să...
ar trebui să...
am intenţiona să...
aţi încerca să...
ar şti să...
Lectura frazelor.

IV. Evaluarea

• Elevii citesc proverbele şi zicătorile cu tema "Pasărea", selectate în cadrul lucrului pentru acasă, apoi consultă tabelul proverbelor.

Nu da pasărea din mînă pe cea din cer.
Pasărea pe limba ei piere.
Pasărea se prinde cu laţul, da omul cu vorba.
Pasărea se cunoaşte după cîntec, da omul după vorbă.
Fiecare pasăre cu pana ei se laudă.
Pasărea vicleană dă singură-n laţ.

V. Anunţarea obiectivelor operaţionale

VI. Comunicarea noilor cunoştinţe şi asigurarea feed-back-ului

• Lucrul asupra glosarului.
Elevii citesc, scriu în vocabulare cuvintele şi îmbinările, apoi le introduc în contexte utilizînd construcţiile "condiţional + conjunctiv".
Lectura frazelor

Finețe — delicatețe, plăcere

conversație spirituală — conversație de suflet

rustic — de țară, sătesc, cîmpenesc

discret — tainic, rezervat, reținut

surîs — zîmbet

resemnare — împăcare, neîmpotrivire

izbăvitor — salvator

grotesc — ridicol, caricatural, de un comic exagerat

• Audierea textului "Studiul proverbului" de Lucian Blaga.

STUDIUL PROVERBULUI

... Cunoaștem proverbe românești care prin finețea lor par cuvinte dintr-o conversație spirituală, ce are loc mai mult între niște zei rustici decît între săraci. Avem proverbe care sînt biciuri de foc și proverbe care înainte de a se prefface în cuvinte au fost flori. Altele sînt surîsuri desprinse dintr-o tragică resemnare în fața vieții. Unele au urîtul obicei al dascălilor care moralizează. Altele un umor izbăvitor de tristețe. Adîncime, joc, grotesc întîlnești la fiecare pas, dacă nu la orice țăran, atunci în belșugul de înțelepciune al acestui țăran fără de nume, sinteză rezumativă a geniului unui întreg popor, rămas aproape același prin cel puțin zece veacuri...

Lucian Blaga

• Distribuirea textelor xeroxate.

• Lucrul pe echipe.

Întrebări-bumerang: prima echipă formulează o întrebare și o adresează echipei a II-a, care după ce răspunde formulează la rîndul ei întrebarea sa etc. Jocul se termină cînd e pusă ultima întrebare și e dat ultimul răspuns.

• Phillips 6-6.

Echipele pun în discuție proverbul "Pasărea pe limba ei piere", ținînd seama de regulile Phillips-ului.

• Echipele alcătuiesc o povestire cu titlul "Pasărea pe limba ei piere", ținînd seama de structura povestirii canonice.

Structura povestirii tipice

• Alegeți un personaj care va fi eroul povestirii voastre.

Eroul (SUBIECTUL) poate fi un prinț, o prințesă, un călător, un țăran, o fetiță, un băiat, un soldat, un marinar, un negustor, un rege, o regină, un cavaler, un pescar, un vînător, un vagabond, un păstor...

• Imaginați ce-i lipsește SUBIECTULUI pentru a fi fericit.

Pleacă în căutarea unui OBIECT: o căsătorie din dragoste, un talisman, un animal magic, înțelepciunea, o comoară, un leac, ceva ce i s-a luat, cineva care i-a fost răpit, o taină...

• Povestiți cum eroul primește sfaturi și informații utile.

Există un EXPEDITOR care îi trimite o zînă, un magician, un înțelept bătrîn, propriul tată, un mesaj misterios, un vis, un document vechi, un călător, un vrăjitor...

• Povestiți cum eroul pleacă la drum.

• În cale, el întîlnește un prieten.

Acest prieten, AJUTORUL, poate fi o zînă, un animal năzdrăvan, un alt aventurier, un servitor, cineva căruia îi face un bine, un prinț, un spiriduș, un bătrîn, o bătrînă...

• Imaginați-vă care sînt încercările prin care trece eroul în drumul său.

Aceste ÎNCERCĂRI pot fi sarcini supraomenești — imposibil de înfăptuit, blesteme sau farmece, animale ce-i sunt potrivnice, monștri, obstacole de netrecut, șarade, ghicitori, lupte, dueluri, hoți, bandiți, zgripțuroaice, boli, frica interioară...

• Eroul ajunge la capătul călătoriei.

Locul acesta poate fi o insulă, un castel, o planetă, o țară, un alt tărîm, un regat necunoscut, o pădure, o peșteră, un templu, un oraș, un han, vîrful unui munte...

• Acolo locuiește adversarul eroului.

Acest OPOZANT poate fi un rege rău, un mare bandit, un căpitan de hoți, un monstru, dracul, un vrăjitor, un extraterestru, un spiriduș, un spirit malefic, un învățat nebun, un uriaș, un căpcăun, un rival...

• SUBIECTUL este mai întîi învins de OPOZANT.

Este, de exemplu, rănit, lăsat mai mult mort decît viu, întemniţat, preschimbat în ceva, victimă a unui farmec, adus la sclavie, păcălit, învins într-un concurs, condamnat la moarte, ameninţat de o mare primejdie...

• Povestiţi cum intervine AJUTORUL, iar SUBIECTUL triumfă.

Îl ajută în ÎNCERCAREA ce-i aduce GLORIE vindecîndu-l, eliberîndu-l, dîndu-i o armă, un sfat, un obiect fermecat, împărtăşindu-i un secret...

• Eroul se întoarce acasă, urmărit de ajutoarele OPOZANTULUI.

Aceşti aliaţi ai OPOZANTULUI pot fi fraţi sau surori ale acestuia, elemente potrivnice, urmăritori înarmaţi, monştri, obstacole naturale, fiinţe fantastice, capcane, tentaţii...

• Povestiţi liber sfîrşitul istorisirii. SUBIECTUL, revenit la punctul de plecare, este glorificat dînd EXPEDITORULUI OBIECTUL pentru care a început călătoria.

• Echipele prezintă textele povestirii "Pasărea pe limba ei piere".

• Audierea textului.

PASĂREA PE LIMBA EI PIERE

Verdeaţa codrului era abia atinsă de aurul rece al toamnei. Cerul, geometrizat de zborul păsărilor călătoare, îşi ningea cu abundenţă azurul său imaculat peste anotimpul regretelor. Cu fiece zi pădurea devenea din ce în ce mai tristă: se stingeau treptat trilurile vesele ale păsărilor, zumzetul gîzelor.

Mama-Mierlă, aplecată peste cuib, îşi povăţuia odrasla:

— Să fii cuminte, dragul mamei. Aş vrea să-ţi aduc cîte ceva de-ale gurii şi de aceea ar trebui să stai liniştit pînă mă întorc.

— Mămico, aş putea să zbor pe copacul vecin?

— Nu te-aş sfătui să părăseşti cuibul. Ar putea să fie pe aproape Vulpea Roşcată. Îţi aminteşti cum plîngea săptămîna trecută tanti Privighetoarea?

— Da, mămico...

— Aşa că te-aş ruga să fii cuminte. Stai chitic în cuib pînă mă voi întoarce, că lumea e plină de răi.

— Bine, mămică. Am să şed cuminte, dar aş voi să-mi aduci ceva foarte gustos.

— Bine, drăguţule, rosti Mierla şi, sărutîndu-şi puişorul, zbură spre Crîngul de Aur.

Gabi, rămas singurel, începu să numere frunzele ce porneau de pe creanga copacului în ultimul lor dans. Dar curînd se plictisi.

"Ar fi interesant să fac o mică plimbare, se gîndi Gabi şi imediat îşi realiză dorinţa. Ca să vezi, nici nu bănuiam cît e de bine, îşi zise puişorul de mierlă cînd se pomeni pe ramul de jos al unui stejar secular."

Începu să cînte de bucurie. Cîntecul său de argint, cu unduiri fermecătoare, umplea toată pădurea. Dintr-un desiş apăru o fiinţă frumoasă, cu coada roşcată şi stufoasă.

— Să trăieşti, tinere! N-am auzit aşa cîntare de cînd sînt. Cine eşti? Cum te numeşti?

— Mă numesc Gabi şi-mi pare bine că-ţi place cîntecul meu.

— N-ai putea să te dai mai aproape? Vezi că-s bătrînă şi cam surdă de-o ureche.

— Cu plăcere, tanti! şi puişorul vru să coboare, dar în timpul acesta tocmai se întorcea Mama-Mierlă, care strigă speriată:

— Gabi, urcă imediat în cuib! Nu vezi că e Vulpea Roşcată?...

Speriat, puişorul se întoarse repede în cuib, iar jos rămase, lingîndu-se pe bot, Vulpea.

— Ar trebui să ţii minte, dragul mamei, că o vorbă bătrînească glăsuieşte: *"Pasărea pe limba ei piere"*. Ai fi putut să nimereşti în ghearele Vulpii... Noroc că m-am întors la timp...

— Îţi mulţumesc, mămică! N-aş putea să uit vreodată că mi-ai salvat viaţa.

Mama şi-a îmbrăţişat fericită fiul — un ghemuşor negru cu plisc galben, care cu cîteva clipe în urmă luase prima sa lecţie serioasă. Prima lecţie purta genericul filozofic: *"Pasărea pe limba ei piere"*.

Glosar:

cu abundenţă — din plin

regrete — păreri de rău

triluri — cîntecele păsărilor

zumzetul gîzelor — bîzîitul insectelor

unduiri — valuri

• Echipele primesc textele xeroxate, le citesc, împart rolurile, apoi înscenează povestirea.

VII. Totalurile

VIII. Teme

— De memorat poezia lui V. Romanciuc "De unde ştie pasărea".

— De schimbat finalul povestirii "Pasărea pe limba ei piere".

— De comentat proverbul "Pasărea se cunoaşte după cîntec, da omul după vorbă".

— De selectat din text verbele cu construcţiile condiţional + conjunctiv.

Notă. *Temele se vor distribui elevilor conform nivelului lor de pregătire.*

II

ARTA DE A GĂSI ARGUMENTE

CONDIŢIONALUL + CONJUNCTIVUL

Obiectul: Limba română.

Clasa: A XI-a.

Timpul necesar: 90 de minute.

Tipul lecţiei: Mixtă.

Metode de instruire: Cooperarea, problematizarea, dezbaterile, intervievarea, jocul imitativ.

Mijloace de instruire: Tabelele condiţionalului şi ale conjunctivului, fişe, folii xeroxate, imprimări literare şi muzicale.

Obiective operaţionale

Elevii vor fi capabili:

— să găsească argumentele necesare pentru explicarea situaţiilor propuse;

— să utilizeze corect construcţiile condiţional + conjunctiv;

— să creeze în baza temelor indicate.

Scenariul didactic

I. Moment organizatoric

II. Captarea atenţiei

•Pe catedră sînt diverse obiecte = simboluri: un tractor, un camion, un tren, o mistrie, un glob geografic, un microcalculator, vopsele, o pană, un ciocan, un stetoscop, foarfece etc. Elevii îşi aleg un obiect, se pregătesc două minute, apoi argumentează opţiunea.

III. Evaluarea temelor

• Recitarea poeziei lui V. Romanciuc "De unde să ştie pasărea"

• Lectura cîtorva finaluri ale povestirii "Pasărea pe limba ei piere."

• Comentarea proverbului "Pasărea se cunoaşte după cîntec, da omul după vorbă".

•Cîţiva elevi citesc din caiete construcţiile condiţional + conjunctiv selectate din textul "Pasărea pe limba ei piere".

• Profesorul face bilanţul activităţii elevilor.

IV. Anunţarea obiectivelor operaţionale

V. Comunicarea noilor cunoştinţe

•Lucrul asupra glosarului.

Includerea cuvintelor noi şi a îmbinărilor în contexte.

Eliminare — excludere, exmatriculare

pretutindeni — peste tot

vădit — clar, convingător

a convoca — a chema

a tăgădui adevărul — a nega adevărul

a pune la cale — a sfătui, a îndruma

martor ocular — cel care a văzut

a fi sigur — a fi convins

verde în ochi — deschis, pe de-a dreptul

a medita — a gîndi

a divulga — a trăda

• Audierea textului imprimat "Adunarea".

ADUNAREA

La adunarea clasei a XI-a era pusă în discuţie o singură chestiune: eliminarea din şcoală a elevului Igor Ivanov, care cu cîteva zile în urmă ar fi furat banii din geanta unui coleg şi primul ar fi început să strige pretutindeni că hoţul ar fi Radu Moraru. Radu a

încetat să frecventeze orele. Acesta era un argument vădit că hoţului i-ar fi fost ruşine să se arate la şcoală.

— Vedeţi? N-am avut dreptate? Să nu fi fost vinovat ar fi venit la ore, argumenta Igor.

Ieri cineva a sustras din geanta unei fetiţe un microcalculator scump şi, ca să vezi, Ivanov iarăşi a început a ţipa prin toată şcoala, precum că ar şti cine ar putea să fie vinovatul. Dirigintele a convocat adunarea. Înainte de adunare Igor s-a apropiat de şeful clasei.

— Să ştii că eu nu-s vinovat. Voi nu aveţi nici un fel de argumente, pe cînd eu am o mulţime. Am chiar şi martor ocular: Ruslan Obadă. El a văzut totul şi va argumenta în detalii şi primul, şi al doilea furt. Aţi putea să chemaţi chiar poliţia dacă binevoiţi, căci Obadă va declara totul. Şi apoi toată clasa o să-şi ceară iertare de la mine. În genunchi să vă văd pe toţi şi totuna n-o să vă iert...

Şeful clasei Andrei Podlesnov ştia prea bine că Ruslan Obadă este umbra lui Ivanov şi, desigur, ar putea să tăgăduiască adevărul. Iată şi acum, înainte de adunare, Igor îl pune la cale pe Ruslan cum ar trebui să procedeze în calitate de martor ocular.

Colegii bănuiesc adevărul, dar nu-s siguri că vor putea să găsească destule argumente pentru triumful dreptăţii.

Adunarea începe. După ce e anunţată ordinea de zi, şeful clasei întreabă:

— Cine ar dori să ia cuvîntul?

Toţi tac.

— Oare nu-i nimeni dornic de a-şi expune opinia despre problema pusă în discuţie?

— Oferiţi-mi mie cuvîntul, insistă Ivanov.

— Ieşi în faţă, Igor, propune şeful clasei.

— M-aţi învinuit pe nedrept. Eram sigur că se va întîmpla astfel. Nu aveţi nici un fel de dovezi contra mea şi de aceea nu aveţi cum argumenta. Aş putea chiar să vă spun că regret faptul că sînt într-o clasă cu voi... la vino încoace, Ruslan, şi spune-le verde în ochi adevărul curat!

— Încetează maimuţăreala, Igor! Am meditat mult asupra situaţiei şi am hotărît să vorbesc adevărul. Ivanov are perfectă dreptate — eu sînt martor ocular. Argumentez: într-adevăr am văzut cum s-au comis furturile. Aş vrea să-ţi cer iertare, Igor, dar n-o fac, deoarece aş vrea acum, faţă de toţi colegii, să-ţi spun că simt o mare uşurinţă pe suflet debarasîndu-mă de aşa prieten ca tine. Trebuie să vă spun că hoţul e Igor Ivanov. Sînt vinovat că am ascuns adevărul, dar am făcut-o din simplul motiv că eram mereu ameninţat... M-am săturat să suport în minciuna...

Igor Ivanov ieşi glonte pe uşă.

În clasă se instaură o linişte profundă...

• Elevii fac caracteristica lui Igor Ivanov argumentînd fiece trăsătură de caracter.

• Caracteristica lui Ruslan Obadă. Argumente.

• Dezbateri.

Clasa se divizează în două echipe: "Susţinătorii" şi "Acuzatorii".

Dezbaterile se vor desfăşura în jurul faptei lui Ruslan Obadă: trădare ori mustrări de conştiinţă?

Susţinătorii

1. Considerăm că Ruslan a procedat corect, spunînd adevărul despre furturi. Argumentăm: astfel Ruslan îl va determina pe Igor să nu mai fure. Era de datoria lui să stăvilească pornirile rele ale prietenului.

2. Oare e cu putinţă să păstrezi o astfel de "taină"? Este o zicătoare foarte înţeleaptă: "Cine fură azi un ou, mîine va fura un bou". După opinia noastră Ruslan n-a putut să accepte decăderea morală a prietenului.

Etc.

Acuzatorii

1. Noi considerăm că Ruslan este trădător. La urma urmelor putea să-l convingă pe Igor să restituie lucrurile furate, dar în nici un caz nu trebuia să-l divulge. Argumentăm: un prieten adevărat ştie să păstreze tainele.

2. Fapta sa este echivalentă cu trădarea, pentru că un om adevărat e alături de prietenul său şi la bine, şi

la rău. Argumentăm: pînă la descoperirea faptei, Ruslan îi era prieten lui Igor: mergeau pretutindeni împreună, erau nedespărţiţi, dar cum Ivanov a greşit, Obadă se retrage, părăsindu-şi amicul.

Etc.

• Intervievarea lui Igor Ivanov.

Echipele îi adresează pe rînd diverse întrebări, apoi redactează cîte un articol pentru ziarul "Adolescentul".

• Intervievarea lui Ruslan Obadă.

Redactarea articolelor "Trădare ori pur şi simplu un gest uman?"

• Lucrul pe echipe

Situaţia-problemă nr. 1

Preşedintele unei asociaţii agricole a decis să cultive plante citrice. Va izbuti oare? Argumentaţi.

Situaţia-problemă nr. 2

În laboratorul de fizică elevii şi profesorul şcolii noastre au decis să construiască o corabie cosmică. E cu putinţă oare? Argumentaţi.

Situaţia-problemă nr. 3

Fabrica de zahăr a donat şcolii noastre computere pentru toate sălile de clasă. E posibil? Argumentaţi.

Situaţia problemă nr. 4

Elevii şcolii noastre s-au plictisit să frecventeze orele şi au abandonat şcoala. Voi sînteţi în componenţa administraţiei. Cum veţi proceda pentru a-i readuce la şcoală? Argumentaţi.

VI. Totalurile

VII. Teme

• De selectat din textul "Adunarea" construcţiile condiţional + conjunctiv.

• De selectat zicători şi proverbe despre limbă.

• De selectat materiale informative despre tonul conversaţiei.

Notă. *Temele vor fi distribuite elevilor conform nivelului lor de pregătire.*

III

VORBA DULCE MULT ADUCE

Obiectul: Limba română.

Clasa: A XI-a.

Timpul necesar: 90 de minute.

Tipul lecţiei: Mixtă.

Metode de instruire: Conversaţia, jocul imitativ, Phillips-ul 6-6.

Mijloace de instruire: Folii, tabele, imprimări audio şi video.

Obiective operaţionale

La sfîrşitul activităţii didactice elevii vor fi capabili:

— să utilizeze formulele de politeţe în vorbirea orală şi scrisă;

— să comenteze o zicătoare, un proverb;

— să manifeste afecţiune faţă de colegi în timpul cooperării.

Scenariul didactic

I. Moment organizatoric

II. Captarea atenţiei

• Audierea poeziei lui V. Romanciuc "Întîi şi-ntîi."

ÎNTÎI ŞI-NTÎI

Din naştere şi pînă în apus
N-ai timp să spui tot ce-ai
avea de spus —
Trei sute şasezeci şi cinci de zile
În calendar încap pe două file
Şi viaţa, fie cît n-ar fi de mare,
Încape în vreo două calendare.
Cuvîntul, deci, pe care-ai
vrea să-l spui
Se cere a fi spus la timpul lui,
Curat şi simplu, fără-nfloritură —
Rostit de suflet, nu spoit de gură.
Şi nu despre orice şi orişicine,
Ce-şi cată loc în inimă la tine...
Întîi şi-ntîi — cuvîntul
despre ţară,
De-ar fi să-l spui a orişicîta oară;
Întîi şi-ntîi — cuvîntul
despre casă;
Întîi şi-ntîi — cuvînt
despre părinte,
Semănător de obiceiuri sfinte;
Şi despre limbă, şi despre
iubire,
De tot ce-avem mai drag
în amintire.
Iar încă despre toate celelalte
Am mai putea vorbi şi
după moarte.

• Conversaţie despre poezie.

— Numiţi ideea centrală a poeziei.

— Cum înţelegeţi versul "Din naştere şi pînă în apus"?

— Comentaţi versurile următoare:

Cuvîntul, deci, pe care-ai vrea să-l spui
Se cere a fi spus la timpul lui,
Curat şi simplu, fără-nfloritură —
Rostit de suflet, nu spoit de gură.

— Comentaţi:

Întîi şi-ntîi — cuvînt despre părinte,
Semănător de obiceiuri sfinte.

III. Evaluarea

• Elevii citesc zicătorile şi proverbele despre limbă, selectate în cadrul lucrului pentru acasă.

Comentarii.

IV. Anunţarea obiectivelor şi expunerea temei

V. Actualizarea cunoştinţelor

VI. Comunicarea noilor cunoştinţe

• Prezentarea informaţiilor despre tonul conversaţiei.

Prima informaţie

Un proverb spune că tonul face muzica, adică totul depinde în conversaţie de felul conceperii comunicării. Dacă începi a conversa pe un ton iritat, interlocutorul îţi va răspunde pe acelaşi ton. Afirmaţiile şi tonul doctoral trebuie evitate.

A doua informaţie

Ambii interlocutori trebuie să-şi măsoare cuvîntul cu o potrivită armonie, căci ridicarea glasului denotă lipsă de cultură. Un cuvînt rostit pe ton ridicat poate jigni omul. Acelaşi cuvînt, spus cu un ton povăţuitor, deschide sufletul omului şi îl înaripează.

A treia informaţie

Din cauza greşelilor comise de copii, reproşurile şi mustrările devin uneori inevitabile. Nu este suficient însă ca acestea să fie făcute pe un ton sobru, grav şi fără patimă, ci mai trebuie să fie făcute şi în cea mai strictă intimitate, cînd nu este nimeni de faţă.

Se întîmplă uneori că învăţătorii, profesorii, părinţii ne fac observaţii în public, ofensîndu-ne şi chiar ştirbindu-ne autoritatea.

A patra informaţie

În tonul vocii, în ochii şi în felul de a fi al unei persoane, nu e mai puţină expresivitate decît în alegerea cuvintelor. Bună-cuviinţa zîmbetul şi mîna la pălărie sînt gesturi simple, dar impresionează mult.

• Profesorul face bilanţul.

Comunicarea între oameni se realizează prin cuvinte. Fiecare cuvînt are o gamă întreagă de nuanţe: de la cele mai întunecate pînă la cele mai luminoase. Comunicarea este o artă adevărată şi fiecare om e dator s-o posede.

A comunica nu înseamnă a conversa pur şi simplu, povestind anecdote sau noutăţi sportive. Adevărata comunicare dintre oameni constituie o formă de creaţie care înlesneşte dezvăluirea celor mai frumoase trăsături ale personalităţii.

• Jocul imitativ

Echipele înscenează următoarele situaţii, ţinînd cont de diversele nuanţe ale tonalităţii:

Prima situaţie

Sînteţi grăbit. Peste 10 minute începe spectacolul cu cel mai preferat actor al Dvs.. Pînă la teatru mai aveţi de mers 8 minute. O bătrînică vă roagă să-i indicaţi unde se află cea mai apropiată alimentară. Cum veţi proceda?

A doua situaţie

Prietenii te aşteaptă să mergeţi împreună la scăldat, iar mama te roagă să scuturi covoarele. Cum vei proceda? Alege tonul cel mai potrivit pentru prieteni şi pentru mama.

A treia situaţie

Echipa voastră solicită să plece într-o excursie prin România. Problemele financiare le-aţi rezolvat deja. Dar administraţia şcolii nu vă permite plecarea, motivînd că veţi lipsi prea mult de la ore. Alegeţi tonul potrivit pentru a convinge administraţia să soluţionaţi pozitiv problema.

A patra situaţie

Echipa voastră vrea să-şi sărbătorească o aniversare. Aveţi nevoie de sala de festivităţi. Nu aveţi prea mari performanţe la învăţătură şi disciplină. Directorul nu vă permite. Convingeţi-l, alegînd cea mai potrivită tonalitate a conversaţiei.

•Phillips 6-6.

Vă aflaţi în codru, în Împărăţia Necuviincioşilor. Aveţi înalta misiune de a le cultiva aborigenilor o vorbire frumoasă, civilizată, după cum şi glăsuieşte proverbul: "Vorba dulce mult aduce". Pentru început elaboraţi cele mai elementare reguli de comunicare civilizată.

Prezentări posibile:

Varianta I

1. Exprimă-te concis, clar.
2. Utilizează în vorbire numai cuvinte frumoase.
3. Cînd vorbeşti, nu uita cuvintele magice "vă rog", "scuzaţi", "nu vă supăraţi", "mulţumesc", "fiţi atît de bun şi..." etc.
4. Nu utiliza cuvinte indecente.
5. Vorbeşte pe ton liniştit.

Varianta a II-a.

1. Cînd vorbeşti cu cineva, zîmbeşte.
2. Nu striga în timpul comunicării.
3. În timpul discuţiei nu-ţi asuma rolul de moderator.
4. Nu întrerupe interlocutorul.
5. Vorbeşte cumpătat şi clar.
6. Dacă ai de spus ceva interesant, vorbeşte, de nu — taci.

VI. Bilanţul

VII. Teme

•Scrieţi o compunere ce se va termina cu proverbul "Vorba dulce mult aduce".

•Selectaţi din opera lui Anton Pann proverbele despre limbă.

•Selectaţi din presă un material cu referinţe la cultura vorbirii.

Însărcinare pentru toţi elevii:

• De memorat poezia lui V. Romanciuc "Întîi şi-ntîi".

IV

DEZBATERI LA TEMELE: *PASĂREA PE LIMBA EI PIERE* ŞI *VORBA DULCE MULT ADUCE*

Obiectul: Limba română.
Clasa: A XI-a
Timpul necesar: 90 de minute.
Tipul lecţiei: Dezbatere.
Metode de instruire: Problematizarea, jocul imitativ, conversaţia euristică.
Mijloace de instruire: Folii, tabele, structura povestirii canonice, tabelele modurilor condiţional şi conjunctiv.

Obiective operaţionale

Elevii vor fi capabili:

— să se exprime corect şi fluent;

— să găsească soluţiile necesare pentru rezolvarea problemei date;

— să posede o vorbire frumoasă, însoţită de tact;

— să argumenteze situaţiile propuse;

— să dea dovadă de afecţiune în procesul de colaborare cu colegii.

I. Moment organizatoric

II. Captarea atenţiei

• Recitarea poeziei lui V. Romanciuc "De unde să ştie pasărea".

•Discuţie în baza versurilor

Veacul păsării ţine atît
Cît nu ştie că pre limba ei piere...

— Comentaţi aceste versuri.

— Le puteţi referi la viaţa cotidiană?

— Vă puteţi imagina o pasăre ce n-ar cînta?

— Cînd află pasărea că "pre limba ei piere"?

III. Dezbateri la tema "Vorba dulce mult aduce".

•Echipele audiază următoarea scenă:

Bunica şi Dorel iau prînzul.

Dorel roade un covrig tare.

Bunica (gingaş): Dorel, lasă covrigul cela. Nu vezi că-i tare? Na, mănîncă mai bine o portocală. Priveşte ce frumoasă e! Acuşi ţi-o curăţ...

Dorel (alintat): Nu vreau portocală.

Bunica (convingător): Dorel, orice copil trebuie să consume portocale: ele conţin vitamine.

Dorel (convingător): Nu vreau vitamine.

Bunica: De ce, dragul meu? Doar vitaminele sînt de mare folos.

Dorel: Da eu totuna nu vreau.

Bunica (categoric): Trebuie să fii ascultător!

Dorel (obraznic): Fii singură ascultătoare!

Bunica (în gol): Iată, poftim de vorbeşte cu el... L-au alintat de nu se mai poate... Dorel, cum de nu ţi-i ruşine la obraz?

Dorel: Da lasă-mă-n pace odată, că mă dor urechile de vorbele tale....

•După audiere echipele mai citesc încă o dată textul scenetei, apoi se împart în "Susţinători" şi "Acuzatori".

DEZBATERILE POSIBILE

Susţinătorii

1. În cazul de faţă avem o situaţe tipică. Doi oameni apropiaţi — bunica şi nepoţelul de vreo 5—6 ani — n-au găsit limbaj comun şi s-au certat pentru un fleac. Trebuia găsit tonul potrivit.

2. Şi, totuşi, susţinem că bunica a greşit doar tonul discuţiei. Trebuia să-i propună portocala pe un ton mai sever. Nu era cazul gingăşiei exagerate.

3. Nepoţelul trebuie să-şi asculte bunica. Oare bunica i-a spus băiatului ceva neplăcut? Nu s-ar fi întîmplat nimic rău, dacă ar fi mîncat portocala. Dar să-i spui bunicii cuvinte de ocară...

4. Aceasta e prea de tot! Cum adică să nu le spună ce trebuie să mănînce şi cum trebuie să gîndească. Deci, după opiniile voastre, în gîndirea copiilor trebuie să domine haosul!

5. Bunica nu se amestecă în procesul de gîndire al băiatului. Ea doar îi propune o portocală şi atît.

6. Posibil că aveţi dreptate. Nu ne rămîne altceva, decît să fim de acord cu opiniile echipei voastre.

Acuzatorii

1. Nu e vorba de ton. Mai curînd e la mijloc marea diferenţă de vîrstă a celor doi interlocutori: bunica are vreo 60 de ani, iar Dorel — 6. Interesele lor sînt diferite. Bunica nu-şi poate imagina că nepoţelul ei trăieşte într-o lume aparte.

2. Considerăm că Dorel e băiat destul de mare şi nimeni nu-l poate forţa să mănînce ceea ce nu vrea, să facă ceea ce nu-i este interesant. Bunica trebuia să-şi dea seama de aceasta şi atunci nepoţelul nu i-ar fi spus ultima frază: "Da lasă-mă-n pace odată, că mă dor urechile de vorbele tale!"

3. Trebuie să spunem că maturii cam des îi scot din sărite pe copii, dorindu-le, desigur, binele. După opinia noastră, copiii ar trebui să fie puţin lăsaţi în pace: să nu le spunem ce trebuie să mănînce şi cum trebuie să gîndească...

4. Nu e vorba de haos, ci de libertatea gîndului. Adică ar fi mai bine, dacă el, copilul, cu capacitatea lui de gîndire încă firavă, ar pătrunde singur în esenţa lucrurilor. Nimeni n-are dreptul să se amestece în procesul de gîndire al cuiva.

5. După opinia noastră bunica nu-şi dă bine seama că în faţa ei se află un copil. Da, ea are grijă de hrana şi sănătatea lui, ea îl educă şi-l învaţă să fie ascultător. Dar ea nu s-a adresat către Dorel = copilul din realitate, ci către copilul imaginaţiei sale.De aici se naşte şi conflictul.

Jocul imitativ

•Echipele înscenează fragmentul "Dorel şi bunica", căutînd cu ajutorul intonaţiei să schimbe finalul. Învinge echipa care găseşte mai multe modalităţi intonaţionale.

IV. Bilanţul

V. Teme

— Comentarea proverbului "Sau taci, sau zi ceva mai bun ca tăcerea";

— Argumentaţi: "Grăieşte gura fără dînsul".

— Găsiţi un proverb analogic cu următorul: "Capra care zbiară o mănîncă lupul."

Mărioara BABA
Novi Sad

NAŞTEREA POEMULUI

Pe cer copiii desenează aripi de sfinţi.
În casa de lut, cu porţile deschise,
se dansează dansul poeţilor.
Din paradizia maşinii ies genii,
cu zdruncinate nebunii pe cefe.
Ei calcă, cu grijă, lacrima izvorului,
gheaţa subţire a morţii.
Cu o senzaţie de linişte ei strigă
de parcă ar sparge cerul.
Zadarnic se rostogolesc lîngă ei farfurii
zburătoare. Felinarele veghează naşterea
poemului, împlinindu-se astfel,
promisiunile date divinităţilor.
Iată-i cutreierînd peisajele tot mai bătrîne
zugravi, încărcaţi cu ploi bogate de cuvinte,
veselele lor fiinţe ţin ritmul mersului firesc
al lucrurilor, primejdiile propriilor abisuri
sunt ca rănile ce nu se mai cicatrizează.
Ei se hrănesc din lumea metaforelor,
propun formula salvatoare pentru codri, munţi
şi izvoare, în amiază sting şi aprind stelele,
cu speranţa că niciodată nu se vor izbi
de propria lor pierzanie.
Ei trezesc curiozitatea oamenilor, nasc îngeri
în vis,
amanţi ai tuturor iluziilor pomenite de istorie;
dulceaţa viciului îşi consumă partea de delir
şi îi leagă cu o coroană comună.

ODĂ CUVÎNTULUI

Aceste fermecătoare oglinzi ale apei pe care
le vezi, nu-s nimic altceva decît frumoasele
noastre corpuri, alungite ca nişte centauri
în expansiune, chipul unor sentimente năprasnice
pe care le trăiam împreună, eu şi cu tine,
în spaţiul preafericit în care ne iubeam
invincibil. Eram tineri, ca nişte albe lebede,
cîntam unul cu glasul celuilalt,
fără ceasuri, măsuram infinitele monologuri
ale plantelor, delicioasele mistere ale
drumurilor, nebătute, mirosind a salcie înflorită.
Apele sunt în creştere de la o zi la alta,
nemîngîiata umbră cîntăreşte ziua pe pleoape
şi bea din laptele dulce pe care îl rostim.

LA ŞCOALA POEŢILOR

Ziua începe ca un şuvoi de apă neatinsă,
ne prinde ca pe nişte şoareci în valurile ei,
ne azvîrle pretutindeni, ca pe nişte biluţe
colorate şi ne adună din nou spre seară
în cecurile însemnate cu var. Ziua — o zîmbitoare
doamnă, ce împarte speranţe, ne frunzăreşte
ca pe o lungă scrisoare de dragoste nemaitrimisă.
Această zi şi braţele ei ne îmbrăţişează cu căldură,
atîta căldură pînă ce simţim cum ni se aprind
mîinile şi tălpile, micile fiinţe care
trăiesc îngrămădite în ţesuturile noastre.
Dis-de-dimineaţă brutarii împletesc cozonaci
pe care noi îi înfulecăm mulţumiţi. Ne sorbim,
apoi, cafeaua aburită, rezolvăm probleme concrete,
de care depinde salariul, cîştigul nostru pe
două săptămîni. Avem certitudinea că la şcoala
poeţilor se învaţă cum se găseşte cifrul
intrărilor secrete la intersecţia dintre
murmurul apelor şi ţipătul cocorilor.
Întrebaţi-i pe poeţi cum se mută, printr-un simplu
vers, arterele oraşului în livada cu vişini.
Întrebaţi-i pe ei ce ascunde marea, în pîntecele ei
nesfîrşite, în abisul cu cristale, în inima zburătoare,
peste ferestrele după care pîndesc zînele apelor.
Zile la rînd poetul deschide larg porţile infinitului
şi dă fiecărula ceea ce i se cuvine.

PERPETUUM MOBILE

Fiecare dintre noi joacă farsa supravieţuirii.
O sabie prea ascuţită ne aleargă ca pe un stol
de rîndunici şi noi nu mai ajungem să gustăm
din clipa, fascinanta clipă cu ulcioarele
pline de miere.
Ne luăm copilul de mînă şi îl ducem la grădina
zoologică cu amuzante lupoaice îmblînzite.
Simţim cum vin mistreţii şi se năpustesc asupra
noastră, ca asupra apelor demult dispărute.
Vedem, clar, cum descresc teii, ca albinele
cu acurile smulse şi se aşează pe locurile
noastre, ne iau suferinţele, se molipsesc
de cuvintele noastre.
Trebuie să fie aproape ora cînd Dumnezeu
se îndreaptă spre odaia sa de noapte.
Dintr-o spaimă, sau simplu viciu, cu oasele noastre,
obosite, lustruim pădurile de salcîm şi le ascultăm
străvechile taine. Şi noi, la rîndul nostru, facem
promisiuni imediate, ne înduioşăm, ne încurajăm,
ne linguşim, ne umilim. Afirmăm că stelele
ne iubesc ca pe propriile lor lumini zilnice.
Urmează apoi o stare de incertitudine
de parcă n-am mai fi. Ca nişte sclavi
fără continent, renunţăm, pe vecie,
la îmbrăţişarea moale a naturii.

Selecţie din volumul **Dubla fiinţă a naturii**

FIŞIER

Mărioara BABA VOJINOVIC — poetă, critic de teatru, film şi TV, jurnalistă — născută la 18 decembrie 1950 la Seleuş. Este fiica Liviei (n. Gheorghe) şi a poetului Trifu Baba (n. 7.08.1930—d.27.08.1992).

A făcut Şcoala elementară în satul natal, iar la Alibunar termină Şcoala de economie. Frecventează cursurile Facultăţii de economie din Belgrad, la care renunţă în favoarea Facultăţii de artă din Belgrad (1970—1971). În anul 1972 pleacă la Bucureşti unde se înscrie la Facultatea de teatru, film şi TV, pe care o absolvă în anul 1976, angajîndu-se ca ziaristă la Postul de Radio Novi Sad. Ulterior trece la Televiziunea Novi Sad — în redacţia programului în limba română.

A debutat editorial în anul 1980 la Editura "Libertatea". Publică versuri în revistele româneşti din Voivodina şi din România şi este inclusă în cîteva antologii.

*Volume: **Ape cristaline**, 1980; **Ploaia eternă**, 1992; **Dubla fiinţă a naturii**, 1997.*

Mihai OLENSCHI
Biruinţa

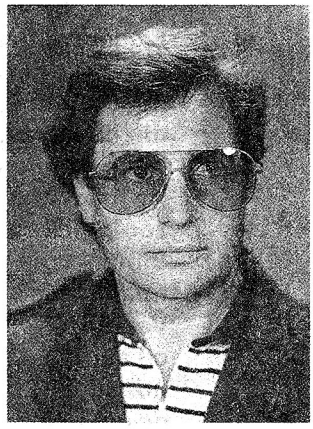

ÎNTOARCEREA CELUI RISIPITOR

Voi veni cînd trupul zvelt al zilei
De-amurg pe cruce fi-va răstignit,
Cînd toţi ai casei vor uita de mine
Şi-o stea va coborî din infinit.

Voi reveni cu-aripile rănite,
Cu gerul voluptăţii în delir.
Şi-oi săruta pereţii casei noastre,
Şi-n hohote voi plînge nopţi în şir.

Voi reveni cu-argintul greu la tîmple,
Cînd toţi vor obosi de aşteptat,
Cînd cornul Lunii, buciumînd pe creste,
Mîna-va stelele la adăpat.

Voi reveni cînd trupul zvelt al zilei
De-amurg pe cruce fi-va răstignit,
Cînd toţi ai casei vor uita de mine,
Şi-o stea va coborî din infinit...

STATUI LA RĂSCRUCI

Culorile tăcerii în vuiete se sting
Şi vîntu-n amintiri izbeşte ca-ntr-un rug.
Statui pe la răscruci singurătăţi ating
Şi-n zbateri siderale spre vise nude fug.

În suflet se-nfiripă un inefabil dor.
Cum ar porni prin lume pe-a fulgerelor scară!...
Din al uitării nimb să se avînte-n zbor
În mare de ispite şi cîntec de vioară!...

Dar alabastru-i greu şi gestu-ncătuşat,
Iar visele-mpietrite rămîn pe aripi sumbre.
Albi îngeri din neant prin noapte au zburat
Lăsînd peste statui să cadă umbre-umbre.

LA CINĂ

M-ai invitat către seară la cină
Tăcînd transparent despre cuie şi cruce.
Ai aşteptat însă noaptea să vină
Ca eu sau un altul Golgota să urce.

Misterul mitului la drum mă cheamă
Prin anotimpul nopţii fără de sfîrşit.
O voce domoală uşor mă îndeamnă:
— N-ai frică, urcă în infinit...

Prietenii au îmbrăcat haine albe
Şi veseli în jur roiesc,
Mai vii ca lumina: durutele salbe
Din flăcări şi stele mă învelesc.

Dar crucea e grea şi amarnic m-apasă.
Şi-mi sîngeră dreapta bătută în cuie.
Un suflet-copil se întoarce acasă,
Un suflet-bărbat către Domnul se suie.

FIŞIER

Salutăm debutul literar la "Limba Română" al lui Mihai OLENSCHI, unul dintre cei mai harnici şi inspiraţi profesori de limba şi literatura română din republică.

Versurile poetului mistuit de un "inefabil dor" sînt menţinute într-un registru grav, încadrîndu-se în atmosfera şi aria de căutări caracteristice clasicilor literaturii române, a căror operă o explică elevilor cu multă dăruire şi har pedagogic.

Victoria LÎSÎI
Briceni

TE AŞTEPT

Te aştept
acolo, unde plînge luna
cu scrisori,
unde zboară păsări
pentru a se stinge,
Te aştept pe podul vechi,
ce abia de se mai ţine
între nori
şi nimicuri.
Acolo nu te aşteaptă
nimeni,
doar eu, nebuna
din paradisul
în care toate cărările sînt interzise.

AM VRUT SĂ SIMT...

Am vrut să simt fiorul vieţii
inspirînd adînc aer,
dar au venit ei
şi încleştîndu-şi ghearele
în gîtul meu,
m-au oprit.

Am vrut să simt fiorul iubirii
îmbătată de parfumul florilor,
dar ai venit tu
şi le-ai smuls
din rădăcini
şi m-ai oprit.

Am vrut să simt fiorul morţii,
lamei rece,
scăldată în sînge,
dar a venit Dumnezeu
şi, luîndu-mi cuţitul,
m-a oprit.

DACĂ...

Dacă n-ai fi tu
aş fi o apă,
care ar curge întruna
răcorind malurile fierbinţi
şi căutînd,
căutînd,
căutînd.

Dacă n-ai fi tu
aş fi o frunză,
care s-ar îneca în vînturi
plîngînd clipele trecute
şi chemînd,
chemînd,
chemînd.

Dacă n-ai fi
aş fi o iarnă,
care ar plînge în troiene
avînd totul şi nimic
Fără tine, mamă,
nimic...

RONDELUL CAMEREI PUSTII

Într-o cameră pustie
Stau alături cu durerea
Şi prin geam fuge puterea,
Doru-i mort, iubirea-i vie.

Rece-mi pare luna mie,
Prevestind lumii căderea.
Într-o cameră pustie
Stau alături cu durerea.

Într-un colţ sufletu-mi scrie
O scrisoare ne-nţeleasă,
Un suspin abia adie...
Moare dragostea frumoasă
Într-o cameră pustie.

NU VIN LA TINE NICIODATĂ

Să-ţi fie cel mai dulce mărul,
Nu vin la tine niciodată;
Să-ţi fie tată adevărul,
Nu vin la tine niciodată;
Să-ţi fie veşnică iubirea,
Nu vin la tine niciodată;
Să-ţi fie-angelică privirea,
Nu vin la tine niciodată;
Să plîng cerşind la colţ de stradă,
Nu vin la tine niciodată;
În negru lumea să mă vadă,
Nu vin la tine niciodată;
Chiar duhul iadului simţind,
Nu vin la tine niciodată;
Să fii tu unul pe pămînt,
Nu vin la tine niciodată.

DOR ŞI FRICĂ

Suspinul ce l-am prins
în palme mă arde.
Mi-e dor...
şi mi-e frică
să nu-l pierd.
Îl încălzesc cu suflarea-mi
şi el adoarme.
Încerc să împac timpul,
ca să nu-l trezească,
căci va plînge.
Mi-e dor...
şi mi-e frică.

FIŞIER

Victoria Lîsîi — "o lacrimă dulce şi-amară,/ un dor prefăcut în speranţă" — este elevă în clasa a XI-a — liceală — a şcolii nr. 1 din or. Briceni. Dintre performanţele poetice ale ei se remarcă obţinerea locului întîi la concursul republican "Florii — 97".

Versurile V. Lîsîi sînt expresia unei trăiri sufleteşti intense, a impetuozităţii sentimentelor neîmpăcate cu minciuna şi convenţionalităţile.

Aurelia CAZACLIU
Chişinău

LUPI

fără să spun lucrurilor pe nume
voi lua pensula primului
pictor întîlnit în cale
şi voi colora zăpada
dar zăpada ia-o de unde nu-i
ce lupi hrăpăreţi pe lumea asta!
au păpat şi zăpada —
degetele mi-au rămas intacte
de ciudă voi desena
copacilor frunze
las' să fie
măcar cumva!
moldoveanului de toate-i trebuie
moldoveanul nu are nevoie de nimic

le privesc pe toate dintr-o parte
şi surîd
lupii mi-au şi luat urma...

SOARTĂ

a scuipa în propria soartă
e ca şi cum ţi-ai arunca
cu nisip în ochi

iubitul meu cu ochi albaştri
îţi contemplez chipul
îţi adulmec surîsul
şi îţi surprind privirea

în orice punct ai îndrepta-o
nu ai încercat vreo dată
să mergi pe o linie dreaptă
fără să priveşti în lături
şi să adulmeci izul dimineţii?
te aştept în fiece dimineaţă
cu aceeaşi dorinţă
dezgolită de plapuma viselor
a gîndurilor şi imaginilor
pierdute-n vid
vino — oricum sorţile nu s-au împreunat
iar nisipul în faţa sau în urma noastră
se adună în nenumărate grămezi

LEUL ALBASTRU

fetiţa din vis
care cîndva eram
chiar eu
de cîteva nopţi îmi imită
zîmbetul şi paşii
are şi ea părul castaniu
şi ochii de aceeaşi culoare
dar ceva ne deosebeşte —
avem caractere diferite

într-o noapte
i-am pierdut urma
şi nu i-am mai putut
admira zîmbetul —
pe fetiţă a muşcat-o
leul albastru
şi acum mi-e groază
să nu vină şi la mine

FIŞIER

Aurelia CAZACLIU este alintata presei periodice din republică. Probabil nu există nici o publicaţie, care să nu fi inserat din versurile sale de o candoare şi o profunzime aparte, orientate spre enigmele "eu"-lui interior.

Studentă la istorie, A. Cazacliu, reuşeşte să îmbine trecutul cu prezentul, visul cu realitatea, să-şi perfecţioneze limbajul poetic, cultivîndu-şi un stil propriu.

Sergiu PAVLICENCU
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

EPISTOLA CĂTRE CAN GRANDE DELLA SCALA — UN PRIM-COMENTARIU AL *DIVINEI COMEDII*

Se ştie că primul biograf şi comentator al "Divinei Comedii" a fost Giovanni Boccaccio, autor al cunoscutului "Trattatello in laude di Dante" ("Micul tratat întru lauda lui Dante"), care a ţinut un ciclu de lecturi publice cu comentarii din "Divina Comedie" în biserica Santo Stefano di Badia din Florenţa. Şi, totuşi, nu trebuie să uităm că primul comentator al "Divinei Comedii" a fost chiar autorul ei. Găsim acest prim şi propriu comentariu al capodoperei danteşti printre Epistolele marelui florentin, mai exact în cea de-a treisprezecea — ultima dintre cele care s-au păstrat. Pentru că nimeni nu poate spune cîte va fi scris în timpul vieţii sale.

Redactată în limba latină, precum cerea tradiţia epistolografiei vremii, "Epistola către Can Grande della Scala" este adresată lui "magnifico atque victorioso domino Cani Grandi della Scala" din partea celui care se numeşte "devotissimus et amicus", "florentinus natione non moribus". Se consideră că "Epistola către Can Grande" a fost scrisă în jurul anului 1319 şi trimisă destinatarului împreună cu primele cînturi din "Paradis" ca semn de recunoştinţă pentru omul ce-l găzduise la Verona în timpul exilului şi căruia i-a dedicat "Paradisul": "et illam sub praesente epistola, vobis adscribo, vobis offero, vobis denique recommendo". O vreme, paternitatea acestei scrisori a fost pusă la îndoială. Cel care l-a identificat în Dante pe autorul acestei epistole a fost Francesco Manzoni, căruia îi datorăm şi cîteva consideraţii interesante pe marginea capodoperei danteşti, deşi ele nu sînt împărtăşite de mai mulţi cercetători. De fapt, Dante nu s-a aflat mult timp la curtea lui Can Grande din Verona, devenită un adevărat centru de cultură prerenascentistă şi unde numeroşi oameni de litere şi de ştiinţă au beneficiat de o ospitalitate cordială. S-a emis chiar părerea că Dante şi-ar fi legat de conducerea Veronei aceleaşi speranţe pe care le-a nutrit pentru împăratul Arrigo al VII-lea, iar "Cîinele", despre care Virgiliu vorbeşte la începutul "Divinei Comedii", ar fi "Cîinele Mare" (Can Grande).

Oricum, "Epistola către Can Grande" reprezintă nu numai un important document pentru studierea biografiei lui Dante. Ea are meritul de a fi fost primul comentariu al "Divinei Comedii", după cum menţionează cercetătorii operei lui Dante, iar unul dintre ei — Giuseppe Vandelli — se întreba, pe bună dreptate — ce s-ar fi întîmplat dacă Dante ar fi continuat să-şi comenteze capodopera? Şi tot acest studios răspundea că, într-un asemenea caz, "o mulţime de comentarii nu ar mai fi existat şi nenumărate strădanii ar fi fost evitate". "Epistola către Can Grande" ar putea fi considerată şi ca o adevărată introducere în "Divina Comedie".

În această epistolă, Dante explică, în primul rînd, semnificaţia titlului operei sale care, precum se ştie, a fost numită iniţial, pur şi simplu, "Comedia": "Libri titulus est "Incipit Comedia Dantis Alighieri, florentinus natione non moribus. Ad cuius notitiam sciendum est quod comedia dicitur a "comos" villa est et "oda" quod est "cantus", unde comedia quasi "villanus cantus". Et est comedia genus quoddam poeticae narrationis ab omnibus aliis differens" etc. — explicaţii arhicunoscute de toată lumea încă din manualele şcolare, dar nu toţi ştiu şi nici nu se precizează întotdeauna că ele aparţin chiar lui Dante, care îi citează sau îi aminteşte pe Horaţiu, Terenţiu, Seneca ş.a., încît textul dantesc se constituie într-un adevărat intertext în accepţiune contemporană. Mai ales dacă avem în vedere şi etimologia cuvîntului "text". Orice text în general este alcătuit din ceea ce au spus alţii (alte texte) pînă la el (inclusiv cînd nu se citează direct sau indirect textele ce i-au precedat"), spre a se vedea ce a putut fi preluat şi din ceea ce adaugă textul vizat. Operele danteşti sînt, astfel, nu numai polistilistice, dar se caracterizează şi, într-un grad mai mare sau mai

mic, prin ceea ce se numeşte astăzi intertextualitate.

Dante preia, în chiar "Epistola către Can Grande", nu numai de la alţii, dar şi din lucrările sale anterioare. Un exemplu dintre cele mai elocvente se referă la cele patru sensuri ale oricărei opere scrise, conform criteriului de interpretare elaborat de exegeza medievală. Despre aceste patru sensuri Dante vorbeşte în "Banchetul", referindu-se la trei dintre cantonele sale, pentru ca să le reia ulterior diferenţierea (sensul literal, sensul alegoric, sensul moral şi sensul analogic) în "Epistola către Can Grande". Spre deosebire de "Banchetul", în această epistolă Dante nu mai face deosebirea dintre alegoria teologilor şi alegoria poeţilor, iar sensul literal al "Comediei" nu mai este *bella menzogna*, care *nasconde la verità*, ci coincide cu sensul istoric propriu, caracteristic alegoriei Scripturii. Iar în comparaţie cu ceea ce considera, bunăoară, în "De vulgari eloquentia", stil comic, atestăm, referitor la "Comedia", o poziţie teoretică diferită, aici fiind vorba de o materie şi de un stil ce nu justifică titlul operei. Scopul "Comediei" sale, îndeosebi al ultimei părţi, "Paradisul", este, după cum declară Dante: "Finis totius et partis est removere viventes in hac vita di statu miserie et perducere ad statum felicitatis".

Dante se considera pe sine un om al acţiunii ("practicus"), care se conduce, în faptele sale, de o filosofie morală numită "morale negotium", opera sa fiind orientată spre o activitate creatoare, nu contemplativă: "genus vero philosophie sub quo hic in toto et parte procedetur, est morale negotium, sive ethica; quia non ad speculandum, sed ad opus inventum est totius et pars". Arta trebuie să fie dictată de ceea ce el numeşte *libero arbitrio*, *libero voler*, precum o spune şi în "Purgatoriu":

De-ar fi aşa, în voi libera vrere
distrus-ar fi, şi n-ar fi fost răzbun
din bun s-aduni plăceri, din rău — durere

Atît voinţa liberă (morala), cît şi arta (imaginaţia) sînt, însă, după Dante un dar dat de ceruri celor aleşi. Zice în cîntul XVII:

Te mişcă vreo lumină-n cer iscată?
Prin sine-or vrerea Cui ne-o scurge-n fire?

Prin acest dar al cerurilor se influenţează asupra celorlalţi, dar aceasta operează schimbări şi în poet. Dante are în vedere nu numai perfecţiunea morală a celorlalţi, dar şi propria sa perfecţiune morală. Tocmai luînd în considerare această orientare şi spre sine, spre propriul său suflet, Francesco Manzoni, amintit ca fiind cel ce i-a atribuit lui Dante paternitatea "Epistolei către Can Grande", a emis părerea că poemul lui Dante nu este doar o viziune în somn, ci o măreaţă metaforă, "care redă starea morală a omului Dante şi starea tragică a lucrurilor din lumea ce îl înconjoară", idee, de altfel, sugerată şi de comentariile "Comediei", făcute de însuşi Dante în "Epistola către Can Grande". O confirmare găsim şi în cîntul al XXV-lea din "Paradis":

De-ar fi ursit poemului meu sacru,
cui şi pămînt, şi cer sprijin îi dară
şi-atîţia ani făcu din mine-un macru,
să-nvingă ura ce m-alung-afară
din mîndrul ţarc unde-am dormit ca mie
duşman cu lupii cari războiu îi dară,
cu altă voce-atunci, c-un păr altfel
întoarce-m-aş poet, să iau cunună
unde-am primit botezul, căci prin el
intrai eu în credinţa care-adună
pe drepţi în cer şi pentru ea şi fui
de Petru-ncins cu-aşa urare bună.

Şi o ultimă afirmaţie din "Epistola către Can Grande", vizînd forma polistilistică a "Divinei Comedii": "Forma sive modus tractandi est poeticus, fictivus, descriptivus, digressivus, transumptivus, et cum hoc diffinitivus, divisivus, probativus, improbativus et exemplorum positivus" — "Hoc non est gratia speculativi negotii, sed gratia operis".

VALENTIN GUŢU: *DICŢIONAR AL GREŞELILOR DE LIMBĂ*

Editura "Arc", Chişinău, 1998, 284 p.

Calitatea de frunte a recent apărutei cărţi de cultivare a limbii este faptul că ea inventariază şi înregistrează (aproape) tot ce s-a scris (s-a spus) despre greşelile de vorbire de la noi. În plus, atestăm şi noutăţi, elemente inedite. Lucrarea include două compartimente de necesitate stringentă în spaţiul nostru lingvistic: *Cuvinte cu dificultăţi de scriere şi de pronunţare; Cuvinte şi expresii străine.*

Cel din urmă compartiment, avîndu-l în calitate de coautor pe Vlad Pohilă, propune persoanelor interesate cîteva articole (tablete) de cultivare a limbii.

Din capul locului se cere menţionat faptul că autorul nu caută să fie original de dragul originalităţii. El urmează un concept deja cunoscut nouă — cel al cărţii lui Valentin Mândâcanu "Cuvîntul potrivit la locul potrivit", care s-a dovedit a fi extrem de utilă pentru toţi vorbitorii de limbă română din Basarabia.

La această idee subscrie şi prefaţatoarea cărţii, cunoscuta (şi recunoscuta) savantă din Ţară Mioara Avram: "Este vorba... de un instrument de informare rapidă pe care îl va putea folosi uşor, fără condiţia unei pregătiri de specialitate, oricine vrea să-şi îmbunătăţească exprimarea. Trebuie numai să vrea cu adevărat!".

Tot Domnia sa semnalează că "un merit al dicţionarului de faţă este includerea unor elemente de natură pragmatică: formule uzuale pentru firme, anunţuri, inscripţii sau de conversaţie în diverse situaţii". Una e să cumperi de la magazin 1 kg de **cîrnaţi** şi alta e firma unui atare magazin: **Mezeluri**. La fel şi: (inscripţie pe o autospecială) "Autodepanare" (şi nu "De avarie"); (formulă) "Să auzim de bine!" (nu "Să ne auzim de bine!"); (inscripţie) "Atenţie: automobil/ tren!". Dacă unui doritor de a nimeri la un spectacol casieriţa îi poate spune scurt: "Bilete nu-s", într-un anunţ la casa de bilete a teatrului vom scrie: "Vîndut complet", "Nu mai sînt bilete!".

Scopul pe care şi l-a propus autorul prin editarea acestui *Dicţionar* îl depistăm din *Notă asupra ediţiei*: "... lucrarea de faţă se vrea un instrument de lucru comod şi util pentru cititori cu niveluri de pregătire diferite, un îndreptar ortologic, care să contribuie, pe cît e posibil, la corectitudinea limbii române vorbite în stînga Prutului, la eliminarea celor mai supărătoare şi mai frecvente abateri din exprimarea noastră orală sau scrisă: în primul rînd, a calcurilor după modele ruseşti, dar şi a altor greşeli de limbă (lexicale, gramaticale, ortografice...)".

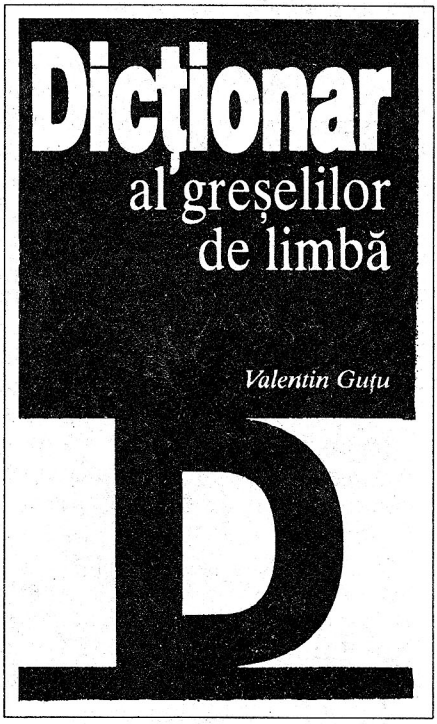

Noi, la rîndu-ne, putem confirma cu siguranţă că nobila idee a devenit realitate: vorbitorii de limbă română din Republica Moldova pot beneficia astăzi de un extrem de util instrument de lucru.

La o primă lectură a *Dicţionarului...* rămîi cu impresia că poţi găsi răspuns la orice întrebare privind corectitudinea exprimării orale şi scrise.

Şi numai o lectură de profunzime ne limpezeşte situaţia: nici o lucrare de acest fel nu ar putea pretinde o tratare exhaustivă a multiplelor probleme de cultivare a limbii.

Un lucru însă e cert: *Dicţionarul* va ameliora considerabil vorbirea defectuoasă de la noi.

Iar aceasta înseamnă, de fapt, un merit incontestabil al autorului. Am putea face, firește şi alte (multe) referinţe elogioase la adresa lui sau pe marginea lucrării. Dar mai importante ni se par unele obiecţii, sugestii, propuneri, de care ar beneficia şi "consumatorii" cărţii. O facem (precizăm) cu toată bunăvoinţa, fără a pretinde adevărul în ultimă instanţă.

De vreme ce lucrarea se numeşte *Dicţionar...*, cititorul e în drept să afle răspunsul corect (categoric) la întrebarea ce-l frămîntă, ca să poată face trimitere la sursa din care s-a consultat. Pe alocuri însă apar şi semne de întrebare: cum totuşi e corect "**sală de cursuri** sau **sală de curs**" (p. 24.); de ce "arborii **ăştia**, dar "tipii **aceştia**"? (p. 26). Provoacă nedumerire faptul că pentru "creştere (sporire) **bruscă** (incorect) se propune, creştere (sporire) **considerabilă** (corect) (p. 31). În realitate creşterea (sporirea) preţurilor poate fi şi **bruscă** "pe neaşteptate", dar şi **considerabilă** "foarte mare, însemnată, substanţială".

Nu e clar de ce autorul consideră inadecvat termenul **cvartal** (mergeţi trei **cvartale**; corect: mergeţi trei **intersecţii**), de vreme ce dicţionarele explicative (inclusiv DEX-ul) atestă cuvîntul dat cu această semnificaţie şi chiar cu cea de "trimestru". Dacă recunoaştem tendinţa vorbitorilor de a fi cît mai laconici în exprimare, ceea ce lingviştii numesc "efort minimal", de ce nu admitem ca fiind corectă sintagma "Puneţi receptorul" pentru "puneţi receptorul (telefonului) în furcă"? Cu atît mai mult cu cît se ştie că uzul "nostru" nu va accepta îmbinarea **închideţi (telefonul)**.

Este indiscutabil că expresia "Ospătar, primiţi o comandă" este un calc din limba rusă (Официант, примите заказ), dar de ce recomandăm numai "Ospătar, vreţi să luaţi comanda?" (p. 111), dar nu şi o variantă mai practică: "Luaţi, vă rog, comanda"?

Şi o doleanţă: la o eventuală reeditare a *Dicţionarului...* ar fi bine să se dea şi o bibliografie selectivă privind cultivarea limbii.

Despre autor: Valentin Guţu este cel care, vorba poetului, "zilnic coboară în minele de aur ale limbii române". Căutările sale nu sînt zadarnice. Domnia sa ne propune cu generozitate aurul adunat cu multă trudă pe parcursul a mai mulţi ani.

Luaţi-l, dragi cititori! "Aurul" vă aparţine.

Ion MELNICIUC

O TRILOGIE TRICOLORĂ PENTRU ANUL ŞCOLAR ŞI JUBILIAR

Prezentăm cea de-a treia carte din seria manualelor şcolare, apărute la editura "Civitas": **Istoria modernă a românilor,** Partea a II-a, clasa a VIII-a, autori — Nicolae Chicuş, Eugenia Danu, Demir Dragnev. (Precedentele două manuale, despre care revista noastră a anunţat deja cititorii, sînt: **Istoria medie a românilor**, clasa a VI-a, autori: Demir Dragnev şi Gheorghe Gonţa şi **Istoria modernă a românilor**, Partea I-a, clasa a VII-a, autori: Demir şi Emil Dragnev). Materialul expus în acest manual cuprinde o perioadă de glorie şi frumoase împliniri în istoria românilor: Revoluţia română de la 1848—1849; Unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza la 1859; Constituirea statului român modern şi cucerirea independenţei; Mişcarea de renaştere şi eliberarea naţională a românilor din pămînturile româneşti înstrăinate culminate de cea mai înălţătoare filă din istoria neamului nostru — desăvîrşirea procesului de constituire a statului modern şi realizarea unităţii naţional-statale — Marea Unire de la 1918.

Manualul este înzestrat cu un bogat aparat metodic şi material ilustrativ.

Apărut în preajma jubileului de 80 de ani de la Unirea Basarabiei cu Patria-mamă şi lansat în cadrul unei conferinţe ştiinţifice prilejuită de acest jubileu, cartea încheie o trilogie tricoloră de manuale la Istoria românilor, propusă de editura "Civitas" pentru anul şcolar şi jubiliar 1997—1998.

Toate manualele sînt aprobate şi recomandate de către Comisia de experţi a Ministerului Învăţămîntului, Tineretului şi Sportului al Republicii Moldova.

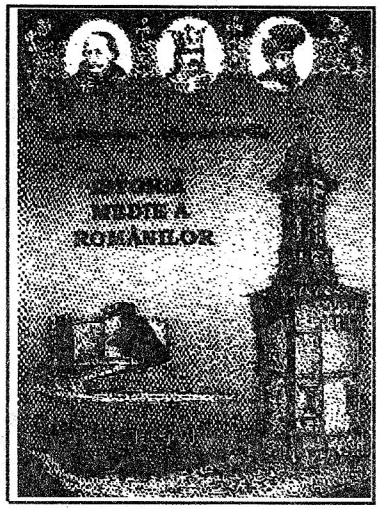

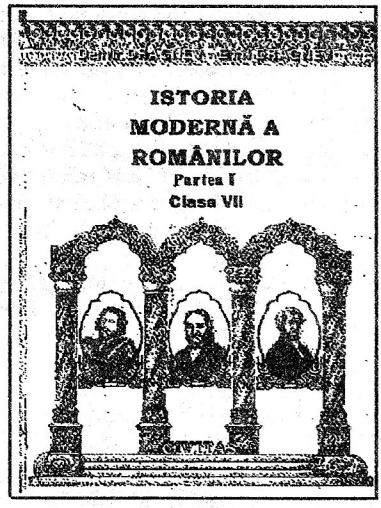

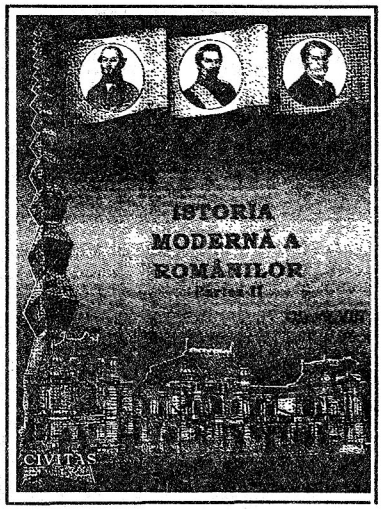

DATE DIN ISTORIA LITERATURII ŞI CULTURII ROMÂNE

1998

APRILIE

16 75 de ani de la naşterea poetului şi publicistului **Petre Darienco** (16 aprilie 1923—9 iulie 1976).

16 60 de ani de la naşterea scriitorului **Iuri Grekov** (1938).

18 **Ziua Internaţională a Monumentelor şi Locurilor Istorice**.

19 **Sfintele Paşti.**

27 **Paştele Blajinilor.**

29 70 de ani de la dezvelirea **monumentului lui Ştefan cel Mare** din Chişinău (1928), operă a sculptorului Alexandru Plămădeală.

30 40 de ani de la înfiinţarea **Televiziunii în Republica Moldova** (1958).

MAI

1 70 de ani de la apariţia primului număr al **Moldovei literare** ("Nistru", actuala revistă literară **Basarabia**) (1928).

4 170 de ani de la naşterea scriitorului **Constantin Stamati-Ciurea** (4 mai 1828—22 februarie 1898).

4 70 de ani de la naşterea istoricului şi criticului literar **Leon Baconski** (1928).

5 50 de ani de la trecerea în nefiinţă a lingvistului şi filologului **Sextil Puşcariu** (4 ianuarie 1877—5 mai 1948).

6 60 de ani de la trecerea în nefiinţă a poetului **Octavian Goga** (1 aprilie 1881—6 mai 1938).

9 80 de ani de la trecerea în nefiinţă a poetului şi traducătorului **George Coşbuc** (20 septembrie 1866—9 mai 1918).

10 70 de ani de la trecerea în nefiinţă a poetului **Artur Stavri** (10 noiembrie 1869—10 mai 1928).

15 160 de ani de la naşterea pictorului **Nicolae Grigorescu** (15 mai 1838—21 iulie 1907).

15 125 de ani de la trecerea în nefiinţă a domnitorului Principatelor Unite **Alexandru Ioan Cuza** (20 martie 1820—15 mai 1873).

20 80 de ani de la inaugurarea (1918) în cadrul Universităţii Populare din Chişinău a **Primei biblioteci publice româneşti din Basarabia** în frunte cu directorul I. Zaboloţchi.

20 80 de ani de la naşterea scriitorului **George Meniuc** (20 mai 1918—8 februarie 1987).

22 90 de ani de la naşterea istoricului literar şi folcloristului **Ion Constantin Chiţimia** (1908).

24 75 de ani de la naşterea poetului, eseistului şi traducătorului **Ion Caraion** (24 mai 1923—21 iulie 1986).

24 50 de ani de la trecerea în nefiinţă a preotului-poet **Antonie Luţcan** (17 octombrie 1903—24 mai 1948).

150 de ani de la redactarea de către Vasile Alecsandri a broşurii **În numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu** (1848), adresată fraţilor români din toată România.

85 de ani de la apariţia revistei **Cuvînt moldovenesc** (1913).

IUNIE

1 125 de ani de la naşterea **Elenei Alistar-Romanescu** (1 iunie 1873—1955), membru al Sfatului Ţării, militant pentru unitatea naţională a românilor.

6 140 de ani de la inaugurarea la Chişinău (1858) a **Bisericii "Sf. Teodor Tiron"** ("Ciuflea").

14 180 de ani de la naşterea poetului, prozatorului şi dramaturgului **Vasile Alecsandri** (14 iunie 1818/1821—22 august 1890).

28 125 de ani de la trecerea în nefiinţă a cărturarului şi mitropolitului **Andrei Şaguna** (1 ianuarie 1809—28 iunie 1873).

IULIE

2 Sărbătoarea Naţională **Ziua Comemorării lui Ştefan cel Mare şi Sfînt.**

3 170 de ani de la trecerea în nefiinţă a poetului şi traducătorului **Ioan Cantacuzino** (20 ianuarie 1757—3 iulie 1828).

15 180 de ani de la naşterea lui **Iosif Naniescu (Ioan Mihalache)** (15 iulie 1818—26 ianuarie 1902), mitropolit al Moldovei şi Sucevei.

15 50 de ani de la naşterea scriitorului **Nicolae Dabija (Ciobanu)** (1948).

17 175 de ani de la naşterea poetului **Gheorghe Tăutu** (17 iulie 1823—8 august 1885).

21 190 de ani de la naşterea filozofului şi esteticianului **Simion Bărnuţiu** (21 iulie 1808—16 mai 1864).

AUGUST

1 100 de ani de la naşterea scriitorului **Nicolae Spătaru** (1 august 1898-?).

15 70 de ani de la naşterea scriitoarei **Raisa Lungu-Ploaie** (1928).

16 60 de ani de la naşterea scriitorului **Gheorghe Constantin Madan** (1938).

17 60 de ani de la naşterea scriitorului **Andrei Burac** (1938).

23 100 de ani de la deschiderea la Chişinău (1898) a **Comisiei Arhivistice Savante din Basarabia.**

31 Ziua **Limbii Române**.

300 de ani de la apariţia la Iaşi a primei scrieri filozofice româneşti **Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul** de Dimitrie Cantemir (1698).

SEPTEMBRIE

3 70 de ani de la naşterea lui Ion Druţă (1928), prozator, dramaturg şi publicist.

8 60 de ani de la trecerea în nefiinţă a cărturarului iluminist **Mihail Ceachir** (27 aprilie 1861—8 septembrie 1938).

13 90 de ani de la naşterea scriitorului **Edgar Papu** (1908).

16 75 de ani de la înfiinţarea **Teatrului Naţional** din Chişinău (1923).

16 75 de ani de la naşterea istoricului literar **Ion Racul** (16 septembrie 1923—11 aprilie 1985).

17 110 ani de la trecerea în nefiinţă a poetei **Iulia Hasdeu** (2 noiembrie 1869—17 septembrie 1888).

17 175 de ani de la trecerea în nefiinţă a cărturarului **Gheorghe Lazăr** (5 iunie 1779/9 ianuarie 1782—17 septembrie 1823).

27 75 de ani de la naşterea prozatoarei **Ariadna Şalaru** (1923).

OCTOMBRIE

7 60 de ani de la trecerea în nefiinţă a lui **Vasile Săcară** (6 aprilie 1881—7 octombrie 1938), organizator al societăţii învăţătorilor din Basarabia, redactor al revistei "Şcoala moldovenească".

9 110 ani de la naşterea sculptorului **Alexandru Plămădeală** (9 octombrie 1888—15 aprilie 1940).

13 100 de ani de la naşterea scriitorului **Gheorghe Mihail Zamfirescu** (13 octombrie 1898—8 octombrie 1939).

15 50 de ani de la naşterea scriitorului **Vasile Spinei** (1948).

20 360 de ani de la construirea **Mănăstirii Căldăruşani** (1638), ctitorie a lui Matei Basarab.

20 170 de ani de la naşterea scriitorului **George A. Baronzi** (20 octombrie 1828—28 mai 1896).

20 80 de ani de la trecerea în nefi-

inţă a istoricului **Constantin C. Giurescu** (20 august 1875—20 octombrie 1918).

22 50 de ani de la naşterea scriitoarei **Silvia Ciolacu (Celac)** (1948).

23 80 de ani de la naşterea lui **Octav Sargeţiu** (23 octombrie 1908—11 martie 1991), poet, redactor al revistei "Viaţa Basarabiei".

24 180 de ani de la naşterea scriitorului şi publicistului **Dimitrie Gusti** (24 octombrie 1818—26 martie 1887).

26 70 de ani de la naşterea poetului, prozatorului şi dramaturgului **Aureliu Busuioc** (1928).

26 325 de ani de la naşterea lui **Dimitrie Cantemir** (26 octombrie 1673—21 august 1723), prozator, istoric, filozof şi iluminist.

NOIEMBRIE

1 70 de ani de la înfiinţarea **Bibliotecii Ştiinţifice Centrale a Academiei de Ştiinţe din Moldova** (1928).

2 130 de ani de la naşterea lui **Dionisie Erhan** (Tighineanu) (2 noiembrie 1868—20 septembrie 1943), arhimandrit al Mănăstirii Suruceni, episcop al Ismailului.

7 60 de ani de la naşterea criticului şi istoricului literar **Eliza Botezatu** (1938).

9 180 de ani de la naşterea scriitorului **Ion Codru-Drăguşanu** (9 noiembrie 1818—26 octombrie 1884).

14 150 de ani de la naşterea scriitorului şi publicistului **Zamfir Arbore-Ralli** (14 noiembrie 1848—2 aprilie 1933).

14 100 de ani de la naşterea poetului şi eseistului **Benjamin Fundoianu** (14 noiembrie 1898—1944).

20 50 de ani de la naşterea scriitorului **Constantin Dragomir** (1948).

27 180 de ani de la naşterea filologului şi istoricului literar **Aron Pumnul** (27 noiembrie 1818—24 ianuarie 1866).

DECEMBRIE

1 **Ziua Naţională a României.**

1 80 de ani de la convocarea **Marii Adunări Naţionale** de la Alba-Iulia (1918).

3 25 de ani de la trecerea în nefiinţă a poetului **Vitalie Tulnic (Manolescu)** (9 martie 1931—3 decembrie 1973).

6 50 de ani de la naşterea pictorului **Andrei Sîrbu** (1948).

10 50 de ani de la naşterea pictorului **Mihai Ţăruş** (1948).

23 75 de ani de la naşterea pictorului **Igor Vieru** (23 decembrie 1923—23 mai 1988).

29 125 de ani de la naşterea filologului, folcloristului şi istoricului literar **Ovid Densusianu** (29 decembrie 1873—8 iunie 1938).

550 de ani de la trecerea în nefiinţă a cărturarului, miniaturistului şi caligrafului **Gavril Uric** (cca 1400—cca 1448).

490 de ani de la apariţia **Liturghierului slavon**, prima carte tipărită în ţara românească de călugărul Macarie (1508).

290 de ani de la trecerea în nefiinţă a lui **Nicolae Milescu Spătarul** (1 iunie 1636—1708), cărturar, umanist, scriitor, memorialist, geograf, teolog şi diplomat.

150 de ani de la **Revoluţia de la 1848** (din Moldova şi Ţara Românească).

150 de ani de la publicarea de către **Mihail Kogălniceanu**, la Cernăuţi, a broşurii **Dorinţele partidei naţionale din Moldova** (1848).

130 de ani de la naşterea esteticianului şi criticului literar **Mihail Dragomirescu** (1868—1942).

130 de ani de la naşterea filozofului şi psihologului **Constantin Rădulescu Motru** (1868—1957).

SUMAR GENERAL 1996—1997

ADEVĂRUL DESPRE NOI

Bordeianu L., exchange, nr. 1—2, '97.

Mătcaş N., Un român get-beget: moldoveanul Zamfir C. Ralli-Arbore, nr. 1—2, '97.

Piccillo G., "Moldovenesc-român" în documentele misionarilor catolici (secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea), nr. 1—2, '97.

ALERGARE CU OBSTACOLE

Bordeianu L., Pînzele albe ale libertăţii, nr. 3—4, '97; Pantoful de aur al poeziei, nr. 6, '97.

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI

Bantoş A., Sacru şi profan în poezia lui Lucian Blaga, nr. 2, 3—4, '96; Grigore Vieru: cunoaştere şi regăsire sub semnul sacrului, nr. 5—6, '96, 1—2, '97; Epifanic şi grotesc în poezia lui Emilian Galaicu-Păun, nr. 3—4, '97; Eugen Cioclea: deconstruire şi reconstruire, nr. 6, '97.

Bomher N., Adevărul de dincolo de cuvînt (1. Literatura lui Marin Preda emite îndoială în 1968; 2. Interpretarea **Celui mai iubit dintre pămînteni** astăzi. *Anacronie şi catacronie)*, nr. 1, '96.

Ciocan Iu., Un promotor fervent al onirismului — poetul Leonid Dimov, nr. 6, '97.

Ciopraga C., Teme şi variaţiuni — sau despre G. Bacovia, nr. 5—6, '96; Nichita Stănescu — între cuvînt şi necuvînt, nr 1–2, '97; Temporalitate şi meditaţie sau despre Marin Preda, nr. 3—4, '97.

Constantinovici S., Coerenţă lingvistică secundară în poezia lui Nichita Stănescu, nr 5—6, '96.

Dolgan M., Literatura română postbelică: integrări, valorificări, reconsiderări, nr. 6, '97.

Filipciuc I., Drumul şi numele lui Harap-Alb, nr. 5—6, '96.

Golban P., Problema caracterului exponenţial al scrisului şi personalităţii lui Ion Creangă, nr. 2, '96.

Moraru A., Elemente de modernitate în opera lui A. Russo, nr. 1, '96; Valenţele orficului în lirica lui A. Codru, nr. 5—6, '96.

Rusu A., Nicolae Iorga, brad bătrîn sau "arbore cosmic", nr. 6, '97.

Vaculovschi M., Valenţe suprarealiste în proza lui Mircea Cărtărescu, nr. 6, '97.

ANIVERSĂRI

BEREJAN, SILVIU — 70

Bruchis M., Omagiu unui om adevărat, nr. 3—4, '97.

Cotelnic T., Savant de prestigiu, nr. 3—4, '97.

Fişier bibliografic, nr. 3—4, '97.

Mătcaş N., Vom mai ajunge să culegem ghiocei, nr. 3—4, '97.

Popa Gh., Înaltă conştiinţă civică, nr. 3—4, '97.

BILEŢCHI NICOLAE — 60

Melniciuc I., Erup spre lumină lalele, nr. 1—2, '97.

CINCILEI, GRIGORE — 70

Cincilei Gr., Revenind la aspectul cantitativ al genului gramatical, nr. 6, '97.

Melnic V., Fidel adevărului ştiinţific, nr. 6, '97.

CIOPRAGA, CONSTANTIN — 80

Husar Al., Un "suflet frumos", nr. 2, '97.

Mănucă D., Sensul vieţii, nr. 2, '96.

COŞERIU, EUGEN — 75

Avram A., Sistem şi normă în morfologia limbii române, nr. 3—4, '96.

Berejan S., Eugen Coşeriu: itinerar biografic, nr. 3—4, '96.

Bidu-Vrânceanu A., Din nou despre cîmpurile lexicale, nr. 3—4, '96.

Ciobanu A., Savant enciclopedist, nr. 3—4, '96.

Mătcaş N., Colosul din Tübingen, nr. 3—4, '96.

Şuteu F., Doctrina lingvistică a lui Eugen Coşeriu, nr. 3—4, '96.

Vasiliu E., Obiect şi sens, nr. 3—4, 96.

MOVILĂ, PETRU — 400 DE ANI

Malaneţchi V., "Ctitor, zidítor şi binefăcător al bisericii şi al şcolilor", nr. 5—6, '96.

VASILACHE, VASILE — 70

Vasile Vasilache: "Niciodată nu mă simt mai liber decît atunci cînd scriu", nr.

3—4, '96.

ANTOLOGIA "L. R."

Bantoş Al., "O poezie poate dura mai mult decît un imperiu", nr. 3—4, '96.

Bordeianu L., "Argo" — o revistă a diasporei literare, nr. 1, '96.

Caraion I., Poeme, nr. 3—4, '96.

"Dacă proza e în primul rînd corporalitate, poezia e respiraţie." Dialog: Dumitru Crudu — Emilian Galaicu-Păun, nr. 5—6, '96.

Echos poetique de Béssarabie: Lorina Bălteanu. Eclats; Leo Bordeianu. Etat; Eugen Cioclea. Maxime; Nicolai Costenco. Ronde de l'amour; Nicolae Dabija. La souris des mots; Liviu Damian. Langue; Nina Josu. A l'amour; Leonida Lari. Lune; Dumitru Matcovschi. Alphabet; Valeriu Matei. Argument; Irina Nechit. L'heure de l'amour; Vasile Romanciuc. Basilic; Arcadie Suceveanu. Les archives des glogotes I; Ion Vatamanu. Langue maternelle; Grigore Vieru. Le visage de maman; Gheorghe Vodă. Ma journée de tous les jours, nr. 1—2, '97.

"Fiecare se integrează pe cont propriu." Interviu cu Nicolae Popa, Laureat al Premiului U.S. din România, nr. 5—6, '96.

Galaicu-Păun Em., Plimbarea de seară; Cel bătut îl duce pe Cel nebătut, nr. 5—6, '96.

Gîrneţ V., Neumă (I); stampă; neumă (II); cîmpia Borghes; stampă; semne pentru iniţiaţi; contemplînd o mocirlă; stampă; summer '93, nr. 2, '96.

Manu E., Bibliografie, Ion Caraion, nr. 3—4, '96.

Popa N., Opreşte-te, nenorocitule; Careul cu raci, nr. 5—6, '96.

ARGUMENT

Argument, nr. 5—6, '96.

Agresivitate virulentă, nr. 1, '96.

Bantoş Al., Profesorul de română, nr. 3—4, '97; Argument, nr. 5, '97; Recuperări necesare, nr. 6, '97.

Bordeianu L., Ard rugurile limbii române, nr. 1, '96.

Vieru Gr., **Limba Română** la cinci ani de la apariţia primului număr, nr. 3—4, '96; Rugă pentru Moldova, nr. 1—2, 97.

ARS POETICA

Burac A., Pot să şi uit; Timpul?; Rătăcire; În această sîmbătă; Dintotdeauna; Plină de neştire; Carul cel cu patru roţi; Made in Japan; Spaţii comunicante, nr. 3—4, '97.

Lungu Al., De jale; Obîrşia; Peştii; Răstimp de litere (1,6); Nouă suflări pentru îngerii şi demonii tîrzii (6), nr. 5—6, '96.

Mihai C., Copilărie; Orfică; Atunci, nr. 6, '97.

"Sunt născut în leagănul străluminat al limbii române." Alexandru Lungu răspunde la zece întrebări formulate de Leo Bordeianu, nr. 5—6, '96.

ARTA LECTURII

Oros V., Între "Valul Marconi" şi "Galaxia Gutenberg", nr. 2, '96.

BUTURUGA MICĂ

Dueluri epigramatice româneşti. *Miniantologie de Efim Tarlapan*, nr. 1—2, '97.

CALENDAR

Date din istoria literaturii şi culturii române, 1997, nr. 1—2, '97.

CARTEA CĂRŢILOR

Iacob N., 200 de ani de la a doua traducere a Bibliei în limba română — Blaj 1795, nr. 1, '96.

CASA FIINŢEI ROMÂNEŞTI

Bantoş A., Un fecior al Basarabiei aşteptat acasă, nr. 5—6, '96.

Rusu V., Cuvîntul — "ţară a minunilor", nr. 5—6, '96.

CENACLU

Bordeianu L., "Clipa siderală" — început promiţător, nr. 3—4, '96.

Cazacliu A., scoaterea măştilor; cortegiu; reîntoarcere în vis; puncte şi virgule; amînarea cuvintelor, nr. 1—2, '97.

CERCETĂRI LINGVISTICE: REALIZĂRI ŞI PROIECTE

Botnarciuc V., Eţcu I., Colaborare şi integrare ştiinţifică, nr. 3—4, '96.

CLASICII ŞI NOI

Mătcaş N., Sadoveanu despre rusificarea Basarabiei de pînă la 1918, nr. 2, '96.

COMEMORĂRI

ION DUMENIUK — 60

Ciocanu I., Colegul nostru, prieten cu adevărul, nr. 2, '96.

Mătcaş N., Sfinţească-ţi de-a pururi lumina..., nr. 2, '96.

Repere pentru o eventuală biografie, nr. 2, '96.

CONCURS DE CREAŢIE

Bulău L., Evadare în vis; Rondelul florii de cireş; Doar ochii tăi; Joc de cuvinte, nr. 6, '97.

Martin V., Eclipsa, nr. 6, '97.

Rapcea A., "eşti cel mai frumos...", elegie; aproape parabolă, nr. 6, '97.

CONFLUENŢE

Ferrarini G., Stironul; Suburbia; Am văzut Roma; A doua zi, nr. 6, '97.

Ganea R., Dumbrăveanu I., Un poet italian la Chişinău, nr. 6, '97.

CONGRESE. CONFERINŢE. SEMINARE

Apel către Preşedintele Republicii Moldova, către Parlamentul Republicii Moldova, nr. 6, '97.

Berejan S.,Colocviul din Franţa al cercetătorilor de graiuri romanice, nr. 1—2, '97.

Berejan S., Pavel V., Reuniunea internaţională a dialectologilor în Italia, 4—9 decembrie 1995, nr. 1, '96.

Eremia A., Standardizarea numelor geografice, nr. 5—6, '96.

Limba "in concreto". Interviuri cu participanţi la Colocviul Internaţional de Lingvistică Funcţională, ediţia a XXI-a, Iaşi, 27—29 iunie 1996, nr. 3—4, '96.

Rezoluţia Conferinţei naţionale de filologie *Limba română azi*, ediţia a VI-a, Iaşi—Chişinău, 24—28 octombrie 1997, nr. 6, '97.

Zagaevschi V., Simpozion naţional de dialectologie, nr. 5—6, '96.

CONTEXTE

Ciobanu V., Intelectualul şi cetatea, nr. 2, '96.

Furtună Al., Rolul păstorilor transhumanţi la menţinerea unităţii etnoculturale a românilor, nr. 1, '96.

CREANGA DE AUR

Pallady S., Universul paremiologic al poveştilor lui I. Creangă şi povestea populară, nr. 5—6, '96.

Ţaranu P., Bradul în cultura populară din Dorne, nr. 6, '97.

Zagaevschi L., Observaţii privind semantica textelor folclorice (*pe baza textelor folclorice culese de Petre Ştefănucă*), nr. 5—6, '96, nr. 1—2, '97.

CUM VORBIM, CUM SCRIEM

Mătcaş N., Cuvinte marginalizate pe nedrept, nr. 6, '97.

Melniciuc I., Capcanele pleonasmului, nr. 6, '97.

Ungureanu E., Comanditar sau beneficiar?, nr. 5—6, '96.

Vrabie N., Decalajul între sistem şi normă în funcţionarea unor cuvinte, nr. 6, '97.

DESTINE BASARABENE

Ciobanu A., Valeriu Rusu — un celebru românist basarabean în Franţa, nr. 3—4, '96.

Ierunca V., Un om ales al Basarabiei: Constantin Stere, nr. 3—4, '97.

"Mi-a căzut cartea de istorie în cap încă de cînd eram de cinci ani." Leo Butnaru în dialog cu Paul Goma, nr. 5—6, '96.

Muraru E., Elena Alistar, pedagog şi om politic, nr. 3—4, '97.

"Pierderea Basarabiei — tragedie naţională ..." O scrisoare a prof. Vasile Harea către Leon T. Boga (*Notă explicativă de Vasile Malaneţchi*), nr. 3—4, '97.

"Să luăm aminte: am supravieţuit datorită satului." Dialog: Alexandru Bantoş — Valeriu Rusu, nr. 1—2, '97.

DIALOGUL ARTELOR

Bobernaga S., Saloanele Moldovei, nr. 3—4, '96.

Bordeianu L., Reiterarea ideii de apă vie, nr. 1—2, '97.

Iarmenko V., Gheorghe Oprea, nr. 2, '96.

Să avem conştiinţa valorilor noastre culturale. Interviu cu artistul plastic Mihai Ţăruş, nr. 1, '96.

DIASPORA ROMÂNEASCĂ

Băjenaru G., Destin poetic; Străinul domn; La marginea lumii; Cu dor trecînd; Ce-ţi pasă ţie, timpule!..., nr. 3—4, '97.

Cărţi cu tematică basarabeană în biblioteca dlui Jon Cepoi, nr. 2, '96.

Corneliu Florea: un om liber cu gîndul la Neam şi la Ţară, nr. 3—4, '96.

"Patria pentru mine este locul unde m-am născut..." Dialog: Alexandru Bantoş — Jon Cepoi, nr. 2, '96.

"În sufletul meu Basarabia are astăzi ecoul unei istorii triste şi al unui adevăr strigat..." Dialog: Alexandru Bantoş — George Băjenaru, nr. 3—4, '97.

Florea C., Jurnal de Lagăr liber (*fragmente*); Jurnal pe frunze de arţar (*fragmente*); Un om între oameni; Alături de Eminescu, nr. 3—4, '96.

ECORŞEU

Galaicu-Păun Em., "Transfuzii dese de cuvinte (şi tăceri)", nr. 6, '97.

EDIŢIE SPECIALĂ

Ciocanu I., Literatura română din Republica Moldova. Scriitori incluşi în programele de învăţămînt: George Meniuc; Nicolai Costenco; Andrei Lupan; Emilian Bucov; Bogdan Istru; Liviu Deleanu; Grigore Vieru; Liviu Damian; Petru Zadnipru; Aureliu Busuioc; Nicolae Esinencu; Ion Vatamanu; Dumitru Matcovschi; Leonida Lari; Nicolae Dabija; Ion Druţă; Vasile Vasilache; Vladimir Beşleagă; Spiridon Vangheli; Vasile Coroban; Mihai Cimpoi, nr. 5, '97.

EVENIMENT EDITORIAL

Cimpoi M., Promotor al valorilor naţionale, nr. 6, '97.

Ciobanu A., Atitudine sacră faţă de limba română, nr. 6, '97.

Dabija N., Geniul neamului e nesecat, nr. 6, '97.

Dinu M., Instrument modern pentru învăţarea limbii române, nr. 6, '97.

Galben A., Valeriu Rusu — ilustru om de ştiinţă basarabean, nr. 6, '97

Melniciuc I., Mereu *acasă*, nr. 6, '97

Rusu V., Inima mea tremură pentru Basarabia; Republica Moldova — spaţiu favorabil colaborării. *Mesaj adresat dlui Jacques Chirac*, Preşedintele Franţei, nr. 6, '97.

Vieru Gr., Limba română devine un liant între neamuri, nr. 6, '97.

EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE

Petrică M., Particularităţi moldoveneşti în romanul **Manoil** de D. Bolintineanu, nr. 2, '96; Creaţii lexicale în **Istoria ieroglifică**, nr. 3—4, '96.

Zavulan T., Contribuţia lui Grigore Ureche la dezvoltarea limbii române literare, nr. 3—4, 5—6, '96.

EXPRESII ŞI MENTALITĂŢI

Dumistrăcel S., O biruinţă a ciolanului; Fluieră-vînt; Mîna în foc, nr. 3—4, '96; De flori de măr; Tîrîie-brîu; A trage butucul, nr. 5—6, '96.

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

Gurău L., Reduplicarea şi simbolismul fonetic, nr. 3—4, '97.

Turculeţ A., Aspecte ale rostirii româneşti standard actuale (II), nr. 1, '96.

FUZIUNE ŞI REDIMENSIONARE

"A fi în actualitatea literară românească..." Interviu cu scriitorul Ovidiu Moceanu, nr. 3—4, '96.

Bantoş A., Forţa integratoare a sacrului, nr. 1, '96.

"De unit ne-a unit Dumnezeu, cum a crezut el că e bine. Noi ar trebui să ne reintegrăm." Interviu cu scriitorul Ion Itu (Braşov), nr. 1, '96.

Golban P., Fascinaţia rustică în creaţia lirică basarabeană, nr. 3—4, '96;

Indiferent de volumul resurselor care vin din exterior, numai efortul propriu şi mobilizarea tuturor forţelor interne vor permite Republicii Moldova să depăşească dificultăţile actuale şi să-şi asigure un alt destin." Dialog: Alexandru Bantoş — Excelenţa sa Domnul Marcel Dinu, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al României în Republica Moldova, nr. 6, '97.

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE

Bahnaru V., Corelaţia dintre morfologie şi lexicologie, nr. 1—2, '97.

Beldescu G., Despre exigenţă şi toleranţă în punctuaţie, nr. 5—6, '96.

Butuc P., Consideraţii despre principiul logico-semantic al sintaxei funcţionale, nr. 6, '97.

Ciobanu A., Corectitudinea punctuaţională, nr. 1—2, '97.

Colţun Gh., Aspecte ale corelaţiei dintre frazeologisme şi părţile de vorbire, nr. 1—2, '97; Categoriile morfologice ale frazeologismelor verbale, nr. 3—4, '97.

Lăzărescu L., Un caz de omonimie lexical-morfologică, nr. 5—6, '96; Omonimia morfologică la verb, nr. 3—4, '97.

Melniciuc I., Paronimia — un deziderat al cultivării limbii în şcoală, nr. 5—6, '96.

Onofraş M., Realităţi şi implicaţii terminologice în lexicul românesc actual, nr. 6, '97.

Popa Gh., Fluctuaţii lexicale în româna actuală, nr. 5—6, '96.

Voineag Merlan A., Pronumele relativ "posesiv". *Aspecte comparative*, nr. 3—4, '97.

INFERN TERMINOLOGIC

Gromov Al., Perfidia pospăielii, nr. 1, '96.

IN MEMORIAM

Chivu Gh., Ion Coteanu, (6 octombrie 1920 — 11 decembrie 1997), nr. 6, '97.

Dumitrescu F., Ultimul mare cercetător străin al lumii române: Alf Lombard, nr. 2, '96.

Ungureanu I., Icoana unui om minunat, nr. 2, '96.

INTERIORUL UNUI POEM

Crudu D., Leonid Dimov: **Istoria lui Claus şi a giganticei spălătorese,** nr. 5—6, '96.

Şleahtiţchi M., **Mioriţa** lui Nicolae Labiş, nr. 3—4, '96.

ITINERARE DORNENE

Ţaranu P., Mihai Cimpoi — călător prin Dorne, nr. 3—4, '97.

ÎN GRĂDINA LIMBII NOASTRE

Colţun Gh., Frazeologismele adverbiale: semnificaţii şi valori, nr. 2; 3—4, '96.

Dumistrăcel S., Expresii şi mentalităţi, nr. 2, '96.

Guţu V., Spre unitatea limbii — prin Eminescu, nr. 3—4, '96.

Melniciuc I., Cum ne adresăm? Un cartonaş galben pentru... exprimare, nr. 2, '96.

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ŞCOALA ALOLINGVĂ

Întrunire utilă, nr. 6, '97.

Vatamaniuc M., Iordănescu Iu., Evaluarea rezultatelor şcolare, nr. 6, '97.

PROIECTE DIDACTICE

Guza L., Ziarul preferat, revista preferată, nr. 6, '97.

Primac V., George Bacovia — simbolistul, nr. 6, '97.

LUMINĂ DIN LUMINĂ

Buburuz P., Cuvîntul sfînt pre limba noastră, nr. 3—4, '97.

Monument al limbii şi literaturii române. *Prefaţa* la **Noul Testament** editat în 1648 la Alba-Iulia, nr. 3—4, '97.

MARI FILOLOGI ROMÂNI

Berejan S., Relaţiile mele ştiinţifice cu acad. H. Mihăescu, nr. 5—6, '96.

Corlăteanu N., Filolog de nivel european, nr. 5—6, '96.

Diaconescu T., Reprezentant notoriu al lingvisticii, nr. 5—6, '96.

Haralambie Mihăescu — 90 de ani de la naştere, nr. 5—6, '96.

Mihăescu E. H., In perpetuam memoriam..., nr. 5—6, '96.

Mihăescu H., Romanitatea în sud-estul Europei; Cîntecul nibelungilor şi românii, nr. 5—6, '96.

Teoteoi T., Haralambie Mihăescu şi romanitatea orientală, nr. 5—6, '96.

MESAJE DIN BANATUL IUGOSLAV

Baba I., Modele seducătoare; Abrogarea minciunii; Timp vorace; Stare de alertă, nr. 5—6, '96.

Gătăianţu P., Antrenament pentru ogari; Şase uşi de gorun; Seifuri blindate cu poeme ieşite din osul meu, nr. 6, '97.

MOŞTENIRE

Concurs organizat din iniţiativa Alianţei pentru Sprijinirea Basarabiei. *Ediţia a III-a,* nr. 1, '96; *Ediţia a V-a*, nr. 6, '97.

NU UITA CĂ EŞTI ROMÂN

Vodă Gh., Nivelarea fără *buldozer*, nr. 1—2, '97.

OBÎRŞII

Dan I., Unele aspecte ale lexicului românesc de origine latină, nr. 2, '96.

Dron I., Cu privire la originea numelui topic *Reni*, nr. 1, '96; Suplimentări la opiniile privind originea numelui *Basarab*, nr. 1—2, '97.

Manczak W., De ce Dacia, spre deosebire de alte provincii dunărene, nu a fost slavizată? (*Notă bibliografică de Grigore Cincilei*), nr. 1—2, '97.

Rusnac G., False polisemii în dicţionare explicative româneşti, nr. 1, '96; Matrice etemice şi etememice poliglote (rediscutarea etimologiei rom. *talpă*), nr. 2, '96.

Rusu V., Sur la tensoin *montagne — mer*, nr. 1—2, '97.

OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEŞTI

"Apariţia medaliilor *Eminescu integral* este un act de cultură." Interviu cu dl Nicolae Chirilciuc, nr. 1—2, '97.

Buzaşi I., Eminescu şi Transilvania, nr. 3—4, '96.

Buzatu I., Eminescu şi Avram Iancu, nr. 1, '96.

Ciopraga C., Poezia — mister şi

revelaţie, nr. 1, '96.

Eminescu M., Doina, nr. 1—2, '97.

Niţu G., Nostalgia raiului pierdut sau **Memento mori**. *Fragmentul dacic — prezentare generală*, nr. 1, '96.

"Pentru a întîmpina nevoile de studiere a operei eminesciene ne-ar fi de imediată necesitate o ediţie de consens unanim, corectă..." Dialog: Alexandru Bantoş — Aurelia Rusu, nr. 5—6, '96.

Rusu A., Omul: limită şi aşteptare în timp, nr.3—4, '96; De la *Doina, doiniţa* la *Doina*; Două file din manuscrisele eminesciene, nr. 1—2, '97.

ONOMASTICĂ

Graur M., Florea S., Să ne cunoaştem şi să ne păstrăm numele, nr. 1, '96.

OPINII ŞI ATITUDINI

Butuc P., Cîteva precizări în legătură cu "noua" reformă ortografică, nr. 2, '96.

Matcovschi D., Elogiu sau blestem?, nr. 1, '96.

Mătcaş N., În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu?, nr. 1, '96; Unde şi cînd a vorbit Densusianu despre o limbă moldovenească?, nr. 3—4, '96; Expulzat din istorie pentru românism, nr. 5—6, '96; O întreprindere falită sau acad. Ion Petrovici versus Petre P. Moldovan, nr. 3—4, '97; Mioriţă poliglotă?, nr. 6, '97.

ORA DE ISTORIE

Anton I., Hotin, nr. 6, '97.

Bantoş Al., Ilustru cărturar şi distins patriot, nr. 3—4, '96.

Concluziile şi recomandările Seminarului "Reforma învăţămîntului istoric în Moldova", nr. 3—4, '96.

Declaraţia Asociaţiei Istoricilor din Moldova, nr. 3—4, '96.

Gafencu Gr., Raportul din 1 august 1941 către Mihai Antonescu, ministrul afacerilor străine, nr. 5—6, '96.

Husar Al., Cetatea Hotin, nr. 1—2, 3—4, 6, '97.

Importantă întrunire a istoricilor, nr. 3—4, '96.

Ioniţă I., Romanizarea Daciei răsăritene în prima jumătate a mileniului I d. Hr., nr. 5—6, '96.

Nandriş Gr., Memoriu. Drepturile naţiunii române asupra Basarabiei şi Bucovinei, nr. 3—4, '96.

Rezoluţia Conferinţei Asociaţiei Istoricilor din Moldova, nr. 3—4, '96.

Seminarul "Reforma învăţămîntului istoric în Moldova", nr. 3—4, '96.

Simion A., Răpirea Basarabiei. Înţelegerea sovieto-germană în problema Basarabiei şi a nordului Bucovinei, nr. 5—6, '96.

Ţurcanu I., Cu privire la cursul naţional de istorie în Republica Moldova, nr. 3—4, '96.

PAGINI DIN ISTORIA LINGVISTICII NAŢIONALE

Melnic V., Leca Morariu despre istroromâni, nr. 3—4, '97.

PERMANENŢA CLASICILOR

Cernăuţi-Gorodeţchi M., Realitatea basmului. Cîteva scurte consideraţii (cu aplicaţie la texte de Eminescu şi Creangă), nr. 2, '96.

Crăciun V., Lexicul reliefului în creaţia lui V. Alecsandri, nr. 2, '96.

POPAS ÎN ŢARA DORNELOR

Ţăranu P., Lucian Blaga şi mitul mioritic din Dorne, nr. 3—4, '96.

PREZENTĂRI ŞI RECENZII

Apetri D., Constantin Loghin: **Istoria literaturii române din Bucovina: 1775—1918**, nr. 1—2, '97.

Bordeianu L., "Sufletul mi-e pasărea ucisă/ Prinsă cu aripile-ntre ramuri...", Alexandru Lungu: **Zarişte a din timp**, nr. 3—4, '96.

Ciocan Iu., Emilian Galaicu-Păun: **Gesturi** (*Trilogia nimicului*), nr. 2, '96.

Ciocanu I., Adevărul despre şi pentru noi, nr. 5—6, '96.

Ciurcă Gh., Petru Ţăranu: **Memoria Dornelor**, nr. 6, '97.

Corcimari V., Ancheta dialectală ca formă de comunicare, nr. 6, '97.

Cotelnic T., Un nou manual de latină, nr. 3—4, '97.

Crudu D., Andrei Bodiu: **Poezii patriotice**, nr. 2, '96; Cîteva gînduri despre Radu Petrescu, nr. 6, '97.

Desovietizarea istoriei literaturii române din Republica Moldova. *Lansarea nr. 5 al revistei "Limba Română"*, nr. 6, '97.

Dinescu V., Dragoş Vicol: **Cornul de aur**, nr. 1, '96.

Fassel L., Fabula unei fibule, nr. 5—6, '96.

Guţu V., George Beldescu: **Punctuaţia în limba română**, nr. 3—4, '96.

Melnic V., Un îndreptar de primă necesitate, nr. 3—4, '96; Dicţionar de

chimie şi tehnologie rus-român, nr. 5—6, '96.

Moroianu C., Grigore Brîncuş: **Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române**, nr. 3—4, '96.

Popescu T., Corneliu Florea: **Note pe drumurile lumii**, nr. 1—2, '97.

Ştefănescu Şt., Contribuţii româneşti la civilizaţia europeană, nr. 6, '97.

Ţîmbală L., Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu la 80 de ani, nr. 1—2, '97.

Vaculovschi M., **Travesti** de Mircea Cărtărescu — roman modern, nr. 2, '96; Dragostea noastră netrecătoare, nr. 5—6, '96.

Vieru St., Claudia Cemîrtan, Anatol Ciobanu: **Limba latină**. *Manual pentru clasa a X-a*, nr. 1—2, '97.

PRO DIDACTICA

Ciocanu I., Literatura română din Republica Moldova (*perioada postbelică*): Vladimir Beşleagă, Vasile Coroban, nr. 1—2, '97.

Crişan Al., Literatura naţională şi limba maternă în învăţămîntul liceal european, nr. 5—6, '96.

Crişan Al., Sâmihăian F., Limba română ca disciplină de învăţămînt: un fragment de istorie culturală, nr. 3—4, 6, '97.

Drăgotoiu I., Dezvoltarea exprimării orale şi scrise a elevilor (*Compunerile şcolare*), nr. 1—2, '97.

Goia V., Evaluarea cunoştinţelor de limbă şi literatură prin teste docimologice, nr. 1—2, '97.

Iachim I., Trepte şi paralele la predarea literaturii vechi, nr. 3—4, '96.

Lelea E., Activităţile extraşcolare şi cultivarea limbii, nr. 3—4, '96.

Melniciuc I., Probleme ale culturii limbii române în şcoală, nr.3—4, '96.

Pâslaru V., Educaţia lingvistică şi literară în contextul reformei învăţămîntului, nr. 3—4, '96; Limba şi literatura română în contextul învăţămîntului formativ, nr. 1—2, '97.

Şchiopu C., Creativitatea elevilor la lecţiile de literatură, nr. 3—4, '96.

Vicol I., Puncte de vedere la predarea foneticii, nr. 1, '96.

Zagaevschi V., Reflecţii privind predarea sintaxei propoziţiei într-un mediu dialectal, nr. 1—2, '97.

AGENDA DIRIGINTELUI

Marinescu A., Corespondenţa, nr. 1—2, '97.

BACALAUREAT

Programe pentru examenele la limba şi literatura română, anul de studii 1996/1997, nr. 1—2, '97.

COMENTARII LITERARE

Cernăuţi-Gorodeţchi M., Labirintul temporal în **Răceala** şi **A treia ţeapă** de Marin Sorescu, nr. 1—2, '97.

Funariu I., Eugen Barbu: **Groapa**, nr. 1—2, '97.

Itu I., Horia Lovinescu: **Moartea unui artist**, nr. 1—2, '97.

Popescu S., Pădurea şi muntele în poezia lui G. Topîrceanu, nr. 1—2, '97.

Vaculovschi M., **Trebuiau să poarte un nume** de Marin Sorescu, nr. 1—2, '97.

CONSPECT

Bolocan V., Evaluarea şcolară, nr. 3—4, '97.

Chirinciuc V., Despre estetica limbii, nr. 3—4, '96.

Holban I., Dimitrie Cantemir şi Onisifor Ghibu — două puternice surse de atracţie pentru pedagogi, nr. 1—2, '97.

EXPERIENŢĂ

Bolocan V., Tehnici eficiente de predare a limbii şi literaturii române, nr. 1—2, '97.

Cojocaru C., Tangenţe *scriitor — profesor — elev* în cadrul lecţiei de literatură, nr. 3—4, '97.

Dobzeu E., **Ciuleandra** de L. Rebreanu, nr. 3—4, '97.

Iachim I., Jocul imitativ — metodă eficientă pentru formarea deprinderilor de receptare şi elaborare a operelor epice, nr. 3—4, '97.

PRELEGERI OPORTUNE

Botezatu E., George Bacovia: **Decor**; George Meniuc: **Toamna lui Orfeu**; Grigore Vieru: **Ars Poetica**; Două texte de Nichita Stănescu (**Cîntec**; **Poveste sentimentală**), nr. 1—2, '97; Mihai Eminescu: **Sara pe deal**; Iarna bacoviană. **Decembrie**; Goga — poet al jalei şi al revoltei. **Noi, Bătrînii**; George Meniuc; **Vasul nălucă**, nr. 3—4, '97.

REMEMBER

Colesnic L., Limba română în liceul regional din Chişinău (1833—1917), nr. 3—4, '97.

PROFILURI

Simionescu C., Victor Ion Popa, nr. 2, '96.

PUNCTE DE REPER

Cimpoi M., Iosif Vulcan şi paradigma pionieratului cultural moldovenesc (basarabean), nr. 1—2, '97.

RECONSTITUIRI

Digodi I., Institutul social român din Basarabia, nr. 2, '96.

RESPIRO

Marquez Gabriel Garcia, Urma sîngelui tău pe zăpadă. *Proză,* nr. 1—2, '97.

Maugham S., Succesul, nr. 3—4, '97.

Tobi S., Înălţare, nr. 6, '97.

REVISTA REVISTELOR

Bantoş A.,Cel de-al doilea SEMN, nr. 1, '96.

Bordeianu L., *Contrafort* — revistă a scriitorilor tineri, nr. 2, '96.

Cicoare L., *Limba şi literatura română* (Revistă trimestrială pentru elevi, nr. 1, 2, 3—4, 1995, Bucureşti), nr. 3—4, '96.

Constantinovici E., *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară (nr. 2, 1996),* nr. 3—4, '96.

Dumbrăveanu I., Un anuar al spiritualităţii şi culturii româneşti, nr. 5—6, '96.

Răileanu T., *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară (nr. 1, 1996),* nr. 2, '96; *(nr. 4, 1996),* nr. 1—2, '97.

Ungureanu E., *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară* (nr. 3, 1996), nr. 5—6, '96.

ROMÂNI UNIVERSALI — MIRCEA ELIADE

Handoca M., Mircea Eliade despre spiritualitatea românească, nr. 1, '96.

Havriliuc N., Printre romanele lui Mircea Eliade, nr. 1, '96.

Leonăchescu N., Intelectualul în perioada de tranziţie. *Cazul lui Mircea Eliade,* nr. 1, '96.

Mircea Eliade la Chişinău, nr. 1, '96.

Vasilescu D. şi S., Materiale noi din laboratorul de creaţie al lui Mircea Eliade, nr. 1, '96.

Vasilescu Gr., Mircea Eliade: dimensiuni ale gîndirii filozofice, nr. 1, '96.

SALONUL NAŢIONAL DE CARTE — 1996

Corlăteanu N., Jubileu publicistic, nr. 5—6, '96.

Revista "Limba Română" la cinci ani de activitate, nr. 5—6, '96.

SCRIITORI CONTEMPORANI

Tudoreanu R., Prezentul dramatic în romanele lui Augustin Buzura, nr. 2, '96.

SINTAXĂ

Lăzărescu L., Sinonimia sintactică dintre părţile de propoziţie şi propoziţii, nr. 1, '96.

SINTEZE

Golban P., Repere ale simbolismului european şi ale celui românesc, nr. 1—2, '97.

SOCIOLINGVISTICĂ

Bahnaru V., Corelaţia dintre morfologie şi lexicologie, nr. 1—2, '97.

Ciobanu A., Corectitudinea punctuaţională, nr. 1—2, '97.

Colţun Gh., Aspecte ale corelaţiei dintre frazeologisme şi părţile de vorbire, nr. 1—2, '97.

Sériot P., Ethnos şi demos. Construcţia discursivă a identităţii colective, nr. 1—2, '97.

Sparionoapte D., Bilingvism asimetric decretat, nr. 3—4, '96.

STAREA DE VEGHE

Andronescu Ş., Identitate românească, nr. 3—4, '97.

Bahnaru V., Patriot-naţionalist. *Recitirea cuvintelor,* nr. 3—4, '97.

Bordeianu L., Puterea, nr.5—6, '96.

"Consider că victoria limbii româneşti în Basarabia este asigurată." Dialog: Alexandru Bantoş — Eugen Holban, nr. 5—6, '96.

Cubreacov V., Himericul glotonim "limba moldovenească" va produce negreşit efectul bumerangului, nr. 1, '96.

Declaraţia colectivului Institutului de Lingvistică al A.Ş.M., nr. 1, '96.

Declaraţia Uniunii Scriitorilor din Moldova, nr. 1, '96.

Discursul dlui Aurel Cepoi, deputat din partea Fracţiunii "Unitatea Socialistă", rostit în cadrul şedinţei Parlamentului Republicii Moldova din 9 februarie 1996, nr. 1, '96.

Dron I., Schimbarea denumirilor

geografice în sudul Basarabiei — o metodă de asimilare şi mancurtizare a băştinaşilor, nr. 3—4, '97.

Istrati L., Şi naţiunea, şi limba sunt date de Dumnezeu, şi doar unul Dumnezeu le poate schimba, nr. 1, '96.

Lucinschi P., Timpul va sugera soluţii mai potrivite, nr. 1, '96.

Matei V., Problema limbii este stîlpul infamiei la care va fi ţintuit Parlamentul actual, nr. 1, '96.

"Mă îngrijorează starea limbii române în Basarabia." Dialog: Ion Melniciuc — Anatol Eremia, nr. 3—4, '96.

Melnic V., Chiriaşi în propria ţară, nr. 2, '96.

Memorandumul cu privire la situaţia românilor (moldovenilor) din Ucraina, nr. 3—4, '97.

Moşanu Al., A ne lipsi de limba marilor clasici români, a ne înstrăina de istoria bimilenară a poporului este o tentativă de a ne transforma într-un conglomerat de oameni rătăciţi, nr. 1, '96.

Pavlicenco V., Între politică şi lingvistică, nr. 2, '96.

Pop A., Liberty Bingo; Tratatul cu Ucraina. *Poeme politice*, nr. 3—4, '97.

Rusu V., Limba este însăşi cultura unei etnii, nr. 3—4, '97.

"Salvarea noastră e în tînăra generaţie, care ţine tot mai sigur în mîini drapelul marii respiraţii naţionale de la 1989." Alexandru Bantoş în dialog cu dl dr. prof. Ion Borşevici, nr. 3—4, '96.

Snegur M., Oficializarea glotonimului "limba moldovenească" este o acţiune falimentară, nr. 1, '96.

Tătaru A., Limba română încotro? Modificările negative, contrare păstrării specificului românesc al limbii, nr. 3—4, '97.

Unitatea spirituală a românilor dincolo de frontiere. Masă rotundă cu participarea dlor E. Coşeriu, S. Berejan, A. Ciobanu, D. Irimia, P. Miclău şi Gh. Moldovanu, organizată în cadrul Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului (Suceava, 13—15 octombrie 1995), nr. 1, '96.

STILISTICĂ ŞI POETICĂ

Vicol N., Potenţa fono-estetică şi plenitudinea etică a cuvîntului scris (Marginalii la creaţia lui Grigore Vieru), nr. 3—4, '97.

TEZAUR FRAZEOLOGIC

Colţun Gh., Sfînt să-ţi fie rostul sau Povestea vorbei, nr. 5—6, '96.

VIAŢA CA O CORIDĂ

"Dacă aş pune fotografie lîngă fotografie ar ieşi un film în mişcare." Leo Butnaru în dialog cu Vasile Blendea, nr. 6, '97.

"Sunt răstignit între contradicţii." Leo Butnaru în dialog cu Octavian Paler, nr. 1—2, '97.

VIAŢA CĂRŢII

Chihaia L., Cărţi vechi româneşti din *Donaţia Hasdeu* în patrimoniul Bibliotecii Centrale Universitare "M. Eminescu" din Iaşi, nr. 2, '96.

VOCABULAR

Druţă I., Stilistica neologismului în publicistica actuală, nr. 3—4, '96.

Eremia A., Dicţionarul entopic al limbii române (*Litera "C", I*), nr. 1, '96.

Rusnac G., Criterii structurale de identificare a elementelor lexicale indigene, nr. 6, '97.

Rusu C., Dicţionarul explicativ concentric — o necesitate, nr. 6, '97.

CONCURS DE CREAŢIE — 1998

1. Probele concursului revistei *Limba Română:*
   a) **Poezie**,
   b) **Proză, eseu, tabletă,**
   c) **Lucrări didactice la limba şi literatura română**
   (*experienţă, analize, comentarii, sinteze, interpretări*).
2. Cele mai bune lucrări vor fi publicate în revistă şi în volume separate din colecţia *Biblioteca revistei "Limba Română"*.
3. Pentru învingători se instituie următoarele premii:
   La compartimentul *Poezie*: I — 200 lei, II — 150 lei, III — 100 lei.
   La compartimentul *Proză, eseu, tabletă*: I — 200 lei, II — 150 lei, III — 100 lei.
   La compartimentul *Lucrări didactice*: I — 300 lei, II — 200 lei, III —150 lei.
4. Juriul concursului se constituie din colegiul de redacţie al revistei. Preşedinte al juriului — Ion UNGUREANU, vicepreşedinte al Fundaţiei Culturale Române.
5. Totalurile concursului vor fi publicate în nr. 6, 1998, al revistei "Limba Română".
5. Lucrările, cu specificarea "Pentru concurs", însoţite de o poză, vor fi prezentate pînă la 1 noiembrie 1998 la redacţie (Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău) sau expediate prin poştă pe adresa: căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012.
6. Concursul este deschis pentru toate categoriile de cititori, **inclusiv pentru elevi, liceeni, studenţi, cadre didactice etc.**

REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"
ŞI FUNDAŢIA CULTURALĂ "GRAI ŞI SUFLET"

publică lucrări originale şi retipăresc opere de referinţă;

susţin orice iniţiative de editare a cărţilor, albumelor şi a altei producţii poligrafice;

asigură apariţia operativă a lucrărilor comandate.

Adresa noastră:
Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău, birourile 522, 523.
Pentru corespondeţă:
căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012.
Relaţii la telefoanele: 23-44-19; 23-44-12; 23-25-83.

LIMBA ROMÂNĂ

DIN SUMAR

Anton CRIHAN. Cum s-a făcut Unirea

Ion ȚURCANU. Sfatul Țării și problema limbii de stat

Ion VARTA. Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia (1812—1918)

Nicolae MĂTCAȘ. Prutul, apă a uitării?

Anatol PETRENCU. Constantin Stere și Unirea

Alexandru HUSAR. *Moriţa* din nou

Probleme ale limbii române actuale: Vitalie MARIN, Ion MELNICIUC, Liliana CIUDIN, Ana VRĂJITORU

BACALAUREAT — '98. Teme la limba și literatura română

Concursul de creație al revistei: Mihai OLENSCHI, Victoria LÎSÎI, Aurelia CAZACLIU

Limba națională trebuie să fie privită ca cetatea cea mai tare a unei națiuni.

Ziarul "Basarabia", Chișinău, august 1906